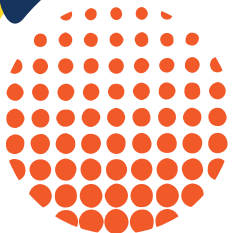

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 9 (1) Mart 2019

ODÜSOBIAD

2019

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

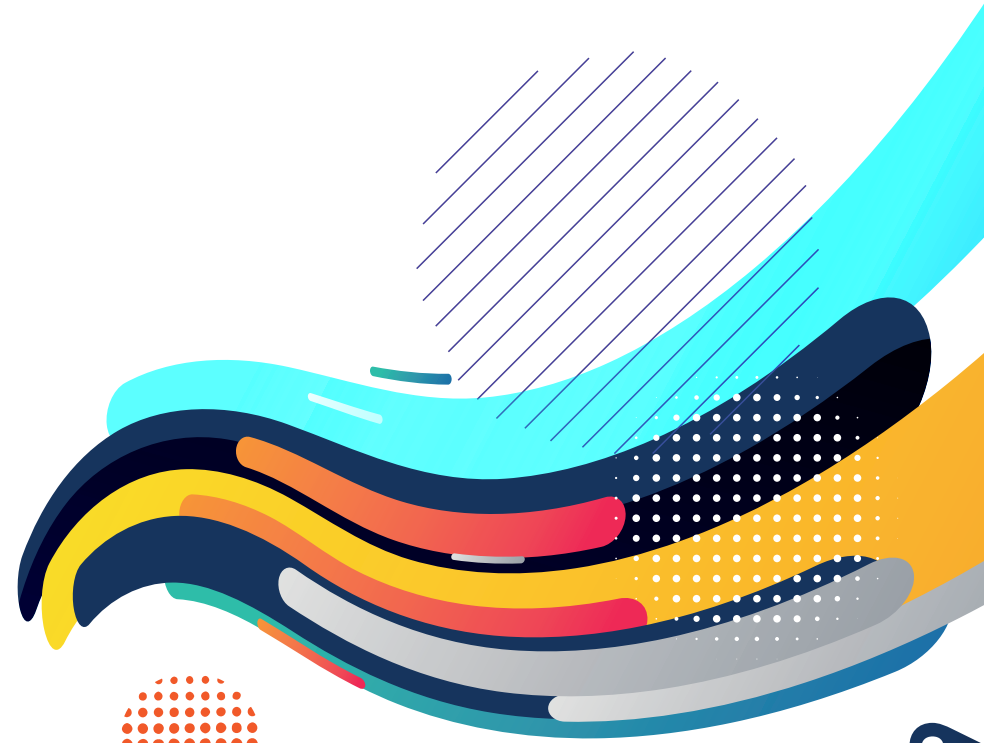

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 9 (1) Mart 2019

ODÜSOBİAD

2019

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 9 (1) Mart 2019

ODÜSOBİAD yılda üç kez (Mart-Temmuz-Kasım aylarında) yayınlanan uluslararası hakemli akademik dergidir.

ODU Journal of Social Sciences Research is an international peer-reviewed academic journal published three times a year (March-July-November).

ODÜSOBİAD; EBSCOhost-SocINDEX, ASOS Index, Acarindex, SOBİAD, Türk Eğitim İndeksi, OAJI, CiteFactor, Journal Factor, Sindex, Academic Keys ve Arastirmax tarafından taranıp indekslenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research is currently indexed by EBSCOhost-SocINDEX, ASOS Index, Acarindex, SOBİAD, Türk Eğitim İndeksi, OAJI, CiteFactor, Journal Factor, Sindex, Academic Keys ve Arastirmax.

ODÜSOBİAD

2019

SAHİBİ**Ordu Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına**Prof. Dr. Necip Fazıl DURU
(SBE Müdürü)**EDİTÖRLER**

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Sabri YENER

Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Doç. Dr. Mehmet YILMAZ

Doç. Dr. Erol TAŞ

Doç. Dr. Keziban TEKŞAN

Doç. Dr. Seval Mutlu ÇAMOĞLU

Doç. Dr. Sebiha KABLAY

Doç. Dr. Sema YİĞİT

Doç. Dr. Turgay HAN

Doç. Dr. Nihat Sezer SABAHAT

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bahri GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi Orhan İYİBİLGİN

Dr. Öğr. Üyesi Sait KAR

Dr. Öğr. Üyesi Figen TAŞKIN

Dr. Öğr. Üyesi Jale ÖZYILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA

Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Vahdet AKYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ

Müzik

Turizm, Halkla İlişkiler Tanıtım

Sinema ve Televizyon

Eğitim Bilimleri

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi

İktisat

Sosyal ve Beşeri Bilimler

İşletme

Dil Bilim, Yabancı Dil

Güzel Sanatlar, Heykel

Sanat Tarihi

Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar

Arkeoloji

Felsefe ve Din Bilimleri

Temel İslam Bilimleri

İslam Tarihi ve Sanatları

Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler

Sanat, Resim

Kamu Yönetimi

Sosyoloji

Tarih

Tiyatro

Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

Okt. Selin YURDAKUL

Öğr. Gör. Manolya AKYÜZ

Öğr. Gör. Ece EREREN

Okt. Mine BEKTAŞ

TASARIM / KAPAK

Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL

DİZGİ / MİZANPAJ

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Arş. Gör. Özgül YILDIRIM

Editörden...

ODÜSOBİAD'ın değerli okurları,

Eğitim, halk bilim, siyaset bilim, sanat tarihi, sanat, batı edebiyatı, iletişim ve iktisat gibi konulardaki çalışmaların yer aldığı oldukça zengin bir sayı ile karşınızda olmanın mutluluğu içerisindeyiz. Ayrıca, geçen sayılarda olduğu gibi bu sayıda da yayın tanıtımına yer vermeye gayret ettik; dergimize bu alanda katkının artacağını umut etmekteyiz.

Dergimizin bu sayısına değerli çalışmalarıyla katkıda bulunan ve bu çalışmaların sizlere ulaşmasında emeği geçen herkese şükranlarımızı sunar, yeni sayımızda verilen emeğin karşılık bulmasını, çalışmaların bilime, topluma ve ülkemize faydalı olmasını dileriz. 2019 Temmuz sayısında buluşmak üzere herkese sağlık, mutluluk ve esenlikler dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir Öztürk

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Evcim

ODÜSOBİAD 9(1) Mart 2019 Editörleri

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Andy Warhol Çalışmalarının Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi <i>Investigation of Andy Warhol Studies in the Context of Texts</i> Adem YÜCEL	1-10
Nature as a Builder of Meaning in Majid Majidi's Films <i>Majid Majidi Filmlerinde Anlamların İnşacıları Olarak Doğ</i> Ahmet OKTAN	11-27
Giritli Bektaşilerde Ziyaret Ritüeli: Horasanlı Ali Baba Tekkesi <i>The Pilgrimage Ritual at Cretan Bektashis: The Tekke of Horasanlı Ali Baba</i> Ali SELÇUK	29-35
"Sanatın Sonu" ve Andy Warhol'un Sanatı <i>"The End Of Art" And Andy Warhol's Art</i> Engin ÜMER	37-47
Reflection of Motivation Sources and Problems of Students Studying Health Management on Their Expectations of Professional Practices <i>Sağlık Yönetimi Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Motivasyon Kaynaklarının ve Sorunlarının Mesleki Uygulama Beklentilerine Yansıması</i> Enis Baha BİÇER	49-57
Richard III: The Other King <i>Richard III: Öteki Kral</i> Erdoğan PARLAK & İbrahim KOÇ	59-68
Türkiye'de 2008-2018 Yılları Arasında Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımına İlişkin Fen Eğitimi Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi <i>An Analysis of Scientific Studies Related With Research- Inquiry Based Learning Approach in Science Education Between The Years 2008-2018 In Turkey</i> Erol TAŞ, Sibel BAŞOĞLU, Jülide SARIGÖL, Banu TEPE & Hatice GÜLER	69-78
Farklı Meslek Gruplarında Çalışanların Algılanan Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Tazları Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on The Ways of Coping With Stress and Perceived Stress Levels of Employees in Different Professions</i> Erol TEKİN, Zeynep YAZGAN ÇİLESİZ & Selçuk GEDE	79-89
Beş-Altı Yaş Çocuklarının Temel Duygu Durumlarını İfade Ediş Biçimlerinin Çizdikleri Resimleri Yoluyla İncelenmesi <i>An investigation of 5-6-Year-Old Children's Basic Emotions Through Their Drawings</i> F. Abide GÜNGÖR AYTAR, Cemile KARA EREN, Melike AŞKAN & H. Selin ŞAHİN	91-105
Osmanlı Devletinden Günümüze Vergi Denetiminin Tarihçesi <i>History of Tax Audit from the Ottoman Empire to the Present</i> Fatih PEKŞEN	107-116

Sinemada Distopya ve “Şarküteri” Filminin Distopya Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi <i>Dystopia in Cinema and Examination of the Movie "Delicatessen" within the framework of Dystopia Concept</i> Fatih SET & Fazilet LEKESİZ	117-125
Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Bânîliğindeki Ürgüp Çeşmeleri <i>Ürgüp Fountains Built By Grand Vizier Damat İbrahim Pasha</i> Halil SÖZLÜ & Fırat ALLAK	127-145
Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü ve Krizlerdeki Etkileri <i>The Role of Credit Rating Agencies and Their Effects on Crises</i> Mehmet GÜNAL	147-155
Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında İlkokul Öğrencilerinin Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi <i>Investigation of Primary School Students' Perceptions Towards Engineers and Scientists at Out-of-School Learning Environments</i> Muhammed Doğukan BALÇIN & Melike YAVUZ TOPALOĞLU	157-170
Annelerin Farklı Kültürde Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma: Amsterdam Örneği <i>A Qualitative Study on Mothers' Views on Child Rearing in Different Cultures: The Case of Amsterdam</i> Raziye YÜKSEL & Haktan DEMİRCİOĞLU	171-187
Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Erken Bizans Dönemi Levha Örnekleri <i>Early Byzantine Carved Slabs from Olympos Episcopal Church and Baptistry</i> Sinan SERTEL	189-213
II. Abdülhamid Eseri: “Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi” <i>An Abdülhamid II's Building: “Ertugrul Tekke Mosque-Dervish Lodge”</i> Şenay ÖZGÜR YILDIZ & Halil İbrahim ERYILMAZ	215-242
Use of Social Media as a Tool for Political Communication in the Field of Politics <i>Siyasal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Siyaset Alanında Kullanımı</i> Yılmaz DAŞLI	243-251
Kitabiyat	
<i>Gökdağ, Bilgehan Atsız (2018). Türklerin Dünyası (Dil, Kimlik, Siyaset). Ankara: Akçağ Yayınları.</i> Filiz KAYNAK	255-256
<i>Doğan, Güner (2017). Venediklî ile Dahi Sulh Oluna” 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayınları.</i> Reyhan YİRŞEN	257-259
Düzeltilme Notu	261

Andy Warholl Çalışmalarının Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi

Investigation of Andy Warholl Studies in the Context of Texts

Adem YÜCEL¹

Geliş Tarihi: 04.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 12.03.2019 / Kabul Tarihi: 15.03.2019

Özet

Günümüz sanat anlayışının son dönemde postmodernizmin okuma yöntemi olarak kabul gören metinlerarasılık kavramını benimsediği görülmektedir. Metinlerarasılık temel olarak başka bir metinden yola çıkarak yeni anlamlar üretme olarak tanımlanır. Öteki metinden etkilenecek çeşitli yöntemler ile etkileşimi ifade etmektedir. Daha önce üretilmiş başka bir metni alırsayın ya da öyküden ya da ondan esinlenerek birçok seslilik anlamına gelen kavram özellikle 60'lı yıllarda edebiyat ve daha sonrasında sanatın neredeyse bütün disiplinlerinde kendini göstermektedir. Aynı zamanda sanat ürününün biricikliği ve aurasının ortadan kalkmasına neden olan bu etkileşim biçimi sanat ürününün de çoğaltılarak sıradanlaşmasına neden olur. Özellikle resim, heykel, grafik vb. alanlarda seri üretimler sanatçının öteki metinden yola çıkarak yeni anlamlar üretebilmesine olanak sağlamaktadır. Postmodern dönemde metinlerarasılık kavramı ile birlikte izler kitleye de önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan alıcının üretim ve tüketim süreçlerinde daha aktif konumlanması söz konusudur. Her sanatsal yapıt izleyicide onun entelektüel birikimine göre farklı etki ve algılar bırakmakta, yapıt aktif olarak izleyicinin kendi süzgecinden geçirerek beğenilerini oluşturmasına neden olmaktadır. Orijinal metin çeşitli yöntemlerle tekrar ve taklit edilerek kitlelere yeniden sunulmaktadır. Metinlerarasılık yöntemleri ile sanat yapıtı süredizimsel olarak geçirdiği biçimler ile yinelenmekte ve yenilenmektedir. Günümüz sanat anlayışının bütün sanat biçimlerinin birbirinden etkilenecek karma bir yapıda olduğu kabulünden yola çıkıldığında orijinal metinden neredeyse söz edilememektedir. Postmodern dönemde bir metnin başka bir metni alıntılanması, ötekenden etkilenmemesi ya da bir tür çokseslilik efeketine maruz kalmaması neredeyse imkânsızdır. Postmodern sanat yaklaşımı özellikle metinlerarası ve göstergelerarası yöntemler ile sonsuz bir sorgulama alanını ifade etmekte günümüzde metinler sürekli birbirinden etkilenecek birbirini tekrar ve taklit etmektedir.

Anahtar kelimeler: Andy Warholl, Metinlerarasılık

Abstract

It is seen that today's art approach adopts the concept of intertextuality which is accepted as a method of reading postmodernism. Intertextuality is defined as producing new meanings from another text. Affects the other text and expresses the interaction with various methods. The concept which refers to many voices, which emulates or emulates or produced another text, shows itself in almost all disciplines of art, especially in literature in the 60s. At the same time, the uniqueness of the art product and the way it interferes with its aura, causes the art product to be replicated and become ordinary. Especially painting, sculpture, graphics etc. The mass production in the fields allows the artist to produce new meanings based on the other text. In the postmodern period, with the concept of intertextuality, the audience has important duties. In this respect, the buyer is more active in production and consumption processes. Every artwork leaves different effects and perceptions according to the intellectual accumulation of the viewer and the artwork actively causes the viewer to make their tastes through his own strainer. The original text is reproduced and reproduced in a variety of ways. The interdisciplinary methods and the artwork are repeated and renewed with the forms they have undergone. It is not possible to mention the original text when it is accepted that all art forms of today's art understanding are formed by a mixed structure. In the postmodern period, it is almost impossible for a text not to quote another text, to be unaffected by the other, or to be subjected to a kind of polyphonic effect. Postmodern art approach, especially intertextual and intertextual methods with an infinite area of inquiry, today's texts are constantly affected from each other repeating and imitating each other.

Keywords: Andy Warholl, Intertextuality

Giriş

Tarihsel süreçte değişime/gelişime uğrayan toplumsal yapılar gibi o yapıyı yansıtan sanat anlayış ve biçimleri de günümüze kadar evrimleşerek gelmiştir. Sanat ve sanatçı kimi zaman iktidar ve egemen güç tarafından yönlendirilen uyumlu kimi zaman ileriye dönük aydınlanmacı reformist ve günümüzde ise eskinin önemsendiği/benimsendiği (postmodern) yapıyla biçimlenmiştir. Bu bağlamda orta çağ dönemi sanat anlayışı kilisenin egemenliğinde geleneksel yapının önemsendiği ve dinsel etkilerin belirleyici olduğu yaklaşımı ifade etmektedir. Bu dönemde dinsel içerikli olaylar sanatı/sanatçıyı şekillendirirken geleceğe yönelik ilerleme söyleminden söz etmek mümkün görünmez. Ardından gelen modern dönem

¹ Ordu Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Ordu/Türkiye E-posta: admycl@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5038-882X

geleneksel değerlere karşı çıkan ilerici, aydınlıkçı, özgürlükçü unsurlar ile sürekli yenilik içeren devrimci bir güç olarak algılanır. Modern dönem orta çağdan kopuş, kilisenin, din baskısının toplum üzerindeki etkilerinin azalarak ciddi reformların gerçekleştiği, demokrasi fikri ve ifade özgürlüğü gibi kavramların geliştiği dönemdir. Modernizm, gelenekseli bütün kurum ve kuramlarıyla reddeden, sürekli ilerleme düşüncesinde olan ancak sanat ve sanatçıyı da özgün yaratım baskısı altında tutan yaklaşımdır. Bu dönemde sanat anlayışı sürekli yenilik peşinde koşan ve sanatçının otoriter yapısında biçimlenen farklı türlerin etkisine kapalı ve disiplinleştirilmiş bir alandır. Modernizm ileriye dönük yapısıyla devrimci/ilerici bir güç olarak algılanmakla beraber süreç içinde yaşanan kırılma anları nedeniyle toplumlarda giderek inançsızlık ve güvensizlik yaratmıştır. Maddi yapılanmasını İngiliz sanayi devrimi zihinsel alt yapısını ise Fransız devrimiyle temellendirdiği kabul edilen modern dönemde özellikle sarsıcı insanlık dramları, ekonomik krizler, dünya savaşları ve doğada oluşan tahrifatlar ile toplumsal bunalımlar modern sonrası ya da modern karşıtı olarak kabul edilen postmodern dönemin alt yapısını hazırlamıştır. Yeni olan her şeyin modern olarak algılandığı ve sürekli yenilik/özgünlük arayışının egemen olduğu bu dönemde yaşanan toplumsal olumsuzluklar değişim ve yeni bir sanat anlayışının habercisidir. Bu süreçte ortaya çıkan postmodern dönem, modernizmin yeniliği arayan, gelenekseli reddeden ve sürekli ilerleme düşüncesine karşı bir tepki olarak doğmuştur. Önceki dönemden kopuş ve başkaldırı olarak değerlendirilen postmodern tanımı üzerinde henüz bir belirsizlik hali söz konusudur ve Featherstone'a göre "ne kadar postmodern varsa o kadar postmodernist biçim vardır" (1998:207). Sanat alanında postmodernizm, çoklu yapı ve sanatsal disiplinlerin birbirini etkilediği, türlerin içiçe geçtiği yaklaşımı ifade eder. Çeşitli yöntem ve tekniklerle eskinin yeniyile harmanlandığı sanatsal biçimlere olanak sağlayan postmodern yaklaşım özgünlük anlayışının reddedildiği ve sanatlararası alışverişlerin benimsendiği yapıdadır. Modernitenin sorgulanması ve aşılması bağlamında postmodern dönem yeni bir evreyi de işaret eder. 1960'lı yıllarda yeni bir düşünce biçimi olarak sunulan postmodern sanat modern sanat anlayışının aksine sanatçı otoritesini ve üslupçuluğu reddeder. Eskinin ya da önceki yapının çeşitli yöntemlerle tekrarlandığı, animatıldığı postmodern yapıt uygulanan dönüştürme işlemleriyle taklit ya da kopyalama biçimiyle sunulan karmaşık yapıdadır. Postmodern dönem sanat anlayışında açık yapıt, çokseslilik ve önceki ile şimdinin harmanlanarak sunulduğu, özgünlüğün önemsenmediği biçimler ön plandadır. Bu bağlamda öncelik yazınsal (kimilerince mimarlık) alanında kabul gören postmodern anlayış Bakhtin'in "söyleşimcilik" kuramından yola çıkılarak geliştirilen metinlerarasılık kavramını okuma yöntemi olarak kabul eder. Kültürel düşünsel ve sanatsal açıdan değerlendirildiğinde büyük anlatıların sonu anlamına gelen postmodern dönemde okuma/çözümleme yöntemi olarak benimsenen metinlerarasılık kavramı öncelikle metni özerk yapıda kabul eder ve "iki ya da daha fazla metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır. Kavram genel anlamıyla bir yeniden yazma işlemi olarak da algılanabilir" (Akt. Aktulum, 1999:17).

Metinlerarasılık fikri temelde Rus biçimcilere kadar dayanır. İlk dönemlerinde metni metin dışındaki unsurlardan ayrı tutarak biçimsel olarak değerlendiren ve bu nedenle kendilerine biçimci tanımlaması yapılan bir grup Rus kuramcı ortaya konan eserin üretim sürecine değil eserin yapısal özelliklerine önem verdiler. "Önceleri metni kapalı yapıda gören ve onu sadece dış etkenlere önem vermeden değerlendiren biçimciler sonraları her yapının başka yapıtlarla ilişkilendirilerek ele alınmaları gerektiği fikrini benimsediler" (Aktulum, 1999:20). Saussure'un yapısalci dilbilim yaklaşımından etkilenen biçimciler ilk evrede metnin artsüemli boyutunu görmezden gelip yapıt biçimsel tekniklerle çözümleme çabasındaydılar. Bu dönemde Rus Biçimciler arasında yer alan Mihail Bakhtin'e göre "bir sözcük başka sözcükle ilişki halinde olmadan, sözcükler belli oranlarda birbirlerini etkilemeden var olamazlar. Söyleşimcilik fikri Bakhtin'in bu yaklaşımından yola çıkılarak temellendirilir. Günümüz postmodern yazında olduğu gibi Bakhtin'in yapıtlarında da söyleşim, seslerin çokluğu ya da çok seslilik değişmez bir yazınsallık olgusudur" (Aktulum, 1999:25). 1960'lı yıllarda Kristeva'nın etkilendiği ve kuramını geliştirerek metinlerarasılık adıyla tanımladığı Bakhtin'in söyleşimcilik anlayışına göre her söylem başka söylemlerden etkilenir, onlardan iz(ler) taşır. Başka söylemlere karışmayan söylemin neredeyse bulunmadığı ilkesinden hareketle "ister güncel, ister sözbilimsel, ister bilimsel olsun hiçbir yazınsal söylem önceden bilinene, ortak düşünceye, önceden söylenmiş yönelmeden edemez" (Aktulum, 2009:26). Bu bağlamda yüzyıllardır süren tarihsel süreçte her söz daha önce söylenmiş her fikir daha önce dillendirilmiştir. Önceden bilinmeyen ve özgün olan yapıt neredeyse imkansızdır. Bilinçli ya da bilinçsiz öncekiyle çakışmayan, ötekinden izler taşımayan metin(ler) söz konusu değildir. Her sanatsal yapıtın bir metin olarak görüldüğü postmodern anlayışta metin (yapıt) alıntı/kopyalama/taklit/gönderge yöntemleriyle öncekinden esinlenir ya da öteki metinden etkilenir. Kristeva'ya göre "Her metin bir alıntılar mozaigi gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür" (Akt. Aktulum, 1999:41). Öncelikle yazınsal alanda iki ya da daha fazla metin arasındaki alışveriş işlemleri ve bu yöntemleri ifade etmek üzere kullanılan metinlerarasılığın yanı sıra farklı disiplinler arasındaki alışveriş işlemlerini tanımlamak üzere zamanla göstergelerarasılık kavramı benimsenir. "Farklı alanlara ait alışverişler, sözsöz yapıtlar arasındaki metinlerarası ilişkilere benzemektedir ve metinlerarasılığın uğraş alanında yer alırlar, ancak bu türden alışveriş işlemlerini göstermek için metinlerarasılık yerine daha çok göstergelerarasılık kavramı yeğlenmektedir" (Aktulum, 2011:16). Günümüz postmodern anlayışında sanat ürünleri neredeyse özgünlük içermeyen ve teknoloji sayesinde çoğaltılabilen yapıtıyla hemen her yerde bulunabilen kolay ulaşılabilen ticari meta durumundadır. Sanat eserinin biricikliğinin ortadan kalktığı özellikle türlerin içiçeliği ve eskinin yeniyile birlikte yeniden sunumunu ifade eden postmodern sanat anlayışı çoksesliliğe açık yapıdadır. Oluşan bu anlam çokluğu son yıllarda görsel çağ olarak adlandırılan günümüzde görsel işitsel alanda da kendini göstermekte ve önceki üretimlerin farklı yöntemlerle yeniden tekrarlandığı anlayış sıklıkla sunulmaktadır. Bu bağlamda sanatsal alanda birbirine gönderen birbirini alıntılan ve yapıtlararasılık olarak adlandırılabilir örnekleri önceki metnin, yeni bir bakış açısıyla yeni formlara dönüştürülmesi işleminden yola çıkarak yeniden yazma olarak ele almak mümkündür. "Yeniden yazma hangi türden olursa olsun, önceki bir metnin, onu taklit eden, dönüştüren açık ya da kapalı biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenmesi olarak tanımlanır" (Aktulum, 1999, 236).

Postmodernizm

Günümüz dünyası düşünce ve sanat anlayışının modern postmodern karşıtlığı ile biçimlendiği görülmektedir. Postmodernizm her ne kadar modern olanın kurum ve kurallarına karşı bir başkaldırı biçiminde geliyorsa da varlığını hala modern dönem ile birlikte sürdürmektedir. Bu bağlamda henüz bir dönemselleşme ya da 'kopuş' olgusundan tam olarak söz edilemez. Modern olandan postmoderne doğru gerçekleşen geçiş ya da evrimleşme süreci henüz sorunlu bir alandır. Postmodern kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalarda da bu sorun açıkça kendini hissettirmektedir. Kavramın modern olandan kesin bir kopuşu mu yoksa modernizmin içinde bir süreç ya da farklı bir boyutu mu ifade ettiği hala tartışılmaktadır. Postmodernizm geleneksel ve modern dönemin söylem biçimlerinin yerine yeni ve tekrarlayan yaklaşımla sanatsal/kültürel/politik bir söylem olarak karşımıza çıkarken kelime anlamıyla da bir sürecin sonunu ifade etmektedir. 1960'lı yıllarda modernizmin toplumsal, kültürel, sanatsal ihtiyaçları karşılayamadığı gerekçesiyle yapılan eleştiriler ve oluşan kopuş belirtileri postmodernizmin karmaşık ve düzensiz yapısıyla ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sözü edilen karmaşıklık halini Best ve Kellner kelimenin kendi karmaşık yapısına ve oluşan farklı yorumlara bağlar. "Onların 'post' ön ekinin anlamsal ve dönüşümsel tarifleri üzerinde yaptıkları geniş çözümlemeye göre postmodern söylemler ve pratikler çoğunlukla birçok postmodernistin baskıcı ya da artık tükenmiş olduğunu düşündüğü modern ideolojilerden, üsluplardan ve pratiklerden net bir şekilde kopup ayrılan anti-modern müdahaleler olarak karakterize edilmektedir." (Emre, 2006: 20)

Postmodernizm kendinden önceki dönemin bütün kurum ve kurallarına başkaldırarak sanat ve sanatçıya özgür alanlar yaratır. Bu bağlamda postmodernizm aydınlanma hareketi ve bu hareketin şekillendirdiği modernlik projesine karşı bir çıkış hareketidir. Modernlik tarihe, insanlığı, bilgisizlik ve akıl dışılıktan kurtarmayı vaat eden ilerici bir güç olarak girdi ama bu vadin yerine getirilip getirilmediği pekâlâ tartışılabilir. Modernliğin sicili Nazizmin yükselişi, soykırım, dünya çapında bunalım, Hiroşima, Vietnam, Körfez Savaşı gibi olumsuzluklar nedeniyle sorgulanabilir durumdadır. "İlerleme fikrine duyulan her türlü inanç ve geleceğe beslenen ümit modern dönemde son bulur. Postmodernistler modernliğin yarattığı her şeyi eleştirirler. Batı uygarlığının deneyimi, sanayileşme, şehirleşme, ileri teknoloji, ulus devlet. Modern önceliklere meydan okurlar, liberalizm, hoşgörü, demokrasi, hümanizm ve eşitlik gibi kavramlar ile modernliğin ahlaki iddialarına güvenmemek için yeterince neden olduğu sonucuna ulaşırlar." (Rosenau, 2004: 23)

Modernizme tepki olarak doğan postmodernizm öncelikle yazın alanında kendini gösterir. Kavram ilk başlarda modernizmin ilkelerinin devamı ya da modernizmin kendi içinde evrimleşme süreci olarak da değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre "postmodernizm olsa olsa ultramodern bir çağı ifade eder bu da modernin daha modern bir görünümünden başka bir şey değildir. Postmodern tanımlaması modernitemizi onaylayanın ve çok modern olduğumuzu beyan etmenin bir yoludur" (Paz, 1994: 102). Başka bir yaklaşıma göre postmodernizm modern yaklaşımın sınırlayıcı yapısını reddediş olarak değerlendirilir ve bu bağlamda içinde modernizm karşıtlığını barındırır. Modernizmin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu savunan Habermans modern olanın oluşumunu henüz tamamlamadığından oluşan olumsuzlukların da yine modernin kendi içindeki dinamiklerle giderilebileceğini belirtir. O'na göre postmodernizm liberal ekonomi ve kapitalizmin aşırı biçiminin vardığı son noktadan biridir (1994: 131-152). Lyotard 'Postmodern Durum' isimli çalışmasında, modernizmin ne olduğu ve başarısızlığının nedenlerini sorgularken aynı zamanda postmodern kavramı üzerinde toplumsal bir uzlaşım olmadığını altını da çizer. O'na göre "postmodernizm hem maddi koşullardaki değişimleri hem de düşünsel alandaki kopuşları içeren bir sürecin toplam ifadesidir. Buna yol açan her şeyden önce derin bir inançsızlık hali ya da başka bir deyişle kökensel bir durumdur. Burada söz konusu olan modernite'nin ya da modernliğin meşruiyetine dair kuşku ve tüm bir modern projenin kendisine ve temel nosyonlarına yöneliktir. Lyotard, bu kuşkunun izlerini sürer ve anlamlandırır. Buna göre artık büyük anlatılar olarak adlandırılan modernizme için bir düzine temel kavramın (İlerleme, Aydınlanma, Rasyonellik, Özgürlük, Evrensellik vb.) inandırıcı olmadığını tespit edilir. Bu kuşku halinin kendisiyle birlikte başlayan yeni yaşam tarzının dönemselleşmesi adı postmodern durumdur. Ayrıca Lyotard postmodernizmi, modern olanın parçası olarak da görür. Bir yapıt eğer postmodernse modern olabilir. Bu şekilde postmodernizm, amacında modernizm değildir, oluşumunda modernizmdir ve bu oluşum süreklidir (Lyotard, 1997: 569). Kavramın karmaşık yapısı üzerinde duranlara göre, "postmodern sürecin yandaşları geleneksel kültür, teori ve politikayı saldırgan bir şekilde eleştirirken, modern gelenek ya bu yeni rakibi görmezden gelip karşı saldırıya geçerek ya da yeni söylemler ve konularla uzlaşma ve bunları temellük etme (sahip olma) girişiminde bulunarak yanıt verdiler." (Emre, 2006: 21)

Rosenau'ya göre postmodernizm nedenselliği, belirlenimciliği, eşitlikçiliği, hümanizmi, liberal demokrasiyi, zorunluluğu, nesnellığı, akılcılığı, sorumluluğu ve hakikati sorgular. Toplum bilimin geleceği için temel önem taşıyan sorunlarla ilgilidir (2004: 9). Kendinden önceki döneme başkaldırarak onu reddeden yapısı ile postmodernizm devrimcidir, toplumbilimini oluşturan şeyin özüne sirayet edip onu kökten tasfiye eder. Kendisini modern paradigmanın dışında kurmayı, modernliği kendi ölçülerıyla yargılamaktansa üzerinde düşünüp yapı bozumuna uğratmayı önerir (Rosenau, 2004: 21). Postmodern anlayışa göre modern yapıda sunulan tek anlam dönemi geçmiştir ve artık yapıtların anlamı kendi dışındakilere göre belirlenmektedir. Bu yaklaşıma göre kapalı yapıtların anlamı kendi içinden, açık yapıtların anlamıysa ötekilere göre belirlenir. Postmodernistlere göre özgün yapıt yoktur, sadece yinelenen yapıt vardır. Postmodern anlayış, eski eserlerin, yazarların, yapıtların tekrarlandığını söyler. Sanat eserindeki biriciklik, teknolojiyle çoğaltılıp sıradanlaştırılarak ticari nesne haline getirilir ve hemen her yerde herkesin ulaşabileceği ürünler olur. Postmodernistler, alıcının yapıtların alımına postmodern alandan katılmasını bekler. Pastiş ya da parodi gibi yöntemler sayesinde yer ya da bağlam değiştirmeye anlamsal derinlik sağlar, yazar öteki gibi, ötekini yaptığı gibi, ötekini taklit ederek kendi üslubunu yakalar. Postmodern sanat anlayışında okuma ve çözümleme yöntemi olarak metinlerarasılık ve değişik sanatsal biçimler arasındaki alışverişleri belirtmek içinde göstergelerarasılık kavramı kullanılmaktadır.

Metinlerarasılık Kavramı

Sanat eserleri günümüzde postmodern öğretisi bağlamında metinlerarası yaklaşımla okunmaktadır. Metinlerarasılık kavramı öncelikle yazınsal alanda, sonrasında sanatın diğer disiplinlerinde eleştirmenlerce kabul gören bir okuma/çözümleme yöntemidir. Kavrama göre hiçbir metin tek başına/bağımsız var olamaz ve her metin önceki ya da çağdaşı olan yazılı ve sözlü başka metinleri özümseyerek oluşur. Postmodern dönem içerisinde temel bir yöntem olarak görülen metinlerarasılık

birden fazla metin arasındaki alışveriş işlemlerini tanımlamak için kullanılır. Kristeva'ya göre 'metin alıntılardan oluşan bir mozaiktir. Bir başka deyişle, her metin eski ve çevre metinlerin yeni bir dokusudur, yeni bir kurgusudur. Bu da her metnin varoluş koşulu olan metinlerarasılığı ortaya çıkarır' (Gümüş, 2006: 7). Bir okuma yöntemi olarak metinlerarasılık yaklaşımına göre her metin, başka metinlerden etkilenir, onlardan izler taşır. 'Metinlerarasılık bir metnin başka metinlere gönderme yaparak anlam yaratması ve kendisini diğer metinlerle ilişkili olarak konumlandırmasıdır. Bir metnin öteki metinlerle göndermeler, alıntılar ve aktarımlarla örülmesi biçiminde ifade bulmaktadır (Sim, 2006: 337). Postmodern öğretinin okuma yöntemi olan metinlerarasılık kavramı 1960'lı yıllarda Bakhtin'in söyleşimcilik kuramından yola çıkan Kristeva tarafından ortaya atılmıştır.

Kristeva'ya göre herhangi bir metin, öncelikle, bir alıntılar mozağıdır. Bir metin, öteki metinlerin özümşenerek tek bir metin içerisinde birleştirilmesinden başka bir şey değildir. Metinlerarasılık, yazarın ya da okuyucunun, bilinçli bir biçimde, daha önceki metinleri basit bir şekilde 'taklit' etmeleri değil, daha önce yazılmış, söylenmiş, en genel anlamda, inşa edilmiş anlam süreçlerinden yola çıkarak yeni metinler elde etmeleridir (Çolak, 2006: 37).

Metinlerarasılık kavramına göre bir metin eşsüremlili ya da artsüremlili olarak öteki metinlerle etkileşim içindedir. Aktulum'a göre metinlerarasılık, "hep önceki yazarların metinlerine, eski yazınsal bir geleneğe bir tür öykünme işleminden başka bir şey değildir" (Aktulum, 2000: 18). Çünkü yeni diye oluşturulan metin, daha önce yazılmış metinlerden aldığı bölümleri yeni bir birleşim düzeni içerisinde bir araya getirmektedir. Önceleri Rus Biçimcilerce metinler çoğunlukla dış etkenlerle ele alınmıştır.

Söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirleriyle karıştıkları, her yazınsal metnin aslında çok sesli özellikte olduğu, metnin ve anlamın büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiği savı ileri sürülerek yeni bir metin tanımı ve anlayışı ortaya konur (Aktulum, 2000: 7).

Kavramı postmodern sanat anlayışının merkezine yerleştiren Kristeva, metinlerarasılığın bir kaynak eleştirisi değil yazınsal alanda zenginleştirici unsur olduğunu savunur. "Metinlerarası başka metinlere ait unsurları taklit etmek ya da onları olduğu gibi yeni bir metne sokmak işlemi değil bir 'yer (ya da bağlam) değiştirme' (transposition) işlemi ve kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır" (Aktulum, 2000: 17). Bu bağlamda her metin ötekini içinde barındırır ve her yapıt öncekilerin harmanlanması biçiminde oluşur. Bu yaklaşımdan hareketle postmodern dönem de üretilen yapıtlar için tam anlamıyla özgünlük kavramından söz edilemez. La Bruyere'in belirttiği gibi, her şey daha önce söylenmiştir", "yedi bin yıldır insanlar vardılar ve düşünmektedirler". Yazın hep aynı içeriğin yinelenmesinden başka bir şey değildir. Metinlerarasılık da bu çerçevede "her şey daha önce söylenmiştir" sözlerinin benimsettiği düşünceden kaynaklanır ve bu düşüncüyü sürdürür (Aktulum, 2000: 18). Postmodern yaklaşıma göre her şey birbiriyle bağlantılıdır ve günümüz dünyası neredeyse metinlerarası bir dünyadır. Kavramı farklı bir açıdan değerlendiren Hebdige, "metinlerarasılığı eskinin bir versiyonunu oluşturmak olarak değerlendirir ve son söz hakkının kimsede olmadığını ima ettiği için de onun demokratik bir ilke olduğunu belirtir" (Connor, 1989: 274). Bu bağlamda özgün olan ya da bağımsız metinden söz etmek mümkün değildir.

Sanat ve Metinlerarasılık

Günümüz sanatı kendi anlatı dilini oluştururken farklı sanat disiplinlerinin sadece kendi verilerini değil başka alanların verilerini de kullanan alıntısallık özelliği nedeniyle sürekli bir ilişki içerisindedir. Bu alıntısallık bağlamında özellikle çekilen konu sıkıntısı ve orijinallik kaygısı, hazır kaynak olarak görülen öteki metinlerin adaptasyonunu zorunlu kılmaktadır. Gelişen teknoloji ile beraber maliyet karşılama ve kar elde etme gibi kapitalist dürtüler nedeniyle günümüz sanatı bir ideoloji taşıyıcı, kültür endüstrisi olmanın yanı sıra dev ekonomik yapılanmalara mecburdur. Günümüz postmodern sanat anlayışında ise kavramsal olarak farklı disiplinlerarası ilişkilerin yoğun olduğu görülür. Bu bağlamda farklı metinlerin birbirlerinden etkilenmeleri ve birbirlerinden beslenmeleri kaçınılmaz görünmektedir. Metinlerarasılık ile farklı düzeylerde de olsa her metin önceki ya da çağdaş metinlerden etkilenecek ortaya çıkar, ondan izler taşır ve okurun da bu çoksesli yapıda yapıtlararası ilişkileri algılaması, somut izlerin varlığını fark etmesi beklenir (Uğur, 2018: 99). Metinlerarasılık olgusuna en açık alanlardan biri de teknolojinin yoğun kullanıldığı alanlardır, bu bağlamda özellikle internet vazgeçilmez bir unsurdur. İnternet kullanımı sayesinde metinler neredeyse elden ele dolaşıp birbirlerine eklenerek farklı biçimlerde oluşmaktadır. Hızlı veri akışı sayesinde farklı metinlerin harmanlanması da çağın gereklerine ayak uydurmakta ve postmodern ürünler ortaya çıkmaktadır. Postmodern sanat anlayışında yapıtın üretim sürecinde neredeyse farklı sanat disiplinlerini ne kadar sentezlemişse o kadar başarılı sayılabilecek eserler üretilmektedir. Bu kaçınılmaz ilişkiler ağında çoğunlukla sanatsal üretim adına yarar sağlanmış olmakla beraber farklı metinlerden esinlenerek üretilen başka metinler de izleyici/okurun karşısına çıkar. Günümüz sanat anlayışı, unutulmuş ya da geçmişte kalmış yapıtları eskiyi anma biçiminde postmodern yapıda metinlerarasılaştırır. Bu bağlamda postmodern sanat yaklaşımı ile başkasına ait olan çeşitli yöntemler sayesinde alıntılanır ve zincirleme biçimde farklı yöntemler ile birbirlerine geçerek karışık bir yapı oluşur. Postmodern olarak adlandırılan dönem içerisinde bu alışverişler çeşitli alışverişlerle kendini göstermektedir. Türlerin iç içeliği, süreksiz, kopuk, farklı sanat disiplinleri arasındaki etkileşimler, orijinalliğin önemsenmediği, alıntı ve göndermelerle önceki dönemlerin hatırlatılması ile metinlerarasılık teknik ve uygulamalarıyla postmodern sanat estetiği karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem sanat anlayışında, sanatçı farklı ve özgün bir çalışma peşinde değildir, seçkin ve toplumdaki kopuk, dar bir kesime hitap eden modernist sanat anlayışı değersizdir. Postmodern dönemde sanat eserinin yapısı karmaşık olmayan, bilindik ve anlaşılması kolaydır. İçerik tanıdık, öncekilere yapılan göndermelerle örülü ve algılaması kolay yapıdadır. Elitist ya da otoriter yapıda olmayan postmodern yaklaşım görece daha geniş kitlelere seslenir ve teknoloji sayesinde çoğaltılarak hemen her yerde bulunabilir. "Postmodernist yaklaşımda, geleneksel anlatılar da yerel olma özellikleri sebebiyle, bünyesinde bütünleştiricilik ve genelleyicilik barındırdığı için rastlantısallık ön plana çıkar. Bu da metnin biricikliğini ve metindeki nedenselliği ortadan kaldırır" (Rosenau, 1998: 129). Postmodern sanat anlayışında yöntem olarak önceki dönemden alıntı ve göndermelere başvurulduğu için yeni olanı üretmekte neredeyse mümkün değildir. "Günümüz sanatçı

ve yazarlarının da özgün üsluplar ya da yeni ifade biçimleri bulamayacaklarına dair bir kanı vardır. Her şey keşfedilmiş, en eşsiz olanlar çoktan düşünülmüştür. Artık mümkün olan var olanların değişik kombinasyonlarıdır" (Jameson, 1993: 29). Postmodern sanat anlayışında özellikle metinlerarasılık yöntemleriyle üretilen sanat yapıtlarında taklit ve kopyalama vardır ve yenilikçi üslubun tükendiği yerde ancak öncekilerin taklit edilmesi ve metinlerin yeniden üretilmesi söz konusudur. Her yazınsal yapıt -Bakhtin'in söylemiyle- 'söyleşim' içerisindedir ve içerisinde başka söylemlere gönderme yapmayan, aktarım biçimi nasıl olursa olsun, başka sözcelere yer vermeyen anlatı yoktur (Aktulum, 2001: 34). Günümüz postmodern anlayışında sanat eseri metinlerarasılık yöntemleriyle örülüdür. Postmodern sanat özellikle 80'li yıllardan sonra metinlerarasılık yöntem ve teknikleri sıklıkla kullanılmaktadır. Yazınsal alanda iki ya da daha fazla metin arasındaki ilişkileri belirtmek için kullanılan metinlerarasılık kavramını sanatın diğer formlarında yeni tanımlamalar ile kullanmak olasıdır. Sanatsal alanın neredeyse tümünde alıntı ve gönderge, tekrar, gizli alıntı-aşıırma, anıştırma, yansılama, alaycı dönüştürüm ve öykünme gibi yöntemlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bir sanatsal disiplinin kendi içinde ya da farklı disiplinler ile olan ilişkiler ve alışveriş işlemlerini ifade eden yaklaşımda postmodernizmin ana karakteri olan açık yapıt, çokseslilik, anlam çokluğu, türlerin iç içeliği, sanatçının orijinal, özgün olanın peşinde koşmayı, süreksiz ve kopuk yapıt anlayış ön plandadır. Bu bağlamda postmodern dönem sanatın iki önemli unsuru olan pastiş ve parodi gibi biçimler son dönemde sıklıkla uygulanır olmuştur. Eski olanın yeniyile harmanlanması, bir tür taklit etme, ötekinden yola çıkma, kopyalama ve tekrar teknikleri postmodern sanatsal alanda ölçüt kabul edilir. Bu bağlamda postmodern sanat, yüzeysel, kopuk, geçici ve türlerin iç içe geçtiği, büyük söylemleri barındırmayan ve anlaşılması kolay, otoriter olmayan ve çoğulcu yapıda olan yapıtlar üretmektedir.

Sanatsal alanda Pastiş ve Parodi

Postmodern sanat yaklaşımında sıklıkla uygulanan alıntı, gönderme, parodi ya da pastiş gibi yöntemler sayesinde bir yapıt ile öteki yapıt(lar) arasında ilişki kurulur. Pastiş (öykünme) ve Parodi (yansılama) işlemleri yazın alanında metinlerarasılık olarak ifade edilen kavramlardır. 60'lı yıllarda özellikle kendini gösteren ve postmodern okumaların temel yöntemlerinden biri olan metinlerarasılık kavramı, sanat alanında farklı disiplinlerin birbirleriyle iç içe geçmeleri sonucu anlam çokluğu bağlamında sonsuz bir alana işaret etmektedir (Uğur, 2011:8). Bu bağlamda "pastiş ve parodi kavramlarının dönüştürücü, yenileyici bir işlevi vardır" (Aktulum, 2004: 291). Sanatın hemen her biçiminde karşılık bulan öykünme çoğunlukla bir biçem taklidine göndermektedir. Yapıtlararasılık bağlamında öykünme, yansılama çok sanatsal alanda bir yapıtın biçimini hedef seçmektedir. Burada sözü edilen bir eserin biçimini değiştirerek yeni bir eser oluşturmak değil yalnızca belirlenen eserden bir parçanın bölümünün taklit edilmesidir. Postmodern sanat yaklaşımına göre her öykünmenin ardında bir başka sanatsal yapıt vardır. Bu bağlamda yapıtlararasılık kavramı bir alıntılar mozaiği biçiminde oluşur. Sürekli ötekine gönderen, önceki metni anımsatan, daha önce üretilmiş metinlerden yola çıkarak yeni anlamlar elde etme bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Görsel-işitsel yolla hikâye anlatma ve bir illüzyon olan günümüz sanatında, her anlatı neredeyse öncekilerden oluşan bir tür mozaiktir. Bu bağlamda hikâyeler iç içe geçmekte ve izleyiciye alışılmış, kalıplaşmış anlatılar dışında metinlerarası göndermelerden oluşan, kişisel biçemlerin yok olduğu postmodern ürünler sunulur. Biçimsel ve içerik olarak değişime uğratılan yapıt ile bir tür sanatsal güncellemeden söz etmek mümkündür. Sanatsal alanda öykünme ile bir sanatçı, başka bir sanatçının anlatım biçiminden yola çıkarak taklit etme ya da kendi biçimini yaratma; ötekinden yola çıkarak taklit yöntemiyle ustaya saygı, güncelleme, anımsatma gibi hedefleri amaçlar. Çoğunlukla eleştirel bir işlevi olmayan öykünme ile gerçekleştirilen taklit işlemi belirli ölçülerde eğlendirme amacı da güdebilir. Ancak öykünmenin izleyici tarafından çözümlenebilmesi ya da alımlanması için izleyicinin taklit edilen eseri tanıması ya da taklit edilen eserin özelliklerini bilmesi gereklidir. Postmodern sanatın temel söylemlerinden olan özgünlük kavramının önemsenmediği sadece biçem değil aynı zamanda öykülerinde yenilenmesi ile içerik üzerinden de dönüşümler gerçekleşir. "Neredeyse her dönemde öykünmeye başvuran, hayranlık duydukları başka sanatçıların yapıtlarının benzerini yapmaya uğraşan, sanatçılık, yazarlık yaşamına ötekini taklit ederek başlayan çok sayıda sanatçıya rastlanmaktadır" (Aktulum, 2011: 365). Günümüz sanatında öykünme yöntemi ile başka bir sanatçının yalnızca biçemi taklit edilmez, öykünme aynı zamanda ötekine saygısını bildirmek içinde kullanılır.

Öykünmeye başvuran yazarların gerekçeleri değişiktir: Bir başka yazara saygısını bildirmek yanında onu eleştirmek, yermek, alaya almak, yeni (sahte) bir yapıt ortaya koymak ya da Proust'un yaptığı gibi, kendi biçimini yaratmak amacıyla ötekinin yapıtından yola çıkmak, onu taklit etmek yoluna gidilir (Aktulum, 2011: 366).

Yazınsalın yanında sanatsal alanda bir tür yineleme ya da imitasyon üretme yöntemi olan 'öykünme' öyleyse bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin ortaya koymak çabasından çok, bir metnin biçimini taklit etme, yalın bir konudan yola çıkarak, ötekinin biçiminde yeni bir metin yazma biçiminde tanımlanmaktadır (Aktulum 2011: 365). Hemen her dönem sanat anlayışında neredeyse sanatın bütün disiplinlerinde başvurulan yöntem olarak öykünme ile sanatsal alanda bir sanatçı 'benzerini yapma'ya uğraşır. Öykünme bir metni değil biçemi taklit eder. Bir yapıtın biçemi ya da 'anlatım biçimi' (ideolecte) dolaylı olarak taklit edilir (Aktulum, 2011: 432), kısacası öykünmeyle taklit edilen (yazınsal ya da görsel) "yazarın taklit ettiği metnin özelliklerini dizgeleştirerek, bazen de onun özünü değiştirerek eleştirel, yergisel ve/ya övgüsel ereklere de (Aktulum, 2011: 432) söz konusudur.

Yansılama (parodi) ve Öykünme (pastiş) işlemleri ilk dönemlerinde birbirine karıştırılmakla beraber, yansılama daha çok, bir yapıtın biçimini değiştirmeden konusunu değiştirmektir, yani soylu, ciddi bir konu olabildiğince sıradan bir konuya (gerçek ve güncel) yakın bir biçimde uyarlanır. Eğer bir ana-metin ile gönderge-metin arasındaki ilişki konu düzeyinde gerçekleşiyorsa yansılama öne çıkar. Bu durumda bir yapıtın biçemi değiştirilmeden konusu değiştirilir" (Aktulum, 2000: 118).

Parodik imanın başarılı olmasında ise ana metin ile gönderge metin arasındaki ilişki düzeyi öne çıkar. "En etkili yansılama, anlamını değiştirdiği metne biçimsel olarak en yakın olan, özgün metni hemen akla getiren, ancak ondan anlamca ayrılan yansılama"dır. Bu nedenle genellikle yansılama kısadır" (Aktulum, 2000:119). İlk dönemlerde pastiş ile ayırım yapılmaksızın kullanılan parodi kavramı "Özgün biçemlerin eşsizliğini kendi yararına kullanmakta ve orijinal olanı gülünç kılan bir öykünme üretmek için onların tuhaflık ve farklılıklarının üzerine atlamaktadır. Parodinin genel hedefi, ister sempati isterse

kıskançlık amacıyla olsun, bu biçimsel aşırı kullanımların özel doğasını ve insanların normal biçimde konuşma ya da yazma biçimleri çerçevesinde onların aşırılık ya da farklılıklarını gülünç kılmaktadır" (Pektaş, 2006:114). Bu bağlamda "pastiş ve parodi kavramlarının dönüştürücü, yenileyici bir işlevi vardır. Bu bağlamda parodi/pastiş yansılan metni taklit eder ya da dönüştürür. Parodi ve pastiş eşanlamlı kullanan biçimciler göre bu iki sözcük metinlerin bağlam değiştirmiş alıntısı ya da yazınsal yöntemleri belirtir" (Aktulum, 2004:291). Bir metinlerarasılık kavramı olarak parodi, postmodernizmi savunanlarca önemli bir kavram olarak görülür. Postmodern parodinin, geçmişle ve politik eleştiri ile bağlarını kaybetmiş bir dönemsel belirti olarak gören ve postmodern parodiyi derinliksiz ve boş olarak tanımlayan Jameson'un tersine, Hutcheon'a göre ikili bir ironi ve kurulum sürecinde parodi, geçmişten gelen temsillere ve hem devamlılıktan hem de farklılıktan gelen ideolojik sonuçlara işaret eder. Hutcheon, postmodernizmi değersiz, dekoratif, geçmişle bağlantıları kopmuş ve imajlarla boyanmış olarak düşünen Jameson gibi kuramcılarla zıt düşünceler taşır. Postmodern parodi, politik anlamda ikili şekilde kodlanmıştır: parodi ettiği şeyi hem legalleştirir, hem de çökerir. Postmodernizm kendi-farkındalık, kendini-yansıtma gibi bazı stratejilerini modernizmden almıştır ancak postmodernizmi modernizmden kesin olarak ayıran, modernizmin elitist ve zaman zaman totaliter tavrının postmodernizmde reddedilmesidir. "Parodi gibi pastişte özel ya da essiz bir tarza öykünme, biçimsel bir maskenin takılması, ölü bir dil içinde konuşmadır. Fakat pastiş parodinin gizli niyeti, şeytani itkisi, kahkahası ve öykünülen şeyin oldukça komik olması dolayısıyla kıyaslandığında normal bir şey olarak var olduğuna ilişkin gizli duygusu bulunmayan bir tür yansız taklitçilik pratiğidir. Pastiş boş mizahi anlamını yitirmiş bir parodidir. Pastiş, tuhaf şeyin bir tür boş alaycılığın modern uygulamasının parodileştirilmesidir." (Jameson, 2005: 18)

Postmodernizmin ana karakteri olan açık yapıt, çok seslilik, anlam çokluğu, türlerin iç içeliği, sanatçının orijinal, özgün olanın peşinde koşmaması, süreksiz, kopuk yapıt anlayışı gibi değerler ön plandadır. Yanı sıra postmodern dönem görsel sanatlar alanında da metinlerarasılığın iki önemli unsuru olan pastiş ve parodi gibi biçimler son dönemde sıklıkla uygulanır olmuştur. Eski olanın yeniyile harmanlanması, bir tür taklit etme, ötekinden yola çıkma, kopyalama ilişkisine girilen teknikler postmodern dönemde ölçüt kabul edilir.

Metinlerarasılık Bağlamında Andy Warhol Çalışmalarının İncelenmesi

Sanat tarihine bakıldığında klasik biçimci anlayışın Dadaizm ile sarsıldığı görülür. Modern dönem sanat yaklaşımı olarak bilinen pop art'da dadaizme tepki olarak ortaya çıkar. Özellikle gelişmiş kitle iletişim araçları bu akımın yükselmesine ve kitlelere ulaşmasına sebep olmuştur. Kullandığı malzemeleri insanların gündelik yaşamlarından alan pop art hızla kitleleşmiştir. Temel yaklaşımı sıradan hayatı işleyerek popüler sanatla harmanlamak olan pop art'ın en önemli temsilcileri arasında Andy Warhol gelmektedir. Sanatsal alanda ilk defa seri üretim kavramını gündeme getiren sanatçı sanat eserinin de aurasının yok olarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. İlk olarak Campbell ürünlerinin 32 değişik versiyonunu kullanan Warhol çizim, boyama, baskı resim tekniğinin yanı sıra serigrafi ve müzik gibi türleri de kullanmıştır. Andy Warhol, sanatında seri üretimin, seri üretim nesnelerinin sıkça kullanıldığı bir sanat türünü kullanıyordu. Ünlü Campbell Çorba Konserveleri reklam çalışmasında da bu tarzı kullanmıştır. 1962 yılında yaptığı bu eserinde de Campbell Çorba Konservesi'nin 32 farklı versiyonuna yer vermiştir. Böyle bir yaratım tüm dünyayı şaşırtır. Şaşırtıcı olmasının sebebi, her süpermarkette bulunabilen bu nesnenin, Warhol tarafında sanat konusu olarak ele alınabilmesidir. Eserleri çoğunlukla sansasyonel ve şaşırtıcı olan sanatçı dönemin birçok pop yıldızı ile çalışarak kültür bir kimliğe bürünmüştür. Nesnelere kimi zaman bir fotoğraf makinası kimi zamansa farklı araçlar ile ikonlaştıran Warhol özellikle ünlü insanları metalaştırarak çoğaltma tekniği ile içeriği önemsiz hale getirmiştir. Sanatçı, popüler, fani, harcanabilen, düşük maliyetli, seri imal edilen, genç, hazır cevap, hileli ve büyüleyici bir sanat üretti. Warhol seri üretimle sanat eserinin biricikliğini ortadan kaldırarak bir anlamda çoğaltılmış mekanik ürünler ortaya koymuştur. Toplumun neredeyse bütün katmanlarında ilgiyle izlenen üretimleri bir anlamda ironik ve yüzeyseldir. Gündelik yaşamda kullanılan tüm nesnelere bu seri üretim anlayışı için birer araç olmuştur. Bu sıradan nesnelere kimi zaman cola şişeleri kimi zaman da sigara paketleri olmuştur. Oldukça bilindik olan sanatçıların ikonik görselleri Warhol tarafından sıradanlaştırılarak reklam ve afiş gibi alanlarda kullanılmıştır. Bu tanınmış objeler bir anlamda seyirlik nesnelere olarak kullanılmıştır. Sanat ürünü basit ve sıradan, güncel ve kültürel form olarak sunulmuştur. Farklı alanlarda üretilmiş imgeler ya da görseller basitleştirilerek bayağı bir biçimde tekrar tekrar kullanılarak sanat imgesinin tüketimi sıradan insanın gündelik yaşamının içine yerleştirilmiştir. Warhol, soylu ya da aristokrat sanat ürünlerinin tek biricik olan auratik yapısını reddederek yeni ve farklı biçimler üreterek sanatı halkın tüketimine sunarak sıradanlaştırmayı başarmıştır. Klasik biçim ve sanatsal gelenekleri reddeden bu yaklaşımla farklı disiplinler birbirine basit teknikler ile birleştirilebilmektedir.

Andy Warhol bir postmodern dönem sanatçısı olarak öteki metin ya da ikonik görselden yola çıkarak yeni anlamlar üretmiştir. Etkilendiği unsurlar kimi zaman çok bilindik bir sanatçı olabildiği gibi konserve kutuları da olmuştur. Özellikle çoğaltma ya da seri üretim mantığıyla ürünün yaşamın her alanında ve toplumun her kesiminin kolayca ulaşabileceği biçimde aura ya da biriciklik kavramını ortadan kaldırmıştır. O postmodern yaklaşımın sınırlayıcısını reddeder bir anlamda modernizm karşıtıdır da. Benzer şekilde Habermans'ta modernizmin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu savunur; "modern olanın oluşumunu henüz tamamlamadığından oluşan olumsuzlukların da yine modernin kendi içindeki dinamiklerle giderilebileceğini belirtir. Habermans'a göre postmodernizm liberal ekonomi ve kapitalizmin aşırı biçiminin vardığı son noktardan biridir" (1994:131-152) Sarup'a göre ise modernizme karşı olarak "postmodernizmde, çoğulculuk, çok kültürlülük, yüksek ve alçak sanat ile popüler ve elit kültür arasındaki tek düzen ayırımının çökertilmesi; sanat ve gündelik yaşam arasındaki sınırı kaldırması, parodi, pastiş, ironi ve oyunun öne çıkarılması; biçimsel eklektisizm ve kodların karışımının savunulması ve sürekli olarak düşünömselliğe, özgöndergelliğe, aktararak söylemeye, alıntıya, rastlantısallığa, anarşiye, parçalılığa, pastişe ve benzetmeye gönderme yapılması söz konusudur" (Sarup, 1997:189). İşte bu noktada Warhol'un çalışmaları sanat ürününün gündelik yaşamda çoğaltılarak seri üretimini amaçlar.

Resim 1: Warhol bir süpermarkette N.Y.C., 1964. Fotoğraf: Bob Adelman

Campbell'in Çorba Konserveleri eseri, aslında tüketim toplumunun yeni pop kültüründeki yerini ifade eden basitleştirilmiş ve aynı zamanda seri üretime dönüştürülen biçemi ile etiketin hayatımıza yansımaları ifade etmektedir. Yapılan her bir parça farklı bir tada karşılık gelen kırmızı ve beyaz rengi ile Campbell'in tenekeli kutularının gerçek rengine bir atıfta bulunur. Warhol'un bu seri için ilham kaynağı aslında kendisiydi, gündelik hayatında tekrarlayan öğle yemekleri öğününü her gün aynı şeyi tekrar tekrar yediğini söylemesi, bu tekrarlama duygusunu kendince içselleştirerek tüketim kültüründe bir meta haline dönüştürmesindeki somutlaştırma olmuştur. Warhol'un, "The Factory" adından kurduğu, seri üretim için oluşturduğu baskı atölyesi, sanatçının "ben bir makine olmak istiyorum" sözleriyle yapmak istediğini özetler nitelikteydi. Campbell'in Çorba Konserveleri baskı dizileri, O'nun ürettiği, en düzgün ve mekanik görüntüye sahip eserleri, kısa süre içinde Warhol'un imzası haline gelmiştir.

Resim 2: Campbell's Soup Cans (Campbell'in Çorba Konserveleri), 1962

Resim 3: Andy Warhol, Marilyn Diptych, 1962

Andy Warhol'un, Marilyn Diptych'i çalışmasını, yarısı ağır pigmentli renklerden oluşan, diğer yarısı siyah-beyaz ve giderek koyudan açığa doğru resmederken O'nun yaşam ve ölüm arasındaki serüvenine atıfta bulunan bir yapıda ele alır. Eserini serigrafî ve karışık teknikle uygulayan Warhol; O'na olan heyecanını güzel yüzünün ekran alıntılarını ölümsüzleştirerek sanat yapıtına aktarmakta bulur. Warhol, Marilyn'in ölümünden kısa bir süre sonra O'nu adeta bir ikonaya dönüştürme çabasına girmiştir. Andy Warhol'un, fotoğraftaki ve ekran yüzü olma konusunda ün yapmış bir görünüme sahip olan Marilyn'i, sanat yapıtına aktararak yapıtlararası bir uygulama ile yeniden bir sanat ürününe dönüştürme noktasında olan eserinin, metinlerarasılık ifadesi doğrultusunda şekillendiği gözlemlenebilmektedir.

Resim 4: Andy Warhol, Marilyn Monroe (Marilyn), 1967

Warhol, içinde bulunduğumuz postmodern dönemde alıcının da yapıtın alımlanmasına postmodern bakıştan katılmasını bekler. Bu bağlamda metinlerarasılık ile pastiş ya da parodi gibi yöntemler sayesinde yer ya da bağlam değiştirmeyle anlamsal derinlik sağlanır, yazar öteki gibi, ötekinin yaptığı gibi, ötekini taklit ederek kendi üslubunu yakalar zaman zaman. Warhol'un çalışmalarında da görüldüğü gibi parodik imanın başarılı olmasında ana metin ile gönderge metin arasındaki ilişki düzeyi öne çıkar. "En etkili yansılama, anlamını değiştirdiği metne biçimsel olarak en yakın olan, özgün metni hemen akla getiren, ancak ondan anlamca ayrılan yansılama"dır. Bu nedenle genellikle yansılama kısadır" (Aktulum, 2000:119). Bu açıdan sanatsal açıdan Warhol "orijinal olanı gülünç kılan bir öykünme üretmek için onların tuhaflık ve farklılıklarının

üzerine atlamaktadır (Pektaş, 2006:114). Metinlerarasılıkta "pastiş ve parodi kavramlarının dönüştürücü, yenileyici bir işlevi vardır. Bu bağlamda parodi/pastiş yansılanan metni taklit eder ya da dönüştürür. Parodi ve pastiş eşanlı kullanımları kullanan biçimciler göre bu iki sözcük metinlerin bağlam değiştirmiş alıntısı ya da yazınsal yöntemleri belirtir" (Aktulum, 2004:291). Warhol toplum tarafından kabul görmüş ikonlardan yola çıkarak kendi metnini yazar. Bu şekilde bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin oluşturmaz; yalnızca metnin biçimini taklit eder. Öykünme bir yazarın dil ve anlatım özellikleri taklit edilerek gerçekleşir" (Aktulum, 2000:133). Pastiş, aynı biçimde başka bir metni, aynı düzgülüyle kopyalayarak yeni bir örnek üretmektir. Bir biçimi taklit eden sanatçının amacı yansılama ve alaycı dönüştürümde olduğu gibi daha çok eğlendirmek, gülünç bir etki yaratmaktır. Ayrıca öykünmede yazarın taklit ettiği metnin özelliklerini dizgeleştirerek, bazen de onun özünü değiştirerek eleştirel, yergisel veya övgüsel erekler de vardır (Aktulum, 2000:134). Warhol'un temelde yaptığı gibi metinlerarasılıkta öykünme işlemiyle amaç öteki yapının benzerini yapmaktır. Burada ön planda olan metnin içeriğini değil biçimini taklit etmektir. Öznenin ölümü, kültürün yaşam alanlarının şeyleşmesiyle birlikte gelişir ve bu durum sanata da yansır; pastiş, baskın bir ifade tarzı olarak karşımıza çıkar. Böylelikle, bir zamanların "yaratan özne efsanesi yerini, daha önceden var olan imgelerin açık yüreklilikle mülk edinilmesine, alıntılanmasına, parçalar halinde biriktirilmesine bırakır" (Orr, 1997:46).

Sonuç

Metinlerarasılık kavramı günümüz postmodern döneminin okuma yöntemi olarak kabul edilmektedir. 60'lı yıllarda öncelikle yazınsal alanda ortaya çıkan kavram ilerleyen yıllarda kendini sanatın ve yaşamın farklı alanlarında da göstermiştir. Genel anlamda iki ya da daha fazla metin arasındaki alış-veriş ya da her türlü etkileşimi ifade eden kavram bir yapının diğer, öteki yapıt (lar) üzerindeki etkisi, somut varlığı ya da izlerini inceler. Bu bağlamda üretim sürecinde bir yapının ötekenden etkilenip esinlenmesi ya da ondan yola çıkarak yeni biçimler üretmesi anlamına gelir. Metinlerarasılık kavramı eleştirmenlerce kimi zaman bir okuma kimi zamansa bir yazı etkisi olarak görülmektedir. İnsanlık tarihi boyunca söylenmemiş ya da yazılmamış hiçbir unsur bulunmadığı savıyla aslında her şeyin bir yenden üretim süreci olduğu var sayılır. Çoğunlukla yapıcı bir unsur olarak kabul gören kavram bir metnin önceki hiçbir metinden etkilenmeden üretim yapmasının mümkün olmadığını savunur. Bu açıdan aynı türden olan metinlerin yanı sıra farklı metinlerarası ilişkiler de metinlerarasılık bağlamında değerlendirilebilir. Bir anlamda yapıtlararası çoksellik te sağlayan kavram türlerin iç içe olmasını da sağlamaktadır.

Günümüz postmodern sanat yaklaşımı içerisinde de sanatçıların üretimlerini artık bu kavrama göre şekillendirdiği, öteki yapıttan yola çıkarak üretim yapan, öncekinden esinlenerek yeni yapıtlar ortaya koyan ya da farklı disiplinlerin iç içe geçtiği ve karma yapıtların üretildiği sanatsal üretimler gözlemlenmektedir. Günümüz sanatçıları resimden mimariye ya da müzik ve edebiyata kadar disiplinlerarası çalışmaktadır. Farklı disiplinleri harmanlayarak ya da ötekenden yola çıkarak çeşitli yöntemler ile üretim yapan sanatçıların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Özellikle 70'li yıllarda Andy Warhol tarafından temsil edilen pop art yaklaşımının bu kavramı yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Ressam yayıncı ve film yapımcısı gibi kimliklere sahip olan Warhol geleneksel anlatı yapısını reddederek yapıtlarını alıntı üzerine inşa etmiştir. Sanatı ve kültürü sıradanlaştırarak güncel ikonlardan yararlanan sanatçı yüksek sanat ürünlerini de çoğaltarak sıradan insanların tüketimine sunmaktadır. Günümüz tüketim kültürünü herkese eşitlik sağlaması açısından değerli bulan Warhol yaptığı seri üretimler ile sanat eserini müzeler gibi özel alanlardan gündelik yaşam alanlarına taşımıştır. Gördüğü her türlü imgeyi bir sanatsal ürünü dönüştürebilen Warhol aynı zamanda tüketim nesnesi ve sanat arasındaki ilişkiyi çoğaltma tekniği ile ortadan kaldırmaktadır. Marilyn Monroe gibi ikonik görselleri serigrafi tekniği ile sıradanlaştırarak bir tür kimiksizlik üreten sanatçı insan dokusunda da plastik etki bırakarak ilişkilerin de ne kadar plastik etki ürettiğini eleştirel yaklaşımla sunar. Bu çalışmaları boyunca farklı görsellerden yararlanarak onları harmanlayan ya da bir gazete haberinden yola çıkarak nesnelere içselleştiren bir yapıt üreten Warhol bir tür metinlerarası yöntem uygulamaktadır. Gündelik tüketim nesnelere yola çıkarak metinlerarası yeni anlamlar üreten sanatçı geleneksel anlatı yapısını reddederek postmodern üretimlerde bulunmuştur. Öteki metin ya da nesnenin etkilenen esinlenen ya da yola çıkan Warhol postmodern dönemde sanat ürününü çoğaltarak onun biricikliğini ortadan kaldırmış ve gündelik yaşamın sıradan bir nesnesi haline getirmiştir. Onun sanatsal ürünleri hep ötekenden beslenmiş, önceki metin ya da nesnelere göndermiş ya da anırtırma gibi metinlerarası bir teknikle yeni yapıtlar ortaya koymuştur. Bir tür alış-veriş ve etkileşim ya da söyleşim biçimindeki yapıtları hep ötekine göndermekte ya da önceki üretim biçimlerini anımsatmaktadır. Çalışmanın sonucunda, her şeyin daha önce söylendiği ya da üretildiği savından yola çıkarak yeni bir şey söyleme olanaksızlığı bağlamında Warhol'un tüm üretimlerinin klasik anlatı yapısını yıkan ve postmodernlik yaklaşımıyla metinlerarası yöntem ve teknikleri kullanılarak sanatsal ürünlerin serigrafi tekniğiyle üretildiğini söylemek mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yay.
- Aktulum, K. (2004). *Parçalılık Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yay.
- Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yay.
- Gümüş, E., O., (2006). *Tuncer Cücenöğlu'nun Tiyatro Oyunlarına Genel Bir Bakış ve Oyunlarında Metinlerarası İzler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anasanat Dalı, Isparta. M. Rifat, 1998:143'den akt. Gümüş, 2006.
- Jameson, F. (1994). *Postmodernizm*. Çev., Nuri Plümer. İstanbul: YKY.
- Featherstone (1988) Alıntılıyan Poulina Marie Rosenau, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark.
- İyigün, (Akt.), *Dilek Sinemadan Televizyona Uyarlamalar; Acı Hayat*, Lyotard,1997:156- Lyotard, J.F., 1971.
- Orr, J. (1997) *Sinema ve Modernlik*, Çeviren: Ayşegül Bahçivan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark.
- Paz, O. (1994). *Şiir ve Modernite*, Çev. Nilgün Tural Küçük, Ankara: Vadi Yay.

Küçük, M. (edt.) (2000). *Postmodernite*, Ankara: Vadi Yay.

Rosenau, P. M. (2004). *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev.: Tuncay Birkan), Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

Sarup, M. (1997). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ankara: Ark Yay.

Sim, S. (der.) (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. Çev., Mukadder Erkan ve Ali Utku. Ankara: Ebabel Yay.

Uğur, U. (2011). "Postmodern Sinemada Filmlerarasılık Bağlamında Pastiş ve Parodi", *ART-E Güzel Sanatlar Dergisi, Sayı 7*, Isparta

Uğur, U. (2018). "Metinlerarasılık Bağlamında Fantastik Türk ve Amerikan Sineması: Drakula Örneği", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 40*

https://www.moma.org/collection/works/79809artist_id=6246&locale=en&page=1&sov_referrer=artist

<https://www.artetrama.com/en/blog/andy-warhol-marilyn-series>

<https://www.vanityfair.com/style/2018/11/andy-warhols-campbells-soup-paintings-exhibition>

Summary

In the last part of contemporary art, postmodernism is accepted as the reading method. Intertextuality is defined as producing new meanings from another text. Influenced by the other text we express the interaction with various things. It has the concept of a soundness approach that emerges or emulates another text that has been produced before, or inspired by it. At the same time, the uniqueness of the art product and the complex form of art, which causes it to erect at the beginning of its aura, are replicated and cause it to become ordinary. Specific pictures, sculptures, graphics etc. Produce your mass production, you can produce new meanings from the text. Postmodern historical intertextuality design and the audience also have important tasks. This producer buyer's production and consumption process is more active. Everything artifacts leave different influences and perceptions in the viewer according to their own intellectual accumulation; Re-connect to the masses by repeating the original text in a variety of ways. The interdisciplinary types and the art structure are repeated and renewed with the forms they pass through. All art forms of today's art approach is affected by each other in the form of a mixed structure without departing from the original text in the mentioning. In the postmodern it is impossible if a text does not quote another text, is not affected by the other, or is not exposed to a kind of polyphonic effect. The postmodern art approach expresses an infinite area of interrogation with respect to open intertextual and intertextuality.

When we look at the history of art, it is seen that classical formalism is shaken by Dadaism. Pop, which is known as the modern era art approach, arises in response to dadaism. Especially the advanced mass media caused this movement to rise and reach the masses. Pop art, which took its materials from people's daily lives, massively became mass. Andy Warhol is one of the most important representatives of the pop art whose main approach is to mix ordinary life with popular art. The artist, who brought the concept of mass production to the agenda for the first time in the artistic field, has ensured that the artwork has reached the masses as aura. First of all, Warhol, who used 32 different versions of Campell's animals, used painting, printing, painting and music as well as screen printing and music. Andy Warhol used a kind of art in which mass production, mass production objects were frequently used in his art. The famous Campbell Soup Canned Foods used this style in advertising. In this work which he made in 1962, he mentioned the 32 different versions of Campbell Soup Conservatory. Such a creation confuses the whole world. The reason why it is surprising is that this object, which can be found in every supermarket, can be handled as an art subject on Warhol. Her works are mostly sensational and astonishing and she has taken a cult identity by working with many pop stars of the period. Warhol, which sometimes symbolizes objects with different cameras and sometimes differentiates famous people, makes the content insignificant with replication technique. The artist produced a popular, mortal, disposable, cost-effective, mass-produced, young, ready-to-answer, fraudulent and captivating art. Warhol produced a replicated mechanical product by eliminating the uniqueness of mass production and artwork. Their production, which is closely watched in almost all layers of society, is in a sense ironic and superficial. All objects used in everyday life have become tools for this mass production understanding. These ordinary objects were sometimes cola bottles, and sometimes cigarette packs. The iconic images of the artists, who are quite familiar, have been made ordinary by Warhol and used in areas such as advertising and posters. These well-known objects were used as objects in a sense spectacle. The art product is presented as a simple and ordinary, contemporary and cultural form. By simplifying images or visuals produced in different areas, the consumption of the art image has been re-used in the daily life of the ordinary person. Warhol succeeded in making the art ordinary by offering new and different forms of art by rejecting the unique, auratic structure of the aristocratic art products. With this approach, which rejects classical forms and artistic traditions, different disciplines can be combined with simple techniques.

The artist produces new meanings in terms of everyday consumption objects and rejects the traditional narrative structure and makes postmodern productions. Inspired or inspired by the other text or object, Warhol multiplied the art product in the postmodern period and removed it from its uniqueness and made it an ordinary object of everyday life. His artistic products have always fed the other, sent them to previous texts or objects, or new structures have been created by an intertextual technique, such as a brewery. They always send the works in the form of a kind of exchange and interaction or dialogue to the other, or they remind the previous forms of production. As a result of the study, it is possible to say that in the context of the fact that everything is said or produced before, in the context of the impossibility of saying anything new, it is possible to say that all the productions of Warhol were destroyed by using the methods and techniques of intertextual methods and techniques by using the method of screen printing.

Nature as a Builder of Meaning in Majid Majidi's Films

Majid Majidi Filmlerinde Anlamanın İnşacısı Olarak Doğa

Ahmet OKTAN¹

Geliş Tarihi: 22.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 21.02.2019 / Kabul Tarihi: 12.03.2019

Abstract

This study focuses on, one of the leading film director of the New Iranian Cinema, Majid Majidi's intensive usage of the various meanings he attributes to nature and, in turn, the types of effect these meanings have on his cinematographic representations. The study suggests that the director treats nature as if it is a conscious being that contributes to the production of the meaning, thus reveals a new form of relationship between cinema and nature.

The study examines the films *Baduk* (1992), *Father* (Pedar, 1996), *Children of Heaven* (Bacheha-ye Aseman, 1999), *Color of Heaven* (Rang-e Khoda, 1999), *Baran* (2001), *Willow Tree* (Beed-e Majnoon, 2005), *Song of Sparrows* (Avaze Gonjeshk-ha, 2008) and *Beyond the Clouds* (2017) of Majidi and conducts a semiotic analysis based on the views of authors such as Roland Barthes, Christian Metz, and Peter Wollen. In this context, it aims to determine the contributions of the elements of nature to the atmosphere of the scenes, progress of the story and the inner journeys of the characters in these films. Additionally, the study questions the obvious and metaphorical meanings implied by the elements in the director's narratives which is based on allegories. The findings are discussed in relation to the contexts of the director's film making technique and the sources that give the meaning to the framework.

Keywords: New Iranian Cinema, Majid Majidi, Nature, Sufism, Semiotics.

Özet

Bu çalışma Yeni İran Sinemasının önemli yönetmenlerinden olan ve filmlerinde doğayı çeşitli biçimlerde yoğun bir biçimde kullanan Majid Majidi'nin, anlatılarında doğaya yüklediği anlamları ve bu unsurların anlatıya ne tür katkılar yaptığı sorularına yoğunlaşmaktadır. Çalışma, yönetmenin doğayı anlamanın üretilmesine katkı sağlayan bilinçli bir varlık gibi işlediği böylece sinema ve doğa arasında yeni bir ilişki biçimi ortaya koyduğu iddiasına dayanmaktadır.

Majidi'nin Baduk (1992), Baba (Pedar, 1996), Cennet'in Çocukları (Bacheha-ye Aseman, 1999), Cennet'in Rengi (Rang-e Khoda, 1999), Baran (2001), Söğüt Ağacı (Beed-e Majnoon, 2005), Serçelerin Şarkısı (Avaze Gonjeshk-ha, 2008) ve Bulutların Ötesinde (Beyond The Clouds, 2017) filmlerinin incelendiği çalışmada Roland Barthes, Christian Metz, Peter Wollen gibi yazarların görüşlerini temel alan göstergebilimsel bir analiz yapılmıştır. Bu çerçevede örnekleme oluşturan filmlerde yer bulan doğaya ait unsurların filmin atmosferine, öykünün akışına, karakterlerin içsel yolculuklarına yaptığı katkılar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yönetmenin alegorilere dayanan anlatımı içerisinde bu unsurların imlediği görünen ve metaforik anlamların neler olabileceği sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular, yönetmenin sinema üslubuna ve filmlerde ortaya koyduğu anlam çerçevesine kaynaklık eden bağlamlarla ilişkili biçimde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni İran Sineması, Majid Majidi, Doğa, Sufizm, Göstergebilim.

Introduction

In most cases, the relationship between films and nature is established in the way of that nature contextualizes the narrative. Particularly in realistic cinema, while interactions, struggles and collaborations between elements of nature and film characters are being organized; it is addressed in the form of film characters' orientation to the nature or struggle to establish their own reality in the ordinary flow of nature. At this point, as it is defined by Kracauer, transferring the "found stories" (Kracauer, 2015) to the cinema screen or dramatizing authentic life in a realistic way, brings nature to the center of the narrative and it becomes the place or the object of the struggle in the films.

This study is based on the claim that Majid Majidi's treatment of nature as a conscious being that contributes to the construction of the meaning, is a new form of connection between cinema and nature. From this point of view, the study examines the functions of nature in the narratives and the metaphorical meanings associated with the nature in Majidi's films, influenced by the Neo-Realistic Italian cinema. He gives the most remarkable examples of the use of nature in the New Iranian Cinema which combines the elements of the exotic nature of Iran, and the distinctive narration elements of the city environment.

The study includes all the films that Majidi has made after 1992 which is the period when his work has started gaining recognition worldwide, and as he has started intensively introducing nature into his films. Only *Hz. Muhammed: The*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü E-posta: ahmetoktan@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2618-2127

Messenger of God dated 2015, is excluded from the sample for being based on religious texts and narratives. Thus, in the film, nature is used in an unprecedented form beyond its own reality. In this framework, the study examines the director's films titled *Baduk* (1992), *Father (Pedar)*, 1996), *Children of Heaven (Bacheha-ye Aseman)*, 1999), *Color of Heaven (Rang-e Khoda)*, 1999), *Baran* (2001), *Willow Tree (Beed-e Majnoon)*, 2005), *Song of Sparrows (Avaze Gonjeshk-ha)*, 2008), and *Beyond the Clouds* (2017).

In the sample, to determine the obvious and metaphorical meanings signified by the elements of nature that are all based on allegorical narration; the atmosphere of the film, the story flow, the inner journeys of the characters are investigated by using semiotic analysis. As it is well known the semiology has been developed by Charles Sanders and later enhanced by Ferdinand de Saussure, has mainly focused on the structure of the language. However, the writers such as Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Christian Metz have improved the theory to allow the analysis of images. In his work *Course in General Linguistics*, Saussure (2001:46) presents semiotics as a method of explaining the laws the signs develop and the kind of structure in which the meanings produced by signs are established. His approach, which builds the concept of sign based on a main distinction as signifiers and signified, is cited by studies employing this method to analyze the images. The idea that sign system is a structure involving associations, myths, and metaphors and includes the way the meaning is produced, becomes prominent in Barthes's approach, who further developed semiotics to allow the analysis of side meanings and metaphorical meanings produced in sign system.

The writers such as Christian Metz and Peter Wollen, who adapted semiotics to the field of cinema, concentrate on how the meaning is produced in cinema and how the impression of film left on the audience is built. Starting from Saussure's point of view, Metz likens cinema to a language and tries to reveal the mechanism that produces meaning within the specific material conditions of cinema. This approach, which Metz calls the semiotics of cinema (Andrew, 2010: 322), is based on the question of how the film builds the meaning, and he turns to the examination of the meaning patterns of the film. Within this framework, this structure, which includes images, writings, graphics, speeches, sound effects, and music in the film, forms the elements of the mechanism in which meaning is produced (Andrew, 2010: 326). Wollen, started from the point of Pierce and found Metz's views limited, had the opinion that meaning in cinema was built by the use of a combination of the images, indications, and symbolic signs systems, which were proposed by Pierce, to establish an aesthetic narrative (Wollen, 2004: 127). In this context, due to the aesthetic competence of the film, the side meanings can be produced by means of the codes reflected on the screen. As B ker (1985: 42) emphasizes, semiotic analysis aims to reveal signified or implied meanings by uncovering meanings created in connection with the cultural context and the codes that are presented implicitly.

Considering these views, this study analyzes the presentations in the films related to the nature and the cinematic codes producing meaning within a layered approach involving explicit and metaphorical meanings pointed by sign systems. At this point, especially the cultural background that forms the context of the films and the mind structure of the director reflected in cinema are considered as the main determinants of meaning. Such that, Majidi gives a dominant place to conceptualizations of existence by Shiite thinking, which is one of the Islam interpretations, Sufism's conceptualizations of existence, and particularly Mevlana Celaleddin Rumi's views. In connection with the use of indirect narrative features of the Iranian poetry and narrative tradition, the representations of nature are constructed within a layered structure.

A table which suitable for semiotic analyses, was prepared and applied to all films in the sample to analyze the contributions of the nature to the meaning produced in the film and to the story flow both in its obvious form and within the frame of metaphysical references. The findings are discussed in relation to the contexts which are the source of the director's style of cinema and the meaning frame he presents in his films.

1. The Context of Majid Majidi's Films

After the Islamic revolution in 1979, a new era began for cinema. As Mahrokh Shirin Pour emphasizes, the radical changes in the political and cultural structure of the post-revolutionary country have brought about changes in the content of the cinema (Pour 2007: 13). While the cinema was reorganized within the framework of Islamic rules, the Farabi Cinema Institute, which was founded in 1983, played a decisive role in the formation of new cinema in both positive and negative way. Censorship practices, in particular, pushed directors to a search for creative solutions in terms of the subjects discussed, the style of narration, and the cinema aesthetics. New Iranian Cinema or, in other words, Iranian New Wave Cinema, which was said to have started with the film *Gav* by Dariush Mehrjui in 1969, has become a strong trend since the second half of the 1980s. The roots of cinema of this period, influenced by French New Wave Cinema and Italian Neo Realism, as emphasized by different writers studying on Iranian films (Dabaşı, 2004; Naficy, 1995; Aktaş, 2005; Sadr, 2006) is based on ancient Iran narrative tradition, Iranian literature, and poetry. Especially, poets like Firdevsi, Hafiz, Mevlana, Sadi, Hayyam, Ehavan-ı Salis, Sepehri, Shahriyar, F r ğ Ferruhzad influenced Iranian cinema with their emphasis on universal human feelings (Sheibani, 2010). The impressive metaphorical narratives of these poets are reflected in the films in the form of a strong poetic aesthetics and indirect narrative talent. The directors who preferred to treat social problems have managed to overcome heavy censorship through indirect narrative techniques borrowed from the cultural background, abstractions, and metaphors. Telling the realistic stories in a poetic cinema aesthetics, they exhibited an "innovative" and "sensational" cinema approach, as Tapper's words (2007: 2).

Majid Majidi, known for his films about children and disadvantaged people as of mid-1990s, is one of the most successful directors of New Iranian Cinema in the international area. Like other filmmakers within the New Iranian Cinema, Majidi carried to his films the cultural context to which he belonged. In his films, the director describes the worlds of children, people with disabilities, minorities and people struggling with poverty, and their efforts to deal with life and the problems caused by other people who have difficulty in understanding this world. Thus, his concept of cinema similar to the Italian

New Realism is distinguished from this cinema approach within the frame of discussions about the meaning he adds to his stories as a second dimension. Majidi, who directs his camera to the everyday efforts of ordinary people, places the little stories that emerged within these efforts at the center of his narratives. He found various miracles in these ordinary stories spreading throughout Iran geography, and established metaphysical meanings in the axis of these miracles. As determined by Sreekumar and Vidyapeetham (2015: 90), in the films of some directors such as Abbas Kiarostami and Jafar Panahi, staging approach which has metaphysical references and in which implications are frequently used towards various meaning layers of metaphors transforms Majidi's films to a layered structure proceeding on realistic stories and metaphysical meanings.

In the films of Majidi, the stories taken from the daily life are treated through untrained actors, particularly children, a simple cinematography, and a poetic language. While these methods produce strong identification relations between the films and the audience, the metaphorical meanings created in the sections where the elements of nature are used provide the films with an intellectual background. As pointed out by the researchers like Michael Pitman, Sabire Batur, Farhang Erfani, Annie Gregory, Omid Tofighian, in many of these films, this intellectual background, which constitutes the main story, are fed by the verses of Koran, Shiite discipline and important authors and poets of Sufi thinking, mainly Mevlana Celaleddin Rumi (Pitman, 2012; Batur, 2007; Erfani, 2012; Gregory, 2008; Tofighian, 2013). The names of the films of the director, the names of his characters, the metaphorical meanings attributed to the daily elements and natural phenomena are nourished by the intellectual background mentioned. A prominent theme in Majidi's films is conceptualization of existence as a somewhat large integrity in Sufi thinking which defines the maturation process of human as the knowledge of God hidden in physical world and the discovery of its beauty. The progress of the stories is based on the evolution of characters into a maturity that can grasp the reality. This narrative strategy based on the idea of unity of being or a holistic understanding of world preaches that nature and the humanity as a part of nature should be approached with love and tolerance. These suggestions operate through poetic visualization forms, dialogues, and delicate and devoted characters.

As Sözen emphasizes (2012: 219), this approach is also found in other examples of New Iranian Cinema. According to the author, although the dilemmas experienced by the individuals related to the life are dealt with a critical approach in these films bearing the traces of existential art, it is seen that the characters are not reactive to the social values. Sufi themes become prominent in these films as a leitmotiv within the frame of poetic dialogues and allegorical narrative. These narratives differentiate from existentialism in the Western sense, which is shaped in line with Jean Paul Sartre's ideas, by problematizing existential themes within metaphysical semantic depths.

Although the narratives of Majidi include characters' searches related to existence, this quest does not correspond to an individual construction. Characters' searches are different from the self-realization strategy based on the idea of "subject" suggested in existentialist philosophy. Although the stories are based on struggles against harsh living conditions, it is observed that the characters do not develop strong reactions to these conditions. At this point, social problems Majidi dealt with in his cinema overlaps with the Neo Realism concept in terms of delicate struggles of the actors of these problems in daily life, natural acting, and cinematography preferences. However, it differs from the Western cinema narratives as well as from the tradition of thought that is traced in these narratives in terms of existential problems and the approach related to the making sense of life. Instead, a cinema concept becomes prominent, in which the meaning frameworks that shape the director's world come to the forefront. As Zargar (2016: 1) emphasizes, Majidi uses Sufism and Shiite theologies to find the meaning in the world that is changed by war, modernization, economic inequality, and nationalism.

The presentation of the elements of nature in Majidi's films, the interaction or struggle of people with nature and making sense of it are also realized within the scope of the mentioned cinema. In this context, nature participates in the narratives as a distinctive cinematography element with its objective existence including both its beauties, exotic qualities, merciful side or challenging conditions, its indocibility and the allegories established by Majidi related to the metaphysical realm.

2. Participation of Nature to the Narrative

In Majid Majidi's films, the elements of nature such as rain, wind, streams, lakes, trees, flowers, animals, earth, fog, dust, fire, thunder, lightning, and bird calls are quite strikingly visible. As can be seen in Table 1, the nature, which took part to a very limited extent in his first full-length film *Baduk* made in 1992, was increasingly more represented in his following films. Nature then becomes more and more remarkable in terms of participation in the narrative.

Sign		Signified		Contribution to the Narrative
Existence-Object	Presentation	Obvious Meaning	Metaphorical Meaning	
Water	Thirst	Negative	Challenging living conditions	Solidarity between the characters
	Heavy rain	"	"	The necessity for character to return to the space where the he/she left; Divine references
Air	Dust-storm	"	"	Solidarity between the characters
Soil	Landslide	"	"	Establishes the conflict

Baduk tells the story of Jafar and Cemile who fell into the hands of child smugglers after their father had died being buried in the wreckage while sinking a well to find water deep down underground in their village suffering from drought. The nature in the form of water, wind, and soil in the film constitute the reasons for the coincidences directing the narrative. Nature,

which often adversely affects the story flow, is mostly used within the frame of its literal meaning. The main reasons for children to face with ruthless conditions are that the thirst and the soft soil caused the death of the father. Dust storms complicate the journey for the children who carry various smuggled fabrics, electronics, etc from the border. A heavy rain starts in the scene in which Jafar escapes from Abdullah who uses children in border smuggle to find his sister and this rain plays a determining role in the story flow by causing the child to return to the place from which he once tried to escape. Accordingly, nature contributes to the narrative in terms of establishing the conflict, enhancing the solidarity between the characters, and causing them to be trapped in bad conditions.

In the next film of Majidi, *Pedar*, as can be seen from Table 2, it is seen that nature is used in a much more remarkable way to create the atmosphere and produce metaphorical meanings.

Table-2: Nature-Related Sign Systems in *Pedar*

Existence-Object	Sign		Signified		Contribution to the Narrative
	Presentation		Obvious Meaning	Metaphorical Meaning	
Water	Clean water Stream	Positive	Natural beauties; Source of life	The appearance of divine mercy	Contribution to conflict resolution; The liberation of characters from death; Mediation in the establishment of family ties
	Heavy rain	Negative; extraordinary	Tension	Divine warnings: Anger, positive relationships	The character becoming ill and connecting with his family; Ensuring solidarity
Air	Heavy wind	Negative; extraordinary	Tension; Rush; Danger	Divine advice: Being patient, giving up anger	Creating atmosphere; Reflecting emotion
	Light breeze	Positive	Natural beauties; Happiness; Friendship	Adaptation	Introducing the environment; Creating atmosphere
	Dust storm	Negative presentation – positive result	Difficulty of conditions; Tension; Danger of death	Solidarity; Patience	Intimacy among characters
Soil	Mudbrick	Positive	Beautifying the house; traditional life	Being created from soil and returning to soil	Character establishing an order

Returning to his village to visit his mother and siblings, whom he had not seen for so long, Mehrollah found that his mother had married an outpost commander. It would not be easy to accept a new father for the character who had not yet accustomed to his father's absence, who died a few years ago. Mehrollah's tense relationship with his mother and stepfather gains a much more tense look with the nature's taking part in the narrative with its combative face. Natural events such as heavy rain, heavy wind, dust storm, which suddenly show up and then end with the end of the tension in the scene, not only contribute to the atmosphere of the scene with their extraordinary presentations, but also indicate the existence of a supernatural power. One of the best examples of the use of the air as a dominant narrative factor and being intensified in line with the dominant tense mental state is the scene where Mehrollah's mother realized that her children were absent and got into a flap because they are taken by Mehrollah. As depicted in this scene, heavy rains, heavy winds, and dust storms change into a sunny, bright, and serene atmosphere in scenes in which the solidarity and friendship between Mehrollah and Latef is apparent. In the final section, where the relationship between Mehrollah and his stepfather is transformed into a consensus and solidarity, it is seen that nature contributes to the solidarity between the characters with emergence of the water like a miracle in the middle of the desert with its refreshing beauty. Unlike his previous film, Majidi far more included nature in his story in its both literal and metaphorical meaning and he started to include nature in the primary elements of the narrative after that film.

Table-3: Nature-Related Sign Systems in *Children of Heaven*

Existence-Object	Sign		Signified		Contribution to the Narrative
	Presentation		Obvious Meaning	Metaphorical Meaning	
Water	Water trench	Negative presentation – positive result	Shoes getting wet	The virtue of enduring the difficulties	Construction of characters Solidarity between characters
	Pool	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature; The merciful face of nature;	Abundance; Compassion; God's grace and Compassion	Introducing the environment; Reason for coincidences that make the story progress

			City and nature intertwined		
	Heavy rain	Negative presentation – positive result	Shoes getting wet	The virtue of enduring the difficulties	Construction of characters
Animals	Dove	Positive, Extraordinary	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature; The merciful face of nature; City and nature intertwined	innocence; Compassion; Identification with characters; Holism; Divine references: Being heralded an award	Introducing the environment; Construction of characters Atmosphere building: calmness, rush
	Fishes in the pool	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature	innocence; Compassion; Identification with characters; Holism; Divine references: Being heralded an award	Introducing the environment; Construction of characters
Plants	Trees, Fruits, Flowers	Positive	Beauties of nature; collaboration with nature	Abundance; Likening family life to the Heaven	Contribution to the emergence of the conflict; Introducing the environment

Although the *Children of Heaven* film tells a story in the city by witnessing the life of an ordinary Iranian family living a frugal life in poverty and focusing on little children of the family, Ali and Zahra, nature takes part in the film as a determining narrative tool. Ali takes Zahra's torn shoes to the shoe repair shop. While he is doing shopping in a greengrocer on the way back to home, a waste-collector takes Zahra's shoes. Children cannot tell this to their father because they abstain from him and know that he has no money to buy new shoes, and they try to find a solution to the problem in a much more mature attitude for their ages.

As the name of the film implies, the virtues of Ali and Zahra, such as patience, sacrifice, accepting their destiny, and their solidarity carry them to the status of being the children of Heaven in Majidi's eyes. Such an implication is mostly realized in the context of relationships that the children establish with the elements of nature which are shown in a close relationship with them. The small pool in the courtyard of the house, the trees around it, the fishes and the pigeons, most of which are located in almost every scene where children appear, are transformed into tools for the construction of children as innocent, loving characters. As an accompanying theme in many films of the director, children, who are often around the pool to feed the fishes and who are shown in close relationship with water, plants, in short, nature, help the narrative to depict the children as beings belonging to the nature in the tense relationship between modernization and nature.

In accordance with the fact that the locale of the story is the city, elements of the nature are rather used to enhance the values attributed to the characters; or in other words, they are used as the elements of the construction of the characters in this film of the director in which nature is shown less than his following films.

The fact that Majidi found identities between the characters and the elements of nature such as birds and rain and the use of nature as metaphors revealing the meaning worlds of the characters, is becoming more evident in his next film, *The Color of Heaven*.

Table-4: Nature-Related Sign Systems in *The Color of Heaven*

Sign		Signified		Contribution to the Narrative	
Existence-Object	Presentation	Obvious Meaning	Metaphorical Meaning		
Universe	Course subjects	Positive	Information about the functioning of the solar system; Interaction with nature	Construction of the character	
Water	Fountains; Lake; Sea; Streams	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature	Introducing the environment; Construction of characters	
		Positive	The dangers of nature; Conflict with nature	Conflict resolution	
	Heavy rain	Negative; Extraordinary	Characteristics of Iranian nature; Tension	Questioning the reality; Divine warnings	Introducing the environment; Strengthening the conflict
Air	Light Breeze	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature	Holism / unity in existence; Knowledge of existence; Secret hidden by nature	Introducing the environment; Strengthening conflict

	Heavy Wind	Negative; Extraordinary	Tension	Separation	Strengthening the conflict
Soil	Mudbrick; Sand; Gravel	Positive	Interaction and collaboration with nature	Holism / unity in existence; Knowledge of existence; Secret hidden by nature	Introducing the environment; Strengthening conflict
Animals	Woodpecker and other birds	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature	innocence; Identity with character; Cleansing the soul; Holism / unity in existence; Mirror nature; Divine references	Introducing the environment; Strengthening conflict
	Bird Sounds	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature	Knowledge of existence; The secret hidden by nature	Introducing and constructing the character
	Scary sounds	Negative; Extraordinary	Fear; Conflict with nature	Blindness of sight; The dark side of the soul; Divine warnings	Introducing and constructing the character; Creating the atmosphere: fear / tension
Plants	Trees; Crops; Herbs; Flowers	Positive	Beauties of nature; Interaction and collaboration with nature Traditional Life	Holism / unity in existence; God's paint	Introducing the environment; Interaction between the characters
Light	Sunlight	Positive	Sunlight	Divine References	Introducing the characters
	Divine Light	Positive; Extraordinary	Light from an unknown source	Spiritual maturity; Tactile vision; God's paint	Construction of the character; Allegories; Uncertain End

As the place of the story is a village with an authentic life established in the middle of Iran's natural beauties, nature, as can be seen in Table 4, is much more included in the narrative in this film than in the earlier works of Majidi. From the beginning of the film about the story of Mohammed, a visually impaired child who lost his mother and tried to be expelled from the house by his father, nature accompanies the story with images, sounds, and dialogues between characters. Mohammed, his father Hashem, and his grandmother with which Mohammed is possibly have the strongest bonds are introduced to the audience with their orientation to the nature rather than the relationships they establish with each other. In the film, which opens the door to the philosophical discussions haptically or in the form of seeing with the eye of the heart, the nature responds to the child who approaches it with love and curiosity, by presenting him all its beauties. While Mohammed is hearing beautiful sounds of nature reflecting the beauty of his inner world, his father hears scary sounds in connection with his pessimism. The grandmother is aware of the beauty in nature like Mohammed. The metaphysical secrets hidden in the nature which are subject to Mohammed's curious search and hidden in the nature take shape as authentic beauties in the eyes of his grandmother, such as bright colors or madder offered by the nature.

Nature, which reflects the inner world of the characters and directs their identification relations with the audience, is also used as an impressive cinematographic element in order to increase the inner tension of the scenes or to create an atmosphere. Nature is shown as a sunny, calm, and refreshing setting in the scenes in which Mohammed appears with his siblings and grandmother in prairies, in crops area, feeding the chickens, and extracting madder with prominent family bonds. In latter parts of the film where the tension between the characters increases, there is a depiction of nature that leads to an uneasy atmosphere with its cloudy, foggy, rainy weather, heavy winds, stream floods, whitecaps, and blurred waves. Thunders, winds, and heavy rains make the tension prevailing in the story much more apparent, especially in the scenes where Hashem removed Mohammed from the house and the relationship between him and his mother were irreversibly disturbed. For example, in the scene where his grandmother realized that Mohammed left home, the wind starts blowing suddenly in parallel with the deep sorrow and anxiety that the old woman feels for her grandson's leave. As the woman walks slowly through the chicken feathers blowing in the wind, the sound of the wind accompanies this image. Immediately after that, wavy and blurred sea is shown, and thus the turning point of the story and the pessimism is emphasized through the nature.

On the other hand, Majid Majidi uses nature in this film as an impressive cinematographic element in aforementioned way and carries out a philosophical debate about the essence of knowledge and existence based on the relationships that the characters establish with nature. Majidi makes sense of existence as a holistic structure involving beyond the visible in accordance with the Sufi thinking and he treats Mohammed's search of understanding the nature and discovering its secrets together with metaphysical debates. The director, who makes sense of existence as a holistic structure involving meanings which are interconnected and beyond the visible, progresses Mohammed's quest for understanding the nature and discovering its secrets together with metaphysical discussions. At this point, nature makes important contributions both to the obvious flow of the narrative and in fictionalizing the meaning maturity established through the allegories that carries the story to the fantastic dimensions.

Majid Majidi's next film *Willow Tree* is one of the works in which nature is used as a clear narrative tool and the elements of nature take part more in their metaphorical meanings.

Table-5: Nature-Related Sign Systems in Willow Tree

Sign		Signified		Contribution to the Narrative	
Existence-Object	Presentation	Obvious Meaning	Metaphorical Meaning		
Water	Wavy or blurred water	Negative	City and nature intertwined	Warning that conflicts will occur; The complexity of the soul; Blurry look Covering the secret	Providing tips about the flow of events
	Clean and clear water	Positive	City and nature intertwined	The serene mood; Knowledge of existence; The secret hidden by nature	Contribution to conflict resolution
	Thunder; Heavy rain	Negative; Extraordinary	Tension	The complexity of the soul; Warning to correct the mistake	Creating atmosphere: tension, desperation Contribution to spiritual maturation
Air	Heavy Wind	Positive; Extraordinary	Blowing ashes and papers, Tension	Being purified Uncovering the secret	The emergence of the conflict Conflict resolution; Contribution to the transformation of character
Soil	Mud	Negative	Combative aspect of the nature	Divine warnings to the character	Creating atmosphere: tension
Animals	Pigeon, sparrow etc.	Positive	City and nature intertwined	Contentment, serenity	Introducing the environment
	Caws	Negative; Extraordinary	City and nature intertwined; Tension	Divine warnings to the character	Creating atmosphere: tension, danger, fear
	Ant	Positive	City and nature intertwined; Contentment	Patience; Enduring difficulties; A second chance	Creating atmosphere: contentment, hope
Plants	Trees; Flowers	Positive	City and nature intertwined; Contentment	Signs of existence; References to secrets hidden by nature	Introducing the environment; Contribution to the interactions between character

As he did in his previous film, Majidi carries out a debate through a visually impaired child in the film *Willow Tree* which discusses seeing as a phenomenon beyond the capacity of the eyes and grounds on the problem of "blindness of the vision" in Hüseyin Köse's words (2014: 48). Yusuf, who is a literature professor specialized in Mathnawi, his wife Roya and his little daughter Mariam live a happy life together. Yusuf's house is depicted as a little paradise with the intense interest of his wife, the love of his daughter, the small pool in the courtyard, trees, and birds. However, Yusuf, who lost his eyes in a firework accident when he was eight years old, wishes to be able to see again. This wish comes true when a tumor appears in his brain and he regains his sight in the treatment process. However, the happy dream that the character lives without being aware of ends because he falls in love with another woman and tends towards a life strategy based on earthly pleasures.

Nature also participates in Yusuf's journey from physical blindness to seeing and then to blindness again, in a way that overlaps with the themes prevailing in the scenes. The relationships between the characters based on happiness are exhibited together with their serene and restful images in the sections in which Yusuf cannot see but lives a happy family life and in the sequence in which he meets and becomes friends with Murtaza whom he met in the hospital in France to which he went for the treatment. Clean and calm flowing waters, the small pool in the garden of the house, ponds, trees, and birds can be seen frequently and this serene atmosphere is supported by the sounds of nature such as babbling water and bird calls. Heavy rains, blustering winds, blurred waters and muds are displayed frequently following Yusuf's mental depression and the tensions between the characters after he can see again. The beautiful bird calls in the previous scenes of the film are replaced by annoying caw sounds.

The elements of nature that appear in the important scenes where the story line is evolved in a significant way provide the viewer with connotations about what might happen in the film as well as creating the atmosphere. Nature appears suddenly to support the tension and emphasize the breaking point of the story in the scenes in which the tumor emerges and changes his life, his eyes open, he realizes that Peri whom he loves is with another young man, and he finds the letter from Murtaza. On the other hand, the walnut which is highlighted through Murtaza and the ant, the first thing Yusuf sees, which appears again in the last scene of the film, play important roles in terms of philosophical debates carried out through the film within the frame of the metaphorical meanings attributed to them.

Baran is another film which Majid Majidi uses nature to narrate the various aspects of the human spirit and construct semantic bridges between the metaphysical realm and objective world as well as creating the atmosphere, introducing the context of the story, and emphasizing the beauties of Iran nature. This, as can be seen in the Table 6, is one of the most remarkable films like *The Color of Heaven* and *The Song of Sparrows* both in terms of nature participating in the narrative with many different views such as water, air, soil, animals, plants, and sounds, and in terms of the roles nature plays within the narrative.

Table-6: Nature-Related Sign Systems in *Baran*

Table-6: Nature-Related Sign Systems in <i>Baran</i>					
Existence-Object	Sign		Signified		Contribution to the Narrative Presentation
	Presentation		Obvious Meaning	Metaphorical Meaning	
Water	Fountains; Ponds; Streams	Positive	Natural beauties; Life and nature intertwined	Cleansing the soul; Abundance	Introducing the environment
	Thunderclap; Heavy rain	Negative; Extraordinary	Characteristics of Iranian nature; Tension	Abundance; Deletion of earthly traces; Purification of the soul	Introducing the environment Creating the atmosphere: tension, rush; Contribution to the transformation of the character
	Snowfall; City is entirely snowed	Positive	Natural beauties	Euphoria of love; Seclusion; Spirit's departure from worldly stimuli	Creating the atmosphere: serenity, slowdown in the time perception; Lowering the tempo of the film
Air	Wind	Negative Presentation – Positive Result	Characteristics of Iranian nature; Tension	Uncovering the secret; Pointing to the truth behind the view	Contribution to the emergence of the conflict; Creating atmosphere: tension
Soil	Mortar, sand, soil, mud	Positive	Intensive use of soil in the construction of the city	Human and soil identity; Abundance	Visual wealth; Creating an authentic environment
Animals	Birds	Positive	Natural beauties; everyday life and nature intertwined	Identity with character; Cleansing the soul; innocence; Compassion; Holism / unity in existence	Construction of characters; Introducing the environment Creating atmosphere: worry, rush, peace, happiness
Fire	Powerful fire and sound	Positive	The role of fire in everyday life	Maturing with the fire of love; Spirit maturing through love and pain	Enhancing visual expression
Sounds	Mysterious murmurs	Positive; Extraordinary	-	Call to reality behind the view	Creating a mystical atmosphere

The film focuses on a construction area despite the bad weather conditions in one of the ghettos of Tehran and tells the story of the earthly love of Latef, a construction worker, for *Baran* who is the daughter of an Afghan refugee and his spiritual maturation process in parallel with this love. The use of nature varies depending on the stages of his process and the emotional themes that dominate the different parts of the story.

As in the other films of Majidi, the most obvious use of nature in *Baran* is that it is a means of creating an atmosphere to reflect or strengthen the feeling that dominates the scene. For this purpose, the director uses rain, wind, snow and especially fire as a basic aesthetic tool that adds originality to his cinema. Heavy rain and wind that emerge together with thunderclap and lightning are used in the scenes in which Latef realizes that the real name of the character who is known as Rahmat is Baran, and a certain separation and an introversion for the character take place after Baran goes back to Afghanistan. Serene nature supports the emotional atmosphere with its elements such as blue sky, clear and clean waters, light breeze, a slow snowfall, and bird calls in the scenes in which Latef turns in on himself and Baran, who is associated with innocence, appears. For example, the sadness and loneliness of Latef, who appear to be lonely and depressed after the departure of *Baran* from the construction site, is reflected in the participation of nature in the narrative. In these sections, Latef is shown outside the construction area and on roads, and the director uses snowfall, houses covered in snow and caw sounds to reinforce this cold atmosphere. A slow music and a very slow and long turnings slows down the tempo of the film and overlaps with the mental state of the character together with the slow motions and thoughtful look of Latef.

The sounds of nature also differ depending on the atmosphere of the scenes in the film. In tense scenes, the sound of heavy rain and buzz of wind and thunderclaps are noteworthy. For example, in the scene in which Latef gets angry with *Baran* and messed up the kitchen of the construction site breaking the kitchenware, the buzz of wind is as clear as the sound of kitchenware which are thrown and clash. As soon as the tension in the scene ends, the buzz of the wind also disappears.

In *Baran*, fire is included in the narrative in many scenes with its appearance and sound in accordance with the fact that the story is based on love and love is associated with fire. The everlasting noise of the fire constantly emerge very loudly in the construction site scenes. The emphasis on fire is supported by accompanying elements such as smoke and steam. The relationships between the characters take place around the continuously smoldering fire in front of the frame. The steam rising from the water-filled barrels, which are almost never let off the fire, cause the characters to be shown in a cloud of fog. Within the frame of this visualization strategy, these characters, most of whom are Afghan refugees who try

to survive with the hard work they do in the construction site, try to carry on by getting matured, so to say, in fire and boiling water.

In the film, the degrees of spiritual maturity of the characters are defined within the framework of their relations with nature. Birds and plants gain meanings in the relations of identity established with some characters beyond their objective existence. For example, Baran, who is often seen in loving and intimate relationships with pigeons, is also the bearer of values attributed to the pigeons, such as innocence, timidity, and lack of protection. While some of the meanings attributed to these beings are transferred to the characters through such relations of identity, the bonds established between the audience and these characters are also guided by these identities. In this way, various implications are put forward within the framework of the discussion of the human spirit, which proceeds parallel to the narrative of earthly love.

Lastly, while the earthly love story which the film is based on and the evolution of the love of Latef for Baran to a divine love take place by means of the discovery of some secrets that become known thanks to the nature. In particular, the wind, presented as initiated by a divine power, emerges suddenly and rises clouds of dust, takes the lid off the secret and make it possible for Latef to realize that Baran is a woman, which constitutes the conflict of the film. A very heavy rain emerges quickly eradicating the footprint left by Baran, to narrate the Latef's giving up on Baran and dedicating himself to the divine love, and therefore the conflict of the film is resolved by favor of nature.

As mentioned above, the director's next film, *The Song of Sparrows*, is also one of the most remarkable works of the director in terms of the participation of nature in the narrative in connection with the fact that the place of the story is a rural zone. As can be seen in Table 7, the nature is mostly depicted within the frame of animals, water, plants and the identification relations established by the characters with these elements.

Table-7: Nature-Related Sign Systems in *The Song of Sparrows*

Sign		Signified		Contribution to the Narrative	
Existence-Object	Presentation	Obvious Meaning	Metaphorical Meaning		
Water	Dirty water; Mud	Negative	Not allowing life	The concealment of truth; The complexity of the soul; Immaturity of the character	The reason for the emergence of side-conflicts
	Clean water	Positive	The beauty of nature; Cleaning; The enrichment of life	Purification of the soul; Compassion; Abundance; Developing a holistic view; Maturity of the character	Intermediacy in the transformation of the character
Air	Wind	Negative	Tension	Warning about negative developments	Creating the atmosphere: tension, violence
Animals	Birds	Positive	Natural beauties; Human-nature interaction / cooperation	innocence; Human-nature identity; Holism / unity in existence	Introducing the environment; Construction of characters; Contribution to maturation of characters
	Fishes	Positive	"	innocence; Human-nature identity; Holism / unity in existence Divine warnings	Introducing the environment; Construction of characters; Contribution to maturation of characters
Plants	Trees; Flowers; Vegetables; Fruits	Positive	"	Abundance; innocence; Human-nature identity; Holism / unity in existence	Introducing the environment; Construction of characters

The film tells the story of Karim's struggle to maintain his family and the world of children who try to find a solution to support their families suffering from poverty through a cooperation with nature. Karim loses his job because one of the ostriches he is responsible for escaped from the ostrich farm he works for. In the film, nature is the mediator of the basic conflict of narrative, the tensions in relationships between the characters, cooperation and the solution.

Karim's dismissal due to the escaping of the ostrich transforms his struggle against poverty into a much more challenging effort. In this context, nature as the cause of the conflict is used as the basic element that organizes the relationships between the characters throughout the film within the frame of both Karim's efforts to find the lost ostrich and the children's efforts to help their father in eliminating the economic troubles caused by the basic conflict. Children aim to clean an old water cistern filled with dirty water and mud to feed fishes in there, and work in cooperation with nature to attain this aim. Children want to buy fishes with the money they earn by carrying saplings, growing vegetables, and selling flowers, and they are shown intertwined with nature throughout the film.

Along with the children who are seen in collaboration with nature and approaching it lovingly, nature also takes its place in the narrative representing innocence, abundance, goodness, and compassion to a great extent. The collaboration of children with nature and the marking of nature with innocence and abundance are constructed through specific lighting techniques for birds, plants, flowers, and fishes, slow motions, close shots, and dramatic sound utilization techniques. Such a choice of visual aesthetics enables the audience to create strong identification relationships with the characters and the nature they are connected with.

The identification of nature and film characters and their marking with values such as innocence, childhood and compassion are also seen in Majidi's film *Beyond the Clouds*. As can be seen in Table 8, the nature that is reflected in the film in the form of water, animals, soil, and especially light is represented to a more limited extent in the film due to the fact that the subject of the film occurs in a city with complex streets and old buildings, in which poverty and crimes are quite common. On the other hand, these elements take part in the narrative with metaphorical emphasizes and in supernatural forms, rather than being a part of the natural life.

Table-8: Nature-Related Sign Systems in *Beyond the Clouds*

Sign		Signified		Contribution to the Narrative	
Existence-Object	Presentation	Obvious Meaning	Metaphorical Meaning		
Water	Thunderclap; Heavy rain	Negative presentation – Positive result; Extraordinary	Difficulty of living conditions; The combative nature of nature; Tension	The complexity of the soul; Warning to correct the mistake	Interaction between characters
Animals	Pigeon	Positive; Extraordinary	Human - nature interaction / cooperation	The innocent aspect of the soul; Spiritual purification; Childlike purity; The secret behind the visible; The beauty of hidden knowledge; Human-nature identity; Divine warnings for taking the action	Interaction between characters; Spiritual maturation of the character
Soil	Mud	Negative	Swamp on the margin of the city	Adverse conditions caused by misconduct; A warning for the purification of the soul	Contribution to the maturation of the character, and his/her distancing from the city and crime
Light	Sunlight	Positive; Extraordinary	Visual Aesthetics	Divine references; Process of maturation of the soul	Character separation; Mystical atmosphere
	Shadows reflecting on the curtains or the wall	Positive	Visual Aesthetics	Traditional narratives; The secret behind the curtain; The deceptiveness of the reality that appears; Message to change the viewpoint	Epic narrative; conflict resolution getting more difficult

One day, Amir, an orphaned teenager who is smuggling drugs, takes shelter in his elder sister Tara to escape from the police, the last person of his family, whom he has not seen for a long time. However, Tara, who tried to survive in difficult conditions, was put in prison for killing his boss who tried to rape her. These events, which make the struggle for life even more difficult for the siblings, will enable the goodness inside them to rise to the surface and make it possible for them to reorganize their lives based on this goodness they almost forgot because of challenging life conditions. Elements of nature are used in association with their hidden, childlike innocence and goodness or as the factors that direct them to discover these aspects of themselves. At this point, the links the characters establish with animals like pigeons or mice make them identical with the values such as goodwill, goodness, and innocence.

As in some other films of the director, nature elements such as thunder, heavy rain, mud, and moonlight are used in the film *Beyond the Clouds* as conscious beings that allow the characters to change their behavior to become a good person. For example, rain plays a very important role in terms of its contribution to regulating interpersonal relations. Heavy rains together with thunders and lightning enable Amir's returning to his innocence and good self again from which he became distant in city life and the start of his close relationship with Akshi's family, who will make an important contribution to him in evolving to a good person avoiding crime. Amir cannot decide on whether accepting the women, who take shelter in the courtyard of Tara's house, to home and lies down his bed. Then it starts raining and he let them into the house feeling uncomfortable for leaving them under the rain. This behavior will lead to a long lasting common life and the maturation of the Amir in his relationship with his guests during this period to become a good person again. Thus, nature carries a constructive function in terms of the spiritual journeys of the characters as well as directing the story flow.

Majidi also uses the wind from the very beginning of the scene where the film's basic conflict will emerge as the sign that something extraordinary will happen. The wind blows as Tara's boss, Akshi, takes him to a spacious and secluded area to speak, where sheets are laid. While the camera shows the characters and their large area from an upper angle, the shaking of the sheets and shadows and the sound of the wind that is heard at a very high level arouses the feeling of a break in the story flow. The intensity of the wind and the volume of its sound gradually increases, as the tension of the dialogues between the characters increases and the relationship evolves into a physical struggle.

In brief, nature takes part in both *Beyond the Clouds* and the other films of Majidi as an extraordinary narrative tool with its objective appearance, its hidden contributions to the story flow and the metaphorical meanings it implies. The director's

use of nature becomes more apparent from his second full-length film. While nature appears less with its physical features, its metaphorical meanings are more highlighted in the films where the story takes place in cities. In the films in which Iran's rural life becomes prominent, nature becomes one of the basic tools that directs the story both in its literal meaning and in accordance with the philosophical debates, and constructs the relationships between the characters, as well as presenting the spatial context.

3. Nature as a Metaphor of Meaning

Cyrus Ali Zargar (2016) points out that the meaning is based on allegories and uncertainties in Majid Majidi's films. Indeed, the stories of all his films after *Pedar* involves doors opening to metaphysical area in various ways. The characters who face the difficult life conditions of Iran and have to cope with these difficulties in order to maintain their daily lives, go through several hoops within the frame of a neo-Platonist existence understanding. Defining the meaning of existence within the frame of Koran and Sufism, the director constructs the actions of the characters in line with a search for meaning. In this context, nature also gains meaning far beyond being places that form the context for realistic stories.

Nature is reflected in Majidi's cinema as a surface involving or covering the essence of the existence, an integrity full of compassion and mercy, which can be discovered by touching and feeling, and a guide in the process of constructing people as a perfect entity. In the *Color of Heaven*, Mohammed touches the knowledge inside the existence with his fingertips with utmost attention. He seeks this sacred knowledge in stones, water, the coolness of the wind, bird calls, the ear of crops, leaves, flowers, or in short, in the functioning of the universe. The essence of Majidi's cinema is the definition of the existence summarized by Mohammed's words as "I will touch everything with my hands until I find the God and, when I find him, I'll tell him everything including all the secrets of my heart".

All people, like all creatures, are part of God's existence in Sufi thought, one of the main sources that the director takes as reference. This idea understands the universe as a kind of mirror of the existence of God. Mevlana Celaleddin Rumî summarizes this idea with the words, "everything that exists in the cosmos is nothing more than the manifestation of beloved" (Rumî, 2002a: 16).

This idea is discussed by Ibn al-Arabi (2002), one of the pioneers of Sufism, discusses through the mirror metaphor and summarized by Mevlana Celaleddin Rumî as "everything that exists in the cosmos is nothing more than the manifestation of beloved" (Rumî, 2002a: 16). According to Ibn al-Arabi, one of the pioneers of Sufism, all of the beings that are visible are the mirrors which the names of God come into existence in and have the same essence as them (2002). In this approach, which is also called *Vahdet-i Vücut*, it is thought that human beings can reach the knowledge of his/her existence and of God by getting the bottom of his own and discovering the knowledge hidden within human beings. This quest aiming to discover the real knowledge and summarized by Yunus Emre as "Who knows himself knows his Lord" (Demirli, 2006: 42), is designed as reaching the knowledge of the invisible –genuine existence- from the visible world. Within the scope of this approach which refers to the concept of "*intermediate realm*" (*berzah*) that emphasizes the impassable distance between the subjects and the creator, Majidi depicts the reality as a phenomenon hidden behind the veils, curtains, and doors or within the visible world. This approach is the continuation of Plato's views of the universes of ideas and phenomena that evaluate the universe of phenomena as deceptive reflections of real ideas. In the film *Baran*, the knowledge that the construction worker, who was introduced as Rahmat, is actually a woman is concealed through the veils. In the film *Willow Tree*, in order to emphasize that the actual knowledge is hidden within the visible world, the walnut tree is often emphasized through the Murtaza character, for whom doubts are raised as to whether or not he really exists. Murtaza constantly eats walnut, serves it to Yusuf or talks about walnut trees. The walnut, which hides a delicious secret under the green shell and the hard shell inside it, represents the humane assets surrounding the human and the world, as referred in Masnawi (Rumî, 2002b), both in visible form and in metaphorical meaning attributed to them in accordance with the secret it hides inside. In the film *Song of Sparrows*, the bird nest, which contributed to the Karim's transformation into a merciful person, is hidden within a water cistern that appears to be an old and unworkable structure but full of clean water on which there are sunlight gleams entering through the window.

Reaching the knowledge of the truth that the director often identified with nature is possible only if the veils that hide it are lifted at least temporarily, or if the shadow or the reflection of the hidden truth casts on a surface in various forms. In this context, the nature presented as a miracle that contains the knowledge of truth plays a decisive role in revealing this valuable knowledge. The reveal of the knowledge hidden behind the veil of mystery takes place in a mystic atmosphere containing various extraordinary things and through the elements of nature such as wind, light, or shadow. For example, Latef discovers the real identity of Baran and Yusuf finds Murtaza's letter with the help of the wind. The curtains, ashes, pieces of paper that are blown by the wind reveal the truth behind the things and change the story flow.

In the film *Beyond the Clouds*, Amir discovers the pigeons living in a secret room of her sister's house, by hearing their voices. A room that entirely belongs to the nature behind the door within the ordinary order of the house is used as an element to surprise for both Amir and the audience. This room which is disconnected with the nature and in the margin of a city with complex, dense buildings is full of pigeons and shown as an environment which belongs to the nature with pigeons maintaining their natural life. This is another extraordinariness that emerges within the frame of the relationships established with the nature in Majidi's films. This room is hidden behind the door and is shown only in connected with Amir in the film. Majidi uses this room to symbolize the essence and childish aspect of his spirit in contrast with the city life of the character which is full of crimes. Features such as innocence, honesty, and virtue which are attributed to children by Majidi in all his films become secrets hidden in a small room waiting for to be uncovered. Amir continue to carry these secrets inside him possibly without being aware of them. The character should move away from his struggle in city life to a kind of seclusion in order to rediscover these secrets about his own reality and build a new life based on hidden virtues. Escaping from the police, getting injured, taking shelter in his sister's house are a form of seclusion of Sufis to get away from the earthly life, get the bottom of their spirit and go beyond the visible reality. In fact, the character, who attains a

certain tranquility within the house where he takes shelter in, enters into a process of discovering the room full of pigeons and the goodness within him.

As can be seen in this example, in the films of Majidi, it is emphasized that in order to discover the knowledge about the truth hidden in nature, the characters must reach a certain degree of spiritual maturity as well as unveiling the secret. Within this understanding coming from the human definition of Sufism, not every person will have the same competence in the perception of real existence and the depth of his existence in the mirror of God. The decisive factor in this respect is the way in which man takes to reach his/her existence and God, in other words, the degree of maturation. In the words of Ögke, "the greater one's degree of predispose and capability, the greater his degree of reflecting the share and manifestation from divine knowledge" (2009: 84). Spiritual maturation in Sufi thought, which enables to comprehend the knowledge beyond the visible, is realized with the impoverishment in the context of the accumulation of human beings and being purified from material assets, which Mevlana conceived as "spiritual poverty" (Pitman, 2002). Such an experience of impoverishment develops in Majidi's films with the establishment of a bond of love with other people and nature and a tendency to understand and approach the nature with compassion.

In almost all the films of Majidi as of *Pedar*, the spiritual maturity, which appears in the context of building an abovementioned kind of relationship with nature, is a virtue that women and children carry from the very beginning. Women and especially children are shown innocent and in peaceful relations with nature in many of these films. For example, the woman/child figure, which stands out in *Baran* with her innocence and compassion, establishes friendly relations with nature. Baran feeds and spends time with the pigeons that are often shown in the same frame with her. She is pure, innocent, and timid like the pigeons in the context of the analogy established between her and pigeons. The character also overlaps with a small ivy sapling to explain her loneliness and the resolution to cope with the difficulties she faces as a refugee in Iran and as a woman at the construction site. As a sign referring to the narrative of humane and divine love that is the main theme of the film, the director uses the ivy sapling, which Baran puts just before the misty mirror in which the reflection of femininity emerged and shows great interest to make it bush out in these challenging conditions. Through the identity established between Baran and the ivy sapling, it is emphasized that the character is the bearer of the word *love*, which is associated with ivy in Arabic (Uludağ, 1991: 11) and is described as the condition for the soul to mature in Sufism. Thus, the elements of nature together with the woman are marked as creatures that deserve to be loved, involve a deep compassion and beauty in it, and provide the spirit directed at it with a spiritual enrichment.

In other films of Majidi, there are connections and analogies related to the different characters, similar to those established between Baran and nature. Ali and Zehra in the *Children of Heaven*, Hossein and Haneyeh in the *Song of Sparrows*, and Amir and little girl in *Beyond the Clouds* are identified with fishes, sparrows and especially the pigeons which are associated with innocence. These characters are often shown feeding these animals and approaching them with love. The main aim of children in the *Song of Sparrows* is to raise fish and they have to fight poverty, their fathers and bad luck to realize this aim.

In the *Color of Heaven*, children are often seen in a flower-filled green areas, running among bird calls. Children are also innocent, sincere and compassionate like nature. While Mohammed, who was unaffected by the dirt of earthly images, has such a maturity, other characters, especially his father are far from such a maturity. In a scene, for example, as Mohammed walks with his grandmother through the countryside, he hears the sound of woodpeckers and asks his grandmother what those birds say. His granny says that woodpeckers are looking for a tree to nest themselves. Mohammed claims that the birds speak, and by calculating the rhythms of the bird with his fingers, he begins to read the sounds of birds as if they are letters and numbers. In different parts of the film, he continues to read the sound of the birds, the wind echoing in trees, the sound of the water, sands and pebbles as if they were words written in braille alphabet. Here, while the orientations of Muhammad and his grandmother towards nature show an approach towards understanding it, they are different from each other in essence. As the grandmother approaches the nature at face value and as a formation sustaining its own order, Mohammed aims to discover the knowledge within the beings and their voices in nature. Mohammed's endeavor refers to a statement in Koran which is also emphasized in the name of the film. The Surah Al-Baqara describes the paint of God in the 138th verse, and it is advisable for the believers to be painted with God's paint. At this point, Mohammed's quest for nature refers to a life paradigm aimed at discovering the paint of God and being integrated with it and thus reaching unity in existence, which is indicated by the light that appears in Mohammed's fingers at the end of the film.

Mohammed's ability to discover the secrets hidden by nature in parallel with his inner maturity is also applies to the grandmother, who maintained her innocence in family life designed by Majidi as a part of the authentic rural life and a small heaven. The old woman boils the flowers she collects with her grandchildren and extract colorful dyes that are the secrets of the beauty of traditional Iran carpets. The grandmother is aware of another aspect of ancient knowledge concealed by nature. In this sense, While Mohammed is the mediator of the connections established with Islamic references and Sufism, a continuation relationship between the film and the ancient Iranian culture is formed through the grandmother.

In Majidi's films, the spiritual maturity attributed to women and children and the tendency to establish a peaceful relationship with nature turn into a relationship based on conflict and struggle when it comes to adult male characters. In this context, the director creates a contrast between nature and culture. While the characters belonging to the realm of nature, away from the realm of modern life, are the carriers of innocent and stronger virtues, adult males who participate more in the public sphere and earthly relationships are depicted as the characters caring about earthly accumulations. In this context, Majidi describes the interaction with earthly space in the form of the alienation of the human soul to its innocent nature. The inquisition of these characters is portrayed as a process which leads to a loss of consciousness about the meaning of life and existence and thus alienate the characters to the nature they are part of. On the other hand, the spiritual

maturation processes of these characters are also realized through the relationships they establish with nature, and the transformation of the characters also transforms the relations they have with nature.

In the *Color of Heaven*, Hashem is deprived of the spiritual maturity qualities of Mohammad, or the traditional wisdom represented by his grandmother. He establishes a conflictual relationship with nature as part of this state of unconsciousness. The terrible voices heard by the character are used as elements that embody this relationship. There is an ambiguity about whether these voices, heard in when the evil in Hashem appears, represents the combative aspect of nature, a divine sound indicating that bad things will happen, or an allegoric expression of the tension that the character carries in his soul. However, no matter what the source of the sound is, Hashem does not take heed of the warnings that he is making a wrong choice or should take action, because he is living behind a curtain that prevents him from seeing the truth in the meaning mentioned in verse 7 of Surah Al-Baqara.

Karim in the *Song of Sparrows* is in a state of blindness similar to Hashem in the *Color of Heaven*. Although Karim is not as malevolent as Hashem, he carries an earthly ambition related to the desire to make material savings, which is similar to that of Hashem's in the context of another woman. The character adopts a bully approach towards nature and his children because of this ambition, which causes the character to be in some kind of blindness with respect to the wisdom that Majidi introduces in the axis of being at peace with nature and loving the destiny and emerges in the form of small greedinesses. The director makes the character come out of this dilemma by making him fall ill because of an accident and witness that his children, wife and neighbors prettified the life in cooperation with the nature. Karim is enriched spiritually after losing his job and health and undergoes a transformation related to his earthly ambitions and authoritarianism. He tends towards better understanding other characters and nature and establishing a peaceful life strategy with them. In this process in which he realizes beauties of birds, water and plants within various mystical themes, he begins to help the children whom he often scolded and tried to beat, and feels the frustrations and pains they experience in his own soul.

In *Baran*, Latef, who lives in a similar greed like Karim, is tamed and transformed into a mature person within the framework of a mystic love story involving a humane love specific to East culture and metaphorical meanings related to this love. Latef reaches the degree of maturity which is identified with love both in Eastern narratives and in Sufi tradition, mainly by Mevlana, and visualized through fire as a metaphor and a dominant visual element. Latef's process of maturation, which proceeds with his love to Baran, turns into a reality as he spends all his money for his love, gives up all earthly ambitions within the framework of being fascinated by the love of his lover and dedicates his identity and therefore his existence to the life of his love. His approach that involves indifference or even conflict to the nature becomes a kind of cooperation based on sensitivity and love. The character, who previously threw stones at the pigeons eating the bait, is now often displayed while feeding them and staring at them lovingly. He is even displayed while watering a plant for the first time. In the last scene of the film, the last point Latef reached in his process of maturation parallel to the relationships with nature is described in cooperation with nature again. Latef cleans Baran's mired shoes and put them on the ground for her to put on. Majidi shows Baran while putting on her shoes on a small bridge made of tree branches over a flowing stream with a pleasant noise. At the right of the frame are the fruits and vegetables collected by Latef and Baran from the ground, and at the left are the shoes given by the Latef and the flow of water at the bottom. Baran, whose name means spring rain that bring abundance, is the reason that brings together the soil, water and the abundance (fruits) arising from the unification of them in this last scene. Latef will also get his share from this abundance. Just like the rain quickly wipes away the trace left by beloved in the mud, his humane love coming from the soil will be quickly wiped away together with its physical features. But just like the abundance that the rain left in soil, the mark that Baran left in Latef will also be permanent. A great happiness and peace is reflected in the face of Latef, who reaches a level of maturity that enables him to realize this gain.

In *Beyond the Clouds*, Amir moves away from crime and gravitates towards a life in peace with other beings within the scope of the relationship he built with pigeons and little girls. Amir is guided in this process by the pigeons that live in a secret room of Tara's house and the moon that Amir stares at night.

Yusuf, who goes through a similar maturation process in the movie *Willow Tree*, reaches a close level of maturity by losing his family, relatives, credibility and perhaps most importantly his arrogance. Nature also witnesses or participates in Yusuf's maturation process in various ways. Nature takes part as a being that transforms the story flow and the meaning in its different forms such as rain, wind, fire, soil, water, ants, birds, and plants in the scenes in which Yusuf's secret (his photograph with Peri) becomes known, he learns that Peri is with another man, he burns all papers and books he used to gain all his experience about life, he finds the letter from Murtaza in the ashes covering the garden, he cries out at the terrible night he lost his vision, he wishes a new start regretting for this cry out, and he hopes that he will be given another chance.

A further reflection of the emphasis on nature in Majidi's narratives is that in many of the scenes in which children are shown in school, information is given regarding the knowledge of nature and its flawless functioning. In the *Children of Heaven*, in the *Color of Heaven*, the functioning of the universe, birds, turtles, and fruits are mentioned in the lessons. For example, in the school of the blind people that Mohammed goes, the teacher wants the children to write: "The sun is born into our world. As it rises, it warms the world during the day. Sunny days are warm and bright". It is so meaningful that the children write these sentences on paper in Braille alphabet, touching the paper with their fingertips in a rhythmic way. Children imprint the meaning of nature onto the paper with their bodies, so to speak, and internalize it. After the teacher asks them to check their writing, while fingers that comprehend the knowledge by touching are shown in close shot, the children are heard reading the sentences in whisper. Reading the sentences is shown through a close shot to fingers which are highlighted distinctively. The fingers of the two hands cooperate closely with each other. All the fingers moving forward and back together on the letters are used to process and reread the information in a perfect harmony. This harmony reflects

the idea that nature's functioning is based on compatibility as reflected in the sentences. In Majidi's films, human beings are portrayed in this harmony and as a part of this great cooperation.

Majid Majidi establishes the obvious and metaphorical meanings of nature in a poetic cinema aesthetics. The mental states of the characters, their joys, their innocence, their spiritual dilemmas, their pangs of love, their desperation, etc. are narrated with cinematographic preferences such as close shots, slow motions, subjective cameras, and high-angle shots in cooperation with the elements of nature such as birds, fishes, snow, rain, small ponds, pools, trees in rows, animals, and sounds. Deep meanings that rise to the surface in a poetic presentation of nature reveal the reflections of the words of Sadi, Hafiz and Mevlana in the cinema. Thus, as Sheibani (2010) emphasizes, Majidi builds his cinema upon the legacy of deep-rooted Iranian poetry. The director is influenced by these poets not only in terms of vocabulary. He borrows the secrets of building an enthusiastic cinema that can establish its own language in terms of the meaning he attributed to the word/image. This poetic tie that Majidi established with nature and the world he implied with it permeates to all cinematic elements, mainly the names of his films that construct meaning. It can be said that the film names such as *Bacheha-ye Aseman* (Children of Heaven), *Rang-e Khoda* (God's paint), *Beed-e Majnoon* (a madness beyond Mecnun), *Baran* (The rain that brings abundance), *Avaze Gonjeshk-ha* (Song of Sparrows), and *Beyond the Clouds* reflects the role attributed to the nature within this meaning construction as well as the poetic references they make to the metaphysical realm. This role given to nature transforms Majidi's films into layered structures that produce deep meanings through meaning shifts, metaphors, and implications.

Conclusion

Majid Majidi, one of the most important directors of the new Iranian cinema, brings realistic human stories from everyday life to the cinema like many other Iranian directors. These stories, which are frequently occurs in rural areas of Iran or in the edge of the cities, are covered with the participation of the story setting in the narrative in a distinct way. In this approach, nature in forms of fire, soil, water, air, animals, plants, lights, shadows, and sounds take place in the narrative to direct it in images, sound track and the side meanings. While the stories in the rural area present lives intertwined with nature, nature takes place in the narrative on a more limited level in the films in the subject cities. However, although the nature in subjective meaning is represented in the narrative at different levels, nature preserves its existence as a means of generating a strong meaning no matter the story occurs in rural area or in city within the frame of the relationship that the certain characters established with the elements of nature and the metaphorical meanings created through it.

One of the views of nature in Majid Majidi's films is the portrayal of nature as a context presenting the story environment. In films such as *Pedar*, *The Color of Heaven* and the *Song of Sparrows*, the authentic rural life of Iran is shown intertwined with nature. The characters often shown in the countryside, between flowers, crops, and birds are like a part of the nature. In these films, the close relationships of the characters with nature are also seen in the films of Children of Heaven, Willow Tree, *Baran*, *Beyond the Clouds* even though the stories occur in cities. In these films, especially children spend time in small gardens of the houses. The children who are shown feeding birds, caring for the plants, and in a close relationship with nature in many scenes play a role in making sense of the nature and small gardens as the reflections of the Heaven.

Nature, which is used throughout the films as a means of creating an atmosphere related to the story environment reveals in this respect that the nature is present in various forms intensely in daily life in Iran. In this respect, Majidi makes similar cinematic choices with other Iranian directors influenced by the movement of Italian Neo Realism. However, the main element that makes Majidi's films unique is the use of nature's images and voices as an element that construct or direct the meaning in important sections of the story as well as reflecting the environment or introducing the beauty and authenticity of Iran. In these films, nature is used either as a basic tool for building the atmosphere that dominates the scene or a perpetrator that leads to a development which will redirect and build the narrative in important scenes involving conflicts, tensions, depressions, desperations, pangs of conscience, mistakes, and final encounters. Nature takes place in the narrative as an entity that redirects the story flow in different forms such as the river causing the death of Mohammad, the heavy rain causing his grandmother to get sick and die, or the footprint that is the only thing Baran left to Latef about his love. At this point, nature sometimes leads to the emergence of the coincidences that are frequently used in Majidi's cinema, and sometimes it is used as divine signs.

The director, who bases his films on Sufism and Shiite theologies, makes sense of nature in this perspective and uses nature to construct the allegories that refer to the metaphysical realm in the search for meaning progressing in the background of his stories. In this context, birds, fishes, plants, etc. contributes to reflecting the spiritual maturity levels of the characters and establishing a bond of identification between them and the audience. Specifically, fishes, pigeons and bird calls are identified with certain characters and contribute to the formation of the implications related to the metaphysical realm. The relations between the characters and the nature and the implications related to the metaphysical realm describe the universe as a perfect system containing miracles and position the human as part of this system.

Acting from the thesis that there is knowledge and love of God, which is the true being within the human being, the director suggests that all beings should be approached with love and with respect to the right to life. The characters, especially women and children, who approach nature with love, curiosity and compassion are treated in the same way by the nature, and they are rewarded with its beauty, wisdom, and abundance. The characters who are caught in rebellion, selfishness and earthly ambitions are warned by nature or face with the combative aspects of it. Especially adult male characters who are more involved in modern life are warned about the wrong attitudes and choices they exhibit, and they are warned by using the instruments of nature and directed by nature to realize the destruction they face because of their preferences, to make conscientious inquiries and to go through an inner transformation. As a matter of fact, the characters of Majidi progress to a more competent position than they originally were in the story line. The point they reach is a certain

achievement even in a spiritual maturation level in their ordinary life. Such a maturation experience is presented as a process that allows the characters to discover the divine knowledge of the unity of the being hidden in nature and the love of their own destiny.

In summary, in the films of Majid Majidi, nature in the forms of scientific courses, fountains, lakes, streams, rains, heavy or compassionate wind, soil, animals, plants, lights, and shadows is portrayed as a force that witnesses, mediates or directs the construction of the characters and their relations with each other, with the universe and the divine power hidden in the functioning of the universe.

While the search for meaning that extends to the metaphysical realm intertwines with realistic narrative and metaphysical implications, the meaning shifts and uncertainties that take place through the nature between these two levels provide both the narrative and the nature with a vague appearance, which includes various extraordinary features.

References

- Aktaş, C. (2005). *Şark'ın Şiiri: İran Sineması*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Andrew, J. D. (2010). *Büyük Sinema Kuramları*, Zahit Atam (Çev.), İstanbul: Doruk Yayınevi.
- Barthes, R. (2009). *Göstergebilimsel Serüven*, Mehmet Rifat ve Sema Rifat (Çev.), İstanbul: YKY.
- Batur, S. (2007). *Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema-Tv Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Büker, S. (1985). *Sinema Dili Üzerine Yazılar*, Ankara: Dost Yayınevi.
- Dabaşı, H. (2004). *İran Sineması*, Barış Aladağ ve Begüm Kovulmaz (Çev.), İstanbul: Agora Kitabevi.
- Demirli, E. (2006). *İbnü'l-Arabî – Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul.
- Erfani, F. (2012). *Iranian Cinema and Philosophy: Shooting Truth*, New York: Palgrave Macmillan.
- Gregory, A. (2008). Majid Majidi and New Iranian Cinema, *Journal of Religion & Film*, Volume 12, Article 4, <http://digitalcommons.unomaha.edu/jrf/vol12/iss1/4>, Er. Tar.: 7-26-2016.
- İbnü'l-Arabî, M. (2002). *Fusûs El-Hikem*, Ersin Balcı (Çev.), <http://www.ibnularabi.com/fh001.pdf>. Er. Tar.: 15.12.2012.
- Köse, H. (2014), Göz Suçlarının Yükü: "Beed-e Majnoon"da Görmenin Karanlık Renkleri Üzerine, *Kara Perde*, Hüseyin Köse (Edit). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. ss. 44-59.
- Kracauer, S. (2015). *Film Teorisi: Fiziksel Gerçekliğin Kuruluşu*, Özge Çelik (Çev.), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Kur ân-ı Kerîm ve Yüce Meali (2012). Süleyman Ateş (Çev.). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Naficy, H. (1995). İran'da İslamize Film Kültürü, Emrah Özen (Çev.), *25. Kare*, No: 18, ss. 58-69.
- Ögke, A. (2009). İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu, *Tasavvuf: İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2*, Sayı: 23, ss. 75-89.
- Pittman, M. (2012). Majid Majidi And Baran: Iranian Cinematic Poetics And The Spiritual Poverty Of Rumi, *Journal Of Religion & Film*, Volume: 15, Issue: 2, Article 4.
- Pour, M. S. (2007). *Tarihsel Gelişimin Işığında İran Sineması*, İstanbul: Es Yayınları.
- Rumî, M. C. (2002). *Mesnevî*, Şefik Can (Çev.), Cilt: 1-2, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Rumî, M. C. (2002b). *Mesnevî*, Şefik Can (çev.), Cilt: 5-6, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sadr, H. R. (2006). *Iranian Cinema: A Political History*, London-New York: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*, Berke Vardar (Çev.), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sheibani, K. (2010). Kiarostami ve Modern Fars Şiir Estetiği, Sevcan Sönmez (Çev.), *Sinecine Dergisi*, Sayı: 1, ss. 97-122.
- Sözen, M. (2012). İran Yeni Dalga Sinemasında Varoluşsal Temalar Ve Yönelimler, *Selçuk İletişim*, Cilt: 7, Sayı: 3. ss. 218-233.
- Sreekumar, J. & Vidyapeetham, A. V. (2015). Creating Meaning through Interpretations: A Mise-En-Scene Analysis of the Film 'The Song of Sparrows', *International Conference on Communication, Media, Technology and Design*, Dubai – United Arab Emirates, ss. 89-97.
- Tapper R. (2007). *Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tofighian, O. (2013). Contemporary Liminal Encounters Moving Beyond Traditional Plots in Majidi's Bârân, *Conflict and Development in Iranian Film*, A.A. Seyed-Gohrab & K. Talattof (eds.), Leiden: Leiden University Press. ss. 103-116.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Wollen, P. (2004). *Sinemada Göstergeler ve Anlam*, Zafer Aracagök, Bülent Doğan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Zargar, C. A. (2016). Allegory and Ambiguity in the Films of Majid Majidi: A Theodicy of Meaning, *Journal of Religion & Film*: Vol. 20: 1, ss. 1, Article 3.

Genişletilmiş Özet

Sinemanın doğa ile arasındaki ilişki çoğunlukla doğanın, öykünün geçtiği bağlamı sunması ekseninde kurulmaktadır. Özellikle gerçekçi sinemada doğaya ait unsurlar ile film karakterleri arasında etkileşimler, mücadeleler, işbirlikleri kurulurken bu ilişkiler daha çok karakterlerin doğaya yönelimi ya da doğanın olağan akışı içerisinde kendi gerçekliklerini inşa etme mücadeleleri biçiminde işlemektedir. Bu noktada Kracauer'in tanımladığı anlamda "buluntu hikayeler" (Kracauer, 2015) sinema perdesine aktarılması ya da otantik bir yaşamın gerçekçi bir üslupla dramatikleştirilmesi doğayı anlatının merkezine çekerken doğa, mücadelenin mekânı ya da nesnesi olma özelliğiyle filmlerdeki yerini almaktadır.

Bu çalışma Yeni İran Sinemasının önemli yönetmenlerinden olan Majid Majidi'nin, filmlerinde doğayı yukarıda sözü edilen görünüşlerinin yanında, anlamın üretilmesine katkı sağlayan bilinçli bir varlık gibi işleyerek, sinema ve doğa arasında yeni bir ilişki biçimi ortaya koyduğu iddiasına dayanmaktadır. Buradan hareketle Yeni Gerçekçi İtalyan sinemasından etkilenen ve İran'ın egzotik doğasını, şehirlerdeki doğaya ait unsurları belirgin anlatı öğeleri olarak kullanan Yeni İran Sinemasının doğanın kullanılması anlamında belki de en dikkat çekici örneklerini veren Majid Majidi'nin filmleri, doğanın anlatı içerisinde üstlendiği işlevler ve doğayla ilişkilendirilen metaforik anlamlar açısından incelenmektedir.

Majidi'nin dünya çapında tanınmaya başladığı ve doğayı anlatılarına daha yoğun bir biçimde taşıdığı 1992 sonrası dönemde çektiği filmlerin tamamı araştırmanın kapsamına alınmıştır. Ancak yönetmenin 2015 tarihli Hz. Muhammed: Allah'ın Elçisi filmi, konusunun dini metinlere ve anlatılara dayanması ve bu eksende doğanın da kendi gerçekliğinin ötesinde çeşitli olağanüstülükler içerisinde kullanılmış olması nedeniyle çalışmanın örnekleminin dışında tutulmuştur. Bu çerçevede yönetmenin Baduk (1992), Baba (Pedar, 1996), Cennet'in Çocukları (Bacheha-ye Aseman, 1999), Cennet'in Rengi (Rang-e Khoda, 1999), Baran (2001), Söğüt Ağacı (Beed-e Majnoon, 2005), Serçelerin Şarkısı (Avaze Gonjeshkha, 2008) ve Bulutların Ötesinde (Beyond The Clouds, 2017) filmlerinin analizi yapılmıştır.

Örnekleme oluşturan filmlerde yer bulan doğaya ait unsurların filmin atmosferine, öykünün akışına, karakterlerin içsel yolculuklarına yaptığı katkıları araştıran çalışmada, yönetmenin alegorilere dayanan anlatımı çerçevesinde bu unsurların imlediği görünen ve metaforik anlamların neler olabileceği, göstergebilimsel analizle belirlenmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere Charles Sanders Pierce ve ardından da Ferdinand de Saussure tarafından geliştirilen göstergebilim, temelde dilin yapısına yoğunlaşsa da bu alanda çalışan Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Christian Metz gibi yazarlar bu kuramı görüntülerin de analiz edilmesine olanak verecek biçimde geliştirmişlerdir. Genel Dilbilim Dersleri adlı eserinde göstergebilimi, göstergelerin hangi yasalar çerçevesinde geliştiğini, ürettikleri anlamların nasıl bir yapı içerisinde kurulduğunu açıklayan bir yöntem olarak ortaya koyan Saussure'ün (2001:46), göstergiyi gösteren ve gösterilen şeklinde temel bir ayırım üzerine kuran yaklaşımı, bu yöntemi görüntüleri analiz etmek üzere kullanan çalışmalarda da referans alınmaktadır. Göstergebilim yöntemini, gösterge sistemi içerisinde üretilen yan anlamların ve metaforik anlamların da analiz edilebilmesine olanak verecek biçimde geliştiren Barthes'ın yaklaşımında (2009) gösterge sisteminin, içerisine çağrışımların, mitlerin, metaforların da dahil edildiği ve anlamın nasıl üretildiğini de kapsayan bir yapı olduğu fikri öne çıkmaktadır.

Göstergebilimi sinema alanına uyarlayan Christian Metz, Peter Wollen gibi yazarlar ise sinemada anlamın nasıl üretildiğine ve filmin izleyici üzerinde bıraktığı izlenimin nasıl inşa edildiği problemine yoğunlaşmaktadırlar. Saussure'ün görüşlerinden hareket eden Metz, sinemayı bir dile benzetmekte ve sinemanın kendine özgü maddi koşulları içerisinde anlamı üreten mekanizmayı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Metz'in sinemanın "semyotiği" adını verdiği (Andrew, 2010: 322) bu yaklaşım filmin anlamı nasıl kurduğu sorusuna dayanmakta ve filmin anlam kalıplarının araştırılmasına yönelmektedir. Bu çerçevede filmde yer alan görüntüleri, yazıları, grafikleri, konuşmaları, ses efektlerini, müziği kapsayan bu yapı anlamın üretildiği mekanizmanın unsurlarını oluşturmaktadır (Andrew, 2010: 326). Pierce'den hareket eden ve Metz'in görüşlerini sınırlı bulan Wollen ise sinemada anlamın, Pierce'in önerdiği görüntü, belirti ve simgesel gösterge sistemlerinin bir arada kullanılarak estetik bir anlatım oluşturulmasıyla inşa edildiği görüşündedir (Wollen (2004: 127). Bu çerçevede filmin estetik yetkinliğine bağlı olarak perdeye yansıyan kodlar aracılığıyla yan anlamlar üretilebilmektedir. Büker'in de vurguladığı üzere göstergebilimsel çözümleme, kültürel bağlamla ilişkili olarak yaratılan anlamları, örtük bir biçimde sunulan kodları deşifre ederek (Büker, 1985: 42) gösterilen ya da ima edilen anlamları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Bu görüşlerden hareketle bu çalışmada da filmlerde doğayla ilişkili olarak ortaya çıkan temsiller, anlamı üreten sinemasal kodlar, gösterge sistemlerinin işaret ettiği görünen ve metaforik anlamları içeren katmanlı bir yaklaşım içerisinde analiz edilmektedir. Bu noktada özellikle filmlerin bağlamını oluşturan kültürel arka plan ve yönetmenin sinemasına yansıyan zihin yapısı, anlamı kuran temel belirleyiciler olarak dikkate alınmaktadır. Nitekim Majidi filmlerinde İslam'ın yorumlanma biçimlerinden olan Şii düşüncesinin ve Sufizm'in varlığı kavramsallaştırma biçimlerinin, özellikle de 13. Yüzyıl Sufi şairi Mevlana Celaleddin Rumi'nin görüşlerine baskın bir tema olarak yer vermektedir. İran şiirinin ve anlatı geleneğinin dolaylı anlatım özelliklerini kullanmasına bağlantılı olarak, doğaya ilişkin ortaya koyduğu temsiller de katmanlı bir yapı içerisinde inşa edilmektedir.

Bu yaklaşım içerisinde doğanın hem görünen biçimiyle hem de doğaya ait unsurların işaret ettiği metafizik göndermeler çerçevesinde filmde üretilen anlama ve öykünün ilerleyişine yaptığı katkıları çözümlenmek üzere bir tablo hazırlanmış ve örnekleme oluşturan bütün filmlere uygulanmıştır. Bu çerçevede Majidi'nin filmlerinde doğanın, ateş, toprak, su hava, hayvanlar, bitkiler, ışık, gölgeler, sesler vb. biçimleriyle görüntülerde, ses kuşağında ve oluşturulan yan anlamlar düzeyinde anlatılara yön verecek boyutta yer bulduğu görülmüştür. Yönetmenin uzun metrajlı ilk filmi olan Baduk'ta doğanın anlatıya katılımı daha sınırlı düzeyde gerçekleşirken, Pedar filminden itibaren doğaya ait unsurların çok daha belirgin biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Konusu kırsal alanda geçen filmler, doğayla iç içe yaşamlar sunarken, konusu şehirlerde geçen filmlerde doğa biraz daha sınırlı düzeyde anlatıdaki yerini almaktadır. Bununla birlikte doğanın nesnel anlamıyla anlatıdaki temsil düzeyi farklılaşırken, bazı karakterlerin doğaya ait unsurlarla kurduğu ilişkiler ve doğa aracılığıyla oluşturulan

metaforik anlamlar çerçevesinde, konu kırsal alanda da geçse, şehirde geçiyor olsa da doğa güçlü bir anlam üretme aracı olarak varlığını korumaktadır. Bu noktada doğaya ait unsurlar yalnızca atmosfer oluşturmanın, filmin akışına yön veren rastlantıları, çatışmaları ya da çözümleri üreten ya da bu tür olayların gerçekleştiği sahnelere estetik bir sinematografi aracı olarak katkıda bulunmanın ötesinde metafizik alana ilişkin göndermelerde bulunan araçlar olarak da kullanıldığı görülmektedir. Yönetmenin köklü İran anlatılarından, şiirinden ve Sufi öğretiden beslenen sinema yaklaşımı içerisinde doğanın, varlığın ve yaşamın anlamına ilişkin görünen öyküyle birlikte ilerleyen felsefi tartışmaların yürütülmesinde de başat rol üstlendiği bu yönüyle Majidi'nin sinema ve doğa arasındaki ilişkide kendine özgü bir yaklaşım inşa ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Giritli Bektaşilerde Ziyaret Ritüeli: Horasanlı Ali Baba Tekkesi

The Pilgrimage Ritual at Cretan Bektashis: The Tekke of Horasanlı Ali Baba

Ali SELÇUK¹

Geliş Tarihi: 18.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 20.03.2019 / Kabul Tarihi: 21.03.2019

Özet

Bu çalışma, Girit'ten Mersin'e göç eden Bektaşilerin ziyaret ritüellerini araştırmayı amaçlanmaktadır. Türkiye'de yaşayan Giritli Bektaşiler için en önemli ziyaret yeri Horasanlı Ali Baba tekkesidir. Günümüzde Tarsus'un Reşadiye mahallesinde "Sultan" veya "tekke" adı verilen mekânın içerisinde yer alan Horasanlı Ali Babanın mezarı, Türkiye'deki bütün Giritli Bektaşiler için inanç merkezi konumunu taşımaktadır. Tarihi bir şahsiyet olan Horasanlı Ali Baba, Girit adasında Müslümanlığın yayılmasında çok önemli işlevi olan, kolonizatör Türk dervişlerinden birisidir. Bektaşiliğin Girit adasına girmesini sağlayan Bektaşî dervişi olduğu kabul edilen Horasanlı Ali Baba, hicri 1082 yılında Hakk'a yürüyünceye kadar Horasanlı dergâhında irşada devam etmiştir. 1924 yılında mübadele ile Türkiye'ye göç eden Giritli Bektaşilerden Cafer Sadık Bektaş Baba tarafından Horasanlı Ali Babanın kemikleri bir sandığa yerleştirilmiş ve günümüzde ziyarete konu olan tekkenin içine defnedilmiştir. Giritli Bektaşiler, Horasanlı Ali Baba tekkesine hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, kaza ve beladan sakınmak, bir felaketten kurtulduğu için şükranlarını ifade etmek için adak adamaktadır. Bu çalışmanın dayandığı veriler, Mersin merkez-Hebilli köyü, Tarsus merkez-İhsaniye köyü ve Erzin'in Turunçlu köyünde Mart 2015 yılından bu yana yaz aylarında yoğunlaştırılan nitel araştırma vasıtasıyla katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır. Toplanan veriler yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Giritli Bektaşiler, Horasanlı Ali Baba, Ziyaret ritüeli, Adak.

Abstract

This study aims at revealing the pilgrimage rituals of the Bektashis having emigrated from Crete to Mersin. The most important visiting place for the Cretan Bektashis living in Turkey is the tekke of Horasanlı Ali Baba. Being currently situated in the place called 'sultan' or 'tekke' at the district of Reşadiye in Tarsus, the grave of Horasanlı Ali Baba is regarded as a center of belief for all the Cretan Bektashis in Turkey. As a historical figure, Horasanlı Ali Baba is accepted to be among the colonizing Turkish dervishes besides his undeniable efforts towards the spread of Islam to the island of Crete. Having been adopted to be the Bektashi dervish introducing Bektashi order into Crete, Horasanlı Ali Baba went on irshad at the dergah of Horasanlı till he passed away in 1082 AH. His relics were placed in a coffin by Cafer Sadık Bektaş Baba having been immigrated as another Cretan Bektashi into Turkey in 1924, and were buried in the tekke which is currently visited. The Cretan Bektashis make a vow to the tekke of Horasanlı Ali Baba for such reasons as getting rid of any illness, having children, avoiding accidents and calamities, expressing gratitude. The data of this study has been gathered from the villages of Hebilli of Mersin, İhsaniye of Tarsus and Turunçlu of Erzin with the attended observation and in-depth interviews by the means of qualitative research which has been conducted since March of 2015, especially in summer. The obtained data has been assessed.

Keywords: Cretan Bektashis, Horasanlı Ali Baba, Pilgrimage ritual, Vow.

Giriş

Bu çalışmanın konusu, Girit'ten Türkiye'ye göç ederek Anadolu'nun farklı yerleşim birimlerine iskân edilen Giritli Bektaşilerin ziyaret ritüelleridir. Giritli Bektaşî topluluğu, sosyal dayanışma ve kolektif bilinçlerini inşa ederek kendi topluluk sınırlarını belirlemiş ve bir göçmen topluluğunu oluşturmuşlardır. Bu çalışma ziyaret ritüelinin Giritli Bektaşî topluluğunun sürekliliğini sağlamadaki işlevlerini Reşadiye Mahallesi, İhsaniye, Hebilli ve Turunçlu köyleri örneğinde ele alıp değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın dayandığı veriler, Mersin merkez-Hebilli köyü, Tarsus merkez-Reşadiye mahallesi ve İhsaniye köyü, Erzin'in Turunçlu köyünde Mart 2015 yılından bu yana yaz aylarında yoğunlaştırılan nitel araştırma vasıtasıyla katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır.

Akdeniz'in en önemli sahillerine sahip ve hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu bir Türk denizi hâline getirmesi için Doğu Akdeniz'de mutlak egemenliğini tehdit ve ihlal eden, aynı zamanda ticaret filosuna ve onu koruyan donanmasına mühim bir üs vazifesi görecek olan Girit gibi bir adanın rakibi olan Venedik'in elinde kalmasına uzun zaman seyirci kalması mümkün görünmüyordu. 30 Nisan 1645 tarihinde serdar Yusuf Paşa, Malta üzerine sefere çıktığını duyurarak donanma ile İstanbul'dan hareket etti. Daha sonra seferinin Malta gemilerine yataklık yapan Girit üzerine olduğu ilan edildi. Girit

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü. Kayseri, Türkiye.
E-posta: aliselcuk33@hotmail.com ORCID:0000-0001-5326-8113

Seferi aralıklarla 1669 yılına kadar devam etti. 6 Eylül 1669 tarihinde 18 maddelik bir anlaşma ile Girit Osmanlı devleti topraklarına katıldı (Selçuk, 2008: 48).

Girit Adası 1821 Yunan isyanından sonra kurulan Yunan devletinin her zaman ilgi alanına girmiştir. Girit adasını ilhak etmek için her türlü yola başvuran Yunanistan, 1866 yılında büyük çaplı bir isyan çıkartarak adanın Osmanlı idaresinden ayrılması için bir kampanya başlatmış ve böylece geniş çaplı bir harekete girişmiştir. Bu isyanlar karşısında Osmanlı Devleti, bölgede aldığı bir takım tedbirlerle otoriteyi tesis etmeye çalışmıştır. Ancak, İngiltere'nin de ön ayak olması ile 1864 yılında Yedi Ada'nın Yunanistan'a verilmesi üzerine, Rumlarla meskûn bulunan bütün adaları ele geçirmek isteyen Yunanistan, Girit Adasına tahrikçi papaz ve öğretmenler göndermeye başladı. Adaya gelen papazların kışkırtmasıyla 1866 yılında İsfakya'da patlak veren isyan, kısa sürede bütün adaya yayılarak çok daha geniş ölçüde bir ayaklanma hareketine dönüştü. Girit asileri, İsfakya sancağına bağlı Apokoron kazasında 1866 yılının Haziran ayında isyan ettiler. Yunanistan'dan gelen 60 kadar çete reisi Apokoron'daki asilerin başına geçti. Türklerin köyleri yakılıp yağmalandı (Selçuk, 2016: 17).

Girit'te 1896 yılında patlak veren ayaklanmanın ortaya çıkardığı siyasî buhranda büyük devletlerin ve bilhassa İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın tavırları, adanın Yunanistan'a ilhakını zaruri kılmaktan ibaret olduğunu gösteriyordu. Nitekim Osmanlı Devleti, girmek mecburiyetinde bırakıldığı Osmanlı-Yunan harbini zaferle bitirdiği halde (19 Mayıs 1897) İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya, 2 Mart 1897 tarihli notada bahsedilen Girit'in muhtariyetini ilân ettiler (18 Aralık 1897). Almanya ile Avusturya ise karara katılmadılar. Devletlerin aldığı bu karara göre Girit adası Osmanlı hâkimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilâyet oluyordu. Vilâyetin başında padişahın beş yıl süreyle ve devletlerin muvafakatıyla tayin edeceği bir vali bulunacaktı. Müslümanların güvenliği sağlandıkça Türk askeri adadan çekilecekti. Her yıl Osmanlı hazinesine maktu bir vergi verilecekti. Böylece Girit meselesi Osmanlı Devleti aleyhine bir durum almış oldu (Tukin, 1996: 85-93).

1897 yılında Yunanistan'ın Ada'yı işgaliyle Girit'teki Türk fakat çoğunlukça Rumca konuşan Müslümanlar göçe başladılar. 1897'den itibaren Girit'ten hızla başlayan göç, Ege adalarına doğru yoğunlaştığı gibi Anadolu'nun batı ve güney kıyılarını da etkiledi. 1899 yılı Temmuz-Ağustos ayında İzmir, Antalya, Mersin ve Tarsus'a Girit'ten göçmenler gelmiştir. Girit'ten Anadolu'nun yanı sıra Selanik'e, Rodos'a, Cezayir-i Bahr-i Sefid'e de Müslümanlar göç etmişlerdir (Emgili, 2006: 189-197).

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerde Tarsus'a gönderilen muhacirler ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. 26 Haziran 1315 tarihinde (8 Temmuz 1899) Mersin ve Alanya limanlarına 1.500 Girit muhacirinin geldiği belirtilmiştir. Mersin'e gelen 1.070 muhacirin bir kısmının Halep'e gitmek istediği belirtilerek gerekli işlemlerin yapılması hususu belirtilmiştir (A.MKT.MHM, Dosya No: 503, Gömlek No: 29). 10 Şubat 1901 tarihli belgede Tarsus'a gönderilen muhacirler için 80 adet evin inşa edildiği ve bunların bir kısmının teslim edildiği az bir kısmının ise birkaç gün içinde teslim edileceği bildirilerek 90 adet daha haneye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (A.MKT.MHM, Dosya No: 512, Gömlek No: 14, Tarih-21 L 1318). Diğer bir belgede ise Tarsus kazasında Girit muhacirinin iskân edildiği Hamidiye mahallesinin ismi, 27 Nisan sene 1327(10 Mayıs 1911) tarihli ve 38694/569 numaralı tezkire ile Reşadiye ismiyle değiştirilmiş olduğu kayıt edilmiştir (DH.İD, Dosya No: 97-1, vesika No: 21, 25 CA 1329).

Reşadiye Mahallesi, halk arasındaki adıyla Eski Giritli mahallesinin Giritli göçmenlerin ilk iskânıyla Hamidiye mahallesi olarak adlandırıldığı, 1911 yılında Reşadiye mahallesi olarak adının değiştirildiğini anlamaktayız (DH.İD, Dosya No: 97-1, vesika No: 21, 25 CA 1329). Reşadiye mahallesinde günümüzde Giritli göçmen topluluğu üyesi sadece altı aile mevcuttur. Giritli göçmen topluluğunun ilk iskân yerlerinden biri olmasına rağmen günümüzde ailelerin büyük çoğunluğu Mersin merkeze yerleşmişlerdir.

Girit adasından Türkiye'ye göçün ikinci aşamasını mübadele oluşturmaktadır. Temelde Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren İsviçre'nin Lozan kentinde gerçekleşen Lozan Barış Konferansı (1922-1923) sırasında Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine ilişkin bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşme sonucunda iki ülke arasında yaklaşık 2 milyon insan doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak kendilerine yabancı yeni topraklarda yaşamaya, 'mübadele' edilmeye zorlandılar. Sözleşme 19 maddeden oluşmaktaydı ve bu maddelere göre kimlerin bu mübadele sürecine katılacağı, mübadeleye katılanların mülklerinin nasıl taşınacağı veya el değiştireceği ve bütün bunları kimlerin denetleyeceği belirleniyordu. Sözleşme ile herhangi bir etnik aidiyete değinilmeden 'Türk topraklarına yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları' ile 'Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları' mübadele edilecekti. Sözleşmenin 1. Maddesine göre '1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu nüfus mübadelesine girişilecek ve bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecekti' (Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler 1973: 89-95).

1. Girit'te Bektaşilik

Osmanlı egemenliği sırasında Girit'te faaliyet gösteren tarikatların başında Bektaşiler gelmekteydi. Bektaşi Babalarının Osmanlı ordusunda görev alma pozisyonları Girit'in fethi esnasında da kendisini göstermiştir. Girit seferi için Pirevi postunda oturan Dimetokali Vahdetî Dede, kadim adet üzere Kafile-i Fukara-yı Bektaşiye adıyla bilinen gönüllü dervişlerden oluşan birliği kurarak, başlarına da dergâhta yetişen Horasanîzâde'yi geçirir. Horasanîzâde, kafilesini alıp, İstanbul'a gelerek orduya katılır ve 20 Haziran 1645 tarihinde orduyla birlikte Girit seferine çıkar. Horasanîzâde, ordu içerisinde her daim başkomutanın yanında yer alırken kafilesi ise ordunun çeşitli kısımlarında vazifelerini yürütmüştür (Köprülü, 1980: 50). Seferin uzun süreceğini anlayan Bektaşi Babası, Pedye kasteli kazasının Voni adlı köyünde 3 Nisan 1647 tarihinde geçici bir dergâh açarak tarikat ayinini icra etmiştir. Bektaşilerin etkisi bu köyde kısa sürede kendisini göstererek köyün ismi, Dedeler Köyü olarak Osmanlı kayıtlarına geçmiştir. Horasanîzâde, Dedeler köyüne birkaç derviş bırakarak kendisi, kafilesiyle birlikte sefere kaldığı yerden devam etmiştir. Kandiye'nin ele geçirilmesinin ardından kale inşasıyla uğraşıldığı esnada Gazi Hüseyin Paşa, Horasanîzâde'ye bir dergâh yapma arzusunu dile getirir. Bunu kabul eden Horasanîzâde, Kandiye kalesinin küzey yamacında, Kandiye'ye doğru akan suyun kenarında tekkenin yapılmasını işaret

eder. 1650 senesinin Eylül ayında, dergâhın inşaatı tamamlanarak açılır. Horasanîzâde'nin kendisi posta geçip, çerağları uyandırarak ayını icra etmiştir (Köprülü, 1980: 41-45). Padişahın emri doğrultusunda fakara-yı Bektaşîye kaflesinin, orduya gösterdiği yararlılıklarından ötürü Voni köyü bu dergâha vakfedilmiştir. Bu şekilde Bektaşîlik, Horasanîzâde Dervîş Ali önderliğinde Girit'te hayat bulmuştur. Girit'te açılan Horasan oğlu dergâhı Girit'te daha sonra açılacak olan Bektaşî tekkeleri içinde lokomotif görevi üstlenmiş ve Girit Bektaşîliği için merkez olmuştur.

Kayıtlara Horasanoğlu Ali Baba Tekkesi olarak geçen bu tekkenin diğer bir adı ise Bektaşiler tekkesidir (Altı, 2018: 136). Horasanoğlu Ali Baba Tekkesi, kuruluşundan 1924 yılına kadar üç devre geçirmiştir. Birinci dönem Horasanîzâde Dervîş Ali Dede (1650-1710), ikinci dönem Horasanîzâde Şeyh Mehmet (1711-1810), üçüncü dönem ise Horasanî Dervîş Ali Baba (1811-1924) devresidir. Dönemlere isimlerini veren bu kişiler ön plana çıkan önemli postnişinler olmakla birlikte elbette ki bu tarihler arasında başka postnişinlerde dergâhta görevlerini icra etmişlerdir.

Horasanoğlu Ali Baba'nın Girit'te Bektaşîliğin temellerini atmasının ardından tarikat hızla adanın dört bir yanına kol salmıştır. 1826 yılına kadar Osmanlı sınırları içindeki diğer Bektaşî tekkeleri gibi Girit'teki Bektaşî tekkelerinin postnişinleri de Pirevi'nin arzı, padişahın onayı sonrasında atanmıştır (Altı, 2018: 136). 1826 senesinde Bektaşîlik yasaklanmış ve bu yönde Girit'te de emirler gönderilmiştir. 1827 yılında gönderilen bir emirde Girit köylerinde cami olmadığı, halkın çoğunluğunun Bektaşî olduğu belirtilerek Kandiye haricindeki Bektaşî tekkesinin camiye çevrilerek Bektaşîlerin buradan kovulması istenilmiştir (BOA HAT Dosya No: 293 Gömlek No: 17474-B). Bu tarz emirlere rağmen Girit Bektaşîleri bu olumsuz atmosferden en az zararla kurtulmuş ve 19. yüzyılda daha güçlü bir şekilde adada yayılmaya başlamışlardır (Maden, 2013: 292-293). Gerek Horasanlı dergâhı gerekse adadaki diğer Bektaşî tekkeleri Safvet İlhamî Baba (1881-1904) zamanında en parlak dönemini yaşamışlardır (Köprülü, 1980: 65). 1924 yılında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ile Horasanoğlu dergâhının son postnişini Sadık Bektaşî Baba, Horasanoğlu Dervîş Ali Baba'nın kemiklerini Mersin'e getirerek Tarsus'a defnetmiş (Ata, 2009: 162) ve böylece Girit'te Bektaşî tarikatının faaliyetleri sona ermiştir.

2. Göç sonrası Giritli Bektaşiler

Mübadeleyle birlikte Girit'teki Horasanlı Ali Dergâhı işlevsiz hale gelmiş, dergâhın son postnişini Halife Cafer Sadık Bektaşî Baba Mersin'e göç etmiştir. Bektaşîliğe intisap etmek isteyen Giritli göçmenler 1963 yılına kadar Cafer Sadık Bektaşî Baba'dan nasib almışlardır: "Girit'ten gelenler Cafer Sadık Bektaşî Babadan nasib aldılar, o Hakka yürüyüncüye kadar. Örneğin annem babam Sadık Bektaşî Babadan nasib aldı" (Sami G.). Günümüzde Bektaşîliğe intisap etmiş olsun veya olmasın Tarsus'taki bütün Giritli göçmenleri arasında saygıyla anılan Cafer Sadık Bektaşî Baba, kendisine teklif edilen Dede-babalık makamını, yaşlılığını ileri sürerek Bedri Noyan'ın ısrarlarına rağmen kabul etmemiştir: "Hatta Bedri Noyan Dede-baba seçilmeden önce Sadık Bektaşî Baba daha hakka yürümemişti. Bedri Noyan Sadık Bektaşî Babanın yanına gelir ve der ki, senin bu görevi yapman lazım çünkü mücerretsiz. Sadık Bektaşî Baba da yok diyor. Artık benim yaşım çok ilerledi diyor Sadık Bektaşî Baba. Bedri Noyan Babaya karşı hakkını feragat ediyor, hatta duyduğum kadarıyla iki-üç sandık çaktırıp Bedri Noyan Dede-babaya hediye etmiş" (Hüseyin T.). Bunun yanı sıra Cafer Sadık Bektaşî Baba'nın kısa bir süreliğine Dede-Babalık makamında bulunduğu yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Bu, Ali Naci Dede-Baba'nın Hakka yürümesinden Bedri Noyan'ın Dede-baba seçilmesine kadar olan 13 Temmuz 1960-26 Ağustos 1960 tarihleri arasındaki süredir (Ata, 2009: 165). Mücerret olan Cafer Sadık Bektaşî Babanın Melek adında evlat edindiği bir üvey kızının olduğu ve Hakka yürümeden önce Tarsus'ta (Horasanlı Ali Baba ziyaretinde), Hebilli köyü (Mersin merkez) ve Turunçlu köyünde (Erzin) olmak üzere üç tekkesi bulunduğu belirtilmektedir (Hüseyin T.). Cafer Sadık Bektaşî Baba hayatında üç dervîşe Baba giydirmiş, başka bir deyişle üç kişiye Babalık onayı vermiştir: "Sadık Bektaşî Babanın Baba giydirdiği dervîşler Bedri Noyan Baba, Cafer Baba ve postacı Hüseyin Babadır. Cafer Baba ve postacı Hüseyin Baba Hakka yürüdüktan sonra yine Hüseyin Avni Yağcıbaşı adında biri baba giydiriliyor, onu Manisa'dan Yunus Baba giydiriyor. Hüseyin Avni Yağcıbaşı Baba Hakka yürüdüktan sonra bu yörede sadece Adana'da Süleyman İyöz Baba kalıyor; o da Hakka yürüdüktan sonra (2002 veya 2003'te hakka yürüyor) bu yörede Babalık hizmetini yapacak herhangi bir zat kalmıyor" (Hüseyin C., Hüseyin T.). Sözlü gelenekten elde ettiğimiz verilerden de anlaşılacağı üzere Girit göçmeni Bektaşîlerin Cafer Sadık Bektaşî Baba'nın Hakka yürümesinden sonra Cafer Baba, postacı Hüseyin Baba, Hüseyin Avni Yağcıbaşı Baba ve Süleyman İyöz Babaya tabi oldukları anlaşılmaktadır. Giritli Bektaşîlerin tabi oldukları adı geçen bu Babaların hepsi Girit göçmenidir. Girit göçmeni Bektaşîler, nasib alacakları ve baş okutacakları Babanın Girit göçmeni olmasına özellikle dikkat ettiklerini vurgulamaktadır: "Bizde Baba Giritli olmazsa olmaz. Giritli Bektaşîler Giritli Bektaşî Babalara bağlıdır" (Sami G., Hüseyin T., Hüseyin C., Ayhan U.). Günümüzde Giritli Bektaşîlerin nasib alıp baş okuttukları Mustafa Eke Dede-Baba ve onun halifesi Ali Saka Baba, Girit göçmenidir. Hatta Giritli göçmen Bektaşîlere göre günümüzde dünyadaki tek Dede-Baba Mustafa Eke'dir. Mustafa Eke Dede-baba, Bedri Noyan Dede-Babanın Hakka yürümesinden sonra Dede-Baba seçilmiştir. Hacıbektaş dergâhının postnişini olan Mustafa Eke Dede-Baba, eşi Hakka yürüdüktan sonra İzmir'e yerleşmiştir. Günümüzde Giritli göçmen Bektaşîlerin nasib alma, baş okutma, lokma ritüelleri Turgutlu'da yaşayan Ali Saka Halife Baba tarafından yapılmaktadır.

Giritli göçmen Bektaşîlerde hiyerarşik yapılanma nasibli, dervîş, Baba, Halife Baba ve Dede-baba şeklindedir. Nasibli, nasib verebilmeye yetkili bir Babadan nasib alarak Bektaşî tarikatına giren kişilere verilen addır. Giritli göçmen Bektaşîler arasında kullanılan nasibli kavramının Bektaşî literatüründeki muhabe karşılık geldiği anlaşılmaktadır (Altı, 2018: 42-43). Bektaşî tarikatındaki hiyerarşi, aşık, talip, muhib, dervîş, baba, kıdemli babalar, muhtar babalar ve Dede-Baba şeklindedir (K. 443: 33-34).

Giritli Bektaşîlere göre Dervîş, nasib almış birinin Babanın rehberliğinde, Babalık mertebesine ulaşabilmenin gereklerini yerine getiren, kendisini tarikata vakfeden kişidir. Günümüzde araştırma sahamızda Hüseyin T. adlı Mustafa Eke Dede-baba ve Ali Saka Halife Babaya bağlı bir Dervîş mevcuttur. Dervîşin Babalık mertebesine ulaşabilmesi, başka bir deyişle Baba giydirilebilmesi için kendisine Dervîş yetiştirmesi gerekir: "Hüseyin Dervîşin Baba olması için daha pişmesi lazım, en azından kendisine bir Dervîş yetiştirmesi lazım. Zaten Dervîşi olmadan Babalık olmaz, çırağın olmadan usta olamazsın" (Sami G.).

Giritli Bektaşilerde işlevleri bakımından evlat edinebilen ve evlat edinemeyen Baba olmak üzere iki farklı Bektaşî Babalığı mevcuttur. Evlat edinebilen Baba, post sahibidir ve nasip verme başta olmak üzere tarikatın bütün ritüellerini yönetebilir, kendisine Derviş yetiştirebilir. Evlat edinemeyen Babanın postu olmadığı, nasip veremediği, sadece Dedeabadan aldığı izinle baş okuma ve lokma ritüellerini yönettiği anlaşılmaktadır. Burada evlat edinmeden kasıt, nasip vererek kendisine mürit edinmedir. Kendisine bağlı müridi olmayan Babalara Giritli göçmenler dikme Baba demektedir: “Kişinin Baba olabilmesi için evlat edinmesi gerekiyor. Normal yaşantımızda da evlat edinmeden baba olabiliyor musun olamıyorsun. Evlat edinemeyen Baba nasip veremiyor tabii ki. Evli kendi çocuğu vs var biyolojik olarak ama evlat edindirme selahiyeti verilmemiş, sadece baş okutma günü geldiği zaman sultan nevruzu yapma ve diğer hizmetleri yerine getirmek içindir dikme Baba. Mücerret Baba evli olmayan bekâr ama evlat ediniyor” (Sami G., Hüseyin C.). Bektaşilikte Babalık seçimle olmakta, babadan oğula geçmemektedir. Babalık mertebesine ulaşan kişiye Babalığı bağlı olduğu Halife Baba veya Dedeaba giydirir (Hüseyin T.).

Babalıktan sonraki derece Halife Babalığıdır. Halife Baba, Bektaşilikteki en üst makam olan ve Hacıbektaş dergâhının postnişini Dedeaba tarafından seçilir, toplam onbir Halife Baba vardır. Dedeabadan icazet alan Halife Babalar tarikatın bütün ritüellerini yönetme, Dervişliği tamamlayan kişileri Baba giydirme yetkisine sahiptir. Bektaşilikteki en üst derece olan Dede-Babalık, on bir Halife Babanın tamamının onayıyla seçilmektedir (Hüseyin T.). Bektaşilikte tarikata intisap bireyseldir. Eşlerden birinin Bektaşiliğe intisap etmesi, diğerinin de tarikata girmesini gerektirmez. Ancak Bektaşiliğe intisap etmeyen eşin tarikatın kurallarını bilmesi, eşinin Bektaşî olmasından dolayı sorun çıkarmaması gerekir: “Nasip alan kişinin eşinin de nasip alması şartı yok bizde, bireyseldir. Bizim içimizde kendisi tarikatta olupta kocası veya karısı Bektaşî olmayanlar var. Ancak nasipli kişinin eşi nasip almaya bile bu yolu bu tarikatı biliyor olması gerekir. Yani muhalif olmaması gerekir, işte benim kocam veya karım şu bu diyerek dışarıya yani Bektaşî olmayanlara anlatırsa, o kabul edilemez” (Sami G.). Giritli Bektaşiler Hacıbektaş Veli, Horasanlı Ali Baba ve Dedeabalık makamına ulaşan kişileri Hakk olarak kabul ederler ve Hakk’ın Ali olduğuna inanırlar. Bu bağlamda antropomorfik bir tanrı anlayışına sahip olan Giritli Bektaşiler bu durumu “tuttum aynayı yüzüme, Ali gördüğü gözümde” dizeleriyle özetlerler. Aynı zamanda onlar yapacakları bütün eylemlere bism-i şah diyerek başlarlar ve şahın Ali olduğunu ifade ederler. Ayrıca onlara göre Bektaşiliğin temel prensibi, eline beline diline sahip olmaktır. Bu temel prensibe uymayan Bektaşî, yoldan çıkmış kabul edilir. Bunun yanı sıra da ehli beyt ve oniki imamlara iman etmek, Bektaşiliğin esasları arasındadır: “ehli beyt ve oniki imamlara iman etmezsen Bektaşî olamazsın. Eline beline diline sahip olma, inancımızın temelidir bizde. Eğer eline beline diline sahip olmamışsan zaten o meydana bir daha giremezsin; nasibin de kalmaz, düşkün duruma düşersin, düşkün olduğun zaman da herkes dışlar. Yani bu camiada yer alamazsın, lokma yapamaz, lokması yenmez. Nasibi kalmadı ki, lokması olsun. Yani ikrarını çiğnememiş oldu” (Hüseyin T., Hüseyin C.). Giritli Bektaşiliğin inanç sistemini oluşturan Ali’nin tanrılığı, eline beline diline sahip olma ilkesi, ehli beyt ve oniki imamlara iman, Bektaşiliğin temel ilkelerindedir.

3. Horasanlı Ali Baba Tekkesi

Türkiye’de yaşayan Giritli Bektaşiler için en önemli ziyaret yeri Horasanlı Ali Baba tekkesidir. Günümüzde Tarsus’un Reşadiye mahallesinde “Sultan” veya “tekke” adı verilen mekânın içerisinde yer alan Horasanlı Ali Babanın mezarı, Türkiye’deki bütün Giritli Bektaşiler için inanç merkezi konumunu taşımaktadır. Tarihi bir şahsiyet olan Horasanlı Ali Baba, Girit adasında Müslümanlığın yayılmasında çok önemli işlevi olan, kolonizatör Türk dervişlerinden birisidir. Araştırma sahasımızdaki Giritli Bektaşiler için en önemli ziyaret yeri Horasanlı Ali Baba tekkesidir. Tarihi bir şahsiyet olan Horasanlı Ali Baba, Girit adasında Müslümanlığın yayılmasında çok önemli işlevi olan, kolonizatör Türk dervişlerinden birisidir. Horasanlı Ali Baba, 15. yüzyıl içerisinde Kırşehir’de müftülük yapan ve Horasan’ın Türkmen aşiretlerinden olan Horasanlı Mehmet Hüdâbende’nin büyük oğludur. Babasından aldığı eğitimden sonra İstanbul’da Süleymaniye darulhadisini de bitirerek oradan icazetini almış, daha sonra Sulucakarahöyük’teki pir evinde Bektaşiliğe intisap etmiş ve derviş olmuştur (Köprülü, 1980: 40-41). Aynı zamanda Horasanlı Ali Babanın Bektaşiliğin Girit adasına girmesini sağlayan Bektaşî derviş olduğu kabul edilmektedir. Horasanlı Ali Baba, hicri 1055 yılında Pir evinin postnişini Dimetokalı Vahdeti Dedenin Girit seferi için hazırladığı kafilenin başına getirilerek Girit adasına gitti. Horasanlı Ali Baba Hanya, Kandiy ve Resmo şehirlerinin fethinde Osmanlı ordusunda yer almıştır. Hicri 1057 yılında Voni (Dedeler köyü) köyünde küçük bir dergâh kuran Horasanlı Ali Baba hicri 1060 yılında Kandiy şehrinde Horasanlı dergâhı adı verilen büyük bir dergâh kurmuştur (Köprülü, 1980: 41-45). Hicri 1082 yılında Hakk’a yürüyen Horasanlı Ali Baba, bu süre içerisinde Horasanlı dergâhında irşada devam etmiştir. Bektaşiliğin Girit adasına girmesini sağlayan Bektaşî derviş olduğu kabul edilen Horasanlı Ali Baba, hicri 1082 / miladi 1671-72) yılında Hakk’a yürüyünceye kadar Horasanlı dergâhında irşada devam etmiştir. 1924 yılında mübadele ile Türkiye’ye göç eden Giritli Bektaşilerden Cafer Sadık Bektaş Baba tarafından Horasanlı Ali Babanın kemikleri bir sandığa yerleştirilmiş ve günümüzde ziyarete konu olan tekkenin içine defnedilmiştir.

1924 yılında mübadele ile Türkiye’ye göç etmeye başlayan Giritli göçmenlerden Cafer Sadık Bektaş Baba tarafından Horasanlı Ali Babanın kemikleri bir sandığa yerleştirilmiş ve Mersin’e getirilmiştir: “Horasanlı Ali babanın mezarı mübadelede geliyor. Mübadele kesinleşince Girit’te Sadık Baba bir rüya görüyor, buraya gelmeden yakın bir zamanda; rüyasında Horasanlı Ali baba diyor ki, beni burada keferenin diyarında bırakmayın, beni Türkiye’ye götürün. Bunun üzerine Sadık baba alıp getiriyor” (Ali P.). Kısa bir süre Mersin Halkevinde muhafaza edilen bu sandık, Cafer Sadık Bektaş Babanın gördüğü bir rüyadan sonra Tarsus’un Reşadiye mahallesine defnedilmiştir. Horasanlı Ali Babanın kemiklerinin defnedildiği mezarın türbe şeklinde yapılmasında Ebe Naciye’nin büyük katkıları olmuştur (Pamuksüzer, 2014: 110). “Orada muhafaza ederken Sadık baba bir rüya görüyor; Horasanlı Ali baba diyor ki, benim mekânım/makamım Tarsus Giritli mahallesi, beni Tarsus Giritli mahallesindeki mekânıma götür diyor. Sadık baba sabah uyanıyor ve ondan sonra Reşadiye mahallesine getiriyorlar. Orada iyi bir Bektaşî olan ebe Naciye ye söylüyor, ebe Naciye de şimdiki türbesinin bulunduğu bahçenin sahibine rica ediyor. Oranın sahibi tamam burası sizin diyor ve Horasanlı Ali babanın mezarını oraya yapıyorlar. Türbesini de yaptırıyor ebe Naciye. Horasanlı Ali babanın tabelasını kendi elimle yaptırırım ve monte ettim” (Ali P.). Günümüzde

Tarsus'un Reşadiye mahallesinde "Sultan" veya "Tekke" adı verilen mekânın içerisinde yer alan mezar, Türkiye'deki bütün Giritli göçmenleri özellikle de Giritli Bektaşiler için inanç merkezi konumunu taşımaktadır. Horasanlı Ali Baba tekkesi, Türkiye'de yaşayan Giritli Bektaşilerin tek tekkesidir. Alan araştırmamız süresince Giritli Bektaşilerle pek çok defa Horasanlı Ali Baba tekkesini ziyaret ettik. Mezarın başucuna ellerimizi secde şeklinde koyup ya Allah ya Muhammed ya Ali diyerek, ayrı ayrı üç defa öptük. Tekkenin içerisinde Horasanlı Ali Babanın mezarının yanı sıra onun Girit'teki Horasanlı Ali Baba dergâhında kullandığı eşyalar ve Cafer Sadık Bektaş Babanın fotoğrafları yer almaktadır. Tekkenin içerisinde geri geri çıktık. Horasanlı Ali Baba tekkesinde her gün çerağ yanmaktadır. Çerağ için gerekli zeytinyağını Giritli Bektaşiler getirmektedir.

Araştırma sahamızda Giritli göçmenler arasında Horasanlı Ali Baba ile ilgili mitsel anlatıya tanık olduk. Giritli göçmenlerin nazarında Horasanlı Ali Baba, pek çok kerameti bulunan, olayları önceden bilen, Müslüman Türkleri Yunan çetelerinden koruyan, bütün hastalıkları iyileştiren, çocuk sahibi olmak isteyen kadınlara çocuk veren doğaüstü niteliklere sahip bir evliyadır. "Burada bizim Horasanlı Ali Baba var. Horasanlı Baba, tekkede yatıyor şimdi. Giritte Yunanlılarla Türkler savaşıırken Türklere çok yardım etmiş mübarek adam. Yunanlılar Türklere top atarken mübarek adam elini kaldırıp top mermisini geri Yunanlılara atıyormuş. Gavurlar ne yapacağını şaşırılmış. Zaten o mübarek zat olmasa yani Horasanlı Ali Baba bizim atalarımıza yardım etmese Türklerin hepsi Yunanlılar tarafından yok edilecekti. O mübareğin sayesinde şimdi burada hayattayız" (Ali P.). "Büyüklerimiz Girit'ten ayrılacaklar ya, binmişler gemiye; ancak gemi bir türlü yürümüyormuş. İşte Horasanlı Ali babanın bak kerametine! Ondaki sonra evvah demişler, biz mübareği evliyamızı yani Horasanlı Ali Babayı unuttuk demişler. Hemen gemiden inip dergâha varmışlar, gitmişler almışlar Horasanlı Ali Babanın sandukasını gemiye koymuşlar. Horasanlı Ali Babanın sandukası gemiye konulunca gemi yürümüş. Öyle anlatırlar büyüklerimiz. Kerameti işte mübareğimizin evliyamızın. Horasanlı Ali Baba evliyamıza bütün Giritli göçmenler adak adar. Ona adak adarlar, kurban acele bacı mevlit hepsi Horasanlı Ali Baba evliyamızın tekkesinde yapılır. Acele bacı dediğimiz, helva kavuruyorlar yedi tane Kuran okunuyor; buna acele bacı deriz, yani adağın acele oluyor kavururken dilek dilersin. İrmigi pişiriyorlar, Kuran okuyorlar. Bu çok yapılır. Mübareğin geleni çok olur. Şimdi helva kavururken dileğin varsa dilersen, adağın yerine gelirse sen getiriyorsun ayısını yapıyorsun. İşte kızım üniversiteyi kazanırsa mübareğe acele bacı yapacağım dersin; kız kazanırsa acele bacı yaparsın ve helvayı karıştırırken Kuran okunur". (Aliye T.). "Girit'te Rumlar bizimkilere saldırdığında top mermilerini eliyle geri çevirip tekrar onların üstüne düşürüyormuş Horasanlı Ali Baba. Böylelikle pek çok Rum telef olmuş. Mezarını sandık yapıp sandığın içinde getirmiş bizimkiler" (Hüseyin B.).

"Ayrıca mübarek evliyamız istemediği kişi gelirse kapıyı açmıyor, açamıyorsunuz. Aynı anahtar, bazen istemediği zaman bizde de oluyor demek ki istemiyor ki açmıyor kapıyı. Bir defasında da dört kadın mübareği ziyarete gelmişti; dördümüzde duyduk, tavana elini vuruyordu, dedikodu yapmayın dercesine" (Sevinç T.). "Horasanlı Ali Baba'yı ziyaret bizim için çok önemlidir. Ziyarete her akşam rahmetli ablam gelir mumlarını yakardı. Bitişik komşu ablama demiş ki, her akşam gelip mumu yakacağına ziyarete bizim evden elektrik verelim. Ablam tamam demiş, ziyarete elektrik kablosu çektiler, sabahleyin ablam gelmiş bakmış ki kabloların hepsi yerde. Demek ki mübarek evliyamız elektrik istemiyor, mum istiyor! Bu nedenle rahmetli ablam her akşam mum yakardı. Bir defasında ablam mum yaktı ama geç kalmış, mübarek evliyamız anahtarını saklamış (kerameti göstermiş), ablam anahtarı bulamamış; iki üç gün sonra ancak buluyor anahtarı. Şimdi de oğlu mum yakıyor" (Saime U.). "Bir kadın Horasanlı Ali Babaya bir horoz adamış; ancak burada kesmemiş gitmiş Mersin'deki Muğdat ziyareti var götürmüş oraya kesmiş. Bizde nereye adarsan orada kesmen gerekir. Ondaki sonra mübarek evliyamız kadının rüyasına girmiş, demiş ki "horozu nereye adadın nerede kestini". Kadın tekrar geldi burada horoz kesti. Buraya horoz, kurban adayıp gelip kesenler var, acele bacı yapanlar var. Mübarek evliyamız birisinin rüyasına girmiş, demiş ki, ziyarete gideceksin acele bacı yapacaksın Kuran okuyacaksın ayna ve bir de güvercin getireceksin. Güvercini kafesle getirdi kadın, güvercin üç gün sonra uçtu gitti. Buradaki ayna (ayna hala duruyor) yı da kadın getirdi" (Fatma S.). "İngiltere'den biri mübareği rüyasında görmüş, mübarek adama birde adresini de vermiş, bak keramete bak; geldi ziyarete etti. Bir arkadaşı Hacı Bektaş Veli törenine gelecekti, bir adres vereceğim rüyama girdi gidermiş demiş giderim demiş arkadaşı da. Adam geldi, buldu ziyareti aynı sizin gibi fotoğraflarını çekti. Rüyasında ziyaretteki resimleri de görmüş, arkadaşı gidince göstermiş aynı rüyamdaki gibi demiş. Daha sonra mübareği rüyasında gören kişi hanımıyla geldi" (Saime U.). "Ebe Naciyenin evi mübareğin tekkesiyle birlikteydi, ebe Naciyenin evi yanmış ama mübarek için getirilen zeytinyağlarına bir şey olmuyor, mübarek yanmasına izin vermiyor; ama ebe Naciyenin evi tamamen yanıyor ve zeytinyağları da evde. Mübareğe çok adak adadık, istediğimiz her şey yerine gelmişti" (Hüseyin-Sevim C.).

Giritli Bektaş topluluğundaki kısır kadınların çocuk sahibi olabilmek için en çok başvurdukları yöntem tekkeye adakta bulunmak ve tekkeyi ziyaret gelmektedir. Kısırlığı önlemek amaçlı kadınların adakta bulunduğu tekke ise Horasanlı Ali Baba tekkesidir. Kadınlar adakları sonucu çocuk sahibi olduklarında bütün komşularını davet ederler ve adakta buldukları ziyaret yerlerinde kurban keserler. Orada topluca yemek yenir. "Bir tanıdığım kadının oğlan çocukları doğduktan sonra ölüyordu, çocuğunun saçını yedi yaşına kadar kesmedi yedi yaşına girince Horasanlı Ali Baba'ya götürdü, orada kurban kesti çünkü adak adamıştı ve kestiği saçını da orada bıraktı. Bizim kirvemizdi onlar. Adağı evde kesti yemek yedirdi sonra çocuğu ziyarete götürdü saçını kesmek için. Mübareğin etrafında çocuğu yedi defa döndürdükten sonra, saçını kestiler" (Sevim Ç.). Bektaş inancına sahip Giritli göçmenlerden çocuğu yaşamayan aileler Reşadiye mahallesindeki Horasanlı Ali Baba tekkesine adakta bulunurlar. "Bizim için Horasanlı Ali Baba mübareğimiz çok önemlidir. Çocuğu yaşamayan aileler Horasanlı Ali Babaya adakta bulunurlar. Amcam adakta bulunmuş; demişler ki oğlumuzu yedi yaşına kadar kız gibi giydireceğiz diye adakta bulunmuş. Ve yedi yaşında kurbanı kesip yedirip içirip kız elbisesini çıkarıp saçını kesip erkek elbisesini giydireyorlar. Kurbanını adadıysan keseceksin. Rabbimize karşı adadığını yerine getirmen getirmek gerekir. Yoksa Allah ahirette sorar niye sözünü yerine getirmedin diye" (Zehra B.). Çocuğu yaşamayan veya uzun yıllar sonra çocuk sahibi olan Giritli göçmen ailelerin bu çocuğu satmaları, saçını yedi yıl kesmemeleri, çocuğun saçının yedi yaşına geldiğinde bir adakla kutsal bir mekânı ziyaret ederek kesilmesi, Anadolu'nun pek çok yöresinde karşılaştığımız bir pratiktir (Acıpayamlı, 1974: 64; Gökbek, 1998: 90-91). Aynı zamanda benzer pratikler Anadolu'nun yanı sıra Orta Asya Türklerinde de günümüzde devam eden bir uygulamadır. Öyle ki, Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için

dünyaya yeni gelen çocuğu komşularından birine satmakta, Tubalar çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklamakta, kazanın içine arpa unundan yapılan bir bebek maketi bırakmakta, sonra bu bebeği uzak bir yere götürüp gömmektedir (İnan, 1995: 174; Selçuk, 2004: 176). Ayrıca Kazaklarda kötü ruhları yanılmak amacıyla kız çocukları altı-yedi yaşına kadar evli kadınlar tarafından giydirilmektedir (Güngör, 1998: 271). Uzun yıllar sonra çocuk sahibi olan Kırgızlar, çocuğun saçını yedi yaşına geldiğinde kutsal bir mekânı ziyaret ederek kurban kesmekte, orada yaşlı birine çocuğun saçını kestirilmektedir (Arık, 2005: 162). Bu tür uygulamaları kötü ruhları veya Azrail'i aldatmaya yönelik büyüsel işlemler olarak değerlendirmek mümkündür.

Horasanlı Ali Baba tekkesine günümüzdeki Bektaşî Babalarının da adak adağına şahit olmaktayız: "Ali Saka Baba geçen sene mübareği ziyarete gelmişti, bir daha geldiğimde mübareğe kurban keseceğim diye adakta bulundu ve bu yıl Mayıs ayında geldi mübareğin huzurunda kurban kesti. Sadece günümüzdeki Bektaşî Babaları değil, geçmişte Babalık-Dede-Babalık görevini üstlenen Giritli Bektaşî Babalar da Horasanlı Ali Baba tekkesini ziyaret ederek adaklarını kesmişlerdir" (Hüseyin T.; Hüseyin C.).

Giritli Bektaşîler Horasanlı Ali Baba tekkesini Muharrem ayının sonunda aşurede topluca ziyaret etmektedirler. Başka bir deyişle Matem sona erdikten sonra Giritli Bektaşîler baş okutur yani hizmet bitirirler; Horasanlı Ali Baba tekkesini ziyaret ederek adaklarını tekkenin avlusunda keserler. Bunun yanı sıra Horasanlı Ali Baba tekkesi bireysel adaklarda sürekli ziyaretlere konu olmaktadır. Giritli Bektaşîler, Horasanlı Ali Baba tekkesine hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, kaza ve beladan sakınmak, bir felaketten kurtulduğu için şükranlarını ifade etmek için adak adamaktadır. Adak hayvanı Horasanlı Ali Baba tekkesinin avlusunda kesilir ve orada lokma olarak tüketilir. Horasanlı Ali Baba tekkesine herhangi bir istek amaçlı adakların dışında da kurban götürülmektedir. Araştırma sahamızdaki Giritli göçmen topluluğu üyelerinin Nevruz bayramı, Hıdırellez bayramı, Muharrem orucu sonrası aşure gününde ve kurban bayramında Horasanlı Ali Baba tekkesine adak sunduklarını gözlemledik.

4. Sonuç

Horasanlı Ali Baba Tekkesi, Türkiye'deki Giritli Bektaşîlerin en önemli kutsal mekânlarından biridir. Horasanlı Ali Baba'nın Girit'te Bektaşîler arasında kutsal karizmatik şahsiyetlerinden biri olması nedeniyle, Bektaşîler tarafından mezarı mübadeleyle birlikte Türkiye'ye getirilmiştir. Kutsal bir mekâna dönüşen Horasanlı Ali Baba'nın mezarı, Giritli Bektaşîler tarafından hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, kaza ve beladan sakınmak, bir felaketten kurtulduğu için şükranlarını ifade etmek için ziyarete konu olmaktadır. Horasanlı Ali Baba Tekesi Giritli Bektaşîler tarafından aynı zamanda Nevruz bayramı, Hıdırellez bayramı, Muharrem orucu sonrası aşure gününde ve kurban bayramında ziyaret edilmektedir. Horasanlı Ali Baba Tekkesi ziyaretiyle ortaya çıkan kültürler ise atalar kültürü ve adaktır. Horasanlı Ali Baba, Giritli Bektaşîler tarafından Hak yani tanrı olarak kabul edilmekte, çocuğu olmayanlara çocuk veren, hastaları iyileştiren, felaketlerden koruyan kutsal karizmatik bir şahsiyet, başka bir deyişle Giritli Bektaşî topluluğunu koruyan kahraman bir ata olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- A.MKT.MHM, Dosya No: 503, Gömlek No: 29
- A.MKT.MHM, Dosya No: 512, Gömlek No: 14, Tarih-21 L 1318
- Acıpayamlı, Orhan. (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara.
- BOA HAT Dosya No: 293 Gömlek No: 17474-B
- Altı, Aziz. (2018). *Balkanlarda Bektaşî Tekkeleri ve Bektaşîlerin Devlet Erkânıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl)*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Arık, Durmuş. (2005). "Kırgızlarda Kurban Fenomeni", *AÜİFD* XLVI, I, 157-174.
- Ata, Mehmet Reşat. (2009). "Girit-Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Sadık Bektaşî Baba", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi* 49, 157-174.
- DH.İD, Dosya No: 97-1, vesika No: 21, 25 CA 1329
- Emgili, Fahriye. (2006.) "Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897-1912)", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/39, 189-197.
- Gökbel, Ahmet. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*. Ankara.
- Güngör, Harun. (1998). *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*. Kayseri.
- İnan, Abdulkadir. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara.
- K. 443 nolu yazma. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
- Köprülü, O. F. (1980). "Usta-zâde Yunus Bey'in meçhul kalmış bir makalesi Bektaşîliğin Girit'de intişârı". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9, 37-86.
- Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler. 1973.
- Maden, Fahri. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara.
- Pamuksüzer, Ali. (2014). *Tarsus'un Değerleri*. Tarsus.
- Selçuk, Ali. (2004). "Tahtacıların Doğum ile ilgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik bir Yaklaşım". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 16,

163-180.

Selçuk, Hava. (2008). *Şeriyeye Sicillerine Göre Girit Sancağı ve Girit Seferi'ne katkısı(1645-1669)*. Kayseri.

Selçuk, Hava. (2016). "Girit Müslümanları İçin Balkanlardan Yapılan Yardımlar". *SOBİDER* 7, 16-26.

Tukin, Cemal. (1996). "Girit". *DVİA* 14, 85-93.

Summary

This study aims at revealing the pilgrimage rituals of the Bektashis having emigrated from Crete to Mersin. The most important visiting place for the Cretan Bektashis living in Turkey is the tekke of Horasanlı Ali Baba. Being currently situated in the place called 'sultan' or 'tekke' at the district of Reşadiye in Tarsus, the grave of Horasanlı Ali Baba is regarded as a center of belief for all the Cretan Bektashis in Turkey. As a historical figure, Horasanlı Ali Baba is accepted to be among the colonizing Turkish dervishes besides his undeniable efforts towards the spread of Islam to the island of Crete. Horasanlı Ali Baba went to Crete in 1055 AH as having been appointed as the head of the band that Vahdeti Dede of Didymoteicho, the postnişin of Pir Evi, arranged for the Cretan expedition, and took part in Ottoman army during the conquests of Chania (Hanya), Heraklion(Kandiye) and Rethymno(Resmo). Having founded a small lodge in the village Voni (Dedeler) in 1057 AH, Horasanlı Ali Baba inaugurated a large lodge, also referred as the Horasanlı derhagi, in 1060 AH in Heraklion and proceeded the activities of irşad. He departed the earthly life in 1082 AH. Having been adopted to be the Bektashi dervish introducing Bektashi order into Crete, Horasanlı Ali Baba went on irşad at the dergah of Horasanlı till he passed away in 1082 AH. His relics were placed in a coffin by Cafer Sadık Bektaş Baba having been immigrated as another Cretan Bektashi into Turkey in 1924, and were buried in the tekke which is currently visited. The Cretan Bektashis make a vow to the tekke of Horasanlı Ali Baba for such reasons as getting rid of any illness, having children, avoiding accidents and calamities, expressing gratitude. It has been also observed that the Cretan Bektashis in the research field of us make vows to the tekke of Horasanlı Ali Baba at Nawruz, Hıdırellez, Aşura Day after Muharram fast and feast of sacrifice. It has been observed that the lodge of Horasanlı Ali Baba is visited not only by the immigrant Cretan Bektashis but also other Cretan Bektashis living in such cities as Antalya, Aydın, İzmir, Manisa, Ankara and Istanbul. The cults emerging with the visits of the lodge Horasanlı Ali Baba are ancestors cult and vow. Horasanlı Ali Baba is defined as God by the immigrant Cretan Bektashis. It has been concluded that Horasanlı Ali Baba is a sacred charismatic personality who supplies child to those without any children, and cures the diseased and protect from all the dangers. In other words, Horasanlı Ali Baba seems to be a heroic ancestor securing the community of immigrant Cretan Bektashi.

The data of this study has been gathered from the villages of Hebilli of Mersin, İhsaniye of Tarsus and Turunçlu of Erzin with the attended observation and in-depth interviews by the means of qualitative research which has been conducted since March of 2015, especially in summer. The obtained data has been assessed.

“Sanatın Sonu” ve Andy Warhol’un Sanatı

“The End Of Art” And Andy Warhol’s Art

Engin ÜMER¹

Geliş Tarihi: 11.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 18.03.2019 / Kabul Tarihi: 20.03.2019

Özet

Amerikalı eleştirmen, sanat teorisyeni ve felsefeci Arthur Danto seksenli yıllarda sanatın sonu tezi ile tanınmıştır. Danto'nun sanatın sonu tezi sadece sanatın veya belli türden bir sanat stiline bitişini söylememektedir. Danto, teziyle sanatı anlamlandıracak bir anlatının imkânsız olduğunu söylemektedir. Böylece sanat özgür ve özerklik isteğini kazanmıştır. Sanat, çoğulcu bir kültürde çoğul bir stiller halini almıştır. Danto, Amerikan sanatında altmışlı yıllarda görülen değişimi esas alarak, sanatın sonu tezi düşüncesini kurmuştur. Sanatın sonu tezi yirminci yüzyıl batı sanatındaki değişimlerin ele alındığı sanatın yeni bir evreye girmesidir. Danto, özellikle Amerikalı sanatçı Andy Warhol'un sanatına odaklanmıştır. Warhol'un sanatı sanatın sonu düşüncesine ilham vermiş ve yeni sanatın tavrı sayılmıştır. Sanat teorisi açısından geçen yüzyılın batı sanat tartışmalarında önemi olan Danto'nun teorileri estetik ve ontolojiyi karşılaştırma konusunda önemli fikirler verebilmesiyle önemli sayılmaktadır. Bu çalışmada Danto'nun sanatın sonu düşüncesi, sanat nedir sorusuna verdiği cevapları ve estetik konusunda dışlayıcı denilebilecek tavrı ele alınacaktır. Estetik hususunda tavrı eleştirilecek olan Danto'nun Warhol üzerine düşünceleri sanat nedir sorusuna verilen cevap açısından odaklanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arthur Danto, Sanatın Sonu, Andy Warhol, Estetik, Modern Sanat, Çağdaş Sanat

Abstract

The American critic, art theorist and philosopher, Arthur Danto, was known in the eighties for his essay, The End of Art. His thesis on the end of art is not about art itself, nor a certain style of art coming to an end. In it he argues that a narrative, one which could give meaning to art, is impossible. Accordingly, art realizes its dream for freedom and autonomy. Art becomes a multiplicity of styles in a pluralist culture. Danto developed his theory based on the changes he observed in American art during the 1960s. The end of art concerns changes in Western art in the twentieth century, and describes a new era. In particular, Danto focused on the work of the American artist, Andy Warhol. Warhol's art inspired his notion of the end of art, and was thought to typify the attitude of the new art. Theories developed by Danto, who occupied an important place in the debate on Western art during the last century, are significant in that they are a source of important ideas when comparing aesthetics and ontology. This study examines Danto's theory on the end of art, his answers to the question of what constitutes art, and his somewhat exclusive attitude regarding aesthetics. This study also critiques Danto's attitude regarding aesthetics, and focuses on his ideas about Warhol in the context of the answer to the question of what constitutes art.

Keywords: Arthur Danto, End of Art, Andy Warhol, Aesthetics, Modern Art, Contemporary Art.

Giriş

“Sanat nedir?” sorusu modernleşme süreci olmadan düşünülemez. Modernleşme, başta batı kültürü olmak üzere sonra tüm dünya kültürlerinin köklü değişimler geçirdiği süreçtir. Bu süreçte köklerinden kopmaya başlayan bir dünya imgesi ve krizin düşüncesi özgürlük ve bolluk beklentisiyle birlikte kendisini göstermiştir². Söz konusu krizin “nasıl bir hayat yaşamalıyız?” sorusuyla biçimlerinden birisini kazandığı söylenebilir. Bu soruya verilen her cevap geleceğe doğru atılmış bir dizi proje halini alarak şimdiki zamanın eleştirisi yapılmasına neden olmuştur. Bu yüzden modernizm modernleşmenin eleştirisi olarak görülmektedir.

“Sanat nedir?” sorusunun krize karşı verilen cevaplardan birisi olduğunu söylemek mümkündür. Modernist akımlar ve hareketlerin manifestolarında cevapladıkları bu soru yaşanılması gereken hayatın tasarımlarını içinde taşımıştır. Mesela Dadaizm kültür eleştirisi olarak aklı eleştirirken modernleşmenin ana karakterine saldırıda bulunmuş olur (Tzara, 2004: 28-29). Buna karşılık İtalyan şair Marinetti, Fütürist manifestoda geleceğin anlamını makineleşme ve hızla bulurken, sanatın da asıl amacının bunlara ulaşmak olduğunu söyleyerek modernleşmenin yeniliklerini kabul etmiştir (Marinetti, 2009:75). Modernizmde sanat, zamansal olarak 'şimdi' içindeki potansiyeli gelecekte varlık bulacak bir hayat düşüncesiyle kültürü

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Ordu. E-posta: umerengin@gmail.com.
ORCID: 0000-0001-9685-3531

² Kriz konusunda Allan Megill'in “Aşırılığın Peygamberleri” kitabına referans verebiliriz. Kriz kavramı felsefi düzeyde kriz olarak kendisini göstermektedir. Bu aynı zamanda kültürel bir krizdir de. Megill kitabında böyle bir çerçeveye çizerken ele aldığı Nietzsche, Heidegger, Foucault ve Derrida'yı kültürel kriz içinde de düşünmeye çalışır. Krizi felsefi olduğu kadar kültürel bir kriz ekseninde, özellikle geçmiş ile şimdi arasındaki ilişki içinde düşünür (Megill, 1998). Yine modernizm anlatısı olarak yıkım ve yaratıcılığın el ele gittiği şeklindeki bir anlatıya David Harvey'de rastlanır (Harvey, 1999: 23-84).

kaplayacak bir gücü elinde bulundurmasıyla anlamlandırılmıştır. Modernist akımlar ve hareketler klasik sanatın ve kitle kültürünün her şeyi değersizleştiren dönüştürücü gücü karşısında bir direnme noktası olmuş ve sanatın kalıplarını sürekli kırılan veya kırılması gereken bir duruma çevirmişlerdir. Ancak söz konusu akımlar ve hareketler katlaşılarak akademikleşmiş veya amaçlarını yitirecek noktalara gelerek kalıplaşmış bir estetik ve sanat diline dönüşmüşlerdir. Bu iki açıdan okunabilir. İlk olarak akademide ve kitle içinde uyumlu olunan bu hareketler formüleleşerek içlerinde taşıdıkları ütöplastik imkanları yitirmiş ve salt bir plastik dile dönüşmek zorunda kalmıştır. İkinci olarak modernist akımların bu biçimsizliği, kültürel eleştiri gücü kendisini yıkacak kadar ele avuca gelmez bir dürtü karakterine sahip olmuştur. Bu iki boyut içinde akımlar kendilerini saran tarihsel olaylar ve dönüşümlerden elbette etkilenmişlerdir. Batı kültürünün yaşadığı iki dünya savaşı bu etkilerin başında gelmektedir. Ancak kendisine yol bulan tavırlar karşımıza da çıkmaktadır. Dadaizm ve Fluxus gibi hareketlerin sanatın kalıplaşmasına karşıt, performatiflik³ önerisinde bulunmaları buna örnek olarak verilebilir.

Modernist sanatın veya avangardist hareketlerin üretmeye çalıştıkları yenedünya ufkunun başarısızlıkla sonuçlanması, katlaşılarak ve formüle dönüşmüş bir sanatın kendisini göstermesi avangardın sonunu getirmiştir (Burger, 2017). Ancak bu son düşüncesi yirminci yüzyılın farklı zamanlarında farklı şekiller kazanmıştır. Bunlardan bir tanesi de sanatın sonu düşüncesidir. Sanatın sonu düşüncesi aynı zamanda "sanat nedir" sorusunu gündeme getirmiştir.

"Sanat nedir" sorusu günümüz kültürel yaşantıda bir endişenin belirtisi olarak okunabilir. Bu, kimi nesnelerin sanat olmayabileceği, onların sıradan nesnelere olabileceği endişesidir. Dolayısıyla da hangi tür nesnelerin sanat statüsünde olmaları gerektiği ortak bir kabul, yazılı olmayan, kendiliğinden, kodlar düzeninde önceden belirlenmiş denilebilecek bir sistem içinde varlık göstermemektedir. Bunu sadece belirli bir kesime hitap eden belirli sanat formaları için düşünmemeliyiz. Kitle kültürü veya popüler kültürde de sanat olarak gösterilen nesnelerin kimilerinden izleyicilerin hoşnut olmayacağını görmek mümkündür.

Amerikalı eleştirmen ve teorisyen Suzi Gablik çağdaş sanatta "kayıp nesnelere" olarak da adlandırılabilir olan sanat nesnelere izleyicisi için birikmiş bir sanat kültürünü bozması açısından sıkıntılı olduğunu yazar (Gablik 2000: 201, 202). Gablik'in bahsettiği Amerikan sanatındaki değişimler içerisinde anlamlı görünebilir. Ancak günümüzde hala "nedir?" sorusu sanat açısından gündemini korumaktadırlar. Diğer taraftan "sanat nedir?" sorusu her zaman gündemdedir. Modern kültürde bu soru anlamlı bir görünüm kazanmışsa bunun nedeni sadece sanat akımlarının kendilerine göre sanatı tanımlamaları değildir sadece. Batı kültürünün on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte, arkeoloji, müzecilik ve tarih gibi disiplin ve bakış açılarının geçmişin kültürünün anlamlarını değiştiren yeniden sınıflandırmalarında aranmalıdır. Geçmiş zamana ait bir idol, bir ikona, kült değerinden koparak estetik bir boyut kazanmış, anlam kaymaları yaşamıştır. Bu da on dokuzuncu yüzyılda artan müzecilik kültürünün meydana getirdiği yeni bir görsel kültürde sanat kelimesinin anlamının genişlemesi olarak görülmelidir (Artun, 2006:241-295, Artun, 2011:138-140).

1980'li yıllarla birlikte sanatın sonu düşüncesi batı düşünce dünyasında ilgiyle karşılanmıştır. Bu ilginin nedenlerinin başında modernitenin eleştirisi ve onun ürettiği siyasi iklim, ekonomik düzen ve kültürel yaşantıdaki dönüşümlerin etkili olduğu söylenebilir⁴. Sanat açısından sonculuk düşüncesi 1980'li yıllarda sanat piyasasının astronomik fiyatlar satılan eserler ve dönemin liberal politikaların sanat piyasasında meydana getirdiği değişimlerle ilgisi de olmuştur (Wu, 2014).

Bu çalışmada "sanatın sonu" düşüncesi bu teoriyle birlikte ismi anılan Amerikalı felsefesi ve sanat eleştirmeni Arthur Danto'nun düşünceleri içinde ele alınacaktır. Danto, "sanatın sonu" düşüncesinin modernleşmeden postmodernleşmeye geçiş içinde sanatta meydana gelen değişimin belirtilerini anlatmak adına kullanmıştır. Bu çalışma Danto'nun "sanatın sonu" düşüncesi ele alınacak ve bu düşünce etrafında Danto'nun sanat fikri anlatılacaktır. Danto'nun "sanatın sonu düşüncesi" ve 1960 sonrası evreyi kendi sanat tarihi anlatısıyla nasıl düşündüğü çalışmanın ilk kısmını oluşturacaktır. Devam eden kısımda ise Danto'nun son kitabı "Sanat Nedir" kitabındaki görüşleri ve O'nun sıradan olanın başkalaşımı düşüncesi anlatılacaktır. Andy Warhol'un konu edildiği kısım ise Danto'nun sanat felsefesinde sanatçıya verdiği yerin önemi açısından anlamlı vardır. Warhol, Danto'nun "son" düşüncesinin nedeni olurken farklı bir sanat ve sanat nesnesi düşüncesinin de sahibidir. Danto, sanat düşüncesinde estetiği geri plana bırakmaktadır. Danto, çoğu zaman estetikten bahsetse de onun "sanat nedir" sorusuna cevap vermediğini ve veremeyeceğini de söylemektedir. Danto'nun bu düşüncesi de çalışmamızda O'nun fikirlerinin eleştirisinin yapılacağı yönü olacaktır. Estetiğin bir nesneyi sanat olarak tanımlayıp tanımlayamayacağı sorgulanmayacak, estetik deneyimin bir genişleme gösterdiği ve anlamının ne olduğu Danto'nun düşünceleri etrafında sorgulanacaktır.

Sanatın Sonundan Sonra Sanatın Tarihi

Sanatın sonu düşüncesi Danto'yla başlamadığı gibi O'nunla da bitmeyecektir. Her zaman sanatın sonunun geldiği şeklinde düşünceler kendisini gösterecektir. Bunun nedeni son düşüncesinin dönemsel bir iklim veya ruh hali olarak düşünmemelidir. Son, bir değişimin işaretidir. "Son" düşünceleri dönemsel değişimlerin meydana getirdiği ufuk değişimleri içinde geride kalan bir dilin ölümüne işaret etmektedir. Yeni bir dönem ve yeni bir görme tarzı sanatsal poetikanın da dönüşümüdür. Dönüşüm sürecinde ise bir evreden diğerine geçişte, geçmişte kalanın sanki iz bırakmadan kaybolması gerekiyormuş gibi düşünülmektedir. Rönesans dönemiyle Orta Çağ sanatındaki gibi. İki evrenin farkları, keskin ayrımlarla karanlıktan aydınlığa, kilise doktrinlerinin merkeziliğinden deha sanatçıların becerilerine geçiş olarak sanat tarihinde bir son ve başlangıç durumu meydana getirmiştir. Hümanistler bu şekilde düşünmekteydiler (Huizinga, 2005: 26). Yine on dokuzuncu

³ Kavramın okuması ve açıklaması için, Erica Fischer-Lichte'nin "Performatif Estetik" (2016) kitabına bakılabilir. Lichte, performatif kavramının tarihi ve sanatlardaki varlığını anlattığı kitabında özellikle 1960 sonrası akımlarını ele alır.

⁴ Gregory Elliot'un 1980'li yıllardaki soncu düşünce ve teorileri konu aldığı "Tarihin Sonları" kitabında bahsi geçen çok yönlü dönüşümlerin teorik boyutları anlatılmaktadır. Marksist perspektiflerden neo liberal perspektife kadar soğuk savaş sonrası küreselleşen kültürde modernitenin eleştirisi ve finale ermesi soncu düşünce içinde varlık göstermiştir (Elliot, 2009).

yüzyılda fotoğraf makinesinin icadıyla birlikte izlenimci ressamların resmin sonunun geldiğini söylemeleri güçlü bir dönüşüme karşı yorumları olarak görülmelidir (Antmen, 2009: 11).

Danto'nun son düşüncesi, 1980'li yılların sonculuk söylemleri içinde postmodernizm modernizm diyalektiğinde anlam kazanmıştır. Bu son düşüncesi de dönemsel değişim olarak anlamlı ve yukarıda verilen örneklere benzerdir. Diğer taraftan son düşüncesi, sanatın yirminci yüzyılda sürekli değişimler göstermesinin bir belirtisi olarak bunların belli bir değer üretme amacında olmadığını göstermesiyle karşılığını bulmaktadır. Bunu karşılamanın yolu ise 80'lerin çoğulculuk ideolojisinin sanatın sonu düşüncesine arka plan sağlıyor olmasıdır ki; Danto'nun düşüncesinde bu oldukça belirgindir (Danto, 2018:113). Danto'nun düşüncesindeki tarihsel seyir, 1960'ların Amerikan sanatındaki kuşak değişiminde varlık göstermektedir. 1960'lı yıllarda Amerikan Soyut Dışavurumcu resmin karşısına çıkan yeni sanatçı kuşağı boya resmi karşısında onun sonunun geldiğini öne sürerek kavramsal ve minimalist tavırları değerli görmüşlerdir (Yılmaz, 2006: 215). 1980'lerin batı kültüründe de sanatın sonu başlığında resmin sonu geldiği şeklinde düşünceler kendisini göstermiştir. Danto da bu dönemdeki düşüncelerden ayrı görülemez.

Sanatın sonu, olgusal anlamda bir bitiş, sanat yapılamayacağı bir döneme girildiğini söylememektedir. Danto, 'son' düşüncesini bereketsiz bir kültürel ve sanat ortamının meydana geldiği belirterek kullanmamış olsa da 1983 yılında karşılaştığı eserleri "yarının sanatını" göstermediği şeklinde değerlendirmiştir (Danto, 2014: 35). Danto'nun tutumu eserin kökeni üzerine düşünmek değil, sanat yapıtlarına anlamlarını veren anlatı yapıları üzerine düşünmek olmuştur. İddiasının temelinde ise günümüz sanatının bir anlatıya dayanmıyor olduğu düşüncesi yatmaktadır (Danto, 2010: 73). Anlatı düşüncesi sanata anlamın veren bir üst dil olarak görülebilir. Danto, böyle bir üst dilin kalmadığını düşünerek postmodern üst anlatıların bitiş düşüncesinin sanattaki seyrini arama yoluna gitmiştir.

Yirminci yüzyıl sanatında sanat kendi özerk alanını elde ettiği gibi bu alandan hayata açılan bir sınır genişlemesi gösterme amacında olmuşlardır. Sanatın sınırlarının genişlemesi her şeyin sanatsallaşması şeklinde görülürken sanat, kendi özerk bölgesinin kaybetme veya bu bölgenin hatlarını silikleştirme gibi bir paradoks içinde kendisini bulmuştur (Burger, 2017: 113,114). Böyle bir durum karşısında en azından ilk başta Danto'nun tutumu sanat ile gerçekliğin ayırt edilemez oluşunun sanatın sonu için anlamlı olduğu şeklindedir⁵. Danto sanatın gerçekliğe dahil edildiğini düşünürken temelde bir ayrımı, daha doğrusu imkansız birlikteliği göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmüştür.

Sanatın gerçekliği ele geçirmesi, sanatın kendine yeten alanının özel bir dil, jest ve birikim istemesinin yıkılması olarak anlamlı görünmektedir. İmgeler, sanatsallaştıklarında bilgisel ve değersel açıdan bunlara işaret etmeyen bir estetik bakış meydana getirmişlerdir. Yani kült değerindeki nesnelere sanat eseri haline gelirken izleyicisi kişisel estetik tutuma sahip olmuştur (Danto, 2010: 24). Modern sanatın estetik deneyimi özelleştirilmesine tepkisi deneyimin olağandışı hale gelebileceği yönünde olmuştur⁶. Bu da modern sanatın deneyimi derinleştirme amacında olmasıdır. Estetik deneyimin kitle kültürüyle şeyleşmesi ve tüketime dâhil edilmesine karşıt olarak modern sanatın estetik deneyimi derinleştirme amacının nedeni olmuştur. Bu da sanat alanının sınırlarının silikleşmesine, sınırın genişlemesine neden olmuştur. Sanatçılar gündelik nesnelere, sıradan objelere, buluntu nesnelere kullanmaya başlamış, rastlantıyı ve şanslı, bilinçdışı ve rüyayı veya derin sembolizmi sanatsal anlatım tarzları içine sokmuşlardır.

Sanatın sonu tezi ise tarihsel anlamda ilerlemeci bir sanat anlatısının bittiğini söylerken ardından modern sanattan postmodern sanata uzanan geniş bir tarihsel evreyi almaktadır. Bu süreç, tarihsel anlatının bitişinin göstergelerine sahiptir. Bu durum, Danto için özgürleştirici bir anlam içermektedir (Danto, 2016: 22). Anlatının bitiş, liberal anlamda özgür bir sanatsal ifade ve üretim imkanı demek olurken, kültürel açıdan sanatsal söylemlerin parçalı ve üst bir dil üretmeyen bir minörlük göstermesidir.

Danto için 1965 tarihiyle yeni bir evre, "tarih ötesi sanat evresi" adını verdiği bir başka sanat ortamı ve iklimi meydana gelmiştir (Danto, 2016: 23). Bu evrede bitmeyen bir üretim kadar sürekli bir karmaşa görülmektedir. Bu karmaşa sanat adı verilen etkinliğin genişlemesi değil, ayrıca bu etkinliğe düzen getirecek bir anlatının olmamasıdır. Danto ise yeni bir anlatının nasıl düzenlenebileceğini sorgulamaktadır. Nesnelere, isterse bunlar sanat dünyası tarafından içeri dahil edilsin, istenirse küçük ölçekli şekilde bir yerlerde sergilenirken birkaç kişi tarafından görülsünler, sanat statüsündedirler. Bunun nedeni onların galerilerde sergilenmesi olarak düşünülemez. Danto, kimi nesnelere sanat statüsü verenin sanat kurumu teorisiyle açıklanamayacağını düşünmektedir (Danto, 2014: 44). Ortada otantik bir ilişki, izleyicinin esere karşı yönelimindeki kendiliğindenlik, teamüllerin ortadan kalkmasının meydana getirdiği bir sorun kendisini göstermektedir. Modern kültürden önce söz konusu otantik ilişkiler vardı. İzleyicisi için eser olarak karşısında gördüğü bir resmin sanat olup olmadığı tartışmalı değildir. Çünkü o nesneyi sanat olarak görmesi için nedenleri, yani bir anlatı söz konusuydu. Bu anlatı mimesis kategorisiyle açıklanabilir. Mimesis, sanatın taklitçi olduğunu söyleyen, sanatçının doğayı taklit ettiğini ifade eden, bu taklidin niteliğini ise modelinin ideal hale getirilmiş olsa da bir benzerini yapmaktır. Dolayısıyla bu anlatının oluşturduğu nitelikler sanatsal beğeni için izleyicisinde de bulunmaktadır. Bu ilişkide eserin gösterdiği dünyanın bilinen bir dünyanın parçası olması, onun sanatsal ifadesi olmasıdır. Modern sanat ile birlikte mimesis anlatısı bittiği gibi onun meydana getirdiği niteliklerinde değerinin tartışmalı olmasıdır. Danto ise kapsayıcı, kuşatıcı bir tarihselleştirmenin tesis edilmesinin imkansız olduğunu düşünmektedir. Artık kapsayıcı bir sanat anlatısı olması mümkün değildir. Bunun karşısında "doğru bir anlatı tesis" etmenin parçalı bir şekilde olabilmektedir (Danto, 2016: 68).

Alman filozof Friedrich Hegel'in düşünceleri, Danto için yakın sanat tarihine anlam veren "yegâne yaklaşım" olmuştur. Danto, Hegel'in sanatın felsefeye dönüştüğü düşüncesini izlemiştir (Danto, 2014: 268). Hegel'in üç evresi, insanın özgür olduğu, sonrasında bazılarının özgür olduğu ve devam eden evrede her insanın özgür olduğu düşüncesi, Danto'nun kendi dönemselleştirme modeline ilham vermiştir. Danto, taklit çağı, ideolojiler çağı ve her şeyin mubah olduğu üçü bir evre

⁵ Son dönemlerinde ise Danto, bu fikrinden kısmen vaz geçecektir (Danto, 2014: 58).

⁶ Mesela Gerçeküstücü sanatın deneyim düşüncesi buna ideal bir örnektir. Manifestonun yazarı Andre Breton, gerçeküstünün deneyiminde gerçek ile fantazi arasında sınır silikliğinden bahseder (Breton, 2009: 31).

sunarken Hegel'i izlemektedir (Danto, 2010: 72). Aynı zamanda Hegel'in sanatın sonu düşüncesi, sanatın geldiği nokta olarak öne sürdüğü teori Danto'yu da etkilemiştir. Sanatın sonu, Hegel'in de estetik derslerinde gelecek sanatı karşısında izleyicisinin sanat felsefesine ihtiyaç duyacağını belirtmesi gibi, "sanatın kendi hakiki felsefi doğasına ilişkin bir farkındalığa" erişilmesidir (Danto, 2010: 55).

Danto gelinen nokta için bir dönemselleştirme yapmaktadır. O'nun dönemselleştirmesi Rönesans sanatından Giorgio Vasari, modernist resmin kısmen denilebilecek teorisini meydana getiren Clement Greenberg ve 1960'lı yıllar ve sonrası Pop Art ile gelen sanatın sonundan sonraki evre şeklindedir. Bu üç dönem aynı zamanda estetik değişimi de göstermektedir. Vasari'nin zamanında üslup, kapsayıcı ve yapılacaklara anlamını veren, plastik ve sanatsal ilkeler, görme ve bilme anlamındadır (Danto, 2010: 71). Vasari'nin döneminde resmin ana ilkesi mimesisti. İster İtalyan Rönesans'ının Yunan-Roma geleneklerine dönüşü, ister Kuzey ülkelerinde gotik üslubun devam eden etkileri olsun, mimesis üslubun belirleyici ilkesi ve sanatta icat etmenin güdüleyicisiydi. Mimetik ilke modernist sanat ile eleştiri altına alınmış ve sanatın yansıtma gücü çoklu bir dünya resmine yerini bırakmıştır. Greenberg'in modernist resim üzerine yazılarında filozof Kant'ın eleştiri düşüncesinin sanatın kendi öz farkındalığına varabilmesinin bir yolunu sunduğu söylenmektedir (Greenberg, 2009: 356). Modernist sanatın bir başka özelliği ise manifestolar çağı olmasıdır. Her bir manifesto bir diğeriyle diyalektik ilişkide ve kendi içinde sanatı tanımlama amacındadır. Dolayısıyla her manifesto sadece poetika değil, ideolojik bir çerçevenin ürünüdür (Artun, 2011: 19-23). Manifestolar çağının modernizmin ruhuna dair bir şeyler söyledikleri görülmektedir. Manifestolar, modernizmin gelecekçi proje karakterine, ütöplast olmasına da örnektirler. Çünkü manifestolar, şimdiki zaman içerisinde olanların eleştirisi ve gelecekteki sanatın görünümü konusunda fikirler vermektedirler.

Modernizmin kökten eleştirisi olarak postmodernizm ile Danto için her açıdan anlamlı olan 1964 yılıyla birlikte yeni bir evreye girilmiştir. Bu evre sanatın sonunun geldiği, her şeyin sanat yapıtı olduğu bir evredir (Danto, 2010: 72). Sondan sonraki evre bir özgürlük çağı, her şeyin yapılabildiği, sanatçıları saran anlatının olmadığı, çoğulcu bir evredir. İçinde de bulunan bu evre, 1960 sonrasında şekillenirken 1980'lerle birlikte devam etmiştir. Bu evrenin nesnel koşulu, iyi ve kötünün olmamasıdır (Danto, 2010: 69). Kesin nitelik belirtecek ortak kategoriler veya biçimsel ortaklıklardan bahsetmek veya onları ciddiye almak zor gibi görünmektedir. Estetik bir yargı olarak biçimsel ilişkiseliliğin geçerli bir kıstas olamayacaktır (Danto, 2010: 67). Bugünün sanatı, her türlü kuralların olmadığı özgürleşmiş (Danto, 2010: 70) ya da çoğulcu (Danto, 2016: 287-306) bir sanattır. Bu yüzden geçmişin üslup ve gelenekselliği içinde değerlendirilmesi imkansız görünmektedir. "Kanımca, bizzat sanat, felsefe sorusunun doğru biçimi; yani sanat yapıtları ile gerçek şeyler arasındaki fark sorusunu ortaya koyar koymaz, tarih sona erdi. Felsefi ana erişilmişti. Sorular onlarla ilgilenen sanatçılar ve artık sanat felsefesinin yanıt ortaya koyabilecek bir biçimde yapmaya başlayabilecek filozoflar tarafından irdelenebilir. Tarihin son bulduğunu söylemek artık sanat eserlerinin dışında kalabileceği bir tarih sınırı çizgisi olmadığını söylemektir" (Danto, 2010: 146).

Sanatın sonu, günümüzde sanatın piyasalaşma veya eserin meta değerinin onun nitelik ve değersel anlamını ele geçirmesi, kültürel açıdan sanatın etki güçlerinin sınırlanması şeklinde ele alınmamalıdır. Bu gibi eleştirel yaklaşımlar geçerli olduğu kadar eksik ve aslında geçerliliği kısıtlı, önceden belirlenmiş ideal bir modele uygunluğun olmamasıyla huzursuz bir sanat söylemi üretmekten başka bir anlam taşımamaktadır. Danto'nun son düşüncesi, "nesnel bir tarihsel yargı" olmasıyla görecelik karşısında kesin konum alma iddiasında olduğu gibi kültürel farklılıkları da içine alan bir özgürlük dönemine işaret etmektedir (Danto, 2010: 47, Danto, 2016: 22).

Sanat Nedir?

Danto'nun son dönem çalışmalarından olan "Sanat Nedir" sanatın sonu sonrasında Danto'nun kariyerinde veya düşünsel değişiminde gelinen nokta olarak anlamlıdır. Anlamlıdır, sanatın sonu bir bitiş değil, bir şeyi sanat yapan anlatıların bitişidir ve yeniden bir anlatı kurmak gerektiği için böyle bir soru kaçınılmaz olacaktır. Danto, kitabında ontolojist bir tutum takınır. Danto için estetik deneyim ve estetik açısından bir şeyi sanat yapanın ne olduğunu söylemenin imkanı yoktur (Danto, 2014: 40). Sanatın özsel bir tanımını yapmak adına Danto, sanatın bir şeyi temsil ettiğini yazar (Rollins, 2009: 111). Sanat yapıtları bir şey üzerindedir (Danto, 2012: 22). Danto, eserin sıradan bir nesne ile farkının zihinsel nedenlerin düzeni, yapısı ve meydana getirdikleriyle ilgili olduğunu yazar (Danto, 2012: 25).

Resim 1: Joseph Kosuth, Bir ve Üç Sandalye, 1965, Karışık Teknik.

Sıradan bir nesnenin statüsü onun kullanım değeri, fonksiyonuyla ilişkili olduğu zaman tüketmeye dönük şekilde o nesnenin tanımlanmasına nedendir. Fabrikasyon üretim bir sandalyenin Joseph Kusuth'un "Bir ve Üç Sandalye" (1965) (Resim 1) çalışmasındaki sandalyeden farkı ikincisinde kullanım ya da fonksiyon değerinin ortadan kalkmasıdır. Kosuth'un sandalyeleri bir şey üzerinedir. İlginçtir ki sandalyenin zihinsel anlamı ve görsel işaret olarak karşılığı üzerinedir. Kostuh izleyiciye sandalyeden bahseder. Sandalye nesnesinin zihnimizdeki görsel ve kavramsal anlamı ilişkisiyle nasıl bir gösterge hali aldığı üzerinedir. Kosuth'un sandalyesinin fonksiyonu önemli değildir. Diğer sandalyelere göre tasarım açısından da varlığı üzerine bir şey söylememize gerek yoktur. Kosuth, bir bakış açısıyla sandalyeyi kendisine konu etmiştir. Sanat eserleri sanatçıların bakış açılarıyla ilgilidir. Fabrikasyon bir sandalyenin tasarımcısı bir bakış açısına sahip olsa da sandalye fikri belli bir sabitliğe sahiptir. Dört ayaklı ve üzerine oturan bir nesne olarak sandalye tasarımcısı birbirinden farklı sandalye tasarımları üretse de sabittir. Ancak sanatçılar bir bakış açısıyla dünyaya dönüş bir başka gösterin veya görme meydana getirir. "Demek ki sanatı sanat olmayandan ayırt etmek için yalnızca bir şeyden söz etmesine değil bu şeyden nasıl söz ettiğine bakmak gerekir" (Rollins, 2009: 113). Sanatçı bunu mecaz ile yapar. Sanatın dili her ne kadar düz anlatım olsa da mecaz ile ilgilidir. Gündelik dilin işlevsel ve iletişimi sağlayan kullanımı karşısında sanat eseri bu dile yakın olsa bile mecazi dil kullanıma girecektir. Metafor, eserlerin anlaşılma imkanını elinde tutmaktadır (Danto, 2012: 195).

Mecazi dilin belli bir tarihsel ufkun içinde şekillenmektedir. Bu yönden Danto'nun kuramı tarihselcilik karakterine sahiptir (Rollins, 2009: 115). Danto'nun tözcülüğü tarihselcilik ile bir ilişkiye girer. Buna göre bir nesneyi sanat yapanın tözelliği tarihsel değişimler ile denge içinde olur. Tarihsel görüş, bir zaman ait temsil boyutu ve karakteri zaman içinde sanatın tanımını değiştirir gibi görünebilir. Bir dönemin sanat adını verdiği bir başka dönemde sanat görünmeyebilir. Ancak Danto ontolojist konumunu tarihsel ilişkiler ile değişime açık bırakmaz.

"Sanat Nedir"e gelindiğinde bunun açıklayacak birkaç unsur öne çıkmaktadır. Bir nesneyi sanat yapanın ne olduğunu bulabilmek için onun ortaklık göstermesi gerekmektedir. İlk olarak sanat eseri "cisimleşmiş anlam"dır (Danto, 2014: 48). Cisimleşmiş anlam, sanat eserinin salt maddi boyutunun asıl olmadığını göstererek, sıradan nesnelere maddi yönünün anlam ilişkisi açısından ağır olmasından farklı bir karakter meydana getirmektedir. Cisimleşmiş anlam, sanatçının malzemesiyle oluşturduğu ilişkinin ürünü olan eserin bir yorum olmasına, kaçınılmaz olarak bir mananın göze getirilmesidir. İzleyiciye düşen de bu anlam ile ilişkiye geçmektir. İzleyici bunu gerçekleştirdiği sürece sadece eseri anlamaz. Ayrıca o şeyin sanat olduğunu da anlamış olur veya kanıtlamış olur. "Cisimleşmiş anlam", farklı evrelerin sanat eserlerinin özelliğidir. Burada anlam boyutuyla izleyici ilişkiye geçerken yabancılaşma yaşayacaktır. Bu yabancılaşma eserin kendi tarihsel bağlarıyla olan ilişkisiyle alakalıdır. Anlamak konusunda izleyicinin zorlanmasını aşmasına neden olacak olan eserin kendi tarihsel ve kültürel bağlarıdır. Danto, gündüz düşü ile sanat arasında ilişki kurmaktadır. Gündüz düşleri insanın anlık bir uyuma halinde gördüğü düşlerdir. Sanatçının üretim aşamasında da gündüz düşlerinin karakterine uygun bir durum söz konusudur. Cisimleşme durumunu düş ile benzetilebilir (Danto, 2014: 57).

Andy Warhol ve Sanat Felsefesi

Warhol'a giden yolda Marcel Duchamp bir başlangıç olarak anılabilir. Duchamp'ın başlangıç olması "Platon'dan günümüze neredeyse tüm estetik tarihini reddetmeyi" başarmasıdır (Danto, 2014: 38). Duchamp'ın estetiği reddetmesi, göze hitap eden sanatsal tasarımlarının ve yanılmanın reddedilmesidir. Eser, doğanın bir benzeri veya taklidi olmaktan çıkmıştır. Duchamp'ın "Pisuar" (1917) (Resim 2) yanılmanın olmadığı reddedildiği bir çalışmadır. Duchamp, çalışmasıyla avangard eser kategorisinin de sorunlaştırmıştır. İlk bakışta Duchamp, "Pisuar"a attığı imza ve tarih ile bir nesneye sanat denilmesine neden olanın sanat ortamı olduğunu söylemiş olur. Bu ifade eleştirel bir boyut içermektedir. Bu da eserin piyasa değerleriyle anlam kazandığı üzerinedir. Duchamp'ın çalışmalarının arkasında yer alan retina karşıtlığı sanat piyasasının gözü eğiten ve ona hitap eden bir sanat tavrı ve beğenisini reddetmek ve onu bozmaktır.

Resim 2: Marcel Duchamp, 'Pisuar', 1917, Hazır Nesne

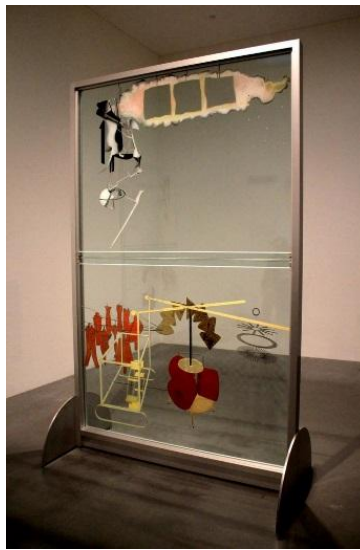
Duchamp'tan Warhol'a giden yolda sanat eserinin statüsünün değişimi, onun hakim bir bakışın içinde uyumlu olarak varlık bulmasının reddi veya yapıçözümüdür. Duchamp hazır nesnelere kullanmasıyla, eserdeki sanatçının izinin teknikleştiği üzerine eleştirel bir perspektfi gerçekleştirmiştir. "Pisuar" bunun işaretlerini gösteren ve sanat piyasasıyla dalga geçen bir eserdir. Duchamp'ın çalışmaları modern estetiğin ve sanatın kurumsallaşmasıyla gizlenmiş bürokratik boyutunu ifşa etmeyi amaçlamıştır. "Pisuar" bilinen anlamda heykel olmadığı gibi okumaya açık bir dizi sembolden ibaret bir özellik de sergilememektedir. "Pisuar" çalışması nesnelere dizgesinde izleyicideki bilgiyi bozmaktadır. Çünkü eser, özel bir nesnedir. Sanatçının aydınlanma yüzyılından bu yana imgelem gücünün kendisine yeten ve doğadan kaynaklı deha kavramıyla özdeşleştirilmesi, on dokuzuncu yüzyıl avangard sanatçı tipinin yaratıcı yıkıcı tavrı eserin biricik ve kendisine yeten özellik kazanmasının dayanakları olmuştur. Duchamp, modern estetiğin bu karakterinin de ürünüdür. Ancak modern estetiği de eleştirdiği göz ardı edilmemelidir.

Resim 3: Andy Warhol, Brillo Kutusu, 1964,
Sentetik polimer boya ve ahşap üzerine serigrafi mürekkebi, 43.3 x 43.2 x 36.5 cm

Duchamp'ın retina karşıtı sanatı ya da anti sanatı modern estetiğin eleştirisi, beğenin kurumsallaşmış ön kabullerinin ürettiği değerlendirmelerin yapıbozumdur. Duchamp görme ve estetik deneyime karşıt olarak düşünme ve kavramı öne sürmüştür. Bu genel kabul 60'lı yıllarda sanatçıyı keşfeden dönemin kavramsal sanatını benimseyecek sanatçı kuşaklarının alımlamasının da ürünüdür. John Cage'den Joseph Beuys'a bu kuşaktaki sanatçılar Duchamp'ın yirminci yüzyılda meydana getirmiş olduğu çalışmaları kendi düşüncelerinin sıçrama tahtası olarak görmüşlerdir. Bu alımlama içinde Duchamp kavramsal düşünmenin ve sanat nesnesinin estetik boyutunun aza indirgeyen birisi olarak görülmüştür.

Warhol'un Duchamp ile ilgisi hazır nesne düşüncesini devam ettirmesi ve sanat eserinin statüsünü kopya ve orijinal diyalektiği olmadan aralarındaki sınır silikliğine giden bir tavrı sergilemesidir. Ancak Warhol'un sanat dilini sadece "Brillo Kutusu" (1964) (Resim 3) ile sınırlandıramayız. Warhol birbirinden farklı malzemeler ve gösteri teknikleri kullanmıştır. Çalışmalarında serigrafik tekniğini, fotoğrafı, videoyu kullanmıştır. Warhol'un "Brillo Kutuları" sıradan olan teknik bir nesnenin kopyaları olarak izleyicisine kopya ve orijinal sınır silikliğini anımsatırken, sıradan olanı özel hale de getirmiş olmaktadır.

Resim 4: Marcel Duchamp, Büyük Cam, 1915-1923,
İki cam panelde yağ, vernik, kurşun folyo, kurşun tel ve toz 277.5 cm × 175.9 cm

Danto’nun sözünün ettiği başkalaşım sıradan olan, gündelik ve belki de değersiz olan bir nesnenin özel bir dil ve bağlam içinde anlam kazanmasıdır. Duchamp ise bunun farkındadır. Ancak konumu sıradan nesneyi sanat eseri statüsüne dönüştürmek değil, onu özel bir deneyim nesnesi haline getirmektir. Duchamp, sanat eserini konu ettiği son dönem konuşmalarının birinde eserin konumunu kültür değeriyle ilişkili olarak izleyicisini dönüştüren bir konumda düşünmeyi önermiştir (Duchamp, 1975: 138-140). Aslında Duchamp, ürettiği imge diliyle izleyicisini görsel olarak karşılamasa da düşünme ve dil açısından ifade edilmeyi zorlayan bir eylemi önermektedir. Bu yüzden Duchamp’ın çalışmaları tek boyutlu bir anlamlandırma ile değerlendirilemez. O’nun “Büyük Cam” (1915- 1923) (Resim 4) olarak bilinen çalışması bu okuma çokluğunu örneklemektedir. Bu çoklu okuma sadece eserin dilsel zenginliğini göstermez. Eser, ait olduğu kültürel bağlamlar içerisinde anlamlandırılırken modern sanat ile eserler izleyicilerden kendi içinde bulunduğu bağlam içinde anlamlandırılma talebinde bulunmuşlardır. Burada izleyicinin üretici konumunu karşılayan eserin anımsatıcı, tetikleyici, ilham verici etkileri kendisini göstermektedir. Duchamp’ın “Büyük Cam” adlı çalışması da anlam düzeneği açısından bilinen sembolik dilin ötesinde metaforlarıyla tetikleyici etkilere sahiptir. İnsan biçimlerinin makine düzeneğiyle karşılanması, aralarındaki ilişkilerin makine parçaları arasındaki düzenek ilişkisi şeklinde düzenlenmesi anlamlandırma konusunda farklı alımlamalara neden olabilmektedir (Clair, 2000, Beykal, 2000:127-133).

Resim 5: Andy Warhol, Marilyn Monroe, 1967 Serigrafı

Warhol’un sanatı pop kültürü ile beslenen ve onun imge dilini takip eden karakterdedir. Film yıldızları, siyasetçiler, popüler diğer isimler Warhol’un serigrafı portrelerinde izleyicisi karşısına çıkarken, gündelik olayların gazete imgeleri Warhol’un çalışmalarında yorumlanmaktaydı. Ancak bu yorum özellikle yeniden renklendirme ile anlam kayması meydana getirmekteydi. O’nun ünlü “Marilyn Monroe” portreleri (1967) (Resim 5) film yıldızının biyografik çalışmalarına değinmeyen O’nun medya imgesinin sabitliğini parlak renkler ile güçlendiren yorumlaması, yeniden üretim değil de popüler kültürün görsel dilini devam ettirmesidir.

Warhol’un sanatsal yaratıcılığı teknik bir uygulama ve seçme olarak görmesi Danto’nun sıradan olanın başkalaşım düşüncesi kapsamında popüler imgenin yeniden üretimiyle yabancılaştırıcı etkilerin aza indirgenmesi olarak düşünülebilir. “Marilyn Monroe”, buna örnektir. Bir imgenin, kitleler için değer verilen birisinin medya tarafından üretilen anlamının devam ettirilerek özel bir statü kazandırılmasıdır. Bu statü sanat olarak karşılanabilir. Yani dergilerde ve çeşitli medyalarındaki film yıldızının görsel imgesi serigrafı tekniği ile müdahalede bulunularak yeniden üretilmiştir. İki imgeden yani kitle kültürü imgesi ile sanat imgesi olarak “Marilyn Monroe” arasında sınır, sanat kurumu içerisinde ikincisinin değer kazanması ile karşılanmaktadır. Bu noktada Duchamp’ın hazır nesne konusundaki tasarrufunun hatırlanması gerekmektedir. Duchamp yazılarında hazır nesne kurgulamaları veya seçimlerin belli bir sayıda kalması gerektiğini yazmıştır (Duchamp, 2009: 322). Warhol’un çalışmaları popüler kültür imge dilinin devamı, onun kısmen yabancılaştırılması iken Duchamp hazır nesnelere sanat piyasası tarafından özel bir değer almama çabasında olmuştur.

Danto, estetik açıdan haklı olarak bir nesneye sanat adı verilip verilemeyeceğini belirtmiştir. Ontolojik ve epistemolojik açıdan bir şeyin ne’liği estetik türden bir deneyim ile karşılanamayacaktır. Ancak estetik deneyim açısından sanatı düşünmek, Duchamp örneğinden hareketle, deneyimin özel türden bir deneyim olmaktan, Warhol örneğinden de hareketle, sıradan bir deneyime dönüşebileceğini öne sürmek olanaklı görünmektedir.

Deneyimin İmkanları Üzerine Bir Eleştiri

Günümüzde estetiğin konumu konusunda Jacques Ranciere, “Estetiğin Huzursuzluğu” kitabının ilk cümlesinde “estetiğin itibarı kötü” diye yazar (Ranciere, 2012: 7). Estetiğin itibarının kötü olmasının nedeni, bir tür perdeleme görevi gören, eser ile olan ilişkiye dolaylılar meydana getiren, bunu gerçekleştirirken de eser ile oluşması arzulanan otantik ilişkiyi veya deneyimi bertaraf etmesinde estetiğin rolünün de olmasıdır (Ranciere, 2012: 8). Danto’nun estetiğe karşı mesafeli duruşu ise 1960’lı yılların sanat ortamında ‘sanat nedir’ sorusunun çokça yaygınlık göstermiş olmasıyla ilgilidir (Danto, 2014: 145). 1960’lı yıllarda sanat olan ile olmayan arasındaki ayrımın silikleşmesiyle, Danto için Warhol’un “Brillo Kutu”suyla daha da belirginleşen sıradan olanın sanatsallaşması ve teorinin bunu anlama konusunda etkili olması estetiğe yer bırakmayan yegâne deneyim olarak kendisini göstermesine neden olmuştur (Danto, 2010: 37). Danto için on sekizinci yüzyılın estetik düşüncelerinin “sanatın sonundan sonraki sanat” adını verdiği bir başka sanat evresinde anlamı yoktur (Danto, 2010: 48). Çağdaş sanatta estetik garip bir şekilde sorunlu bir kelime halini almış, “kusursuz bir estetik entropi” olarak kendisini göstermeye başlamıştır (Danto, 2010: 36). Sanatın sonuyla beraber estetiğin sanatın sonundan sonraki sanat yani tarih

ötesi sanatı ele almada "yetersiz" kalmak zorundadır (Danto, 2010: 115). Bunun nedeni sanatın estetik niteliği yok saymasıdır.

Danto'nun estetiğe karşı bakışında (1) kendi anlatılar düzeninde modernist sanattan sonra estetiğin belirleyici bir hükmü kalmadığı (2) kendi özcü sanat tanımında ontolojik ve epistemolojik bir bakışın estetikten yardım alamayacağı (3) zaten estetik bakışın sanat olana dair belirleyici ilkeler sunamayacağı, onun beğeni ve dolayısıyla göreceli bir durum olarak anlamlı görülmesi gerektiği şeklindedir (Danto, 2010: 113). Danto yine de sanatın sonundan sonraki evrede "bu kaostan çıkışta yol göstermesi için bir disiplin olarak estetiğe dönebilseydik" diye de eklemekten kendisini alamaz (Danto, 2010: 125).

Danto için estetik, "şeylerin kendilerini gösterme" biçimlerine "kendilerini başkalarına gösterirken belirli bir biçimi tercih etmelerinin altında yatan nedenleri" anlamaktır (Danto, 2014: 133). Bu açıdan estetik seyrin anlamı ve ifade düzleminde onun nasıl anlam kazandığını düşünmek eserin kendi varoluşu üzerine düşünmek ile yer değiştirmiştir. Estetik deneyimin "görme üzerinden gerçekleşebileceğini düşünüyorsak, bu eserleri kendi şartları üzerinden değerlendiremiyoruz demektir" (Danto, 2016: 140). Bu yüzden "estetik fikre sahip olmak (...) sanat olmak için ne gerekli ne de yeterlidir" (Danto, 2014: 128). Estetik, Danto için bir şeyin sanat yapıtı olma özelliğine dair bir düşünme imkânını ne kadar sunuyor olduğuyla ilgilidir (Danto, 2012: 113). Marcel Duchamp ile başlayan bu durum eserin estetik konumlarını ciddiye almayan bir tavrıdır.

Danto'nun estetik olmayanın varlığı üzerine düşünceleri şunu söylemektedir: Kimi eserler ve özellikle çağdaş sanata ait olanlar görülebilir anlamda estetik değildirler. Onlar bizlere kavramsal bir çerçeve, düşünme imkânı, hakikati de bu şekilde hissettirme gibi bir göreve sahiptirler. Danto, "dünyanın türlü yerlerinde yapılan sanatın büyük çoğunluğunun da maksadı estetik değildir" diye yazmaktadır (Danto, 2014: 146). Estetik, sanatsal yaratımın ve eserin ereği görevinde değildir. Danto şunu da söyler: "bazı sanat eserlerinin ruh halleri yaratmaya yönelik olduğuna şüphe yok, hatta bunlar bazen son derece etkili ruh halleri de olabilir" (Danto, 2014: 148). Ancak estetik deneyim epistemolojik ve ontolojik anlamda bir şeye sanat payesi vermenin nedeni konusunda başarılı olamayacaktır. Danto için "algı yalnızca onu yaşayan kişi tarafından, yalnızca acıyı, gıdıklanmayı- ya da esimeyi- hissetmekte olan kişi tarafında tecrübe edilir (...) "Acını hissediyorum" demek duygudaşlık saçmalığıdır"⁷ (Danto, 2014: 98). Algılama yoluyla sanat olanı sanat olmayandan ayırmanın imkânı yoktur (Danto, 2016: 19). "Sanat nedir" sorusuna cevap veremeyeceğinden dolayı estetik deneyimin değeri anlamı kalmamıştır

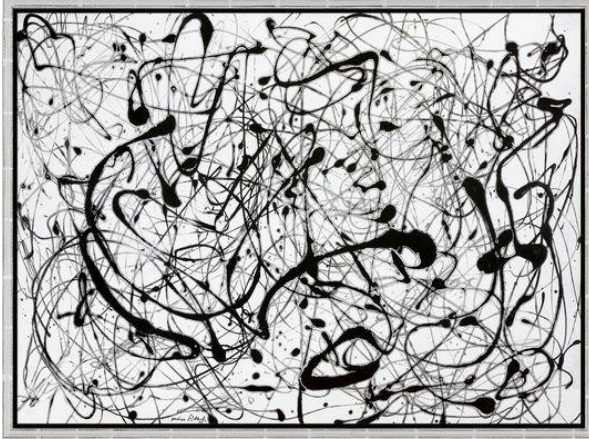
Sanat üzerine düşünen her kişi, düşüncesi içerisinde bir izleyici tipi veya tipleri meydana getirir. Danto'nun izleyicisi de cisimleşmiş anlam olan eserin üzerine düşünmek, anlama ait nitelikleri ortaya çıkarmak, ait olmayanları elemekle görevlidir (Danto, 2014: 48). Bu yüzden estetik deneyim bir araç gibidir. Deneyimin bedenselliği veya algıyla ilgili olan yönü, ruhsal süreçleri bir güç göstermez. İzleyici, eser niteliği kazandırılmış olana bakarken neden onun bu değerlerle donatıldığını düşünmek zorunda kalmalıdır.

Duchamp ile başlayan estetik deneyimin kişisel haz ve deneyim özellik gösterme durumunun önemsizleşmesi modern estetik düşüncesinin gözden düşmesidir. Söz konusu estetiğin Kant estetiği olduğu söylenebilir. Kant estetiğinin kabaca özeti olan beğenin çıkarsızlığı, güzelin iyi, doğru ve hoş olandan farklı olması, beğenin öznelliği kadar evrenselliğini dileyen bir ortak duyudan bahsetmesi, sanatçının deha olarak doğa ile benzer olduğunu söylemesi, ancak doğadan farklı olarak sanatı ele alırken onu doğadan aşağı görmesidir (Schaper, 2005: 154-182). Bu estetiğin modern sanatta görünür yorumunu ise Greenberg'in biçimci estetiğinde bulunmaktadır. Modernist resmi tanımlarken Greenberg, Kantçı estetiği, O'nun felsefesinin bir öz düşünme açısından eleştiriyi öne sürmesinin modernist resmin kendi üzerine düşünmesinin bir benzeri, aynı kültürü paylaştığını yazmaktadır (Greenberg, 2009: 357-364). Greenberg, Kant'ın beğeni yargısının kavramsızlığını deneyimin önemi açısından yorumlamış eleştirmenin derin bir içgörüsü olduğunu düşünmüştür. Kantçı eleştirmenin özelliği olarak sanatın saflığını korumak, Greenberg'in konumunun da özeti olarak sanatın ne olduğunu kesin şekilde bilir vaziyette onun sınırlarını belirleyerek bu sınır bekliliğini yapmak olarak görülebilir (Danto, 2010: 116). İkinci yorum olarak da Greenberg, beğeni yargısının evrenselliğini de önemli görmüştür (Danto, 2010: 116). Danto'nun Greenberg'in deneyim konusunda söylediklerine yer verdiği pasajlar bu konuları aydınlatması açısından da anlamlıdır: "Ölçütler mevcuttur ama bunları *söze dökmek mümkün değildir*, sanatta iyi ve kötü arasındaki farkı dile dökmek kadar olanaksızdır bu. Sanat yapıtları insanı daha büyük ya da daha az ölçüde duygulandırır, hepsi bu. Şimdiye dek, sözcükler bu konuda kifayetsiz kalmıştır... hiç kimse sanat ya da sanatçılara reçete sunmaz. Bekleyip ne olduğunu, sanatçının ne yaptığını görürsünüz" (akt. Danto, 2010: 120 ilt. bana ait).

Eğer sanatın sonu Pop Art ile birlikte 1960'lı yıllarda meydana gelmiş, anlatılar tükenmiş ve önceki anlatılar değerini yitirmişse Greenberg'in değer verdiği Kant estetiği, Danto için geçerli olabilecek konumda değildir. Kant estetiği modernist resmi anlaşılır kılan, onu deneyimlerken izleyicinin kendinde bulduğu yoksunlukları kapatan bir dil veya düşünme ya da onun durumunu anlaşılır kılarken 1960 sonrasının sanatında anlamı kalmamış veya kimi yönleriyle değerli görülmüştür. Eğer yapıtın faili deha, doğaya benzer düzen içinde yapıtını meydana getiriyorsa, biricik ve kendisine özgün olanı üretmiştir. Kant'ın estetiğinin motiflerini taşıyan bu düşünce modernist sanatçının tanımını olmuştur. Jackson Pollock, Greenberg'in "saf resim" düşüncesinin isimlerindedir. Resmin, teatral anlatımı, heykele özgü üç boyutluluğu reddeden, resmin araçlarıyla resmin kendi üzerine kapandığı ve kendisini var ettiği bu düşünce, Pollock'un 1960'lı yıllara doğru Amerikan resmindeki ününü teorik arka planıdır. Pollock, kendiliğinden boya lekeleri ve dağıtmalar ile yüzeyde gezerek resmini yapmıştır (Resim 6). Pollock taklit edilemez. Ancak taklit edilmesi bir anlam taşımaz. Çünkü modern sanat için özgünlük kategorisi biriciklik durumunu sanatçının anlamı haline getirebilmiştir. Pollock resmiyle de kendisine özgündür. O'nu taklit eden ise sadece yeni olan bir şeyi taklit etmekten başka bir şey yapmayacaktır. Bu modernist estetiğin önemli bir kriteri olarak anlaşılmalıdır. Buna karşılık Amerikan Soyut Dışavurumculuğun eleştirisini yapan Sanat ve Dil grubu, 1980'li yıllarda pek çok Pollock stili resim yapmıştır (Resim 7). Bu resimler ile Pollock'un biricikliğini bozan bir tutum en önemlisi ise Pollock'un yücelik estetiği

⁷ Burada Danto'nun Kant'ın beğenini evrenselliği üzerine bir eleştiri gerçekleştirdiği görülmektedir.

olarak düşünülebiyecek estetizmini farklı bir deneyime dönüştüren bir tavır sergilemiştir. Sanat ve Dil grubunun çalışması bir stillin parodisi olarak başka bir deneyimin devreye girmesidir. Bu açıkça görsel veya tinsel bir deneyim, yüceltim değildir. Ancak bir tür deneyimdir. Danto için düşünsel ve kavramsal yaklaşım daha önemli olsa da aslında bir deneyim olarak düşünölmelidir.

Resim 6: Jackson Pollock, Numara 14, 1948, tuv. üzr. yağlıboya

Resim 7: Jackson Pollock Stilinde Lenin Portresi, 1980, tuv. üzr. yağlıboya.

Kantçı bir eleştirmen, mesela Clement Greenberg, 1960 sonrasındaki yapıt statüsünü kazanmış çeşitli nesnelere, eylemlere, durumları bu konumda değerlendiremeyecektir. Estetik açıdan onları deneyimlemesinin anlamı da olmayacaktır (Danto, 2010: 123). Sanat ve Dil grubunun çalışması O'nun için anlamsız olacaktır. Greenberg, modern resmin alımlayıcısı ve teorik zihniyetinin temsilcisi olarak 1960 sonrası sanatta elindeki bu felsefi kabullerle mutsuz bir şekilde dolanmaya mahkûm olacaktır.

Danto, estetiğin dışında kaldığı bir sanat deneyimini önerirken kavramsal sanat ve benzeri üretim tarzlarının istedikleri modernist estetiği dışlamaları bağlamında yaklaşmaktaydı. Doğru olarak da Danto, estetiğin bir şeye neden sanat denilmesi gerektiği konusunda bir bakış açısı sunamayacaktır. Ancak sanat deneyim alanlarının genişlemesi olarak hala bir şeyler söylemektedir. Estetik deneyim salt şeyleşmiş ve katılmış bir bakış açısı olarak görülemez. Sanat estetik deneyimin de sınırlarını genişletme arzusunda olmuştur. Bu genişleme aynı zamanda söz konusu şeyleşmenin karşılanması ve aşılması olarak okunmalıdır. Danto'nun tarihsel anlatısının Amerikalı bir yönü olduğu söylenmelidir. Bu Dadaizm, Gerçeküstüçülük ve Dışavurumculuk gibi akımların paranteze alındığı ve daha çok Amerikan Soyut dışavurumculuğa giden bir tarihsel anlatının asıl görüldüğü bir tarihsel anlatının görünür olduğudur. Benzer şekilde Clement Greenberg'in ve Donald Kuspit'in⁸ yapmış olduğu gibi. Avangardizmden güncel sanata estetik deneyim üzerine düşünme deneyimin bir dönüşüm, olayın içinde varlık gösterme açısından ele alınabilir. Bu ise sanatın ne olduğunun sorgulanması karşısında deneyimin genişlemesi olarak "sanat nedir" sorusunun önemini geri plana itmektedir.

Sonuç

Danto'nun özcü tutumu ontolojist ve epistemolojist bir tavır ile anlam kazanırken estetik deneyim yerini daha çok bu iki noktadan esere bakan izleyici tutumuna bırakmaktadır. Danto, bu yüzden 'sanat nedir' sorusunu daha çok düşünsel bir edim dizisi içinde estetik deneyim algıya dayalı dağınıklığı olmadan cevaplamayı önermektedir. Ancak Danto, estetik deneyimin önemsiz olduğunu da iddia etmez. Warhol'un "Brillo Kutuları" için yani kendi düşüncelerinin mihenk taşı denilebilecek bu nesnelere aynı zamanda kendisinde estetik bir keyif içerdiğini söylemeyi de ihmal etmez (Danto, 2018: 70). Yine de estetik deneyim 'sanat nedir' sorusunu cevaplamaya yetmemektedir. Burada Danto'ya karşı geliştirilebilecek eleştirinin Amerikan sanatı özelinde güçlü bir çağdaş sanat anlatısı kurarken estetik boyutu oldukça kısır görmüş olduğudur. Bunu anlamak için onun sıradan olan nesnelere başkalaştığı düşüncesi anılmalıdır. Buna göre sıradan gerçekliğimizde olan bir nesne, bir deterjan kutusu veya bir kar küreği bağlam değişimiyle bir sanat nesnesine dönüşürken özelleşmektedir. Artık o sıradan bir nesne değildir. Sıradan nesne ile olan bağları polemikçi bir izleyici tepkisini, gördüğü nesnenin sanat olamayacağı düşüncesinde olan bir tavır uyatabilecektir. Nesne başkalaşarak bir sanat nesnesi olmuştur. Oyun, cisimleşmiş anlam fonksiyonel ve pratik boyutların paranteze alındığı özel bir alan meydana getirmektedir. Estetik deneyim ise basitçe bir algı deneyimi olarak sadece bir tür ön bilgi sağlama yolundan başka bir şey değildir veya belki de söz konusu sanat nesnesinin bağlamına karşı duyulan bir ilginin usulüdür. Danto, doğru bir şeyi belirtmektedir. Sanatsal yaratıcılık sıradan nesnenin anlam kıyılarındayken yaşayarak bir başka şeye, bir mecaza dönüşmesine neden olabilir. Birden sıradan nesne bir başka boyut üretebilir. Ancak tersi de mümkündür. O hala sıradan bir nesnedir de. Bağlam kolaylıkla kaydırılmaya müsaittir. Bir performans birden sıradan bir olaya, bir hazır nesne birden gündelik nesne haline dönüşebilir. Bu çağdaş sanatın amaçladığı paradoksal görünebilecek bir durumdur. Sıradan olanın sıradanlığını koruması. Sıradanlığın özel veya sıradanlığını koruyan estetik bir deneyim ve duygu olması. Bu durum özel duygular ve aşağı duyguların aşıldığı bir deneyimler dünyasına açılan sanatı göstermektedir. Elbette bunu tümüyle genellemek oldukça yanlış görünecektir. Gösteri çağında veya hiper gerçekçi sunumlar zamanında, müze ve galeri zincirlerinin domine ettiği bir sanat kültüründe

⁸ Kuspit için "Sanatın Sonu" (2006). Ayrıca Kuspit'in anlatısının eleştirisi için Engin Ümer "Bilinçdışının ve sanatın Sonuna Ait Bir Anlatının Eleştirisi" (2013).

her şeyin başkalaşabileceğini göz ardı edilemez. Danto'nun anlatısı da bu durumun güçlü bir betimi veya kabul edilmesi olarak okunabilir.

Kaynakça

- Antmen, A. (2009). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Artun, A. (2011). *Sanat Manifestoları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, A. (2006). *Sanat Müzeleri 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, A. (2011). *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beykal, C. (2000). Büyük Cam Üzerine Yazı. *Sanat Dünyamız* sayı: 75. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 127-135.
- Breton, A. (2009). *Sürrealist Manifestolar*. İstanbul: Altkırkbeş Yayınları.
- Burger, P. (2017). *Avangard Kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clair, J. (2000). *Marcel Duchamp ya da Büyük Kurgu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Danto, A. (2010). *Sanatın Sonundan Sonra*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danto, A. (2012). *Sıradan Olanın Başkalaşımı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danto, A. (2014). *Sanat Nedir?*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Danto, A. (2016). *Brillo Kutusu Post-Tarihsel Perspektiften Görsel Sanatlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danto, A. (2018). *Andy Warhol*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Duchamp, M. (2009). Marcel Duchamp ve Ready Made. *Modernizmin Serüveni*. İstanbul: Alkim Yayınları, 322-324.
- Duchamp, M. (1975). The Creative Art. *The Essential Writings of Marcel Duchamp*. England: Thames and Hudson, 138-140.
- Elliot, G. (2009). *Tarihin Sonları*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huizinga, J. (2005). Rönesans Sorunu. *Rönesansın Serüveni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 24-60.
- Gablik, S. (2000). Kaygı Nesnelere: Kültürel Muhalefet Tazmaları. *Sanat Dünyamız*. Sayı: 75. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 203-219.
- Greenberg, C. (2009). Modernist Resim. *Modernizmin Serüveni*. İstanbul: Alkim Yayınları, 357-364.
- Kuspit, D. (2006) *Sanatın Sonu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lichte, E. F. (2016). *Performatif Estetik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. İstanbul: Bilim Sanat Yayınları.
- Ranciere, J. (2012). *Estetiğin Huzursuzluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rollins, M. (2009). *Arthur C. Danto. Yirminci Yüzyılda Sanatı Okuyanlar*. İstanbul: Sel Yayınları, 111-118.
- Schaper, E. (2005). Beğen, Yücelik ve Deha: Doğa ve Sanat Estetiği. *Cogito: Kant Özel Sayı*. Sayı:41-42. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 154-182.
- Ümer, E. (2013). Bilinçdışının ve Sanatın Sonuna Ait Bir Anlatının Eleştirisi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 1. (4). İstanbul: Marmara Üniversitesi, 51-58.
- Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Wu, C. (2014). *Kültürün Özelleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Summary

The question of "what is art" can be read as a sign of a concern in today's cultural life. This is the concern that some objects may not be art, they may be ordinary objects. Therefore, it is not possible for a common acceptance, non-written, spontaneous, and pre-determined system of codes in order to determine which types of objects should be in the status of art.

The end of art does not say that there is a period in which a fact cannot be made. Danto's attitude was not to think about the origin of the work, but to reflect on the narrative structures that give their meaning to the works of art. The basis of his claim lies in the idea that contemporary art is not based on a narrative. The idea of narrative can be seen as an upper language that gives meaning to art. Danto thought that there was no such upper language and that the end of the postmodern supra-narratives ended up in the art of thought.

While Danto proposed an art experience outside of aesthetics, conceptual art and similar modes of production approached in the context of the exclusion of the modernist aesthetic they wanted. Art has also wanted to extend the boundaries of aesthetic experience. This expansion should also be read as meeting and exceeding the reification. It should be said that

Danto's historical narrative is an American aspect. This is a historical narrative, in which Dadaism, Surrealism and Expressionism are parenthesis, and where a historical narrative goes more to American Abstract expressionism, is visible. Likewise, as Clement Greenberg and Donald Kuspit did. Thinking about aesthetic experience from avant-gardism to contemporary art can be considered in terms of a transformation of experience, presence in the event. This brings the importance of the question of "what is art sorg as the expansion of experience in the face of questioning what art is.

"What is Art" is meaningful in Danto's career or intellectual change after the end of art. It is meaningful, the end of art is not an end, it is the end of the narratives that make something art, and such a question will be inevitable because it is necessary to re-create a narrative. Danto takes ontologist's attitude in his book. For Danto, there is no way to say what makes the artist do something in terms of aesthetic experience and aesthetics.

Artistic creativity can lead to the transformation of ordinary objects into meaningful ways by living on the shores of meaning. Multiple ordinary objects can produce another dimension. A performance can turn into an ordinary object, a ready object multiple everyday objects. This is a paradoxical situation that the contemporary art aims. To protect the ordinary. An aesthetic experience and feeling that protects the ordinary or ordinary of ordinaryness. This situation shows the art that opens into a world of experiences where special emotions and down feelings are overcome. Danto's narrative can also be read as a powerful description or acceptance of this situation.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Reflection of Motivation Sources and Problems of Students Studying Health Management on Their Expectations of Professional Practices

Sağlık Yönetimi Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Motivasyon Kaynaklarının ve Sorunlarının Mesleki Uygulama Beklentilerine Yansımaları

Enis Baha BİÇER¹

Geliş Tarihi: 06.01.2019 / **Düzenleme Tarihi:** 18.02.2019 / **Kabul Tarihi:** 12.03.2019

Abstract

The present study was conducted to determine the effects of motivation level on students' professional practices expectations. The population of this descriptive cross-sectional type study consists of 224 students at the department of the health management of a state university in the 2017-2018 academic year. In the study, the purposive sampling method was used and the whole population was reached. The study data were collected with the Personal Information Form and the Motivation Sources and Problems Questionnaire. The data obtained from the study were analyzed using the SPSS for Windows 22.0 package program. For the analysis of the data frequency, percentages, student t and Mann Whitney U test were used. It was noteworthy that the participating students had high levels of extrinsic, intrinsic motivation and low levels of negative motivation. As a result of their education, health management students considered the physical and social variables in their educational process as the most important source of motivation. The level of negative motivation was also high in those whose opinions regarding health management department changed negatively. While intrinsic motivation levels were low in those who thought that skill related professional practices were inadequate extrinsic and general motivation levels were low in those who thought that skill related professional practices did not meet their expectations. It appears that the students had positive motivation sources which made them feel they were successful and competent enough in their profession. It is possible to increase students' motivation levels by focusing on application studies that increase students' professional success and by determining the factors that cause negative motivation in students and by taking the measures to eliminate these factors.

Keywords: Health management, Students, Motivation, Motivation Source, Professional Practices

Özet

Araştırma, sağlık yönetiminde okuyan öğrencilerin sorunları ve güdülenme kaynaklarının mesleki uygulama beklentisine yansımalarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı-kesitsel tipte planlanan bu araştırmanın evrenini 2018 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinin sağlık yönetimi bölümünde öğrenim gören 224 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak tüm evrene ulaşılmıştır. Araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve Güdülenme Kaynakları ve Sorunları Ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS for Windows 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi için yüzde, frekans, Mann Whitney U testi ve Student t testi kullanılmıştır. Öğrencilerinin içsel ve dışsal güdülenmenin yüksek olduğu, olumsuz güdülenmenin düşük olduğu dikkati çekmektedir. Öğrenciler gördükleri eğitimin sonucunda eğitim sürecindeki fiziksel ve sosyal değişkenlerin en önemli güdülenme kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Bölümü ile ilgili düşüncelerde olumsuz değişim yaşayanlarda olumsuz güdülenme düzeyi yüksek saptanmıştır. Mesleki uygulama alanlarını yetersiz bulanlarda içsel güdülenme, bu alanların beklentiyi karşılamadığını düşünenlerde içsel, dışsal ve genel güdülenme düşük bulunmuştur. Öğrencilerin meslekte başarılı ve kendi yeterliliklerinin olduğuna ilişkin olumlu güdülenme kaynaklarına sahip oldukları görülmektedir. Öğrencilerin mesleki başarılarını artıracak uygulamaların artırılması ve onların olumsuz güdülenmelerine sebep olan faktörlerin belirlenerek, bu olumsuzlukları bertaraf edecek önlemlerin alınması ile güdülenme düzeyleri artırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, Öğrenci, Motivasyon, Motivasyon Kaynakları, Mesleki Uygulama Alanları

1. Introduction

The most important source that affects human behaviors and determines the behaviors' course and severity is motivation. Motivation is a prerequisite in an individual's learning process since it is the force that activates, maintains and guides behaviors to achieve a goal (Bengtsson and Ohlsson, 2010; Benedetti et al., 2015). Motivation is an important factor which contributes to an individual's learning, regulates the learning environment and meets expectations (Acat and Köşgeroğlu 2006; Bilgin et al., 2016).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sivas, Türkiye.
ebbicer@cumhuriyet.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-1624-4988

A significant part of the problems that affect students' willingness to learn effectively and to improve themselves or their academic achievement can be explained by motivation. Motivation consists of three elements: intrinsic motivation, extrinsic motivation and negative motivation. Intrinsic motivation refers to a person's desire to be successful which arises from within the person (Oliveira et al., 2017). Extrinsic motivation stems from factors from outside the person or his/her working environment and is generally fulfilled by another person by using a number of tools. Negative motivation is the lack of motivation in situations where individuals cannot establish association between their activities and the consequences of the outcomes (Çelik et al., 2014; Ryan and Deci, 2000; Wong et al. 2014). Of these three motivations, the most important one is the intrinsic motivation. To achieve better motivation and performance, extrinsic motivation should be transformed into intrinsic motivation. Extrinsic motivation may result in reluctance, indifference and resistance in students when they perform learning activity); thus, intrinsic motivation is preferred by educators because it ensures creative and high-quality learning and integrates a person's knowledge and beliefs with successful behaviors (Çelik et al, 2014; Kızıltut and Ergöl 2011).

Health management education is carried out with professional practices in parallel with theoretical lessons. Professional practices significantly contribute to the improvement of students' theoretical knowledge and professional skills. Students' occupational motivation levels in the theory and practice courses, willingness to learn, expectation of professional practices and fulfillment of their expectations affect the development of their professional skills, psychological vitality and job satisfaction (Benedetti et al. 2015; Şanlı and Saraçlı, 2015). The present study was designed on the assumption that students with high levels of motivation and professional commitment have high levels of expectations of professional practices. The present study was conducted to determine the effects of motivation level on students' professional practices expectations.

In the literature review, the motivation levels of different groups were examined. In the study conducted by Zeytinlioğlu (2012), Öztürk ve İliman (2015), it was found out that the students are of high-level motivations. There has been numerous studies conducted by Şahin et al. (2011), Şanlı and Saraç (2011), Naralan and Kaleli (2012), Dursun and Aytaç (2012), to determine only the expectation levels of university students, and by Acat and Demiral (2006), Gürdoğan (2012), Özkan et al. (2015), Balantekin and Bilgin (2017) to determine their motivation levels. However, there has not been much work about examining the level of expectations and motivation levels of health management department students. Therefore, it is thought that this study will contribute to the literature.

2. Research Method

2.1. Sample

The population of this descriptive cross-sectional type study comprised 224 student attending the health management of a state university in the 2017-2018 academic year. In the study, the purposive sampling method was used and the whole population was reached. The distribution of the sociodemographic characteristics of the students participating in the study is given in Table 1. The participants' mean age was 22.34 ± 1.35 years. Of them, 78.4% were female, 61.2% resided in a city center and 78.4% had income equal to expenses (Table 1).

Table 1: Distribution of the sociodemographic characteristics of the participating students.

Characteristics	Test
	X±SD
Age	22.34±1.35
	Number (%)
Gender	
Male	57(25.4)
Female	167 (74.6)
Place of residence	
City	115(51.3)
District	72(32.1)
Village - Small Town	37(16.5)
Economic Status	
Income higher than expenses	31(13.8)
Income equal to expenses	181 (80.8)
Income lower than expenses	12(5.4)
Total	224

2.2. Data Collection Tools

The study data were collected with the Personal Information Form and the Motivation Sources and Problems Questionnaire.

2.2.1. Personal Information Form

Form questions students' sociodemographic characteristics, occupational motivation and expectations of professional practices. The items included in the Form question students' year at school, the place of health management department in the preference list (in Turkey, a student to start university makes a list of schools he/she wants to go by giving priority to the one(s) he/she prefers most), their opinions on motivation level and expectations of professional practices, etc.

2.2.2. Motivation Sources and Problems Questionnaire (MSPQ)

In the present study, the Motivation Sources and Problems Questionnaire developed by Acat and Köşgeroğlu (2006) to determine motivation-related issues was used. The questionnaire consists of 24 items. Of them, 11 are in the intrinsic motivation subscale (items 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 23, 24), 5 are in the extrinsic motivation subscale (items 13, 14, 15, 17, 20) and 8 are in the negative motivation subscale (items 5, 11, 12, 16, 18, 19, 21, 22). The minimum and maximum possible scores to be obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its three subscales were as follows: 24 and 120 from the overall questionnaire, 11 and 55 from the intrinsic motivation subscale, 5 and 25 from the extrinsic motivation subscale, and 8 and 40 from the negative motivation subscale. The higher the score obtained is, the greater the motivation level is. The score for each subscale is calculated by taking the arithmetic mean of the scores for the items of the relevant subscale. While the Cronbach's alpha coefficient of the questionnaire was 0.82 in Acat and Köşgeroğlu's study who developed the questionnaire (2006), it was 0.81 in the present study.

2.3. Administration of Data Collection Tools

After the ethical approval was obtained, written permission was obtained from the school management where the study was to be conducted. After the participants who agreed to participate in the study were informed about the study, their written and verbal consent was obtained. Then the study was conducted in the classroom environment.

2.4. Ethical Issues

The study was carried out in accordance with the principles of the Helsinki Declaration. The ethical approval to conduct the study was obtained from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Cumhuriyet University (No: 60263016-0.50.06.04). In order to carry out the study, written permission was obtained from the school management where the study was to be conducted. Before the study was conducted, the students were told that only those volunteering to participate in the study will be registered in the study, that the data obtained from them would only be used within the scope of the study and that credentials shared with the researcher would be kept confidential. Then they were informed about the purpose and length of the study. Finally, the participating students' written, and verbal consent was obtained.

2.5. Analysis of the Study Data

The data obtained from the study were analyzed using the SPSS for Windows 22.0 package program. For the analysis of the data; frequency, percentages, student t test and Mann Whitney U test were used. P Values < 0.05 were considered statistically significant.

3. Results

The distribution of the participating students' preference list and their opinions on professional practices given in Table 2 shows that of them, 56.7% preferred in the first 5, 47.3% chose due to economic reasons, 63.8% adapted to health management department immediately, 42.9% stated that their opinions regarding occupational changed negatively, 47.8% thought that the professional practices did not contribute to their skills adequately and 38.4% thought that skill related professional practices did not meet their expectations (Table 2).

Table 2: Distribution of the participating students regarding their preference and their opinions on practices.

Opinions	Number (%)
The place of health management in the preference list	
In the first 5	127 (56.7)
Between 6 th and 10 th	48(21.4)
In the 11 th place or over	49 (21.9)
The reason for preferring health management	
Economic reasons	18(9.0)
Ease of finding a job	106(47.3)
Family's guidance	33(14.7)
Favorite profession	67(29.9)
Having difficulty in adapting health management	
Yes	81(36.2)
No	143(63.8)
Changes in opinions about health management	
No changes	63(28.1)
Positive changes	65(29.0)
Negative changes	96(42.9)
Professional practices contribute environment to put theoretical knowledge into practice	
Yes	37(16.5)
Partly yes	80(35.7)
No	107(47.8)
Skills taught meet students' expectations	
No	83(37.1)
Partly no	86(38.4)
Yes	55(24.6)
Total	224

The mean scores the participants obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its intrinsic motivation, extrinsic motivation and negative motivation subscales were 76.89 ± 10.62 , 38.62 ± 7.57 , 19.53 ± 3.63 and 18.74 ± 5.09 respectively (Table 3).

Table 3: The mean scores the participants obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its subscales.

Scales	Minimum-maximum possible scores	X±SD
Intrinsic motivation	11-55	38,62±7,57
Extrinsic motivation	5-25	19,53±3,63
Negative motivation	8-40	18,74±5,09
Motivation Sources and Problems Questionnaire	24-120	76,89± 10,62

In Table 4, the comparison of the mean scores the participants obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its subscales is given. The mean scores obtained from the intrinsic subscale by the male and female students were 36.14 ± 8.10 and 39.46 ± 7.22 respectively, and the difference was statistically significant ($p < 0.05$). There was no statistically significant difference between the male and female students in terms of the mean scores they obtained from the extrinsic and negative motivation subscales ($p > 0.05$). The mean scores obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire by the male and female students were 74.24 ± 11.10 and 77.79 ± 10.33 respectively, and the difference was statistically significant ($p < 0.05$). According to the place of residence variable, there was no statistically significant difference between the mean scores the students obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its subscales ($p > 0.05$). The mean scores the male students obtained from the negative motivation subscale in terms of their income status were as follows: 16.22 ± 4.85 in those whose income was greater than their expenses, 19.16 ± 5.04 in those whose income was equal to their expenses 20.41 ± 4.87 in those whose income was lower than their expenses, and the difference was statistically significant ($p < 0.05$). There was no statistically significant difference between the mean scores the students obtained the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its intrinsic and extrinsic motivation subscales in terms of their income status ($p > 0.05$).

Table 4: Comparison of the mean scores obtained from the Motivation Sources and Problems Questionnaire and its subscales by the participants.

Motivation Sources and Problems Questionnaire and its subscales		X±SD	Test
Gender			
Intrinsic motivation	Male	36.14±8.10	t=2.909
	Female	39.46±7.22	p=0.004
Extrinsic motivation	Male	19.15±4.02	t=0.897
	Female	19.65±3.50	p=0.371
Negative motivation	Male	18.94±5.56	t=0.732
	Female	18.67±4.94	p=0.724
MSPQ	Male	74.24±11.10	t=2.198
	Female	77.79±10.33	p=0.029
Place of residence			
Intrinsic motivation	City	39.62±7.76	F=2.103
	District	37.52±7.28	p=0.124
	Village	37.62±7.30	
Extrinsic motivation	City	19.76±3.33	F=1.076
	District	19.01±4.22	p=0.343
	Village	19.81±3.28	
Negative motivation	City	18.60±5.39	F=2.006
	District	18.20±4.89	p=0.343
	Village	20.21±4.29	
MSPQ	City	79.99±9.85	F=2.197
	District	74.75±11.74	p=0.114
	Village	77.64±10.28	
Economic Status			
Intrinsic motivation	Good*	38.12±9.94	F=0.257
	Moderate**	38.78±7.10	p=0.773
	Bad***	37.41±8.15	
Extrinsic motivation	Good	18.83±3.77	F=0.760
	Moderate	19.16±5.04	p=0.469
	Bad	20.41±4.87	
Negative motivation	Good	16.22±4.85	F=4.952
	Moderate	19.06±5.04	p=0.008
	Bad	20.41±4.87	
MSPQ	Good	73.19±12.01	F=2.219
	Moderate	77.51±10.22	p=0.111
	Bad	77.00±11.69	

* Income greater than expenses

** Income equal to expenses

*** Income lower than expenses

In Table 5, the comparison of occupational motivation scores in terms of the students' preference, adaptation and opinions regarding professional is presented. There was no statistically significant difference between the mean scores the students obtained from the MSPQ and its subscales in terms of such variables as 'the place of professional in the preference list' and 'the reason for preferring professional' ($p > 0.05$). The mean scores obtained by the students having difficulty adapting professional were 34.85 ± 8.06 for the intrinsic motivation, 18.53 ± 4.27 for the extrinsic motivation, 73.00 ± 12.79 for the negative motivation subscales and 19.11 ± 4.84 for the overall MSPQ. The mean scores obtained by the students having no difficulty adapting professional were 40.75 ± 6.38 for the intrinsic motivation, 20.09 ± 3.09 for the extrinsic motivation, 18.24 ± 5.18 for the negative motivation subscales and 79.09 ± 8.45 for the overall MSPQ. Given the variable 'having difficulty in adapting professional', there were statistically significant differences between the mean scores the students obtained from the MSPQ and its intrinsic motivation and extrinsic motivation subscales ($p > 0.05$); however, the difference between the mean scores obtained from the negative motivation was not statistically significant ($p > 0.05$).

Table 5: Comparison of occupational motivation scores in terms of the students' preference, adaptation and opinions regarding health management.

Motivation Sources and Problems Variables Questionnaire and its subscales	X±SD	Test	
The place of health management in the preference list			
Intrinsic motivation	In the first 5	39.04±7.67	F=1.642 p=0.196
	Between 6 th and 10 th	39.25±6.93	
	In the 11 th place or over	36.89±7.81	
Extrinsic motivation	In the first 5	19.61±3.41	F=0.743 p=0.477
	Between 6 th and 10 th	19.85±3.69	
	In the 11 th place or over	19.53±3.63	
Negative motivation	In the first 5	19.11±4.88	F=1.169 p=0.313
	Between 6 th and 10 th	17.79±5.42	
	In the 11 th place or over	18.74±5.09	
MSPQ	In the first 5	77.77±10.14	F=1.572 p=0.210
	Between 6 th and 10 th	76.89±9.08	
	In the 11 th place or over	74.61±12.88	
The reason for preferring health management			
Intrinsic motivation	Economic reasons	39.44±7.49	F=0.490 p=0.690
	Ease of finding a job	38.92±7.20	
	Family's guidance	39.06±7.64	
	Favorite profession	37.70±8.20	
Extrinsic motivation	Economic reasons	18.88 ±3.14	F=0.588 p=0.624
	Ease of finding a job	19.63±3.68	
	Family's guidance	20.09±3.04	
	Favorite profession	19.26±3.96	
Negative motivation	Economic reasons	18.16±5.02	F=0.548 p=0.650
	Ease of finding a job	18.40±4.83	
	Family's guidance	19.48±5.80	
	Favorite profession	19.05±5.19	
MSPQ	Economic reasons	76.50 ±10.52	F=0.450 p=0.717
	Ease of finding a job	76.96±11.07	
	Family's guidance	78.63±9.46	
	Favorite profession	76.02±10.57	
Having difficulty in adapting health management			
Intrinsic motivation	Yes	34.85±8.06	F=36.36 p=0.000
	No	40.75±6.38	
Extrinsic motivation	Yes	18.53±4.27	F=9.986 p=0.002
	No	20.09±3.09	
Negative motivation	Yes	19.11±4.84	F=3.800 p=0.053
	No	18.24±5.18	
MSPQ	Yes	73.00±12.79	F=18.367 p=0.000
	No	79.09±8.45	
Changes in opinions about health management			

Intrinsic motivation	No changes	39.44±7.34	F=13.911 p=0.000
	Positive changes	41.84±7.08	
	Negative changes	35.89±7.11	
Extrinsic motivation	No changes	19.68±3.25	F=7.228 p=0.001
	Positive changes	20.75±3.08	
	Negative changes	18.60±3.97	
Negative motivation	No changes	18.09±4.66	F=2.692 p=0.070
	Positive changes	18.03±5.88	
	Negative changes	19.64±4.67	
MSPQ	No changes	77.22±10.24	F=7.701 p=0.001
	Positive changes	80.63±10.00	
	Negative changes	74.14±10.56	

Table 6 gives the comparison of occupational motivation scores in terms of the students' opinions about whether professional area provide appropriate environment to put theoretical knowledge into practice and whether skills taught meet the students' expectations. The mean scores obtained by the students thinking that the professional areas did not provide appropriate environment to put theoretical knowledge into practice were 37.34±7.42 for the intrinsic motivation, 19.15±4.12 for the extrinsic motivation, 18.35±5.06 for the negative motivation subscales and 74.85±11.15 for the overall MSPQ. The results demonstrated that the differences between their scores for the intrinsic motivation subscale and between their scores for the overall MSPQ were statistically significant ($p<0.05$) but between their scores for the extrinsic motivation subscale and between their scores for the negative motivation subscale were not ($p>0.05$). The mean scores obtained by the students thinking that skills taught did not meet their expectations were 35.62±7.48 for the intrinsic motivation, 18.78±4.16 for the extrinsic motivation, 18.83±5.00 for the negative motivation subscales and 73.24±11.43 for the overall MSPQ. The results demonstrated that the differences between their scores for the intrinsic motivation subscale, between their scores for the extrinsic motivation subscale and between their scores for the overall MSPQ were statistically significant ($p<0.05$) but between their scores for the negative motivation subscale were not ($p>0.05$).

Table 6: Comparison of occupational motivation scores in terms of the students' opinions about whether professional practices provide appropriate environment to put theoretical knowledge into practice and whether skills taught meet students' expectations.

Motivation Sources and Questionnaire and its subscales	Problems	Variables	X±SD	Test
Professional practices provide appropriate environment to put theoretical knowledge into practice				
Intrinsic motivation	Yes		40.54±8.57	F=3.230 p=0.041
	Partly yes		39.43±7.07	
	No		37.34±7.42	
Extrinsic motivation	Yes		19.59±3.69	F=1.233 p=0.293
	Partly yes		20.00±2.81	
	No		19.15±4.12	
Negative motivation	Yes		18.24±5.42	F=1.346 p=0.262
	Partly yes		19.48±4.95	
	No		18.35±5.06	
MSPQ	Yes		78.37±11.71	F=3.883 p=0.022
	Partly yes		78.92±8.84	
	No		74.85±11.15	
Skills taught meet students' expectations				
Intrinsic motivation	No		35.62±7.48	F=14.700 p=0.000
	Partly yes		39.17±7.22	
	Yes		42.27±6.48	
Extrinsic motivation	No		18.78±4.16	F=3.159 p=0.044
	Partly yes		19.77±3.01	
	Yes		20.27±3.53	
Negative motivation	No		18.83±5.00	F=0.496 p=0.610
	Partly yes		19.02±4.88	
	Yes		18.16±5.57	
MSPQ	No		73.24±11.43	F=9.587 p=0.000
	Partly yes		77.97±10.14	
	Yes		81.70±8.24	

4. Discussion

Students begin to have occupation-related expectations as soon as they start to receive education on the profession they have chosen. Given that health management education is mainly based on professional practices from the first year on, determining students' motivation level, the factors affecting their expectations and whether their expectations are met is of

importance for the restructuring of learning environments to improve students' professional competences and for the development of solution suggestion (Bilgin et al. 2016).

It was noteworthy that the participating students had high levels of extrinsic and intrinsic motivation and low levels of negative motivation. Of the motivations, the most important one is the intrinsic motivation. The high level of intrinsic motivation to achieve better motivation and performance was at the desired level for the participating students. The high level of external motivation of the students may cause reluctance, indifference and resistance when they perform the learning activity. In the study conducted by Öztürk and İlman (2015) on health management students, it was observed that the expectations and motivation levels of the students were high. In the study carried out by Soysal et al. (2017), health management students' expectations and motivation levels were found to be low.

In their study, Karaman Özlü et al. (2014), found that students' negative motivation levels were higher than their other motivation levels. On the other hand, Civci and Şener (2012) found that internal motivation levels were high whereas external motivation levels were low. In their study conducted to determine nursing students' motivation levels related to nursing profession (Osakwe Regina, 2015), Acat and Köşgeroğlu (2006) reached the conclusion that nursing students took intrinsic and extrinsic sources of motivation into account. It is thought that the different results in the studies may be related to many factors.

It is noteworthy that the score obtained from the negative motivation subscale by the students whose economic status was bad and whose opinions about professional changed negatively was high. It can be said that external factors negatively affected motivation. The scores obtained by the female students from the overall MSPQ and especially from the intrinsic motivation subscale were high. Of the students, those who had difficulty adapting health management department obtained low scores from the intrinsic and extrinsic motivation subscales. The students whose opinions about this department changed negatively obtained low scores from the intrinsic, extrinsic and negative motivation subscales, which suggests that their academic achievement would be low and that they might be unhappy in their professional lives (Osakwe Regina, 2015; Watson et al. 2008; Akıllı and Keskin, 2016; Korkmaz and İpekçi, 2015). Students' being satisfied with health management department increases their motivation for their professional education. Being satisfied with the profession during school years is thought to positively contribute to their success in the professional life, to their professional commitment and to the improvement of their professional knowledge and skills. Students' motivation levels might cause changes in their expectations of professional practices. In the present study, while intrinsic motivation levels were low in those who thought that skill related professional practices were inadequate, extrinsic and general motivation levels were low in those who thought that skill related professional practices did not meet their expectations.

According to the study conducted by Bilgin (2016), very few of the students thought that the professional skills settings were sufficient for the development of their professional skills, while about one out of four students stated that their expectations regarding professional practices were met. Aydın and Argun (2010) found that most of the students did not derive pleasure or peace while performing professional practices or did not find the opportunity to put all their theoretical knowledge into practice. The results of the present study were also quite consistent with the results of other studies. The students' expectations' not being met adequately, and the inadequacy of skill areas suggest that the future of the profession is at risk. If students are to provide health care at a professional level in the future, they should develop their knowledge and skills both theoretically and practically. In line with these results, it can be proposed that the problems related to professional practices in the education of the students should take the first place among the issues to be solved.

5. Conclusion

As a result of their education, health management students considered the physical and social variables in their educational process as the most important source of motivation. It appears that the students had positive motivation sources which made them feel they were successful and competent enough in their profession. It is recommended that greater emphasis should be placed on the creation of physical and social environments to enhance students' ambition. It is possible to increase students' motivation levels by focusing on application studies that increase students' professional success and make them aware of their qualifications, and by determining the factors that cause negative motivation in students and by taking the measures to eliminate these factors.

References

- Acat, M.B. and Köşgeroğlu, N. (2006). Motivation's Resources and Problems Scale. *Anatolian Journal of Psychiatry* 7:204-210.
- Akıllı, M. and Keskin, H.K. (2016) The Motivational Factors Affecting The Preference of Teaching Profession in Turkey. *Cogent Education* 3, <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1240652>
- Aydın, M. and Argun, M.Ş. (2010). The expectations of hospital practices and faced problems of the students in Bitlis Eren University, Health School, Department of Nursing. *Acibadem University Health Sciences* 1(4):209-213.
- Balantekin, Y. and Bilgin, A. (2017). The Effect of ARCS Motivational Model on Motivational Level, *Attitudes and Academic Success of the Students* 16(1):161-177.
- Benedetti Alison A., Diefendorff James M., Gabriel Allison S., and Chandler Megan M. (2015). The Effects of Intrinsic and Extrinsic Sources of Motivation on Well-Being Depend on Time of Day: The Moderating Effects of Workday Accumulation. *Journal of Vocational Behavior* 88:38-46.
- Bengtssona, M. and Ohlssonb, B. (2010) The Nursing and Medical Students Motivation to Attain Knowledge. *Nurse Education Today* 30(2):150-156.
- Bilgin Z., Arslan Özkan H. and Baş M. (2016). Effects of Motivation Level The Midwifery Students in Professional Practices Expectations. *Turkish Journal Health Science* 1(4):38-53.

- Çelik S., Şahin E., Dadak F., Dadak F., Sıdal S.G. and Akyüz F. (2014) Nursing Students' Level of Vocational Motivation and Affecting Factors. *Journal of Health Science and Profession* 1(2): 43-56.
- Civci H., and Şener, E. (2012). Determining The Nurse Candidates' Level of Vocational Motivation and Factors Affecting. *Dokuz Eylül Univ. Electronic Journal of School of Nursing* 5(4):142-149.
- Gürdoğan, A. (2012). Measurement Levels of Higher Vocational School Students Motivation in Education: The Case of School in Ortaca. *Muğla University Journal of the Institute of Social Sciences* 28:149-165.
- Karaman Özlü, Z., Gümüş, K., Güngörmüş, K., Avşar, G. and Özer, N. (2014). An Examination of The Sources of Motivation Problems Among Nursing Students In A Health Sciences Faculty. *Hemşirelik Eğitim Araştırma Dergisi* 11(1):47-53.
- Kızgıt, S. and Ergöl Ş. (2011). Health Colleges Students' Perceptions of Nursing and Their Views on Nursing Roles and The Future of Nursing. *Journal of Anatolia Nursing and Health Science* 14(2):10-16.
- Korkmaz, A.Ç. and İpekçi, N.N. (2015). Motivation in Nursing Education: Intrinsic and Extrinsic Motivation Resources of Students. *Journal of Health and Nursing Management* 2(3):121-131.
- Naralan, A. and Kaleli, S.S. (2012). University Students' Expectations from University and The Satisfactions Level from Their Departments' Atatürk University Case. *Journal of Organization and Management Sciences* 4(1):1-11.
- Oliveira, L.M.A., Souza, E.M., Pontes, E.F., Pereira, L.L., Apostolico, M.R. and Puggina, A.C. (2017). Nursing Undergraduate Students' motivation in The Use of Information and Communication Technologies. *Revista Baiana de Enfermagem* 31(3):1-12.
- Osakwe Regina, N. (2015). Factors Affecting Motivation and Job Satisfaction of Academic Staff of Universities in South-South Geopolitical Zone of Nigeria. *International Education Studies* 7(7):43-51.
- Özkan, N.Ö., Akın, S. and Durma Z. (2015). Nursing Students' Leadership Orientation and Levels of Motivation. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 12(1):51-61.
- Öztürk, Z. and İlman, E.Z. (2015) A Survey on The Choice of Field of Study, Expectation and Motivation Levels of Two Groups of Students Enrolled in The Departments of Health Management and Health Business Administration. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute* 8(1):71-93.
- Ryan, R. and Deci, EL. (2000) Intrinsic and extrinsic motivation: Classic definition and new directions. *Contemporary Educational Psychology* 25:54-67.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y.R. and Fırat N.Ş. (2011) University Students' Aims in Life, Educational Goals, Expectations from The University and Their State of Satisfaction. *Educational Administration: Theory and Practice* 17(3):429-452.
- Şanlı, T. and Saraçlı S. (2015) Analysis of The Factors Effecting The University Students' Future Expectations. *The Journal of Kafkas University Economics and Administrative Sciences Faculty* 6 (11):25-36.
- Soysal, A., Yağar F., Öke P. and Yoldaş M.H. (2017) Investigation of The Level of Motivation and Expectations of Students in The Department of Health Management. *International Social Research Congress 20 – 22 Nisan 2017 / Istanbul*.
- Watson, R., Gardiner, E., Hogston R., Gibson, H., Stimpson, A. and Wrate, R. (2008) A Longitudinal Study of Stress and Psychological Distress in Nurses and Nursing Students. *Journal of Clinical Nursing* 18:270-278.
- Wong, A.K.Y., Tang S.Y.F. and Cheng M.M.H. (2014) Teaching Motivations in Hong Kong: Who Will Choose Teaching as Fallback Career in A Stringent Job Market? *Teaching and Teacher Education* 41:81-91.
- Zeytinlioğlu, E. (2012). A Study of Accounting Students' Motives and Expectations: A Case Study of Dumlupınar University. *The Journal of Accounting and Finance*, 53:104-116.

Genişletilmiş Özet

İnsan davranışlarını etkileyen, davranışın yönünü, şiddetini belirleyen en önemli güç kaynağı güdülenmedir. Güdülenme, bir hedefe dönük olarak davranışı harekete geçiren, sürdüren ve yönlendiren bir güç olması nedeni ile bireyin öğrenme sürecinde bir ön koşuldur (Bengtssona and Ohlssonb, 2010; Benedetto et al. 2015). Ayrıca güdülenme bireyin öğrenme ortamının düzenlenmesinde ve beklentilerin karşılanmasında önemli bir etkidir (Acat and Köşgeroğlu, 2006; Bilgin et al., 2016).

Sağlık yönetimi eğitimi, teorik ve mesleki uygulamalarla paralel yürütülür. Mesleki uygulamalar öğrencilerin teorik bilgilerini pekiştirme ve mesleki becerilerini geliştirmede önemli katkı sağlar. Öğrencilerin teorik ve uygulamalı derslerdeki mesleki güdülenme düzeyi, öğrenme yönündeki istekliliği, ders uygulama beklentileri ve beklentilerinin karşılanma düzeyi mesleki becerilerinin gelişimini ve iş doyumunu etkiler (Şanlı and Saraçlı, 2015; Benedetti et al.2015).

Bu araştırma, sağlık yönetimi bölümünde okuyan öğrencilerin sorunları ve güdülenme kaynaklarının mesleki uygulama beklentisine yansımalarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı-kesitsel tipte planlanan bu araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinin sağlık yönetimi bölümünde öğrenim gören 224 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak tüm evrene ulaşılmıştır. Araştırmanın uygulaması başlamadan önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul onayı (No:60263016-0.50.06.04) ve uygulama yapılacak birimden yazılı izin alınmıştır. Araştırmaya katılması için davet edilen her öğrenciye yalnızca çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin alınacağı, alınan bilgilerin sadece araştırma için kullanılacağı, bireysel bilgilerin araştırmacı ile paylaşıldıktan sonra korunacağı, araştırmanın amacı, süresi konusunda açıklama yapılmıştır. Araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve Güdülenme Kaynakları ve Sorunları Ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmamızdan elde edilen veriler SPSS for Windows 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Verilerin analizi için frekans, yüzde, student t testi ve Mann Whitney U testi kullanılmış ve anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Öğrencilerin yaş ortalaması 22.34 ± 1.35 , %78,4'ü kadındır. Öğrencilerin %63,8'inin seçtiği bölüme hemen uyum sağladığı, %47,8'inin bu bölümle ilgili düşüncelerinde olumsuz yönde değişim olduğu ve %47,8'i mesleki uygulama alanlarını yetersiz bulduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin içsel güdülenme puan ortalaması 38.62 ± 7.57 , dışsal güdülenme puan ortalaması 19.53 ± 3.63 , olumsuz güdülenme puan ortalaması 18.74 ± 5.09 ve Güdülenme Kaynakları ve Sorunları Ölçeği puan ortalaması 76.89 ± 10.62 olarak saptanmıştır. Öğrencilerin bölüme uyumda sorun yaşama durumlarına göre içsel güdülenme, dışsal güdülenme ve toplam ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Öğrencilerin mesleki uygulama alanları uygun bulma durumlarına göre içsel güdülenme ve toplam ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($p < 0.05$). Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre dışsal ve olumsuz güdülenme puanları arasındaki fark anlamsız bulunmuştur ($p > 0.05$).

Öğrencilerinin içsel ve dışsal güdülenmenin yüksek olduğu, olumsuz güdülenmenin düşük olduğu dikkati çekmektedir. Seçtiği bölüme uyum sağlamada sorun yaşayanlarda ve seçtiği bölümle ilgili düşüncelerde olumsuz değişim yaşayanlarda içsel ve dışsal güdülenme düşük bulunmuştur. Sağlık Yönetimi bölümü ile ilgili düşüncelerde olumsuz değişim yaşayanlarda olumsuz güdülenme düzeyi de yüksek saptanmıştır. Mesleki alanlarını yetersiz bulanlarda içsel güdülenme, bu alanların beklentiyi karşılamadığını düşünenlerde içsel, dışsal ve genel güdülenme düşük bulunmuştur.

İyi güdülenme ve performans sağlamak için içsel güdülenmenin yüksek olması öğrenciler için istenilen düzeydedir. Öğrencilerin dışsal güdülenmesinin yüksek olması öğrenme eylemini gerçekleştirirken isteksizlik, ilgisizlik ve direnç göstermesine neden olabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin eğitimlerinde uygulama ile ilgili sorunların çözüm bekleyen konular arasında öncelikle ele alınması gerektiği söylenebilir.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Richard III: The Other King

Richard III: Öteki Kral

Erdinç PARLAK¹

İbrahim KOÇ²

Geliş Tarihi 11.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 12.03.2019 / Kabul Tarihi: 13.03.2019

Abstract

Richard III is one of the most disreputable kings of British history. He is accused of a series of murders, including the death of his two nephews, his wife's ex-husband and her ex-father-in-law, all for one reason; to seize and hold the throne. The reason why this king, who was on the throne for about two years and, according to the reliable historical documents, did not showed an unsuccessful management, has such a bad reputation is William Shakespeare's main character in Richard III. The author wrote this play during the reign of Richard's natural enemy, the Tudors. Because of the resources he used and the political environment of the time, Shakespeare had to create a monster, not a national hero. As a result a character who is as evil as Iago and Lear's daughters (Goneril and Regan), but more colourful than them, emerged. However; Shakespeare's text has many exaggerated and inconsistent aspects. This study focuses on the relationship between the exaggerated evil of Richard III and the effect of physical insufficiency on his psychology. In addition, it is claimed that the brutal and masculine behaviors of Richard is primarily a result of social expectations.

Keywords: Shakespeare, Richard III, Freud, Passion, Villain

Özet

III. Richard İngiliz tarihindeki en kötü şöhretli krallardan biridir. İki yeğeni, karısının eski kocası ve onun eski kayınpederinin ölümü de dahil olmak üzere bir dizi cinayetten suçlanmaktadır. Bu cinayetlerin tamamı tahtı ele geçirmek ve elinde tutmak için gerçekleştirmiştir. Yaklaşık iki yıl tahtta kalan ve güvenilir tarihi belgelere göre başarısız bir yönetim göstermeyen bu kralın kötü bir şöhrete sahip olmasının nedeni William Shakespeare'in III. Richard oyunundaki baş karakterdir. Yazar bu oyunu Richard'ın doğal düşmanı olan Tudor hanedanı döneminde yazmıştır. Yararlandığı tarihi kaynaklar ve dönemin siyasi ortamı gereğince Shakespeare bir ulusal kahramandan ziyade bir canavar yaratmak zorundaydı. Sonuç olarak Iago ve Lear'ın kızları (Goneril ve Regan) kadar kötü ancak onlardan daha renkli bir karakter ortaya çıkmış oldu. Shakespeare'in metninde birçok abartı ve tutarsızlık bulunmaktadır. Bu çalışmada III. Richard'ın abartılı kötülüğü ile fiziksel yetersizliğinin psikolojisi üzerinde yarattığı etki arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Richard'ın acımasız ve erkeksi davranışlarının öncelikle toplumsal beklentilerin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Shakespeare, Richard III, Freud, İhtiras, Kötü Adam

Richard III is no angel and it is not easy to claim the opposite because he himself reveals his villainy both with his speeches, and actions. Just at the beginning of the play he says, "I am determined to prove a villain, / And hate the idle pleasures of these days" (Rowse, 1988: 960). Therefore, not only some of the characters in the play but also real people who see Richard on the scene or read him from the text make similar comments on his character: he is a vicious monster, cruel, power hungry, inhuman. He is often compared to Macbeth who was a brave and successful soldier at the beginning, but having ambitions to the throne he loses all his virtue. They both have political ambitions and committed murders. As Honigmann (1989) states: "In *Richard III* Shakespeare attempted a sophisticated study of man's moral nature. One cannot resist comparing this early play with Shakespeare's supreme tragedies. *Macbeth*, in particular, resumes the same subject, the ambitious man who murders for a crown, and technically resembles *Richard III* all too often –an unusual self-repetition that may indicate Shakespeare's awareness of his earlier inadequacies" (37).

Although critics find some inconsistencies both in the structure and historical context of the play, it is still a theatrical success on the stage which depends on the brilliance of the main character. Further, it is one of Shakespeare's early plays and because of this some scholars attribute to these so-called inadequacies and inconsistencies to his immaturity. Shakespeare was not a historian but a creative dramatist; he created these characters to represent the struggle of the good and the bad on the scene. He exaggerated or dismissed some facts. Nevertheless, along with Iago, Richard was a favourite figure among Romantic writers. They were inspired by these characters when creating their Gothic villains.

¹ Assoc. Prof., Ordu University Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature, Ordu, Turkey. erdinparlak@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-7184-8709

² Lecturer, Ordu University Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature, Ordu, Turkey. ibrahimkoc@odu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9510-3376

Richard III, as in the other Shakespearean villains (e.g. Iago, Goneril and Regan) was described as treacherous, ruthless, amoral, and jealous. In spite of his bad reputation he was always an attractive character and the play has been popular on the stage unbrokenly from Shakespeare's day to this because; "It offers exciting drama as such, completely integrated as the Chronicle plays of *Henry VI* could not hope to be; though the longest, except for *Hamlet*, one's attention is compelled at every moment. Above all, it has the compulsive fascination of Shakespeare's first fully developed character as a psychological study" (Rowse, 1988: 952).

Shakespeare wrote the plays through synthesising the events from historical, literary, and dramatic sources. The author never denied the sources he benefited from, however his plays differ in many ways with the historical records. Although his plays were based on historical records, he "had never been strictly loyal to the original sources" (Urgan, 1996: 154). Due to the censorship politics of the Elizabethan era, the lack of suitable players for each role and the various difficulties associated with the stage techniques, Shakespeare chose to eliminate some scenes and characters in such historical plays rather than sticking to the source. Sometimes he had to make some changes to increase the dramatic effects of his plays. He usually shortened the events because the plays take two hours but he had to show the events that happened in years. On the other hand his historical sources do not necessarily reflect the history correctly since they were written under the influence of repressive monarchs. However, in general he is considered to be as true as possible to the truth, "weaving together all the various strands to create a single epic masterpiece which, for all its minor inaccuracies, is almost always right when it really matters" (Norwich, 1999: 5-6).

The political environment in England in which Shakespeare lived was not suitable for making a different choice. History is written by the victors. Once Henry Tudor won the battle and became the King Henry VII, his enemy, the former king turned to an evil minded man. He should be depicted as an immoral villain. And so it happened. Nevertheless, Shakespeare couldn't refrain from seeing Richard's personal bravery and sharp mind. For many people he is one of the most interesting and attractive characters in all Shakespeare plays. Considering "his skilful behaviours against his enemies, he was seen as one of the anti-heroes of English literature" (Wells, 1995: 25). In spite of his evil actions, there is something about Richard that fascinates the audience, even makes feel sympathetic, or at least affects them. In this way, what contemporary audience feel about Richard is not different to his relations with some of the characters in the play which express the force of his intelligence and personality. This situation can be considered as one of the inconsistencies of the play. For example Lady Anne insults Richard by calling him "dreadful minister of hell"; "the foul devil"; "foul lump of deformity"; "villain"; "hedgehog"; "fouler toad. Thou dost infect mine eyes" and "dissembler" (Rowse, 1988: 964-965-966). Depending on her remarks on Richard it can be said that she clearly has the knowledge of his evil character. Yet she is immersed in the magic of the Richard's masterful rhetoric. She became the victim of the insistent pursuit of his selfish desires.

What makes Richard III so evil is mostly his responsibility in a series of murders, all committed for one reason: to be the King of England. In the history much more violent crimes were committed for this purpose. For example some of the sultans of Ottoman Empire –many people respect and admire them today – killed their own sons, brothers, and with all their families, supposedly for the survival of the state. In fact the real reason of these murders is to maintain political power. In the history of England or any other monarchies there have been many similar events. The great King of England Henry VIII killed his wives and many other people. Jan Kott (1986), after taking the inventory of the deaths for the sake of the throne at the beginning of *The Kings*, says, "Every historical period finds in [Shakespeare] what is looking for and what it wants to see.... [we] cannot do otherwise" (5). Therefore in our contemporary world Richard's villainy has to be addressed from a different perspective.

As a matter of fact Richard III is no angel; neither with the wings nor with the horns. He was a tough fighter and certainly not the weak hunchback that Tudor propaganda depicted him as. He had a physical distortion. This has been proven scientifically by the investigation of Richard III Society: (The real) Richard III had suffered from "scoliosis", not hunchbacked (Richardiii.net). In other words there was an abnormal curvature in his spine. Richard III in Shakespeare's play has the same disorders, too. Throughout the play different characters talk about his physical status many times. He is physically "deform'd, unfinish'd", sent by "dissembling Nature" into the world "scarce half made up" (Rowse, 1988: 960). He should be considered as a disabled man. It is possible to say that he was covering his weakness, his physical ugliness with his powerful sides. Besides, he is highly jealous of the people around him especially his brother Edward and his relationship with Lady Grey. Disabled people, either from birth or acquired later with some handicap that prevent them from functioning normally, strengthen their other senses or abilities. They simply compensate one thing with another. Some studies have indicated that people born deaf have better peripheral vision. And it is widely accepted that blind people have more powerful senses than sighted people.

In a world that kindness and effeminateness are seen as weakness – for example Henry VI – Richard, with his deformed body and his disability of loving women, had no other choice; there was no other option for him than to act as a villain. He simply compensated his deficiencies with transforming into a vicious character. "Psychoanalytic theory has focused on the relationship between Richard's physical deformities and his deviant behaviour (Dobson&Wells, 2001: 388)". From a similar point of view psychoanalyst Sigmund Freud made comments on his character; Freud argued that Richard exemplified the pathology of exceptional persons who flaunt their physical limitations to excuse their antisocial desires, which serve as compensation: "Nature has done me a grievous wrong in denying me the beauty of form which wins human love. Life owes me reparation for this, and I will see that I get it. I have a right to be an exception, to disregard the scruples by which others let themselves be held back. I may do wrong myself, since wrong has been done to me. Richard's inner motives have also been discussed in terms of various sexual pathologies" (qtd. in Dobson&Wells, 1988: 388).

In terms of the Shakespearian character, Richard's villainy is not from birth. There is a different character in the *Henry VI* plays. "Richard is a minor character in *2 Henry VI*; ... he shows none of his later cunning or ruthless lust for mastery

(Moulton, 1996: 259-60)". But in *Richard III* his identity shifts from a heroic war hero to the vicious statesman of Machiavelli. He turned out to be a dynamic representation of Renaissance monstrosity. Despite some historical facts, this transformation is not an unnatural creation of fiction. It can be seen both as a natural result of his physical condition and the course of events. Moulton (1996) also draws attention to the transformation of Richard III, and he points out some factors that led him to do evil things. He argues that King Henry VI and Edward IV did not represent the traditional patriarchal order and English manhood destroys itself if there is no strong masculine authority to rule and tame the men. According to Moulton the political situation of England at the Elizabethan Era helped the unruly masculine violence to increase because a woman was ruling the country. And as this traditional role is transformed, Richard became more monstrous.

Shakespeare obviously knew that hundred per cent evil is a very rare characteristic among humans like hundred per cent goodness. So, he created a multidimensional character that can be handled from different aspects. It is not easy to come to an absolute judgment about him. Looking at previous part of the story, in terms of Shakespeare's histories, Richard's character change reveals more details. In the *Henry VI* plays, although he has little parts in these plays, they say much about his character. *2 Henry VI* pictures him as a trusting and devoted nobleman, while *3 Henry VI* represents Richard as a successful and courageous warrior. Richard's father, the Duke of York, accepts him as the true king of England. King Richard II was illegally deposed from the throne, so the legal heir should have been from the younger brothers of him. Richard III comes from Richard II's eldest brother, while Henry VI comes from his younger brother. Because of this situation, he has brought opposition to the court. This controversial issue appears in *1 Henry VI*. Later he decides to let Henry VI rule during his lifetime and take the throne on his death, but York's son encourages him to take the throne sooner. His father's inevitable death has an enormous effect on Richard III's character change.

Richard's father, York obviously sees him as being both honourable and worthy of the crown. In *2 Henry VI*, Lancastrian Lord (Thomas) Clifford turns on Richard: "Hence, heap of wrath, foul indigested lump, / As crooked in thy manners as thy shape" (Rowse, 1988: 879). Richard's deformity is mentioned for the first time at this moment. Here Clifford attempts to challenge the York's claim to the crown by attacking Richard's deformity. However his father immediately opposed this accusation. He says, "Nay, we shall heat you thoroughly anon" (ibid, 879). Richard's physical defect suddenly becomes insignificant, because York wants to preserve his son's honour. Even though it happened in the course of a quarrel, this accusation functions as the basis of the perception of Richard's physical distortion in the context of the War of the Roses. At this stage, it is clear that Richard's physical disability is not seen as a sign of evil. Richard's value should be determined through his actions.

This hostility between Cliffords and the Yorks is not random or meaningless. Clifford is a lord of the court whose family is always loyal to the Lancastrians, so he was called for to judge York when he claimed that he should be the real owner of the throne. In battlefield York kills him at the end of *2 Henry VI*, and his son, (John) Clifford, announced he would not feel pity any of the Yorks after he finds his father's body. Later, he kills York's the younger son Rutland and York himself. After this they become enemies, so Richard decides to kill him on the battleground, but Clifford dies from an arrow wound before Richard can find him.

In *3 Henry VI*, Richard is shown as equal to his brothers, both in bodily strength and his leading abilities. At first he appears in *3 Henry VI* as a glorious soldier. After brutally killing Somerset he says, "Thus do I hope to shake King Henry's head" (ibid, 892). Here, Richard is able to kill a non-disabled warrior. He proves himself as a brave soldier. He is also one of the vigorous warriors in *3 Henry VI*: He destroys the young Clifford, the Prince Edward and King Henry VI. By destroying them, he makes it possible for his family to take the crown. Depending on this it is also clear that here Shakespeare presents him as a character both physically capable and skilled. But in the later part of the story, in *Richard III*, when he faces Henry Tudor, he cannot stay in that position.

Compared to Richard III with the other kings before or after him it could be seen that his actions are not against nature, but instead they can be considered as realization of social expectations. If Richard is seen only as a vicious murderer, heroism of this tragic character may be missed. Francis Bacon in *Of Deformity* claimed that "all deformed persons are extreme bold first, as in their own defence, as being exposed to scorn, but in process of time, by a general habit" (Bacon). By demonstrating courage in combat, Richard drew a different character than the expectation that "his deformity is a clear sign that he is odious and wicked" (Torrey, 2000: 123). He tries to come up to the identity arranged for him by his father. He wanted to be his father's favourite son and tried to gain his consent. Throughout the first part of *3 Henry VI*, Richard's physical distortion is a negligible feature that has not caused a negative perception since his personality stems from his successes in battlefield.

Richard's support system is damaged after his father's death because "he is the only person that Richard really loves and respects" (Urgan, 1996: 186). While Richard and Edward are waiting for news about their father, they do not know anything about his situation, captured or killed. Edward recognizes that Richard is distressed. Here, Richard replies, "I cannot joy, until I be resolved / Where our right valiant father is become" (Rowse, 1988: 903). Richard is closer to his father than his brothers, so his father's wellbeing is very important for his happiness. As a result of this when York's life is in danger, it also becomes a danger for Richard's steadiness. Richard says "Methinks, 'tis prize enough to be his son" (ibid, 903), because of York's valour and nobleness. Without his guidance and protection, Richard's identity is threatened. He was left alone with his deformed body. When their father's death is publicized, Richard states that "I cannot weep; for all my body's moisture" (ibid, 904), and that

To weep is to make less the depth of grief:
Tears then for babes; blows and revenge for me
Richard, I bear thy name; I'll venge thy death,

Or die renowned by attempting it (ibid, 904).

Here it is clear that he plans to take on a course of action that would eventually make him a bloody monster in the eyes of most people. After a while he started to describe his physical condition in detail and reveals his ambitions to catch the throne;

Torment myself to catch the English crown;
And from that torment I will free myself,
Or hew my way out with a bloody axe.
Why, I can smile, and murder whiles I smile,
And cry 'Content' to that which grieves my heart,
And wet my cheeks with artificial tears,
And frame my face to all occasions.
I'll drown more sailors than the mermaid shall;
I'll slay more gazers than the basilisk;
I'll play the orator as well as Nestor,
Deceive more slyly than Ulysses could,
And, like a Sinon, take another Troy.
I can add colours to the chameleon,
Change shapes with Proteus for advantages,
And set the murderous Machiavel to school.
Can I do this, and cannot get a crown?
Tut, were it farther off, I'll pluck it down. (ibid, 922).

Richard describes his physical deformity in details, draws his portrait with his arm like a withered shrub, his back like an envious mountain and his legs of unequal size. This soliloquy reveals the psychology of Richard who has a deficiency by nature. And Bacon's idea about ambition and deformity seems to be drawn in Richard's character. The soliloquy comes just after the scene between Edward and Lady Grey where Edward tries to win her. Richard witnessing the immorality of Edward in jealousy, in return, is reminded of his deformed being and having no chance to win a lady's heart. Thus Richard's mind begins to be agitated between two extremes which are those reflecting his inferiority complex and his superiority complex. When he hears Edward's wooing of Lady Grey, he first dreams of English crown, then thinks about his poor form and mocks his deformity. His unfulfilled desires to govern and to be superior haunt his mind and make him quicken his decision to play the Machiavellian villain. His ambitious mind aspiring to ascent high is also revealed in his words later in the play: "And fearless minds climb soonest unto crowns" (ibid, 937).

Though, initially, Richard is drawn as a strong warrior fighting at his father's side in loyalty, as the play proceeds, his portrait as a warrior is pushed backwards but the portrayal of his character as a typical Machiavellian politician who waits for the exact moment to attack and to grasp the power he aimed at is drawn in full detail. The shift of identity and exposure of the inner psyche of Richard and the changing perspective from the warrior to the ambitious political man comes to fore with the naming of Richard as the Duke of Gloucester. When Edward becomes the new king, he announces that his brothers will have new titles. This event will reconstruct the patriarchal system that Richard needs to preserve his former identity. Though, Richard dislikes the title Edward grants him. Richard asks if he can "be Duke of Clarence, George of Gloucester; for Gloucester's dukedom is too ominous" (ibid, 916). Here Richard refers to Thomas of Woodstock, the former Duke of Gloucester, who rebelled against Richard II. He was executed by the order of the king. Shakespeare also used this event in the opening scene of *Richard II*. Edward rejects Richard's demand for it is a "foolish observation," (ibid, 916) and Richard becomes the Duke of Gloucester. In the past Richard's father labelled Richard as a valorous warrior and now Edward, by giving him this title, determines his brother's role; Richard is characterized as a rebellious and put in a more passive situation. The familial ties have broken when Clarence turns his back to his family member and joins Henry's side. After this incident, Richard felt abandoned and left alone. For him this is nothing but a kind of betrayal. Richard rejects his family and, instead of supporting his brother's position, chooses to carry out some evil actions that are clearly against his noble character. On the contrary after his brother's death during the negotiations for *Titulus Regius*³, he did not claim illegality of his kingship. He insisted on his illegal marriage and the fruit of that marriage, Edward V. At the end his claims were justified. In a soliloquy, Richard curses Edward before declaring his desire for the throne; he wishes "no hopeful branch may spring" from Edward's line (ibid, 921). In a monarchy there can only be one king, like there is only one sun in the sky, and Richard wants to be the king. Besides his physical deformity, it is clear that Richard's villainy stems from the lack of loyalty to his family.

³ The statute of the Parliament of England, issued in 1484, by which the title of King of England was given to Richard III.

After Richard was bereft of his family support, he starts to reject all positive feelings. He claims “cold premeditation” (ibid, 921) that derives from lack of affection: “Love forswore me in my mother’s womb” (ibid, 921). Here also his mother’s love becomes problematic because, in a sense, she determined Richard’s nature due to her internalized failings. By attacking his physical deformity, he begins to deny even self-love. Richard no longer regards himself as his father’s earnest son, the victorious war hero who is always loyal to his family, but as crippled humpback who falls from grace. It can be seen that there is a direct connection between absence of love and his physical condition:

And, for I should not deal in her soft laws,
She did corrupt frail nature with some bribe,
To shrink mine arm up like a wither’d shrub;
To make an envious mountain on my back,
Where sits deformity to mock my body;
To shape my legs of an unequal size;
To disproportion me in every part (ibid, 922).

Here Richard’s abnormality is completely categorized, but the description is not as it seems at first glance. According to Bone (2013) Richard is in a state of confusion and instability. He has experienced a destabilizing event, and this accelerated his transformation from a hero to a villain. His arm weakens with which he killed Somerset and King Henry VI, his back twists; and, his legs are bent like a bow rather than walking like the warrior he used to be. His transformation can also be seen through his language. He decides to carry out a course of action that will further remove him from his former identity (22). Here it is clear that what made Richard a complex and attractive character is this transformation he has had.

Additionally, Richard himself brings out a “rhetoric of deformation, calling attention to the novelties of his physical shape and the ways in which that shape liberates him from the constraints of conventional courtly deportment” (Garber, 2004: 56). In other words his physical deformation is strongly related to his inner deformation. The weaker he becomes physically the more he needs compensation. He realized that he needs to write himself a future outside the society. He looks different, he feels different. Nature has not treated him right, so he concludes that he can betray others. He makes a choice to realize his evil plans in order to compensate his physical deformity: He decides to take the crown.

Meanwhile Richard’s self-dehumanisation process was going on. He says;

The midwife wonder’d and the women cried
“O, Jesus bless us, he is born with teeth!”
And so I was; which plainly signified
That I should snarl and bite and play the dog.
Then, since the heavens have shaped my body so,
Let hell make crook’d my mind to answer it (Rowse, 1988: 950).

His words can be linked to his disposition to a malevolent nature. He thinks that he’s born as a dog because of the shape of his teeth. Here his understanding of his physical status may be persuasive. Dogs are usually regarded as very reliable and faithful animals. They protect their homes from enemies. Richard’s former identity and the analogy here seem to be more compatible with each other. He finally concludes that his deformed mind should be the result of his deformed body. According to Bone (2013) from this phrase it seems that he doubts what he says. His words are not like, “My body is crooked, so my mind must conform it” but they are as, “let hell make crook’d my mind,” which suggests that his physical status does not necessarily determine the nature of his soul. Richard has chosen to reconcile his physical disability and his deformed body with the evil that appears in his soul. He prefers see his physical status as a sign of evil. Like Lady Macbeth’s “unsex me here” speech, he decides to free himself from the feelings of guilt and fear caused by his plans to take the crown (24).

Richard questions his physical status in *Richard III*. In the opening soliloquy he gives a long description about his deformed body;

I, that am not shaped for sportive tricks,
Nor made to court an amorous looking-glass;
I, that am rudely stamp’d, and want love’s majesty
To strut before a wanton ambling nymph;
I, that am curtail’d of this fair proportion,
Cheated of feature by dissembling nature,
Deformed, unfinish’d, sent before my time
Into this breathing world, scarce half made up,
And that so lamely and unfashionable

That dogs bark at me as I halt by them;
 Why, I, in this weak piping time of peace,
 Have no delight to pass away the time,
 Unless to spy my shadow in the sun
 And descant on mine own deformity (ibid, 960).

He complains that even dogs do not see him as human: Richard portrays himself distorted and malformed as if he is basically inhuman. This soliloquy provides a clear basis for creating an image of Richard; he clearly states that his physical appearance is extremely distorted. Because of his deformity he thinks that it is impossible to enjoy him physically. His words can be read with a different perspective. He has been going downwards since he lost his father's support and love by his death. Considering Richard's journey throughout the tetralogy, it can be seen that although he is determined to be evil, he is undoubtedly certain about legitimacy of his actions. Therefore his actions can be seen as the implementation of the "grand mechanism". Jan Kott explains this concept in the first part of his *Shakespeare Our Contemporary*. For Kott (1986) "there are no bad kings, or good kings; kings are only kings (17)." The wheel is about to take Edwards down and Richard is the one who wanted to be brought up. He is the one who has right to be the king because the Crown reflects his strong side. He was the one who killed the former king and provided his brother the kingship. He was the one who fought valiantly for his family honour and country. He waits for the appropriate time to claim the crown which he believes to be his own right. Here, in the opening scene of the play, as a compensation for his lack of goodness, Richard creates a new inner world for himself and he creates a new personality for himself by seeing the disabled body as an excuse for his evils.

According to Richard he is not suitable to be a lover so becoming an evil character is the only option for him: "Since I cannot prove a lover, / To entertain these fair well-spoken days, / I am determined to prove a villain" (Rowse, 1988: 960). For Richard there seems to be only two potential options: either a man in love or an evil person. Richard uses the word "determined" which shows that he is not yet a villain. On the other hand many scholars think that Richard is evil from the very beginning. Richard is often criticized for using his physical disability to gain the attention of others. Some critics argue that Richard's evil is an innate part of his character, rather than a reaction stemmed from his body's disorder. For example, according to John Palmer, he is almost in love with his hunchback (Palmer, 1948: 84-85) because; his physical deformity is also a symbol of his superiority. He was born ugly and malformed but he is proud of managing things that many handsome men cannot succeed. In contrast Richard is not necessarily an angelic figure but also not a villain from the beginning. He is a premature and has some physical deficiencies but he is also a strong and brave soldier. For most of his life he is totally loyal to his family. Even in the last battle with Henry Tudor, he killed five not-disabled soldiers.

Richard's villainy revealed itself when he betrayed Clarence. Before that, they seem to have a strong brotherhood bond. They worked together to defeat the Lancastrians. So, Clarence trusts Richard that he will save him from the Tower. By destroying him Richard turned into the dishonest cruel and rebellious Machiavellian statesman. The change from external monstrosity to internal monstrosity was actually based on his physical distortion. When Richard turns himself from a natural to an artificial monster, he also frees himself from scorn. It is clear that, in spite of his physical status, Clarence had trust in Richard and by doing this he shows that he still sees his brother as noble and valorous. Clearly his family does not see Richard's deformed body as a sign of danger or villainy. Richard's successful appearance in 3 Henry VI determines his brother's perception. He obviously underestimates Richard. When the guards take him to the Tower, Richard expresses his feelings for his brother in a sneaky way. He loves Clarence because he makes his immoral plans much easier to accomplish.

In the second scene of the first act Richard tries to manipulate a noble woman, Lady Anne, to marry him. Even though he killed her husband, Prince Edward and her father-in-law, she accepts marrying him. Richard tells her that he has killed her husband and father-in-law for the sake of her beauty. Both Richard's and Lady Anne's behaviours are subjected to different interpretations. For example, when Anne says that she is mourning her husband's and father-in-law's death, how sincere is she? One could be suspicious of this behaviour. Critic Stephen Greenblatt says; "The strange and surprising thing in *Richard III* is that the hunchback does, in fact, prove to be a weirdly successful suitor. He seduces Lady Anne, whose husband and father-in-law he has murdered, and more important, perhaps, in his jaunty wickedness and perverse humour, he has seduced more than four centuries of audiences." (Greenblatt, 2013).

At the beginning of the scene Lady Anne curses Richard, but after twenty lines of speech, she agrees to be his wife. Explaining her behaviour here is not easy. Richard is the only dominant character in this play. An overall view on the events in Shakespeare's history plays shows that women are generally relegated into inferior roles; all historical events are dominated by male characters. Lady Anne – wife of the deceased Lancastrian heir – loses her power by the death of her father-in-law, King Henry VI. Anne recognizes her weak position and starts to see Richard's straightforwardness. From this point of view it possible that she simply compensates her loss with marrying a courageous nobleman. Anne's confession "I would I knew thy heart" (Rowse, 1988: 966) suggests "she dimly perceives, even as she succumbs to him, that she cannot see his true intentions figured in his body but instead must see into his interior" (Torrey, 2000: 143). Nevertheless, it is not an appropriate decision for her because she apparently could see that the man who is asking to marry her cannot really love anybody. Richard says, "I'll have her; but I will not keep her long" (Rowse, 1988: 967). Like Clarence, Anne was also cheated. Here, Richard's behaviour seems more understandable, because her wife is a relative of the former King Henry VI. This would be a very useful marriage for Richard's political plans. And this explanation can be seen as an

example of the perspective towards women in the play. After poisoning and killing his wife, Richard begins to make plans for marriage with his nephew Elizabeth for the next phase of his political plans.

The fourth scene of the first act, in which Clarence was murdered by the assassins, is a touching one. After Richard successfully deceived Anne, it is Clarence's turn to meet Richard's change. For the first time, Clarence begins to suspect after he has seen a dream. He speaks,

Methoughts that I had broken from the Tower,
And was embark'd to cross to Burgundy;
And, in my company, my brother Gloucester;
Who from my cabin tempted me to walk
Upon the hatches: thence we look'd toward England,
And cited up a thousand fearful times,
During the wars of York and Lancaster
That had befall'n us. As we paced along
Upon the giddy footing of the hatches,
Methought that Gloucester stumbled; and, In falling,
Struck me, that thought to stay him, overboard,
Into the tumbling billows of the main.
Lord, Lord! methought, what pain it was to drown! (ibid, 975).

In this play those involved in the dreams generally come true. Clarence's prophetic dream involves Richard causing his drowning at sea. Let alone seeing it as a threat, in the eyes of Clarence, Richard's deformed body is a reason for love and concern. Clarence does not detest Richard's deformed body; on the contrary he wants to preserve Richard's life. Instead of blaming his brother for being thrown into the sea, he blames himself: "I have done those things, / which now bear evidence against my soul" (ibid, 975). He does not establish a connection between his nightmare and his situation. This is contradictory with the monster image of the young brother of Yorks.

Later in this scene, he is drowned in a "cask of wine" by murderers hired by Richard. But he did not suspect Richard even when he faced with his executioners. When Clarence realizes the murderers' purpose, he supposes that it is Edward's command. "I will send you to my brother Gloucester," Clarence says, "who shall reward you better for my life / than Edward will for tidings of my death" (ibid, 978). When the murderers say that he is deceived and tell him who has sent them, Clarence does not believe this new information: "O, do not slander him, for he is kind" (ibid, 979). He had no doubt about his brother until his death. Because of Richard's former goodness, Clarence cannot see the change in Richard's personality.

Murdering Clarence seems to have a drastic effect on Richard's character. He entered into an irreversible way which ends up his final falling in the battlefield. Before this moment he could have returned to his former situation; loyal and dedicated member of York family. But after the death of Clarence his interior monstrosity manifested itself. Buckingham realized Richard's new status and seems to be willing to join his plans in order to have some material advantages. He says "We wait upon your grace" (ibid, 982) to show his commitment to Richard. Besides he hates Queen Elizabeth and her family. Meanwhile King Edward dies. He was planning to cancel the death warrant of Clarence and when he learned his death he started grieving and his condition deteriorated, and eventually he died. When King Edward dies, Richard becomes the Lord Protector of England until the elder of Edward's sons grow up.

After the death of his brothers the main obstacle between Richard and the crown was his nephews. But it was not so easy to eliminate them because their mother was a princess and she had very powerful relatives who could protect her and her sons. In an aside he revealed his intention by saying "So wise so young, they say, do never live long". (ibid, 989) Then Richard made another plan and killed the court noblemen who were loyal to the princes. Later, in order to keep the princes unprotected, he ordered to be captured and executed their relatives on their mothers' side. After that, Richard led his political allies, especially his right-hand man, Lord Buckingham, to crown him as the king. Richard then imprisoned the young princes at the Tower and sent out murderers who had been hired to kill both children.

The death of the young princes makes Richard "the monstrous child-killer whose ruthless stratagems and vicious seductions violate temporal narratives of a future secured by the triumph of innocent youth" (Campana, 2013: 23-24). After *Titulus Regius* the princes are declared illegitimate, so they became politically less threatening for Richard. Yet he insisted on annihilation of them because he seems to believe without the princes his position will be stronger. He does not want to do it himself. Actually Richard only commits murder in battles especially in the previous part of his story. On the other hand in this play, he has murderers realize his plans, and a loyal accomplice, Buckingham. This can also be regarded as his unwillingness to destruct the brave warrior side of his character. After this stage, he put an end to share his plans with the audience, as he often does before. Later when his actions become more complex, he is drawn into the action as if he was drawn into a vortex: "The Richard who seemed to delight in knowing that he was playing in a play becomes the Richard who is trapped in the illusion" (Mooney, 1990: 48).

Until then, the reign of terror that Richard set out gave fear to ordinary Englishmen and they began to hate him. He almost dismissed everyone in the court, even the power-hungry Lord Buckingham. When he hesitated to consent to killing the young princes, he lost Richard's confidence. Though later he agreed and claimed the earldom of Hereford as he had been promised, Richard refused him. When rumours began about a new candidate with an eye on the throne who was gathering forces in France, many upset noblemen were eager to join this operation. This candidate was the earl of Richmond, who comes from a secondary arm of the Lancaster family. England and many Englishmen were ready to welcome him.

In the meantime Richard was trying to consolidate his power. He murdered his wife Queen Anne, so that he could marry young Elizabeth, the daughter of the former Queen and the dead King Edward. Then he says;

I must be married to my brother's daughter,
Or else my kingdom stands on brittle glass.
Murder her brothers, and then marry her!
Uncertain way of gain! But I am in
So far in blood that sin will pluck on sin:
Tear-falling pity dwells not in this eye (Rowse, 1988: 1007).

Although the young Elizabeth was his niece, marrying her would secure his position. However, Richard's power began to decline, and Queen Elizabeth managed to prevent him from carrying out his plans. In the meantime, she promised to allow Richmond to marry young Elizabeth.

Finally Richmond invaded England. The night before the Battle of Bosworth, last battle of the War of Roses, Richard had a terrible dream. In his dream he saw that everyone he killed cursed him. They foresee that he would die in the battle. Guiltiness, misery and death await the doomed king. When he woke up he said;

Cold fearful drops stand on my trembling flesh.
What do I fear? myself? there's none else by:
Richard loves Richard; that is, I am I.
Is there a murderer here? No. Yes, I am:
Then fly. What, from myself? Great reason why:
Lest I revenge. What, myself upon myself?
Alack. I love myself. Wherefore? for any good
That I myself have done unto myself?
O, no! alas, I rather hate myself
For hateful deeds committed by myself!
I am a villain (ibid, 1026).

He becomes highly self-reflective. Richard, as a "ruthless" and "vicious" murderer; and who also has "no trouble avoiding the pitfalls of love and compassion", has reached a new level of consciousness (Campana, 2013: 23-24). Yet, by looking at his words one cannot fall the illusion that he was suffering or regretful about what he had done. His conscious bothered him only when he was asleep. When he woke up, he turned to his normal mood;

Let not our babbling dreams affright our souls;
Conscience is but a word that cowards use,
Devis'd at first to keep the strong awe;
Our strong arms be our conscience, swords our law (Rowse, 1988: 1029).

He felt the illusion of dominating everything around him. But, it was not the case. He was faltering and he was thinking of the murders he had committed. On the battlefield, Richard was killed and Richmond became the new king under the name of Henry VII. Richmond's marriage to Elizabeth put an end to the problems between the houses of York and Lancaster. Britain entered in an atmosphere of peace and tranquillity. Although *Richard III* is a history play, there are certain elements in the play that makes it a tragedy. For example in the last act before the battle that he was going to die he says; "I shall despair. There is no creature loves me; / And if I die, no soul will pity me" (ibid, 1027).

Throughout the tetralogy, Richard's part has constantly increased and it finished by his death. On account of this Richard is not only *Richard III's* but also the main character of all tetralogy. In spite of his clearly evil actions and confessions confirming his vicious character, Richard cannot be seen as the obvious signifier of evil. For much of the plays he was also depicted as a war hero, loyal family member and a worthy son. Shakespeare had some different reasons to attribute Richard's villainy to his deformed body. In the past many critics did the same thing.

Due to the researches and studies of Richard III Society, the interest on the Richard IIIs, both fictional and the real, has increased in recent years. The members of this society believe that negative judgements on king Richard III mainly stems from Shakespeare's play. And they are doing their best to change this opinion. On the other hand, eventually, it is a literary text and it should be handled with tools of literature not history. In the play there is a man who has important physical disorders living in an environment where power changes hands constantly. Besides, certain events have caused drastic changes in his life. In essence the main theme of the play is what passion can do to a lonely and disabled man with a broken heart. That's why he is neither an angel nor a devil, just a passionate man who needs to be the king in order to relieve his pains.

References

- Bone, K.M. (2013). *Deceived From Within: Monstrosity and Villainy in William Shakespeare's Richard III*. Alabama, Unpublished MA Thesis
- Campana, J. (2013). Killing Shakespeare's Children: The Cases of Richard III and King John. *Shakespeare 3.1* : 18-39.
- Dobson, M. and Wells, S. (2001). *The Oxford Companion to Shakespeare*. New York: Oxford University Press
- Garber, M. (2004). *Richard III and the Shape of History*. *Shakespeare's Histories: A Guide to Criticism* Ed: Emma Smith. Blackwell Publishing Ltd.
- Honigmann, E.A. (1989). *Myriad-Minded Shakespeare*. New York: St. Martin's Press
- Kott, J. (1986). *Shakespeare our Contemporary*. New York: W. W. Norton & Company Inc.
- Mooney, M.E. (1990). *Shakespeare's Dramatic Transactions*. Durham: Duke UP
- Moulton, I.F. (1996). A Monster Great Deformed: The Unruly Masculinity of Richard III. *Shakespeare Quarterly* 47.3 (Autumn) 251-268.
- Norwich, J. J. (1999). *Shakespeare's Kings*. London: Viking Pub by Penguin
- Palmer, J. (1948). *Political Characters of Shakespeare*. London: Macmillian
- Rowse, A.L. (1988). *The Annotated Shakespeare The Comedies The Histories, Sonnets and Other Poems The Tragedies and Romances*. New York: Greenwich House
- Torrey, M. (2000). The plain devil and dissembling looks: Ambivalent Physiognomy and Shakespeare's Richard III. *English Literary Renaissance*. Volume 30, Issue 2 March 2000, 123-153
- Urgan, M. (1996). *Shakespeare ve Hamlet*. İstanbul: Cem Yayınevi
- Wells, S. (1995). *Shakespeare: Yazar ve Eserleri (Shakespeare: The Writer and his Work)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Web Sources

- "The Mortal Remains of Richard III." The Richard III Society. 2014. 05 Jan. 2014. <http://www.richardiii.net/leicester_dig.php>.
- "Of Deformity." A Theory of Civilization by Philip Atkinson. 05 Jan. 2014. <<http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/baconf/deform.htm>>.
- Greenblatt, Stephen. "The Shape of a Life". 05 Feb. 2013, 09 Jan. 2014. <<http://www.newyorker.com/online/blogs/books/2013/02/the-shape-of-a-life-richard-iiis-twisted-bones.html>>.

Genişletilmiş Özet

III. Richard İngiliz tarihindeki en kötü şöhretli krallardan biridir. İki yeğeni, karısının eski kocası ve onun eski kayınpederinin ölümü de dâhil olmak üzere bir dizi cinayetle suçlanmaktadır. Bu cinayetlerin tamamı tahtı ele geçirmek ve elinde tutmak için gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık iki yıl tahtta kalan ve güvenilir tarihi belgelere göre başarısız bir yönetim göstermeyen bu krallıkta bir şöhrete sahip olmasının nedeni William Shakespeare'in III. Richard oyunundaki başkarakteridir. Yazar bu oyunu Richard'ın doğal düşmanı olan Tudor hanedanı döneminde yazmıştır. Yararlandığı tarihi kaynaklar ve dönemin siyasi ortamı gereğince Shakespeare bir ulusal kahramandan ziyade bir canavar yaratmak zorundaydı. Sonuç olarak Iago ve Lear'ın kızları (Goneril ve Regan) kadar kötü ancak onlardan daha renkli bir karakter ortaya çıkmış oldu. Shakespeare'in metninde birçok abartı ve tutarsızlık bulunmaktadır. Bu çalışmada III. Richard'ın abartılı kötülüğü ile fiziksel yetersizliğinin psikolojisi üzerinde yarattığı etki arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Richard'ın acımasız ve erkeksi davranışlarının öncelikle toplumsal beklentilerin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir.

III. Richard öncelikle iyi kalpli, melek diye adlandırılacak birisi kesinlikle değildir. Kendisi de gerek oyundaki konuşmaları gerekse de eylemleri ile bu olguyu açıkça dile getirir. Bu nedenle hem oyunda yer alan karakterler, Richard'ı sahnede izleyen seyirciler, hem de oyun metnini okuyanlar Richard'ın kişiliğinin kötülükle yoğrulmuş birisi olduğunu hemen oracıkta anlamakta gecikmezler. Çünkü Richard acımasız, kötü ve gücü elde etmek için yapmayacağı hiçbir şey olmayan biridir. Yapısal olarak oyunda ufak tefek eksiklik ya da tutarsızlıklar olsa da bunlar oyunun yeri ve önemini etkileyecek türden değildir. III. Richard Shakespeare'in ilk dönem oyunlarından biri olduğu için bu tür eksiklikleri yazarın sanatının başlangıç dönemlerinde olduğu gerçeğine bağlamak olasıdır.

Shakespeare bir tarihçi değil, yaratıcı bir oyun yazarıdır ve yapmak istediği şey de iyi ile kötünün mücadelesini sahneye taşımaktır. Bunu yaparken de zaman zaman bazı noktaları abartıp bazı yönleri eksik aktardığı söylenebilir. III. Richard, Othello'daki Iago karakteri ile beraber sonraki yüzyıllarda özellikle Romantik şairlere konu ve esin kaynağı olmuştur. Richard'ı bu kadar kötü yapan şey ise bir dizi cinayetin tek sorumlusu olmasıdır. Bu cinayetlerinde tek bir amacı vardır:

İngiltere Kralı olmak. Omurga eğriliği olarak da bilinen “scoliosis” hastalığı olan Richard’ın bu fiziksel görünümü üzerine oyundaki karakterler de konuşur. Bu tür engeli olanların bilimsel olarak başka yetenekler geliştirdikleri bir gerçektir. Örneğin görme özürülü olanların öteki hislerinin daha gelişmiş olması gibi Richard’daki bu fiziksel bozukluğu kapatma çabası onun hırsı, tutkusu, zalimliği ve acımasızlığı yönünde gelişmiştir denebilir.

Son yıllarda hem Shakespeare’in kurgu karakteri hem de gerçek bir tarihi şahsiyet olan III. Richard’a olan ilginin giderek arttığı görülmektedir. ABD ve İngiltere’de faaliyetleri olan Richard III Cemiyeti, kambur kral Richard’ın kötü şöhretinin, Shakespeare oyunundan kaynaklandığı görüşünü savunmaktadır. Cemiyet yürüttüğü faaliyetler ile bu kötü şöhreti düzeltmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan edebi bir metin edebiyat çalışmalarının sağladığı araçlar ile ele alınmalıdır. III. Richard karakteri, gücün sürekli el değiştirdiği bir ortamda yaşayan ve önemli fiziksel bozuklukları olan bir adamdır. Ayrıca, yaşadığı bazı olaylar hayatında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Oyunun ana teması, yönetme tutkusunun kalbi kırılmış, yalnız ve engelli bir adama yapabileceği şeylerdir. Bu yüzden Richard ne bir melek ne de bir şeytandır, acılarını hafifletmek için kral olmak isteyen son derece tutkulu bir insandır.

Türkiye’de 2008-2018 Yılları Arasında Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımına İlişkin Fen Eğitimi Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi¹

An Analysis of Scientific Studies Related With Research- Inquiry Based Learning Approach in Science Education Between The Years 2008-2018 In Turkey

Erol TAŞ²

Sibel BAŞOĞLU³

Jülide SARIGÖL⁴

Banu TEPE⁵

Hatice GÜLER⁶

Geliş Tarihi: 21.12.2018 / Düzenleme Tarihi: 25.01.2019 / Kabul Tarihi: 10.02.2019

Özet

Fen Bilimleri öğretim programının temel hedeflerinden biri araştıran ve sorgulayan bireyler yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda fen bilimleri öğretim programında öğrencinin kendi öğrenmelerinden sorumlu olduğu, etkin olarak öğrenme sürecine dahil edildiği, öğrencilerin bilgiyi anlamlı ve kalıcı olarak öğrenebildiği bir öğrenme yaklaşımı olan araştırma sorgulamaya dayalı öğretim stratejisi benimsenmektedir (MEB, 2018:10).

Bu çalışmanın amacı, 2008-2018 yılları arasında, Araştırma- Sorgulamaya Dayalı Öğrenme (ASDÖ) Yaklaşımına ilişkin fen eğitimi alanında yapılmış yayınları çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Çalışmada, ASDÖ ile ilgili tezlerden türetilen makaleler çıkarıldıktan sonra 47 makale, 42 yüksek lisans tezi ve 26 doktora tezi olmak üzere toplam 115 çalışmaya ulaşılmıştır.

Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş, elde edilen sonuçlar yüzde ve frekans değerleri olarak yansıtılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; araştırma- sorgulamaya dayalı fen eğitimi alanında yapılan çalışmalarda genel olarak nicel araştırma yöntemlerinin daha fazla tercih edildiği, makale türündeki yayınların yüksek lisans ve doktora tezlerine oranla daha fazla olduğu, çalışmalarda ağırlıklı olarak “Laboratuar Dersi” konusunun ele alındığı, en fazla örneklem grubunun öğretmen adayları olduğu ve en fazla kullanılan ölçme aracının “başarı testi” olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına yönelik gelecek araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Fen Eğitimi, Araştırma- Sorgulamaya Dayalı Öğrenme, Betimsel Analiz

Abstract

One of the main objectives of the science education program is to educate individuals who are investigating and questioning. For this purpose, a research-based teaching strategy, which is a learning approach in which students are responsible for their own learning, they are actively involved in the learning process and students can learn information meaningfully and permanently (MEB, 2018:10).

The aim of this study is to examine the publications made in the field of science education related to Research Inquiry Based Learning between 2008- 2018 in terms of various variables. In this study, 47 articles, 42 master's theses and 26 doctoral theses were obtained from 115 theses.

Document analysis method was used in the study. The data were analyzed by descriptive analysis method and the results were reflected as percentage and frequency values.

¹ Bu çalışma, 10- 13 Ekim 2018 tarihlerinde Giresun Üniversitesi’nde gerçekleştirilen 3. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ordu, Türkiye. eroltas@odu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4077-7351

³ Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Ordu, Türkiye. sibel_basoglu@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8879-2169

⁴ Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Giresun, Türkiye. julidesarigol@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8456-5046

⁵ Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Giresun, Türkiye. banutepe79@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3428-8167

⁶ Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, Giresun, Türkiye. hatice_kpc@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7811-6642

According to the results of this study; In the studies conducted in the field of research- inquiry based science education, it has been determined that quantitative research methods are more preferred in general, and the publications of the article type are more than the master and doctorate theses. The other results are the results of the studies which are mainly related to the Laboratory Course, the most sample group is teacher candidates and the most used measurement tool is the achievement test.

Keywords: Science Education, Research- Inquiry Based Learning, Descriptive Analysis.

1. Giriş

Dünyada bilim ve teknolojideki gelişmeleri takip edebilmek ve bu gelişmelerin gerisinde kalmamak adına verilen uğraşlar, eğitim sistemlerinin başlıca amaçlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde de Millî Eğitim Bakanlığının eğitim politikaları ve öncelikleri; temel eğitim almış öğrencilerin millî, manevi, evrensel değerlere sahip hem akademik hem de sosyal anlamda başarılı olabilen; teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen, kendisine, toplumuna ve farklı kültürlerle karşı yüksek düzeyde farkındalıkla saygı duymayı başarabilen, hayata hazır, mutlu ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlamak yönündedir (MEB, 2018:8). Bu nedenle tüm alanlarda gerçekleşen gelişmeler, eğitim sistemi içerisinde öğretim programlarının da değişimini şart koşturmaktadır.

Fen bilgisi dersinin adı, 2004 yılında MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından Fen ve Teknoloji dersi olarak değiştirilmiş ve yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başlanan Fen ve Teknoloji Öğretim Programında vurgu; bilimin doğası ve fen ve teknoloji okuryazarlığına yapılmıştır. Yeni programın vizyonu "Herkes için fen ve teknoloji ve herkes için fen ve teknoloji okuryazarlığı" olmuştur. Öğretmen merkezli geleneksel öğretim programı yerini, yaşama yönelik beceri ve anlayışın geliştirildiği, öğrenci merkezli yapılandırıcı öğretim programına bırakmıştır (MEB, 2005:5).

Fen ve teknoloji öğretim programının adı 2013 yılında "Fen Bilimleri Dersi" olarak değiştirilmiş ve kademeli olarak uygulanmaya konan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı "tüm öğrencilerin fen okuryazarı bireyler olarak yetiştirmesini" geniş görüşlülük edinmiştir (MEB, 2013:3). Ülkemizin ihtiyaç duyduğu fen okuryazarı bireylerin sahip olduğu eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği yapma ve etkili iletişim kurma gibi becerileri kazandırmayı amaçlayan bu programda ders içi uygulamalarda araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımı esas alınmıştır (MEB, 2013:3). Araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımıyla, öğrenciler kendileri için neyin gerekli ve önemli olduğuna karar verir ve belirledikleri konularda araştırma sorgulama yaparak bireysel ve özgün öğrenmeler geliştirebilirler (Tatar ve Kuru, 2009 akt. Çepni vd., 2015: 458).

2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme-öğretme kuram ve uygulamaları açısından bütüncül bir bakış açısı benimsenmiş; genel olarak öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu, öğrenme sürecine aktif katılımının sağlandığı, araştırma-sorgulama ve bilginin transferine dayalı öğrenme stratejisi esas alınmıştır. Böylece öğrencilerin bilgiyi anlamlı ve kalıcı olarak öğrenebilmeleri için sınıf/okul içi, laboratuvar ve okul dışı öğrenme ortamları, Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Öğrenme (ASDÖ) stratejisine göre tasarlanmıştır (MEB,2018: 10).

Orijinal adı "inquiry based learning" olan, ASDÖ, araştırmacılar tarafından sorgulayıcı araştırma yöntemi, araştırmaya dayalı öğrenme, sorgulamaya dayalı öğrenme, sorgulayıcı öğrenme, araştırma soruşturma tabanlı öğretim gibi farklı isimlerle Türkçe'ye çevrilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Araştırma Konseyi (National Research Council, NRC) (1996:2; 2000:1) de ASDÖ yaklaşımının, fen öğretiminde tüm öğretmenlerin takip edebileceği tek bir yaklaşımdan oluşmadığı belirtilerek, öğrencilerin anlama ve yeteneklerini geliştirmek için birçok farklı stratejinin de kullanılabilmesine olanak sağladığı ifade edilmektedir.

NRC (2000: 6-10), ASDÖ yaklaşımının sahip olduğu bileşenleri aşağıdaki gibi belirtmektedir. Bu bileşenler;

- Merak uyandırıcı sorularla, öğrencilerin motive olmaları için fırsat sağlama,
- Ön açıklamaların yapılması ve hipotezlerin öne sürülmesi,
- Hipotezlerin kanıtlarla desteklenmesine yönelik çalışmaların planlanması ve yürütülmesi,
- Yapılan gözlemlerle verilerin toplanması ve verilere dayalı açıklamaların yapılması,
- Alternatif açıklamalarla her öğrenci grubunun kendi açıklamasını değerlendirmesi,
- Ortaya konulan sonuçların test edilmesidir.

Araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenmeyi temel alan İlköğretim Kurumları Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı; 3. ve 4. sınıflarda yapılandırılmış araştırma-sorgulama, 5. ve 6. sınıflarda rehberli araştırma-sorgulama, 7. ve 8. sınıflarda ise açık uçlu araştırma-sorgulama etkinliklerinin yapılmasını önermektedir (MEB, 2013:7). Zion ve Mendelovici (2012:388)'e göre araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme/ öğretim; öğrencilerin yapılandırılmış sorgulama, rehberli sorgulama ve açık sorgulama seviyesine kadar kademeli olarak ilerlemesini sağlayan çeşitli bileşenlerden oluşur.

1. Yapılandırılmış Sorgulama: Öğrencilere süreç içerisinde takip etmeleri gereken, içerdiği yönergelerle öğrenciye, hangi etkinlikleri yapacakları, hangi araç-gereçleri kullanacakları ve verileri nasıl elde edeceğini açıkça gösteren çalışma kâğıtları verilir. Öğretmenin öğrenciye göre daha aktif olduğu bu süreçte, öğrencilerin, veri toplama ve analiz etme yöntemleri, hipotez oluşturma ve sonuç çıkarma gibi farklı sorgulama becerilerinin gelişmesi beklenir.

2. Rehberli Sorgulama: Araştırma sorusu, incelenecek ortam ve çalışma yöntemlerinin öğretmenler tarafından seçildiği bu süreçte, öğrenciler, veri toplama, sonuç çıkarma ve ulaşılan sonuçların tartışılması aşamalarında yer alırlar. Bu nedenlerle rehberli bir sorgulama olarak kabul edilir.

3. **Açık Uçlu Sorgulama:** Araştırma sorgulamanın en üst basamağı olan açık uçlu sorgulamada öğrenciler, problemin çözümü için birer bilim insanı gibi çalışırlar (Çepni vd., 2015:471). Bu süreçte öğrenciler öncelikle konuyla ilgili problem durumunu belirler, hipotezleri kendileri oluşturur, değişkenleri belirleyerek araştırma yapmaya başlarlar (Çepni vd., 2015:471). Öğretmen ise süreç içerisinde gerekli koşulları ve ortamları sağlayarak, öğrencileri gözlemler.

ASDÖ'nin öğrencilere fen içeriğini kazandırırken yüksek başarı düzeylerine ulaşmalarını sağlamanın (Wilson vd., 2010:291) yanı sıra tüm yaşamlarında ihtiyaç duyacakları becerileri geliştirmeleri için fırsatlar sunması (Branch ve Solowan, 2003:6) ve öğrencilerin gruplar halinde aktif katılarak, problemlerini çözmek için kaynaklarını başkalarınınkilerle paylaşmayı öğrendikleri bir süreç olarak görülmesi (Wood, 2003:114) nedeniyle okul/sınıf içi, laboratuvar ve okul dışı ortamlarda ASDÖ'nin etkililiğini konu alan çalışmalar hız kazanmıştır. Bu nedenle ulusal platformda ASDÖ bağlamında yapılan çalışmalar incelenmiş ve fen eğitimi alanında ASDÖ ile ilgili yapılacak çalışmalara önemli katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu çalışma ASDÖ ile ilgili 2008-2018 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezinde indekslenen yüksek lisans ve doktora tezleri ile ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında indekslenen ve Google Scholar Veri Tabanından ulaşılan ulusal dergilerdeki araştırma makalelerini çeşitli değişkenler açısından sistematik bir şekilde incelemek amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de fizik, kimya, biyoloji ve fen bilimleri eğitimi alanında ASDÖ ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar, yayın türü, araştırma yöntemi, örneklem grubu, işlenen ünite ve konu, veri toplama araçlarının türü, yıllara göre analiz edilmiştir. Bu yönüyle araştırma, ASDÖ ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların yaklaşık on yıllık bir dönemde nasıl bir seyir izlediğini ortaya koyarak alan yazına önemli bir katkı sağlayan özgün bir çalışmadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında, bu alandaki eksiklikleri tespit etmek ve gelecekteki araştırmalara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, bu araştırmanın, son on yılda fen eğitiminde ASDÖ ile ilgili yapılan çalışmaları bir arada göstermesi nedeniyle, gelecekteki araştırmalar için bir kaynak olabileceği düşünülmektedir. Bu hedef doğrultusunda, araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Türkiye’de fizik, kimya, biyoloji ve fen bilimleri eğitimi alanlarında 2008-2018 yılları arasında ASDÖ ile ilgili yapılan;

1. Araştırmaların yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
2. Araştırmaların yayın türü ve yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırmaların araştırma yöntemine göre dağılımı nasıldır?
4. Araştırmaların yayın türü ve araştırma yönteminin yıllara göre dağılımı nasıldır?
5. Araştırmaların araştırma yöntemlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
6. Araştırmaların yayın türü ve örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
7. Araştırmaların yayın türüne ve veri toplama aracına göre dağılımı nasıldır?
8. Araştırmaların yayın türüne, örneklem grubuna ve çalışılan konuya göre dağılımı nasıldır?

1.1. Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışmada fen eğitiminde ASDÖ konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle araştırma, incelenen çalışmaların fen bilimleri alanından seçilmiş olmasıyla sınırlıdır. Diğer yandan araştırmacıların son yıllardaki eğilimin nasıl şekillendiğini belirleyebilme düşüncesi ve çalışmaların güncel olması kaygısı nedeniyle, son on yılın çalışmaları ile sınırlı tutmuşlardır. Ancak bu araştırma tamamlandığında, henüz 2018 yılının tamamlanmamış olması da araştırmanın bir başka sınırlılığı olarak kabul edilebilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma desenlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Alan taraması var olan durumu tespit etmek için yürütülen çalışmalar için kullanılan bir araştırma türüdür. Bu tür araştırmalar ile araştırılmak istenen problemin veya olayın bulunulan durumunun ne olduğu sorusuna cevap aranır (Çepni, 2012:75).

2.2. Veri Toplama Süreci

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yapılacak çalışma ile ilgili var olan belgeleri, kayıtları belirli bir sisteme göre kodlama işlemine denir (Çepni,2012:116). Doküman incelemesi hem basılı hem de elektronik materyalleri gözden geçirmek veya değerlendirmek için sistematik bir yöntemdir (Bowen,2009:27). Doküman incelemesi etkili bir yöntemdir ve diğer araştırma yöntemlerine göre daha kısa sürede veriler elde edilebilir bu yüzden daha verimlidir (Koyuncu vd., 2018:217).

Çalışmanın evrenini Araştırma Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımına dayalı fen eğitimi alanında 2008-2018 yılları arasında yayınlanmış olan makale, yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Alan yazın taraması, yüksek lisans ve doktora tezleri için Ulusal Tez Merkezi, ulusal makaleler için ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri tabanı ve Google Scholar veri tabanlarında yapılmıştır. Tarama yapılırken “araştırma sorgulama”, “araştırma sorgulamaya dayalı fen eğitimi”, “inquiry based learning in science education”, anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu kriterler sonucunda 47 makale, 42 yüksek lisans tezi, 26 doktora tezi olacak şekilde toplamda 115 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Ulaşılan makalelerin herhangi bir yüksek lisans ya da doktora tezinden oluşturulup oluşturulmadığına dikkat edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizin temel amacı araştırma sonucunda elde edilen verilerin belirlenen temalar çerçevesinde özetlenip yorumlanmasıdır. Elde edilen analiz bulguları

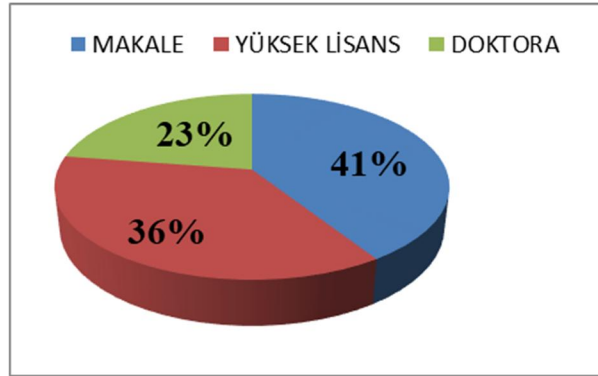
önce sistemli bir şekilde düzenlenir, yorumlanır ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Araştırmacı sonuçları yorumlayarak ileriye yönelik tahminlerde bulunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:239).

Verilerin analizi ile elde edilen sonuçlar yüzde ve frekans değerleri olarak yansıtılmıştır. Sonuçlar yayın yılı, yayın türü, yöntem, örneklem grubu, konu kategorilerinde grafikleştirilerek sunulmuş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, Türkiye’de 2008-2018 yılları arasında fen eğitiminde, araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına ilişkin yapılan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri yayın türüne, yayın yılına, araştırma yöntemine, örneklem grubuna, işlenen ünite ve konuya ve ölçme aracı türüne göre analiz edilmiştir. Sonuçlar yüzde ve frekans değerleri olarak tablo ve grafiklerle betimsel olarak ifade edilerek yorumlanmıştır.

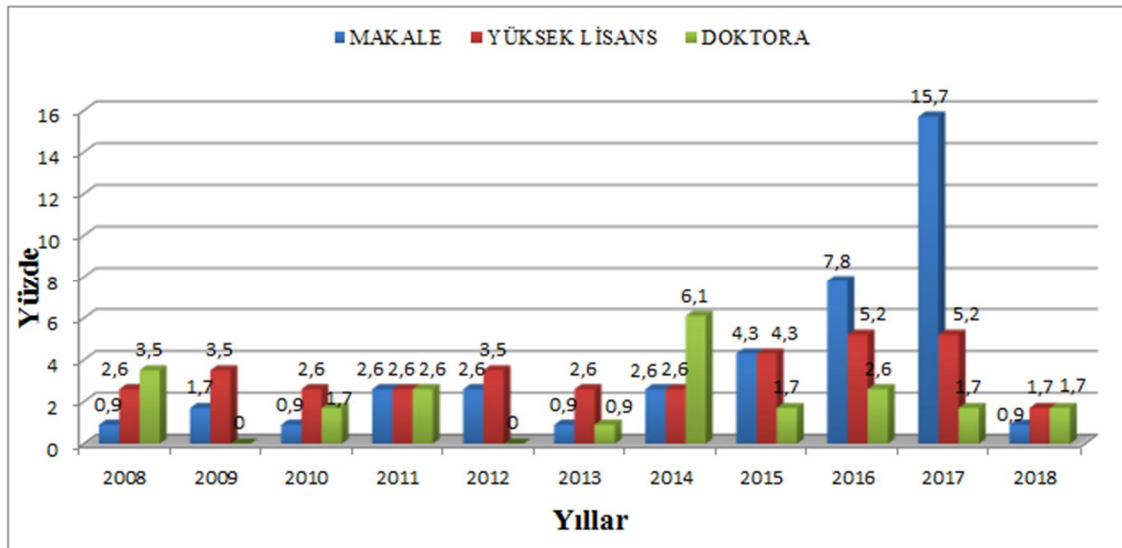
Şekil 1’de araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına ilişkin yapılmış olan çalışmaların yayın türüne göre dağılımları verilmiştir.

Şekil 1: 2008-2018 yılları arasında ASDÖ’ye ilişkin Çalışmaların Yayın Türüne Göre Dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde Fen Bilimleri eğitiminde, ASDÖ’ye ilişkin yapılan çalışmaların en fazla yapılan bilimsel çalışma makale türünde (%41), daha sonra yüksek lisans tezi türünde (%36) ve en az da doktora tezi türünde (%23) yapıldığı görülmektedir.

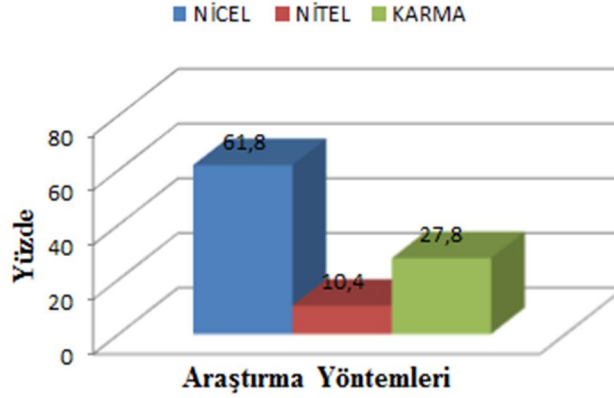
Şekil 2’de ASDÖ’ye ilişkin yapılmış çalışmaların yayın türü ve yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

Şekil 2: 2008-2018 yılları arasında ASDÖ’ye ilişkin Çalışmaların Yayın Türü ve Yıllara Göre Dağılımı

2008-2018 yılları arasında ASDÖ’ye ilişkin yapılan çalışmaların en fazla 2017 yılında (%22,6), en az 2013 (%4,4) ve 2018 (%4,3) yıllarında yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ASDÖ’ye ilişkin çalışmaların 2014 ve 2017 yılları arasında ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Yayın türlerinin yıllara göre en fazla hangi yıllarda yapıldığı incelendiğinde; makale türünün 2017 yılında (%15,2), yüksek lisans türünün 2016 (%5,2) ve 2017 (%5,2) yıllarında, doktora türünün ise 2014 yılında (%6,1) yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3’de çalışmaların yayın türü ve araştırma yöntemine göre dağılımları verilmiştir.

Şekil 3: Araştırma Yöntemine Göre Dağılım

2008 ve 2018 yılları arasında ASDÖ ile ilgili yapılan çalışmaların %61,8’i nicel araştırma, %27,8’i karma araştırma ve %10,4’ü de nitel araştırma yöntemleriyle yapılmıştır.

Tablo 1’de, yayın türü ve araştırma yönteminin yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

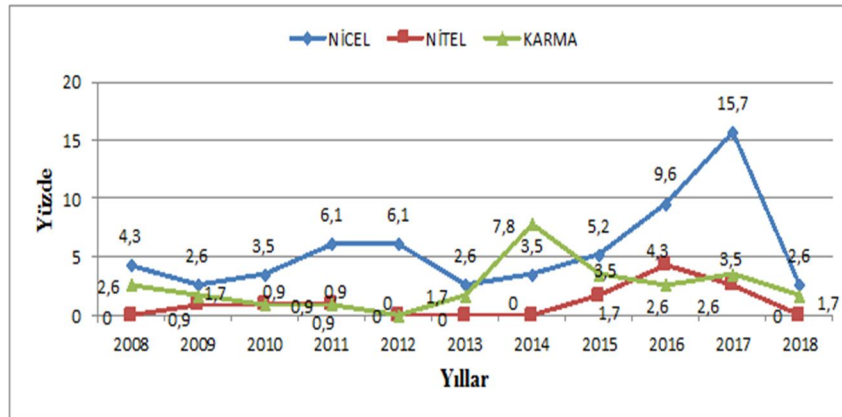
Tablo 1: Yayın Türü ve Araştırma Yönteminin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Nicel Araştırma			Nitel Araştırma			Karma Araştırma		
	Makale	YL	Doktora	Makale	YL	Doktora	Makale	YL	Doktora
2008	1	3	1	-	-	-	-	-	3
2009	-	3	-	1	-	-	1	1	-
2010	1	2	1	-	-	1	-	1	-
2011	2	3	2	1	-	-	-	-	1
2012	3	4	-	-	-	-	-	-	-
2013	1	2	-	-	-	-	-	1	1
2014	1	3	-	-	-	-	2	-	7
2015	3	3	-	2	-	-	-	2	2
2016	6	3	2	3	1	1	1	2	-
2017	13	4	1	1	1	1	3	1	-
2018	1	1	1	-	-	-	-	1	1
Toplam	f	32	31	8	2	3	7	9	15
	%		61,8		10,4			27,8	

(YL = Yüksek lisans)

Tablo 1.’de, %61,8 oranıyla en çok tercih edilen yöntem olan nicel araştırma yöntemi ayrıntılı olarak incelendiğinde, yöntemin daha çok makale ve yüksek lisans tezlerinde tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte en fazla tercih edilen yıl ise 2017 yılı (f=18) olup, bunun çoğunluğunu makale türü oluşturmaktadır (f=13). Doktora tezlerinde ise özellikle 2013 yılından sonra karma yöntem tercih edilmiştir.

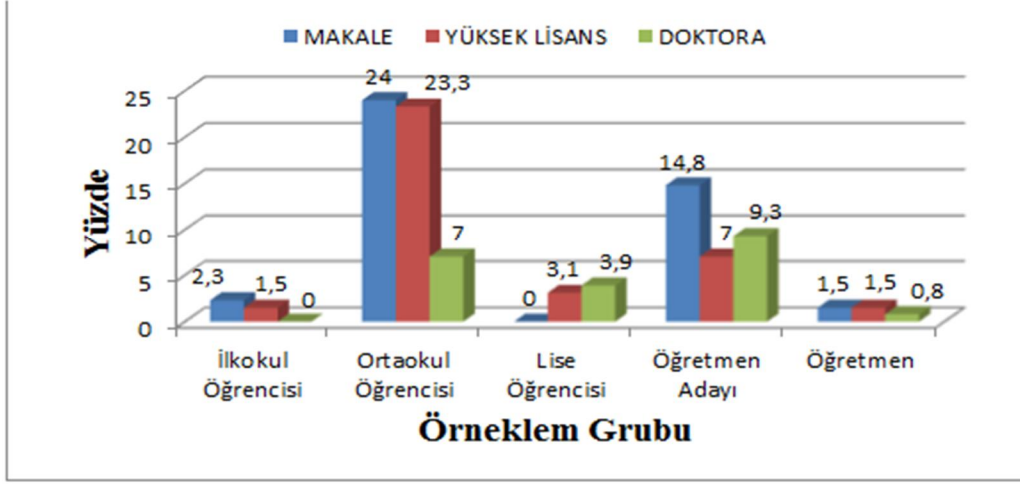
Yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin yıllara göre değişimi Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4: Araştırma Yöntemlerinin Yıllara Göre Dağılımı

2008 yılından itibaren en çok tercih edilen yöntem, yıllara göre artan bir şekilde nicel araştırma yöntemi olmuştur. Nicel araştırmalar özellikle 2017 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Karma yöntem 2013 yılından, nitel araştırmalar da 2014 yılından sonra artma eğilimi göstermeye başlamıştır.

Şekil 5'de yayın türü ve örneklem grubuna göre dağılımına yer verilmiştir.

Şekil 5: Yayın Türüne ve Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Şekil 5 incelendiğinde, yayın türleri toplamında en fazla ortaokul öğrencileriyle çalışıldığı görülmektedir (%48). Onun arkasından da öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalar gelmektedir (%31,1). Makale ve yüksek lisans yayın türünde en fazla ortaokul öğrencileriyle çalışılmışken; doktora yayın türünde öğretmen adaylarıyla çalışıldığı görülmektedir. Tablo 2'de, bilimsel çalışmaların yayın türü ve veri toplama aracına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 2: Yayın Türü ve Veri Toplama Aracına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	M	Y	D	Toplam	
	f	f	f	f	%
Görüşme Formu	10	13	17	40	17,5
Gözlem	3	-	6	9	3,9
Başarı Testi	14	27	8	49	21,5
Tutum Ölçeği	10	21	13	44	19,3
Bilimsel Süreç Becerileri Ölçeği	7	14	9	30	13,2
Özyeterlik İnanç Ölçeği	2	-	2	4	1,8
Özyeterlilik Ölçeği	2	1	4	7	3,1
Sorgulayıcı Öğrenme Bec. Algısı Ölçeği	4	14	2	20	8,8
Motivasyon Ölçeği	1	3	-	4	1,8
Doküman İnceleme	2	-	7	9	3,9
Kavram Testi	-	-	6	6	2,6
Anket	1	2	3	6	2,6

(M: Makale, Y: Yüksek Lisans Tezi, D: Doktora Tezi)

Tablo 2 incelendiğinde 2008-2018 yılları arasında ASDÖ'ye yönelik yapılan çalışmalarda en çok tercih edilen veri toplama aracının başarı testleri (%21,5) olduğu görülmektedir. Hemen ardından en çok tercih edilen veri toplama araçları tutum ölçekleri (%19,3) olmuştur. Üçüncü sırada da görüşme formları (%17,5) kullanılmıştır. Yayın türleri açısından değerlendirecek olursak makale türünde en çok tercih edilen veri toplama aracı başarı testleri (f=14), yüksek lisans tezlerinde yine başarı testleri (f=27), doktora tezlerinde ise görüşme formları (f=17) olmuştur.

Tablo 3'te ASDÖ'ye ilişkin, araştırmacıların sıklıkla çalıştıkları konular yer almaktadır.

Tablo 3. Yapılan Çalışmaların Yayın Türüne, Örneklem Grubuna ve Çalışılan Konuya Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	Konu	M	Y	D	Toplam	
		f	f	f	%	
Okul Öncesi	Yoğunluk	1	-	-	1	0,75
4. sınıf	Vücudumuzun Bilmecesini Çözelim	2	1	-	3	3,76
	Maddeyi Tanıyalım	-	1	-	1	
5. Sınıf	Belirtilmemiş	1	-	-	1	8,27
	Canlılar Dünyası	1	1	1	3	
	Yaşamımızın Vazgeçilmezi: Elektrik	1	-	-	1	
	Madde ve Değişimi	-	2	-	2	
	Vücudumuzun Bilmecesini çözelim	-	1	-	1	
6. sınıf	Genel Konular	-	-	1	1	16,54
	Belirtilmemiş	3	-	-	3	
	Madde ve Isı	1	2	-	3	
	Maddenin Tanecikli Yapısı	2	-	-	2	
	Madde ve Değişimi	1	-	-	1	
	Canlılar	1	-	2	3	
	Ayın Evreleri	1	-	-	1	
	Elektriğin İletimi	1	-	-	1	
	Dünyamız, Ay ve Yaşam Kaynağımız	1	-	-	1	
	Tüm Konular	1	3	-	4	
	Vücudumuzda Sistemler	-	1	1	2	
7. sınıf	Basit Makineler	-	1	-	1	18,80
	Enerji	-	1	-	1	
	Kuvvet ve Hareket	-	-	1	1	
	Belirtilmemiş	1	-	-	1	
	Madde ve Değişimi	1	-	-	1	
	Mavi Gezegenimizi Tanıyalım	1	-	-	1	
	Kuvvet ve Hareket	4	1	1	6	
	Yaşamımızdaki Elektrik	1	1	2	4	
	Vücudumuzdaki Sistemler	1	2	1	4	
	Işık	-	2	-	2	
8. Sınıf	İnsan ve Çevre	-	1	1	2	7,52
	Çözeltiler	-	1	-	1	
	Genel Konular	-	2	-	2	
	Basınç	-	1	-	1	
	Belirtilmemiş	1	-	-	1	
9. sınıf	Madde ve Değişimi	1	1	1	3	3,76
	Afetten Korunma ve Güvenli Yaşam	1	-	-	1	
	Deney Föyü	1	-	-	1	
	Asit ve Bazlar	-	12	-	12	
	Genel Konular	-	-	-	2	
10. sınıf	Ses	-	-	1	1	0,75
	Belirtilmemiş	1	-	-	1	
	Bileşikler	-	1	-	1	
11. Sınıf	Enerji	-	1	1	2	2,26
	Canlılar Dünyası	-	1	-	1	
Öğretmen Adayı	Biyoloji	-	-	1	1	30,83
	Kimya	-	1	-	1	
	Elektrokimya	-	-	1	1	
	Asit ve Bazlar	-	-	1	1	
	Elektrik	-	-	1	1	
	Fotosentez	1	-	1	2	
	Laboratuvar Uygulamaları	6	-	4	10	
	Kuvvet ve Hareket	1	-	2	3	
	Genel Konular	4	-	-	4	
	Modern Fiziğe Giriş	1	-	-	1	
	Öğretmen	Fizik	-	4	-	
Kimya		-	3	2	5	
Biyoloji		-	4	1	5	
Isı ve Sıcaklık		-	1	-	1	
Belirtilmemiş		4	-	1	5	
Sosyobilimsel Konular		-	-	1	1	
Yaşamımızdaki Elektrik		1	-	-	1	
Genel Fizik		1	1	-	2	
Genel Konular		-	2	-	2	
Vücudumuzun Bilmecesini Çözelim		-	-	1	1	
Kuvvet	-	-	1	1		
Madde	-	-	1	1		
Okul Öncesi Fen Etkinlikleri	-	-	1	1		

(M: Makale, Y: Yüksek Lisans Tezi, D: Doktora Tezi)

Tablo 3'te 2008-2018 yılları arasında ASDÖ'ye ilişkin araştırmacıların sıklıkla çalıştıkları konular yer almaktadır. Tablo incelendiğinde bu yıllar arasında en fazla öğretmen adaylarıyla (%30,83) çalışıldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarıyla da en fazla laboratuvar uygulamaları dersi (f=10) kapsamında çalışılmıştır. Laboratuvar uygulamalarından sonra en fazla tercih edilen konu Kuvvet ve Hareket konusudur (f=6). Ayrıca bu tarihler arasında 12. Sınıflarla hiç çalışılmadığı, 10. Sınıflarla da sadece bir çalışma yapıldığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmaların daha çok ortaokul seviyesinde yoğunlaştığı görülmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma ile Türkiye'de 2008-2018 yılları arasında fen eğitiminde Araştırma ve Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımına ilişkin yayınlanmış olan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri; yayın yılı, yayın türü, araştırma yöntemi, örneklem grubu, işlenen ünite-konu ve ölçme aracı gibi belirlenmiş ölçütlere göre analiz edilerek ASDÖ yaklaşımına ilişkin çalışmalar yapacak olan araştırmacılara güncel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

Fen bilimleri eğitiminde ASDÖ'ye ilişkin yapılmış olan çalışmalar, en fazla makale türünde en az ise doktora türünde yapıldığı görülmüştür. Yıllara göre yapılan çalışmaların türleri incelendiğinde; ASDÖ'ye ilişkin yapılan çalışmaların en az sayıda 2013 ile 2018 yıllarında yapıldığı; 2014 ve 2017 yılları arasında ciddi bir artış ile göstererek en fazla 2017 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Ülkemizde Fen ve Teknoloji müfredatı 2013 yılında yeniden yapılandırılarak araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme stratejisi, öncelikli olarak benimsenmiştir. 2017 yılı itibarıyla değişen 2018-2019 eğitim öğretim döneminde uygulanmaya başlayan yeni Fen Bilimleri Dersi öğretim programında da aynı şekilde "Her öğrencinin kendi öğrenme sürecinden sorumlu olduğu, öğrenme sürecinde aktif yer aldığı ve bilgiyi kendi zihinsel süreçlerinde yapılandırmaya olanak tanıyan araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir. Öğrenciler, bilginin kaynağını araştıran, sorgulayan, açıklayan ve tartışan bir birey rolünü üstlenmiştir" (MEB, 2013:3;2017:11). Bu tanımlama, öğretim programının temelindeki yaklaşımın ve bu süreçteki öğrencilerin rolünün temel dayanağının Araştırma ve Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımı olduğunu belirtmektedir. ASDÖ ile yapılmış olan çalışmaların 2014 yılı itibarıyla ivme kazanması, öğretim programının bu yaklaşımın temelinde yapılandırılmış olması ile ilintili olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın sınırlılığı olarak 2018 yılının eylül ayı sonuna kadar yayınlanmış olan çalışmalar araştırmaya dahil edilmiş olup son üç ay mevcut sebeplerden ötürü araştırmaya dahil edilememiş olmasıdır. Buna rağmen fen eğitiminde ASDÖ yaklaşımına dayalı çalışma sayısı 2018 yılında diğer yıllara nazaran oldukça düşük bir seviyededir.

İncelenen çalışmaların temel aldığı araştırma yöntemlerine göre ASDÖ ile yapılmış çalışmalarda 2017 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış olan nicel araştırma deseni, ağırlıklı olarak makale ve yüksek lisans tezlerinde tercih edilirken, onu sırasıyla karma ve nitel araştırma desenleri takip etmektedir. Literatürde farklı araştırmalarda farklı örneklerle yapılan çalışmalar, nicel araştırma yönteminin daha çok tercih edildiğini ortaya koymakta ve bu durum araştırma bulgumuzu desteklemektedir (Yenilmez ve Sölpük, 2014: 38; Ozan ve Köse, 2014:122; Selçuk, vd., 2014: 437; Kula ve Sadi, 2016:606; Tutar vd., 2017:243; Yavuz ve Yavuz, 2017:264; Erdoğan vd., 2018:115; Sönmez, 2018:131). Koç (2016:206), 2005-2014 yılları arasında Türkiye'de ilk ve orta öğretim programlarının değerlendirilmesine yönelik yapılan lisansüstü tezleri incelediği araştırmasında analiz edilen tezlerde %61 oranında nicel yöntemlerin kullanıldığını belirtmiştir. Bu bulgu; bu çalışmada ortaya çıkan yayın türü toplamında ASDÖ ile ilgili yapılan çalışmaların %61,8'nin nicel araştırma yöntemleriyle yapıldığı bulgusu ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Nicel araştırmaların birçok alanda olduğu gibi fen bilimleri eğitiminde de daha fazla tercih edildiği belirtmektedir. Nitel araştırmaların aksine nicel araştırma yönteminin tercih edilme sebebi olarak sayısal verilerin analizi ile kolayca somut bulguların elde edilmesini sağlaması, çalışma sonuçlarının genellenebilmesi, fazla sayıda örnekleme ulaşma, düşük zaman ve maliyet bakımından sağlamış olduğu faydaların etkili olduğu söylenebilir (Göktaş vd., 2012:188).

Karma araştırma deseni 2013 yılından, nitel araştırma deseni de 2014 yılından sonra artma eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. ASDÖ odaklı doktora tezlerinde en fazla tercih edilen araştırma yöntemi karma yöntem olduğu görülmektedir.

2008-2018 yılları arasında Fen eğitiminde ASDÖ yaklaşımına ilişkin yapılmış araştırmaların örneklem grubunun en çok ortaokul öğrencilerinden 6. ve 7. Sınıf düzeyindeki öğrenciler olduğu; 9.,10.,11. sınıf düzeyindeki örneklem gruplarında ASDÖ odaklı yayınlanan çalışmaların oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7. Sınıf düzeyinde yapılan çalışmaların ünite konusu "Kuvvet ve Hareket" alanı ile uygulama yapıldığı belirlenmiştir.

12. Sınıflarla ise hiç çalışma yapılmaması dikkat çekici bir durumdur. 12. Sınıf öğrencilerinin gelecek eğitim hayatlarını etkileyecek olan Yükseköğretim Kurumları Sınavına hazırlanma sürecinde olmaları nedeniyle bu sınıf seviyesi ile çalışılmaması olası görülebilmektedir.

İkinci öncelikli olarak seçilen örneklem grubu ise öğretmen adaylarıdır. Öğretmen adayları ile en fazla "Laboratuvar uygulamaları" dersi kapsamında çalışılmıştır. Makale ve yüksek lisans yayın türünde ortaokul öğrencileriyle; doktora yayın türünde ise öğretmen adaylarıyla çalışmalar yapılmıştır. Aday öğretmenlerle yapılan araştırma sayısı, öğretmenlere nazaran oldukça fazla sayıda olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adayları mesleklerine başlamadan önce araştırılan konu ile ilgili mevcut durumlarının tespit edilmesinin mesleki açıdan önemlilik arz etmesi ve aynı zamanda öğretmen adaylarına erişimin daha kolay olması, zaman ayırmaya istekli olmaları gibi durumlar, öğretmen adaylarının örneklem olarak tercih edilmelerinin nedenleri olabilmektedir.

Yapılan çalışmalarda veri toplama aracı olarak yayın türleri toplamında en çok başarı testleri; ardından sırayla tutum ölçekleri ile görüşme formlarının tercih edildiği belirlenmiştir. Bu bulgu benzer çalışmalarda da tespit edilmiştir (Taş vd., 2013: 94; Temel vd.,2014:574; Yavuz,2017:270). Yayın türüne göre sınıfladığımızda yüksek lisans ve makalelerde en çok tercih edilen veri toplama aracı başarı testleri; doktora tezlerinde ise görüşme formları olduğu görülmüştür. Bu durum, nicel araştırma yönteminin sıklıkla kullanılması (Temel vd.,2014:576), kolay erişim sağlama, maliyet, zaman ve emek tasarrufu

sağlaması gibi unsurlar, başarı testleri ve tutum ölçeklerinin veri toplama aracı olarak daha fazla tercih edilmelerinin nedenleri olduğu düşünülmektedir.

Bir disiplin alanında yapılmış olan çalışmaların incelenmesi üzerine yapılmış araştırmalar, ilgili alanda çalışma yapmak isteyen diğer araştırmacılara bir yol gösterici niteliğine sahip olmaktadır (Cohen vd., 2007:192). Bu açıdan elde edilen sonuçlar ışığında bu alanda çalışmalar yürütecek olan uygulayıcı ve araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur;

- ✓ Türkiye ve yurtdışında ASDÖ ile yapılmış çalışmalar, karşılaştırılmalı şekilde incelenebilir.
- ✓ ASDÖ konusunda yüksek lisans ve özellikle doktora seviyesinde çalışmaların artırılması yönünde lisansüstü öğrenciler teşvik edilebilir.
- ✓ Araştırma sonucunda örneklem grubu olarak ilkokul 3. ve 4. sınıflar ile ortaokul düzeyinde tüm sınıflar ve özellikle 12. sınıflarla ASDÖ odaklı çalışmalar yapılabilir.
- ✓ ASDÖ yaklaşımının uygulanma süreci ile ilişkili daha derinlemesine nitel araştırmalar yapılarak ebeveyn ve öğretmenler örneklem grubu olarak seçilebilir.
- ✓ ASDÖ yaklaşımının fen eğitimi alanında etkililiği konusunda alan uzmanı öğretim elemanları ile lisansüstü öğrencilere yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Araştırma sonucunda yapılmış çalışmalarda araştırma yöntemi olarak en az tercih edilen nitel araştırma deseni olmuştur. Fen eğitiminde ASDÖ'ye yönelik olan çalışmaların tüm boyutlarının etkililiği ve nedenselliklerinin derinlemesine incelenmesi amacıyla yapılacak araştırmalar nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tasarlanabilir.

Kaynakça

- Ayaş, A. P., Çepni, S., Akdeniz, A. R., Özmen, H., Yiğit, N. ve Ayvaci, Ş. H. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi*. Ankara: Pegem.
- Bowen, G. A. (2009). *Document Analysis as a Qualitative Research Method*. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Branch, Jennifer L. ve Solowan, D.G. (2003). Inquiry-based learning: The key to student success. *School Libraries in Canada; Ontario Vol. 22(4)*, 6-12.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research Methods In Education (6th Ed.)*. New York: Routledge.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye' de Eğitim Teknolojileri Araştırmalarındaki Eğilimler: 2000-2009 Dönemi Makalelerinin İçerik Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 406-443.
- Erdoğan, G. D., Kaya Uyanık, G., Canan Güngören, Ö. (2018). Aktif Öğrenmeye İlişkin Lisansüstü Tezlerin Yapısal İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 111-125.
- Koç, E. S. (2016). Türkiye'de İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesine Yönelik Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 16 (1), 198-216.
- Koyuncu, M. S., Şata, M., Karakaya, İ. (2018). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Kongrelerinde Sunulan Bildirilerin Doküman Analizi Yöntemi ile İncelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(2), 216-238.
- Kula Wassink F., Sadi, Ö. (2016). Türk Fen Bilimleri Eğitiminde Araştırma Ve Yönelimler: 2005–2014 Yılları Arası Bir İçerik Analizi. *İlköğretim Online*, 15(2), 594-614, 2016.
- MEB, (2005). İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programı. Talim Terbiye Fen Bilimleri Öğretim Programı. Ankara.
- MEB, (2013). İlköğretim fen bilimleri dersi öğretim programı. Talim Terbiye Fen Bilimleri Öğretim Programı. Ankara.
- MEB, (2017). İlköğretim fen bilimleri dersi öğretim programı. Talim Terbiye Fen Bilimleri Öğretim Programı. Ankara.
- MEB, (2018). İlköğretim fen bilimleri dersi öğretim programı. Talim Terbiye Fen Bilimleri Öğretim Programı. Ankara.
- National Research Council. (1996). National Science Education Stevards. Washington, D.C.: National Academy Press.
- National Research Council. (2000). Inquiry and the National Science Education Stevards. Washington, D.C.: National Aca.
- Ozan, C., Köse, E. (2014). Eğitim Programları ve Öğretim Alanındaki Araştırma Eğilimleri. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 116-136.
- Sampson, V., Grooms, J., Walker, J., P., (2011). Argument-Driven Inquiry as a way to help students learn how to participate in scientific argumentation and craft written arguments: An exploratory study. *Science Education*, 95(2), 217-257.
- Sönmez, S. (2018). Türkiye'de 2013- 2017 Yılları Arasında ki Biyoloji Eğitimi Araştırmalarının İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(74), 124 – 136.
- Taş, E., Şener, N., Yalçın, M. (2013). An Analysis of Scientific Researches in the Field of Technology-Assisted Science Education Between the Years 2005-2012. *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 83-104.
- Temel, S., Şen, Ş., Yılmaz, A. (2014). Fen Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme İle İlgili Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir İçerik Analizi: Türkiye Örneği. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (2), 565-580.
- Tutar, M., Kurt, M., Karamustafaoğlu, O. (2017). Fen Bilimleri Eğitimindeki Beyin Temelli Öğrenme Araştırmalarının İncelenmesi (2000-2015 Yılları Arası). *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 5(2), 236-249.
- Yavuz, G., Yavuz, S. (2017). Fen Eğitiminde Proje Tabanlı Öğretimle İlgili Tezlerin İçerik Analizi: Türkiye Örneği (2002-2014). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 43, 255-282.

Yenilmez, K., Sölpük, N. (2014). Matematik Dersi Öğretim Programı İle İlgili Tezlerin İncelenmesi (2004-2013). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching*, 3(2), 33-42.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara. Seçkin.

Wilson, C., D., Taylor, J., A., Kowalski, Susan, M., Carlson, J. (2010). The Relative Effects and Equity of Inquiry-Based and Commonplace Science Teaching on Students' Knowledge, Reasoning, and Argumentation. *Journal of Research in Science Teaching* Vol. 47, NO. 3, PP. 276–301.

Wood, W. B. (2003). Inquiry-Based Undergraduate Teaching In Life Sciences At Large Research Universities: A Perspective On The Boyer Commission Report. *Cell Biology Education*, 2, 112-116.

Zion, M., Mendelovici, R. (2012). Moving From Structured To Open Inquiry: Challenges And Limits. *Science Education International*, 23 (4), 383-399.

Summary

Education of individuals who can investigate and question is one of the main objectives of the science education program. In accordance with this purpose, a research inquiry based teaching strategy is adopted in the curriculum of science education where the student is responsible for their own learning, effectively involved in the learning process, and can learn meaningfully and permanently. Thus, classroom / school, laboratory and out-of-school learning environments are designed according to the Research-Inquiry Based Learning strategy in order for the students to learn the information meaningfully and permanently, (MEB, 2017: 12). For this reason, developments in all areas stipulate the change of curricula in the education system. Primary Education Institutions Science Curriculum based on research-inquiry-based learning; in the 3rd and 4th grades structured research-inquiry, guided research-inquiry in 5th and 6th grades, and open-ended research-inquiry activities in 7th and 8th grades (MEB, 2013:7).

The purpose of this study is to examine the type of publication of the article, publication year, sample group, research design, data collection tools, content of science units and topics used, master's and doctoral dissertations published in the field of science education related to inquiry-based learning approach between 2008-2018. As a result of this review, it was determined which criteria and how frequently the research and inquiry based learning approach was used, and the results were aimed to be a data source for the researchers who would like to do research in the related field in the future. In this study, articles derived from theses related to research and inquiry-based learning, 47 articles, 42 master's theses and 26 doctoral thesis were obtained to make total of 115 studies.

The universe of the study consists of articles, master's and doctoral theses published between 2008-2018 in the field of science education based on Research and Questioning Based Learning Approach. The field study was conducted in the National Thesis Center for master's and doctoral theses, and in the ULAKBİM Social Sciences database and in the Google Scholar databases. In this study, quantitative research design method was used. The answer to the question of what is the problem or the current situation of the event is investigated with this kind of research. Document analysis technique was used in the study. Data were collected through document review and analyzed with content analysis. The results are reflected as percentage and frequency values. The results were presented and interpreted in the publication year, publication type, method, sample group, subject categories.

According to the results of this study; quantitative research methods are preferred more than qualitative and mixed research methods in the studies conducted in the field of research and inquiry-based science education, article-type publications are more than master's and doctoral theses, studies mainly focused on "structure of matter", most sample groups are teacher candidates, the studies are mostly concentrated at the middle school level; the most widely used measurement tool is "success test". Afterwards, it was determined that interview forms were preferred with attitude scales. In science education, it has been observed that the studies conducted on the ISS were done in the most article type, and at least in the type of doctorate. When the types of studies done according to years are examined; The minimum number of studies conducted in 2013 was realized between 2013 and 2018; Between 2014 and 2017, a significant increase was observed in 2017. In addition, it has been determined that the studies related to the research and questioning learning approach are mostly done in the fields of chemistry, followed by physics and biology. Suggestions were made to future researchers about the results of the study.

Farklı Meslek Gruplarında Çalışanların Algılanan Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Üzerine Bir Araştırma

A Research on The Ways of Coping With Stress and Perceived Stress Levels of Employees in Different Professions

Erol TEKİN¹

Zeynep YAZGAN ÇİLESİZ²

Selçuk GEDE³

Geliş Tarihi: 07.11.2018 / Düzenleme Tarihi: 18.01.2019 / Kabul Tarihi: 12.03.2019

Özet

Çalışma ortamında stresi yaratan faktörlerin çoğu ortak olmasına rağmen farklı mesleklerde çalışan bireylerin strese gösterdiği tolerans farklı olabilmektedir. Çalışmanın amacı farklı mesleklerde çalışanların stres düzeylerini belirleyerek algılanan stres düzeyi ve stresle başa çıkabilme tarzları arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde öğretmen, öğrenci, akademisyen, sağlık personeli, asker / polis, bankacı, muhasebeci ve madenci olmak üzere 8 farklı meslekte 287 çalışan üzerinde anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler faktör analizi, korelasyon analizi ve tek yönlü varyans analizi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar meslek açısından stres düzeylerinin farklılaştığını göstermektedir. Ayrıca sonuçlar meslekler açısından stresle başa çıkabilme tarzlarının da farklılaştığına kanıt sağlamaktadır. Bununla birlikte araştırma sonuçları stresle başa çıkma tarzlarından kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşım ile algılanan stres arasında negatif ve anlamlı, çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım ile algılanan stres arasında ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışma farklı meslek gruplarını ele alması açısından yazına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stres Düzeyleri, Stresle Başa Çıkma, Farklı Meslek Grupları.

Abstract

Although most of the factors causing stress in the working environment are common, the tolerance to stress of individuals working in different professions may be different. The aim of the study is to determine the stress levels of the employees in different professions and to explore whether there is any difference between perceived stress level and the ways of coping with stress. For this purpose, survey study is conducted on 287 employees from 8 different professions including teachers, students, academicians, health personnel, military / police, bankers, accountants and miners. The data is analyzed by factor, correlation and one sided variance analyzes. The results show that the level of stress varies in terms of professions. In addition, the results provide evidence that different ways of coping with stress differ in terms of professions. However, the results of the research show that there is negative relationship between perceived stress and self-confident and optimistic approaches; and positive relationship between perceived stress and helpless and subservient approaches of the ways of coping with stress. The study contributes to the literature in terms of examining different professions.

Keywords: Stress Levels, Coping with Stress, Different Professions.

Giriş

Günümüz rekabetçi ortamı ve yaşanan hızlı değişim ile birlikte hangi meslek olursa olsun insanlar stresli bir çalışma ortamında faaliyet göstermektedirler. Böyle bir ortamda stresten uzak durabilmek ise çok mümkün olmamaktadır. Stres, psikolojik ve ruhsal problemle başta olmak üzere işten soğuma, iş veriminin düşmesi gibi birçok örgütsel olumsuzluğa yol açmaktadır. Stresin yoğun bir şekilde yaşandığı çalışma ortamlarında stresle başa çıkabilen çalışanlar stresin olumsuzluklarından daha az etkilenmektedirler. Bununla birlikte çağın modern bir hastalığı haline gelen stres bazı mesleklerde diğerlerine göre daha yüksek düzeyde olabilmektedir (Hargreaves, 1999: 35). 21. Yüzyıl bilgi çağıyla birlikte çalışma ortamında insanın önemi iyice artmış ve çalışana önemli sorumluluklar yüklenmeye başlanmıştır. Özellikle bazı mesleklerde insan ilişkilerinin daha önemli olması ve çalışana daha fazla sorumluluk yüklenmesi stres düzeylerinin de artmasına neden olmaktadır. Ayrıca dayanılmaz rekabet ortamında bazı meslekler açısından hem çalışılan örgütün hem

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, etekin@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1166-7671

² Lisansüstü Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., zeynepyazgan01@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1057-1718

³ Lisansüstü Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Pılalin_2005@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-7049-4822

de çalışanın varlığını sürdürülebilmesi için çalışanın zihinsel işlevlerini fazlasıyla kullanması gerekmektedir. Bu durum da bazı mesleklerde stresin tetiklenmesine yol açabilmektedir.

Farklı çalışmalarda farklı mesleklerin stres düzeylerinin ölçümlendiği ve stres düzeylerinin çeşitli demografik özellikler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat yerli yazında meslekler arasında stres düzeyleri açısından bir farklılık olup olmadığını ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda çalışmanın amacı farklı meslekler açısından stres düzeylerini belirlemek ve stresle başa çıkabilme tarzları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bununla birlikte kamu ve özel sektör açısından stresle başa çıkabilme düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma, değişik meslekler arasında stres düzeyleri ve stresle başa çıkabilme tarzları açısından bir farklılık olup olmadığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Söz konusu amaç çerçevesinde çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde kavramsal çerçeve sunulacaktır. Üçüncü bölümde literatür taraması ve hipotezler yer alacaktır. Dördüncü bölümde ise araştırma metodolojisi sunularak bulgular ve sonuçlara değinilerek çalışma sona erecektir.

Kavramsal Çerçeve

Stres Kavramı

Stres kavramı günlük yaşantımızın olmazsa olmaz unsurlarındandır. İnsanoğlu var oluşundan bu yana her an stresle karşı karşıya gelmektedir. Bu kavramla ne kadar çok iç içe olsak da stres kavramının net bir tanımını yapmak zordur. Bu yüzden yazına bakıldığında stres kavramıyla ilgili çeşitli bakış açıları ve tanımlar görülmektedir. Stres insandan insana değişiklik gösteren bir durumdur. Bir öğrenci için stres sınav dönemlerinden ibaretken, bir anne için çocuğunun sağlık durumu ve bir çalışan için ise iş kaybetme korkusu veya iş ortamı bu durumu ifade etmektedir. İnsanların davranış biçimleri, iletişim yapıları verimlilikleri üzerinde de oldukça etkilidir (Redhwan vd.,2009: 11). Stres, fiziksel ve ruhsal bütünlüğün zorlanmasıyla ortaya çıkan bir durum olabileceği gibi bireysel bütünlüğü zorlayan ve bozan etkenler olarak da tanımlanabilir (Baltaş ve Baltaş, 1996). Hans Selye stres kavramını ilk ortaya atan kişidir. Selye 'ye göre stres, vücudun gelen uyarılara karşı aşınma oranıdır. Stres, insan istese de istemese de içinde var olan bir durumdur, bunun son bulması insanın ölümüyle gerçekleşir.

Stres birçok açıdan ele alınmıştır. Bu yüzden de oldukça farklı stres tanımları vardır. İş yaşamında da stres farklı tanımlardan oluşmaktadır. Bunun sebebi ise araştırma yapılan meslek gruplarının farklı olmasıdır. İş stresi, kişinin çalıştığı ortamda yaşadığı uyumsuzluktan ya da görevini gerçekleştirirken işin kendi kural ve şartlarından oluşan durumlara vermiş olduğu tepkidir. Günümüzde iş dünyasında artan rekabet, kişinin çalışmış olduğu kurumda iş güvencesinin olmaması, piyasadaki dalgalanmalar iş görenlerin sürekli olarak stres yaşamasına neden olmaktadır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de stres çalışan bireylerin hem sağlık durumunu hem de işindeki başarısını, performansını etkilemektedir. İş stresi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde iş stresinin faktörleri; çalışanın aldığı ücret, işin yapısı ve çalışma koşulları, aynı ortamda çalışan kişiler ve çalışanın yükselme olanakları şeklinde belirtilmiştir. Bunların yanında iş stresini etkileyen diğer durumlar ise yaş, medeni durum, cinsiyet, öğrenim durumu, eşlerin çalışıp çalışmaması, çocuk sayısı gibi değişkenlerinde iş stresi üzerindeki etkisi dikkate alınmıştır. Farklı meslek grupları düşünüldüğünde bunlarında kendine özgü strese neden olan kaynakları olabilir. Kişinin iş yaşamında yaşamış olduğu olumsuz durumların sebebi bazen de özel hayatında karşılaşılmış olduğu stresi tetikleyen durumlardan kaynaklanabilir (Ağma, 2007).

Stres Kaynakları

Stresi tetikleyen faktörler herkeste farklılık gösterebileceği gibi her meslek grubunun da kendine özgü stres kaynakları olabilir. İş yaşamında strese neden olan bu faktörlerin değişkenlik göstermesinin nedeni her işin niteliğinin, fiziksel şartlarının, çalışma ortamının bunun yanında işin özünde bir risk faktörü olması gibi birçok sebepten dolayı değişiklik göstermektedir.

Çalışanların işten kaynaklı stres faktörlerinin başında aşırı iş yükü gelmektedir. Kişinin bir işi gerçekleştirebilmesi için belirli güç ve zamana ihtiyaç duyar, işin gerektirdiği beceri ve yeteneklerin çalışanın üstünde olması strese neden olacaktır (Atasoy ve Yorgun, 2013). Çalışan birey işi yetiştirebilmek için çaba harcarken işin normal iş saatlerinin dışına çıkması bireyde strese neden olur.

Çalışan bireyleri etkileyen bir diğer faktör ise fiziki mekân ve çevre şartlarıdır. Kişi çalıştığı ortamda huzurlu ve güvenli olmak ister, bu yüzden çalıştığı ortamın yapısının dikkatini dağıtmayacak ve güvensiz hissetmeyecek yapıda olması gerekir. Çalışma ortamında gürültü ve dikkat dağıtıcı unsurların olması zihinsel açıdan yorar ve strese neden olur. Sıcaklık, nem, havasızlık, çok soğuk ortamda ve ya aşırı sıcak yerlerde çalışmak insanı hem psikolojik hem de fiziksel olarak yıpratır. Çalışma saatlerinin uzun olması, vardiyalı çalışmak zorunda olmak, fazla mesai, monoton ve sıkıcı bir işte çalışmak bunlar da stresi tetikleyen değişkenlerdendir (Valerie ve Cary 1990).

İş dünyasında bazı meslek gruplarında tehlike ve risk faktörü de stres değişkenleri arasındadır ve oldukça önemlidir. Tehlike unsuru her meslekte eşit değildir. Bazı mesleklerde çok az iken bazı mesleklerde ise oldukça fazladır. Örneğin, itfaiye, polis, asker, inşaat çalışanı, madenci, havacılık vs. gibi mesleklerde tehlike unsuru fazladır. Bu yüzden bu meslekler çalışan bireylerin hem bedensel hem ruhsal sağlıkları için stres faktörlerinin yoğun olduğu ortamlardan oluşur. Doktor, hemşire, ebe gibi sağlık personelleri ile kimyasal işlerde çalışan kişilerde de farklı riskler altında çalışıyor olmakta stres kaynağıdır. Zehirlenme, yaralanma, radyasyona ve ya bulaşıcı hastalıklara maruz kalma ve hatta ölme gibi durumların ihtimali bile çalışan kişilerde endişe ve gerilim oluşmasına neden olur. Bu stres yaratan durumlar kişinin vücut bütünlüğünü bozar ve kişiyi endişeye sokar (Cam, 2006).

Stresle Başa Çıkma Yolları

Stres hayatımızın içinde olan ve olması gereken bir kavramdır. Fakat stresin verdiği olumsuz etkileri ortadan kaldırmamız gerekir. Stres her ne kadar olumsuz bir etki yaratsa da birey bu olumsuz durumu kişisel gelişimine yön vermede araç olarak kullanabilir. Bu durumu olumlu hale getirebilmek de stresle başa çıkma yollarını bilmeye bağlıdır. İnsan yaşamında stresin olmaması mümkün değildir. Önemli olan ise stresle nasıl baş edebileceğimizi bilmektir.

Stresle başa çıkma kavramı da stresin tanımı kadar çeşitli şekillerde yapılmıştır. Bunun nedeni ise herkesin stresle başa çıkmaya yönelik vermiş olduğu tepkilerin, davranışların farklı olmasıdır. Strese neden olan etkenler her bireyde farklılık gösterebilir doğal olarak bunlara verecekleri tepkilerde değişkenlik gösterecektir. Bu yüzden ise başa çıkma kavramının çeşitli şekillerde tanımlanması mümkündür.

Lazarus ve Folkman' a (1984) göre stresle başa çıkma, stres veren olay karşısında, bireyin yetkinliklerini aşan, kendine özgü, içsel ve dışsal taleplerin üstesinden gelmek için sürekli değişen çabalarıdır. Stres, bireyin herhangi bir durum karşısında kendini yetkin hissetmediği ve bu durumla baş edemediği durumlarda ortaya çıkar ve bireyin sağlık durumunu etkiler. Strese yol açan nedenlerin ortaya çıkardığı duygu ve psikolojik etki oldukça rahatsız edicidir ve bu rahatsızlık kişide bu durumu ortaya çıkaran faktörleri azaltmaya yönelik bir şeyler yapmaya itmektedir. Kişinin beden ve ruh sağlığını etkileyen bu faktörlerle savaşıma sürecine başa çıkma olarak ifade edilir (Atkinson vd., 1996).

Stresle başa çıkma yollarından bazıları etkili bazıları ise etkisiz yöntemler olarak sınıflandırılabilir. Etkili başa çıkma yöntemleri sosyal desteğe başvurma, kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşım olarak ifade edilebilirken etkisiz başa çıkma tarzları çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım olarak adlandırılmaktadır (Şahin ve Durak, 1995).

Literatür Taraması

Okutan ve Tengilimoğlu (2002) Ankara bölge müdürlüğünde Devlet Demiryolları'nda çalışan işçi ve memurlar üzerine yaptığı çalışmada, iş ortamında stres ve stresle başa çıkma yöntemleri üzerine çalışmışlardır. Çalışma sonucunda çalışanlar stres ile başa çıkma konusunda bazı savunma mekanizmaları denemelerine rağmen yaptıkları savunma mekanizmasında bilimsel yöntemler yerine geleneksel yöntemlerini kullandıklarını görmüştür.

Yıldırım (2008) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, muhasebeciler ile muhasebe eğitimi veren akademisyenlerin stres düzeyi araştırılmıştır. Bu amaç çerçevesinde 73 muhasebeci ve muhasebe eğitimi veren akademisyen üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucunda, muhasebeciler ile muhasebe eğitimi veren akademisyenlerde iş stresinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Erkmen ve Çetin (2008) Osmaniye de bulunan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin stresle başa çıkma yollarını çeşitli değişkenlere göre araştırmıştır. Araştırma sonucunda, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinde stresle başa çıkmada kullandıkları olumsuz baş etme tarzı kullanımının yaş ile birlikte tecrübenin de artmasıyla azalttığı, evli olan öğretmenlerde stresle başa çıkma tarzlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Yurtsever (2009) öğrencilerin sahip oldukları kişiliklerinin stresle başa çıkma yöntemleri ve stres düzeyine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin özellikle eğitim durumları, cinsiyet, kaldıkları yer, anne ve babanın medeni durumu, öğrencinin ve ailenin gelir durumu, spor yapma alışkanlığı ve alkol kullanma durumları ile stresle başa çıkma ve A tipi kişilik değişkenleri arasında bağlantısı bulunduğunu tespit edilmiştir.

Yamaç (2009) yaptığı çalışmada, üniversite öğrencilerinin aldıkları sosyal destek ile stresle başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişkiyi; anne ve baba eğitim durumu, cinsiyet ve faaliyetlerine katılımına göre incelenmiştir. Araştırma, Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören 620 erkek ve kız öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 393 kız ve 227 erkek öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçları öğrencilerin stresle başa çıkma yöntemleri, baba eğitim durumu, anne eğitim durumu ve cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark gösterdiğine kanıt sağlamaktadır.

Soysal (2009) farklı mesleklerde çalışan kişilerde örgütsel stres kaynaklarını içeren, Gaziantep ve Kahramanmaraş bölgesinde bir araştırma yapmıştır. Yönetici ve personel üzerinde stres kaynaklarına maruz kalmalarının çalıştıkları mesleğe göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Üretim sektöründe bulunanların daha fazla stres kaynağına maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Bu bölümde çalışanların en çok stres kaynağı olarak gördüğü etkenlerin; mesai saatleri, işyerindeki kişi sayısının fazla olması, işin sıkıcı olması, işin ağır olması, çalışma ortamının çok gürültülü olması, ücret az olması ve personel değerlendirmesinin adaletsiz olması gibi sonuçların ortaya çıktığını söylemiştir.

Alimoğlu (2010) yaptığı çalışmada stresle başa çıkma tarzlarının tıp öğrencilerinin, eğitim yöntemlerinden memnuniyetleri ve akademik başarıları üzerine etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre aktif streslere başa çıkma tarzlarını benimseyen öğrencilerin oranı %77,6 iken pasif stresle başa çıkma tarzı benimseyenlerin oranının ise %22,4 olduğu sonucuna varılmıştır.

Özen (2013) ise çalışmasında hemşirelerin cinsiyetlerine göre örgütsel stresin etkilerini incelenmiştir. Zonguldak'ta bulunan 4 hastanede görevli bulunan 191 kişi üzerinde yapılan araştırmada, erkek hemşirelerin; sorumluluk, rol belirsizliği, gelecek belirsizliği, iş yerinden ayrılamama, çalıştığı yerle ilgili karar sürecine katılmama, iş doyumunda eksiklik boyutunda ölçek skor puan ortalaması kadınlardan çok yüksek olduğu görülmüştür.

Savcı (2014) Fırat Üniversitesinde öğrenci olan 302 öğrenci üzerinde üniversite öğrencilerinin hissettiği stres düzeyi ile stresle başa çıkma yöntemlerini birbiri ile ilişkisini araştırmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin çoğunluğunun orta derecede stresli olduğu bulunmuştur. Hissettiği stres ile stresle başa çıkma stratejileri arasında pozitif tarafa ve düşük seviyede bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanan stres düzeyine göre stresle başa çıkma yöntemlerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma yöntemlerinin cinsiyete göre birbirinden farklı olduğu

ve stresle başa çıkma yöntemlerinin öğrenim görülen algılanan sosyoekonomik düzeye, bölüme, sınıfa ve kardeş sayısına göre farklılık olduğu saptanmıştır.

Tomruk'un (2014) çalışmasında asıl hedefi, öğretim elemanlarının stres kaynaklarının araştırılması, farklı düzeydeki akademik kariyer yapanların stres kaynakları açısından araştırıp ve stresle nasıl başa çıktıklarının belirlenmesidir. Sonuç olarak elde edilen veriler, istatistiksel bir fark bulunmasa da akademisyenlerin stres düzeylerinin orta düzeyin üstü olduğunu göstermiştir. Demografik özelliklere bakıldığında evlilerin, kadınların, araştırma görevlisi doktor olanların, 36-45 yaş aralığındakilerin, teknik bölümlerde çalışanların ve 1-5 yıl arası kıdeme sahip olanların daha çok stres yaşadığı tespit edilmiştir. Stres durumunda gösterilen davranış düzeyi incelendiğinde iş birliği eksikliği ve işten kaçma her durumda gösterdiği görülmüştür.

İş yaşamında stres nedenleri, stres düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde incelenmiştir. Sökmen (2005) Adana ilinde bulunan dört yıldızlı ve beş yıldızlı otellerde görev yapan orta ve üst kademe yöneticilerin stres sebeplerinin ve cinsiyet etkeninin belirleyici rolünün olup olmadığının amaçlanmıştır. Bu alanda bulunan 62 otel yöneticisine stres durumunun ve kaynaklarının belirlenmesine için anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre iş arkadaşları ile geçimsizlik, yeteneklerin kullanımı, üstlerle anlaşmazlık, işyerinde dedikodu ve müşterilerin haksız talepleri gibi stres kaynakları konuların da erkek ve kadın yöneticilerin düşüncelerinin farklı olduğu görülmüştür.

Ergüner (2017) yaptığı çalışmada hekimlerin algıladıkları stres, psikolojik dayanıklılıkları, demografik değişkenler ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda hekimlerin yaşam doyum düzeylerinin medeni durum, cinsiyet, hizmet yılı değişkenleri açısından anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Bununla birlikte araştırmaya katılan hekimlerin branşlarına göre (uzman/aile hekimi) yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu; uzman hekimlerin yaşam doyum düzeylerinin aile hekimlerinin yaşam doyum düzeylerinden yüksek olduğu görülmüştür.

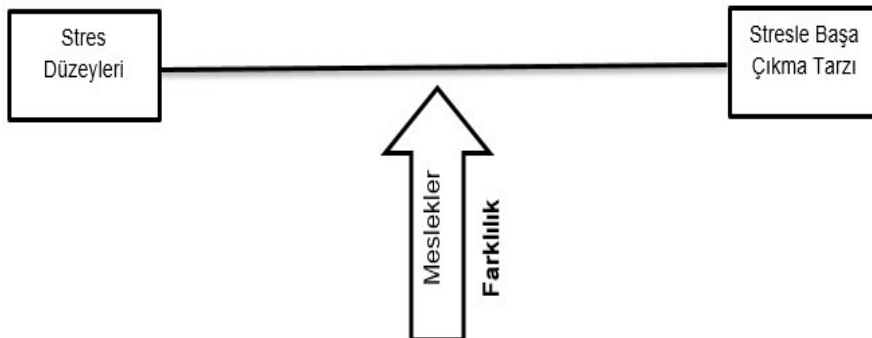
Korkut (2017), ise çalışmasında Ankara ilinde bulunan engelli bakım ve rehabilitasyon merkezinde bakım personeli olarak çalışan kişilere yönelik sosyal destek algıları, stresle başa çıkma tarzları ve psikolojik belirtileri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Şanlı (2017), çalışmasında Millî Eğitimde çalışan öğretmenlerin 'algılanan stres' seviyesinin farklı değişkenler açısından incelemiştir. İncelemeyi Malatya da bulunan 2014-2015 yılında görev yapmakta olan, çeşitli okullardan seçilmiş 540 kişinin görüşlerinden faydalanmıştır. Elde edilen verilerde öğretmenlerin algılanan stres ölçeğinin boyutlarının bütün hepsine dair görüşlerinin ortalamalarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Algılanan stres ölçeğinin boyutlarından Stres/rahatsızlık algısı boyutunda ise 1-10 yıl meslekte çalışmış öğretmenler ile 21-30 yıl meslekte çalışmış öğretmenler arasında anlamlı bir bağlantı olduğu görülmüştür. 1-10 yıl meslekte çalışmış olan öğretmenlerin stres/rahatsızlık algısı düzeyleri çok yüksek bulunmuştur.

Altun (2017), araştırmasında, stres kavramının ortaya konulması, stresin kişiler için önemi, aşamaları ve benzer kavramlarla bağlantıları, ileri sürülen durumları, kaynakları, belirtileri, sonuçları ve stresle başa çıkmanın önemi belirtmeyi amaçlanmaktadır. Beylikdüzü Belediyesi çalışanlarına yaptığı anket çalışmasıyla stresin, çalışanlar üzerindeki etkisi ölçümlenmeye çalışılmıştır. Tavlı'nın (2016) yaptığı çalışmadaki amacı, fabrikadaki çalışanların stres kaynaklarını ve stresle başa çıkma tutumlarını tespit etmektir. Fabrikada bütün stres kaynağı alt boyutlarında hastalık geliştirme ihtimali olduğu bulundu ve hastalık geliştirme olasılığı en yüksek stres kaynağı alt boyutu işle ilgili strestir. Çalışmada en çok uygulanan stresle başa çıkma tutumunun 'olumlu yeniden yorumlama ve gelişme' olduğu tespit edilmiştir.

Yazın incelendiğinde tek bir meslek grubu dikkate alınarak çeşitli demografik özellikler açısından stres düzeylerinin belirlendiği ve karşılaştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Fakat her meslek benzer yapıda değildir ve her mesleğin stres nedenlerinin farklı olması beklenmektedir. Ayrıca stresle başa çıkma tarzları açısından da her meslek grubunun farklı bir tarz benimsemesi beklenebilir. Yazında farklı mesleklerin stres düzeylerinin aynı çalışma içerisinde belirlenmesine yönelik bir çalışma olmaması nedeniyle meslekler açısından stres düzeylerinin karşılaştırılmasının, böylelikle stresle başa çıkma tarzları arasındaki farklılıkların ortaya konulması hem bundan sonra yapılacak çalışmalara yol göstermesi hem de meslek tercihinde bulunacak bireyler açısından bir değer yaratacağı düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir. Hipotezlere ilişkin oluşturulan araştırma modeli ise Şekil 1'de sunulmaktadır.

H1: Çalışanların stres düzeyleri meslekler açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2: Çalışanların stresle başa çıkma tarzları meslekler açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Stres hayatımızın her alanında karşılaştığımız psikolojik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Stres belirli bir noktaya kadar iyi sonuçlar doğurabilir. Fakat çoğu zaman kötü sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Bu nedenle stresi kontrol altında tutabilmek ve stres düzeyinin çok yükselmemesini sağlamak kısacası stresle başa çıkabilmek önemlidir. Araştırmanın amacı farklı mesleklerin stres düzeylerinin belirlenmesi ve stresle başa çıkma tarzlarının ortaya konulmasıdır. Günümüzde farklı iş kollarında çalışan birçok insan stresli bir iş ortamında faaliyet göstermektedir. Ayrıca hastanelere gelen stres ile ilgili hastalık vakaları artmış durumdadır. Bununla birlikte strese bağlı olarak çalışanların iş performanslarında azalma, iş tatminsizliği, motivasyon düşüklüğü gibi örgütsel bazı problemler yaşadıkları görülmektedir. Bu nedenle hem mesleklerin stres düzeyinin belirlenmesi hem de stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi strese ilişkin önlemler alınması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Örnekleme ve Veri Toplama Yöntemi

Çalışmanın evrenini çeşitli mesleklerde çalışan kişiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma örneklemini oluşturan meslekler sağlık personeli, öğretmen, bankacı, akademisyen, asker/polis, mühendis, muhasebeci, öğrenci ve madenci olarak belirlenmiştir. Söz konusu örneklemden veriler anket yöntemiyle elde edilmiştir. Yapılan anket çalışması sonucunda eksiksiz elde edilen 287 anket çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Anketler toplanırken genellikle yüz yüze anket toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Fakat daha fazla örnekleme ulaşmak için sosyal medya ve e-mail yöntemleri de kullanılmıştır.

Veri Toplama Yöntemi, Ölçekleri ve Analiz Yöntemi

Araştırmada katılımcıların algılanan stres düzeyini ölçmek için Cohen vd. (1983) tarafından geliştirilen ve Eskin vd. (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) kullanılmıştır. ASÖ ölçeği 14 maddeden oluşmakta ve kişinin hayatındaki birtakım durumlarını nasıl algıladıklarını ölçümlemek için tasarlanmıştır. Ölçek 0: "Hiçbir zaman", 4: "Çok sık" olacak şekilde 5'li Likert tipinde hazırlanmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcıların stresle başa çıkabilme tarzlarını ölçümlemek için orijinali Lazarus ve Folkman (1984) tarafından geliştirilen, Şahin ve Durak (1995) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Stresle Başa Çıkabilme Ölçeği (SBÇÖ) kullanılmıştır. Ölçekte 30 madde ve "kendine güvenli yaklaşım", "çaresiz yaklaşım", "boyun eğici yaklaşım", "iyimser yaklaşım" ve "sosyal desteğe başvurma" olmak üzere 5 faktör yer almaktadır. Şahin ve Durak (1995) stresle başa çıkabilmede etkili yöntemler olarak kendine güvenli yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma boyutlarını ifade etmiştir. Etkisiz yöntemler olarak ise çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşımı belirtmiştir. Ölçekteki ifadeler 1: "Hiç uygun değil" ile 4: "Tamamen uygun" olacak şekilde 4'lü Likert tipinde hazırlanmıştır.

Çalışmada analiz yönetimi olarak öncelikle ölçekteki ifadelerin faktör boyutlarını belirlemek için faktör analizi; sonrasında ikiden fazla değişken arasındaki farklılıkları ortaya koymak için Anova analizi ve değişkenler arasındaki ilişkileri ölçümlemek amacıyla korelasyon analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmada elde edilen veriler analiz edilmeden önce araştırmaya katılanlara ilişkin tanımlayıcı istatistiklere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda Tablo 1 tanımlayıcı istatistiklere ilişkin bulguları göstermektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	197	68,6
	Kadın	90	31,4
Medeni Durum	Evli	87	30,3
	Bekâr	200	69,7
Eğitim Durumu	İlk/Orta	24	8,4
	Lise	16	5,6
	Lisans/Ön Lisans	211	73,5
	Lisansüstü	36	12,5
Yaş	18-26	43	14,8
	27-31	92	31,6
	32-36	80	27,5
	37-41	55	18,9
	42 ve üstü	21	7,2
Meslek	Muhasebeci	33	11,5
	Sağlık Personeli	37	12,9
	Öğretmen	47	16,4
	Bankacı	32	11,1
	Akademisyen	42	14,6
	Lisansüstü Öğrenci	35	12,2
	Asker/Polis	30	10,5
	Madenci	31	10,8
Toplam		287	100

Tablo 2 incelendiğinde yazında olduğu gibi ASÖ soruları iki faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlere ait KMO değeri,901 ve Bartlett değerleri ,000 çıkmıştır. Bu değerlerden KMO değerinin yüksek seviyede olduğu ve Bartlett test değerinin ,005'ten küçük çıktığı görülmektedir. Ölçeğin geneli için Cronbach Alpha değeri ise ,923 çıkmış ve yüksek düzeyde güvenilirliği göstermektedir. Ölçekte ortaya çıkan iki faktörün toplamı stres düzeyini ifade etmektedir. Bu bağlamda Algılanan Stres Ölçeği puanları 0 ile 56 arasında değişirken yüksek puan kişinin stres algısının fazla olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 2: ASÖ'ye İlişkin Faktör Analiz Sonuçları

Faktörler ve İfadeler	
Faktör 1: Yetersiz Özyeterlik Algısı (Özdeğer: 7,055)	F1
Hayatındaki önemli değişikliklerle etkili bir şekilde başa çıkamadığını hissetme	.717
Her şeyin üstesinden gelemediğini hissetme	.774
Gündelik zorlukların üstesinden başarıyla gelemediğini hissetme	.858
Kişisel sorunları ele alma yeteneğine güven duymadığını hissetme	.831
Zamanını nasıl kullanacağını kontrol edemediğini hissetme	.713
Hayatındaki zorlukları kontrol edemediğini hissetme	.654
Yapılması gereken şeylerle başa çıkamadığını fark etme	.691
Faktör 2: Stres/Rahatsızlık Algısı (Özdeğer: 1,853)	F2
Hayatındaki önemli şeyleri kontrol edemediğini hissetme	.710
Kendini sinirli ve stresli hissetme	.844
Kontrolü dışında gelişen olaylar yüzünden öfkelenme	.720
Beklenmedik bir şeylerin olması nedeniyle rahatsızlık duyma	.654
Problemlerin üstesinden gilemeyecek kadar biriktiğini hissetme	.850
Her şeyin yolunda gitmediğini hissetme	.762
Kendini başarmak zorunda olduğu şeyleri düşünürken bulma	.717
KMO: .901	
Batlet's Test: .000	
Toplam Açıklanan Varyans: 63,932	
Cronbach's Alpha: .923	

ASÖ ölçeğinin ardından araştırmaya katılanların strese başa çıkma tarzlarını ölçmek için kullanılan Stresle Başa Çıkma Ölçeği'ne (SBÇÖ) ilişkin faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde SBÇÖ sorularının 5 faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Ölçeğin orijinalinde çaresiz yaklaşım içerisinde yer alan 1 soru, kendine güvenli yaklaşım içerisinde yer alan 1 soru ve iyimser yaklaşım içerisinde yer alan 2 sorunun ilgili faktörler altında dağılmadığı ve yapılan analiz sonucunda bu soruların ölçekten çıkarılması karar verilmiştir. Bu kapsamda ölçeğin son halinde 26 soru yer aldığı ve bu 26 sorunun 4 tanesinin sosyal destek arama, 3 tanesinin iyimser yaklaşım, 7 tanesinin çaresiz yaklaşım, 6 tanesinin kendine güvenli yaklaşım ve 6 tanesinin de boyun eğici yaklaşım olmak üzere 5 faktör altında yer aldığı bulunmuştur.

Ölçeğin KMO değerinin ,802 ve Bartlett değerinin ,0000 çıktığı görülmüştür. Bu bulgular KMO değerinin iyi ve Bartlett değerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğe ilişkin güvenilirlik sonuçlarına bakıldığında Cronbach Alpha değerinin sosyal destek arama boyutunda ,789, kendine güvenli yaklaşım boyutunda ,911, iyimser yaklaşım boyutunda ,703, çaresiz yaklaşım boyutunda ,855 ve boyun eğici yaklaşım boyutunda ,933 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar tüm boyutlarda ölçeğin güvenilir olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 3: SBÇÖ'ye İlişkin Faktör Analiz Sonuçları

Faktörler ve İfadeler	
Faktör 1: Sosyal Desteğe Başvurma (Özdeğer: 6,513)	F1
Bir sıkıntı olduğunu kimsenin bilmesini istemem	.787
İçinde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem	.782
Sorunun gerçek nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım	.876
Bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek beni rahatlatır	.669
Faktör 2: Kendine Güvenli Yaklaşım (Özdeğer: 3,407)	F2
Olayın değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışırım	.868
Ne olursa olsun direnme ve mücadele etme gücünü kendimde bulurum	.851
Mutlaka bir yol bulabileceğime inanır, bu yolda uğraşırım	.797
Problemi adım adım çözmeye çalışırım	.728
Hakkımı savunabileceğime inanırım	.772
Bir kişi olarak iyi yönde değiştiğimi ve olgunlaştığımı hissedirim	.856
Faktör 3: Çaresiz Yaklaşım (Özdeğer: 2,827)	F3
Kendimi kapana sıkışmış gibi hissedirim	.698
Olanları kafama takıp sürekli düşünmekten kendimi alamam.	.705
Her şeyin istediğim olamayacağına inanırım.	.797
Sorunun benden kaynaklandığını düşünürüm.	.710.
Keşke daha güçlü bir insan olsaydım diye düşünürüm.	.749
Benim suçum ne diye düşünürüm.	.714
Hep benim yüzümden oldu diye düşünürüm.	.668
Faktör 4: Boyun Eğici Yaklaşım (Özdeğer: 2,591)	F4
Başa gelen çekilir diye düşünürüm.	.860
İş olacağına varır diye düşünürüm.	.883
Problemin çözümü için adak adarım.	.887
Elimden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanırım.	.849
Mücadeleden vazgeçerim.	.848
Olanlar karşısında kaderim buymuş derim.	.761
Faktör 5: İyimser Yaklaşım Özdeğer: 1,753)	F5
İyimser olamaya çalışırım.	.866
Olayları büyütmeyip, üzerinde durmamaya çalışırım.	.735
Sakin kafayla düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım.	.690
KMO: .802 Batlet's Test: .000 Toplam Açıklanan Varyans: 65,734 Cronbach's Alpha: Sosyal Desteğe Başvurma : .789 Kendine Güvenli Yaklaşım : .911 Çaresiz Yaklaşım : .855 Boyun Eğici Yaklaşım : .933	

Faktör analizleri sonucunda elde edilen sonuçlar ölçeğin kullanılabilir olduğunu ve elde edilen verilerin analizinin mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda araştırma verilerinin analizlerine geçilmiştir. Analizler kapsamında öncelikle stres düzeyinin meslek açısından bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin tek yönlü Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Stres Düzeyinin Meslek Açısından Farklılaşım Farklılaşmadığına İlişkin Anova Sonuçları

Değişken	Meslek	N	Ort.	S.Sapma	F	P	Anlamlı Fark
Stres Düzeyi	Muhasebeci	33	25.81	9.9135	9.639	.000	Mad > Muh/Ban/Aka/Öğr Sağ/Öğrt/Ask > Aka/Öğr
	Sağlık Çalışanı	37	31.08	15.8050			
	Öğretmen	46	28.06	9.1564			
	Bankacı	32	26.34	13.1483			
	Akademisyen	43	19.16	11.2227			
	Lisansüstü Öğrenci	35	20.48	8.7762			
	Asker/Polis	30	32.20	7.01442			
	Madenci	31	35.19	6.8916			

Stres düzeylerinin meslekler açısından farklılığa ilişkin yapılan Anova analizi sonucunda meslekler açısından stres düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde stres düzeyi açısından araştırmada yer alan 8 meslekte en stresli mesleğin madenci olduğu görülmüştür. Bu mesleği asker / polis, sağlık çalışanları ve öğretmenler takip etmektedir. Bu meslek gruplarından madenci ve güvenlik güçlerinin (asker / polis) stres düzeyleri yükseğe yakın iken sağlık çalışanlarının ve öğretmenlerin stres düzeylerinin orta düzeyde çıktığı görülmektedir. Muhasebeci ve bankacıların stres düzeyleri orta seviyeye yakın iken akademisyen ve öğrencilerin stres düzeylerinin düşük seviyede oldukları tespit edilmiştir. Stres düzeylerinin meslekler göre farklılaşımının tespitinin ardından stresle başa çıkabilme tarzlarının da meslekler açısından farklılaşımına ilişkin Anova analizine geçilmiştir. Anova analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Meslek Açısından Farklılaşım Farklılaşmadığına İlişkin Anova Sonuçları

SBÇT	Meslek	N	Ort.	S. Sapma	F	p	Anlamlı Fark
Sosyal Desteğe Başvurma	Muhasebeci (Muh)	33	2.7197	.8632	4.599	.000	Aka > Muh/Ban/Ask/Mad Öğr > Muh/Mad
	Sağlık Çalışanı (Sağ)	37	3.0270	1.1558			
	Öğretmen (Öğrt)	46	3.0870	.6996			
	Bankacı (Ban)	32	2.7891	.9094			
	Akademisyen (Aka)	43	3.4767	.5585			
	Lisansüstü Öğrenci (Öğr)	35	3.3786	1.0647			
	Asker/Polis (Ask)	30	2.7750	.6927			
	Madenci (Mad)	31	2.6855	.8087			
İyimse Yaklaşım	Muhasebeci	33	3.1111	.7005	10.890	.000	Öğrt /Aka > Muh/Sağ/Ask/Mad Öğr > Sağ/Mad Ban > Mad
	Sağlık Çalışanı	37	3.0000	.7934			
	Öğretmen	46	3.7899	.7547			
	Bankacı	32	3.5625	1.0790			
	Akademisyen	43	3.6744	.5467			
	Lisansüstü Öğrenci	35	3.5714	.9167			
	Asker/Polis	30	2.9778	.6944			
	Madenci	31	2.5376	.7778			
Çaresiz Yaklaşım	Muhasebeci	33	2.6364	1.0121	5.134	.000	Mad > Öğrt/Ban/Aka Ask > Aka
	Sağlık Çalışanı	37	2.6680	.9428			
	Öğretmen	46	2.2702	.7109			
	Bankacı	32	2.5223	.8366			
	Akademisyen	43	2.1860	.8256			
	Lisansüstü Öğrenci	35	2.6735	.5699			
	Asker/Polis	30	2.7667	.5258			
	Madenci	31	3.1336	.7567			
Kendine Güvenli Yaklaşım	Muhasebeci	33	2.9040	1.2665	15.425	.000	Aka > Sağ/Ban/Öğr/Ask/Mad Muh/Sağ/Öğrt/Ban/Ask > Öğr Muh/Öğrt > Mad
	Sağlık Çalışanı	37	2.4369	1.2695			
	Öğretmen	46	2.8370	.6512			
	Bankacı	32	2.2240	1.0314			
	Akademisyen	43	3.3450	1.1764			
	Lisansüstü Öğrenci	35	1.4095	.3555			
	Asker/Polis	30	2.2000	.3373			
	Madenci	31	2.0054	.8113			
Boyun Eğici Yaklaşım	Muhasebeci	33	2.8788	1.2192	4.271	.000	Ask/Mad > Aka
	Sağlık Çalışanı	37	3.1222	.85201			
	Öğretmen	46	3.0797	1.0696			
	Bankacı	32	2.8646	.9034			
	Akademisyen	43	2.4186	.8336			
	Lisansüstü Öğrenci	35	3.0333	1.1949			
	Asker/Polis	30	3.3378	.2325			
	Madenci	31	3.6505	1.0787			

Tablo 5 incelendiğinde stresle başa çıkabilme tarzlarına ilişkin tüm boyutların meslekler açısından bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda sosyal desteğe daha çok başvuran meslek çalışanlarının akademisyenler, öğrenciler ve öğretmenler ile sağlık çalışanlarıdır. Özellikle madenci, muhasebeci ve asker/polis mesleklerinde çalışanlarda sosyal desteğe başvurma düşük seviyelerdedir. İyimser yaklaşım alt boyutu açısından bakıldığında iyimser yaklaşıma en çok başvuran meslek grupları öğretmen, akademisyen, öğrenci gibi eğitim sektörü içerisinde yer alanlar iken sağlık çalışanı, muhasebeci ve bankacı da iyimser yaklaşıma başvurmaktadırlar. Madenci ve asker/polis iyimser yaklaşım boyutunda oldukça düşük bir ortalamaya sahiptirler. Kendine güvenli yaklaşım açısından da akademisyenlik en yüksek ortalamaya sahip meslek olarak tespit edilmiştir. Eğitim sektöründe faaliyet gösteren öğretmenler ile muhasebeciler de kendine güvenli yaklaşım boyutunda akademisyenleri takip etmektedir.

Çaresiz yaklaşım boyutunda ise madenci yüksek bir ortalamaya sahip iken onu asker/polis takip etmektedir. En az çaresiz yaklaşıma başvuran meslekler öğretmen ve akademisyendir. Bulgular boyun eğici yaklaşım açısından incelendiğinde ise madenci ve asker/polis ile birlikte sağlık çalışanı, öğrenci ve öğretmen de boyun eğici yaklaşıma başvuran meslekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bakıldığında stresle başa çıkmada etkili yöntemler olarak ifade edilen (Şahin ve Durak, 1995) sosyal desteğe başvurma, kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşımın eğitim sektöründe faaliyet gösterenler tarafından tercih edildiği görülmektedir. Etkisiz yöntemler olarak ifade edilen (Şahin ve Durak, 1995) çaresiz ve boyun eğici yaklaşımın ise daha çok asker/polis ve madenci mesleklerinde görüldüğü ifade edilebilir.

Hipotez testlerinin ardından araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analiz sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Ort.	S.S	SD	SOS	İYİ	ÇARE	KG	BOY
Stres Düzeyi (SD)	26.94	11.7931	1					
Sosyal Destek Arama (SOS)	3.02	.8937	-.147*	1				
İyimser Yaklaşım (İYİ)	3.32	.8785	-.312**	.141*	1			
Çaresiz Yaklaşım (ÇARE)	2.57	.8289	.076*	-.019	-.216**	1		
Kendine Güvenli Yaklaşım (KG)	2.47	1.0942	.140*	.051	.045	-.245**	1	
Boyun Eğici Yaklaşım (BOY)	3.02	.1003	.063*	-.049	-.047	.197**	-.338**	1

Korelasyon analizi sonucunda sosyal destek arama, kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşım ile stres düzeyi arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki var iken boyun eğici yaklaşım ve çaresiz yaklaşım ile stres düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında farklı mesleklerde çalışan bireylerin stres düzeylerinin ve stresle başa çıkma tarzlarının çalışmış oldukları meslekler açısından bir farklılık gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma bulguları çalışılan meslek açısından stres düzeyi ve stresle başa çıkabilme tarzının farklılaştığını göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan meslekler içerisinde stres düzeyi en yüksek olan mesleğin madencilik olduğu tespit edilmiştir. Aslında bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Çünkü madencilik mesleği hem dünya hem de Türkiye'de en riskli meslekler arasında sayılmaktadır. Bu nedenle özellikle insan canının bir risk unsuru olarak ortaya çıktığı bu mesleğin aynı zamanda çalışanlarda yüksek düzeyde strese neden olması da kaçınılmaz bir sonuçtur. Bununla birlikte asker ve polis gibi güvenlik güçlerinin hem normal insanlarla muhatap olmamaları yani suçluların ya da suç işleme potansiyeli olan insanlarla karşı karşıya olmaları hem de can güvenliği ile ilgili riskleri üst seviyede hissetmeleri bu meslekte çalışanların da stres düzeylerinin yüksek çıkmasına sebep olabilir.

Stres düzeyi açısından sağlık çalışanlarının üçüncü sırasında yer alması da beklenen bir durum olarak ifade edilebilir. Çünkü bu defa kendi can güvenliği ön planda olmayan bir meslek olmasına rağmen sağlık sektörü başkalarının can güvenliği ile alakalı bir sektördür. Bu nedenle burada çalışan kişilerinde belirli seviyelerde risk ile karşı karşıya kaldıkları bir gerçektir. Özellikle gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de bilinçli olmayan bir kitlenin de olduğu düşünüldüğünde bu sektörde çalışan doktor ve hemşirelerin bazı olumsuz durumlardan sorumlu tutulma ihtimali bu kişilerin streslerinin artmasına neden olabilir. Bununla birlikte yıllarca alınan eğitimler sonucunda çalıştıkları kurumlarda belediklerini bulamamaları da bu stres düzeyinin artmasına neden olabilir.

Stres düzeyi açısından dördüncü sırada öğretmenler yer almaktadır. Eğitim sektörünün insan odaklı bir sektör olduğu düşünüldüğünde sorumluluğun fazla olduğu bir gerçekliktir. Aslında bir eğitimcinin stres düzeyinin az olması eğiteceği bireyler için de önemlidir. Türkiye bağlamında düşünüldüğünde de ortaya çıkan bu sonuç şaşırtıcı değildir. Çünkü her aşından kafası rahat olması gereken ve temel eğitim sağlayan öğretmenlerin yıllar itibarıyla değişen sistemlerden kendilerine yüklenen farklı görevlere hatta maddi duruma kadar birçok stres artırıcı sorunu bulunmaktadır. Bu nedenle öğretmenler stres düzeyi açısından Türkiye konjonktürünün bir sonucu olarak stresli bir meslek grubunu oluşturabilir. Öğretmenler gibi eğitim sektörünün diğer paydaşları olan akademisyenlerin stres düzeyi ise öğretmenlerle aynı sorumluluklara sahip olmasında rağmen en düşük seviyededir. Bu sonuç stres düzeyi ile ilgili problemin sistem ve maddi unsurlar ile alakalı olma ihtimalinin arttırmaktadır. Eğitim ana paydaşlarından olan öğrenciler ise düşük seviyede bir stres düzeyine sahiptirler. Burada akademisyenlerin öğretmenlerden daha az stres düzeyine sahip olması lisansüstü öğretimin bir etkisinin olabileceğine de işaret etmektedir. Çünkü eğitimin artması daha etkin stresle başa çıkma yollarına da zemin hazırlayabilir.

Bankacılık ve muhasebecilik meslekleri ise orta seviyeye yakın bir stres düzeyine sahiptir. Her iki meslek grubu da temel yaşam kaynağı olan maddi unsur ile ilgili sektörler olduğundan dolayı birbirine yakın stres düzeylerine sahiptirler. Her iki meslek için de para ile uğraşmak başlı başına bir stres nedeni olarak ifade edilebilir. Ayrıca her ay ve yılsonunda iş yükleri bu mesleklerde çalışan kişiler için bir stres sebebi olabilir. Diğer mesleklerden farklı olarak bu meslekler için stres düzeyini orta seviyeye yakın çıkması mesleğin niteliği ve belli dönemlerdeki yoğunluğu ile ilgili de olabilir.

Stresle başa çıkabilme tarzları incelendiğinde ise etkili yaklaşımlar olarak ifade edilen sosyal desteğe başvurma, iyimser yaklaşım ve kendine güvenli yaklaşım daha çok akademisyenler ve öğretmenlerde görünmektedir. Etkisiz yaklaşımlar olan boyun eğici ve çaresiz yaklaşımlar ise asker / polis ve madenciler başta olmak üzere kısmen sağlık çalışanlarında görülmektedir. Bu sonuç özellikle akademisyenlerin bilimsel açıdan olaylara yaklaşması bu noktada daha fazla sosyal ağlar oluşturarak mesleklerini icra etmelerinden kaynaklı olabilir. Çünkü bilimsel görüşler kendine güvenli yaklaşımı geliştirirken sosyal ağlar ve çevre sosyal destek olma noktasına oldukça fazla yarar sağlamaktadır. Ayrıca bilimsel yaklaşım ve sosyal ağlar iyimser bir bakış açısının da bu meslek açısından geliştirebilir. Mesleklerini icra ederken hayatlarını ortaya koyan madenci ve güvenlik güçlerinin ise daha çok etkisiz başa çıkma tarzlarını benimsemesi hayatlarının yaptıkları mesleklerle ilişkili olmasından kaynaklı olabilir. Bununla birlikte özellikle asker ve polislerin emir komuta ilişkisi içerisinde hareket ettikleri düşünüldüğünde etkisiz yaklaşımları benimsemelerine neden olmuş olabilir. Madencilerin ise yapabilecekleri başka iş alternatiflerinin olmaması onları bu işi yapmaya mecbur bırakıyor olabilir. Bu mecburiyette daha çok etkisiz yaklaşımları tercih etmelerinin nedene olabilir. Sağlık çalışanları açısından ise bu durumun kendi canları değil fakat başka insanların yaşamları ile doğrudan ilgili bir meslek grubu olmalarından kaynaklı olabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Agma, F.S. (2007). *İş Yaşamında Stresin Nedenleri ve Olumsuz Etkileri*, Atılım Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alimoğlu, M. (2010). *Tıp Eğitiminde Stresle Başa Çıkma Yolları ve Memnuniyet*. Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altun, B. (2017). *Kurumsal Stres Kaynakları ve Stresle Başa Çıkma: Beylikdüzü Belediyesi'nde Bir Uygulama*. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atasoy, A., ve Yorgun, S. (2013). Sağlık Çalışanlarında İş Gerilimi ve İş Stres Düzeyinin Değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*. 6(2). 71-88.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. ve Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Psikolojiye Giriş*. Yavuz A. (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1996). *Stres ve Basa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cam, E. (2006). Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar. *Journal of Human Sciences*. 1(1).
- Cohen, S., Kamarck, T. ve Mermelstein, R. (1983). A Global Measure of Perceived Stress. *Journal of Health Social Behavior*. 24. 385-396.
- Ergüner, B. (2017). *Hekimlerin Algıladıkları Stres Düzeyi, Psikolojik Dayanıklılıkları ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Ufuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erkmen, N., ve Çetin, M. Ç. (2008). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (19). 231-242.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., ve Dereboy, Ç (2013). Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi. *New Symposium Journal*. 51 (3). 132-140.
- Hargreaves, G. 1999). *Stresle Baş Etmek*. Akkoyunlu, A.C. (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- Korkut, A. (2017). *Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Bakım Elemanlarının Bağlanma Yönelimleri, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Sosyal Destek Algıları, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Demografik Özelliklerin Tükenmişlik ile İlişkisi*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lazarus, R. S., ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal. and Coping*. New York, NY: Springer Publishing Company.
- Okutan, M., ve Tengilimoğlu, D. (2002). İş Ortamında Stres ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri: Bir Alan Uygulaması. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4(3). 1-27.
- Özen, H. Ö. (2013). Çalışanların Cinsiyetine Göre Örgütsel Stres Etkilenme Düzeyleri: Zonguldak İlinde Görevli Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(8). 75-95.
- Redhwan, A.A.N., Sami, A.R., Karim, A.J., Chan, R. ve Zaleha, M.I. (2009). Stress and Coping Strategies Among Management and Science University Students: A Qualitative Study. *The International Medical Journal*. 8(2). 11-16.
- Savcı, M., ve Aysan, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi İle Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (3). 44-56.
- Soyal, A. (2009). Farklı Sektörlerde Çalışan İş Görenlerde Örgütsel Stres Kaynakları: Kahramanmaraş ve Gaziantep'te Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(2), 333-359.
- Sökmen, A. (2005). Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Stres Nedenlerinin Belirlenmesinde Cinsiyet Faktörü: Adana'da Ampirik Bir Araştırma. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (1). 1-27.
- Sutherland, V. J., ve Cooper, C. L. (1990). *Understanding Stress: A Psychological Perspective for Health Professionals*. Chapman & Hall/CRC.

Şahin, N.H. ve Durak, A. (1995). Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri için Uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 56-73.

Şanlı, Ö. (2017). Öğretmenlerde Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 385-396.

Tavlı, F. (2016). *Fabrika Çalışanlarının Stres Kaynakları ve Stresle Başa Çıkma Tutumlarının Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tomruk, Z. (2014). *Akademisyenlerde Stres Kaynakları, Stres Durumunda ve Stresle Başa Çıkma Gösterilen Davranışların İlişkisi - Yakın Doğu Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi.

Valerie, J. S. ve Cary, L. C. (1990). *Understanding Stress a Psychological Perspective for Health Professionals*. Chapman and Hall.

Yamaç, Ö. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek ile Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişki*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, S. (2008). Muhasebe Öğretim Elemanları ve Meslek Mensuplarının Mesleki Stres Düzeyi Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 38. 153-162.

Yurtsever, H. (2009). *Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstrisi. İnsan Kaynakları Programı Yüksek Lisans Tezi.

Summary

Stress is a psychologic situation we came across in every area of our life. Although most of the factors causing stress in the working environment are common, the tolerance to stress of individuals working in different professions may be different. Stress may generate positive outcomes by certain points. However, encountering negative outcomes is possible, frequently. For this reason, keeping under control the stress and providing not to rise the level of stress higher. That is to say, coping with stress is important. The aim of the study is to determine the stress levels of the employees in different professions and to exhibit whether there is any difference between perceived stress level and the ways of coping with stress. Nowadays, a lot of people who work in different business lines get busy in a stressful job. Also, stress cases which come to hospitals have increased. Along with it, it seems that some organizational problems such as decreasing of job performance, business dissatisfaction, lack of motivation on people who work depending on stress. Therefore, both to determine the level of stress in professions and to determine the level of coping with stress is important in terms of taking measure to stress.

The extent of study is employees who work in various occupations. For his purpose, the occupations that form research sample are healthcare personnel, teacher, banker, academician, soldier/police, engineer, accountant, student and miner. These data have been obtained by survey. In consequence of the survey, 287 survey study which obtain fully have constituted sample of the study. While collecting surveys, face to face technique of collecting survey has been used, generally. Also, social media and e-mail techniques has been used in order to reach more sample. In research, PSS (Perceived Stress Scale) is that improved by Cohen et. al (1983) and adapted to Turkish by Eskin et. al (2013) has been used in order to measure perceived stress level. ASO forms from 14 matters and it has been designed in order to measure how people perceive some situations in their life. Scale is prepared in cinque likert type as 0: Never 4: Very Often. As part of the research, TSCS (The Scale of Coping with Stress) which improved originally by Lazarus ve Folkman (1984) and adapted to Turkish by Şahin ve Durak (1995) has been used in order to measure the types of coping with stress of participants. In scale, there are 30 matters and take place 5 factors as self-confident approach, helpless approach, subservient approach, optimistic approach and consulting social support. Şahin ve Durak (1995) have expressed self-confident approach, optimistic approach and consulting social support as effective method in coping with stress. They have expressed helpless approach and subservient approach as ineffective method. Expression in scale is prepared in quadruple likert type as 1: Not Suitable At All : Completely Suitable.

First of all, factor analysis has been used in order to determine factor sizes of expression on scale in research. Then, Anova Analysis has been used in order to exhibit differences between variable more than two and correlation analysis has been used in order to measure relationships between variables.

When consequences have examined, mining is the highest stress level in profession which is included to the research. Actually, this is expected result. Because, mining is the most dangerous occupation in Turkey and in the World. For this reason, mining leads stress very high on people who work in mine because of arising human body as a risk factor. Along with it, police and soldier feel stress high because security forces such as soldier or police don't deal with normal people that is they face guilty or criminal mind and they feel a risk as life safety. From standpoint of stress level, healthcare personnel is in third rank. This is expected result, too. Because, there isn't any risk for healthcare personnel but there are many risks for another people. In other words, other people have a risk in the light of life safety. Therefore, there are risks for these personnel. Especially, Turkey is a developing country and there are many insensible people in this country so stress may increase in personnel who works in these sectors in case of being held responsible in some situations. In addition, not finding what they expect as a result of educations which has been taken in a long time may lead to increase of stress level on healthcare personnel.

When the types of coping with stress examined, effective methods of coping with stress are seem on academicians and teachers. Ineffective methods of coping with stress are seem on police/soldier and miners, particularly and on healthcare personnel, partly.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Beş-Altı Yaş Çocuklarının Temel Duygu Durumlarını İfade Ediş Biçimlerinin Çizdikleri Resimleri Yoluyla İncelenmesi¹

An investigation of 5-6-Year-Old Children's Basic Emotions Through Their Drawings

F. Abide GÜNGÖR AY TAR²

Cemile KARA EREN³

Melike AŞKAN⁴

H. Selin ŞAHİN⁵

Geliş Tarihi: 18.11.2018 / **Düzenleme Tarihi:** 14.03.2019 / **Kabul Tarihi:** 18.03.2019

Özet

Araştırmada, beş-altı yaş çocuklarının temel duygu durumlarını (mutluluk, üzüntü, korku) ifade ediş biçimlerinin çizdikleri resimler yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma nitel modelde fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Çalışma gurbunu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Keçiören ilçesinde bulunan bağımsız bir anaokuluna devam eden beş-altı yaş grubu 30 kız, 36 erkek olmak üzere toplam 66 çocuk oluşturmuştur. Uygulama süreci 2016 yılının Ekim-Kasım-Aralık ayları olmak üzere üç ay içerisinde toplam 12 hafta sürmüştür. Çocuklardan duygu durumlarına ilişkin resim çizmeleri istenmeden önce duygu durumlarını konu alan öykü kitapları okunmuştur. Çalışmada her biri ayrı ayrı mutluluk, üzüntü ve korku duygu durumlarını yansıtan üç öykü kitabı kullanılmıştır. Daha sonra veri toplama sürecine geçilmiştir. Veri toplama aracı olarak, nitel veri toplama yöntemlerinden görsel materyaller ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Çalışmada görsel ve metin olmak üzere iki farklı türde veri elde edilmiştir. Görsel veriler göstergebilim; metinler ise içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, çocukların mutluluk, üzüntü ve korku temel duygu durumlarına ilişkin yaşantılarını ya da duygularını resimleri aracılığıyla yansıtılabildiği belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimlere çoğunlukla, yansıttıkları duyguların, fiziksel aktivitede bulunmaya ilişkin mutluluk, fiziksel-duygusal şiddete ilişkin üzüntü ve olmayan varlıklara ilişkin korku duygu durumlarını yansıttıkları görülmüştür. Resimlerinde ve anlatımlarında, öykünün konusu, karakterleri, öykü kitabındaki görsellerden etkilendiği belirlenen çocukların resimleri değerlendirilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk resimleri, duygu durumları, çizimler.

Abstract

This study examined the forms of expressing basic emotional states (happiness, sadness, fear) of children between the age of five and six through their drawings. This research was designed as a phenomenological study, a qualitative model. The participants consisted of 66 children, aged between five and six years, of whom 30 were girls and 36 were boys. They were receiving their education in a kindergarten in the district of Keçiören, Ankara, Turkey during the 2016-2017 academic year. The implementation period lasted 12 weeks, once a week, from October to December 2016. Prior to asking children to draw a picture of their emotional state, the story books on the emotional states were read to them. In this study, three different story books reflecting the feelings of happiness, sadness and fear were used. Visual materials and semi-structured interview forms were used to collect the data, which were obtained in two different forms: visual and text. While visual data were analysed by semeiology; content analysis were used to analyze texts. The results revealed that the children expressed their experiences or feelings about happiness, sadness and fear through their drawings. Also, the children mostly reflected their happiness regarding physical activity, sadness regarding family attitudes, and fear of non-existing creatures. In the students' drawings and interviews conducted, the drawings of the children who were thought to be affected by the topic of the story, characters, and images in the books were not considered.

Keywords: Child drawings, emotion statements, drawings.

¹ Bu çalışma, Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi'nde (22-24 Ekim 2018- Ankara) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi A.B.D., Ankara, Türkiye abidegunor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0327-3317

³ Araş. Gör. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi A.B.D., Ankara, Türkiye cemilekara1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2560-9595

⁴ Özel Hayat Koleji Anaokulu Ankara, Türkiye melikeaşkan9@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-6794-0844

⁵ Özel Bilfen Koleji Anaokulu Ankara, Türkiye h.selinşahin@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-7979-4410

Giriş

Resim çizme, çocuklar ve yetişkinler için iletişimi kolaylaştıran ve zenginleştiren bir eylemdir (Halmatov, 2015:7). Ayrıca, çocukların duygu ve düşüncelerini ifade etme yollarından biridir. Kalem tutabilme becerisi edinmelerinden itibaren, kendilerine olanak sunulan çocuklar resim yapmaya başlarlar (Artut, 2004:24; Davido,2014:4). Çocuklar resimlerinde görsel bir gerçeği değil iç dünyalarını yansıtır ve resim aracılığıyla gereksinimlerini, isteklerini, korkularını, mutluluklarını ifade etme olanağı bulur. Çocukların yaptığı resimler, kendileri hakkında bilgi vermenin yanında kendi akranları ve yetişkinlerle olan ilişkilerini de yansıtır. Çocukların aile resimlerinden, aile içindeki bireylerin ve kendisinin rolünü nasıl algıladığı anlaşılır (Malchiodi, 2013:11).

Resimler bilinç düzeyi ile bilinçaltı düzeylerinin ortak bir ürünüdür. Çocuğun yaşamında sık sık tanık olduğu bir durum, yakın çevresinde yaşadığı bir olay çocukta derin iz bırakan deneyimlerdendir. Çocukların bilinçaltındaki belli deneyimleri ve anıları yaptıkları resimlerine yansıtmaktadır (Shefchenko, 2014 akt. Halmatov, 2015:8). Çocuklar duyguları doğumdan itibaren çeşitli yaşantılar yoluyla anlamaya başlar. İki yaşındaki bir çocuk oyun oynarken, duyguları isimlendirmeye ve duygusal ifadeleri kullanmaya, üç ve dört yaşlarında da duygularını yansıtmaya ve karmaşık duyguları anlamaya başlar. Beş yaşındaki bir çocuk karmaşık duyguları anlar, duruma göre duygularını bastırır, duygularını isteklerini yaptırmak için kullanabilir ve bir olayın sonucunda ne tür duyguların yaşanabileceğini bilir (Southam-Gerow, 2014:16). Çocuklar duygularını ve kaygılarını beş altı yaşlarında resimlerine de yansıtır (Halmatov, 2015:8). Fakat çok küçük çocuklar duygu ve düşüncelerini resimleri yoluyla aktaramaz, çünkü onlar henüz sınırlı bir görsel dağarcığa sahiptir. Ayrıca, onlar için duygu ve düşüncelerini resme yansıtırma eylemi soyut bir kavramdır. Motor becerileri açısından da çizgileri gelişme aşamasındadır (Malchiodi,2013:158).

Kellog (1969) "çocukların yaşa ve gelişim düzeyine bağlı olarak, el-göz koordinasyonunun arttığını ve bilişsel gelişimleri ile sanatsal gelişimlerinin birbirine paralel ilerlediğini" belirtmiştir (akt. Malchiodi, 2013). Bireysel farklılıklar haricinde genel olarak iki-dört yaş aralığındaki çocuklar sanatsal gelişim açısından karalama dönemindedir. Dört yaşına doğru çocuklar şema öncesi döneme geçer. Şema öncesi dönem genel olarak dört-altı yaşlar arasında yaşanır. Bu dönemde çocuklar bağlantıları görme ve sınıflandırma, uzamsal kavramları anlama konusunda gelişim gösterir. Resim çizerken ellerini ve parmaklarını rahatlıkla kullanabilirler. Bu becerileri yoluyla yaklaşık dört yaşından itibaren çocuklar, tanınabilecek biçimler çizmeye başlar. Altı yaşa doğru resimlerinde kompozisyon oluşur (Davido, 2014:23 ; Halmatov, 2015:17; Malchiodi, 2013:121).Bu nedenle, bu araştırmada şema öncesi dönemde oldukları için kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri düşünülen beş-altı yaş aralığındaki çocuklarla çalışılmıştır.

Çocukların çizdikleri resimleri psikolojik ve duygusal açıdan değerlendirmek oldukça zordur (Malchiodi, 2013:158). Resim analizi yapabilmek için, yansıtmacı resimler, etik konular, ölçme ve değerlendirme gibi konularla ilgili temel eğitimler almak, projektif testler ile bilinç, bilinç ötesi ve bilinç dışı gibi ruhsal yapılar hakkında bilgi sahibi olmak ve uygulamalar yapmak gereklidir (Halmatov, 2015:7; Malchiodi, 2013:298). Resim yoluyla çocuklar hakkında bir karar vermek oldukça hassas bir konudur ve psikolog, klinik psikolog, çocuk psikiyatristi gibi konunun uzmanları tarafından ele alınmalıdır. Bu çalışma çocukların resimlerini psikolojik açıdan değerlendirmek değil, yalnızca içerik açısından incelemek temelinde tasarlanmıştır. Buna göre, bu araştırmada, beş-altı yaş çocuklarının temel duygu durumlarını (mutluluk, üzüntü, korku) ifade ediş biçimlerinin çizdikleri resimler yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel modelde fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Fenomenoloji temel nitel araştırma desenlerinden biridir. Günlük deneyimlerin anlamı veya doğası hakkında derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar. Fenomenolojinin odak noktasındaki fenomen bir duygu olabilir (Patton, 2014: 105). Buna göre, bu araştırmanın fenomenleri "mutluluk", "üzüntü" ve "korku" temel duygu durumlarıdır. Araştırmada beş-altı yaş çocuklarının resimleri ve resimleri hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Resimlerin incelenmesi için görsel bir analiz yöntemi olan görsel fenomenoloji yönteminden yararlanılmıştır. Görsel fenomenoloji bireylerin bir olguya ya da olaya ilişkin oluşturduğu anlamların görsel bakış açısı ile yapılandırılmasına dayanmaktadır. Görsel fenomenolojik araştırmada deneyimlenen olgunun görsel yolla yorumlanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Bedir Erişti, 2016: 165). Buna göre, araştırmanın görsel fenomenleri ise çocukların "mutluluk", "üzüntü" ve "korku" deneyimlerini görsel olarak aktardığı resimleridir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma gurubunu, 2016-2017 öğretim yılında Ankara ili Keçiören ilçesinde bulunan bağımsız bir anaokuluna devam eden beş-altı yaş grubu 30 kız, 36 erkek olmak üzere toplam 66 çocuk oluşturmuştur. Çalışma grubu uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Uygun örnekleme kolay ulaşılabilen çalışma grubu ile verilerin hızlı bir şekilde toplanmasına olanak tanıyan bir yöntemdir (Berg, 2001: 111; Glesne, 2013: 61).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak, nitel veri toplama yöntemlerinden görsel materyaller ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Görsel materyaller nitel veri toplama araçlarından biridir. Görsel materyaller katılımcılara kendi gerçeklerini doğrudan paylaşma olanağı sunar (Creswell, 2015: 192). Görsel materyalleri araştırma sürecinde çocukların "mutluluk, üzüntü, korku" duygu durumuyla ilgili çizdiği resimler oluşturmuştur.

Bu araştırmanın deseni olan fenomenoloji, yaşanmış deneyimleri olan kişilerle görüşme yapmayı gerektirir (Patton, 2014: 104). Görüşme yapmak kişilerin deneyimlerini anlamlandırmayı sağlar (Glesne, 2013: 142). Yarı-yapılandırılmış görüşme

formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan form iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların ortak görüşleri doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Çocuklarla çizdikleri resimlerle ilgili görüşmeler yapmak, çocukların resimlerine yansıttıkları duygu ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar (Halmatov, 2015: 7). Bu nedenle çocukların resimlerini daha derinlemesine anlama ve çok yönlü bilgi edinme amacıyla çocuklarla resimleri hakkında yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2016 yılının Ekim-Aralık ayları arasında toplanmıştır. Çalışma kapsamında ikisi beş, ikisi altı yaş olmak üzere toplam dört sınıftaki çocuklarla çalışılmıştır. Mutluluk, üzüntü ve korku olmak üzere üç duygu durumu sırasıyla her hafta bir sınıfta uygulanmıştır. Verilerin toplanması üç aylık bir süreçte tamamlanmıştır. Verilerin toplanması, öykü kitaplarının okunması, resim yaptırılması ve resimlerle ilgili görüşmelerin yapılması olmak üzere üç başlık altında verilmiştir;

1. Öykü Kitaplarının Okunması

Araştırmada çocukların resim çizmesini belli bir bağlamda istemek ve çocuklara resmini çizmeleri istenecek olan duygu durumlarını hatırlatmak için mutluluk, üzüntü, korku duygu durumlarıyla ilgili birer öykü kitabı belirlenmiştir. Belirleme aşamasında, bu duygu durumlarını yansıttığı düşünülen öykü kitapları içerik ve çocukların gelişim düzeyine uygunluğunun değerlendirilmesi açısından üç çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanına sunulmuştur. Öykü kitapları üç uzman tarafından bağımsız bir şekilde incelenmiş ve temel duygu durumlarını en iyi yansıttığı düşünülen üç kitap seçilmiştir. Bu kitaplardan en az iki uzmanın ortak kararı olanlar çocuklara okunmak üzere belirlenmiştir. Temel duygu durumlarından mutluluk için "Çiftçi Köstebek'in Kırmızı Traktörü", üzüntü için "Beni Üzen Ne?" ve korku için "Gürültü Korkusu" isimli öykü kitaplarının okunması üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Zaman sınırı nedeniyle, öfke duygu durumu çalışmaya alınamamıştır.

2. Resim Yaptırılması

Okunan öykünün ardından çocuklara öykünün konusu olan duygu durumuyla (mutluluk, üzüntü, korku) ilgili sorular sorulmuştur. Çocuklara öyküde anlatılan duygunun kendileri için ne ifade ettiği sorularak resimlerinde bunu çizmeleri istenmiştir. Bunun için çocuklara A4 resim kağıdı ve renkli pastel boyalar verilmiş ve "mutluluk, üzüntü, korku" duygu durumunu yansıtan üç konuda resim çizmeleri istenmiştir. Resimler bu temel duygu durumlarını yansıtan üç farklı okul öncesi öykü kitabı okunduktan sonra çizdirilmiştir. Öykü kitapları beş ve altı yaş grubunda ikişer hafta arayla okunmuştur. Öykü bittikten sonra, çocuklar her duygu durumu için " Mutluluk/üzüntü/korku nedir? Lütfen bana resmini çizer misin?" şeklinde yönlendirilmiştir.

3. Resimlerle İlgili Görüşmelerin Yapılması

Çocuklar resimlerini tamamladıktan sonra, bireysel olarak her çocuktan resmini anlatması istenmiştir. Bir çocuk çizdiği resmi anlatırken diğer çocukların etkilenmemesi için, sınıf içerisinde anlatımların duyulamayacağı uzaklıkta sakin bir alan yaratılmıştır. Araştırmacılar tarafından çocuğun anlatımları bir kağıda not edilmiş, daha sonra anlatımların birbiriyle karışmaması için kurşun kalemle ilgili resmin arkasına kaydedilmiştir.

Etik İlkeler

Çalışmaya başlamadan önce, çocuklara araştırma sürecine ilişkin bilgi verilmiş, çalışma kapsamında kendilerinden resim çizmelerinin isteneceği, ancak çalışmadan ayrılmak isterlerse istedikleri zaman ayrılacakları anlatılmıştır. Çalışma gönüllülük temelinde, resim çizmek isteyen çocuklarla sürdürülmüştür.

Verilerin Analizi

Çalışmada görsel ve metin olmak üzere iki farklı türde veri elde edilmiştir. Görsel veriler göstergebilim; metinler ise içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Göstergebilim işaretlere ve sembollere odaklanmaktadır. Görsel öğelerin ne olduğu ve neyi temsil ettiği ile ilgilenmektedir (Glesne, 2013: 258). Göstergebilim düşüncelerin görüngüler çerçevesinde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bireylerin duygularını ve deneyimlerini yansıttıkları bir sanat uygulaması olarak tanımlanabilir (Smith-Shank, 2016: 56). Buna göre, bu çalışmada çocukların "mutluluk, üzüntü ve korku" olmak üzere üç temel duygu durumunu resimlerine yansıtmaları göstergebilim analiz tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi ise, metin içeriği toplama ve analiz etme tekniğidir. İçerik analizi bir iletişim kaynağındaki içeriğin açığa çıkarılmasını sağlar (Neuman, 2012: 466). Bu çalışmada metin olarak, çocukların resimleri hakkında anlatıları analiz edilmiştir. Ayrıca, bu iki veri kaynağı ve veri analizinin bir arada kullanılması ile veri üçgenlemesi yapılmıştır. Veri üçgenlemesi çeşitli yöntemleri bir araya getirerek araştırmayı güçlendiren bir yöntemdir. Bu şekilde araştırma verilerinin ve analizlerin tutarlılığı test edilebilmektedir (Patton, 2014: 248). Bu çalışmada çocukların temel duygu durumlarıyla ilgili anlayışlarını resimlere ve görüşmelere yansıtmalarında iki farklı veri kaynağı ve analizi kullanılarak aralarındaki tutarlılığın test edilmesi sağlanmıştır. Resimlerinde ve anlatımlarında, öykünün konusu, karakterleri, öykü kitabındaki görsellerden vb. etkilendiği belirlenen çocukların resimleri değerlendirilmemiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde çocukların resimlerinin incelenmesi ve resimlerine ilişkin görüşlerinin analizi sonucunda elde edilen araştırma bulguları yer almaktadır. Çocukların mutluluk, üzüntü ve korku duygu durumlarına ilişkin resimlerinin incelenmesi sırasıyla üç başlık altında sunulmuştur. Tablolarda resimler "R", hangi duygu durumunu yansıttığı ise o duygu durumunun baş harfi "M" (mutluluk), "Ü" (üzüntü) ve "K" (korku) olarak belirtilmiştir. Çocukların resimlerine yansıttıkları öğeler resim ve katılımcı grubu bir arada yazılarak kodlanmıştır [örneğin. RK1(Resim Korku 1)]. Tablolardaki cinsiyet kodlamalarında ise erkek çocuklar "E", kız çocuklar ise "K" olarak gösterilmiştir.

Çalışma üç aylık bir sürece yayıldığı için, her duygu durumu ile ilgili çalışmaya katılan çocuk sayısı birbirinden farklılık göstermektedir. Katılımcı sayısı mutluluk, üzüntü ve korku duygu durumlarına ilişkin bulgular başlıkları altında ayrı ayrı belirtilmiştir.

Çocukların Mutluluk Duygu Durumunu Çizdikleri Resimlerine İlişkin Bulgular

Çocuklara mutluluk duygu durumu ile ilgili belirlenen “Çiftçi Köstebek’in Kırmızı Traktörü” isimli öykü kitabı okunduktan sonra, çocuklara “Mutluluk nedir, lütfen bana resmini çizer misin?.” yönergesi ile çocuklardan mutlu oldukları bir durum ile ilgili resim çizmeleri istenmiştir. Çocukların çizdiği resimlerde yer alan mutluluk öğeleri analiz edildiğinde; fiziksel aktivitede bulunmak, sevdiği kişiyle veya sevdiği bir yerde vakit geçirmek, kutlama yapmak, doğa ile ilgili aktiviteler yapmak, çizgi film-masal karakterleri çizmek, yemek-tatlı yemek, insanlara yardım etmek, karalama yapmak, kendini çizmek ve sayıları çizmek olmak üzere 10 kategoriye ulaşılmıştır. Tablo 1’de çocukların çizdiği resimlerde yer alan mutluluk öğelerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Çocukların çizdiği resimlerde yer alan mutluluk öğeleri

	Mutluluk Öğeleri	Resim Kodları	Cinsiyet	Toplam f
Fiziksel Aktivitede Bulunmak	Arkadaşlarla ve oyuncaklarla oynamak	RM7, RM12, RM14, RM15, RM28, RM32, RM33, RM35, RM53, RM54	4K, 6E	19
		RM27, RM56,		
		RM43, RM48		
	Tatile gitmek		2K	
	Havuzla girmek ve su kaydıraklarından kaymak	RM29, RM46, RM52	2K	
Sevdiği Kişiyle Veya Sevdiği Bir Yerde Vakit Geçirmek	Lunapark ve parkta oynamak	RM65, RM66		11
	Herhangi bir spor dalıyla ilgilenmek		1K,2E	
			2E	
Kutlama yapmak	Aile ile vakit geçirmek	RM9, RM16, RM18, RM23, RM25, RM41, RM44, RM63	4K, 4E	9
		RM42, RM51, RM62		
Doğa ile ilgili aktiviteler yapmak	Evde vakit geçirmek		2K,1E	7
	Hediyeleşme	RM6, RM13, RM22, RM24	3K,1E	
	Sürpriz yapılması	RM10, RM58	1K,1E	
Çizgi film-masal karakterleri çizmek	Doğum günü kutlamaları	RM36, RM38, RM59	2K,1E	4
	Hayvanlarla vakit geçirmek	RM21, RM37, RM40, RM61	1K, 3E	
Yemek-tatlı yemek	Ağaç dikmek	RM3, RM8, RM45	2K,1E	2
İnsanlara yardım etmek	Çizgi film-masal karakterleri çizmek	RM5, RM20, RM5, RM60	2E,2K	1
Karalama yapmak	Yemek-tatlı yemek	RM11, RM57	2E	1
Kendini çizmek	İnsanlara yardım etmek	RM17	1E	1
	Karalama yapmak	RM19	1E	1
	Kendini çizmek	RM26	1K	

Sayıları çizmek	RM39	1E	1
Konu ile ilişkisi olmayan veya öyküden etkilenerek çizilen resimler	RM1, RM2, RM4, RM30, RM31, RM3, RM47	2K, 5E	7

Mutluluk duygu durumu ile ilgili resim çalışmasına 25 kız ve 38 erkek olmak üzere toplam 63 çocuk katılmıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi “mutluluğu çizmelerinin istendiği” resimlerde fiziksel aktivitede bulunmaktan dolayı yaşadıkları mutluluğu yansıttıkları resimler yoğunluktadır (19 resim). Fiziksel aktivitede bulunmayla ilgili çizilen resimlerde arkadaşlarla ve oyuncaklarla oynamak (4K, 6E), lunapark ve parkta oynamak (1K,2E), tatile gitmek (2K), havuza girmek ve su kaydıraklarından kaymak (2K), herhangi bir spor dalıyla ilgilenmek (2E) ile ilgili görsel öğeler yer almaktadır.

Sevdiği kişiyle veya sevdiği bir yerde vakit geçirme ile ilgili çizilen resimlerde evde (2K,1E) ve aile ile (4K, 4E) vakit geçirmeye ilişkin öğeler görülmektedir.

Resim 1: Aile ile vakit geçirmek [RM41:5 yaş, Kız]

“Sevdiği kişiyle veya sevdiği bir yerde vakit geçirme” kategorisinde çizilen Resim 1’de anne, baba ve çocuk figürleri görülmektedir. Çocuk “Annem ve babamla olmak beni mutlu ediyor.” şeklinde resmini ifade etmiştir.

Resim 2: Anne ile vakit geçirme [RM44: 5 yaş, Kız,]

Benzer şekilde “sevdiği kişiyle veya sevdiği bir yerde vakit geçirme” ile ilgili olarak Resim 2 incelenebilir. Resimde küpeleri olan figür anne, pembe elbiseli figür ise çocuğun kendisidir. Kıyafetlerin özenli olması ve yıldızlar dikkat çekmektedir. Çocuk resmini “annemle gece dışarı çıkıp gezmekten mutlu oluyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Çok şık ve dikkat çekici çizilen kıyafetlerin başkaları tarafından beğenilme ve onay alma isteği ile ilgili olduğu söylenebilir (Bahçıvan-Saydam, 2004).

Kutlama yapma ile ilgili çizilen resimlerde doğum günü kutlamaları (2K,1E), hediyeleşme (3K,1E) ve sürpriz yapılmasına(1K,1E) ilişkin görsel öğeler yer almaktadır (9 resim).

Resim 3: Hediye almak [RM24: 5 yaş, Erkek]

“Kutlama yapmak” kategorisinde çizilen Resim 3’te çocuk, baba, hediye paketi ve yıldız figürü görülmektedir. Çocuktan resmini anlatması istendiğinde babasının kendisine hediye almasından mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Resim 4: Kelebek ve Bulutlar [RM61: 5 yaş, Kız]

Doğa ile ilgili aktivitelere ilişkin resimlerde hayvanlarla vakit geçirme (1K,3E), ağaç dikme (2K,1E) öğelerine rastlanmıştır (7 resim). Resim 4 “doğa” ya ilişkin olarak “hayvanlarla vakit geçirmekten” mutlu olduğunu ifade eden bir çocuğun çizimidir. Resimde kız ve erkek çocuk ile kelebek, bulut figürleri dikkat çekmektedir. Burns ve Kaufman ‘a göre (2013: 154) kelebek figürü hayali sevgi ve güzellik arayışını çağırır.

Resim 5: Ağaç dikmek [RM8: 5 yaş, Erkek]

Benzer şekilde, Resim 5 “ağaç dikmek”ten mutlu olduğunu ifade eden bir çocuğun “doğa” ile ilgili çizimidir. RM8’de görüldüğü gibi mutlulukla ilgili resimde ağaç, ev, elma, traktör, havada bulunan arabalar, çocuk öğeleri yer almaktadır. Çocuk resmini “*traktör çizdim, arabadan bulutlar yaptım, köye gittim ve orada ağaç diktim ağacın küçükken büyümesi beni mutlu etti*” şeklinde anlatmıştır.

Çizgi film-masal karakterleri ile ilgili 4 (2E,2K); yemek ve tatlı yemek ile ilgili 2 (2E) resim vardır. İnsanlara yardım etme (1E), karalama yapma (1E), kendini çizme (1K) ve sayılar (1E) ile ilgili birer resim çizilmiştir.

Mutluluk ile ilgili resimlerde en çok fiziksel aktivitede bulunmak kategorisinde yer alan arkadaşlarla ve oyuncularla oynamaya ilişkin resimler çocuklar tarafından çizilmiştir. Oyunun eğlence verici olması, hareket, aktif katılım ve düşünme temelli olması bilişin bütüncül olarak uyarılmasına ve duygusal iyilik haline olanak sağlar (Tuğrul, 2005: 211). Bu çocukların oyun oynamaktan mutluluk duymasının nedenlerinden biri olabilir. Çocukların mutlu oldukları anları yansıttıkları resimleri incelendiğinde de, oyunun etkisi açıkça görülmektedir. Çocukların mutluluk duygu durumu ile ilgili çizdiği resimler Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 31. Maddede vurgulanan çocukların oyun hakkı temelinde (BM ÇHS, 2011) değerlendirildiğinde, resimlerin oyun ve oyuncularla ilgili olması oldukça dikkate değer bir bulgudur. Fiziksel aktivitede bulunmayla ilgili çizilen resimlerde çocuklar arkadaşlarla ve oyuncularla oynama, lunapark ve park gibi oyun alanlarında oynama, tatile gitme, havuza girme, su kaydıraklarından kayma ve bir spor dalıyla ilgiliye ilişkin görsellerin yer aldığı resimler çizmiştir. Bu çalışmanın bir diğer bulgusu ise, çocukların sevdiği kişiyle veya sevdiği bir yerde vakit geçirme ve kutlama yapma etkinliklerinden duydukları mutluluklarını resimlerine daha çok yansıtmalarıdır.

Çalışmada doğa ile ilgili aktiviteler yapmaktan duyduğu mutluluğu resimlerine yansıtan yedi çocuk vardır. Bu çocuklar hayvanlarla vakit geçirme ve ağaç dikme ile ilgili mutluluklarına ilişkin çizimler yapmıştır. Benzer şekilde, Taşkın ve Şahin (2008)’in altı yaş grubu çocukların çevreyi algılama biçimleri ile ilgili çalışmalarında çocuklara resim çizdirme tekniğini kullanmışlardır. Çalışmalarında farklı sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların çevre algılarının farklı olduğunu ve çevreyi doğal alan olarak değil yaşamlarında var olmasını istedikleri materyaller, yaşamak istedikleri ev, bahçelerinde havuz vb. olarak değerlendirdiklerini saptamışlardır. Ancak, bu çalışmada çocukların doğa ile doğrudan ilgili ağaç ve hayvan resimleri çizmeleri yönünden farklılık göstermektedir.

Ayrıca, bu çalışmada fizyolojik gereksinimlere yönelik olarak yemek ve tatlı yeme ile ilgili mutluluğunu resimlerine yansıtan iki çocuk, prososyal davranışlardan insanlara yardım etme ile ilgili mutluluğunu resimlerine yansıtan bir çocuk vardır. Genel olarak Tablo 1 değerlendirildiğinde, çocukların sevdiği bir etkinliği, sevdiği bir kişiyle, rahat hissettikleri bir ortamda yapmaktan duydukları memnuniyeti yansıtan resimler çizdikleri söylenebilir.

Çocukların Üzüntü Duygu Durumunu Çizdikleri Resimlerine İlişkin Bulgular

Çocuklara üzüntü duygu durumu ile ilgili belirlenen “Beni Üzen Ne?” isimli öykü kitabı okunduktan sonra, “Üzüntü nedir, lütfen bana resmini çizer misin?” yönergesi ile çocuklardan üzüldükleri bir durum ile ilgili resim çizmeleri istenmiştir. Çocukların çizdiği resimlerde yer alan üzüntü öğeleri analiz edildiğinde; aile içi fiziksel- duygusal şiddet, oyuncaya ilişkin üzüntüler, yalnız kalma, sevilen ortam ve kişiden uzakta olma, herhangi bir şeyden korkunca üzülme, hapisane, şiddet araçları, hava olayları, ölüm, kaybolma, eşyasının izinsiz alınması, istediği bir şeyi alamama, yangın çıkması, düşmek, hırsızın eşya çalması, çiçeklerin solması, bisiklete binmek olmak üzere 12 kategoriye ulaşılmıştır. Tablo 2’de çocukların çizdiği resimlerde yer alan üzüntü öğelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Çocukların çizdiği resimlerde yer alan üzüntü öğeleri

	Üzüntü Öğeleri	Resim Kodları	Cinsiyet	Toplam f
Aile içi fiziksel şiddet- duygusal şiddet	Anne şiddeti	RÜ15, RÜ50, RÜ54 RÜ55, RÜ61	2E,3K	12
	Baba şiddeti	RÜ4, RÜ37, RÜ53	2E,1K	
	Kardeş (Abi/Abla) şiddeti	RÜ3, RÜ14, RÜ29 RÜ52	1E,3K	
Oyuncaya ilişkin üzüntüler	Kaybolması	RÜ42	1E	9
	Bozulması	RÜ33	1K	
	Kırılması	RÜ10, RÜ17, RÜ45 RÜ60	3E,1K	
	Başkasıyla paylaşılması	RÜ2, RÜ13, RÜ26	3E	
Yalnız kalma	Aile (anne, baba, kardeş, dede)	RÜ7, RÜ8, RÜ9 RÜ62	1E,3K	5
	Arkadaş	RÜ30	1E	

	Üzüntü Öğeleri	Resim Kodları	Cinsiyet	Toplam f
Sevilen ortam ve kişiden uzakta olma	Uzakta oturma	RÜ46, RÜ48	2K	4
	Arkadaş	RÜ64	1E	
	Mutlu ortamdan ayrılma	RÜ25	1E	
Herhangi bir şeyden korkunca üzülme	Ağaç	RÜ58	1K	3
	Karanlık	RÜ36	1E	
	Biri tarafından korkutulma	RÜ11	1E	
Hapishane		RÜ5, RÜ49, RÜ56	1E,2K	3
Şiddet araçları	Bomba	RÜ1	1E	2
	Silah	RÜ44	1E	
Hava Olayları	Soğuk hava	RÜ43	1E	2
	Güneş	RÜ32	1E	
Ölüm		RÜ20	1E	1
Kaybolma		RÜ31	1E	1
Eşyasının izinsiz alınması		RÜ34	1K	1
İstediği bir şeyi alamama		RÜ51	1K	1
Yangın çıkması		RÜ57	1E	1
Düşmek		RÜ38	1E	1
Hırsızın eşya çalması		RÜ39	1E	1
Çiçeklerin solması		RÜ41	1K	1
Bisiklete binmek		RÜ35	1K	1
Konu ile ilişkisi olmayan veya öyküden etkilenerek çizilen resimler		RÜ6, RÜ16, RÜ18, RÜ21, RÜ22, RÜ23, RÜ24, RÜ27, RÜ40, RÜ47, RÜ59, RÜ63	6E,6K	12

Üzüntü duygu durumu ile ilgili resim çalışmasına 29 kız ve 35 erkek olmak üzere toplam 64 çocuk katılmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi aile-içi fiziksel-duygusal şiddetten dolayı yaşanan üzüntünün yansıdığı resimler yoğunluktadır (12 resim). Aile içi şiddet ile ilgili çizilen resimlerde anne şiddeti (2E,3K), baba şiddeti (2E,1K) ve kardeş(abla/abi) (1E,3K) şiddetinden dolayı duyulan üzüntü öğeleri bulunmaktadır. Kardeş kıskançlığı, anne baba geçimsizliği, boşanma sonucu parçalanmış aile, aileden birinin ölümü gibi çocuğu derinden etkileyen durumlar ve olaylar, çoğu zaman çocuk farkında olmadan resimlerine yansımaktadır (Davido, 2014: 170; Malchiodi, 2013: 272; Yavuzer, 2012: 108). Çocukların çizdiği resimlerden RÜ3 ve RÜ4 buna örnek olarak verilebilir:

Resim 6: Kardeş şiddeti [RÜ3: 5 yaş, Erkek]

Resim 6'da görüldüğü gibi şiddetle ilgili çizilen resimde abi ve kardeş figürü yer almaktadır. Çocuk "Abim beni attı ve atınca başım döndü düştüm" şeklinde resmini ifade etmiştir. Durumun yarattığı üzüntü, çocuğun yüz ifadesinde görülmektedir.

Resim 7: Baba şiddeti [RÜ4: 5 yaş, Erkek]

Resim 7'de aile şiddeti ile ilgili çizilen resimde anne, baba ve çocukların öğeleri görülmektedir. Çocuk "kardeşim şımardığı için babam onu dövdü, kardeşim üzüldü." şeklinde resmini ifade etmiştir. Resimde insan figürlerinde ve evin renginde kahverenginin kullanılması dikkat çekmektedir. Davido (2014: 36)'e göre resimlerinde kahverengi kullanan çocuklar aile içi ve sosyal çevresinde çatışma ve uyum sorunu yaşıyor olabilir.

Oyuncaklarla ilgili çizilen resimlerde kaybolması (1E), kırılması (3E,1K), bozulması (1K), başkasıyla paylaşılmasına (3E) ilişkin figürler olduğu (9 resim); şiddet araçları ile ilgili çizilen resimlerde ise bomba (1E) ve silah (1E) öğeleri olduğu görülmektedir. Yalnız kalma ile ilgili çizilen resimlerde ailenin (anne, baba, kardeş, dede) (1E,3K) ve arkadaşın (1E) yalnız bırakılmasına ilişkin öğelerin olduğu belirlenmiştir (5 resim).

Resim 8: Yalnız Kalma [RÜ8: 5 yaş, Kız]

Yalnız kalma ile ilgili çizilen Resim 8'de insan figürleri görülmektedir. Çizilen resimlerde kolların olmaması ve üzgün yüz ifadeleri dikkat çekmektedir. Çocuk "evde yalnız kalmak ve dedemin beniz yalnız bırakılmasına üzülüyorum" şeklinde resmini ifade etmiştir. Yavuzer'e (2012: 20) göre kolların güç ve kuvvetin simgesi olduğunu, çizilen resimde yer almamasının güvensizliği ve güçsüzlüğü yansıttığını belirtmiştir.

Herhangi bir şeyden korkunca üzüme ile ilgili çizilen resimlerde ağaç (1K), karanlık (1E), biri tarafından korkutulma (1E) öğeleri yer almaktadır (3 resim). Sevilen ortam ve kişiden uzakta kalma ile ilgili çizilen resimlerde uzakta oturma (2K), arkadaştan uzakta kalma (1E), mutlu ortamdan ayrılma (1E) ile ilgili görsel öğelerin olduğu görülmektedir (4 resim). Üç çocuk hapisane ile ilgili resim (1E, 2K) çizilmiştir. Ayrıca, kaybolma (1E), eşyasının izinsiz alınması (1K), istediği bir şeyi alamama (1K), yangın çıkması (1E), düşmek (1E), hırsızın eşya çalması (1E), soğuk hava (1E), çiçeklerin solması (1K), bisiklete binmek (1K), güneş (1E) ile ilgili birer resim vardır. Öyküden etkilenerek çizilen resimlerde kutup ayısı ve yavrusu (2E,1K), buzullar (2E), yiyecek bulamama (1K) figürleri olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada üzüntüyle ilgili yapılan resimlerde 12 çocuğun resmi anne-baba-kardeşin yaptığı fiziksel-duygusal şiddet dolayısıyla yaşanan üzüntüyü yansıtmaktadır. Yutal ve Artut (2008)'un 11-12 yaş grubu çocukların şiddeti algılama biçimlerinin resimlerine yansımaları inceledikleri çalışmalarında da, çocukların çizdikleri resimlerine aile içi şiddete daha fazla yer verdiklerini saptamıştır. Araştırma bulguları bu yönüyle benzerlik göstermektedir. Aynı çalışmada resimlere

yansıyan şiddetin yönteminin daha çok fiziksel olduğu, şiddeti uygulayan kişilerin erkek, şiddete maruz kalanların ise kadın ve çocuklar olduğu da bulunmuştur. Bu araştırmada ise çocukların resimlerinde fiziksel şiddetin yanı sıra duygusal şiddet öğelerine de yer verdiği belirlenmiştir. Şiddeti uygulayan kişinin baba veya erkek kardeş olarak çizilmesi de dikkat çeken benzer araştırma bulgularındandır. Yutal ve Artut (2008)'un ilköğretim dönemindeki çocuklarla yaptığı çalışma ile bu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocuklarla yapılan çalışmanın benzer bulguları çocukların yaşa bağlı olarak şiddeti algılaya biçimlerinin değişmediğini gösterebilir. Ancak resimlerine yansımaya da çocukların yaşa bağlı olarak şiddetin etkileri ile başa çıkma yetilerinin geliştiği bilinmektedir (Santrock, 2012: 246). Bu çalışmada çocukların "yalnız kalma" kategorisine ilişkin çizimlerinde aile üyeleri ile arkadaşın yoksunluğundan kaynaklanan bir yalnızlık durumu yansıtılmıştır. Fiziksel güç kullanmanın yanında yoksun bırakma da Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun yaptığı şiddet tanımı içerisinde yer almaktadır. Buna göre bu kategori aile içi şiddet kategorisi ile birlikte değerlendirilebilir. Ancak, "yalnız kalma" kategorisinde sözü edilen şiddet salt duygusal şiddettir.

Bu çalışmada oyuncaklarının kaybolma, bozulma, kırılmasına duydukları üzüntü ile oyuncaklarını başkalarıyla paylaşma durumunda yaşadıkları üzüntülerini çizdikleri resimlerine yansıtan dokuz çocuk vardır. "Aile içi fiziksel-duygusal şiddet" kategorisinden sonra, "oyuncağa ilişkin üzüntüler" kategorisi üzüntü duygu durumu ile ilgili çizilen resimlerin sayıca çoğunu kapsamaya yönünden dikkat çekmektedir. Oyuncaklar, çocukların hayal gücü ve iletişim becerilerini ortaya çıkararak temsili araçlar olarak tanımlanmaktadır (Aksoy ve Çiftçi, 2015: 273). Erken çocukluk döneminde oyun ve oyuncaklar çocukların yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, çocukların oyuncaklarının kaybolması, bozulması veya kırılması onu üzebilir. Yaşın artmasıyla birlikte çocukların çatışmaları oyuncaklardan kişilerarası ilişkilere doğru yönelir (Berk, 2013: 374). Dolayısıyla oyuncakların zarar görmesine yönelik üzüntü de yön değiştirebilir. Araştırmanın bu bulgusu erken çocukluk dönemindeki oyun materyallerinin çocuklar için önemini vurgulaması açısından önemlidir.

Tablo 2 'de yer alan sevilen ortam ve kişiden uzakta olma, herhangi bir şeyden korkunca üzülmeye, hapis hane, şiddet araçları, hava olayları, ölüm, kaybolma, eşyasının izinsiz alınması, istediği bir şeyi alamama, yangın çıkması, düşmek, hırsızın eşya çalması, çiçeklerin solması, bisiklete binmek kategorileri incelendiğinde çocukların resimlerinde, deneyimlerini ve iz bırakan yaşantılarını yansıttıkları düşünülebilir.

Çocukların Korku Duygu Durumunu Çizdikleri Resimlerine İlişkin Bulgular

Çocuklara korku duygu durumu ile ilgili belirlenen "Gürültü Korkusu" isimli öykü kitabı okunduktan sonra, "Korku nedir, lütfen bana resmini çizer misin?" yönergesi ile çocuklardan korktukları bir durum ile ilgili resim çizmeleri istenmiştir. Çocukların çizdiği resimlerde yer alan korku öğeleri analiz edildiğinde; olmayan varlıklar, hava olayları, hayvanlar, karanlık, trafik kazası, hırsız, anne-baba tutumları, ev, düşme, robot, burun kanaması, kaçırılma ve ölüm olmak üzere 13 kategoriye ulaşılmıştır. Tablo 3'de çocukların çizdiği resimlerde yer alan korku öğelerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 3.Çocukların çizdiği resimlerde yer alan korku öğeleri

Korku Öğeleri	Resim Kodları	Cinsiyet	Toplam f
Olmayan varlıklar	Uzaylı	RK11	1E
	Dev	RK15, RK24	1E, 1K
	Hayalet	RK27, RK29, , RK48, RK61	3E, 1K
	Zombi	RK28, RK59	2E
	Canavar	RK1, RK6, RK13, RK18, RK52	4E, 1K
Hava olayları	Gök gürültüsü	RK7, RK12, RK21	3K
	Şimşek	RK23, RK32, RK36, RK40, RK43, RK50, RK60	4E, 3K
	Yağmur	RK46, RK47	2K
	Bulut	RK49	1K
	Güneş	RK25	1E
Hayvanlar	Dinozor	RK17	1E
	Köpek	RK42	1E
	Aslan	RK35, RK55	2K
	Yılan	RK30	1E
	Örümcek	RK26	1K

Korku Öğeleri	Resim Kodları	Cinsiyet	Toplam f
Karanlık	RK2, RK9, RK45, RK51	2E, 2K	4
Trafik kazası	RK14, RK34, RK37, RK56	2E, 1K	3
Hırsız	RK3, RK39, RK54	2E, 1K	3
Anne-baba tutumları	Anne	RK19	1K
	Baba	RK41	1K
Ev	Çatı	RK5,	1K
	Yüksek katlı bina	RK33	1E
Düşme	RK8, RK16, RK44	1E, 2K	2
Robot	RK38	1E	1
Burun kanaması	RK20	1K	1
Kaçırılma	RK57	1E	1
Ölüm	RK58	1K	1
Konu ile ilişkisi olmayan veya öyküden etkilenerek çizilen resimler	RK4, RK10, RK22, RK31, RK53	4E, 1K	5

Korku duygu durumu ile ilgili resim çalışmasına 27 kız ve 34 erkek olmak üzere toplam 61 çocuk katılmıştır. Tablo 3’de görüldüğü gibi “korktukları bir anı resmetmelerinin istendiği” resimlerde var olmayan varlıklardan dolayı yaşanan korku ile hava olaylarının yansıdığı resimler yoğunluktadır. Freud’a göre çizimlerin temelinde bilinçaltında yatan istek ve korkular yer almaktadır. Çocuklar bu duygularını sembolik olarak çeşitli öğelerle ifade edebilir (Yavuzer, 2012: 26). Var olmayan varlıklar ile ilgili çizilen resimlerde canavar (4E, 1K), uzaylı (1E), dev (1E, 1K), hayalet (3E, 1K), zombi (2E) figürleri olduğu görülmektedir. Buna göre, çocukların resimlerinde daha çok canavar ve hayalet korkusunu yansıtan öğeler vardır.

Resim 9: Canavar korkusu [RK13: 5 yaş, Erkek]

Canavar korkusuyla ilgili çizilen Resim 9’da anne-baba, kardeş figürleri görülmektedir. Çizilen figürlerde kolların çizilmemiş olması dikkat çekmektedir. Yavuzer (2016) ’e göre kolların resimde olmayışı güvensizliği dile getirmektedir. Kollar güç ve kuvvetin simgesi olduğu için, kolların çizilmemesi güç ve kuvvetin azlığını belirlemektedir.

Çocukların korkutucu bulduğu hava olayları ile ilgili çizdikleri resimlerde şimşek (4E, 3K), gök gürültüsü (3K), yağmur (2K), bulut (1K), güneş (1E) figürleri yer almaktadır (14 resim). Tablo 3’te de görüldüğü gibi bir çocuk korku ile ilgili çizdiği resimde bulut figürünü kullanıp bundan korktuğunu belirtmiştir. Çocukla resmi hakkında yapılan görüşme sonrasında, çocuk korku sebebini bulutları farklı şekillere benzetmesi olarak ifade etmiştir. Güneş figürünün çocuk resimlerinde yer alması ise canlılara değer katma ile bağlantılıdır. Güneş figürünün genellikle her çocuk resimlerinde kullanır (Davido, 2014: 48). Bu çalışmada korku ile ilgili resim çizmeleri istendiğinde yalnızca bir çocuğun korku unsuru olarak güneş figürünü kullanması dikkat çekici bulunmuştur (1E). Korku öğesi olarak güneş çizen çocuğa yöneltilen sorular ışığında, çocuğun güneşten değil güneş ışınlarından korktuğu belirlenmiştir. Yağmur korkusuyla ilgili ise iki çocuk resim çizmiştir (2K). Yağmur figürü çocuk resimlerinde nadiren görülür. Çocuk resimlerinde yer alan yağmur figürleri depresif eğilimleri çağrıştırmalıdır. Ev, manzara ve çevre ile ilgili konularda ortaya çıkan yağmur her zaman üzüntü ve kederi yansıtmayabilir. Depresyonun varlığına işaret

ettiğinden dikkatli değerlendirilmelidir (Malchiodi, 2005: 173). Çizilen resimlerden sonra çocuklarla yapılan görüşmelerde, çocukların yağmurdan sonra gök gürültüsünün olacağı düşüncesiyle yağmur korkusunu resmettikleri belirlenmiştir.

Hayvanlarla ilgili çizilen resimlerde aslan (2K), köpek (1E), dinazor (1E), örümcek (1K), yılan (1E) figürleri yer almaktadır (6 resim). Davido (2014: 45) çocukların hayvan çizimlerinin kendilerini ve çevreleriyle olan ilişkilerini temsil ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla çocuklar bazen resimlerinde hayvan figürlerini kullanmayı tercih etmektedir. Evcil hayvan resimleri çevreye uyum sağlamayı; yırtıcı ve korkutucu hayvan (kurt, timsah, kaplan vb.) resimleri ise çekinilen baba imgesini temsil etmektedir. Konu edinilen hayvan ne olursa olsun, yırtıcılık teması, resmi yapan çocuğun endişe ve kaygılarını yansıtmaktadır (Davido, 2014: 47). Bu çalışmada çocuklar korktukları hayvanlar olarak aslan, örümcek, yılan ve köpek figürlerini kullanmışlardır. Korkuya ilişkin en çok kullandıkları hayvan figürü 'aslan'dır. Çocuklara yöneltilen sorular ışığında çocukların genellikle aslanın kükremesinden korktuğu, bir çocuğun ise aslanın yelesinden korktuğu belirlenmiştir.

Düşme korkusuyla ilgili çizilen resimlerde kay-kaydan düşme (1E), balkondan düşme (1K) ve yüksek bir yerden düşmeye (1K) ilişkin görsel öğeler bulunmaktadır (3 resim). Karanlık korkusuyla ilgili 4 (2E, 2K); hırsız korkusuyla ilgili 3 (2E, 1K); trafik kazasıyla ilgili 3 resim çizilmiştir (2E, 1K). Anne-baba sözlü/fiziksel şiddet korkusuyla ilgili çizilen figürlerden biri anne-baba tartışması (sözlü) diğeri ise annenin çocuğunu dövmesi (fiziksel) şiddet ile ilgili öğelerdir (2K).

Ev korkusuyla ilgili iki resim çizilmiştir. Çizilen figürlerden biri siyah çatılı ev (1K) diğeri ise yüksek katlı bir bina (1E)'dir. Ev figürü, çocuğun aile üyeleriyle ve sevdikleriyle birlikte kendini güvende hissettiği bir yeri yansıtmaktadır (Yavuzer, 2012: 68).

Resim 10: Siyah ev çatısı [RK5: 5 yaş, Kız]

Resim 10'da ağaç, çiçek, kelebek, kuşlar, güneş gibi mutluluğu ifade eden figürler kullanılmasına rağmen evin çatısının siyah renge boyandığı görülmektedir. Çocuğun yaşamında karşılaştığı bazı özel durumlar terapi ve tedavi gerektiren travmalara yol açmaktadır. Bir yakınının kaybı ile sonuçlanan trafik kazası gibi acı olaylar, deprem ve sel felaketi gibi doğal afetler sonrasında, çocuk yaşadığı korkuyu uzun süre üzerinden atlatamamakta ve bunu resimlerine yansıtmaktadır (Malchiodi, 2013: 206).

Resim 11: Araba çarpması [RK56: 5 yaş, Kız]

Resim 11'de korku ile ilgili olarak araba çarpmasına ilişkin görsel öğelerin yer aldığı görülmektedir. Arabanın çarptığı insanı yerde yatıyor olarak çizmesi dikkat çekmektedir. Okunan öyküden etkilenecek çizilen resimlerde ise ejderha (3E, 1K) ve fırtına (1E) öğeleri vardır.

Bu araştırmada çocukların resimlerinden en çok olmayan varlıklar ve hava olaylarından korktukları söylenebilir. Canavar ve hayalet korkusu, erken çocukluk dönemindeki çocukların yaygın korkularındandır. Bu tür korkuları yaşayan çocukların ailelerine çocuklarının odalarını onlarla birlikte araştırarak görünmeyen herhangi bir varlık olmadığı üzerine konuşmaları ve çocuklarını güvende hissettirmeleri önerilmektedir (Berk, 2013: 370). Hava olayları ile ilgili olarak, çocukların daha çok şimşek ve gök gürültüsünün sesinden korktukları belirlenmiştir. Araştırma bulgularında çocukların karanlıktan korktuklarını yansıttıkları resimleri de dikkat çekmektedir. Çocukların anlamlandıramadıkları, kaynağını bilmedikleri ve bilişsel olarak çözümlenemedikleri olaylarla ilgili korkması doğal ve beklenen bir durumdur. Çocukların duygularının farkında olması duygusal yeterlik için en temel koşullardan biri olarak görülür (Southam-Gerow, 2014:13). Bu durumun farkında olması çocuğun korkularıyla başa çıkma yetisini de geliştirebilir.

Araştırmanın bulgularına göre, hayvanlara ilişkin korkularını resimlerine yansıtan altı çocuk vardır. Resmi çizilen hayvanlar, aslan, köpek, dinazor, örümcek, yılan figürleridir. Erken çocukluk döneminin yaygın korkularından biri de hayvanlardır. Bu durum çocukların doğal yaşamda karşılaşabileceği köpek ve yılan gibi hayvanlarla olan olumsuz yaşantılarından kaynaklanabilir. Hayvanlardan korkan çocukların ailelerine, çocuklarını hayvanlara yaklaştırmaya zorlamamaları, yaklaşabiliyorsa nasıl davranması gerektiğini açıklamaları önerilmektedir (Berk, 2013: 370). Ayrıca, çocukların dinazor ve aslan gibi hayvanlardan korkmaları bazı çocuk kitaplarında yer alan bu hayvan karakterlerine atfedilen güçlü ve acımasız özelliklerinden de kaynaklanıyor olabilir. Hayvan karakterinin gerçeğe uygun bir şekilde anlatıldığı çocuk kitapları ile hayvanların daha sevimli, hoş ve yapıcı bir biçimde sunulduğu kitapların birlikte kullanılması çocuğun yaşam ile barışık olmasını sağlamaktadır (Uğurlu, 2013). Araştırmanın bu sonucu yetişkinlerin çocuklara sunduğu kitaplardaki hayvan karakterlerine atfedilen çeşitliliğin sağlanmasını vurgulaması açısından önemlidir.

Tablo 3'de yer alan trafik kazası, hırsız, anne-baba tutumları, ev, düşme, robot, burun kanaması, kaçırılma ve ölüm kategorileri incelendiğinde, çocukların çevresinde yaşanan olayları, çeşitli kanallardan duyduğu veya öğrendiği olumsuz yaşantıları ve kendi geçmiş yaşantılarını yansıttıkları düşünülebilir. Ölümün hem korku hem üzüntü duygusu durumunu yansıtan resimler içerisinde çizilmesi dikkat çekici bir bulgudur. RK58 ve RÜ20 kodlu resimlerden biri kız biri erkek çocuğa aittir. Farklı cinsiyetten iki çocuğun ölümü üzüntü ve korkuyu yansıttıkları resimlerinde çizmesi, aileden veya yakın çevreden birinin kaybının çocuklar üzerinde yarattığı etkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Çocukların mutluluk, üzüntü ve korku temel duygu durumlarına ilişkin yaşantılarını ya da duygularını resimleri aracılığıyla yansıtabildiği belirlenmiştir. "Mutluluk" duygu durumu ile ilgili resim çalışması 63 (25K, 38E) çocukla yapılmıştır. Çocukların mutlulukla ilgili fiziksel aktivitede bulunmaktan dolayı yaşadıkları mutluluğu yansıttıkları resimleri yoğunluktadır (19 resim). "Üzüntü" duygu durumu ile ilgili resim çalışması 64 (35E, 29K) çocukla yapılmıştır. Üzüntüyle ilgili yapılan resimlerde en çok fiziksel-duygusal şiddete ilişkin üzüntüyü yansıttıkları resimler yoğunluktadır (12 resim). "Korku" duygu durumu ile ilgili resim çalışması 61 (34E, 27K) çocukla yapılmıştır. "Korku" ile ilgili çizilen resimlerde var olmayan varlıklardan dolayı yaşanan korkuya ilişkin öğelerin yansıtıldığı resimler yoğunluktadır (15 resim). Buna göre, çocuklar çizdikleri resimlerde en çok fiziksel aktivitede bulunmaya ilişkin mutluluklarını, aile içi fiziksel-duygusal şiddete ilişkin üzüntülerini, olmayan varlıklara ilişkin korkularını yansıtmıştır. Buna göre, çocukların kendi duygu durumlarının farkında olduğu ve yaşadığı duygusal deneyimleri resimlerine yansıtabildiği saptanmıştır.

Mutluluk, üzüntü, korku ve öfke olmak üzere dört temel duygu durumundan öfkeye zaman sınırlılığı yönünden bu çalışmada yer verilememiştir. Araştırmacılara çocukların öfke duygusunu nasıl anlamlandırdıkları ve öfke ile nasıl baş ettiklerini görsel yöntemleri kullanarak çalışmaları önerilebilir. Duyguların tanınması, anlamlandırılması, ifade edilmesi gibi konularda aileler ve eğitimcilerle çalışılabilir. Kişilerarası iletişimde duyguların ifade edilmesine ilişkin derinlemesine görüşmeler yapılabilir. Bu çalışmada resim çizme esnasında birbirine yakın konumda bulunan çocukların birbirlerine bakıp çizdikleri resimden etkilendikleri tespit edilmiştir. Benzer çalışmalarda aynı ortamda birkaç çocukla ya da çocuklarla bireysel olarak çalışılabilir. Çocukla çalışan uzmanlar, çocukların çizdiği resimleri çocuk hakkında yardımcı bir bilgi kaynağı olarak değerlendirebilir.

Kaynakça

- Aksoy, A. B. & Dere Çiftçi, H. (2015). Oyun Alanı Materyal ve Oyuncaklar. İçinde Okul Öncesi Eğitimde Oyun. (Ed. Ayşe Aksoy). s.255-280. Ankara: Hedef.
- Artut, K. (2004). *Okul Öncesinde Resim Eğitimi*. Ankara: Anı
- Bahçıvan-Saydam, R. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri. *Yansıtma Psikopatoloji Ve Projektif Testler Dergisi*, 1(2),s.111-124.
- Bedir Erişti, S. D. (2016). *Görsel Araştırma Yöntemleri Teori, Uygulama ve Örnek*. Ankara: Pegem.
- Berg, B.L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences* (Fourth edition). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (Çev. Ed. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı (2011). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Burns, R. C., & Kaufman, S. H. (2013). *Action, Styles, And Symbols In Kinetic Family Drawings Kfd*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni*. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Davidov, R. (2014): *Çocuğunuzu Resimlerinden Keşfedin*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık

- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çev. Ed. Ali Ersoy-Pelin Yalçınoğlu). Ankara: Anı.
- Halmatov, S. (2015). *Çocuk Resimleri Analizi ve Psikolojik Resim Testleri*. Ankara: Pegem.
- Malchiodi, C. (2005). *Çocukların Resimlerini Anlamak*. (Çev. Tülin Yurtbay). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri (I.-II. Cilt)*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev. Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem.
- Santrock, J. W. Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi. (Çev. Ed. Galip Yüksel). Ankara: Nobel.
- Southam-Gerow, M.A. (2014). *Çocuklarda ve Ergenlerde Duygusal Düzenleme: Uygulayıcının Rehberi*. (Çev. Ed. Muzaffer Şahin-Çev. Murat Artıran). Ankara: Nobel.
- Smith-Shank, D. (2016). *Görsel ve sosyal göstergebilim araştırma stratejileri*. İçinde Görsel araştırma yöntemleri teori, uygulama ve örnek. (Ed. Suzan Duygu Bedir Erişti). Ankara: Pegem.
- Taşkın, Ö. & Şahin, B. (2008). Çevre Kavramı ve 6 Yaş Okul Öncesi Çocuklar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), s.1-12.
- Tuğrul, B. (2015). *Oyunun Gücü*. İçinde Okul Öncesi Eğitimde Oyun. (Ed. Ayşe Aksoy). s.209-230. Ankara: Hedef.
- Uğurlu, S. B. (2013). Resimli çocuk kitaplarında hayvan karakter kullanımı. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4) s. 1381-1393.
- Yavuzer, H. (2012). *Resimleriyle Çocuk, Resimleriyle Çocuğu Tanıma*. İstanbul: Remzi.
- Yurtal, F. & Artut, K. (2008). Çocukların şiddeti algılama biçimlerinin çizdikleri resimlerine yansımaları. *Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(3), s.149-155.

Çocuklara Okunan Kitapların Kaynakçası

- Avcı Çakman, K. (2010). *Çiftçi Köstebek'in Kırmızı Traktörü*. Ankara:Ya-Pa.
- Howarth, H. (2013). *Beni Üzen Ne?*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Cabrera, A. (2013). *Gürültü Korkusu*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Summary

Drawing a picture is an activity that simplifies and varies the communication between children and adults (Halmatov, 2015:7). In addition, it is a way to express emotions and views. Children start to draw pictures once they are provided with opportunities and gain writing skills (Artut, 2004:24; Davido,2014:4). Emotions and anxieties in children can be observed in their drawings (Halmatov, 2015:8). The pre-schematic stage starts in the period of four to six years. At this stage, children are able to recognize and understand connections and classifications between spatial terms (Davido, 2014:23; Halmatov, 2015:17; Malchiodi, 2013:121). Children at the age of five-seven, who are able to express themselves easily, were therefore selected as the participants of the study. This study examined the forms of expressing basic emotional states (happiness, sadness, fear) of children between the age of five and six through their drawings. This study was designed as a phenomenological design, a qualitative model. The phenomenon at the focal point of the phenomenology can be an emotion (Patton, 2014: 105). According to this, the phenomena of this study were some basic emotional states: happiness, sadness and fear. The study group was 66 children, aged between five and six years, of whom 30 were girls and 36 were boys. They were receiving their education in a kindergarten in the district of Keçiören, Ankara, Turkey during the 2016–2017 academic year. In this study, three different storybooks reflecting the feelings of happiness, sadness and fear were used. Opinions of three child development and education experts were consulted to select these story books. Three experts investigated the books according to their content and eligibility determination for the children. A storybook was selected once, at least, two experts agreed upon it. The books used were: "Farmer Mole's Red Tractor (Çiftçi Köstebek'in Kırmızı Traktörü)" for happiness emotion, "What upset me? (Beni Üzen Ne?)" for sadness emotion, "Fear of noise (Gürültü korkusu)" for fear emotion. Because of the time limitation, the "anger" emotion was not included in this study. Storybooks were read in two and six age groups at two weeks intervals. Before the children were asked to draw a picture of their emotional state, the storybooks were read. After reading storybooks, some questions about the topic of books were posed to children. Following a discussion on the emotion reflected in the storybook, the children were asked to draw a picture. In the meantime, children were informed about the research process, underlining that they can quit from the study anytime they want. Therefore, pictures and crayons were furnished to children. Instruction was provided for each emotion statement "What is happiness/sadness/fear? Please, draw it for me." After drawing pictures, one-to-one interviews were conducted with each children. Visual materials and semi-structured interview forms were used as qualitative data collection methods. Two different forms of data, visual and text, were obtained in the study. While visual data were analyzed by semeiology; texts were analyzed through content analysis. Analyzing the drawings about happiness indicated ten categories: physical activities, spending time in a place that he or she like, celebrating, activities in nature, drawing cartoon-fairy-tale characters, eating food-dessert, helping people, doodling, drawing himself or herself and drawing the numbers. Analysing the drawings about sadness revealed twelve categories: domestic physical-emotional violence, sadness about the toy, being alone, and being away from the loved environment or person, grieving for fear of anything, prison, violent means, weather events, death, disappearance, unauthorized possession of goods, not getting anything he or she wants, fire, falling, thief stealing, flowers fading, riding bike. Analysing the drawings about fear indicated thirteen categories: non-existing creatures, weather events, animals,

darkness, traffic accident, burglars, parental attitudes, home, fall, robot, nosebleed, abduction and death. It was also remarkable that drawing death was present in both "sadness" and "fear". PictureFear58 and PictureSadness20 belong to a girl and a boy. Drawing death about sadness and fear emotion states by both genders stood as an important result, which underlines the effect of losing one of the families on children. The study was also concluded that children can express their experiences or feelings about happiness, sadness and fear on basic emotions through their drawings. Also, the children mostly reflected their happiness regarding physical activity, sadness regarding family attitudes, and fear of non-existing creatures. In the students' drawings and interviews conducted, the drawings of the children who were thought to be affected by the topic of the story, characters, and images in the books were not considered.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Osmanlı Devletinden Günümüze Vergi Denetiminin Tarihçesi¹

History of Tax Audit from the Ottoman Empire to the Present

Fatih PEKŞEN²

Geliş Tarihi: 30.12.2018 / Düzenleme Tarihi: 04.03.2019 / Kabul Tarihi: 11.03.2019

Özet

Vergiler, kamu harcamalarını finanse etme amacının yanında, ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen, bir maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Vergilendirmeye ilişkin tüm işlemler, vergi politikası ile yürütülür. Etkin bir vergi sisteminden bahsedilmek için kusursuz bir vergi mevzuatı, kontrol gücü yüksek bir vergi denetimi ve objektif bir vergi yargısının bir arada olması gerekmektedir. Özellikle, kayıt dışı ekonominin önemli kısmının vergi dışı kalan gelirlerden oluşmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin önüne geçilebilmesinin en önemli araçlarından biri denetim sistemi olmaktadır. Bu itibarla, vergi denetiminin güçlü bir yapıda olması gereği, tamda bu nedendir. Bütün gelişmiş devletler, güçlü bir mali yapıya sahip olmak zorundadır. Osmanlı Devleti de güçlü bir maliye yönetimine sahipti. Osmanlı Devletinde bulunan bazı denetim birimleri, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da görev yapmaya devam ettiler. Ülkemizde, vergi denetimlerinin daha verimli bir hale getirilebilmesi için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir takım çalışmalar yapılmış ve bu konu üzerinde yapılan tartışmalar sürekli devam etmiştir. Nitekim 2011 yılında oluşturulmuş olan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı ile vergi denetimi tek bir organizasyon yapısı içerisine alınarak, vergi denetiminde çok başlılık sorununun önüne geçilemek adına çok önemli bir adım atılmıştır. Geldiğimiz noktayı daha iyi kavrayabilmek için tarihi süreci bütünüyle ele almak yani Osmanlı Devletinden günümüze kadar uzanan bu yapıyı analiz etmekte fayda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Denetimi, Osmanlı, Denetimin Tarihçesi.

Abstract

Taxes are used as a fiscal policy tool that affects economic and social life as well as the purpose of financing public expenditures. All transactions related to taxation are carried out by tax policy. In order to talk about an effective tax system, a perfect tax legislation, a tax audit of high level of control power and an objective tax judgment must be combined. In particular, a substantial portion of the informal economy consists of non-tax revenues. For this reason, one of the most important means of preventing informal economy is the control system. In this respect, it is precisely for this reason that tax audit should be strong. All developed states must have a strong financial structure. The Ottoman Empire had a strong fiscal management. Some audit units in the Ottoman Empire, have continued to serve after the establishment of the Republic of Turkey. In our country, in order to make tax audits more efficient, a number of studies have been carried out since the first years of the Republic and discussions on this subject have continued. Finally, by taking the Tax Inspection Board established in 2011, tax audit has been taken into a single organizational structure and a very important step has been taken in order to prevent taxation problem. In order to gain a better understanding of the point we come from, it is useful to analyze the historical process completely, to analyze the structure from the Ottoman Empire to the present.

Keywords: Tax Audit, Ottoman, History of Audit.

1. Osmanlı Devleti'nde Vergi Denetiminin Yapısı

Cumhuriyet ilan edilmeden önceki dönemde, denetimin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, sistemin işleyişi büyük ölçüde Selçuklu esas alınarak biçimlendirilmiştir. Denetim hizmetlerinin bu dönemlerde var olduğunu ve bağımsız bir şekilde yürütülmekte olduğunu Mustafa Akdağ "Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi" adlı kitabında; "...yolsuzluklar yapıldığında, bu görevliler üzerlerine para geçirdiklerinde ve işledikleri başka yolsuzluklarda, sırf bu gibi işlerin soruşturulması ve incelenmesi için yine kadılarından birisinin yanına çavuş ve öteki birkaç kişilik maiyet verilerek "müfettiş" diye yollandığı" ve "...emanet ile idare edilen mukataalarda, tutulan tahsilat defterinin müfettişlerce zaman zaman kontrolden geçirilmesi" şeklinde ifade edilmiştir. Bahsi geçen eserde yer alan bu ifadeler, Osmanlı Devleti'nde denetim hizmetlerinin özellikle kamu yararı doğrultusunda yapılandırıldığını göstermektedir (Bezirci ve Karasioğlu, 2011:575).

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturan Osmanlı Devleti'nde, her türlü ekonomik faaliyeti kontrol edebilen iyi bir maliye sisteminin olduğu bilinmektedir. Bu sistemin başında ise Sadrazama karşı sorumlu bulunan "Defterdar" bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki Türk İslam Devletleri'nde de bulunan bu kurum, esas olarak İlhanlılardan biraz değiştirilerek

¹ Bu çalışma "Vergi Denetiminin Vergi Politikası Açısından Önemi ve Türkiye'de Vergi Denetim Sistemi" isimli Pamukkale Üniversitesi bünyesinde tamamlanan Doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Vergi Müfettişi, Vergi Denetim Kurulu Grup Başkan Yrd., fatih_peksen@yahoo.com. ORCID ID:0000-0003-4246-3460

alınmıştır. Aslında sadece bu kurum değil, malî yapı ve özellikle buradaki muhasebe kayıt usulünün de İhlanlılardan miras kaldığı düşünülmektedir (Çalışkan, 2015:62).

Ancak, devletin malî yapısı irdelendiğinde, her ne kadar taşra defterdarlıkları bulunuyor olsa da bunların gelir ve giderlerine ilişkin esas kayıtların merkez maliyesinde muhafaza edilmekteydi. Taşranın gelir ve giderini hatta sadece taşranın değil, aynı zamanda tüm devletin gelir ve giderini en üst düzeyde “Baş Muhasebe Kalemi” kontrol ediyordu. Esas itibarıyla, merkezden en uzak eyaletleri kontrol edebilecek güce sahip, uzmanlaşmış bir maliye yapısının oluşması XVII. yüzyılın ortalarında gerçekleşebilmiştir (Genç ve Özvar, 2006:15).

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti’nde bürokratik anlamda en büyük gelişmeler, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren kaydedilmiştir. Her ne kadar yönetim sisteminin mutlakiyet olması değişmeye de devlet idaresinde bürokratların etkin bir şekilde rol oynamaya başladıkları, bu etkinin özellikle bu yüzyılın ilk yarısının sonlarında belirgin bir biçimde arttığı görülmüştür. Bahsedilen bu değişim, II. Mahmud döneminde başlamış olup, sonrasında Abdülmecid döneminde de artarak devam etmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan bu süreçte, devlet teşkilatında ve özellikle bürokraside köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısında, maliye alanında gerçekleştirilen reformlar ile Avrupa yani Batı sistemi benimsenmeye başlanmış ve bu sistemi uygulayacak kurumlar kurulmuştur. Bu dönemden önce çok önemli bir yer tutan Defterdarlık müessesesinin yerine, Maliye Nezareti’nin kurulması ile bu alanda atılmış en önemli adımlardan biri gerçekleşmiştir (Kış, 2012:40).

Maliye Nezareti’nin kurulmasının akabinde, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, devletin bütün mali işlemlerini (gelir veya giderlerini) denetim altına almak amacıyla bir denetim biriminin kurulması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaçtan hareketle, Maliye Nazırı (Bakanı) tarafından “Umuru Maliyenin Tanzim ve Islahı” için hazırlanan ve devrin padişahı II. Abdülhamit tarafından uygun görülen 25 Temmuz 1879 Tarihli “İradei Seniye” ye dayanılarak çıkarılan “Teftiş Muamelaatı Maliye Nizamnamesi” ile “Heyet-i Teftiş-i Maliye” (Maliye Teftiş Kurulu) kurulmuştur. Bu kurum daha sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra işlevini sürdürmeye uzun yıllar devam etmiştir (Sarılı, 2004:63-64).

2. Cumhuriyet Döneminde Vergi Denetiminin Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti’ nin ilk yıllarında, aşar vergisinin kaldırılması sonucunda devletin yaşayacağı gelir kaybını telafi etmek amacıyla, 1926 yılında 755 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Esasında, aşarın kaldırılması Cumhuriyet döneminin ilk ve en önemli vergi reformu olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında, anılan Kanun ile Osmanlı Devletinden kalma 1914 yılından beri uygulanmakta olan temettü vergisi yürürlükten kaldırılmış, sonra da bunun yerine kazanç vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Kazanç vergisi kanunu ile vergi beyannamelerinin incelenmesi görevi *tahakkuk teftiş memurlarına* verilmiştir. Böylece, *tahakkuk teftiş memurları* ülkemizde ilk vergi denetimi görevini üstlenmiş inceleme elemanları olmuştur. Ancak, tam anlamıyla yeterli olmayan tahakkuk teftiş memurları, bu alanda başarılı olamamış, bu kadrolar daha sonra kaldırılmıştır (Tuncer, 2001:5).

1934 yılında değiştirilen Kazanç Vergisi Kanunu ile vergi beyannamelerinin incelenmesi görevinin “Hesap Mütahassısları” tarafından yapılması kabul edilmiştir. Hesap Mütahassısları yerine, 29 Mayıs 1945’te 4709 sayılı Kanun ile temel görevi vergi incelemesi olan “Hesap Uzmanları Kurulu” kurulmuştur (Bakır, 2012:85). Bununla birlikte, 29.05.1936 tarih ve 2996 sayılı Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile “Varidat Kontrolörlüğü” adı altında kurulan bir diğer denetim birimi, Maliye Bakanlığı teşkilatında yapılan isim değişikliğine paralel olarak, 1946 yılında “Gelirler Kontrolörlüğü” olmuştur (Altuntaş,1995). Ayrıca, bahsi geçen Kanun ile “Defterdarlık Kontrol Memurları” yani ismi daha sonra “Vergi Denetmenliği” olarak değişecek olan bir birim daha ihdas edilmiştir (Kuruştan Tazimata Osmanlı Maliyesi, 2007:5).

Cumhuriyet döneminde, vergi denetimi anlamında yapılan en büyük yenilik 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Anayasanın 73 üncü maddesi hükümleri doğrultusunda 13/12/1983 tarihli ve 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin (178 sayılı KHK) 1 inci maddesi ile maliye politikalarının hazırlanmasına yardımcı olmak, maliye politikasının uygulanması, uygulamanın takibi ve denetlenmesi hizmetlerini yapmak üzere Maliye Bakanlığının kurulması kararlaştırılmış, Maliye Bakanlığının teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek amacı ile de 178 sayılı KHK çıkarılmıştır. Bu kararnamenin 2. maddesine 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (646 sayılı KHK) ile yapılan ek ile “Vergi incelemesi ve denetimine ilişkin temel politika ve stratejileri belirlemek ve uygulanmasını sağlamak” görevi Maliye Bakanlığının temel görevleri arasına eklenmiş ve bu doğrultuda 178 sayılı KHK’nın ikinci kısmının “Danışma ve Denetim Birimleri” başlıklı üçüncü bölümü içerisinde yer alan 20’nci maddesi de 646 sayılı KHK ile değiştirilmiş ve “Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı” kurulmuştur (Erkuş ve Ünal, 2014:84) (Resmi Gazete,10.07.2011). Öte yandan, 703 sayılı KHK ile 178 sayılı KHK yürürlükten kaldırılarak, Maliye Bakanlığı yerine “Hazine ve Maliye Bakanlığı” kurulmuştur (Resmî Gazete, 09.07.2018).

646 sayılı KHK yürürlüğe konulana kadar, vergi denetiminden sorumlu birimler olarak Maliye Bakanlığı’na bağlı Hesap Uzmanları Kurulu (Hesap Uzmanları) ile Maliye Teftiş Kurulu (Maliye Müfettişleri) ve Gelir İdaresi Başkanlığı’na bağlı Gelirler Kontrolörleri ile Vergi Denetmenleri bu görevi yürütmekteydiler. Söz konusu değişiklikten önceki denetim yapısı; Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı ikili bir yapıdan oluşmakla birlikte, bu birimler yetki, görev ve sorumlulukları yönünden bazı farklılıklara sahiptiler. Söz konusu yenilik ile birlikte, “Vergi Müfettişliği” vergi denetiminde tek unvan olarak belirlenmiştir (Rakıcı, 2011:348).

646 sayılı KHK ile Vergi Denetim Kurulu ihdas edildikten sonra vergi denetiminin en önemli sorunlarından birisi olan çok başlı yapı ortadan kaldırılmıştır. 10/07/2011 tarihi itibarı ile Maliye Başmüfettişi, Baş Hesap Uzmanı ve Gelirler Başkontrolörü kadrolarında bulunanlar “Vergi Başmüfettişi” kadrolarına; Maliye Müfettişi, Hesap Uzmanı ve Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmeni kadrolarında bulunanlar “Vergi Müfettişi” kadrolarına; Maliye Müfettiş Yardımcısı, Hesap

Uzman Yardımcısı ve Stajyer Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlar da “Vergi Müfettiş Yardımcısı” kadrolarına atanmıştır (Akbe, 2014:76).

Cumhuriyet dönemi vergi denetim sistemini daha iyi analiz etmek için 646 sayılı KHK öncesi ve sonrası yapıyı ayrı ayrı değerlendirip, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi döneminde yapılan düzenlemelere yer vermek daha yerindedir.

2.1. 646 Sayılı KHK Öncesi Durum

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nun “İncelemeye Yetkililer” başlıklı 135 inci maddesinin 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4/a maddesiyle değişmeden önceki halinde; “*Vergi İncelemesi; Hesap Uzmanları, Hesap Uzman Yardımcıları, ilin en büyük mal memuru, Vergi Denetmenleri, Vergi Denetmen Yardımcıları veya Vergi Dairesi Müdürleri tarafından yapılır. Maliye Müfettişleri, Maliye Müfettiş Muavinleri, Gelirler Kontrolörleri ve Stajyer Gelirler Kontrolörleri, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar, her hal ve takdirde vergi inceleme yetkisini haizdir.*” hükmü bulunmaktaydı.

Bu hüküm gereğince; ülkemizde 646 sayılı KHK ile Maliye Bakanlığı çatısı altında bakan adına denetim yapan birim olarak kurulan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığından önce vergi denetimi, Maliye Bakanına bağlı maliye müfettişleri, hesap uzmanları ve bunların yardımcıları ile Gelir İdaresi Başkanlığı'nın merkez teşkilatında görev yapan gelirler kontrolörleri ve bunların stajyerleri ile taşra teşkilatında görev yapan vergi dairesi başkanı/defterdar, vergi denetmenleri ve yardımcıları ile vergi dairesi müdürleri tarafından yapılmaktaydı.

Aşağıdaki tabloda, temel görevi vergi denetimi olan temel denetim birimlerinin 2011 yılındaki toplam ve birimler bazında sayısı yer almaktadır. Çoğu taşra teşkilatında görevli olan vergi denetmenlerinden oluşan toplam 4099 vergi denetim elemanının bu kapsamda görev yaptığı görülmektedir (Maliye Bakanlığı , 2011) (GİB , 2011).

Tablo.1: 646 Sayılı KHK Öncesinde, Türkiye’de Görev Yapan Vergi Denetim Elemanları Sayısı (Nisan/2011)

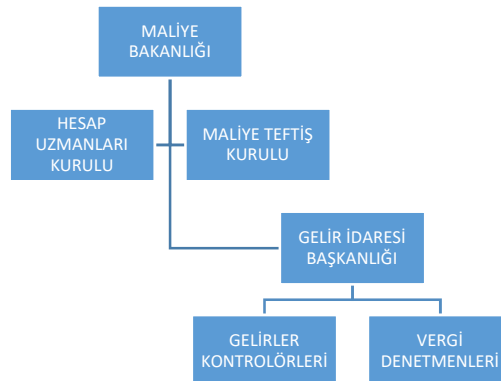
DOLU KADRO	SAYI
Bakana Bağlı (1)	484
Maliye Müfettişleri	158
Hesap Uzmanları	326
GİB’e Bağlı (2)	3.615
Gelirler Kontrolörleri (Merkezi)	358
Vergi Denetmenleri (Yerel)	3.257
Toplam (1+2)	4.099

Vergi Denetim Kurulu kurulmadan önce görev yapan Maliye Müfettişleri, Gelirler Kontrolörleri ve Vergi Denetmenlerinin “dış denetim” kategorisinde sınıflandıracağımız vergi incelemesi yetkilerinin yanı sıra “iç denetim” kategorisinde sınıflandırdığımız “teftiş ve soruşturma” yetkileri bulunmaktaydı (Organ, 2008:100). Hesap Uzmanları ve Vergi Dairesi Müdürleri ise sadece vergi inceleme yetkisine haizdiler. Vergi dairesi müdürleri her ne kadar inceleme yetkisine sahip olsalar da, esas görevleri vergi incelemesi yapmak olmadığından yukarıdaki tabloda değerlendirmeye alınmamıştır.

646 sayılı KHK öncesinde vergi denetimi yapan söz konusu birimler ile ilgili aşağıda başlıklar halinde açıklamalara yer verilerek, bu denetim birimlerinin yapıları ayrı ayrı ortaya konulacaktır. Günümüzde bu görevi yapan Vergi Müfettişlerinin, öncesinde hangi unvan altında hangi görevleri ifa ettiğini görmek fayda sağlayacaktır.

Aşağıda yer alan grafikte, 646 sayılı KHK öncesinde, Maliye Bakanlığı içerisinde bulunan, vergi incelemesi yetkisine haiz tüm denetim birimlerinin bir arada olduğu görülmektedir (Küçükyağcı, 2014:21).

Şekil.1: 646 Sayılı KHK Öncesinde Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Birimleri

Yukarıdaki şekilde yer alan Maliye Bakanlığı denetim birimleri kendi içerisinde bazı fonksiyonlara sahiptiler. Şöyle ki; bu birimlerin hepsi dış denetim yani vergi denetimi yapmaya yetkiliydiler. Ancak, Hesap Uzmanları haricindeki tüm birimlerin ayrıca iç denetimin bir türü olan “teftiş ve soruşturma” yapabilme yetkileri de bulunmaktaydı. Maliye Müfettişleri aynı zamanda “devlet malları ve bütçe giderleri” yönünden de iç denetim yetkisine haizdiler. Başka bir ifadeyle, hepsi birer dış denetim birimi fonksiyonu ihtiva etse de iç denetim yönünden farklı fonksiyonlara sahiptiler.

646 sayılı KHK'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce vergi denetimi iki birime bağlı olarak, dört başlı bir şekilde yürütülmekteydi. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde bu durum daha geniş bir şekilde açıklanacaktır.

2.1.1. Maliye Bakanlığına Bağlı Vergi Denetim Birimleri

Vergi denetim sistemine tamamen yeni bir kurumsal yapı getiren 646 sayılı KHK öncesinde, vergi denetimini oluşturan dört birimden “Maliye Teftiş Kurulu” ve “Hesap Uzmanları Kurulu” doğrudan Maliye Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermiştir.

2.1.1.1. Maliye Teftiş Kurulu

Maliye Teftiş Kurulu, Türk bürokrasinin kuruluşu 1879 yılına giden en köklü denetim birimlerinden birisi olarak uzun yıllar yer almıştır (Bakır, 2012:85). Kurulduğu günden itibaren, Türk kamu idaresinde etkin bir konumu bulunan ve kökenleri Osmanlı Devletine dayanan Maliye Teftiş Kurulu, gerek teşkilat gerekse çalışma usul ve esasları yönünden, birçok bakanlık, kamu kuruluşu ile banka ve iktisadi devlet teşekküllerinin bünyelerindeki teftiş ve kontrol birimlerinin kurulmasında da emsal alınarak, öncülük yapmıştır (Saraç, 2003:30).

Daha öncede ifade edildiği üzere; Maliye Nazırı (Bakanı) tarafından “Umuru Maliyenin Tanzim ve Islahı” için hazırlanan ve devrin padişahı II. Abdülhamit tarafından uygun görülen 25 Temmuz 1879 Tarihli “İrade-i Seniye” ye dayanılarak çıkarılan “Teftiş Muamele-i Maliye Nizamnamesi” ile “Heyet-i Teftiş-i Maliye” kurulmuş ve sonradan adı “Maliye Teftiş Kurulu” olarak adlandırılmıştır (Sarılı, 2004:63-64).

646 sayılı KHK ile kaldırılan Maliye Teftiş Kurulu (MTK), bir Başkan ile Maliye Başmüfettişi, Maliye Müfettişi ve Maliye Müfettiş Yardımcıları kadrolarından oluşmuştur. Aynı zamanda bu kurul bakanın emri veya onayı üzerine, bakan adına görev yapmıştır. Maliye Teftiş Kurulunun merkezi Ankara’ da olsa da İstanbul ve İzmir’de de merkezleri bulunmaktaydı. MTK’nın diğer bölgelerdeki denetimleri de müfettişler tarafından turnelere çıkılarak gerçekleştirilmiştir. MTK, Fransa’daki Maliye Teftiş Kurulu örnek alınarak kurulmuş olup, Türkiye’de denetim geleneğini oluşturan öncü kurumlardan biri olarak kabul edilmiştir (Organ, 2008:106).

MTK bünyesinde görev yapan müfettişler, bakan adına hem iç denetim hem de dış denetim yapmaktaydılar. Yani Maliye Müfettişlerinin; vergi denetimi, bütçe gider denetimi, devlet malları için milli emlak denetimi, teftiş ve soruşturma yetkileri bulunmaktaydı. Özellikle milli emlak ve gider yönünden sahip oldukları denetim yetkisi, yalnızca bu kurulda görev yapan vergi denetim elemanlarına verilmiş olup, diğer vergi denetim birimleri bu yetkiye sahip değillerdi.

MTK’nın sahip olduğu bu yetkiler, Maliye Bakanlığının 2010 yılı faaliyet raporunda da ‘Maliye Teftiş Kurulu Başkanlığı, Bakanlığın “Kayıt dışı ekonomiyi ve yolsuzluğu önlemek” ve “Suç gelirlerinin aklanmasını ve terörün finansmanını önlemek” stratejik hedefleri çerçevesinde teftiş, inceleme, soruşturma ve danışmanlık hizmetlerini yerine getirmektedir. Kurul, kamu harcamaları ve gelirleri ile kamu malları üzerinde, teftiş, vergi, aklama suçu ve yükümlülük ihlal incelemeleri ile memur ve diğer kamu görevlileri hakkında Kurula gelen iddialar çerçevesinde araştırma ve soruşturma yapmaktadır. Ayrıca Kurul, fonksiyonel anlamda mevzuat ve uygulama konularında danışmanlık hizmeti sunmaktadır.’ şeklinde açıklanmıştır (Maliye Bakanlığı, 2011:23).

646 sayılı KHK ile kaldırılan MTK’ da görev yapan tüm denetim elemanları, yeni kurulan Vergi Denetim Kurulunda, farklı bir unvanla (Vergi Müfettişi) ama aynı yetkilere haiz bir şekilde görev yapmaya devam etmektedirler.

2.1.1.2. Hesap Uzmanları Kurulu

Ülkemizde “Büyük Vergi Reformu” çalışmalarına 1944 yılı ortalarında başlanılmış olup, söz konusu reform gereğince öncelikle halkla paylaşılması amacıyla “mükellef hesaplarının incelenmesi ve Maliye Bakanının öngöreceği inceleme ve araştırmaları yapmak üzere” merkezde bir Hesap Uzmanları Kurulunun oluşturulması amacıyla 4709 sayılı yasa ile 29 Mayıs 1945 tarihinde Hesap Uzmanları Kurulu (HUK) kurulmuştur (Seviğ, 2011:9).

1944 yılında başlayan vergi reformu çalışmalarındaki esas amaç; ekonomik ve mali sorunlara çare bulunması, iktisadi ve sosyal kalkınmanın hızlandırılması için sağlam ve sürdürülebilir gelir kaynaklarının oluşturulmasıdır. Dönemin şartlarına göre, mevcut vergiler yerine güncel vergileme tekniklerine ve beyan esasına dayanan işletmeleri vergilendirecek bir vergi sisteminin oluşturulması, kamu maliyesinin, vergi idaresi ve denetimin yeniden yapılandırılmasının arayışı devam etmekteydi. Arayış sürecinde etkin bir vergi sisteminin oluşturulması, uygulaması, eğitim ve denetiminde hizmetlerinden yararlanılacak bilgi ve ihtisas sahibi, vergi denetim ve inceleme tekniklerine vakıf, görevlerini tam tarafsızlıkla hukuka ve adalete uygun yapabilecek bireylerden oluşan uzman bir kadronun gerekli olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Hesap Uzmanları Kurulu’ na gereksinim duyulmuştur (Aslan, 2015:17).

Hesap Uzmanları Kurulu (HUK); bünyesinde yer alan “Baş Hesap Uzmanları, Hesap Uzmanları ve Hesap Uzman Yardımcıları” ile yalnızca vergi incelemeleri ile yetkilendirilmiş bir dış denetim birimidir. Bunun dışında teftiş ve soruşturma gibi iç denetim yetkileri bulunmamaktaydı.

Daha önce belirttiğimiz üzere; 29 Mayıs 1945 tarihinde 4709 sayılı özel bir kanunla kurulmuş olan Hesap Uzmanları Kurulu'nun yetki, görev ve sorumlulukları kuruluş Kanunu, Vergi Usul Kanunu ve diğer kanunlar ile 13.12.1983 tarih ve 178 sayılı "Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile 08.07.1970 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Hesap Uzmanları Kurulu Yönetmeliği'nde belirlenmiş ve buna göre işlem tesis etmişlerdir.

2010 yılı Hesap Uzmanları Kurulu Faaliyet Raporunda kurulun görevleri; "Hesap Uzmanları Kurulu vergi kanunları uyarınca mükelleflerin hesaplarını incelemek ve Maliye Bakanı tarafından istenilen etüt ve araştırmaları yapmakla görevli ve yetkili bulunmaktadır." şeklinde ifade edilmiştir (HUK, 2011).

2.1.2. Gelir İdaresi Başkanlığına Bağlı Vergi Denetim Birimleri

23 Nisan 1920'de açılan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilen ilk kanun bir vergi kanunu olmuştur. 1923 yılında Maliye Bakanlığı kurulmakla birlikte, "Maliye Vekâleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun" 29.05.1936 tarihinde kabul edilmiştir. 1936 yılında kurulan Varidat Umum Müdürlüğü, 10.08.1942 tarih ve 4286 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle kaldırılmış, yerine Vasıtasız Vergiler ve Vasıtalı Vergiler Umum Müdürlükleri kurulmuştur. Daha sonra, 29.05.1946 tarih ve 4910 sayılı Kanun'la söz konusu Umum Müdürlüklerinin yerini Gelirler Genel Müdürlüğü almıştır.

05.05.2005 tarihinde ise 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile gelir idaresinin, günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve uluslararası örneklere uygun olarak yeniden yapılandırılması amacıyla Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılarak, Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur (GİB, 2011).

646 sayılı KHK öncesinde, Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren iki adet vergi denetim birimi bulunmaktaydı. Bu birimler "Gelirler Kontrolörleri" ve "Vergi Denetmenleri" isimleri ile iç ve dış denetim yetkisine sahip şekilde görev yapmışlardır.

2.1.2.1. Gelirler Kontrolörleri

13.06.1933 yılında yürürlüğe giren 2265 sayılı Kanunla İstanbul Defterdarlığı Tahakkuk Müdürlüğüne bağlı "Pul Tahakkuk Müfettişi", Tahsilât Müdürlüğü nezdinde de "Tahsilât Müfettişi" kadroları taşra denetim elemanı sıfatıyla ihdas edilmiştir. 29.05.1936 tarih ve 2996 sayılı Kanunla Maliye Bakanlığı teşkilat yapısında yapılan değişiklikle söz konusu unvanların yerine "Varidat Kontrolörlüğü" kadrosu oluşturulmuştur. 29.05.1946 tarih ve 4910 sayılı kanunla Gelirler Umum Müdürlüğü'nün kurulması ile "Gelirler Kontrolörü" unvanı adı altında bir denetim birimi kurulmasına hükmedilmiştir (Altuntaş,1995).

Gelirler Kontrolörleri, 646 sayılı KHK ile kaldırılmadan önce, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) merkez teşkilatı bünyesinde iç ve dış denetim birimi olarak örgütlenmişti.

Gelirler Kontrolörleri 646 sayılı KHK ile kaldırılmadan önce; 13.12.1983 tarih ve 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 43 üncü maddesinin "a" bendine göre, "Kontrolörler (Gelir İdaresi Başkanlığı Gelirler Kontrolörleri dahil), bağlı buldukları Başkanlık ve genel müdürlük teşkilatının her türlü faaliyet ve işlemleriyle ilgili olarak; teftiş, inceleme ve soruşturma işleriyle kanunlar ve diğer mevzuatla kendilerine verilen görevleri yaparlar." hükmüne göre görev yapmaktaydılar. Madde hükmüne göre, diğer kontrolörlerle birlikte Gelirler Kontrolörlerinin görevleri 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile hükme bağlanmıştır. Buna karşılık "Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı" 05.05.2005 tarih ve 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 6009 sayılı Kanun'un 40 ıncı maddesi ile değişik 14 üncü maddesinde düzenlenmiştir (Şengöz, 2011).

Gelirler Kontrolörleri, GİB bünyesinde "Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı" altında faaliyet göstermiştir. Gelirler Kontrolörleri yalnızca vergi incelemeleri değil aynı zamanda GİB bünyesindeki tüm kuruluşlarda teftiş ve tahkikat yapma yetkisine de sahiptiler. Merkez görev yerleri Ankara olsa da, İstanbul ve İzmir'de ayrı Grup Başkanlıkları bulunmaktaydı. Diğer illere turne kapsamında görevlendirilerek inceleme, teftiş ve tahkikat yapmaktaydılar.

2.1.2.2. Vergi Denetmenleri

Osmanlı Devleti döneminde, 1914 yılından itibaren uygulanmakta olan Temettü Vergisi yürürlükten kaldırılmış ve bunun yerine beyan esasını kabul eden gelirlerin vergilendirilmesini esas alan Kazanç Vergisi 27 Şubat 1926 tarih ve 755 sayılı Kanun ile uygulamaya sokulmuştur. Kazanç Vergisi Kanunu ile birlikte beyan usulü ile verilen beyannamelerin denetimi için oluşturulan "Tahakkuk Müfettişliği" unvanıdır. Bu Kanun ile birlikte beyannamelerin ne şekilde ve nasıl inceleneceği de hükme bağlanmış, beyannamelerinin incelenmesi ile görevli olmak üzere "Tahakkuk Teftiş Memurluğu" başlığı altında yeni bir kadro ihdas edilmiştir (Özdemir, 2016).

Daha sonra, İstanbul Maliyesi teşkilâtına ait 2265 numaralı kanunun üçüncü maddesi ile gerek dört vilâyette yeni varidat teşkilâtı icrasına dair bulunan 2475 numaralı kanunun inci maddesi ile "varidat tahakkuk müfettişlikleri" ihdas edilmiş ve İstanbul dâhil dört vilâyette yeni varidat müdürlüklerinin kurulması ile birlikte tahakkuk müfettişleri bu müdürlüklerde görevlendirilmiştir (TBMM Tutanakları, 1934:1).

Daha önce belirttiğimiz üzere; 2996 sayılı "Maliye Vekâleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun" 29.05.1936 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kanun, 13.12.1983 tarih ve 178 sayılı "Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" yürürlüğe girene kadar esas alınmıştır.

2996 sayılı kanunun 21. maddesinde bulunan "Vilâyet ve Kazalardaki servisleri kontrol altında bulundurmak için defterdarların emrine lüzumuna göre bir veya müteaddit kontrol memuru verilir. Kontrol memurları gerek merkez kazası gerek mühlhak kazalar servislerini defterdar namına kontrol ederler." hükmü ile defterdarlara bağlı bir mahalli denetim birimi oluşturulmuştur. Bu mahalli denetim biriminin adı "Varidat Kontrol Memurluğu" olarak tanımlanmıştır. Daha önce Tahakkuk

Müfettişi kadrosunda bulunanlar Varidat Kontrol Memuru unvanını alarak yeni görev yerlerine atanmışlardır. Söz konusu kanunda yer alan denetim birimi, Vergi Denetmenliği mesleğinin de temelini oluşturmuştur (Mutlu, 1998:3).

Ayrıca bu kanunun 44'üncü maddesinde *“Bu kanunda yazılı kontrol memurları, varidat kanunlarında yazılı tahakkuk ve tahsil müfettişlerine verilmiş olan hak ve yetkileri haizdirler.”* hükmüne yer verilerek, yetkilerinin sınırları da tahakkuk ve tahsil müfettişlerine denkleştirilmiştir. Görüldüğü gibi 2996 sayılı Kanun ile kaldırılan tahakkuk müfettişliği ile aynı kanun ile ihdas edilen varidat kontrol memurlarının görevleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. “Varidat Kontrol Memuru” tanımı; 29 Mayıs 1946 tarih ve 4910 sayılı Kanun ile “Gelir Kontrol Memuru”, 24 Mart 1950 tarih ve 5655 sayılı Kanun ile “Vergi Kontrol Memuru”, 20 Ağustos 1993 tarih ve 516 sayılı ve 19 Haziran 1994 tarih ve 543 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile de “Vergi Denetmeni” olarak değiştirilmiştir (Mutlu, 1998:3).

Vergi Denetmenleri zaman içerisinde yapılan değişikliklere göre, Defterdarlık emrinde veya 6 ilde kurulan “Gelirler Bölge Müdürlüklerinde” görev ifa etmişlerdir. Bu süreç içerisinde; 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu’na göre vergi incelemesi ve denetim yapmakla, yetkili merciler tarafından verilen teftiş ve soruşturma görevlerini ifa etmekle, yetkili makamlarca kanun, kanun hükmünde kararname, kararname, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuat uyarınca verilecek işleri yapmakla görevlendirilmişlerdir.

Vergi Denetmenleri ve Vergi Denetmen Yardımcıları hem dış denetim hem de iç denetim birimi olma özelliği taşımaktaydı. Vergi incelemesi yapma yetkisine haiz olarak dış denetim, teftiş ve soruşturma yapma yetkisine haiz olarak iç denetim görevleri bulunmaktaydı.

646 sayılı KHK yürürlüğe girdiği tarihte GİB’e bağlı Vergi Dairesi Başkanlıkları çatısı altında ve 29 farklı ilde görev yapmaktaydılar. 2011 yılına kadar, bütün denetim birimleri içerisinde en fazla sayıya sahip olan birim olarak görev yapmışlardır. 646 sayılı KHK ile Vergi Denetmenliği unvanı ortadan kaldırılarak, bu unvana sahip olan denetim elemanları Vergi Müfettişi ve Vergi Müfettiş Yardımcısı olarak atanmışlardır.

2.1.3. Vergi İncelemesi Yetkisine Sahip Diğer Birimler

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu’nun “İncelemeye Yetkililer” başlıklı 135 inci maddesinin 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 4/a maddesiyle değişmeden önceki halinde; *“Vergi İncelemesi; Hesap Uzmanları, Hesap Uzman Yardımcıları, ilin en büyük mal memuru, Vergi Denetmenleri, Vergi Denetmen Yardımcıları veya Vergi Dairesi Müdürleri tarafından yapılır. Maliye Müfettişleri, Maliye Müfettiş Muavinleri, Gelirler Kontrolörleri ve Stajyer Gelirler Kontrolörleri, Gelirler Genel Müdürlüğü’nün merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar, her hal ve takdirde vergi inceleme yetkisini haizdir.”* hükmü bulunmaktaydı. Söz konusu Kanun değişmeden önceki hükümlere göre; ilin en büyük mal memuru Gelirler Genel Müdürlüğü’nün (Gelir İdaresi Başkanlığı) merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanların da inceleme yetkisi olduğu hükme bağlanmıştır.

Bahsi geçen hükümler gereğince; Defterdar, Vergi Dairesi Başkanı, Gelir İdaresi Müdürleri ve Vergi Dairesi Müdürlerinin de vergi inceleme yapma yetkisi bulunmaktaydı. Bu yetki 646 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler ile de korunmaya devam etmiştir. İlgili kadrolara bu yetki tanınmış olsa da, ilgili kadroların asli görevlerinin vergi incelemesi yapmak olmaması nedeniyle, bu kadrolar vergi denetimi içinde etkin bir rol üstlenmemektedirler.

Bu çerçevede, yukarıda sayılanların vergi incelemelerindeki rolleri daha çok bu yetkiye haiz olmaları olarak değerlendirilebilir. Yalnızca vergi dairesi müdürleri, vergi denetim birimlerinin iş yükünün artmaması için küçük çapta ve aciliyeti olan bazı vergi incelemelerini kendileri yapmışlardır.

2.2. Vergi Denetim Kurulunun Kurulması (646 Sayılı KHK)

Maliye Bakanlığında hizmet birimi olarak Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması; 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulunca 07.07.2011 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Bu doğrultuda; 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki KHK’nın 10.07.2011 tarih ve 27990 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 646 sayılı KHK ile değişik, 19 ve 20’nci maddelerine göre; Maliye Bakanlığı merkez teşkilatında “Danışma ve Denetim Birimi” olarak, doğrudan Maliye Bakanına bağlı “Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı” kurulmuştur.

Bir diğer ifadeyle; 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki KHK’ nın 2’nci maddesine 646 sayılı KHK ile yapılan ek ile “Vergi incelemesi ve denetimine ilişkin temel politika ve stratejileri belirlemek ve uygulanmasını sağlamak” görevi Maliye Bakanlığının temel görevleri arasına eklenmiş ve bu doğrultuda 178 sayılı KHK’nın ikinci kısmının Danışma ve Denetim Birimleri başlıklı üçüncü bölümü içerisinde yer alan 20’nci maddesi de 646 sayılı KHK ile değiştirilmiş ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı oluşturulmuştur.

Söz konusu Kararnameyle 10.07.2011 tarihi itibarı ile Maliye Başmüfettişi, Baş Hesap Uzmanı ve Gelirler Başkontrolörü kadrolarında bulunanlar Vergi Başmüfettişi kadrolarına; Maliye Müfettişi, Hesap Uzmanı ve Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmeni kadrolarında bulunanlar Vergi Müfettişi kadrolarına; Maliye Müfettiş Yardımcısı, Hesap Uzman Yardımcısı ve Stajyer Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlarda Vergi Müfettiş Yardımcısı kadrolarına atanmıştır.

646 sayılı KHK ile vergi denetim birimi olarak yeni bir kurum ve meslek ihdas edilmiş, daha önce haklarında detaylı olarak bilgi verdiğimiz 4 ayrı denetim birimi kaldırılmıştır. Bu kurumun adı “Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı”, bu kuruma bağlı olarak görev yapacak denetim elemanları ise “Vergi Müfettişi” olarak mevzuatımızda yerini almıştır.

Yapılan bu düzenleme ile yaklaşık 80 yıldır aynı şekilde devam eden vergi denetiminin koordinasyon eksikliği sorununun giderilmesi amaçlanmıştır. Artık Maliye Bakanına (Temmuz/2018 itibariyle Hazine ve Maliye Bakanına) bağlı olan Vergi Denetim Kurulu vasıtası ile vergi denetimi tek elden planlanacak ve bakanlık bünyesindeki tek vergi denetim birimi olan "Vergi Müfettişleri" marifeti ile yapılacaktır. Söz konusu düzenleme ile vergi denetim müessesine yeni bir konum kazandırılmıştır (Kararbulut, 2011:7).

Bugün itibariyle, Vergi Denetim Kurulu bünyesinde 8272 denetim elemanı görev yapmakta olup, unvanlara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (VDK, 2018).

Tablo.2: 01.11.2018 Tarihi İtibariyle Vergi Denetim Kurulu Bünyesinde Görev Yapan Vergi Denetim Elemanlarının Unvan Bazında Dağılımı

UNVAN	SAYI
Vergi Başmüfettişi	224
Vergi Müfettişi	2839
Vergi Müfettiş Yardımcısı	5209
TOPLAM	8272

2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçişte Yapılan Düzenlemeler

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte, 703 sayılı KHK ile Hazine ve Maliye Bakanlığı kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 217' nci Maddesinde Hazine ve Maliye Bakanlığının görevleri sayılmıştır. Yine aynı Kararnamenin 228 inci maddesinde Vergi Denetim Kurulunun görev ve yetkileri hüküm altına alınarak, Hazine ve Maliye Bakanına bağlı olarak faaliyet göstereceğine yönelik açıklamalarda bulunulmuştur.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı sahip olduğu görev ve yetkiler bakımından, 646 sayılı KHK'da olduğu gibi faaliyet göstermeye devam edecektir. 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, esas itibariyle Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının doğrudan Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı olarak görev ifa edeceğini açıklamıştır. Bahsi geçen Kararnamenin 228 inci maddesinde;

"(1) Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, doğrudan Bakana bağlı olarak Başkan, Başkan Yardımcıları ve Grup Başkanları ile Vergi Müfettişlerinden (Vergi Başmüfettişi, Vergi Müfettişi ve Vergi Müfettiş Yardımcısı) oluşur.

(2) Kurula verilen görevlerin yerine getirilmesinde, uzmanlaşma ve iş bölümünün sağlanması amacıyla uygun görülen yerlerde Bakan onayı ile doğrudan Başkanlığa bağlı olmak üzere aşağıdaki grup başkanlıkları kurulabilir.

- a) Küçük ve Orta Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığı,
- b) Büyük Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığı,
- c) Organize Vergi Kaçakçılığı ile Mücadele Grup Başkanlığı,
- ç) Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlığı.
- d) Katma Değer Vergisi İade İncelemeleri Grup Başkanlığı.

(3) İkinci fıkrada belirtilen grup başkanlıkları, uygun görülen yerlerde ihtiyaca göre birden fazla sayıda kurulabilir.

(4) Kurulun görev ve yetkileri şunlardır:

- a) 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve diğer gelir kanunları kapsamında vergi incelemeleri yapmak,
- b) Her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulacak Risk Analiz Sistemi üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz etmek, mukayeseler yapmak ve bu suretle risk alanlarını tespit etmek
- c) Vergi yükümlülüklerine ilişkin ihbar ve şikâyetleri değerlendirmek
- ç) Vergi incelemelerinde Gelir İdaresi Başkanlığı ile gerekli eşgüdümü ve işbirliğini sağlamak
- d) İnceleme ve denetim sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve istatistikler oluşturmak
- e) Vergi inceleme ve denetimleri ile raporlamaya ilişkin standart, ilke, yöntem ve teknikleri geliştirmek, inceleme ve denetim rehberleri hazırlamak, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların uyacakları etik kuralları belirlemek
- f) Performans değerlendirme sistemi oluşturmak ve Vergi Müfettişlerinin performansını bu sisteme göre değerlendirmek
- g) Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma alanındaki gelişmeler ile bunların ortaya çıkarılması ve önlenmesine yönelik yöntemler konusunda araştırmalar yapmak

- ğ) Vergi mevzuatı ile ilgili görüş ve önerilerde bulunmak
h) Bakan tarafından verilen teftiş, inceleme, denetim ve soruşturmaları yapmak.
ı) Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak” hükümlerine yer verilmiştir.

Bu çerçevede; 646 Sayılı KHK ile ihdas edilen Vergi Denetim Kurulu, yeni hükümet sisteminde de aynı fonksiyonları üstlenmek suretiyle, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer almıştır.

3. Değerlendirme

Osmanlı Devletinden günümüze kadar geçen sürede, etkin bir vergi sistemi için mümkün olduğunca güçlü bir denetim yapısı oluşturulmaya gayret gösterilmiştir. Bu doğrultuda, Vergi Denetim Kurulu ihdas edilerek, çok başlılık sorununu gidermek adına çok olumlu bir adım atılmıştır. Ancak, oluşturulan bu yeni kurumun farklı grup başkanlıkları kurularak bir örgütlenme yoluna gitmesi, denetimde tek çatı altında toplanma arzusunun aşındırılmaya uğratılmıştır. Bütün denetim elemanlarını tek bir çatı altında buluşturabilecekken, mükellef ayrımı yaparak, bu birleşmeye mani olmak anlamsız olmuştur. Hangi Vergi Müfettişinin hangi büyüklükteki mükellefi inceleyebileceği veya hangi alanda görevlendirilebileceğinin henüz yeni bir Kurul oluşturulurken karar verilmesinin akılcı olmadığı gibi bilimsel gerçekliklerle bağdaşmamaktadır (Pekşen, 2018:90).

Bir diğer ifadeyle, Vergi Denetim Kurulu, geçmiş tecrübeleri değerlendirerek kendi kurum ve çalışma kültürünü de oluşturarak etkili olabilecektir. Fakat bu “kurum ve çalışma kültürü” hiçbir zaman eski sistemin tekrarı niteliğinde yani ayrıştırıcı olmamalıdır. Aksi takdirde, yapılan yeni düzenlemelerden bir başarı elde edilmesi beklenemez. Vergi Denetim Kurulu, ancak kendi ürünü ve kendi çabası ile yeni zihinsel düşünceler üzerine inşa edilerek kendine özgü bir birim olabilecektir (Arslan, 2012:45).

Günümüzde Küçük ve Orta Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlıkları 29 farklı ilde örgütlenmiştir. Söz konusu Grup Başkanlıklarının bulunduğu illerin halen Vergi Dairesi Başkanlığı bulunan iller olması, bu oluşumdan vazgeçilmesi halinde ayırımın kolay yapılmasının mı amaçlandığı sorusunu akıllara getirmektedir. Çünkü ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu göz önüne alındığında, birçok ilde sadece turne görevi ile denetimlerin yapılabilmesi mümkünken, Grup Başkanlıklarının kurulmasına gerek olmayan iller bulunmaktadır (Pekşen, 2018:90).

Ekonomiler için bu kadar ehemmiyet arz eden vergilerin, çok iyi bir sistem içerisinde işlerlik kazanması ve etkin bir denetim ile kontrol altına alınması gerekmektedir. Vergi denetimi bu sistem içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü vergi denetiminin birçok özelliği olmasının yanında, en başta ve önemli özellikleri hukukilik, tarafsızlık, yaptırım, dış denetim ve hesap denetimi özelliklerine sahip olmasıdır (Kutbay, 2015:105). Vergi denetimi bu özellikleri sayesinde bir nevi güvence özellikleri taşımakta olduğundan, Vergi Denetim Kurulunun eksik veya aksayan olarak görülen kısımları düzeltilerek, daha başarılı olunabilecektir.

Sonuç

Vergi gelirleri bir ülke ekonomisi için oldukça ehemmiyet taşır ve bu gelirlerin elde edilmesi için mümkün olduğunca sorunsuz bir vergi sistemine sahip olmak gerekmektedir. Vergi sisteminin işlerliğinin sağlanabilmesinin olmazsa olmazlarından birinin etkin bir vergi denetim sistemi olduğu aşikârdır. Ülkemizde uygulanan vergi denetim sisteminin günümüzde uygulanan halini kavrayabilmek için Osmanlı Devletinden gelen tarihi gelişimi göz önünde bulundurulmalıdır. 2011 yılında 646 sayılı KHK ile ihdas edilen Vergi Denetim Kurulu öncesinde, ülkemizde vergi denetimlerini gerçekleştiren dört farklı birim bulunmaktaydı. 646 sayılı KHK ile bu birimler kapatılarak, bu birimler bünyesinde görev yapan denetim elemanları “Vergi Müfettişi” unvanıyla Vergi Denetim Kurulu bünyesinde görev yapmaya başlamıştır. Vergi Denetim Kurulu’nun kurulması, farklı denetim birimleri arasındaki koordinasyon eksikliğini gidermek adına atılan çok önemli bir adım olmuştur. Ancak, kurumun örgütsel yapısında farklı grup başkanlıkları uygulamalarına gidilmesi, görev yapılan şehir sayısının fazlalığı ve mevzuata ilişkin bazı eksiklikler istenilen verime ulaşılmasını bir türlü sağlayamamıştır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 228 inci maddesinde de hüküm altına alınan ve Günümüzde Hazine ve Maliye Bakanlığının en yüksek denetim birimi olarak oluşturulan Vergi Denetim Kurulu; vergi incelemelerinin yanında, teftiş ve soruşturma görevlerini yürütmektedir. Gerek vergi mevzuatına gerekse bu kurumun yapılmasına ilişkin tespit edilen sorunların çözüme kavuşturulması halinde, Vergi Denetim Kurulu daha başarılı bir ivme yakalayacaktır.

Kaynakça

- 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname
213 sayılı Vergi Usul Kanunu
2996 sayılı Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun
646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname
703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname
Akbeş, F. (2014) “Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:29, Sayı:1, s.63-103
Altuntaş, M. (1995) “59. Kuruluş Yılında Gelirler Kontrolörleri”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:29
(<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=165> Erişim Tarihi:10.06.2017)

- Arslan, M. (2012) "Vergi Denetim Kurulu Kurulmasına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme II", *Yaklaşım Dergisi*, S.229, s.136-140
- Aslan, A. (2015) "Vergi Tarihinde Hesap Uzmanları Kurulunun ve Hesap Uzmanlarının Yeri", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:406, s.17-20
- Bakır, C. (2012) "Maliye Bürokrasisinde Örgütsel Değişim ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nın Kurulması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 2, s.81-102
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. "Türkiye'de Denetimin Tarihsel Gelişimi", *Seçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912234.pdf> (Erişim Tarihi:24.05.2017) s.571-592
- Çalışkan, R. (2015) "Osmanlı Devletinden Cumhuriyet Dönemine Yüksek Denetim Olgusu ve Gelişim Süreci", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 32, s.57-75
- Erkuş, H. Ve Ünal, A.C. (2014) "Yeni Vergi Denetimine Genel Bir Bakış: Uyulması Gereken İlkeler ve İşleyişi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.82-102
- Genç, M. ve Özvar, E. (2006) *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I-II*, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları
- GİB, (2011) Gelir İdaresi Başkanlığı 2011 Yılı Faaliyet Raporu, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/faaliyetraporlari/2010/Faaliyet_raporu_2010.pdf (Erişim Tarihi: 04.06.2017)
- HUK, (2011) Hesap Uzmanları Kurulu 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Hesap Uzmanları Kurulu, (Mart-2011), http://www.hud.org.tr/HUK-yayin/HUK_2010_faaliyet-raporu.pdf (Erişim Tarihi: 03.06.2017)
- Karabulut, K. (2011) "Vergi Denetiminde Yeni Dönem", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı:146, s.7-12
- Kış, S. (2012) "Divan-ı Muhasebatın Tesis Süreci ve ilişkileri Hakkında Bazı Tespitler", *Sayıştay Dergisi*, Sayı:87, s.39-60
- Kuruluştan Tazimata Osmanlı Maliyesi http://www.pergen.gov.tr/icerik/bakanlikalbum/pdf/1920_2007_1.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2017)
- Kutbay, H. (2015) "Almanya ve ABD'deki Vergi Denetimi ile Türkiye'de Vergi Denetimindeki Aksaklıklar", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:403, s.103-115
- Küçükyağcı, N. (2014) *2011 Yılında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin Bakanlık Denetim Sistemine Etkileri*, Ankara, <http://www.igb.gov.tr/Kutuphane/Denetim%20Sistemi.pdf> (Erişim tarihi: 02.06.2017)
- Maliye Bakanlığı, (2011). 2010 Yılı Faaliyet Raporu
- Mutlu, F. (1998) "Vergi Denetmenleri 62. Yaşında", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı:34, s.3-7
- Organ, İ. (2008) Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması, Gazi Kitabevi
- Öz Yalama, G. ve Gümüş, E. (2013) "Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir'den Bulgular", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 9, Sayı 20, s.77-97
- Özdemir, M. "Tahakkuk Müfettişliğinden Vergi Müfettişliğine İbلاغ" <http://www.alomaliye.com/2016/03/03/tahakkuk-mufettisliginden-vergi-mufettisligine-iblag/> (Erişim Tar:17.12.2018)
- Pekşen, F. (2018) Vergi Denetiminin Vergi Politikası Açısından Önemi ve Türkiye'de Vergi Denetim Sistemi, Doktora Bitirme Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE
- Rakıcı, C. (2011) "Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetiminin Kayıt Dışılığı Önleme Fonksiyonu", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, s.345-362
- Saraç, O. (2003) "Denetimi Kimler İstemez ya da "Quis Custodiet İpsos Custodes? - II", *Yaklaşım Dergisi*, Ankara, Sayı:130, s.78-83
- Sarıllı, M.A. (2004) *Türkiye'de Gelir İdaresi ile Vergi Denetiminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul
- Seviğ, V. (2011) "66. Kuruluş Yıldönümünde Hesap Uzmanları Kurulu", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:358, s.9-10
- Şengöz, Y. (2011) "Nev'i Şahsına Münhasır Bir Kuruluş: Maliye Gelirler Kontrolörleri, Yaş 75", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:274 <http://www.vergisorunlari.com.tr/makale/nevi-sahsina-munhasir-bir-kurulus-maliye-gelirler-kontrolorlugu-yas75/4501> (Erişim Tarihi: 05.06.2017)
- TBMM Tutanakları, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023078ss0305.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2018)
- Tuncer, S. (2001) "Hesap Mütahasssıslığından Hesap Uzmanlığına", *Vergi Dünyası Dergisi*, Ankara, Sayı:238, s.5-10 <http://www.vergidunyasi.com.tr/Makaleler/2664> (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- VDK,(2018) Kadro Dağılımı, <https://www.vdk.gov.tr/tr-TR/Kadro-Dagilimi> (Erişim Tarihi: 01.11.2018)

Summary

A balanced budget is crucial for a healthy economy and it is also the most important condition for achieving economic stability. At the same time, the most important condition of offering social services in very high quality and at the most acceptable prices and providing their continuity as a requirement and outcome of welfare-state conception is to have sufficient and regular financing resources. The most significant one of these resources is taxes. Taxes are directly and indirectly effective all aspects of the economy. Therefore, kind of the tax revenues, coupled with the rate of public expenditures that serve to counterbalance the tax revenues, are vital to the country's economy.

One criteria for the efficiency of the taxation system depends on low rates of informal economy and tax evasion. The informal economy is a problem prevailing in almost all today's advanced, less developed and developing countries and is among fundamental problems tried to be solved in almost all of them. The informal economy is unregistrability of economic activities even though they actually exist. Moreover, estimation and control of unregistered economy support the credibility of tax policies. It is beyond doubt that audit is the primary mechanism that is to reinforce the management and elevate the state's effectiveness. Satisfaction of public needs at the highest level by providing efficiency and effectiveness at Taxation and so achieving financial, economical, social and legal aims can be possible by an efficient tax auditing. An effective tax system can only be formed by having effective tax administration and tax audit systems. Tax audits are necessary to prevent informal economy and tax evasion.

During the Ottoman period taxes were one of the major sources of income of the state. In order to analyze the tax audit system in our country, it is also necessary to know the financial structure of the Ottoman Empire. The Ottoman finance organization is similar to all traditional state systems. In the Ottoman Empire, it is known that there is a good financial system that controls all kinds of economic activity. Especially, some financial institutions have established in the last period of the Ottoman Empire, which served in the early years of the Republic of Turkey.

Turkey has entered a new process of change and development about many fields, especially that makes lots of effort to reach at high-level as developed country in financial system and tries to have necessary legal and structural amendments. In this direction, The (Turkish) Tax Inspection Board was established in 2011 in order to reach the desired level of tax audits within Turkey. Tax Inspectorate title has been established for the auditors who will work in the Tax Audit Board. When the Decree Having the Force of Law with Code No. 646 entered into force, 4 different inspection agents that were connected to Ministry of Finance and Revenue Administration were shut down, and Tax Inspection Board is established. With this Regulation, Tax Inspectors were assigned the duty of tax inspection. Although this regulation has some practical advantages, it is discussed by the public opinion that it has some legal deficiencies. In the meantime, tax audits of the Tax Audit Board have benefited significantly. In order for the tax system that is more efficient structure the deficiencies in the structure of the Tax Inspection Board should be determined and resolved.

Sinemada Distopya ve “Şarküteri” Filminin Distopya Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

Dystopia in Cinema and Examination of the Movie "Delicatessen" within the framework of Dystopia Concept

Fatih SET¹

Fazilet LEKESİZ²

Geliş Tarihi: 10.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 20.02.2019 / Kabul Tarihi: 12.03.2019

Özet

Bu çalışmanın önemi distopya kavramının tanımlanması ve bunun sinemaya nasıl yansıdığına incelenmesi üzerinedir. Distopya kavramının daha derinlemesine açıklanabilmesi için çalışmada ütopya kavramı da incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Ütopya kavramının bir anti-tezi olarak ortaya çıkan distopya kavramı edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Distopyalar toplumsal ve siyasal eleştirilere odaklanmış ve bu konu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Karşı ütopya olarak tanımlansa da distopyanın işleyişi ütopyalardan bağımsız değildir. Distopya, ütopyadan doğarak ütopyayla birlikte işlenmektedir. Bu çalışmada da distopya kavramının anlaşılması için ütopya kavramından, nasıl ortaya çıktığından ve ilk ütopya örneklerinden bahsedilmiştir. Çalışma kapsamında distopya kavramının edebiyat ve sinemayla olan ilişkisinden de bahsedilip Jean-Pierre Jeunet'in 1991 tarihli Şarküteri (Delicatessen) filmi bu bağlamda değerlendirilmiş ve bu kapsamda film türsel eleştiri yaklaşımıyla incelenmiştir. Edebi bir tür olarak ortaya çıkan distopyalar Orwell, Huxley, Bradbury gibi yazarların yapıtlarıyla en iyi örneklerini vermiştir. Edebiyatta olduğu gibi mimaride, resimde, sinemada da örnekleri olan distopyaları bu çalışmada sınırlandırarak edebiyattaki yansımalarından ve asıl olarak sinemadaki örneklerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı: distopya kavramının sinema ile olan ilişkisini Şarküteri filmi perspektifinde incelemek ve distopyanın genel özelliklerinin filmde nasıl işlendiğini açıklamaktır. Örneklem olarak seçilen Şarküteri filminde kullanılan metaforlar distopya kavramının etkilerini filmde açık bir şekilde göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Edebiyat, Sinema, Şarküteri (Delicatessen) Filmi.

Abstract

The importance of this study is to define the concept of dystopia and to examine how it reflects on cinema. In order to explain the concept of dystopia in more depth, the concept of utopia has also been studied and explained. The concept of dystopia, which emerged as an anti-thesis of the concept of utopia, emerged as a literary genre. Dystopias have focused on social and political criticism and many studies have been conducted on this subject. Although it is defined as a counter utopia, the operation of the dystopia is not independent of utopias. Dystopia is born from the utopia and processed with utopia. In this study, it is mentioned about utopia concept, how it emerged and examples of first utopia to understand the concept of dystopia. Within the scope of the study, the relationship between the concept of dystopia and literature and cinema was discussed and in this context, Jean-Pierre Jeunet's 1991 film Je Delicatessen ilish was evaluated in this context. Dystopias, which emerged as a literary genre, gave the best examples of the works of writers such as Orwell, Huxley and Bradbury. As in literature, the dystopias that are examples of architecture, painting and cinema were limited in this study and their reflections in literature and their examples in cinema were mentioned. The aim of the study is to examine the relationship between the concept of dystopia and cinema in the perspective of the film of the delicatessen and to explain the general characteristics of the dystopia in the film. The metaphors used in the deli film chosen as a sample clearly show the effects of the concept of dystopia in the film.

Keywords: Utopia, Dystopia, Literature, Cinema, Delicatessen (Movie).

Giriş

Distopya kavramı toplumsal ve siyasi eleştirilere odaklanan ve ütopya kavramı ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Distopya temelde ütopyadan doğmuş ve iki karşıt kutup gibi görümler de aslında birbirleri tamamlamışlardır. Distopya, ütopya gibi üretildiği dönemden yola çıkar ancak ütopyadan farkı geleceğe dair kötü gidişat hakkında okuru ve izleyiciyi uyarmasıdır. Distopik yapıtların temel özelliklerinden biri, var olan totaliter diktatörlüğe dönüşme endişelerini göz önüne sermesidir (Akkoyun, 2016: 12). İlk olarak edebiyatta kendini gösteren distopya zamanla mimaride, resimde, sinemada da örneklerini ortaya koymuştur. Çalışmada distopya kavramının sinemadaki etkileri Şarküteri (Delicatessen) filmi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

¹ Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. E posta: fatihset4@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

² Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. E posta: faziletlekesiz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8025-6070

1. Ütopya Kavramı ve Thomas More

Thomas More, Yunanca'da "yoksunlayıcı" anlamına gelen "u" öneki ile "yer" anlamına gelen "topos" sözcüğünden yola çıkarak yeni bir sözcük olan "ütopya" sözcüğünü üretmiştir ve ilk kez 1516 yılında yayımlanan yapıtında bu sözcüğü kullanmıştır. Ütopya hem hiçbir yerdir (*outopia*) hem de iyi bir yerdir (*eutopia*). Ütopya kelimesinin taşıdığı bu paradoksal yapı alt metninde daha iyi bir toplum fikri taşımaktadır. Bu bakımdan bir sözcük oyunundan daha fazla anlam ifade eden ütopya; bambaşka bir toplumsal yapı gözetilerek, kapsamlı bir gelecek tasarısı sunmaktadır ve yeni bir toplumun gelecekteki mekânı olarak varlık kazanmaktadır (Dumlu, 2014: 10-11). More'un bu yapıtı da olmayan yerde, hiçbir yerde yaşanabilecek olayları anlatmaktadır. Thomas More'dan önce bu kavramın bir benzeri Antik Çağ'da kullanılmıştır. Antik Çağ metinlerinde geçen *Aitiopo*, mutlu ülkenin insanları anlamına gelmektedir. Ancak bu kavram More'dan önce kullanılmış olmasına rağmen yazarın *Ütopya* eserinde toplumsal tasarılar için kullanılmıştır (Kayhan, 2018: 12). Krishan Kumar; Ütopyanın kelime anlamıyla mümkün olmayan ancak insanın içinde yaşamayı arzuladığı bir dünyada yaşamak anlamına geldiğini söylemektedir. Yapıt; eşitlik, ekonomik refah, sosyal uyum ve politik istikrar kavramlarına dayanan ideal bir toplum önerisi sunmaktadır. Fakat bu toplum hayali, kurgusal bir toplumdur. Ütopya, iyi toplumu görmenin ve deneyimlemenin anlatısını oluşturmaktadır (Akkoyun, 2016: 17-19). Geniş anlamıyla ütopya, soyut, gerçekleşmesi istenen bir toplum tasarısıdır. Dar anlamda ütopya ise belli bir sınıf ya da grubun kendi çıkarları doğrultusunda toplum düzenini değiştirme amacı güden toplumsal doktrin olarak tanımlanabilmektedir (Vural, 2011: 15). İnsanın değişim ve bozulma ekseninde mevcut gerçekliğinin dışına çıkarak ideal olana ulaşma ihtiyacından doğan ütopya, yaşamımız ve kültürümüzde gelecek ve hatta tüm geçmişimizi yöneten bir eğilimin eseridir. Ütopya düşünüş, tüm sıkıntılarımızı bir çırpıda aşabildiğimiz basit Ütopyanın amacı, insanın sorunlarını olumlu bir çözüme ulaştırmak ve mevcut toplumsal sorunları belirlemektir. Bu sebeple tasarlanan ütopyalar toplumun kurtuluşu için tasarlanmış ve yazılmış eserlerdir. Düşünürler kendi dönemlerinde var olan toplumsal sorunları kendi eleştirilerini de içine katarak, sorunları çözmeye odaklı tasarlamışlardır. Ütopyalar, toplumun eksik yönlerini düzeltmekten ziyade yeni bir toplum inşa etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda eski düzenin kökten yıkılıp yerine yeni bir düzeni oluşturmak bir açıdan ütopyaları devrimsel yapmaktadır. Başka bir ifadeyle ideal bir mekân/kent tasarımı devrimsel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca ütopya her ne kadar dinle bağlantısız gibi görünse de Hıristiyanlık ve İslam inancında önemli bir yere sahiptir. İslam inancında ise her ne kadar ütopya olarak kabul edilmese de içeriğindeki benzerlikten dolayı Farabi'nin *El Medinetü'l Fazıla'sı* ve İbn-i Haldun'un *Mukaddime'si* örnek olarak verilebilmektedir. Adı geçen her iki eserde İslam toplumlarının durumları sorgulanmaktadır. Ayrıca doğu toplumlarındaki *Gilgamiş*, *Kelile* ve *Dimme*, *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerin ütopya örneği sayılmasa da içeriğinde özlem, arayış, umut gibi ütopik temalar taşıdığı görülmektedir (Kayhan, 2018: 13-16). Ütopya, mevcut düzeni, toplumsal yapıyı ve ilişkileri değiştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır. Bu anlamda ütopya kavramına bakıldığında muhalif ve eleştirel bir yapıda olduğu söylenebilmektedir. Bu yapının dayandığı nokta her şeyin daha iyisine erişilebileceği inancıdır. Bu anlamda ütopya hayali ve kurgusal bir özelliğe sahiptir. Tarihsel olarak ütopya kavramına bakıldığında ise oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Ütopya kavramının isim babası Thomas More olmasına rağmen bu kavram Sümer, Mısır, Yunan, Roma, Çin gibi uygarlıklar tarafından da kullanılmıştır. Sümerliler korku ve dehşetin, insanlar arası rekabetin olmadığı hayali bir çağdan bahsederken, Mısırlılar her insanın eşit olduğu bir toplum tasarlamışlardır. 500 yıllık bir tarihi süreç geçiren bu kavram günümüze kadar biçim ve fikir olarak birçok dönüşüme uğramıştır. Ütopya kavramının doğuşundan önce Atlantis Kitası, Cockaygne Diyarı gibi farklı tür ideal toplumların olduğu bilinmektedir. Örneğin; Cockaygne Diyarı, tutku dolu insanların sade, mutlu, huzurlu, umut dolu ideal kent tasarımıdır. İnsanların gerçek yaşamında yaşadığı pişmanlıklar ve keşkeler ütopyada yoktur. Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği ütopya kavramına zarar vermektedir (Çetintaş, 2018: 22-24 ve 27-29).

Ütopya özünde bir düşünme biçimidir. Tüm ütopyalar esasen belli bir takım insani durumlara dikkat çekmektedir. Bu insani durum, içinde bulunulan ve memnun olunmayan hoşnutsuzlukların kaynaklarına inerek bu hoşnutsuzlukların olmadığı bir dünya tasarlamaktadır. Örneğin Thomas More'un Ütopyası bir adada geçmektedir. Bu ada Thomas More'un yaşadığı dönemin yani VIII. Henry İngiltere'sinin tersyüz edilmiş halidir. Bu adada olup bitenler Thomas More'un o günün İngiltere'sinin içişleri ve durumu hakkında ayrıntılı bir analizidir. Ütopya bundan dolayı aslında eleştirel bir düşünme biçimi ve siyasal duruşun bir ifadesidir (Basmacı, 2013-2014: 46). Bu anlamda eser, sağ-muhafazakâr ve sol-sosyalist çevre tarafından iki farklı öğreti değeri taşımaktadır. Ancak Ütopya iki farklı görüş çerçevesinde okunsa da her iki düşünce yapısı benzer bir okuma eğilimi sergilemektedir. Bu eğilim ise eserin Orta çağ Hıristiyan dünyası ve modern dünyanın gölgesi altında okunmasıdır (Dumlu, 2014: 11).

Ütopya, yapısı gereği öğreticidir ve herkes tarafından kabul görmüş çözümler önermektedir. Bu kurgusal dünyada toplum, her şeyin planlandığı kapalı bir dünyadadır. Ütopik düzen, dağılma korkusuna karşı yerin ve tutkunun ihtiyaçlarını önemsemektedir. Kolektif kaynaşmanın arayışı içindedir. Bundan dolayıdır ki ütopya genellikle bir adaya kapalı, sınırları belirgin bir şehirde kendini var etmektedir (Ülker, 2011: 30).

Ütopya'da bilim ise ahlaki ve toplumsal idealin hizmetindedir. Bilimsel ilerleme ve gelişme hiçbir zaman ütopyacının ana amacı olmamıştır. Bu yüzden ütopyalarda toplumsal düzen bilimsel gelişmelerle bozulmamaktadır. Zira bilimin sınırı yoktur, yeni icatlarla mutlaka yeni gelişmeler kaydedilecektir (Akkoyun, 2016: 24). Sanayi devrimiyle birlikte de teknolojinin insana özgürlük ve mutluluk getireceği vaat edilmiştir. Fakat kaynakların ve üretim güçlerinin özel mülkiyetin elinde olmasından dolayı toplumsal refah ve ekonomik rahatlık burjuvazinin kontrolüne geçmiştir. Güç kontrolüne sahip olan burjuva sınıfı, toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfını kendisine bir tehdit olarak görmüş ve işçi sınıfını baskı altına almaya çalışmıştır. Ayrıca 1. Dünya Savaşı ve Sovyet Devrimi gibi gelişmeler neticesinde ütopya anlayışının ülkeler içinde yaşanan problemleri çözeceğine olan inanç ve baskıcı devlet düzenlerine olan güven zayıflamıştır. Teknolojik gelişmelerin savaşta sanayide kullanılmaya başlanması, teknolojinin ortaya çıkardığı tüketim kültürüyle çevrenin daha fazla kirlenmesi ve dünyanın yaşanmaz hale gelmeye başlamasıyla gelecek yıllarla ilgili kaygıları artmıştır. 2. Dünya Savaşı, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ve Auschwitz'den sonra ortaya çıkan genel düşünce ütopyaların hayalperestlik ve saçmalık olduğu yönündedir. Gerçekler ve idealler arasında yaşanan çelişkilerin farkına varılmış, umudun yerini

karamsarlık, alaycılık ve hayal kırıklığı almıştır (Tong, 2004: 22, 5-6). Bu gelişmelerle ütopyanın zıttı olan kara ütopya olarak nitelendirilen "distopya" ortaya çıkmıştır.

2. Kötü Ütopya, Karşı Ütopya, Kara Ütopya: Distopya

Distopya, Yunanca "dus=zor" ve "topos=yer" sözcüklerinden türetilen ve ütopya'nın olmayan yeri işaret etmesi gibi, onun tam karşıtı olan zor/zorlu yeri anlatmaktadır (Akkoyun, 2016: 29). Distopya kavramı ilk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında kullanılmıştır. O bu kavramı "gerçekleşmesi için fazla iyi" olan ütopyanın aksine gerçekleşmesi için fazla kötü olan karşı ütopya olarak kullanmıştır. Distopya, ütopyanın anti tezi olarak ele alınmaktadır (Çelik, 2015: 60-61). Distopya en geniş anlamıyla ütopyacılığın tasarısı olan kusursuz toplumların zıttı olarak baskıcı bir toplum düzenini ele almakta ve daha kötü koşullarda yaşayan toplumların hayat hikâyelerine yer vermektedir. Mevcut kötü koşullar, sosyal ve siyasi gelişmeler çerçevesinde şekillenmektedir ve bu anlamda distopya politiktir. Distopyaların ortak özelliği, gelecekte beklenen felaketleri ve tehditleri topluma göstermektir. Bu felaket ve tehditler kimi zaman mekanikleşen toplumların kendi içine kapanmasını ve her şeye yabancılaşmasını, kimi zaman da baskıcı düzenin insanları kısıtlaması olarak ortaya çıkmaktadır (Kurtyılmaz, 2014: 24). 18. ve 19. Yüzyıl Batı'daki gelişmeler göz önüne alındığında distopya kavramının çıkışı anlaşılmaktadır. Distopyalar ütopyalardan farklı olarak mutluluk vaat etmemektedir. Ezilen sınıfların ortaya çıkması, insanların sefalette sürüklenmesi ve karamsar bir düşüncenin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak insan gücünün yerini makineler almakta ve bununla beraber insana olan ihtiyaç azalmaktadır. Bu sebeptendir ki distopya kavramı bu dönemle birlikte önem kazanmaya başlamaktadır (Müftüoğlu, 2015: 180).

Bazı bilim insanları ve felsefecilere göre, modernist ütopyistler kapitalist dünyayı değiştirmekte oldukça başarısız olmuşlardır. Saf ütopyalar, egemen sınıfların güçlenmesine ve iktidar sahiplerinin yüceltilmesine hizmet etmiştir. Ütopyalar günün yetersizliklerini ele alırken distopyalar geleceğin yetersizliklerini ele almaktadır. Distopyalar da ütopyalar gibi eleştirel bir düşünce biçimi olup, güncel durumu geleceğe yansıtıp dönemin sosyal, ekonomik durumunu eleştirmektedir. 21. Yüzyıl'ın ilk dönemlerinden itibaren olumlu gelecek önerileri önemini kaybetmiş ve yerini çoğulculuk, çeşitlilik gibi kavramların yer aldığı, belirsizlik, devamsızlık, çözümsüzlük kavramları almıştır. 21. Yüzyıl'ın distopyaları her şeyin olabileceği bir "yersizlik" haline gelmiş durumdadır (Tong, 2004: 28-29).

Ütopyalar bilim, rasyonalizm, eşitlik ilkeleri ışığında ilerlerken, distopyalar ise bu ilkelerin dünyayı bir cehennem haline getirdikleri düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Modern düşünceyle ilerleme kaydeden bu ilkeler, distopyada gerçekleşmesine ramak kalmış tehlikeler ve felaketler olarak ele alınmaktadır. Distopya düşüncesi etrafında birleşen düşünürler, modernliğin bilim barbarlığını ve akıl dışılığı ürettiğini söylemektedir. Baskıcı rejimler, dünya genelindeki savaşlar, devrimler ilerleme anlayışının boyutlarını ve sonuçlarını gösteren örneklerdir (Kurtyılmaz, 2014: 29). Ütopya ve distopya kavramının kıyası tarihsel bir sürece dayanmaktadır. İki kavram arasındaki ayrım Augustinyen ve Pelagian arasındaki çatışmaya benzetilmektedir. Ütopyacı Pelagian; insanın kusursuzlaştırılabileceğine inanırken, distopyacı diğer bir ifadeyle karşı ütopyacı Augustinyen; insanın doğasında kötülüğün var olduğunu ve bu nedenle kusursuz hale getirilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Karşı ütopyacılar ütopyacıların aksine her şeyin toz pembe olmadığını ve gelecekte insanlığı cennetin beklemediğini söylemektedir. Bu nedenle karşı ütopyacılar, ütopyacıların görüşlerini eleştirerek çürütmeye çalışmaktadır. Bunu da tehdit unsuru taşıyan figürlerle, insanları korkutarak yapmaktadır. Böyle bir yol izlenmesinin amacı, gelecekte karşılaşılabilecek tehditlere karşı insanları uyarmaktır. Ayrıca ütopya ve distopya arasındaki bir diğer fark da diktatörlük kavramıyla ilgilidir. Kavram, ütopyalarda üstü kapalı bir şekilde ele alınırken, distopyalarda açık bir şekilde ortaya konulmaktadır (Kayhan, 2018: 17-18).

Distopya genel bir ifadeyle kötümser bir bakışla hayal edilen ya da tasarlanan toplum düzenlerinin veya karanlık bir geleceğin tablolarıdır. Günümüzde genellikle totaliter veya otoriter bir hükümet gibi sindirici, ağır bir sosyal kontrol mekanizması üzerine şekillenen distopyaların, ütopyaya göre daha gerçekçi yönleri bulunmaktadır (Sucu, 2011: 126). Ütopya'da "Mevcut sorunları aşmak için nasıl daha iyi bir toplum kurulur?" Sorusuna yanıt aranırken, distopyalar da mevcut gidişatin doğurabileceği sonuçlar en ağır biçimiyle ortaya konulmaktadır (Müftüoğlu, 2015: 180). Diğer yandan ütopyanın gerçekleşebilme ihtimali ve korkusu distopyanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun sebebi de ütopyanın hayal ettiklerinin gerçekte farklı biçimde sonuçlanmasıdır. Ütopya dünyasında mükemmel olan her şey gerçek dünya için bir kusurdur ve kimi yazarlar da bu durumun insanlar için bir bela olduğunu söylemektedir. Mükemmel yakalama, insan çabasını olumsuz etkileyeceğinden ve yaratıcılığını öldüreceğinden, her şeyi durağanlaştıracağından, beşerî varoluşu sonlandıracağından dolayı distopya kavramı çerçevesinde olumsuzlaşmaktadır (Kurtyılmaz, 2014: 26).

Distopyacılar genellikle tutku, eşitlik, bilim ve akla inanmaktadır ancak onları öfkeliendiren, tüm ilkelerin kullanım biçimleridir; demokrasinin despotizmi, bilimin barbarlığı ve akıl da akıl dışılığı üretmiş olmasıdır (Kumar, 2006: 187-188). George Orwell 1984 romanının bir bölümünde "Nasıl bir dünya yaratmaya çalıştığımızı anlıyor musun? Yaşamın amacını zevk kabul eden aptal ütopyacıların tam tersi bir yer... Korkunun, acının, işkencenin dünyası. Kendini geliştirdikçe daha da acımasızlaşan bir yer..." sözleriyle distopyayı tanımlamıştır (Orwell, 2012: 302).

Akkoyun, distopyalarda devletin toplumu kontrol etmesini Foucault'nun disiplin toplumu söylemiyle ifade etmektedir. Disiplin toplumu, bireyin hiç durmadan her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekânından diğerine geçmektedir; önce aile, sonra okul, ardından erkek için kışla, fabrika, ara sıra hastane, olasılıkla hapisane ki kapatılmış-kuşatılmış çevreyi tanımlayan en uygun mekandır. Aslında yapılan, sadece bu alanlarda istihdam edilen insanları, kapıyı çalacak yeni güçler yerlerine yerleşene dek beslemeyi sürdürmektir. Bu yeni güçler de disiplin toplumlarının yerini alan "denetim toplumlarıdır" (2016: 36-37). Burada bireye düşen görev kurallara boyun eğmektir. Eğer toplum için düzeni bozacak bir husus ortaya çıkarsa devlet bunu baskıyla ortadan kaldırmaktadır. Distopyaların çıkış kaynağını da bu baskılar oluşturmaktadır (Ayyıldız ve Müştak, 2016: 129-130).

Denetim toplumu kapsamında distopyanın günümüz ile ilişkisine bakıldığında, baskıcı bir yapının insanları kontrol altına aldığı görülmektedir. Örneğin; hangi saatte nerede bulunduğumuz elimizdeki yüksek teknoloji telefonlar ve internetle

belirlenmekte, cadde ve sokaklara yerleştirilmiş kameralar ile civardan geçtiğimiz saniyesi saniyesine kayıt altına alınmakta, ülke dışına çıkarken X Ray cihazlarıyla iç organlarımıza kadar kontrol edilmektedir ve bütün bunların hepsi yasalara uygun yapılmaktadır. Hatta çoğu insan telefonlarından yer bildirimleri yaparak bu sisteme uyum sağlamaktadır. Televizyonda bolca yer alan eğlendirme programları insanları düşünmekten uzaklaştırmakta, internet ile birlikte paylaştığımız, yazdığımız birçok şey kayıt altına alınmakta, gerekli bilinci edinmemiş bireylere dağıtılan kredi kartlarıyla tüketim özendirici hale getirilmektedir. İnternete olan bağlılık bugün psikiyatride hastalık olarak nitelendirilmektedir. İlaçlarla insanlar uyuşturulmakta, tıpkı Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sındaki Somalarla aynı işlev görmektedir. Distopik romanlarda da insanlar bugün de yaşlanmadan ölmeye çalışmaktadır. *Fahrenheit 451* romanında olduğu gibi kitaplar yasaklanmasa bile insanlar kitap okumaktan git gide uzaklaşmakta, her geçen gün kitap okuma sayısı giderek azalmaktadır (Akkoyun, 2016: 54-56).

2.1. Edebiyat Alanında Distopya

Distopyalar da ütopyalar gibi edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıldan itibaren birçok distopya tarzında roman yazılmıştır. Distopya romanlarında yaratılan dünyalar ütopyada olduğu gibi insana dair konuları temel alan bir yazın türü olmuştur. Dünyanın karanlık bir geleceğe doğru gittiğini savunan ve bunu edebiyat alanında da çokça işleyen distopya, gelecek günlerin cehennem vari bir yere dönüşeceği konusunda okuyucuyu uyarmakta ve kötüyü sembolize ederek kaçınılmaz gerçekliği resmetmektedir. Bu sebeple işledikleri konular neticesinde okurda korku duygusu uyandırmaktadır. Distopya edebi türünde yaratılan felaketlerden insanların kaçamaması ve boyun eğmesi de okurun korku duymasını güçlendiren sebeplerdir (Kütükcü, 2012: 3-25). Distopya edebiyatının gelişimi otoriter/totaliter yönetimlerin yayılmasıyla paralellik göstermektedir. Zamyatin ve Rand gibi yazarların eserleri, ülkeleri olan Sovyetler Birliği'ne yönelik bir eleştiri içermektedir. Genelme yapılırsa distopya edebiyatına ait eserlerin yazılmasına kaynak olan mevcut siyasi yapıların ortaya çıkardığı sorunlardır (Vural, 2011: 18). Distopya edebiyatının ilk örneği 1899 tarihli H.G. Wells'in *Efendi Uyanıyor*'udur. Bu edebi tür, İkinci Dünya Savaşı'ndan (Hiroşima'ya atılan bomba) sonra etkisini arttırmaya başlamıştır. Ancak distopya geleneğini başlatan roman Yevgeni Zamyatin'in 1920'de yazdığı "*Biz*" adlı eseridir. Distopik edebiyat genellikle ütopyacı düşünceleri eleştirmektedir. Diğer anti-ütopyik eserlerden farkı, sadece ütopyacı toplumun eksikliklerini anlatmayıp negatif toplumsal sorunların çözümüne dair alternatif bakış açıları ortaya atmasıdır. Zira distopik kurgular politik ve kültürel problemlere yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Bu yüzden distopik kurgularda ütopyanın tersine problemler, endişeler, kaygılar yer almaktadır (Akkoyun, 2016: 30-31).

En ünlü distopik romanlar arasında yer alan George Orwell'in 1984'ü, İkinci Dünya Savaşı dönemi Nazi Almanya'sı ve Stalin egemenliğindeki baskıcı devletlerin yükselişini izleyen yılları eleştirmek üzere 1948'de yazılmıştır. Bu yapıttaki, "*Düşünce Polisi*" ve "*Büyük Birader*" totaliter devletin bireyler üzerinde –düşüncelerini bile kontrol altına alacak denli mutlak kontrolünü vurgulayabilmek için yaratılmış ve her yönüyle baskıcı bir devletin işleyişini ele almıştır. *Hayvan Çiftliği*'nde ise bir çiftlikte yaşayan hayvanların sahipleri tarafından iyi bakılmadıkları için kendi aralarında toplanıp isyan etmelerini ve kazanmaları anlatılmaktadır. Kitap alegorik bir eser olup, Sovyetler Birliği'nin bir eleştirisini sunmaktadır. Kitaptaki domuzların yönetimi ele geçirmek ve insanlar gibi olmak istemeleri anlatılmaktadır. Kitabın sonunda domuzların insanlar gibi giyinmesi, yürümesi, diğer hayvanları aşağılayıp onlara istediklerini yapmaları, birlikte yaptıkları devrimi de kirlenmektedir (*Tıpkı Sovyetlerdeki devrimin Stalin döneminde kirlendiği gibi*). Bu yüzden eserin sembolik değeri edebi olduğu kadar siyasi bir üsluba da sahiptir (Basmacı, 2013-2014: 46-48). Orwell, *Daralma* isimli romanında da insanların korkularına yer vermiştir. İnsanların bu korkuları; işini kaybetme, savaş, faşizm, komünizm gibi genel olarak ideolojik korkulardır. Hayatın monotonluğu içinde hapsolan roman karakterleri aynı zamanda yukarıda bahsedilen korkuların içerisine de hapsolmüştür (Kütükcü, 2012: 4-2).

Bir diğer önemli distopya örneği olan Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sıdır. Yapıt, günümüzde ortaya çıkan tüketim odaklı Amerikan yaşam tarzının nasıl gerçeğe dönüşebileceğini öncesinden başarıyla öngörmüştür. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi, kapitalizm ve küreselleşme hareketinin tüm dünyaya yayılmasıyla ABD'nin tek süper güç konumuna gelişi, romanda betimlenen Dünya Devleti'ne dönüşebilmesi yolunda önemli bir tespit olmuştur (Kirel, 2011: 338).

Distopyalar olumsuzlukları ele aldığı için 'karanlık ütopyalar' olarak değerlendirilmektedir. Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı, Orwell'in 1984'ü ve Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'i gibi, bu türün en dikkat çekici örneklerine bakıldığında, distopya kurmaca yazarlarının Batı'da bulunan kendi toplumlarının, Sovyetler Birliği ve Orta Avrupa'da deneyimlenmiş totaliter diktatörlüğe dönüşebileceğine yönelik korkularının bir ürünü olduğu görülmektedir (Akkoyun, 2016: 34).

Genel olarak solcu, feminist, siberpunk gibi çok çeşitli distopya alt türleri bulunmaktadır. Bradbury'nin *Fahrenheit 451* kültürel distopyayı, Orwell'in 1984 romanı totaliter rejimle oluşan distopyayı, Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* cinsiyet esaslı sosyal kast sistemini anlatan feminist distopyayı temsil etmektedir. Distopik edebiyatın konuları genel anlamda hızlı değişimlerin ortaya çıkardığı sosyo-psikolojik durumun edebi yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Gelişen ekonomik sistemin de 1970'li yıllardan itibaren uluslararası ve tek merkezli şirket yapılanmalarını ortaya çıkarması, biyolojik deneylerin yol açtığı salgın hastalıklar, enformasyon teknolojisinin 1990'lardan itibaren giderek küreselleşmesi distopik romanların gerçek hayata göndermeler yapabildiği yeni ortamlar oluşturmuştur. İktidarın beyin yıkama tehdidini konu alan *Otomatik Portakal*, Gibson'un sanal gerçeklik ve siberpunktan etkilenerek yazdığı *Neuromancer*, Collins'in ortaya çıkan mega kentlerin giderek merkezleşmesinden yola çıkarak yazdığı *Açlık Oyunları* ve benzerleri kendi dönemlerinin endişelerini yansıtmaktadır. Bu edebiyat türünde, kurduğu uygarlıkla gurur duyan ve hiçbir zaman bozulmayacak bir sistem inşa ettiklerini düşünen, güven içinde eğlenen, tüketen günümüz toplumuna aslında sistemlerinin her an kırılabilirliği gösterilmektedir. Distopyalarda dikkati çeken diğer bir husus da sivil toplum örgütlerinin ve baskı gruplarının tamamen ortadan kalkmasıdır. Toplum kendini ifade edebileceği yapılanmaların dışına itilmiştir. Artık makineler insanların yerlerine geçmektedir (Çelik, 2015: 61-72).

Distopya edebiyat alanında ortaya çıkmış ve sinema sanatı ile görsel olarak hayat bulmuştur. Distopik romanların hikâyelerinin gelişimi ile sinemada yer alan bu tür daha sonraki dönemlerde kendi kurgusal distopya evrenini ve hikâye yapısını geliştirmiştir. Sinema alanında distopya kavramına yer verilmeden önce edebiyat alanındaki gelişimine yer verilmesi de bu etkisinden dolayıdır.

2.2. Sinema Alanında Distopya

1960'lı yıllara gelindiğinde modernizmin çöküşü ile başlayan hayal kırıklığı sinemada da kendini göstermiş ve artık sinemadaki kent temsilleri distopyalar haline gelmiştir (Mennel, 2008: 131). Geleceğin kentlerini bir distopya olarak kurgulayan bilim-kurgu filmlerinde tasarlanan kent temsilleri genellikle gerçek kentlere uyumludur ve kurgulanan karamsar bir geleceğin belki de bir gün gerçekliğimiz olacağına vurgu yapar (Alsayyad, 2006, 238). Türel (2001: 71), distopya olarak kent temsillerini dört ana başlıkta toplar: '*fabrika gibi işleyen kent*', '*bürokrasi ağında işleyen kent*', '*yabancılaşmış kent*' ve '*fütüristik distopya olarak kent*'.

Çevre psikolojisinin ortaya çıktığı dönem olan ve modernitenin hayal kırıklıklarının yansıtıldığı 1960'lı ve 1970'li yılların önemli distopik filmlerine; *Alphaville* (Godard, 1965), *Fahrenheit 451* (Truffaut, 1966), *THX1138* (Lucas, 1971), *Soylent Green* (Fleischer, 1973), *Logan's Run* (Anderson, 1976) örnek olarak verilebilir. Çevre psikolojisinin bu dönemde kendini göstermesi ile paralel olan ve kent yaşamını fütüristik distopya olarak ele alan 60'lı ve 70'li yılların filmleri kentsel temsillerin merkezine bu temaları yerleştirmişlerdir. Bu filmlerin genel özelliği, nüfusta yaşanan artışı, endüstrileşme faaliyetlerini, bilimsel gelişmeleri ve ileri teknolojinin dünyayı değiştirmesi gibi konuları işlemesidir. Gelişen teknolojinin etkisiyle bireyler bu filmlerde birer anti-kahramana evrilmiştir (Çalgıcı, 2013: 66). Filmden kurgulanan toplumsal ve mekânsal düzenlemeler dikkatle incelendiğinde, karakterlerin çevre psikolojisinin başka bir temel kavramı olan '*mahremiyet*' kavramından yoksun oldukları görülür. Westin (1970, 3-7), mahremiyet kavramının 1960'larda gözetleme aygıtlarından duyulan endişe ile önem kazandığını söyler ve mahremiyeti toplumdaki fiziksel ve psikolojik bağlamda geri çekiliş olarak tanımlar.

Amerikan kültüründe şirketlere yönelik giderek büyüyen öfkeyi dile getiren popüler distopiler, yetmişli yılların ortalarında artış göstermiştir. Yetmişli ve seksenli yıllarda, kapitalizmin temel inançlarına olumsuz yaklaşan bir dizi solcu liberal ve radikal distopi ortaya çıkmıştır (Ryan ve Kellner, 2010: 393).

Kaplan ve Ünal, Distopyanın zamansal ve uzamsal düzlemde geleceğin dünyasını ya da dünya içindeki insan ilişkilerini anlatan bir anlatı yapısı olarak bilimkurgu türü içerisinde şimdiki zamanın acılarını ya da gelecek tahminlerini eleştirel bir gelecek tasviriyi aktardığını belirtir. Kimi zaman bu olumsuz gelecek ruhsal dengesini yitirmiş bir bilim adamının elinden gerçekleşirken kimi zaman da yaşanan bir felaketin sonucunda oluşmuştur (Altınkaya, 2016: 97).

Distopik atmosferin kullanılmaya başlandığı ve günümüzde yaygın olarak kullanılan 'Kıyamet Günü' ya da 'Kıyamet Sonrası' (post-apokaliptik) teması 1960'larla birlikte çok sık işlenen bir tema olmaya başlar. Bu filmler genellikle yaşanan bir felaket sonrasında hayatta kalanların yaşam mücadelesi vermesini konu alırken dünyanın karamsar bir gelecek içerisinde hapsolacağına dair yeni bir düşünce ortaya koyar. Bu filmlerde "*Tarih kendini tekrarlayan, gelişmelere kapalı dairesel bir süreç gibi anlaşılır; dolayısıyla felaketten ayakta kalanlar ilk insan grubu oluşturarak, kaçınılmaz çatışmalardan geççe geççe bir bakıma daha önce yok olanı tekrarlamak üzere 'yeni' bir başlangıç hazırlar*" (Rolloff ve Seeßlen, 1995: 254).

Soğuk Savaş sonrasındaki bilim kurgu filmlerinde yapılan distopik sistem betimlemelerinde genellikle kapitalizmin geleceğine yönelik eleştirilerin sıklığı dikkat çekmektedir. Bir Philip K. Dick uyarlaması olan *Azınlık Raporu* (Spielberg, 2002) filminde şehre hâkim olan bilgi şebekesi devlet ve siyasi ortakların devasa ekranlar vasıtasıyla mesaj ve reklam bombardımanı tasvir edilmektedir. Ridley Scott'ın *Bıçak Sırtı* (1982) ve Michael Bay'ın yönettiği *Ada* (2005) örnekleri ise kapitalist sistemlerin genetik bilimini kullanarak insan bedenini ve ruhunun ticari bir ürün haline gelebileceği uyarısını yapmaktadır. Paul Verhoven'ın 1990'da yönettiği *Gerçeğe Çağrı* filminde Mars kolonisi sakinleri, Kurt Wimmer'in *İsyan*'ında Libria halkı ve *Ada*'daki klanlar üzerindeki baskı tasvirleri 1984 distopyasında konu alınan totaliter sistem tasvirleriyle benzerlik göstermektedir. Bilimkurgu sinemasında bu tasvirlerin özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin aldığı savunma kararı ve dış siyasetindeki tek taraflı yaklaşımının etkisini göstermeye başlamasıyla yoğunlaşması önemlidir (Kirel, 2011: 338-339).

2001 sonrası oluşan bu güvensizlik, Hollywood'da felaket temalı filmlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Felaket filmlerini iki gruba ayıran Topçu, birinci grup içindeki filmlerin 11 Eylül travmasından kaynaklanan 'içimizdeki tehdit' paranoyası yüklü olduğunu ekonomik kriz, yönetim krizi, gelecek korkusu tarafından tetiklenen filmler olduğunu belirtmektedir. İkinci gruptaki filmler ise "*olumsuz gelecek*" senaryoları ile özellikle 2010 yılından sonra 'insanın doğayı yok etmesi' teması çevresinde artmaya başlamaktadır. Özellikle 2010 yılından sonra yapılmaya başlanan filmlerde bugüne kadar Hollywood sinemasının kullanmış olduğu insan-makine, dış dünyadan gelen tehdit, uzaylılar, yaratıklar gibi distopyaya ait motifler bulunsa da bu filmlerin 'doğanın yitimi' başlığı altında toplandığı söylenebilir. Dolayısıyla sinemanın ilk yıllarından bu yana işlenen distopyalarda olduğu gibi dünyayı tehdit eden şey dışarıdan gelen bir yabancı (yaratık, uzaylı vs.) değil, bizatihi insan veya bilimin kendisidir (Topçu, 2010: 171).

2.2.1. ŞARKÜTERİ Filminin Distopya Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

Şarküteri filmi 1991 yılında Jean-Pierre Jeunet, Marc Caro tarafından çekilmiştir. Filmin senaryosu Gilles Adrien'e aittir. Görüntü yönetmenliğini Darius Khondji'nin yaptığı film Cesar En İyi İlk Film Ödülü, Cesar En İyi Senaryo Ödülü, Cesar En İyi Kurgu Ödülü, Cesar En İyi Yapım Tasarımı Ödülleri almıştır.

Marc Caro ve Jean-Pierre Jeunet'in ilk filmi olan 1991 tarihli *Delicatessen* (*Şarküteri*) post-apokaliptik bir zamanda geçer. Filmden zaman tam olarak belirtilmese bile kıyafetler ve dekorlardan filmin savaş sonrası bir ortamda geçtiği tahmin edilmektedir. Öncelikle filmde kullanılan renk ve ses filmin atmosferini desteklemektedir. Sarı tonlarındaki soluk ışık ve puslu, kapalı hava David Fincher'in *Seven* filmindeki yağmurlu kapalı havayı ve Auschwitz benzeri bir ortamı andırmaktadır.

Resim 1: Şarküteri (Delicatessen) filmi afişi

Film, yıkık dökük bir binanın altında şarküteri işleten kasabın bıçak sesleri ile açılır. İnsanlar açtır ve yiyecek kısıtlıdır. Kasap binadaki en güçsüzü avlamakta ve insanlara satmaktadır. Toplumsal sınıf bağlamında yine fakir ve güçsüzün yem olarak sunulması, zayıf ama zengin olanlara dokunulmaması filmde okunabilir. Paranın hiçbir değeri yoktur ve alım-satımlar buğday, mercimek gibi yiyeceklerden yapılır. Atmosferi betimlemek açısından da filmin jeneriği önemlidir. Savaş alanı misali bir ortamda jenerik akmaktadır.

Bir gün 'Zor Zamanlar!' adlı gazete ilanı ile şarküteriye gelen Louison kasapla iş görüşmesi yapar. Kasabın niyeti bellidir, yeni kurbanını aramak için gazeteye ilan vermiştir. Kasabın niyeti şu diyalogdan da anlaşılabilir:

Kasap: Dur bakalım. Bir iş arıyorsun değil mi? Gel buraya. Dön.

Louison: Efendim?

Kasap: Arkanı dön. Kaç kilo gelirsin.

Louison: 63-64 kilo. Neden?

Kasap: Pek iri yarı sayılmazsın. Bu iş için kaslı olman lazım.

Fakat insanlar açtır ve kasabın da daha fazla buğdaya ihtiyacı vardır. Louison'u işe alır. Filmin diyalogları distopik ortamı tasvir etmek adına çok önemlidir. Kasabın bulunduğu yeri 'Öyle veya değil, burası var olmayan yer' olarak tanımlaması da var olan koşulu özetler niteliktedir.

Kasap: Kasabada işler nasıl?

Taksici: Berbat. Hem de çok berbat. Her şey karneye bağlı. İnsanlar açlıktan perişan. Çok dokunaklı.

Kasap: Hiç acımaları yok.

Taksici: Tam bir kargaşa. Ekinler büyüyene dek.

Kasap: Hiçbir şeyin büyüyeceği yok. Asla.

Taksici: Amma iyimsersin.

Kasap: Şu kalın kafana sok. Dökülen saçların yeniden çıkıyor mu?

Taksici: Hayır.

Kasap: İşte, gördün mü? Aynı şey.

Uzunca verdiğimiz bu diyalog, insanların ruh halini izleyiciye aktarmaktadır. Filmin genelinde de insanların umutsuzlukları ve hayal kırıklıkları diyaloglarla yansıtılmaktadır. Filmin bir diğer önemli yanı distopyaların da destekleyicisi olan mahremiyet kavramının olmamasıdır. Apartmanda ne olup bitiyorsa herkes duymakta, hatta kasap apartmandaki aşıyla

seviştiğinde seslerine tüm apartman sakinleri tanık olmaktadır. Aynı şekilde kasabın bıçağını bileme sesleri apartmandakilere korku salmakta kimse gece olduğunda dışarı çıkamamaktadır. Tasvir edilen ortam tamamıyla tekinsiz ve tehlikeli kıyamet sonrası (*post-apokaliptik*) bir ortamdır.

Kasabın ne yaptığının farkında olan apartman sakinleri kendi çıkarları için olan bitene göz yummakta, sıranın onlara gelmemesi için temkinli davranmaktadırlar. Bu yamyam insan topluluğu içinde masum olanlar kasabın kızı Julie ile başına geleceklerden habersiz Louison’dur. Bu iki karakter birbirleri ile tanıştıkları andan itibaren birbirlerine âşık olur. Bundan sonra da Julie’nin tek derdi Louison’u babasının iğrenç düşüncelerinden kurtarmak olacaktır. Julie kendilerini vejetaryen olarak adlandıran Troglodist adlı direniş örgütünden Louison’u kaçırmaları için yardım ister. Karşılığında babasının buğdaylarını örgüte verecektir. Babasının kilerde sakladığı buğdayları sayarken Julie’nin ‘*Yine paralarını mı sayıyorsun?*’ demesi de filmde önemli bir ayrıntıdır.

Yer altı örgütü Louison’u kaçırmaya gelir. Bu arada kasap da Louison’u öldürme planını uygulamaya başlar. Televizyon anteniyle oynayarak onu tuzağına çeker. Aralarında mücadele olurken Julie, Louison’u kurtarmaya çalışır. Örgüt de Louison’un yerine yanlış kişiyi, kasabın aşığını kaçırmıştır. Görevi başarıyla yerine getirmek için geri dönerler. Apartmanda da kasapla birlikte herkes Louison’un peşindedir. Açlıktan gözü dönmüş bir şekilde herkes Louison’u yakalamaya çalışır. Banyoya saklanan Julie ve Louison su borusunu kırarak her yeri su içinde bırakırlar. Apartman su içinde kalır ve herkes suyun gücüyle savrulur.

Filmin sonunda kasap Louison’a doğru bıçağı fırlatır. Bıçak geri sapar ve kasabın alınına saplanır, kasap ölür. Şarküteri kapanmıştır ve hava daha aydınlıktır. Hiçbir şey düzelmese de Louison ve Julie aşkılarıyla kıyamet sonrası bu ortamda birbirlerine tutunur. Evin çatısında Julie çellosunu, Louison müzikli testeresini çalar ve film sonlanır.

Filmde öne çıkan temel kavram insan olgusudur. “İnsan özünde iyi ve yardımsever, topluluk olma bilincine sahip ve doğadaki diğer tüm maddi varlıkları da düşünerek yaşayan bir canlı mıdır? Yoksa tıpkı hayvanların doğal yaşamlarında olduğu gibi güçlünün güçsüzü yendiği ve şartlara bağlı olarak değişebilecek bir canlı mı?” olduğu sorusu filmde bir umutsuzluğun göstergesi olur. Film yeryüzünün yok olduğu ve geride kalan insanların yeni ve güzel bir dünya kurmak için birliktelik kurmaları gerektiği üzerine yoğunlaşır.

Bu bağlamda insanın özüne dair Fromm’u izlemek gerekirse insan bir yandan kendi türüyle kavga etmesi yönünden birçok hayvan türünün akrabasıdır ama diğer bir yandan ise kavga eden binlerce tür arasında, kavgasını yıkıcılığa ulaştıran tek türdür. İnsan, kitle katliamcısı olan tek türdür, kendi toplumu içinde bir çıbanbaşı olan tek varlıktır (Fromm, 2011: 18). Ancak yine Fromm’un belirttiği gibi insan sonradan bu duyguları içselleştirmiş bir canlı değildir. Doğadaki diğer tüm canlılar gibi insanın da özünde sevgi, şiddet gibi duygular vardır. Fromm’un “Demir Çağı’na ait Yunan Efsanesi”nden aktardığı gibi bu insana ait tarihsel bir olgudur.

Sonuç

Bu çalışmada distopya kavramının tanımı yapılmış ve sınırları belirlemek adına benzer yapısal özellikleri taşıyan ütopya kavramından bahsedilmiştir. Ütopya kavramının farklı yazarlar tarafından tanımlanması ve özelliklerinden bahsedilmesi distopya kavramının daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Ütopyaya karşı bir duruş olan distopyanın yapılan tanımlamalar ışığında içinde bulunduğu dönemin toplumsal, sosyokültürel ve politik alanlardaki problemlerinden yola çıkarak karamsar bir gelecek tasarısı ortaya koymakta olduğu belirlenmiştir. Distopya anlatı türü, baskıcı bir toplum düzeninin, bilim ve teknolojiyle mekanikleşen toplumun insanları gitgide yabancılaştırması neticesinde gelecekte birçok felaketin olacağı konusunda izleyicisine/okuyucusuna uyarıda bulunmaktadır.

İlk olarak edebiyat alanında ortaya çıkan distopya türünün özellikleri, sinemasal bir tür olarak da filmin anlatım tarzını ve işlenişini etkilemektedir. Edebi bir tür olarak distopya kötüyü sembolize ederek gerçeği anlatması dolayısıyla okuyucusuna korku duygusu aşılamaktadır. Benzer bir şekilde sinemasal bir tür olarak distopya da karanlık ve tehditkâr karakterlerle, uzaylı, yaratık, robot gibi distopyaya özgü motiflerle izleyicisine korku salmaktadır. Distopyanın en önemli özelliklerinden biri totaliterliğe karşı eleştirel ve sert tutumdur. Totaliter rejimin toplumun değerlerini körelttiğini, insanları tek tipleştirerek yabancılaştırdığını ve birçok felaketin başlatıcı sebebi olduğunu savunan bu tür Orwell, Wells, Huxley gibi yazarların eserlerinin de konusunu oluşturmuştur. Edebiyat alanındaki distopik eserlerin başarısı sinemaya da yansımış distopya türünün birçok önemli yazarının eserleri sinemaya uyarlanmıştır. *1984 (1984)*, *Otomatik Portakal (1971)*, *Fahrenheit 451 (1966)* gibi filmler sinemaya uyarlanan önemli distopik eserlerdir. Distopya türünün bir diğer önemli özelliği ise ortaya koyduğu karanlık gelecek tasviri ile yaşadığı dönemin endişelerini yansımasıdır. Günümüz tüketim toplumunun kurduğu sistemin hiçbir zaman bozulmayacakmış gibi olan algısını ise distopya türü bu sistemin her an kırılabileceğini göstermektedir.

Sinema sanatıyla görsel olarak hayat bulan distopya özellikle bilimkurgu türündeki filmlerle karamsar bir geleceğin bir gün gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır. *Blade Runner (1982)*, *THX1138 (1971)*, *Soylent Green (1973)* gibi filmler karamsar bir gelecek atmosferini yansıtmaya başlıyarak türün başarılı örnekleridir. Her dönemin sorunları farklı olduğu için bu durum o dönemde çekilen distopya film türünün de konusunu oluşturmaktadır. Özellikle 60’lı ve 70’li yıllarda kent merkezli birçok distopya filmi çekilmiş ve bu filmler endüstrileşmeyle birlikte artan nüfus ve teknolojinin dünyayı değiştirmesi gibi olaylar karşısında toplumun duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Bu dönem distopya sinemasının en önemli özelliği mahremiyet kavramının olmamasıdır. Bu da endüstrileşen dünyada sözde özgürlük adı altında özel hayatın ortadan kalkması ve insanların diledikleri şeye daha rahat ulaşmasıdır. Distopya türü içerisinde de kapitalizmin geleceğine yönelik eleştirilerin sıklığı dikkat çekmektedir. Yine çalışmada örneğini verdiğimiz *Ada (2005)* filminde kapitalist sistemlerin genetik bilimini kullanarak insan bedenini ve ruhunu ticari bir ürün haline getirmesi anlatılmaktadır. Son dönemde çekilen distopya türündeki filmlerde ise ağırlıklı olarak işlenen konu dünyayı felakete sürükleyen ve tehdit eden insanın vermiş olduğu zararlarıdır.

Çalışmada incelenen *Şarküteri* (1991) filminde distopya türünün özellikleri net bir şekilde görülmektedir. Bunu örneklerle açıklarsak ilk olarak filmde karamsar, kasvetli, savaş ortamına benzer bir mekân kullanımı söz konusudur. Film boyunca karakterlerin kendi içerisindeki diyalogları, sesler, kullanılan ışık da bu kasvetli ortamı destekleyici niteliktedir. Filmdeki karakterler film boyunca sürekli bir açlıkla mücadele içerisinde. Filmin belirli sahnelerinde güçlü insanların güçsüz insanları yemesi kapitalizme yapılan bir gönderme niteliğindedir. Filmde kapitalizmi temsil eden kasap tüketim toplumu temsil eden apartmanda yaşayan güçsüz insanları kontrol ederek otoritesini sağlamlaştırmaktadır. Bu durum distopyanın hedefindeki kavramlardan biri olan kapitalist sisteme yönelik eleştiriyi barındırmaktadır.

Film içerisinde vurgulan bir diğer distopya kavramı da mahremiyettir. Filmde tüm apartman sakinleri tarafından duyulan kasabın metresiyle sevişme sahnesi mahremiyet olgusunun ihlalini gösteren bariz bir örnektir. Aynı şekilde apartman sakinleri tarafından her sesin duyuluyor olması özel hayatın olmadığını destekleyici niteliktedir. Türün bir diğer önemli özelliği olan direniş Lousion karakteri özelinde anlatılmaktadır. Kasap tarafından güçsüz görünen karakter durumun farkına vararak yem olmamak için mücadele göstermektedir. Filmin sonunda güçsüz olarak görülen Louison tarafından kapitalizmi temsil kasabın öldürülmesi insanların bu sistemi yıkabileceklerine olan bir göndermedir. Sonuç olarak insanoğlu dünyadaki felaketlerin yaratıcısıdır fakat kendi yarattığı bu sistemi mücadele ve direnişle yıkacak güce de sahiptir.

Kaynakça

- Akkoyun, T. (2016). *Ütopya/Distopya*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Alsayyad, N. (2006). *Cinematic Urbanism: A History of the Modern from Reel to Real*. New York: Routledge.
- Altinkaya, M. (2016). Frankfurt Okulu'nun (Aydınlanma Eleştirisi) Penceresinden: 'The Road', 'Snowpiercer', 'Cloud Atlas' Filmleri Özelinde Distopyalar. *SineFilozofi Dergisi*, 1(1), 85-112. *SineFilozofi Dergisi* url'si. <http://www.sinefilozofi.org/index.php/sf/article/view/28>
- Ayyıldız, S. ve Müştak, S. (2016). Sinema-Mimarlık Arakesitinde Siberpunk ve Ada Filmi Üzerinden Eleştirel Bir Yaklaşım, *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1(1), 127-142. *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi* url'si. <http://dergipark.gov.tr/download/issue-full-file/26867>.
- Basmacı, A. (2014). Edebiyat ve Sinemadaki Distopya. *Fraktal Dergisi*, (1), 46-49. Dergi url'si: https://www.academia.edu/11901431/FRAKTAL_EDEB%C4%B0YATD%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_DERG%C4%B0S%C4%B0_1_SAYISI
- Çalgıcı, P. (2013). *Çevre Psikolojisi Kavramlarıyla Bir Filmin Analizi: THX 1138*. İzmir: İzmir Teknoloji Üniversitesi.
- Çelik, E. (2015). Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 57-79. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi* url'si. <http://www.sosyolojiderneği.org.tr/kategori/2015-nisan/64412/distopik-romanlarda-toplumsal-kurgu>.
- Çetintaş, S. (2018). *Değerler Bağlamında Cumhuriyet Döneminde Ütopya Olarak Nitelendirilen Eserlere Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Dumlu, H. (2014). *Thomas More'un Ütopya'sında Adalet Kavrayışı*. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Fromm, E. (2001). *İtaatsizlik Üzerine*, Ayşe Sayın (Çev.). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Kayhan, İ. (2018). *Ütopyalarda Sosyal Yaşam ve Eğitim*. Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Kuruyılmaz, D. (2014). *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. Uludağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler Ana Bilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Kütükcü, H. (2012). *Orwell Romanlarının Distopik Dünyasında Propaganda: 'Daralma', 'Hayvan Çiftliği' ve '1984' Romanlarının İncelenmesi*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mennel, B. (2008). *Cities and Cinema*. New York: Routledge.
- Müftüoğlu, M. (2015). Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 179-189. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* url'si. https://www.academia.edu/11971815/G%C3%BCndelik_Hayatta_Totalitarizm_George_Orwell_%C4%B1n_1984_Adl%C4%B1_Distopya_Roman%C4%B1nda_%C4%B0deal_Toplum_Tasavvurlar%C4%B1.
- Roloff, B. ve Seeblen, G. (1995). *Ütopik Sinema Bilim-Kurgu Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi*, V. Atayman (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik Kamera-Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*, Elif Özsayar, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sucu, İ. (2011). Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler, *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 125-140. *Atatürk İletişim Dergisi* url'si. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiletisim/article/view/1025007532>.
- Topçu, Y. (2010). *Hollywood'a Yeniden Bakmak*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Tong, B. (2004). *Distopik Bilim-Kurgu Filmlerinde Mekân Çözümlemeleri (1980-2000)*. İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türeli, İ. (2001). Sinema ve Kentsel Mekânın Dönüşümü. *Arradamento Mimarlık*, (11), 68-72.
- Ülker, Ş. (2011). *Mimarlık ve Sinema Ortak Alanında Zamansallık ve Gelecek Mekânları*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Fen

Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Vural, E. (2011). *Ütopya ve Distopyalarda Sosyal Kontrol*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Westin, A.F. (1970). *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.

Summary

A balanced budget is crucial for a healthy economy and it is also the most important condition for achieving economic stability. At the same time, the most important condition of offering social services in very high quality and at the most acceptable prices and providing their continuity as a requirement and outcome of welfare-state conception is to have sufficient and regular financing resources. The most significant one of these resources is taxes. Taxes are directly and indirectly effective all aspects of the economy. Therefore, kind of the tax revenues, coupled with the rate of public expenditures that serve to counterbalance the tax revenues, are vital to the country's economy.

One criteria for the efficiency of the taxation system depends on low rates of informal economy and tax evasion. The informal economy is a problem prevailing in almost all today's advanced, less developed and developing countries and is among fundamental problems tried to be solved in almost all of them. The informal economy is unregistrability of economic activities even though they actually exist. Moreover, estimation and control of unregistered economy support the credibility of tax policies. It is beyond doubt that audit is the primary mechanism that is to reinforce the management and elevate the state's effectiveness. Satisfaction of public needs at the highest level by providing efficiency and effectiveness at Taxation and so achieving financial, economical, social and legal aims can be possible by an efficient tax auditing. An effective tax system can only be formed by having effective tax administration and tax audit systems. Tax audits are necessary to prevent informal economy and tax evasion.

During the Ottoman period taxes were one of the major sources of income of the state. In order to analyze the tax audit system in our country, it is also necessary to know the financial structure of the Ottoman Empire. The Ottoman finance organization is similar to all traditional state systems. In the Ottoman Empire, it is known that there is a good financial system that controls all kinds of economic activity. Especially, some financial institutions have established in the last period of the Ottoman Empire, which served in the early years of the Republic of Turkey.

Turkey has entered a new process of change and development about many fields, especially that makes lots of effort to reach at high-level as developed country in financial system and tries to have necessary legal and structural amendments. In this direction, The (Turkish) Tax Inspection Board was established in 2011 in order to reach the desired level of tax audits within Turkey. Tax Inspectorate title has been established for the auditors who will work in the Tax Audit Board. When the Decree Having the Force of Law with Code No. 646 entered into force, 4 different inspection agents that were connected to Ministry of Finance and Revenue Administration were shut down, and Tax Inspection Board is established. With this Regulation, Tax Inspectors were assigned the duty of tax inspection. Although this regulation has some practical advantages, it is discussed by the public opinion that it has some legal deficiencies. In the meantime, tax audits of the Tax Audit Board have benefited significantly. In order for the tax system that is more efficient structure the deficiencies in the structure of the Tax Inspection Board should be determined and resolved.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Bânîliğindeki Ürgüp Çeşmeleri¹

Ürgüp Fountains Built By Grand Vizier Damat İbrahim Pasha

Halil SÖZLÜ²

Fırat ALLAK³

Geliş Tarihi: 02.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 07.02.2019 / Kabul Tarihi: 11.03.2019

Özet

Osmanlı tarihinde "Nevşehirli" olarak bilinen Damat İbrahim Paşa, Osmanlı sadrazamları içerisinde adından sıkça söz ettiren önemli sadrazamlardan biridir. İstanbul'a köyü Muşkara'dan (bugünkü Nevşehir) gelmiş ve dönemin padişahı III. Ahmet'le yolları kesiştiği andan itibaren siyasi ve kültürel anlamda önemli işlere imza atmıştır. Kültürel anlamda yaptığı önemli işlere baktığımızda, başkent İstanbul'un yanı sıra doğduğu yer olan Nevşehir'de birçok yapı grubunun banîliğini üstlenmiştir. Bu yapı gruplarının bir kısmını çeşmeler oluşturmaktadır. Bu makalede Damat İbrahim Paşa'nın banîliğini üstlendiği Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde bulunan çeşmeler ele alınıp tanıtılması amaçlanmıştır. Kitabelerinden anlaşılacağı üzere çeşmeler, Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. İlçede yer alan on çeşmeden üç tanesi günümüze ulaşmamış, bu çeşmelerin kitabeleri bugün Ürgüp Müzesinde muhafaza edilmektedir. Çeşmeler taş malzemeden inşa edilmiş, genel olarak sade bir görünüme sahip olup, az da olsa süsleme öğeleri bulunmaktadır. İncelediğimiz bu eserler malzeme-teknik ve süsleme bakımından hem kendi içerisinde hem de dönem içerisindeki yeri karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nevşehir, İbrahim Paşa, Banîlik, Ürgüp, Çeşme

Abstract

Damat İbrahim Pasha, known as "Nevsehirli" in the Ottoman history, was one of the important grand viziers who made his name among the Ottoman grand viziers. He came to Istanbul from Muşkara Village (today called Nevşehir) and from the moment his path reached to Sultan Ahmet, he has begun to sign important works in political and cultural terms. When we look at the important works that has been done in cultural sense, besides the capital Istanbul, it has assumed that many of the buildings in Nevşehir was born in this time. Some of these building groups are the fountains that were built. In this article, its main objective is to discuss and introduce the fountains in Nevşehir's district, which is assumed to be built by İbrahim Pasha according to the article. It is understood from the inscriptions, that the fountains were built by Damat İbrahim Pasha. Three of the ten fountains in the district has not survived to date. Therefore, the inscriptions of what is left of these fountains are now preserved in Ürgüp Museum. The fountains are made of stone materials, that have a simple appearance, in addition to some ornamental elements. These works, which we examined, were compared and evaluated in terms of material-technique and decoration both within and during the period

Keywords: Nevşehir, İbrahim Pasha, Patronage, Ürgüp, Fountain

1. Giriş

Tarihte önemli olaylarda ve kritik zamanlarda ön plana çıkan şahıslar hep dikkat çekmiştir. 1662 tarihinde Muşkara'da (Nevşehir) doğup genç yaşında başkent İstanbul'a gelen ve saraya girip uzun yıllar sarayda değişik görevlerde bulunduktan sonra yönetim basamaklarını hızlı bir şekilde çıkan, sonra da "dâmâd-ı şehriya-rî" olarak Sultan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile evlenen, kısa süreli vezirlik görevinin devamında da sadrazamlığa yükselip uzun yıllar bu görevde bulunan, Lâle Devri'nin öncüsü ve gerileme dönemi sadrazamlarından Damat İbrahim Paşa, işte bunlardan birisidir.

Damat İbrahim Paşa'nın doğumu 1665 yılı olarak yazılmış olsa da hakkında kesin bir kaynak gösteremiyoruz. Bazı kaynaklarda kendisinin 54 yaşında sadrazam olduğunu yazar. H.1131-1132 / M.1718-1719 Pasarofça barışını mütakip sadrazam olduğuna göre 1665-1666 yıllarında doğduğu rivayet edilmektedir (Bilge,1996:78). Eski adı Muşkara olan (günümüzde) Nevşehir'de dünyaya gelen bu önemli kişiliğin babası Zeytin veya İzdin Voyvodası olarak bilinen Sipahi Ali Ağa, annesi ise Fatma Hanım'dır (Aktepe,1993:441).

Çocukluğunu Muşkara'da geçiren Damat İbrahim Paşa köyünden hemşerilerinin yanına iş bulmak için İstanbul'a gelmiş akrabasının yardımıyla Saraya girmeyi başarmıştır (Çerçi,2003:32). Darüssâde Ağası yazıcı halifelîği, Haremeyn

¹ Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen "Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Banîlik Faaliyetleri" adlı yüksek lisans tezi SOB – 2016 – YL5530, No'lu Proje kapsamında üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Çiftlikköy Kampüsü, halilsozlu@mersin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3100-486X

³ Uzman Sanat Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi, firadallak@gmail.com

muhasibeciliği ve Mevkufatçılık gibi çeşitli görevlerde bulunduktan sonra padişah III. Ahmed'in güvenini kazanmış, halk tarafından da sevilen bir isim olmuştur (Uzunçarşılı,2007:147; Arıkan,2013:18). Damat İbrahim Paşa, yaptığı onca görevden sonra sadrazamlık makamı için kendine bir anlamda zemin oluşturmuştur.

Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam oluşu Pasarofça Antlaşması ile Avusturya ile yapılan antlaşmada kendisinin rolü büyüktür, bu esnada padişah III. Ahmed Sadrazamlık makamına Mehmed Paşa yerine Damat İbrahim Paşa'yı getirmiştir (Uzunçarşılı, 2007: 47).

Damat İbrahim Paşa sadrazamlığa geldiği 1718'den ölümüne kadar (1730) bu makamda kaldı. Adeta bir padişah gibi Osmanlı Devleti'ni kendi siyaseti doğrultusunda yönetmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan 218 sadrazam içinde en renkli kişiliğe sahip olanlardan biridir. Harpten nefret eden, imparatorluğu sulh ve sükûn içinde, kan ve barut kokusundan uzak bir şekilde idare ve inkişaf ettirmeyi isteyen İbrahim Paşa aynı zamanda zevk ve eğlenceye düşkün, ince ruhlu, kibar bir şahsiyeti (Tektaş,2002:367). Uyumlu bir vücuda, kibarlık ve inceliğe, tavır ve duruşunda ağırbaşlı bir yumuşaklığa sahip olan bu önemli şahsiyetin, süs ve gösterişe düşkünlüğü kişiliğinde de görülüyordu. Elleri tıpkı zarif ve yumuşak bir kadın eli gibi elmas ve zümrüt yüzüklerle süslü olup, elbisesi baştanbaşa elmaslar ve incilerle bezenmişti (Altınay, 2010:27).

Damat İbrahim Paşa, 1718 yılında sadrazamlık makamına geldikten sonra ve literatüre "Lale Devri" olarak geçen 12 yıllık bir sulh döneminin başlamasında kuşkusuz kendisi büyük pay sahibidir. Lale Devri ile Osmanlı topraklarında bir sulh dönemi başlamıştır. Bu döneme ilişkin yapılan değerlendirmelerin birinde; "...ümran, atılım ve eğlence dönemi... Asıl amaç mağlubiyetlerin nedenleri olarak görülen eksikleri garp uygarlığı ve tekniği ile gizlemek düşüncesidir" bu ifadeler yer almaktadır (Arıkan,2013:40; Allak,2017:12).

Osmanlı Devleti'nin Lale Devri'nde farklı bir eğlence anlayışına sahip olduğu bilinmekte, bu dönemin sadece eğlence ve zevkten ibaret olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kaybedilen topraklardan dolayı birçok tarihçi 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda bir gerileme yaşadığını dile getirmektedir. Fakat bu dönemde Osmanlı tebası gerileme içerisinde birçok yeniliğe öncülük etmiş, kültür çağının adeta yükselme dönemini yaşadığı bir gerçektir (Allak, 2017:16).

Yaşanan bu yeniliklerde Damat İbrahim Paşa aktif bir şekilde rol almıştır. Siyasi boyutta olduğu kadar kültürel ve sosyal anlamda da kendinden söz ettirmeyi başarmış, arkasından halkın ihtiyaçlarını karşılayacak birçok hayır kurumu bırakmıştır. Başta başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'nun bazı kentlerinde ve özellikle de kendisinin memleketi olan Nevşehir'de birçok eserin baniliğini üstlenmiştir. Bu eserlerin bir kısmını Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde yer alan çeşmeler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Ürgüp'te bulunan Damat İbrahim Paşa'nın baniliğinde yapılan çeşmeleri tanıtmak ve son durumlarını aktarmak temel amacımızdır.

2. Damat İbrahim Paşa'nın Ürgüp'teki Çeşmeleri

Yunak Çeşmesi: Çeşme, Ürgüp İlçe merkezinde Yunak Camii'nin güneyinde yer almaktadır. Çeşmenin güney cephesinde yer alan kitâbesinden hareketle Damat İbrahim Paşa tarafından H.1133 / M.1720 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitâbe dikdörtgen formda mermer malzeme üzerine dört satır şeklinde ve her satır iki kartuşa bölünmüş, satır araları cedvellerle ayrılarak kabartma tekniğinde ta'lik hatla hakkedilmiştir (Resim 1).

Kitâbe metni ve okunuşu şu şekildedir:

- 1- جناب صدر اكرم صهر سلطان احمد افخم / وزير اعظم ابراهيم پاشاي كرم معتاد
- 2- قضايي اركوب ايچره اون محله چشمه ياپيدردى / اولور تطويله باعث هر برين ايلسم تعداد
- 3- عطاش امتى اروا ايدوب آب طاسندن / عجب خير ايتدى اجر احسان ايدو اول حي بى انداد
- 4- اكلسون حشردك نامى اوقونسون بويلى تاريخى / بو والا چشمه سازى صدر عالى ايلدى اباد ۱۱۳۳

- 1- Cenâb-ı Sadr-ı Ekrem Sıhr-i Sultan Ahmed Efham / Vezir-i A'zam İbrahim Paşa-yı kerem-i mu'tâd
- 2- Kazâ-i Ürgüp içre on mahalle çeşme yaptırdı / Olur tatvile bâis her birin eylesem ta'dâd
- 3- Utâş-ı Ümmeti erva edüb âb-ı tasından / Acep Hayr etti icra-i ihsan ide ol hayy-i bî indâd
- 4- Anulsun haşra dek Nâmı okunsun böyle tarihi / Bu vâlâ-i çeşme sazi, sadr-ı âli eyledi abâd 1133 (Elmacı,2008: 91)⁴

Kitâbeden, çeşmenin bânîsinin Sadrazam İbrahim Paşa'nın olduğu, kendisinin Sultan III. Ahmed'in vezir-i a'zamı olup, Ürgüp içinde on adet çeşme yaptırdığı, bu hayır eserleriyle kıyamete dek hayırla isminin anılması niyazında bulunduğu ve inşaatın 1133 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Çeşme, bağımsız ve iki cepheli çeşmeler grubunda olup konumundan dolayı meydan çeşmesidir⁵. Kesme taştan inşa edilmiş, çamaşır yıkama yeri, çeşme ve su deposu kısımlarından oluşmaktadır (Çizim 1). Çeşmenin ilk bölümü, doğuya bakan tarafı sivri kemer formunda bir niş içerisinde (Çizim 2). Çeşmenin yalağı ve musluğunda kırılmalar mevcuttur. Cephede yarım yuvarlak kemer profilli taşların içe doğru yaklaşık 10 cm kazılmasıyla kemer izlenimi oluşturulmuştur (Resim 2).

⁴ Kitabe okunuşu O. Elmacı'dan alınmış fakat bazı kelimelerde tarafımızca düzeltmeler yapılmıştır.

⁵ Çeşme tipolojisi için bkz.: Ayla Ödekan, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s. 281-286.; Yılmaz Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997.

Çeşmenin ikinci bölümü, kuzeybatıya doğru eyvan şeklinde açılan ve çeşmenin ismini aldığı "Yunak" kısmıdır. Bu uygulama Ürgüp ve çevresindeki çeşmelerde sıkça karşımıza çıkmaktadır (Eravşar,1993:155). Yunak kısmının üzeri üç adet sivri kemerin desteklediği sivri bir tonozla örtülüdür. Bu cephenin genişliği 402 cm olup kemer derinliği 2.70 cm ölçülerindedir.

Üçüncü bölüm su deposundan oluşmaktadır. Su deposu dıştan 460x320 cm ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, burası dıştan kapatılmış olduğu için içeriye girilememiştir. Deponun kuzey köşesi yakınından geçen yol nedeniyle hafifçe pahlanmıştır. Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır (Resim 3).

Gez Çeşmesi: Çeşme, Ürgüp ilçe merkezinde eski adı Kale, yeni adı Musa Efendi olan mahallede yer almaktadır. Kitâbesine göre çeşme, Damat İbrahim Paşa tarafından H.1133 / M.1720-21 yılında yaptırılmıştır. Kitâbe, 56x51 cm ölçülerinde dikdörtgen formda mermer malzeme üzerine dört satır şeklinde ve her satır iki kartuşa bölünmüş, satır araları cedvellerle ayrılarak kabartma tekniğinde ta'lik hatla ve Osmanlı Türkçesi ile hakkedilmiştir (Resim 4)

Kitâbe metni ve okunuşu şu şekildedir:

- ۱- وزیر اعظمی داماد خاصی محرم رازی / جناب حضرت سلطان احمد خان ذیشانک
- ۲- نظام الملك ابراهيم پاشای کرم و رکیم / اودر اسایشنه باعث و بادی بو دنیانک
- ۳- عطاشة حضر ایریشدی امر ایوبو بایدی اون چشمه / کتوردی برصوکیم اگری صولاندی آب حیوانک
- ۴- تمامه ایردیکی برله دیدم تاریخن ای وهبی / مصفا زمزمین ایچ عین ابراهیم پاشانن ۱۱۳۳

- 1- Vezir-i a'zami dâmad-ı hâssı muharrem-i râzî / Cenâb-ı Hazret-i Sultan Ahmed Han-ı zîşânı
- 2- Nizamü'l-mülk İbrahim Paşa-yı kerem ü rekîm / O dur asayışine bâ'is ü badi bu dünyanın
- 3- 'Atâşa hızır erişdi emr edüb yaptırdı on çeşme / Getirdi bir su kim ağzı sulandı ab-ı hayavânın
- 4- Tamama erdirdiği birle dedim tarihini ey Vehbi / Musaffâ-yı zemzemini iç ayn-ı İbrahim Paşa'nın 1133 (Elmacı,2008:89)

Kitabeden, çeşmeyi Sadrazam İbrahim Paşa'nın yaptırdığı, bu kişinin Sultan Ahmed'in damadı olduğu, Nizamülmülk gibi devletin huzur ve sükununu sağladığı, şehirde halkın su ihtiyacını karşılamak üzere on tane çeşme yaptırdığı, halkın da aynı zemzem gibi bu tertemiz sudan içerek O'nu hayırla yad edeceği, inşaatın 1133 yılında yapıldığı ve kitabenin şairinin Vehbi⁶ olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşme bağımlı çeşmeler grubunda yer almaktadır. Çeşmenin özgün zemin kotu, mevcut yol kotunun yaklaşık 20 cm kadar altında kalmaktadır. Çeşme, düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Çizim 3). Çeşmeyi Ürgüp'te yer alan diğer çeşmelerden ayıran özelliği üzerinde kare planlı bir mekânın bulunmasıdır. Yöre halkı bu kare planlı mekânın orayı koruyan muhafız için yapıldığını söyler. Bu mekân günümüzde kapalı olup, faal durumda değildir (Resim 5).

Çeşme 194 cm yüksekliğinde 5.61 cm genişliğindedir. Herhangi bir bezeme ögesine sahip olmayan çeşme, sivri tonozla örtülüdür. Günümüzde çeşmenin sivri kemer kısmını oluşturan bölüm, taşlarla kapatılmış ve yakın bir zamanda üzeri sivanmıştır.

Çeşmenin üstünde yer alan kare planlı mekân çeşmeden yatay bir silme ile ayrılmıştır. Bu mekânın güney cephesinde boyuna dikdörtgen formda açılmış üç adet demir şebekeli pencere vardır. Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Pancarlı Çeşmesi: Ürgüp merkezinde eski adı Dere Aşağı Mahallesi olan yokuşta yer almaktadır. Çeşme ilk yapıldığı zaman şu an ki yerinden 12 m yukarıda yer alıyordu; yapılan yol çalışmalarından dolayı yerinden kaldırılmış ve bugünkü yerine yerleştirilmiştir. Çeşmenin üzerinde yer alan kitâbesinden hareketle Damat İbrahim Paşa tarafından H.1133 / M. 1721 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitâbe, 50x65 cm ölçülerinde dikdörtgen formda mermer malzeme üzerine dört satır şeklinde ve her satır iki kartuşa bölünmüş, satır araları cedvellerle ayrılarak kabartma tekniğinde ta'lik hatla, Osmanlı türkçesi ve manzum olarak hakkedilmiştir (Resim 6).

Kitâbe metni ve okunuşu şu şekildedir;

- ۱- ذات خیر اندیش ابراهیم پاشای کریم / کیم اودر داماد اصف جاه شاه عادلہ
- ۲- دست لطفی عالم دنیایی سیراب ایلوب / سربسر افاقی احیا قیلدی عدل و دادله
- ۳- ارکوبی احیا ایچون اول منبع جوی کرم / صو کتوردی و یردی حقاماء موصوله صلہ
- ۴- یاپدی اون چشمه یی او هر برینک تاریخنی / صوایچ ابراهیم پاشایه دعا قیل صدقله ۱۱۳۳

- 1- Zat'a hayrendiş İbrahim Paşay-ı kerim / Kim odur Damad-ı Asaf cah-ı Şah-ı adile
- 2- Desti lütfü alem-i dünya'yı seyrab eyleyüb / Serbeser afakı ihya kıldı adli ü dad ile
- 3- Ürgüb-ü ihya için ol memba-ı cuy-ı kerem / Su getirdü virdü hakka mai musule
- 4- Yaptı on çeşme-i o her birinin tarihini / Su iç, İbrahim Paşaya dua kıl sıdkı ile (Sıtkı ile) 1133 (Elmacı,2008:92)

⁶ Bu şair aynı zamanda, Sultan III. Ahmed'in Ayasofya Meydanındaki çeşmesinin de şairlerindedir.

Kitâbeden, çeşmeyi İbrahim Paşa'nın yaptırdığı, hayır amaçlı şehrin on yerine çeşme inşa ettirdiği ve çeşmenin 1133 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Çeşme bağımlı çeşmeler grubunda yer almaktadır. Kuvvetle muhtemel sonraki onarımlarda duvara bitişik olarak yapılan çeşme, Nevşehir yöresinden çıkarılan sarımsı kesme taştan inşa edilmiştir. Çeşme 2.00 cm genişliğinde 2.30 cm yüksekliğindedir (Çizim 4). Eser üç yönden silmelerle çevrilmiş, niş kısmı dilimli kemerlidir. Çeşmenin önünde dikdörtgen şeklinde bir su teknesi bulunmaktadır. Bunun üzerine de musluk yerleştirilmiştir (Resim 7).

Sivri kemerin üzerinde son yıllarda eklendiği anlaşılan madalyon içerisinde ay yıldız yerleştirilmiştir. Çeşme cephesi iç içe geçmiş yarım daire şeklindeki silmelerle son bulmuştur.

Temenni Mahallesi Çeşmesi: Çeşme, Ürgüp Cami-i Kebir Sokağı yokuşunda yer almaktadır. Çeşmenin üzerinde yer alan kitâbesinden hareketle Damat İbrahim Paşa tarafından H.1133 / M.1721 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitâbe, 35x70 cm ölçülerinde dikdörtgen formda mermer malzeme üzerine dört satır şeklinde ve her satır iki kartuşa bölünmüş, satır araları cedvellerle ayrılarak kabartma tekniğinde ta'lik hatla, Osmanlı Türkçesiyle manzum olarak hakkedilmiştir (Resim 8).

Kitâbe metni ve okunuşu şu şekildedir;

- ۱- صاحب الخيرات كريم ابراهيم / وزير اعظم خان احمد بلند انساب
- ۲- بيلنجه منبع رود و جودی اولديغنی / كتوردی بلده ارکوبك اون محلنه آب
- ۳- اهالیسی بر ایچم صویه تشنه اولمشکن / حضر يتشدی اوکام اور ستوده جناب
- ۴- سزا کورب دیسه لر هر برینه نه تاریخ / هله بوچشمه پاکیزه اولدی عین ثواب ۱۱۳۳

- 1- Sahibü'l-hayrat kerim İbrahim Paşa / Vezir-i Azam Han-ı Ahmed Bülend ensâb
- 2- Bilince menba-ı kud-u-cu-du olduğunu / Getirdü belde-i Ürgüp'ün on mahalline ab
- 3- Ahalisi bir içim suya teşne olmuş iken / Hızır yetiştii o kam aver situde cenap
- 4- Seza görüp diseler her birine nüh tarih / Hele bu çeşme-i pakize oldu ayn-ı sevab. 1133 (Elmacı,2008:93)

Kitâbeden, çeşmenin bânisinin Sadrazam İbrahim Paşa olduğu, Ürgüp şehrinin on farklı yerine çeşme yaptırdığı, inşaatın 1133 yılında olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşme bağımlı çeşmeler grubunda yer almaktadır. Çeşme kesme taştan inşa edilmiş olup, tek cepheli ve bir su deposundan oluşmaktadır. 3.05 cm genişlik ve 3.40 cm yüksekliğinde olan çeşme nişinin bulunduğu doğu cephesi sivri kemerlidir. (Çizim 5). Batı tarafta yer alan su deposu kare planlı ve düz dam örtülüdür.

Çeşme cephesinde sivri kemerin bulunduğu yüzeyin tamamı sıvanmıştır. Kitabenin etrafı silme ve bordürler ile çevrelenmiştir. Çeşmenin alt tarafında dikdörtgen formda bir su teknesi bulunmaktadır. Bordürde bitkisel süslemeler çeşme için dikkat çeken bir özelliktir. Süsleme olarak dört yapraklı bir çiçek işlenmiş bu yaprakların arasında eşkenar dörtgenler oluşturulmuştur (Resim 9).

Musa Efendi Çeşmesi: Çeşme Ürgüp'ün merkezinde Musa Efendi Mahallesi ile Tefik Fikret Caddesi'nin birleştiği noktadadır. Çeşmenin üzerinde bugün herhangi bir kitâbe yoktur, ancak dönemle ilgili incelediğimiz kaynaklarda çeşmenin kitâbe metnine ulaşılmıştır. Kitâbe metninden hareketle çeşmenin, H.1133 / M.1721 yılında Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. (Elmacı, 2008:90)

Çeşme bağımsız çeşmeler gurubunda yer almaktadır. Kare planlı çeşme su depoludur. Çeşmenin inşasında Nevşehir'den çıkarılan kesme taşlar kullanılmıştır. Çeşmenin özgün zemin kotu, yol seviyesinin yaklaşık 10 cm kadar altında kalmıştır. Çeşmenin kemeri doğu cephededir. (Çizim 6). Kemer formu sivridir. Burası 2.95 cm genişliğinde 1.93 cm yüksekliğinde 2.45 cm derinliğinde eyvan formunda yapılmıştır. Ayna taşı dilimli kemere sahip olup, ortasında lülesi bulunmaktadır. Ayna taşının önündeki su teknesi oval formdadır. Burada çamaşır dövme taşları bulunması yunak olarak da kullanıldığını göstermektedir. Burada yer alan musluk ve su teknesi kısmının son yıllarda yapılan restorasyon çalışmalarında yenilendiği anlaşılmaktadır (Resim 10-11). Çeşmenin kitabesi güney cephede bulunmaktaydı, zamanla yıprandığı için günümüze kadar ne yazık ki gelememiştir. Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Eset Ağa Çeşmesi: Ürgüp merkezde Aşağı Kaya Kapı Mahallesi'nde yer almaktadır. Çeşmenin kitabesi bugün Ürgüp Müzesi'nde tahrip olmuş bir şekildedir. Kitâbeden hareketle çeşmenin H.1133 / M.1721 yılında Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitâbe dikdörtgen formda mermer malzeme üzerine dört satır şeklinde ve her satır iki kartuşa bölünmüş, satır araları cedvellerle ayrılarak kabartma tekniğinde ta'lik hatla ve Osmanlı Türkçesi ile hakkedilmiştir (Resim 12).

Kitâbe metni ve okunuşu şu şekildedir;

- ۱- بحمدالله همیشه بویله خیرات اولمئده صادر / وزیر اعظم و داماد ابراهيم پاشادن
- ۲- اولنجه جلوه کر حب وطن قلب شریفنده / دل آکاهی ملهم اولدی چونکه سوی بالادن
- ۳- یاپوب بو مسقط رأسی اولان ارکوبده لله / بو چشمه ساری کیم همکونه در تسلیم مأرادن
- ۴- سرانکشت اشارتله دیدم تاریخی شاکر / کل ایچ بو عین روح افزای ابراهيم پاشادن ۱۱۳۳

- 1- Bihamdillah hemişe böyle hayrat olmada sadr / Vezir-i Azam ve Damad İbrahim Paşa'dan
- 2- Olunca cilgever hubbu vatan kalb-i şerifinde / Dil-i ağah-ı mülhem oldu çünki suy-i baladan
- 3- Yapup bu maskad-ı re'si olan Ürgüp'e lillah / Bu çeşme sarı kim hemgüner teslim-i maveradan
- 4- Serengişti işaretle dedim tarihini Şakir / Gel iç bu ayn-ı ruh-u efzay-ı İbrahim Paşa'dan 1133 (Elmacı, 2008: 94)

Kitâbeden, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın çeşmeyi yaptırdığı, şair olarak Şakir adının geçtiği ve çeşmenin 1133 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Meyilli bir arazi üzerine inşa edilen çeşme, düzgün kesme taştan yapılmıştır. Çeşme 2.35 cm yüksekliğinde 3.32 cm genişliğindedir (Çizim 7). Çeşmenin özgün zemin kotu, günümüzde yol seviyesinin yaklaşık 50 cm altında kalmıştır. Çeşme nişi sivri kemerle belirlenmiştir. Niş genişliği 1.45 cm derinliği 76 cm'dir. Sivri kemerin tam ortasında madalyon içerisinde fazlaca tahrip olmuş dört yapraklı bir çiçek motifi işlenmiştir (Resim 13). Çeşmenin kitabesi bugün Ürgüp Müzesi'nde bulunmaktadır.

Davut Ağa Çeşmesi: Ürgüp merkezde Yukarı Kaya Kapı Mahallesi'nde yer almaktadır. Çeşmenin bulunduğu mahalle sakinlerinden edinilen bilgilere göre çeşmenin üzerinde yer alan kitabe son yıllarda çalınmıştır. Ancak dönem ile ilgili incelenen kaynaklarda çeşmenin kitabe metnine ulaşılmıştır. Kitâbeden hareketle çeşmenin, 1721 yılında Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Elmacı, 2008: 94).

Çeşme meyilli bir arazi üzerinde kesme taştan inşa edilmiştir. 3.27 cm yüksekliğinde, 3.06 cm genişliğinde olan çeşmenin üst kısmı yıkılmıştır. Çeşme duvara bitişik olarak inşa edilmiş, cephesi sivri kemerli olarak belirlenmiştir (Çizim 8). Çeşme nişinin genişliği 1.10 cm derinliği 56 cm'dir. Kemer üzerinde yer alan boş kısımda çeşmenin kitabesi bulunmaktaydı. Çeşmede tek süsleme unsuru niş içerisinde yer alan istiridye kabuğu şeklindeki işlenmiş süslemelerdir. Nişin alt kısmında musluk yapılmış, bunun altında da dikdörtgen formda tekneye yer verilmiştir. (Resim 14-15)

Yukarıda örneklerini verdiğimiz çeşmeler Damat İbrahim Paşa banîliğinde günümüze ulaşan çeşmeleridir. Bu çeşmeler dışında günümüze ulaşamayan üç adet çeşme (Ürgüp Aşağı Pazar Yeri Çeşmesi, Ürgüp Bedrettin Çeşmesi, Ürgüp Eski Hükümet Konağı Önündeki Çeşme) tespit edilmiştir. Bu çeşmelerin sadece kitabeleri günümüze ulaşmış olup, bugün bunlar Ürgüp Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (Resim 16-17-18).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Devleti'nin önemli sadrazamlarından Damat İbrahim Paşa, 1662'de Muşkara'da (Nevşehir) doğup, 17 yaşlarında İstanbul'a gelerek 20 yıl kadar değişik görevlerde bulunmuş, 54 yaşlarında sadrazam olduktan sonra padişah III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan ile nikahlanarak, 12 yıl süren sadrazamlığının sonunda 1730 yılında patlak veren Patrona Halil isyanı ile hayata veda etmiştir. Damat İbrahim Paşa Lale Devrinin yaratıcısı, gerileme döneminin önde gelen sadrazamlarından biri olup, hayatı ve yaptıklarıyla Osmanlı Devleti'nin bu dönemi için büyük önem arz etmektedir.

Kuruluşundan itibaren kendi adına ve aile fertleri adlarına yeni binalar yaptırarak ekonomik, sosyal ve siyasi oluşumlar çerçevesinde kentlere damgasını vurmaya çalışan her Osmanlı devlet yöneticisi gibi Damat İbrahim Paşa da sadaretinin olduğu yıllarda bânîlik faaliyetlerine son derece önem vermiştir. Dönem içerisinde sosyal amaçlı birçok yapı grubunun bânîliğinde söz sahibi olmuştur. Makalemizi bu yapı gruplarının bir kısmını oluşturan Ürgüp'teki çeşmeler oluşturmaktadır.

XVIII. yüzyılda ve özellikle Damat İbrahim Paşa'nın sadaret yıllarını kapsayan Lale Devri'nde çeşme yapımında bir artış olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, bu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrara paralel olarak nüfusun artmasıdır. Çeşme sayısının artmasını sadece nüfus ile açıklamak yetersiz kalacaktır. Çünkü XVIII. yüzyıl Avrupa'sında değişim yaşandığı görülmekte, dini ve askeri yapılardan çok sivil mimariye yönelim olduğu ve yeni arayışlar içerisine girildiği bir dönemdir. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın değişim ruhuna ayak uydurarak sivil mimariye yönelimi artmış, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok kentinde bunu çeşme örneklerinde sergilemiştir (Koçyiğit, 2013:314) Bu kentlerden biri de Nevşehir olup, buranın ilçesi konumundaki Ürgüp'te çeşme sayısında artışın olduğu gözlemlenmiştir.

Çeşmelerin yapısal özellikleri dikkate alındığında cephe kompozisyonları ve yere göre iki grupta incelemek mümkündür; cephe kompozisyonlarına göre çeşmeler, tek kemerli, (sivri kemer, dalgalı kemer, düz atkı kemer) yan yana iki kemerli, iki cepheli olarak değerlendirilmiştir. Buldukları yere göre çeşmelere, bağımlı (bir yapının duvarıyla inşa edilen çeşmeler, herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmeler) ve bağımsız çeşmeler (meydan çeşmeleri, su depolu çeşmeler) olarak incelenmiştir (Ödekan,1992:281-286; Önge,1997:11). Çeşmelerde malzeme olarak Nevşehir yöresinde çıkarılan sarımsı düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Çeşmelerden; dört tanesi bağımlı, üç tanesi bağımsız çeşmeler içerisinde değerlendirilmiştir. Gez Çeşmesi (Resim 5), Pancarcı Çeşmesi (Resim 7), Davut Ağa Çeşmesi (Resim 14), Temenni Mahallesi Çeşmesi (Resim 9) bağımlı çeşmeler grubunda yer almaktadır.

Bu dönemde; İstanbul'da Şehzadebaşı Damad İbrahim Paşa Çeşmesi (1720), Beykoz Damad İbrahim Paşa Çeşmesi (1721), Topkapı Damad İbrahim Paşa Çeşmesi (1729), Nevşehir Merkez'de Nevşehir Damad İbrahim Paşa Külliyesinde avlu duvarında ve sıbyan mektebi duvarındaki çeşmeler (1727-28); Bekdik Çeşmesi (1727), Morukçu Çeşmesi (1720), Karaman'da Şihlar Çeşmesi (Karpuz, 2009:274) (Erdal,2014:537); Konya'da Tercüman Köşe Çeşmeleri (1734-35), Hafız Mustafa Çeşmesi (1819-20), Karaman Hancızade Çeşmesi (XVIII.yy) (Mutlu,2014:402) karşımıza çıkan bağımlı çeşmelerdir

İncelediğimiz Yunak Çeşmesi (Resim 3), Musa Efendi Çeşmesi (Resim 10), Eset Ağa Çeşmesi (Resim 13) bağımsız çeşmelerdir. Bu dönemde İstanbul'da Fatih Damat İbrahim Paşa (Orta) Çeşmeleri (1720), Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1724), Üsküdar Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1729), Nevşehir'de Tavukçu Çeşmesi (1727), Orduoğlu Çeşmesi (1726), Hacı Bektaş Fıkh Çeşmesi (XVIII.yy) (Allak, 2017:170), Konya Hadim'de Dülgerler Köyü Çeşmesi (XVIII.yy), Konya Kadınhanı'nda Karamanlı Çeşmesi (XVIII.yy)(Mutlu, 2014: 103), Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708), (Denktaş, 2000: 34), Kayseri Mihlim Çeşmesi (1771) (Denktaş, 2000:91) karşımıza çıkan bağımsız çeşmelerdir.

İncelenen çeşmeler klasik dönemde görülen çeşmelerdeki cephe düzeni ile benzerlik göstermektedir. Çeşmeler (Yunak Çeşmesi hariç) genellikle dikdörtgen formda, sivri kemerli tek cepheli olarak inşa edilmişlerdir. Yunak Çeşmesi iki cepheli olarak inşa edilmiştir. Bu yönüyle Ürgüp'te Damat İbrahim Paşa Çeşmelerinden farklılık göstermektedir. Ayrıca bu çeşmenin ikinci bölümü kuzeybatıya doğru eyvan şeklinde açılan ve çeşmenin de ismini aldığı kısım Anadolu coğrafyasında sık görülen çamaşır yıkamak için yapılmıştır (Resim 2-3). Çamaşırın yıkandığı yere yunak ismi verilmektedir. Genellikle eyvan şeklinde önleri yana doğru açılmakta ve üzerleri kaburga kemerlerle desteklenmiş sivri tonozlarla örtülüdür (Eravşar,1993:156).

Ürgüp'te olduğu gibi Anadolu'nun birçok yerinde Yunak örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Aksaray'da Güzelyurt Yunağı (1852), Güneyderesi Yunağı (XIX.yy), (Erdal, 2014: 538); Konya'da Sille Yunağı (1786), Ketengölü Yunağı (XIX.yy), Söğütlü Yunağı (XIX.yy), Yenipınar Yunağı (XIX.yy) (Mutlu,2014:396); Balıkesirde; Havran Emine Kadın Yubağı (1805), Havran Orta Yunağı (1805), Havran Yukarı Mahalle Yunağı (1805), Sındırgı Yukarı Mahalle Yunağı (1870), Sındırgı Halil İbrahim Yunağı (1874), Edremit Hacı Mustafa Yunağı (1902), Havran Hamambaşı Yunağı (XIX.yy), Havran Köylüce Yunağı (XIX.yy) örnek verilebilir (Sözlü,2014:630). Bu yunaklarda çeşme ve çamaşır yıkama yeri birlikte bulunmaktadır. Genellikle yunağın sokağa bakan cephesinde çeşme yer alır.

Çeşmelerden üç tanesi su depolu olarak inşa edilmiştir. Bunlar; Yunak Çeşmesi (Resim 3), Temenni Mahallesi Çeşmesi (Resim 9), Musa Efendi Çeşmesi'dir (Resim 10).

Çeşmeler son derece sade yapılmış olup, sadece Temenni Mahallesi ile Eset Ağa Çeşmelerinde az da olsa süslemeye yer verilmiştir. Temenni Mahallesi Çeşmesi'nde kitabe etrafını çevreleyen bordürde dört yapraklı bir çiçek motifi işlenmiş, yaprakların arasına eşkenar dörtgenler yerleştirilmiştir (Resim 8). Eset Ağa Çeşmesi'nde ise sivri kemerin birleştiği noktada dört yapraklı bir çiçek yapılmış, fakat burası tahrip olmuştur (Resim 13).

Çeşmelerden Musa Efendi, Davut Ağa ve Esat Ağa çeşmelerinin kitabeleri eser üzerinde mevcut değildir. Bu üç çeşmeden sadece Eset Ağa Çeşmesi'nin kitabesi kırık bir durumda Ürgüp Müzesinde yer almaktadır (Resim 12). Bunların yanı sıra günümüze ulaşamayan Ürgüp Aşağı Pazar Yeri Çeşmesi, Ürgüp Bedrettin Çeşmesi, Ürgüp Eski Hükümet Konağı Önündeki Çeşme kitabeleri de Ürgüp Müzesinde bulunmaktadır (Resim 16-17-18). Genel olarak kitabelerde banî Damat İbrahim Paşa'nın adı zikredilmiş, herhangi bir mimar ya da sanatkâr ismine rastlanılmamış fakat Nedim, Vehbi, Şakir gibi isimler kitabelerde geçmektedir. Dönemin önemli şairlerinden Nedim gibi bu saydığımız isimler de devrin şairleri olup, İbrahim Paşa'ya olan sevgilerini kitabelerde şiirler, kasideler yazarak dile getirmişlerdir (Hakverdioğlu, 2007:51). Buradan bâninin yani Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın dönemin sanatkârlarıyla şairleriyle yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılabilir.

Sonuç olarak; mimarisi, bezemesi, konumu ve yaygınlığıyla çeşmeler, âtil durumlarından kurtarılmalı, kısa ve zorlu bir dönemin somut birer örneği olarak yaşatılmalı, kaderine terk edilmemeli ve gelecek yüzyıllara bir kültür mirası olarak bırakılmalıdır.

Kaynakça

- Aktepe, M. (1993) "Damat İbrahim Paşa", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt VIII*, 1993, s 441-44.
- Altınay, A. R. (2010) *Lale Devri (1718-1730)*, Birinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Allak, F. (2017) *Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Banîlik Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Arıkan, İ. (2013) *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilge, A. (1966) *Nevşehir ve Lale Devri*, Konya.
- Buz, A. (2009) *Sokullu'dan Damat Ferite Osmanlı Sadrazamları*, İstanbul.
- Çerçi, F. (2003) *Damad İbrahim Paşa ve Nevşehir*, Birinci Basım, İlya Basım ve Yayınevi, İzmir.
- Denktaş, M. (2000) *Karaman Çeşmeleri*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri.
- Denktaş, M. (2000) *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri.
- Elmacı, O. (2008) *Ürgüp Tarihi*, Birinci Basım, Ürün Yayınları, Ankara.
- Eravşar, O. (1993) *Ürgüp ve Çevresindeki Türk-İslam Devri Yapıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdal, Z. (2014) *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Hakverdioğlu, M. (2007). *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Karpuz, H. (2009) *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koçyiğit, F. (2013) *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Mutlu, M. (2014) *Konya'da Su Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ödekan, A. (1992) Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme. *Semavi Eyice'ye Armağan İstanbul Yazıları*, Turing Yayınları, İstanbul.
- Önge, Y. (1997) *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sözlü, H. (2014) *Balıkesir'de Türk Devri Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Tektaş, N. (2002) *Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, Birinci Basım, Çatı Kitapları, İstanbul.

Summary

Damat İbrahim Pasha, who tried to make his mark in the cities within the framework of economic, social and political formations by building new buildings in his name and family members' names since his establishment, gave great importance to the activities in his years as an Ottoman statesman. During the period he pioneered the membership of many social groups. Our article is composed of fountains in Ürgüp, which form part of these building groups.

Damat İbrahim Pasha, known as an "Nevşehirli" in the Ottoman history, is one of the important grand viziers who are known in the Ottoman Grand Viziers. He came to Istanbul from Muşkara (today's Nevşehir) and after İbrahim Pasha met III. Ahmet, the sultan of the time, he made important political and cultural studies. When we look at the important works that it has done in cultural sense, besides its capital Istanbul, it has led many building groups in Nevşehir where it was born. Some of these building groups form fountains. This study, which describes the Urgup Fountains of the Grand Vizier Damad İbrahim Pasha of Nevşehir, includes the political importance of the constructive and its status and its reflection on architecture and art. Damad İbrahim Pasha built ten fountains in Nevşehir's Ürgüp District. Three of the fountains have not survived to the present day, and the inscriptions of these fountains are now preserved in the Urgup Museum.

XVIII. century, and especially in the Tulip Era covering the years of loyalty of Damat İbrahim Pasha, there is an increase in the construction of fountains. One of the reasons is the increase in the population in parallel with the political and economic stability experienced in this period. It would be insufficient to explain the increase in the number of fountains only with the population. Because XVIII. It is seen that there has been a change in Europe in the 18th century and it is a period in which there is a tendency towards civil architecture rather than religious and military structures and new searches are being made. The Ottoman Empire, by adapting to the spirit of change in Europe, has increased its orientation to civil architecture and has exhibited it in fountains in many cities of Anatolia, especially in Istanbul. One of these cities is Nevşehir and it is observed that there is an increase in the number of fountains in Ürgüp.

Considering the structural features of the fountains examined, it is possible to examine the facade composition and the two groups according to the location; According to the front compositions, fountains, single arches, (pointed arch, wavy arch, flat weft arch) were evaluated as two arches and two sides. According to their location, fountains, dependent fountains (fountains built with the walls of a building, fountains added to the walls of any building) and independent fountains (fountains and fountains with water tank) were examined. Yellow colored flat cut stone was used as a material in the fountains.

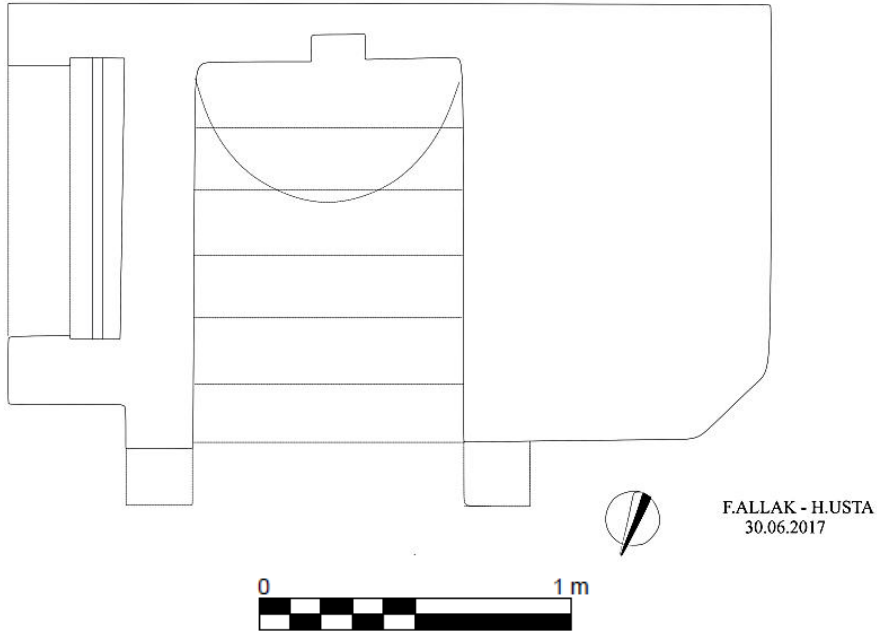
Four of the fountains were dependent and three of them were evaluated as independent fountains. Gez Fountain, Pancarci Fountain, Davut Agha Fountain, Temenni Neighborhood Fountain are located in the group of dependent fountains.

The fountains seen in the classical period are similar to the layout of the fountains. The fountains (except for the Yunak Fountain) were generally constructed as rectangular with pointed arches and single facades. Yunak Fountain was built on two sides. In this respect, it differs from the Damat İbrahim Paşa Fountains in Ürgüp. In addition, the second section of this fountain was opened in the form of an iwan towards the northwest and the name of the fountain was made to wash the laundry which is common in Anatolia. Three of the fountains were built as water tanks. In addition to these, there are no architects or craftsmen in the inscriptions on the fountain.

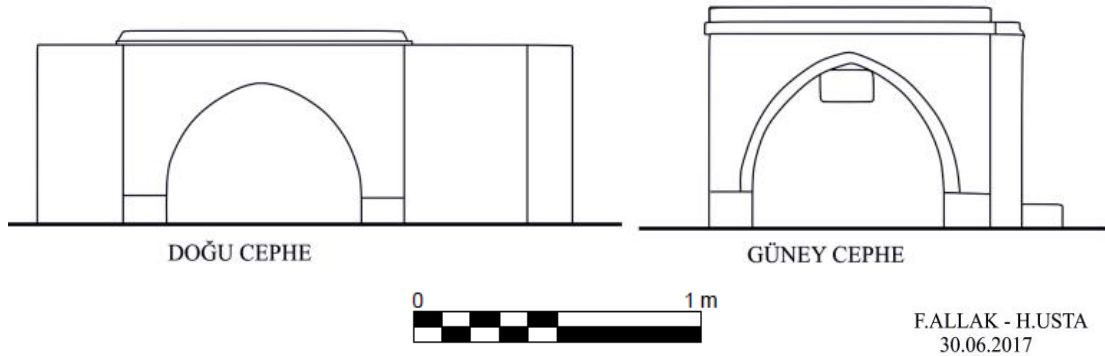
Generally; With its architecture, decoration, location and prevalence, the fountains should be rescued from their idle state, maintained as a concrete example of a short and difficult period, not to be left to their fate and left as a cultural heritage for the next centuries.

Resim 1: Yunak Çeşmesi kitabesi

Çizim 1: Yunak Çeşmesi Planı

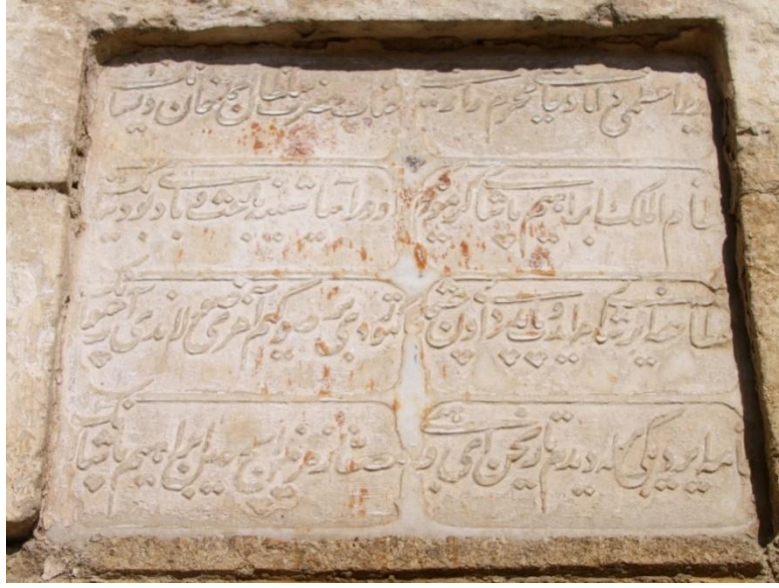
Çizim 2: Yunak Çeşmesi, Doğu ve Güney cephesi çizimi

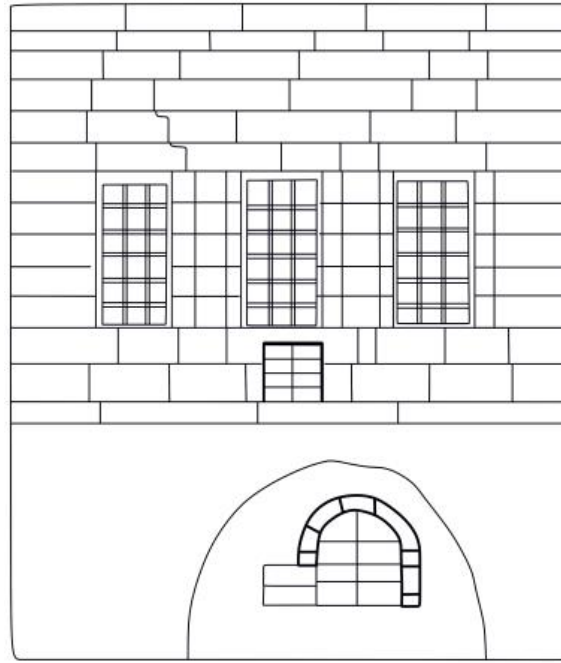
Resim 2: Yunak Çeşmesinin genel görünümü

Resim 3: Yunak Çeşmesinin genel görünümü

Resim 4: Gez Çeşmesi kitabesi

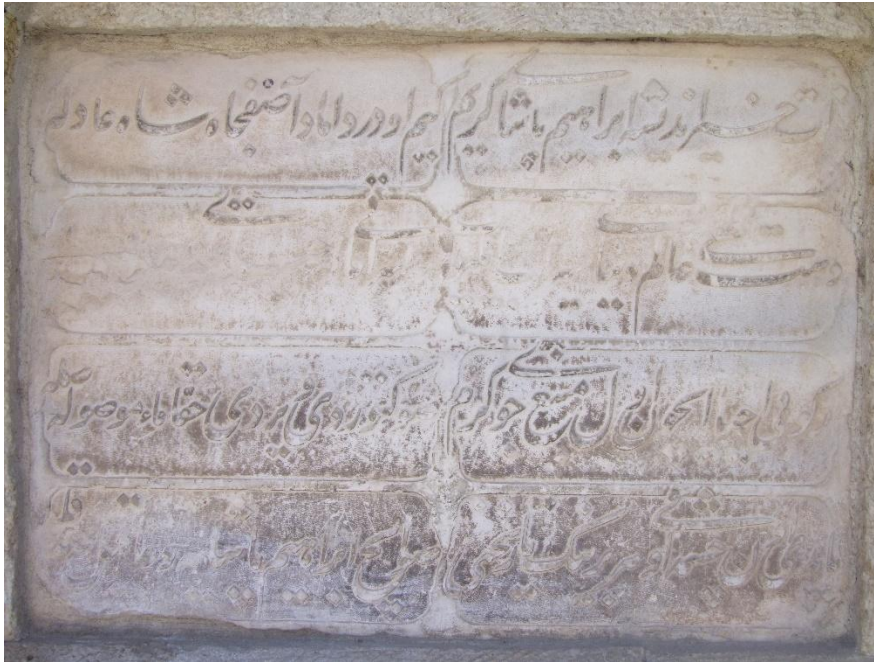

F.ALLAK - H.USTA
30.06.2017

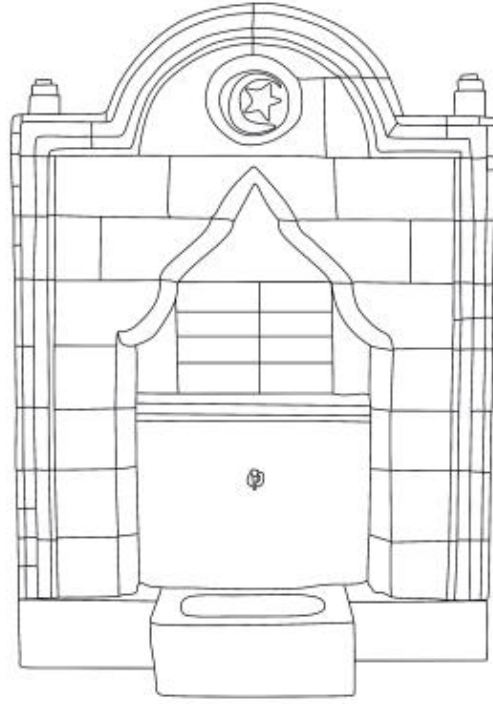
Çizim 3: Gez Çeşmesi cephe görünüşü

Resim 5: Gez Çeşmesi genel görünümü

Resim 6: Pancarcı Çeşmesi kitabesi

F.ALLAK - H.USTA
30.06.2017

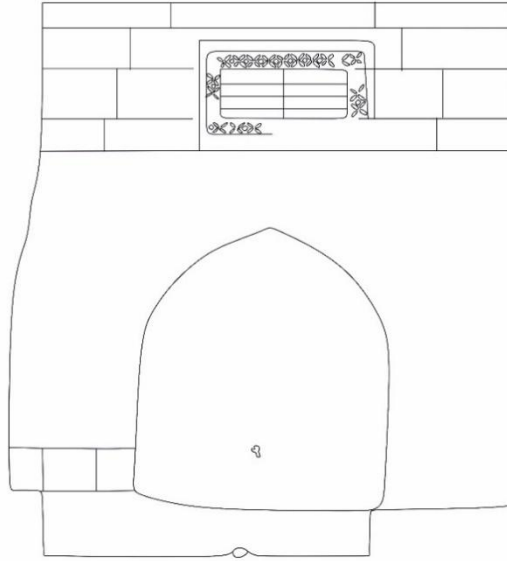
Çizim 4: Pancarcı Çeşmesi cephe çizimi

Resim 7: Pancarcı Çeşmesi genel görünümü

Resim 8: Temenni Mahallesi Çeşmesi kitabesi ve süsleme detayı

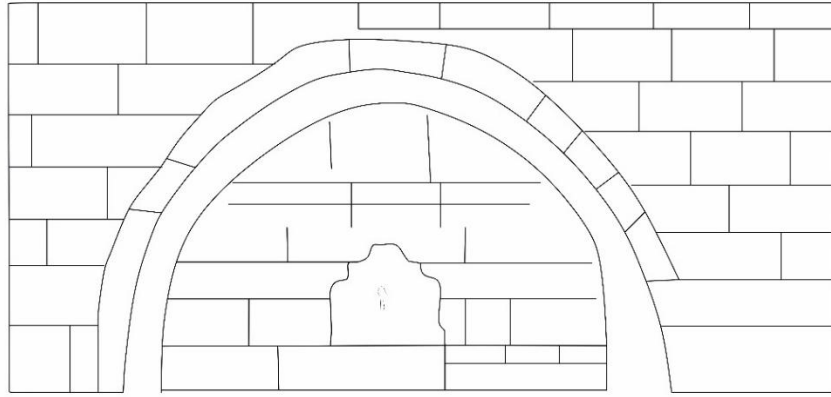

F.ALLAK - H.USTA
30.06.2017

Çizim 5: Temenni Mahallesi Çeşmesi cephe çizimi

Resim 9: Temenni Mahallesi Çeşmesi cephe görünümü

FALLAK - HUSTA
30.06.2017

Çizim 6: Musa Efendi Çeşmesi cephe çizimi

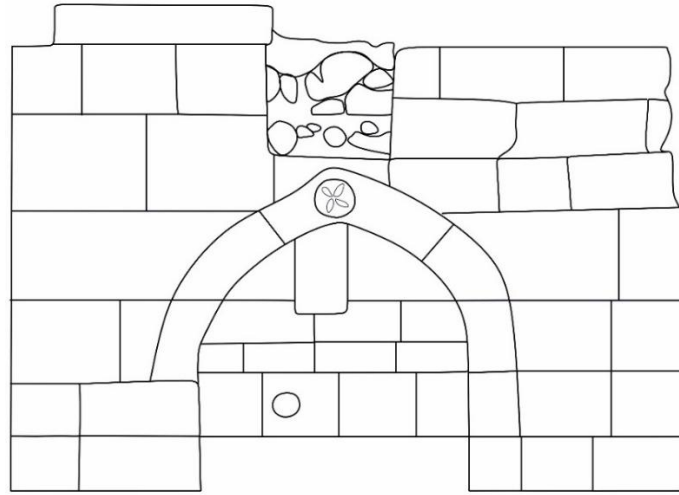
Resim 10: Musa Efendi Çeşmesi genel görünümü

Resim 11: Musa Efendi Çeşmesi eyvan şeklindeki doğu cephesi

Resim 12: Eset Ağa Çeşmesi kitabesi (Ürgüp Müzesi)

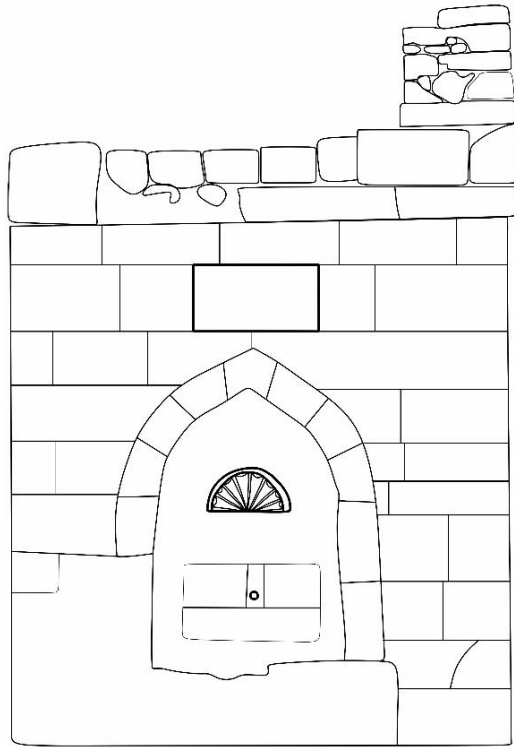

F.ALLAK - H.USTA
30.06.2017

Çizim 7: Eset Ağa Çeşmesi cephe çizimi

Resim 13: Eset Ağa Çeşmesi genel görünümü

F.ALLAK - H.USTA
30.06.2017

Çizim 8: Davut Ağa çeşmesi cephe çizimi

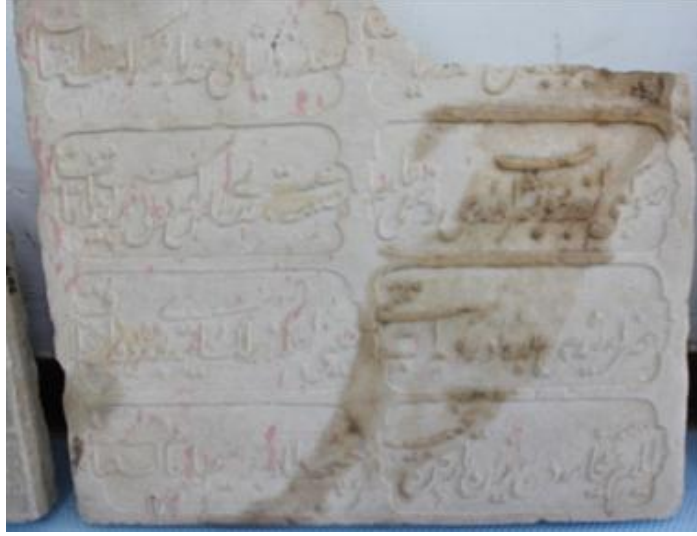
Resim 14: Davut Ağa Çeşmesi genel görünümü

Resim 15: Davut Ağa Çeşmesi süsleme detayı

Resim 16: Ürgüp Aşağı Pazar Yeri Çeşmesi kitabesi (Ürgüp Müzesi)

Resim 17: Ürgüp Bedrettin Çeşmesi (Ürgüp Müzesi)

Resim 18: Ürgüp Eski Hükümet Konağı Önündeki Çeşme (Ürgüp Müzesi)

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü ve Krizlerdeki Etkileri

The Role of Credit Rating Agencies and Their Effects on Crises

Mehmet GÜNAL¹

Geliş Tarihi: 12.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 08.02.2019 / Kabul Tarihi: 15.03.2019

Özet

1990'lı yıllarda farklı ülkelerde yaşanan ekonomik krizler ve 2008 yılında Amerika'dan dünyaya yayılan küresel ekonomik krizle birlikte adları daha fazla duyulmaya başlayan rating kuruluşları, dünya finans sektörü üzerindeki etkileri ve tartışılabilir notları nedeniyle sıkça gündeme gelmektedir. S&P, Moody's ve Fitch Ratings dünya çapındaki derecelendirme kuruluşları arasında en büyük oyuncular olarak görülmektedir. Bu üç büyük kuruluş, özellikle de son 10 yıldır yapmış olduğu derecelendirmelerindeki tutarsızlıkları ve zamansızlıkları yüzünden birçok politikacı ve yatırımcı tarafından daha çok tartışılmaya ve sorgulanmaya başlamıştır. Kredi derecelendirme sektöründe faaliyet gösteren üç büyük şirketin sadece şirketlere, kuruluşlara ve ülkelere not vererek yatırımcılara ve borçlanıcılara yardım etmekten ziyade, bazı siyasi amaçlara hizmet ettiği yolunda şüpheler ve tartışmalar artmıştır. Türkiye açısından baktığımızda 1994 ve 2000-2001 krizlerinde de rating kuruluşları tartışılmış olmakla birlikte, son dönemde ABD'nin ülkemize uyguladığı yaptırımlar ve buna bağlı olarak döviz kurlarının ani yükselişinin de etkisiyle daha çok tartışılır olmuştur. Bu çerçevede, çalışmamızda rating kuruluşlarına yapılan eleştiriler ve dünyada yaşanan krizlerdeki etkileri ile Türkiye'ye verdikleri notlar ve etikleri ele alınmıştır. Dünya üzerinde yaşanan krizler dikkate alındığında, derecelendirme kuruluşlarının verdiği notların yanıltıcı olduğu ve bu krizleri önceden öngörme kabiliyetlerinin olmadığı kanısı oluşmuştur. Yüksek not alan ülkelerin kısa süre sonra finansal krize girmeleri, şirketlerin iflas etmeleri bu kurumların ekonomik çöküşlerdeki aktörlerden biri olarak görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle son zamanlarda bazı ülkelerin kendi kurdukları derecelendirme kuruluşlarıyla ya da üç büyük kuruluş dışındaki kuruluşlarla çalışmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Rating, Kredi Derecelendirme, Rating Kuruluşları, Kriz

Abstract

Rating institutions, whose names had come to the agenda in line with economic crises experienced in different countries in the 1990's and with the one that spread from the US to the World, have often been discussed because of their effects on World financial industry and of their critical ratings. S&P, Moody's and Fitch Ratings have been regarded as the greatest players among the worldwide rating institutions. These three major institutions have been further debated and questioned by many politicians and investors, especially because of their inconsistencies and timelessness in their ratings over the last 10 years. Doubts and controversies have increased as three major companies operating in the credit rating sector only serve to some political goals rather than to help investors and borrowers by giving ratings to companies, public institutions and countries. From Turkey's point of view, while rating agencies have previously been discussed in 1994 and 2000-2001 crises, depending on sanctions applied to our country by the US and hence the recent sudden rise in foreign exchange rates, has caused these rating agencies to be discussed more. In this context, this study examines the criticisms made to the rating agencies, their effects on the crisis in the world economy, as well as the ratings given to Turkey and their effects.

Considering the crises in the world, it is believed that the ratings given by the rating agencies are misleading and that they do not have the ability to predict these crises in advance. The fact that the countries that received the high ratings experienced the financial crisis in very short time and that the companies having high ratings bankrupted, caused these institutions to be seen as one of the actors in the economic collapse. For this reason, it is observed that some countries have recently started to work with self-established rating agencies or the ones other than three large agencies.

Keywords: Rating, Credit Rating, Rating Agencies, Crises

1. Giriş

Dünyada artan küreselleşmeye paralel olarak teknolojiye ve finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler bütün ülkeleri anında etkiler hale gelmiştir. Bu kapsamda ülke kredi notları ve dolayısıyla rating (kredi derecelendirme) kuruluşları² sermaye hareketlerinin yönünü belirleyen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke ekonomileri ve şirketler üzerindeki etkileri çok önemli gelmiştir. 1990'ların ikinci yarısında yaşanan

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. gunal07@yahoo.com.
ORCID ID: 0000-0001-8359-7209

² Rating'in Türkçe karşılığı olan kredi derecelendirme kavramı çalışmamızda da kullanılmakla birlikte, metnin akışına göre rating terimi de kullanılmaktadır.

Asya krizi ve 2008 yılında Amerika'dan dünyaya yayılan küresel ekonomik krizle birlikte sıkça tartışılmaya başlayan rating şirketleri, şirketler ve ülkelere verdikleri tartışmalı notlar nedeniyle daha çok gündeme gelmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde, küresel ekonomik ve finansal gelişmelere paralel olarak, Avrupa ve Asya ekonomilerinin finansal sisteme entegre olması rating kuruluşları için büyük bir fırsat olmuş, bu çerçevede büyüyen tahvil piyasasıyla birlikte gerek iş hacmi gerek küresel ekonomide etkinlik bakımından çok önemli mesafeler kat etmişlerdir.

Finansal piyasalarda kredi derecelendirmesi, uluslararası geçerliliği olan Basel kriterleri gibi bazı düzenlemelerle gerekli hale gelmiştir. Ayrıca ilişkili mevzuatın tüm şirket ve ülkeler için bağlayıcı olması, kredi derecelendirme kuruluşlarının önemini ve etkisinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

ABD Sermaye Piyasaları Kurulu (SEC) tarafından yetkili kılınan rating kuruluşlarından ilk üçü olan S&P, Moody's ve Fitch Ratings dünya çapındaki derecelendirme kuruluşları arasında en büyük oyuncular olarak görülmektedir. Uluslararası finans piyasalarından borçlanmak isteyen ülke ve şirketlerin zorunlu olarak kullandığı bu üç büyük rating kuruluşu, özellikle Asya krizinden itibaren yaptıkları derecelendirmelerin adaletsizliği ve zamanlamasının manidar olması nedeniyle birçok politikacı ve yatırımcı tarafından daha çok tartışılmaya ve sorgulanmaya başlamıştır. Kredi derecelendirme faaliyetinde bulunan üç büyük kuruluşun şirketlere, kuruluşlara ve ülkelere not vererek yatırımcılara ve borçlanıcılara yardım etmekten ziyade, bazı siyasi amaçlara hizmet ettiği yolunda şüpheler ve tartışmalar artmıştır. Bu gelişmeler bu kuruluşların güvenilirlik ve tarafsızlıklarının sorgulanmasına yol açmıştır.

Düzenlemelere ve teamüllere göre, kredi derecelendirme kuruluşlarının yaptıkları analizler sonucunda standart ve objektif bir görüş ve not sunması beklenir. Ancak, bu kuruluşların kullandıkları derecelendirme modellerinin içeriği kamuoyuna açıklanmadığı ve her kuruluş kendine özgü bir yöntem kullandığı için derecelendirme işlemi subjektif bir değerlendirmeye dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, kredi derecelendirmesi sonucunda farklı kuruluşlar tarafından aynı şirket veya ülkeler için farklı notlar yayınlanabilmektedir. Aynı ülke veya şirket için farklı not verilmesi ise hem yatırımcıların hem de borçlanıcıların bu kuruluşlara güveninin azalmasına yol açmakta ve eleştirel gözle bakılmasına neden olmaktadır.

Bir şirket, borç aracı veya ülkeye verilen kredi notunun yatırım yapılabilir düzeyin altında olması, bunlara yatırım yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu notlar, yapılacak yatırımın yüksek risk içerdiği anlamına gelmektedir. Örneğin Türkiye'nin rating notunun yatırım yapılabilir seviyenin altında olduğu yıllarda ülkemize gelen yabancı yatırımlar dikkate alındığında spekülasyon düzeyinde nota sahip olan ülkelere de yatırım yapılabildiği açıkça görülebilecektir. Kredi notunun yatırım yapılabilir düzeyin altında olması, bir şirket veya ülkenin borç bulmasını tamamen engellemekle birlikte, borçlanmanın gecikmesine ve maliyetinin yükselmesine neden olabilmektedir.

Türkiye açısından baktığımızda 1994 ve 2000-2001 krizlerinde de rating kuruluşları tartışılmış olmakla birlikte, son dönemde ABD'nin ülkemize uyguladığı yaptırımlar ve buna bağlı olarak döviz kurlarının ani yükselişinin de etkisiyle daha çok tartışılır olmuştur. Bu çerçevede, çalışmamızda rating kuruluşlarının tanımı ve rolünün ele alınmasının ardından bu kuruluşlara yapılan eleştiriler ve dünyada yaşanan krizlerdeki etkileri tartışılacaktır. Ayrıca bu kuruluşların Türkiye'ye verdikleri notlar ve etikleri de tartışılacak ve öneriler sunulacaktır.

1. Rating'in Tanımı, Tarihi ve İşlevleri

Genel olarak rating olarak bilinen kredi derecelendirme kavramı hem kredi notunu hem de bu notu veren kuruluşu içine almaktadır. Kredi notu, bir ülkenin, kurumun veya şirketin borcunu geri ödeyebilme kapasitesini veya başka bir deyişle geri ödeyememe riskini göstermektedir. Bu bölümde kredi notunun tanımı, çeşitleri ve belirleme kriterleri ele alınacaktır.

1.1. Rating Nedir?

Rating, Türkçe ifadesiyle kredi notu, uluslararası piyasalardan borçlanma sürecinde, borçlanan şirketler veya ülkelerin ekonomik durumunda meydana gelebilecek olumsuz gelişmeler sonucunda zarara uğrama ihtimalinin, başka bir deyişle bir firmaya veya ülkeye kredi tahsis ederken taşınan riskin sembollerle ifadesidir. Rating, ülkelere veya şirketlere verilecek kredilerin vade, miktar ve şartları gibi kriterlerin belirlenmesinde oynadığı rol nedeniyle borç veren ve alan açısından önem arz etmektedir.

Aslında bir not verme işlemi olan derecelendirme işlemiyle; şirketlerin, ülkelerin ve kuruluşların borçlarını zamanında ödeyip ödeyemeyeceğini çeşitli verilerle ve derinlemesine analizlerle ölçmeye çalışılmaktadır. Kredi derecelendirmesi sonucunda sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kurumlara, yatırımcılara ve aracılar ülkelere ve firmaların değerlendirilmesi konusunda bazı bilgiler verilmektedir (Nye ve Eke, 2004). Kredi derecelendirme kuruluşları finansal piyasalara ve ülkelere ait ekonomik verileri analiz ederek, bazı semboller ve kategorilerle ifade edilen bir sınıflamaya tabi tutarlar. Bu kategoriler, rating kuruluşunun yöntemine göre harf, sayı ya da bunların karışımından oluşan sembollerden oluşabilmektedir. Ancak ifade ettikleri değerlendirme ve sonuçlar benzerdir.

Ratingler hem vade yönünden hem de kredi alan yönünden sınıflandırılabilir. Vadelerine göre uzun ya da kısa vadeli rating olabilir. Borç alanın performansı ve ait olduğu sektörün temel ekonomik ve finansal özelliklerine dayanarak verilen not olan uzun vadeli ratingin belirlenmesinde, ekonomik konjonktüre duyarlılık, teknolojik gelişmeler, talep değişimleri, mevzuat değişiklikleri ve yönetim kalitesi gibi unsurlar dikkate alınmaktadır. Kısa vadeli rating ise bir yıla kadar olan tüm yükümlülüklerin karşılanabilmesi için likidite ve sermaye kaynaklarına erişme imkanının değerlendirilmesidir (Berber, 2013).

Derecelendirme işlemi para cinsine göre ise ayırdığımızda ise uluslararası döviz cinsinden derecelendirme, uluslararası yerel para cinsinden derecelendirme, ulusal yerel para cinsinden derecelendirme olarak üç farklı derecelendirme söz konusudur. Ulusal/yerel ve yabancı para cinsinden yapılan derecelendirmelerde genel kural, yabancı para notlarının

yabancı para cinsinden riskler için kullanılması, yerel para cinsinden derecelendirmelerde ise sadece yerel para cinsinden olan alacakların risk ağırlığının tespitinde kullanılmasıdır (BDDK, 2007).

Derecelendirmeyi yapan kurum açısından sınıflandırıldığında derecelendirme işlemi; bankaların kendisinden borç talebinde bulunan müşterilerine, kendilerine ait içsel değerlendirme kriterleri uyarınca verdikleri kredi notlar içsel derecelendirme; rating kuruluşları tarafından yapılan derecelendirme işlemi ise dışsal derecelendirme olarak sınıflandırılabilir.

Öte yandan, kredi notu şirketler, kurum veya kuruluşların yanı sıra ülkelere de verilebilmektedir. Ülkelerin kredi derecelendirmesi (sovereign rating), bir ülkedeki yatırım ortamının risk seviyesini ifade etmektedir. Derecelendirmeden çıkan analizler yabancı ülkelere yatırım yapacak ve/veya borç verecek yatırımcılar tarafından kullanılır. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları bir ülkenin kredi notunu belirlerken; ülke ekonomisinin büyüme potansiyeli ve ekonomik istikrarı, siyasi gelişmeler, dış politika gelişmeleri gibi bazı ekonomik ve siyasi kriterleri kullanırlar.

Derecelendirme sonucu rating notunun yanı sıra bir de “görünüm” denen ara bir gösterge kullanılmaktadır. Pozitif, durağan ya da negatif olarak ifade edilebilen görünümün ne olduğu bir sonraki notun ne olacağı konusunda bir ipucu vermektedir. Piyasalarda genellikle, görünümün pozitif olması notun artırılacağı, negatif olması ise düşürülebileceği şeklinde yorumlanmakla birlikte sonuç her zaman öyle olmamakta ve gelişmelere göre not farklılaşabilmektedir. Görünüm göstergelerinin yanı sıra bazı kuruluşların notlarının yanında (-) ve (+) işaretleri olabilmektedir.

1.2.Kredi Derecelendirmenin Tarihiçesi

Son yıllarda dünyada yaşanan finansal krizlerle birlikte verdikleri kredi notları, yaptıkları değerlendirmeler ve açıklamalar sürekli tartışılan kredi derecelendirme kuruluşlarının tarihi 180 yıl öncesine dayanmaktadır. Kredi derecelendirmede ilk somut adım bankacılık ya da finans alanında değil, ABD’de 1841 yılında ticari hayatta yaşanan çöküş sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarihte rating (kredi notu) verme işlemi ilk olarak 1837-1841 döneminde ABD ekonomisindeki büyük çöküşün ve şirketlerin taahhütlerini yerine getirememesinin ardından Lewis Tappan tarafından başlatılmıştır (Yazıcı, 2009).

Ekonomik olarak ABD’nin doğu eyaletlerinin gelişmiş, batı eyaletlerinin ise gelişmekte olan bir süreçte olduğu yıllarda, doğudan giden malları satın alan batıdaki şirketlerin kaydı tutulmaya ve sicilleri oluşturulmaya başlanmış ve bu amaçla New York’ta “tüccarlar ajansı” (Mercantile Agency) kurulmuştur. Tappan borçluların kredi değerliliğini belirleyebilmek amacıyla Doğu ve Batı eyaletlerinde çoğunu avukatların oluşturduğu 180 muhabiri kapsayan bir iletişim ağı kurmuştur (Karagöl ve Mihçioğur, 2012). Böylece, doğulu bir tüccar, batılı şirkete mal satarken ticari siciline bakarak mal satmayı düşündüğü kişinin daha önce başka tüccarlara parasını ödeyip ödemediğine bakmaya başlamıştır. 1856 yılında Kanada ve Londra’da da benzer girişimler başlatılmıştır.

İşte, ilk olarak ABD’de 1841 yılında tüccarlar ajansı ile başlayan derecelendirme süreci, 1900 yılında halktan borçlanan belediyelerin borçlarını ödeyememesi üzerine, belediyeleri ödeme olasılığına göre en iyiden en kötüye doğru sıralayan Moody’s şirketinin kurucusu John Moody’nin geliştirdiği rating kavramıyla daha da somut hale gelmiştir.

ABD’de yerel idareler o dönemlerde kâğıt ihraç ederek halktan borçlanmakta ve kaynak toplamaktaydı. Ekonomik sıkıntı sonucunda belediyeler borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve bu kâğıtları alan halk parasını alamamaya başlamıştır. Moody de bir kılavuz hazırlayarak, yerel idareleri borçlarını ödeme olasılığına göre en iyi olandan en kötüye doğru sıralamıştır. Moody, yatırımcıların tercihlerini yönlendirmek amacıyla hazırladığı “Moody’s Manual of Industrial and Corporation Securities (Moody’s’in Endüstri ve Şirket Menkul Kıymetleri Kılavuzu)” başlıklı kitabında firma borcu için derecelendirme yaparken, en yüksek kalitedeki borca “A”, orta kaliteye “B”, en düşük kalitedeki borca “C” derecelerini vermiştir.

Dolayısıyla dünyada ilk olarak 1841’de ticari hayatta başlayan kredi derecelendirme faaliyeti, yarım yüzyıldan sonra 20. yüzyılın başında finansal kesimde de önemli hale gelmiştir. Dünyadaki ilk kredi değerlendirme şirketi Louis Lewis Tappan tarafından 1841’de kurulmuştur. 1850’li yıllarda Cincinnati’de avukatlık yapan John Bradstreet’in kurduğu şirket ile birlikte söz konusu iki şirket, ABD’de büyük buhrana kadar ayrı ayrı faaliyet gösterirken, sonrasında “Dun & Bradstreet” olarak birleşmiştir. Daha sonra John Moody 1909 yılında ABD’de ilk kez “Demiryolları Yatırımlarının Analizi” adlı çalışmasında demiryollarının yönetimi, finansal durumu ve operasyonları konusunda değerlendirmeler yaparak ilgilenenlere sunmuştur. Moody’nin bu çalışması derecelendirme kavramının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. 1914 yılında ise John Moody tarafından, “Moody’s Investors Service” kurulmuştur (Setty ve Dodd, 2003).

John Knowles Fitch tarafından 1913 yılında “Fitch Publishing Company” ismiyle kurulan ve hızla büyüyüp gelişen Fitch Ratings ise üçüncü büyük rating kuruluşudur. Fitch Ratings’in hazırladığı rating ile ilgili iki kitap ABD’de büyük ilgi görmüş ve tüm ülkede ve sonra da uluslararası piyasalarda tanınmasını sağlamıştır. 1924’te ise şimdi kullanılmakta olduğumuz üç harfli rating sembollerini oluşturmuştur. Kredi notlarının harflerle gösterilmesi için AAA’dan D’ye kadar geniş bir ölçeklendirme sunan Fitch Ratings, rating sektörüne farklılık yaratmıştır.

1916 yılında “Poor’s Publishing Company”, 1922 yılında ise “Standard Statistics Company” kurulmuş olup, 1941 yılında “Standard Statistics Company” ile “Poor’s Publishing Company” birleşmişler ve Standard & Poor’s adı altında faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmüştür. Büyük buhrandan sonra 1931 yılında Wall Street’in çöküşünün ardından, derecelendirmeler ilk kez düzenleyici amaçlarla kullanılmıştır. Derecelendirmelerin resmi olarak kabulü ile de rating ABD finans piyasasının önemli bir parçası haline gelmiştir. Sonraki yıllarda ise 1932’de Duff and Phelps; 1941’de ise Standard and Poor’s kurulmuştur (Berber, 2013).

Sonraki yıllarda rating şirketleri arasında birleşme ve satın almalar gerçekleşmiştir., 1962 yılında Dun & Bradstreet firması tarafından satın alınan Moody’s, 2000 yılında ise Dun&Bradstreet grubuna bağlı ama ayrı bir şirket haline gelmiştir. Fitch Ratings ise, yine bir İngiliz derecelendirme kuruluşu olan IBCA ile 1997 yılında birleşmiştir. Son olarak da Paris merkezli

bulunan FIMALAC şirketi Fitch Ratings'i satın almıştır. 1932 yılında kamu şirketlerini inceleyerek derecelendirme işine başlayan Duff & Phelps şirketi ise 2001 yılında Fitch Ratings bünyesine katılmıştır (Setty ve Dodd, 2003).

Son yıllarda teknolojik ve finansal gelişmelerin de etkisiyle birçok ülkede kredi derecelendirmesi yapan çeşitli kuruluşlar kurulmuştur.

1.3. Kredi Derecelendirmenin Önemi ve Faydaları

Sermaye piyasalarında yatırımcıların riskten korunmak için doğru, güvenilir ve anlaşılabilir bilgiye ulaşabilmeleri gerekmektedir. Ancak bu bilgilere ulaşmak ve analiz etmek zaman kaybına neden olmakta ve yatırım maliyetini yükseltmektedir. Dolayısıyla, şirketlerin, kurumların ve ülkelerin ekonomik durumlarını değerlendirip ödeme güçlerine ilişkin sonuçları aktararak piyasa oyuncularına yardımcı olacak kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede büyük yatırım ve emeklilik fonları rating kuruluşlarının verdiği kredi notlarına göre yatırım kararı vermektedir.

Rating notları şirketlerin, bankaların, kamu kurumlarının ve devletlerin sermaye piyasalarından fon bulabilmelerinde önemli rol oynarlar. Bankadan kredi kullanmak yerine tahvil ihraç etmek suretiyle doğrudan yatırımcılardan borç almak isteyen devletler ve şirketler rating sayesinde yatırımcılara kendi ödeme güçleri ve kredi değerlilikleri hakkında bilgi sunmuş olur. Dolayısıyla kredi derecelendirme etkin, geniş bir çevrede kabul görmüş ve standardı olan bir kredi risk ölçüsü sağlayarak tahvil ihraç etme ve satın alma süreçlerini kolaylaştırır.

Yatırımcılar ve diğer piyasa katılımcıları yatırım kararlarını verirken kredi derecelerini kendi risk tolerans dereceleri ile ihraççı kurumun kredi riskini eşleştirmek için bir araç olarak kullanırlar. Rating notları sayesinde devletler ve belediyeler kamu projeleri için, şirketler genişleme ve araştırma-geliştirme faaliyetleri için piyasalardan fon sağlama imkânına kavuşurlar (Belkis, 2014: 7-8).

Bu nedenle, tahvil ihraç etmek isteyen borçlu için kredi derecelendirme bir nevi zorunluluktur. Borçlu kurumlar ihraç ettikleri borç nitelikli varlıkları derecelendirmeleri halinde daha geniş bir kreditor tabanına ve daha çeşitli borç ürünlerine erişme imkânına kavuşabilmektedir.

Yatırımcı ve borçlu açısından yararlarına ilave olarak, kredi derecelendirmenin makroekonomik faydaları da bulunmaktadır. Yatırımcılar açısından bulunacak kaynak maliyeti ne kadar düşük olursa yeni yatırımlar için daha kolay fon bulunacak ve ekonomide işleyiş daha etkin hale gelecektir. Fon maliyetleri düştükçe kamu kurumları topluma faydalı projeleri daha kolay gerçekleştirebilecektir. Fon ihtiyacı olan şirketler için de düşük maliyetli fon, şirketin yatırımlarını artırmasına firma değeri demektir. Daha yüksek firmanın piyasa değerinin yükselmesine katkıda bulunacaktır. Ucuz fonlarla yaptıkları yatırımla büyüyen şirketler daha çok istihdam yaratacağından düşük fon maliyeti hem işgücü hem şirketler hem de ülkeler için faydalı olacaktır.

Öte yandan, kredi derecelendirme şirketleri ihraççıların kredi değerliliği hakkında piyasalara doğrudan, bağımsız ve tarafsız görüş sunarlar. Piyasaların bilgilendirilmesi temsil maliyetlerinin azaltılması dolayısıyla geri ödememe risk priminin doğru saptanması ile azalacaktır. Böylelikle piyasalarda asimetrik bilgidan kaynaklanan etkisizlik azalacaktır. Kredi derecelerinin varlığı aynı zamanda piyasadaki fonların daha etkin kullanımına neden olacaktır. Yatırım yapılamayacak denli düşük kredi değerliliği olan firmalara hiç fon akamayacağı gibi, yüksek kredi değerliliği olan firmalar daha kolay ve daha ucuz fon bulabilecekler, bu da piyasadaki fonların çok riskli yerlerde israf edilmesini engellemek ve doğru yerlere fonları aktarmak suretiyle makro etkinliği artıracaktır.

Borç maliyetini etkileyen önemli bir diğer değişken ülke riskidir. Ülke notu ne kadar yüksekse borç maliyeti yani faiz oranına katkısı o kadar düşük olacaktır. Yüksek ülke riski, risksiz faiz oranını yüksek reel faizlere yol açarak olumsuz etkilemektedir. Risklerin doğru belirlenememesi, yani geçekte riskler oluşurken bunun faiz oranlarına yani fiyatlara yansımaması piyasada balonlar yaratabilecek, daha sonra gizlenmiş olan riskler realize olunca fiyat balonları patlayacak ve ülke sınırlarını da aşabilen finansal krizlere de yol açabilecektir. Kredi derecelerinin bu ekonomik yararları sağlayabilmeleri için gerçekten zamanında, doğru ve tarafsız verilmiş olmaları gerekir. Ancak, bugünkü şartlarda kredi derecelendirme kuruluşlarının bu konuda başarılı olduklarını söylemek mümkün olmayıp, bu husus sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır (Belkis, 2014: 10-11).

2. Rating Kuruluşları, Derecelendirme ve denetim

2.1. Rating Kuruluşlarının Sorumlulukları, Düzenlenmesi ve Denetimi

Önceki bölümde kuruluş tarihçesine değindiğimiz rating kuruluşları, bağımsız olarak çalışan, borçlunun kredibilitelerini ve borcunu zamanında ve düzenli ödeme kapasitesini ölçmeye yarayan, standart ve tarafsız görüş bildirmesi gereken şirketler olarak tanımlanmaktadır. Derecelendirmeye ilişkin görüşün standartlaştırılması ve kolay anlaşılması için yapılan derecelendirme sonrası notlandırma tüm dünyada uygulanan standart sembollere dönüştürülmüştür. Bu semboller ise; "yatırım derecesi", "spekülatif" ve "çöp" olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır.

Kurumsal ve bireysel yatırımcılar paralarını hangi şirketin menkul kıymetlerine veya hangi ülkenin hazine kağıtlarına yatıracağına karar verirken kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notlardan faydalanmaktadırlar. Rating şirketleri verdikleri notlar aracılığıyla faizleri etkileyerek borçlanmak isteyen şirket ve ülkelerin borç maliyetlerini de etkileyebilmektedir. Uluslararası yatırım fonları ve emeklilik fonları gibi kurumların yatırım yapılabilir düzeyin üzerinde bir kredi notuna sahip olması gerekmektedir. Hem yatırımcılar hem de borçlanılanlar açısından taşıdıkları önem nedeniyle rating kuruluşlarının objektif ve tarafsız değerlendirme yapmaları ve ulusal ve uluslararası düzenlemelere uygun faaliyette bulunmaları gerekmektedir.

Rating kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin ilk yasal düzenlemeler sözkonusu çalışmaların ilk yer aldığı piyasa olan ABD Sermaye Piyasası Kurulu (Securities and Exchange Commission, SEC) tarafından yapılmıştır. 1929 bunalımından yaklaşık beş yıl sonra 1934 yılında kurulan SEC, rating kuruluşlarının faaliyetlerini ve piyasaya giriş çıkışlarını düzenlemek ve belirli bir standarda tabi tutmak amacıyla 1975 yılından itibaren piyasalar tarafından güvenilirliği kabul edilmiş olan derecelendirme kuruluşlarına “ulusal kabul görmüş istatistikî derecelendirme kuruluşları (NRSRO)” statüsü vermiştir. Eylül 2018 itibarıyla NRSRO statüsüne sahip 10 kredi derecelendirme kuruluşu; A.M. Best Rating Services, Inc.; DBRS, Inc.; Egan-Jones Ratings Co; Fitch Ratings, Inc.; HR Ratings de México, S.A. de C.V.; Japan Credit Rating Agency, Ltd., Kroll Bond Rating Agency, Inc., Moody's Investors Service, Inc. Morningstar Credit Ratings, LLC; S&P Global'dir.³

Ratingin ilk çıktığı ve geliştiği yer olan ABD'de derecelendirme kuruluşlarının mevzuatta yerleri tam olarak ifade edilmediği için, verdikleri notların doğurduğu sonuçlardan hukukî sorumlu olmadıklarını belirterek sorumluluktan kaçmaktadırlar. Aslında hukukî sorumluluktan kaçınmalarına rağmen bu kuruluşların faaliyetlerini oligopolistik bir yapıda sürdürebilmelerinin nedeni SEC'in kendilerine verdiği derecelendirme lisansı ve piyasadaki yatırımcıların ve borçlanıcıların onların yaptığı işe güvenmesi ya da mecbur olmasıdır (Eren, 2010).

Dünya çapında büyük şirketler olan Enron ve Worldcom'un iflasından sonra 2006 yılında ABD Kongresi'nde kabul edilen Kredi Derecelendirme Kurumları Reform Kanunu ile rating kuruluşlarının SEC'in belirlediği standartlara uymaları zorunlu hale getirilmiştir. Kanunun amacı derecelendirme sektöründe şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin artırılması, yatırımcılar ve borçlanıcılar arasındaki çıkar çatışmalarının ortadan kaldırılması ve uygulamaların kötüye kullanılmasının önlenmesidir (Amadau, 2009).

Uluslararası bir düzenleyici kurum olan ve 1983 yılında kurulan Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Teşkilatı (IOSCO) derecelendirme kuruluşlarının uyması gereken ilkeleri ve mevzuatı çıkarmaktadır. AB de bu kuruluşları düzenlemek ve denetlemek için 2001 yılında Avrupa Menkul Kıymet Piyasa Düzenleyicileri Komitesini (CESR) kurmuş ve bu konularda yasal düzenlemeler yapmıştır (Papaikonomou, 2010). ABD ve uluslararası kurumlar tarafından birçok düzenleme yapılmasına rağmen, derecelendirme kuruluşlarının faaliyetleri ve verdikleri notlar dikkate alındığında yasal sorumluluklarını tam olarak yerine getirmedikleri ve faaliyetlerinin de etkin bir şekilde denetlenemediği görülmektedir.

2.2. Derecelendirmenin Kapsamı ve Yöntemi

Rating kuruluşları hakkında değerlendirme yapacakları şirket ve kurumların varlık ve borçları ile kredi geçmişine ilişkin tüm verileri toplayarak kapsamlı analizler yapmaktadır. Ülkelere kredi notu verecekleri zaman ise güvenilirlik, siyasi öngörülebilirlik, mali geçmiş, borç durumu, cari dengesi, enflasyon gibi birçok veriyi dikkate alan değerlendirmeler yapmaktadır. Kredi notu verilecek şirket, kurum veya ülkeye göre değerlendirmenin kapsamı ve yöntemi değişiklik gösterse de analizler genellikle; ülke riski, sektör riski ve işletme riski olmak üzere üç ana kategoride ele alınmaktadır. (Boyacıoğlu, 2005: 114-115).

Ülke riski, bir hükümetin uluslararası piyasalardan aldığı borçları ödeyememesi veya ödemek istememesi halinde veya kendi ülkesinde ikamet eden ancak uluslararası piyasalardan borç alanların borçlarını ödemelerini bir şekilde engellemesi durumunda meydana gelen risktir (Hoti ve McAleer, 2005). Rating kuruluşlarının ülke derecelendirmede kullandığı yöntem ve değerlendirmeye dahil ettiği faktörlerin sayısı ve ağırlıkları aynı olmamakla birlikte, dikkate alınan riskler politik ve ekonomik riskler olmak üzere iki esas kategoride analiz edilmektedir.

Sektör riski; sektördeki ürünlerden, teknolojiye ileriye, pazar daralmasından ve rekabet artışından kaynaklanan nedenlerle gelir ve pazar payındaki bir düşüş yaşanması ile meydana gelen risktir. Eğer derecelendirmesi yapılan şirket veya kuruluşlar, birden fazla sektörde faaliyette bulunuyorlarsa değerlendirme sonucunun isabetli olabilmesi için, şirketin veya kuruluşun faaliyet gösterdiği bütün sektörlerin ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulması gerekir (Ganguin ve Bilardello, 2005:20).

Rating kuruluşları, ülke risklerini ve sektörel riskleri değerlendirdikten sonra, işletmeye yönelik analizler yapmaktadır. Aynı sektör içinde birbirinden farklı nitelikte işletmeler mevcut olabileceği için işletme riskinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. İşletme riskinin analizi, özetle işletmenin mevcut finansal durumunu, varlıklarını ve potansiyelini analiz etmeyi gerektirmektedir. İşletmenin mevcut durumu ve potansiyel güçlü ve zayıf yönleri bu analizle tespit edilebilmektedir. (Meydan, 2010).

Şirket, kurum veya ülke için yapılan derecelendirme işleminde kendi kategorilerinde yapılan ayrıntılı analizler sonucunda rating notu tahsis edilmektedir. Değerlendirme sonucunda verilen notlar kamuoyuna duyurularak piyasa aktörlerinin doğru şekilde bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır. Öte yandan derecelendirme kuruluşları, rating notunun değişmesi ihtimalini dikkate alarak, finansal durumu ve verileri not verildikten sonra değişen şirket ve ülkelerin notlarını güncelleyerek kamuoyunu bilgilendirmektedir (Ayaz, 2013).

Üç büyük derecelendirme kuruluşunun ülke ratingi değerlendirme ve tespit metotları karşılaştırıldığında birbirleriyle benzer yöntemler kullandıkları görülmektedir. Rating kuruluşlarının derecelendirme yaparken dikkate aldığı unsurlar; kişi başına düşen milli gelir, sürdürülebilir büyüme imkânı, kamu mali disiplini, borç sicilinin temiz ve güvenilir olması, sürdürülebilir cari açık ve finansmanı, fiyat istikrarı ve Merkez bankasının ve para politikasının bağımsızlığı gibi konulardır. Ekonomik konuların yanı sıra, hukukun üstünlüğü, yönetim etkinliği, şeffaflık, siyasi öngörülebilirlik gibi konular da dikkate alınan sosyal ve siyasi unsurlardır.

³ Ulusal kabul görmüş istatistikî derecelendirme kuruluşlarına (NRSRO) ilişkin güncel liste ve kuruluşlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.sec.gov/ocr/ocr-current-nrsros.html>

2.3. Kredi Derecelendirmede Üç Büyüklerin Hakimiyeti: Oligopol Piyasası

Moody's, S&P ve Fitch Ratings kredi derecelendirme sektörünün neredeyse tamamına yakınına hâkim olan şirketlerdir. Derecelendirme faaliyetlerinin yüzde 97'lik kısmı bu üç büyük kuruluş tarafından gerçekleştirilmektedir. Uluslararası kredi derecelendirme işlerinin büyük bir kısmını yapan bu üç şirket, aynı zamanda dünya çapında tanınırlığı ve etkisi olan şirketlerdir. Oligopol piyasasını oluşturan bu üç şirket hem bu konumunu hala devam ettirmektedir.

Derecelendirme piyasasındaki oligopolistik yapıyı oluşturan üç büyük rating kuruluşunun sektördeki ağırlığını ve etkisini anlamak için yaptıkları toplam kredi derecelendirmesi ve elde ettikleri hasılatı bakmak gerekmektedir. Moody's'in 28 ülkede 6,400'ün üzerinde, Standard & Poor's'un 26 ülkede 5,000'den fazla, Fitch'in ise 50'den fazla ofisinde 2,000'den fazla elemanı mevcuttur.

SEC tarafından tanınmış olan on kredi derecelendirme kuruluşu tarafından 2016 yılında toplam 2,285,804 adet kredi derecelendirmesi gerçekleştirilmiş ve bunların 2,202,754 adedini "üç büyükler" gerçekleştirmiştir. Bu da yüzde 96,4'lük bir orana karşılık gelmektedir. "Üç büyükler" in 2016 yılı toplam cirosu da 3.5 milyar dolarlık toplam derecelendirme cirosunun %97'sine karşılık gelmektedir (SEC,2017). Bu rakamlar "üç büyükler" in kredi derecelendirme sektöründeki hakimiyetini açıkça göstermektedir.

3. Rating Kuruluşlarına Yönelik Eleştiriler ve Krizlerdeki Rolü

Derecelendirme kuruluşları özellikle 1997 Asya Krizi ile 2008 küresel krize arasındaki dönemde çok sık eleştirilmiş olup, bu eleştiriler hala artarak devam etmektedir. Derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notların objektiflikten uzak olması en çok eleştirilen konudur. Öte yandan, rating kuruluşlarının finansal piyasalarda ve teknolojide önemli değişiklikler olmasına rağmen yıllardır aynı yöntemi kullanıyor olmaları ve bu yöntemleri de kamuoyunun bilgisine sunmaması da eleştirilmektedir. Hatta bu eleştirilen hususların, rating şirketlerinin Enron, Worldcom, Parmalat ve Lehman Brothers vb. şirketlere batmadan hemen önce yüksek kredi notu vermelerinde etkili olduğu iddia edilmektedir (Karagöl ve Mihçioğur 2012: 28).

3.1. Rating Kuruluşlarına Yönelik Eleştiriler

Derecelendirme kuruluşları, 1997 yılında yaşanan Asya krizinde ise ülkelerin notlarını krizin iyice derinleşmesinden sonra beklenmedik bir anda ve sert bir şekilde düşürmüştür. Krizden önce yüksek not veren üç büyük derecelendirme kuruluşu, bu ülkelerde çok ciddi riskler olduğunu göstererek sorumluluktan kurtulmak ve geç de olsa müşterilerini uyarmak amacıyla kriz yaşan ülkelerin notlarını düşürmüştür. Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Tayland'ın rating notları Temmuz 1997 ile Kasım 1998 arasında 5 kademe birden indirilmiştir. Bu beklenmedik ve yüksek düzeydeki not düşüşü yatırımcılar arasında paniğe ve krizin daha da derinleşmesine, notların daha da düşmesine yol açmıştır (Toraman ve Yörük, 2014: 137-138).⁴

Rusya'da yaşanan krizin derinleşmesinde de rating kuruluşları etkili olmuştur. 1998 Ağustos ayında rublenin devalüasyonu ile ortaya çıkan kriz sonucunda Rusya kısa süreli borçlarını ertelemek zorunda kalmıştır. S&P krizin ardından Rusya'nın kredi notunu B- den, CCC'ye düşürdü, görünümünü ise negatif olarak devam ettirdi. Moody's ve Fitch'in de notları düşürmesi sonucunda 17 Ağustos 1998'de Rusya mecburen devalüasyon yapmış ve dış borçlarını ertelemiştir.

Enron şirketinin durumu 2008 küresel ekonomik krizden aylar öncesinde piyasa aktörleri tarafından da bilinmesine rağmen halde, firmanın battığının ilan edilmesinden dört gün öncesine kadar rating notunun hala "yatırım derecesi" düzeyinde olması başka bir örnek teşkil etmektedir. 2010 yılında batma noktasına gelen ve Avrupa ülkeleri tarafından kurtarılmayı bekleyen Yunanistan gibi bazı ülkelerin kredi notlarının da "yatırım derecesi" düzeyinde olması eleştirilen bir diğer husustur. Daha sonraki dönemlerde Moody's derecelendirme şirketinin, İtalya'nın büyük miktarda bir tahvil ihracından bir gün önce rating notunun iki kademe birden düşürülmesi de yatırımcılar ve diğer piyasa aktörleri tarafından manidar bulunmaktadır.

Derecelendirme sektöründeki oligopolistik yapı, yani rekabet eksikliği ve sektöre girişte karşılaşılan engeller de başka bir eleştirilen husustur. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, üç büyük rating kuruluşunun bu sektörün %96'sına hâkim olmaları ve ABD Sermaye Piyasası Kurulu'nun sektöre girişte belirlediği katı kurallar bu eleştirileri haklı çıkarmaktadır.

Tüm bu tartışma ve eleştirilere rağmen, "üç büyükler" in oligopolistik sektör yapısını sürdürüyor olması, birçok şirket ve ülkenin bu kuruluşlardan rating hizmeti almaya devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla derecelendirme hizmeti alan bazı şirketlerin yöneticilerinin rating kuruluşları sıkı fıkı ilişki içinde bulunduğuna ve derecelendirme kuruluşu uzmanlarını etkileyerek tarafı ve gerçekçi olmayan kredi notlarının verilebildiğine ilişkin eleştiriler de piyasada dillendirilmektedir.

Bir başka eleştiri konusu ise derecelendirme ücretlerini ihraç eden ülke veya şirketlerin ödemesinin rating notlarını objektiflikten uzaklaştırdığı iddiasıdır. Derecelendirme hizmetinin ücreti 1970'li yıllarda yatırımcı tarafından ödenirken, daha sonraları borçlanıcılar rating ücretlerini ödemeye başlamış ve bu durum rating kuruluşlarının subjektif not vermelerine yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle fazla ücret ödeyen şirketlere veya ülkelere yüksek not verilirken, izleme ve derecelendirmeyi kabul etmeyen ülke (örneğin Kanada) veya firmanın notunu düşürmüşlerdir.

Bazı durumlarda ise rating şirketleri derecelendirme hizmeti verdikleri şirketlere şantaj yaparak şirketi kredi notunu düşürmekle tehdit edebilmektedir. Örneğin, Hannover Re şirketi derecelendirme talebinde bulunmamasına rağmen, Moody's şirketinin emrivaki yaparak ödeme talebini reddetmesi üzerine, Moody's, Hannover Re şirketine kendiliğinden not

⁴ Dünyada yaşanan krizlerde kredi derecelendirme kuruluşlarının etkileri ile ilgili ayrıntılı tartışma için bkz. Toraman ve Yörük 2014: 137-142

vermeye devam etmiş ve çok iyi performans gösteren şirketin kredi notunu “çöp” derecesine getirerek, şirketin 2004 yılında piyasada \$175 milyon ABD doları kaybetmesine yol açmıştır (Jorion, Liu, ve Shi, 2004).

Sıkça eleştirilen bir diğer husus ise derecelendirme kuruluşlarının ülke kredi notlarını bir defada birkaç basamak birden düşürmesidir. Ülkelerin makroekonomik göstergelerinde ve siyasi ortamında ciddi değişiklikler olmamasına rağmen, rating notlarının büyük oranda düşürülmesi, derecelendirme şirketlerinin ülke analizlerinin sağlıklı ve güvenilir olmadığına ilişkin eleştirileri gündeme getirmektedir (Gür ve Öztürk, 2011).

Amerika’da başlayan ve dünyaya yayılan mortgage krizinde ise rating kuruluşları risk düzeyi yüksek mortgage kredilerine dayanan düşük kalitedeki türev ürünlere yüksek notlar vererek, kredi piyasasında balon oluşmasına ve krizin derinleşmesine yol açtıkları için eleştirilmişlerdir. ABD Senatosunun bir soruşturma raporunda ise, derecelendirme kuruluşları krizin başlamasından bir ay sonra düşük kalitedeki türev ürünlere en üst düzeyde kredi not vermeye devam ettikleri tespiti yapılmıştır (Ryan, 2012).

Öte yandan ABD Başkanı’na bağlı finans piyasaları çalışma grubu; derecelendirme kuruluşlarının 2007 yılında mortgage krizinin öncesinde kredi riskini görmezden geldiklerini, yüksek maliyetli ve problemliliğe dayalı menkul kıymetler için olması gerekenin çok üzerinde notlar verdiklerini belirtmiştir. Sonuç olarak, ABD tarihinin gördüğü en büyük mali kriz olan ve tüm dünyaya yayılan mortagage krizinin merkezinde rating kuruluşlarının olduğu piyasa uzmanları, siyasiler ve kamuoyu tarafından geniş kabul görmüştür (Şimşek, 2009).

3.2. Rating Kuruluşlarının Türkiye’deki Krizlere Etkileri

1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinde, kamu sektörü hem yatırım hem de borçlanma anlamında daha ağırlıklı idi. 1989 yılında 32 sayılı Karar ile başlayan dışa açılma sürecinde ülkeye gelen yabancı sermaye parasal arzında artışa yol açmış, bu likidite Merkez Bankası tarafından piyasadan çekilmek yerine, Hazinesinin tahvil ve bono ihraçlarıyla kamu açıklarını kapatmak için kullanılabilir hale gelmiş ve bu durum enflasyona yol açmıştır. 1993 yılında Türkiye’nin rating notunun, Moody’s tarafından yatırım yapılabilir seviyeden (Baa3) spekülasyon seviyesine (Ba1) indirilmesi ekonomimizde ani dalgalanmaya yol açmış ve bu durum 1994 krizinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. 1994 krizinde de S&P ve Moody’s Türkiye’nin kredi notunu yatırım yapılabilir seviyeden spekülasyon seviyesine indirmişlerdir. 1995 yılında notumuzu (BBB)’den (BB-)'ye indiren Fitch, 1996 yılında ise (B+)'ya düşürmüştür. 1999 yılından itibaren IMF ile yapıya anlaşmalara ve uygulanan istikrar programları sonucunda sağlanan pozitif gelişmelere rağmen, 2004 yılına kadar artırılmayan derecelendirme notumuzu 2004 yılında S&P (BB-)'ye, 2005 yılında ise Moody’s (Ba3)'e ve Fitch (BB-)' ye yükseltmiştir. 2001 krizine kadar Türkiye'nin notunu sabit tutan Japon kredi derecelendirme kuruluşu JCR ise sadece görünümünü değiştirmiştir. Üç büyük derecelendirme kuruluşunun ülkemize verdiği bu düşük rating notları nedeniyle, Türkiye 1990’lı yıllarda uluslararası piyasalardan yüksek maliyetlerle borçlanmak zorunda kalmış ve bu durum kamu açıklarının artmasına ve ekonomide kötüye gidişe neden olmuştur (Karagöl ve Mihçioğru, 2012: 18).

Türkiye’de 1994 yılının başında yaşanan krizin derinleşmesinde, rating kuruluşlarının ocak ayının ortasında ülkemizin kredi notunun düşürmeleri önemli ölçüde etkili olmuştur. Rating notumuzun düşürülmesi, yabancı sermaye girişlerin azalmasına ve döviz mevduatlarının geri çekilmesine yol açmıştır. Bankalar mevduat çekilişlerini karşılamak ve döviz açık pozisyonlarını kapatmak için panik halinde döviz almaya başlayınca da faiz oranları yükselmiş ve Türk lirası oranda değer kaybetmiştir (Balmumcu, 2006:125).

Sonuç Ve Öneriler

1994 yılında Meksika’da, 1997 yılında Tayland, Malezya, Endonezya ve Kore başta olmak üzere Asya ülkelerinde, 1998’de Rusya’da, 1990’lı ve 2000’li yıllarda Türkiye’de yaşanan mali krizler ülkelerin refah seviyesini düşürmüştür. 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan krizlerin çoğunda kredi derecelendirme kuruluşları önemli oranda sorumlu tutulmasına ve tartışılır hale gelmesine rağmen, artan finansman ihtiyacı yatırımcılar için risk değerlendirmesi yapan bu kuruluşların önemini artırmış ve güçlenmelerine yol açmıştır.

Dünyada birçok ülkede yaşanan krizlerden derecelendirme kuruluşlarına yönelik bazı sonuçlar çıkarılmaktadır: Derecelendirme kuruluşlarının vermiş oldukları notlar yanıltıcı olmuş, bu krizleri önceden öngörme kabiliyetlerinin olmadığı kanısı oluşmuş, yüksek not alan ülkelerin kısa süre sonra finansal krize girmeleri, şirketlerin iflas etmeleri bu kuruluşların ekonomik çöküşlerdeki aktörlerden biri olduğu kanaatine yol açmıştır. (Toraman ve Yörük, 2014: 150).

Rating notları tartışmalara yol açan ve birçok skandala imza atan üç büyüklerin son zamanlarda verdiği notlarda ve kullandıkları yöntemlerde bir iyileşme görünmemektedir. Bu derecelendirme kuruluşlarının yaptıkları analizler, verdikleri notlar ve durum değerlendirme açıklamaları para ve sermaye piyasalarını ciddi şekilde etkilemekte, küresel döviz paritelerinde ve borsa endekslerinde önemli dalgalanmalara yol açmaktadır. Kredi notlarıyla uluslararası finans piyasalarını ve ülkelerin ekonomik gidişatını yönlendirmeleri bu kuruluşlara uluslararası ilişkileri dolaylı biçimde etkileme imkânı vermektedir. Kredi notu ve genel görünümü değiştirilen ülkenin uluslararası finans piyasalarındaki itibarı dolayısıyla borçlanma imkânı ve maliyeti negatif olarak etkilenmektedir. Derecelendirme kuruluşlarının dış politikayı etkilemek amacıyla kasıtlı olarak verdiği hak edilmeyen düzeydeki düşük notlar, yabancı sermaye girişi sağlayarak kalkınmayı hedefleyen ülkelere zarar verebilmektedir.

Son dönemde birçok ülkede derecelendirme kuruluşları kurulduğu ve bazı ülkelerin ve şirketlerin bu kuruluşlarla çalışmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu eğilimin artması ve kurulan şirketlerin gelişmesiyle Moddy’s, Standard & Poor’s ve Fitch’in piyasalardaki hakimiyetinin azaltılması mümkün olmakla birlikte, bunun kısa vadede sağlanması şimdilik zor görünmektedir.

Kaynakça

- Amadau, N.R.S. (2009). *The Systemic Regulation of Credit Rating Agencies and Rated Markets* (Working paper no. 09/129). Washington DC: IMF.
- Ayaz, M. S. (2013). *Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Eleştirel Bir Bakış*. Bilgesam. URL: <http://www.bilgesam.org/incele/230/-uluslararası-kredi-derecelendirme-kuruluslari--elestirel-bir-bakis/#.W5JJpKYzbc>
- Balmumcu, Ö. (2006) *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Kamu Borç Stoku İlişkisi: Türkiye Örneği*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BDDK. (2007). *Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı)* Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Uluslararası Ödemeler Bankası, 34-37.
- Belkıs, S. (2014). Kredi Derecelendirmesi. *Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kurulu*, 7-11.
- Berber, A. B. (2013). *Derecelendirme Kuruluşları*, 3-5. URL: http://www.fitchratings.com.tr/ftp/derecelendirme/drc_23.pdf (E.T: 22.02.2009).
- Boyacıoğlu, M. A. (2005). *Bankalarda Derecelendirme (Rating) ve Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma* (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 114-115.
- Eren, E. (2010). Derecelendirme Kuruluşları Tarafından Verilen Notlar Sebebiyle Üçüncü Kişilerin Uğrayabileceği Zararlardan Kaynaklanan Sorumluluğun Hukuki Niteliği, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar* 4(2), 123-124. URL: https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/BDDK_Dergi/9069erkan.pdf
- Ganguin, B., Bilardello, J. (2005). *Fundamentals Of Corporate Credit Analysis*. The McGraw-Hill Companies, 20.
- Gür, H.T., Öztürk, H. (2011). Ülke Riski, Derecelendirme Kuruluşları, Aksaklıklar ve Yeni Düzenlemeler. *Sosyoekonomi Dergisi*, 16(16), 69-77.
- Hoti, S., McAleer M. (2005). *Modelling The Riskiness In Country Risk Ratings* (First Edition). Netherlands: Elsevier B.V., 2.
- Jorion, P., Liu, Z., Shi, C. (2004). *International Effects of Reputation FD: Evidence From Rating Agencies*, University of California. URL: <http://www.merage.uci.edu/~jorion/papers%5CregFD.pdf> (E.T: 28.02.2009).
- Karagöl, E. T., Mihçioğur, Ü. İ. (2012). Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Alternatif Arayışlar, SETA Rapor. Ankara, 18, 28.
- SEC, *Annual Report on Nationally Recognized Statistical Rating Organizations*. 2017. URL: <https://www.sec.gov/ocrl/reportspubs/annual-reports/2017-annual-report-on-nrsros.pdf>
- Meydan, C. (2010) Bağımsız Derecelendirme Şirketlerinin Kurumsal (şirket) Derecelendirme Yaklaşımları Çerçevesinde Bir Derecelendirme Uygulaması. *Maliye-Finans Yazıları Dergisi*, 86, 4-5.
- Nye, R. P., Eke, S. (2004). Türkiye'de Kredi Derecelendirmesi, *ActiveLine*. 38, 14.
- Papaikononou, V. L. (2010). Credit Rating Agencies and Global Financial Crisis Need for a Paradigm Shift in Financial Market Regulation. *Studies in Economics and Finance*, 27(2), 162-163.
- Ryan, J. (2012). *The Negative Impact of Credit Rating Agencies and Proposals for Better Regulation*. Research Division EU Integration Stiftung Wissenschaft and Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
- Setty, G., Dodd, R. (2003). *Credit Rating Agencies: Their Impact on Capital Flows to Developing Countries*, Financial Policy Forum (Special Policy Report 6). Washington D.C: Derivatives Study Center.
- Şimşek, E. (2009). Global Krizin Suçlusu Derecelendirme Kuruluşları mı? 22.04.2009. URL: <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/397120-global-krizin-suclusu-derecelendirme-kuruluslari-mi.pdf>
- Toraman, C., Yürük M. F. (2014), Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Finansal Krizlere Etkileri, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3) 1, 127-154.
- Yazıcı, M. (2009). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 82, 4.

Summary

In parallel with the increasing globalization in the world, developments in technology and financial markets have become an immediate influence on all countries. In this context, sovereign credit ratings and hence rating institutions have become one of the most important factors determining the direction of capital movements. Therefore, the impact of credit rating agencies on national economies and companies has become very important.

Rating institutions, whose names had come to the agenda in line with economic crises experienced in different countries in the 1990's and with the one that spread from the US to the World, have often been discussed because of their effects on World financial industry and of their critical ratings. S&P, Moody's and Fitch Ratings have been regarded as the greatest players among the worldwide rating institutions. The three major institutions have been further debated and questioned by many politicians and investors, especially because of their inconsistencies and timelessness in their ratings over the last 10 years. Doubts and controversies have increased as three major companies operating in the credit rating sector only serve to some political goals rather than to help investors and borrowers by giving ratings to companies, public institutions and countries. From Turkey's point of view, while rating agencies have previously been discussed in 1994 and 2000-2001 crises, depending on sanctions applied to our country by the US and hence the recent

sudden rise in foreign exchange rates, has caused these rating agencies to be discussed more. In this context, this study examines the criticisms made to the rating agencies, their effects on the crisis in the world economy, as well as the ratings given to Turkey and their effects.

Considering the crises in the world, it is believed that the ratings given by the rating agencies are misleading and that they do not have the ability to predict these crises in advance. The fact that the countries that received the high ratings experienced the financial crisis in very short time and that the companies having high ratings bankrupted, caused these institutions to be seen as one of the actors in the economic collapse.

The recent credit ratings and methods used by the three big rating institutions, which have been involved in many scandals, do not appear to be improved. The analyzes, ratings and status assessment explanations of these rating agencies seriously affect the money and capital markets, leading to significant fluctuations in global currency rates and stock exchange indices. Directing the international financial markets and the economic course of the countries with their credit ratings allows them to indirectly influence international relations. The credibility in international financial markets and hence the ability and cost of borrowing of the country, the credit rating and the outlook of which have been changed, are negatively affected. The unfair low level ratings that the rating agencies intentionally give in order to influence foreign policy may damage the countries that aim to develop by providing foreign capital inflow. For this reason, it is observed that some countries have recently started to work with self-established rating agencies or the ones other than three large agencies. Although the dominance of Moody's, Standard & Poors and Fitch in the markets can be reduced by increase of this trend and development of the newly established rating companies, it seems difficult to happen in the short term.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında İlkokul Öğrencilerinin Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi¹

Investigation of Primary School Students' Perceptions Towards Engineers and Scientists at Out-of-School Learning Environments

Muhammed Doğukan BALÇIN²

Melike YAVUZ TOPALOĞLU³

Geliş Tarihi: 04.08.2018 / Düzenleme Tarihi: 21.12.2018 / Kabul Tarihi: 11.03.2019

Özet

Okul dışı öğrenme ortamları; öğrencilere gerçek nesnelere etkileşime dayalı yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı başta olmak üzere birçok imkân sunan zengin öğrenme ortamlarıdır. Bu bağlamda bu ortamlar, özellikle son yıllarda öğretim programlarının hedeflerinin gerçekleştirilmesinde formal eğitimin eksik kaldığı birçok noktayı tamamlayıcı ve destekleyici olarak eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada okul dışı öğrenme ortamlarından bilim merkezine gezi yapan ilkökul öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Çalışma grubunu 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında Kocaeli ilinin Gölcük ilçesindeki bir ilkökulda öğrenim görmekte olan ve geziye katılan 27 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kocaeli Bilim Merkezine yapılan gezi sonrasında "Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algı Ölçeği" uygulanmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.89 olarak hesaplanmıştır. Verilerin analizinde Mann-Whitney U Testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin bilim insanlarına ve mühendislere yönelik algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre hem bilim insanına hem de mühendislere yönelik daha fazla olumlu algıya sahip olduğu belirlenmiştir. Veri toplama aracında yer alan seçenekli beş sorunun analizinde ise betimsel ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu; mühendis ve bilim insanı olmak istediğini ve feni sevdiğini belirtmiştir. Sonuç olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilerine göre daha olumlu mühendis ve bilim insanı algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Bilim merkezlerinin öğrencilerin mühendis ve bilim insanı algılarında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmaya ek olarak farklı okul dışı öğrenme ortamlarında da karma yöntem araştırmaları ile deneysel çalışmaların yapılabileceği önerilmektedir. Erkek öğrencilere göre daha düşük mühendis ve bilim insanı algısına sahip olan kız öğrencilerde daha olumlu algılar oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Okul dışı öğrenme ortamları, bilim merkezi, mühendise yönelik algı, bilim insanına yönelik algı, ilkökul öğrencileri

Abstract

Firstly providing learning experiences by interacting with real-life objects, out-of-school learning environments are rich environments, which provide a lot of opportunities. In this context, these environments are used extensively in education-training activities, especially, as subsidiary and supportive to many points, which formal education lacks, in development of curriculum' goals in recent years. This study aims to determine the perceptions of primary school students towards engineers and scientists after a student visit organized to Science Center which is one of the out-of-school learning environments. Convergent parallel design was used as the research method. The study group consists of 27 fourth grade students receiving education in a primary school located in Gölcük district of Kocaeli Province as of 2017-2018 academic year. The "Questionnaire on Attitude towards Engineers and Scientists" was used as the data collection tool, and Cronbach's Alpha reliability coefficient was calculated as 0.89. Mann-Whitney U test was used for data analysis. As a result of the research, a statistically significant difference was detected between the engineer and scientist perception of students and their genders. As compared to female students, male students were found to have more favorable perceptions towards both engineers and scientists. Descriptive and content analyses were used during the analysis of five multiple-choice questions that were included in the data collection tool. The majority of students stated that they wanted to be engineer and scientist and that they enjoy science. As a result male students were determined to be higher perception towards engineers and scientists compared to female students. Science centers are considered to be effective in engineer and scientist perception of students. In addition to this research, the use of experimental methods with mixed methods research

¹ Bu çalışma 11-14 Eylül 2018 tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirilen Uluslararası Sınıfdışı Öğrenme Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. dogukanbalcin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7698-6932

³ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Kocaeli, Türkiye. meykeyavuz@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-2207-8541

design in out-of-school environments is recommended. Further studies on improvement of female student perceptions towards engineers and scientists are also recommended.

Keywords: *Out-of-School Learning Environments, science center, perception towards engineer, perception towards scientist, primary school students*

1. Giriş

Son yıllarda eğitim öğretim faaliyetlerinde benimsenen felsefe ve yaklaşımlara bağlı olarak bu faaliyetlerin yürütülmesinde geleneksel anlayışın dışına çıkılması gereklilik haline gelmiştir. Çünkü bilim ve teknolojinin ilerlemesi bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını değiştirmekte, beraberinde getirdiği yenilik ve gelişmeler, yetiştirilmesi hedeflenen birey niteliklerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönemde toplumun gelişmesi için gözlemleyen, sorgulayan, bilgiyi hazır alan değil bilgiyi üreten ve yaşantı sürecinde bu bilgiyi işlevsel olarak kullanan, problem çözen, eleştirel düşünen, güçlü girişimcilik yönü ve iletişim becerilerine sahip olan kişiler yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu süreçte ise sınıf içerisinde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri yetersiz kalmakta ve sınıf ötesinde bu faaliyetlerin yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yapılan çalışmalar ile öğrencilerin okul dışında geçirdikleri zamanın, okuldakinden daha fazla olduğu gösterilmektedir (Eshach, 2007). Bu bağlamda sınıfın dışında kalan yaşam alanlarının eğitim ve öğretim sürecinin en önemli tamamlayıcısı olarak kullanılması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır (Yavuz Topaloğlu, 2016).

Sınıf dışındaki alanlarda gerçekleştirilen eğitim genellikle "informal eğitim" olarak nitelendirilmiştir. İnfomal eğitimin gerçekleştirildiği ortamlar; müzeler, hayvanat bahçeleri, bilim merkezleri ve bilim müzeleri, botanik bahçeleri, tabiat tarihi müzeleri, kütüphaneler, akvaryumlar, doğal anıtlar, oyun alanları, parklar, sivil toplum örgütleri, fabrikalar, gençlik kulüpleri ile kitle iletişim araçları veya plaj, hastane gibi sosyal hayatın sürdüğü mekanlar şeklinde ifade edilmektedir (Howe ve Disinger, 1988; Türkmen, 2010; Salmi, 1993). Günümüzde önemi artan informal öğrenme alanları, birbirleriyle etkileşim halinde olması gereken birey, öğrenci, eğitmen ve ailelerin gelişen ve değişen düşünce ile teknolojik gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmasına olanak sağlamaktadır ve bununla beraber bilginin bireylerin yaşadığı alanda hızla yayılmasında etkili olan önemli eğitsel merkezler haline gelmişlerdir (Boisvert & Slez, 1994). İnfomal eğitimlerin gerçekleştirildiği ve bireyin içinde bulunduğu toplumsal mekanlar, formal eğitim ile belirlenen amaç ve kazanımları gerçekleştirmek için planlı ve programlı bir şekilde kullanıldığında okul dışı öğrenme ortamları olarak adlandırılmaktadır (Salmi, 1993). Okul dışı öğrenme ortamları çocuklara okulda sunulması güç olan birçok fırsat tanıyarak öğrencinin fene, bilime ve öğrenmeye karşı olan bakış açısı, kavramsal anlama, tutum, motivasyon, başarı ve ilgisinin gelişmesini sağlamaktadır (Jarvis & Pell, 2005; Braund & Reiss, 2006; Wulf ve diğ., 2009; Yavuz ve Balkan Kıyıcı, 2012; Benton, 2013; Altıntaş ve Hakverdi Can, 2014; Yavuz Topaloğlu, 2016; Yavuz Topaloğlu ve Balkan Kıyıcı, 2017). Kısaca öğrencilerin ilerleyen yaşlarda toplumdaki statülerinin şekillenmesinde okulda ve okul dışında edindikleri hayat tecrübelerinin bir bütün olarak etkili olacağı ifade edilebilir.

Eğitim öğretim süreci içerisinde okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılmasının büyük önemi özellikle gerçek hayatın kendisi olan fen derslerinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü fen dersine konu olan birçok olgu, olay ve kavramı kapsayan gerçek hayat sınıf dışında sürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda; feni öğrenmek için okul dışında var olan insanoğlunun etkileşimde bulunduğu her yer, kaynak olarak kullanılabilir (Tatar ve Bağrıyanık, 2012). Bireyin feni öğrenmesi için okul dışı mekânlarda birçok fırsat bulunur ve bu süreçte bireyler çeşitli tecrübeler kazanır (Carrier, 2009; Bakioglu ve Karamustafaoglu, 2014). Bireyler bu ortamlarda birbir etkileşimde bulunabildikleri çevreyi ve nesnelere sürekli izler, merak eder, sorgular, problem çözme becerileri ile eleştirel bakış açılarını geliştirir. Birey okul dışı öğrenme faaliyetlerine katıldığında derste öğrendikleri ile somut olarak etkileşim içinde olduğundan öğrenmeleri daha kalıcı olur ve birey derste öğrendiği bilgilerin hayatının hangi alanında nasıl kullanacağını ve aynı zamanda ne işe yarayacağını anlar (Meredith, Fortner & Mullins, 1997; Pedretti, 1997; Ramey Gassert, 1997). Ramey Gassert (1997) etkinliklerin okul dışı ortamlarda sunulduğunda öğrenmeyi daha etkili hale getirdiğinden okul dışı ortamları zengin öğretim kaynakları olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda okul dışı öğrenme ortamlarına katılan bireylerin bilişsel ve psikomotor becerilerinin yanında duyuşsal becerileri de gelişmektedir. Okur Berberoğlu ve Uygun (2013) da bireylerin bu ortamlarda liderlik ruhunu, sosyal ilişkilerini, zaman yönetmelerini, başarı güdülerini, duygusal kontrol becerilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bilgiler ışığında fen bilimleri eğitiminin hedeflerini gerçekleştirmek için okul dışı öğrenme ortamlarının çok önemli bir araç olduğu vurgulanabilir.

Nitekim 2004 yılından itibaren güncellenen fen öğretim programlarında Fen derslerinin öğrenci temelli öğrenme ortamlarında (problem, proje, argümantasyon, iş birliğine dayalı öğrenme vb.) yürütülmesi gerektiği belirtilmiş ve okul dışı ortamlara vurgu yapılmıştır. (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Çünkü fen eğitiminde okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılmasıyla öğrenen kişinin neyi nasıl, neden ve ne zaman öğrendiğini kontrol edebilmesi, öğrencinin derste öğrendiklerini ders dışı etkinliklerle pekiştirmesi ve somutlaştırarak bilginin kalıcılığının artırılması sağlanmaktadır (Stocklmayer & Gilbert, 2003). Bu şekilde formal eğitim kapsamında sınıf ortamının yetersiz kaldığı birçok nokta tamamlanabilir. Dolayısıyla fen bilimleri öğretim programının temelini oluşturan araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme stratejisine göre tasarlanmış okul içi ve dışı öğrenme ortamları, öğrencilerin, bilgiyi anlamlı ve kalıcı olarak öğrenebilmelerini sağlamaktadır (MEB, 2018). En önemlisi de okul dışı öğrenme ortamları fen bilimleri öğretim programının hedeflerini karşılayacak şekilde öğrencilerin bilim insanı gibi davranışlar sergilenmesine yardımcı olmaktadır. Bu tür öğrenme ortamlarında öğrenciler bilim insanlarına benzer şekilde veri toplamakta ve bu verileri anlamlandırmaktadır (Türkmen, 2015). Dolayısıyla okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin küçük birer bilim insanı olarak yetiştirilmesinde etkin rol oynadıkları söylenebilir.

Günümüzde fen eğitiminde yaşanan köklü değişiklikler sonucunda öğretmenlerin bilim insanlarını örnek alarak fen derslerini onların yürüttüğü gibi işlemeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır (National Research Council [NRC], 1996). Fen Bilimleri Öğretim Programında öğrencilere bilimsel bilginin hangi aşamalardan geçerek bilim insanları tarafından nasıl oluşturulduğunu ve yeni araştırmalarda nasıl kullanıldığını anlamaya yardımcı olmak özel amaçlar arasında yer almaktadır (MEB, 2018). Bu bağlamda fen bilimleri öğretim programının öğrencilerin bilim insanı algılarına vurgu yaptığı ve bilim insanına önemi ortaya çıkardığı görülmektedir. Ayrıca dünya çapında son on yılın en çok tartışılan ve konuşulan konularından biri olan STEM (Science-Technology-Engineering-Mathematics) eğitimi olarak bilinen Türkçe'si FeTeMM (Fen-Teknoloji-Mühendislik-Matematik) eğitimi ülkelerin bilim dünyasındaki rekabet sürecinde ortaya çıkan bir eğitim yaklaşımıdır (Kennedy & Odell, 2014). FeTeMM eğitiminin ülkemizde yaygınlaşması ve öğretim programlarına yansması mühendisliğe verilen önemin arttığı da görülmektedir. 2017 yılında güncellenen ve 2018 yılında tekrar revize edilen Fen Bilimleri Öğretim Programında bireylerin yenilikçi (inovatif) düşüncelerini sağlamak amacıyla 'Mühendislik ve Tasarım Becerileri'ne yer verildiği görülmektedir. Bu alan, bireylerin fen bilimleri disiplinini matematik, teknoloji ve mühendislik disiplinleriyle bütünleştirmesini sağlayarak onlara problemlere disiplinler arası bakış açısı katarak buluş ve inovasyon yapabileme düzeyine ulaştırmayı hedeflemekte ve öğrencilerin bu süreçlerde elde ettikleri bilgi ve becerileri yöneterek ürün tasarlama ve oluşturulan ürünlere nasıl katma değer kazandırılabilirler hususunda stratejiler geliştirmesini içermektedir (MEB, 2018). Öğretim programındaki değişim ile öğrencilerin fen ve mühendislik uygulamaları hakkında temel bilgiler kazanması, mühendis ve mühendisliğe ilişkin olumlu algı geliştirmesi ve günlük hayattaki sorunlara, problemlere ilişkin ürün tasarlama ve ürünü geliştirmeleri sağlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Fen Bilimleri Öğretim Programının bilim insanı ve mühendisliğe yönelik verdiği önem açıkça görülmektedir. Mühendislik eğitimine hem formal hem de okul dışı ortamlarda yer verilmesi ile öğrencilerin mühendislik alanlarındaki kariyerlere ilgilerinin artmasının yanı sıra mühendislik ve teknoloji okuryazarlığı düzeylerinin de artırılması amaçlanmıştır (Brophy, Klein, Portsmore & Rogers, 2008). Formal eğitimin okul dışı eğitim ile desteklenmesini amaçlayan fen bilimleri öğretim programı göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerde bilim insanlarına, mühendis ve mühendisliğe yönelik olumlu algı ve tutum oluşturmada okul dışı öğrenme ortamlarının etkili olabileceği düşünülmektedir. Bilim merkezleri ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar genel olarak incelendiğinde, bu öğrenme ortamlarının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı ilgi düzeylerindeki değişime etkilerinin araştırıldığı ve bunlara ek olarak okul dışı öğrenme ortamlarında etkinliklerin düzenlenmesi ile ilgili öğretmenlere yol gösterecek çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Wellington, 1990; Salmi, 1993; Koosimile, 2004; Guisasaola, Morentin & Zuza, 2005; Bozdoğan, 2008). Yapılan bazı araştırmalar ise müze ve bilim merkezi gibi okul dışı ortamlarına yapılan gezilerin öğrenen bireyler üzerinde uzun süreli kalıcı etkisi olduğunu göstermektedir (Falk & Dierking, 1997; Anderson & Piscitelli, 2002; Holmes, 2011). Wellington (1990)'a göre bilim merkezleri, motive etmede ve olumlu tutum geliştirmede oldukça başarılıdır. Bu bilgilerden ve Fen Bilimleri Öğretim Programının amaçlarından yola çıkılarak öğrencilerde bilim insanlarına, mühendis ve mühendisliğe yönelik olumlu algı ve tutum oluşturmada bilim merkezi ve bilim müzelerinin en etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın yürütülmesindeki bir başka neden ise; bilgi ve teknoloji çağında olduğumuz bugünlerde ülkelerin üretime dayalı oluşturdukları politikalar nedeniyle mühendis ve bilim insanı yetiştirmeye yönelik amaçlarının her geçen gün daha fazla önem kazanmasıdır. Çünkü bu iki mesleğin bir ülkenin geleceğini şekillendirebilecek olan, ülkenin ekonomik gelişimini ve yaşam standartlarını artıracak olan mesleklerden olduğu ifade edilebilir. Ülkelerin çağa ayak uydurma ve lider olabileme mücadeleleri göz önüne alındığında "Ağaç yaş iken eğilir" sözü çerçevesinde geleceğin yetişkinleri olacak olan ve ülkelerinin gelişimlerini sağlayacak çocukların bu iki meslek grubuna yönelik algılarının belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Belirtilen gerekçelerden ve Fen Bilimleri Öğretim Programına eklenen 'Mühendislik ve Tasarım Becerileri'nden yola çıkılarak ve bu becerilere yönelik eğitimin 4. sınıfta başlamasından dolayı bu çalışmada okul dışı öğrenme ortamlarından Kocaeli Bilim Merkezine yapılan bir gezi sonucunda, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Problem Cümlesi

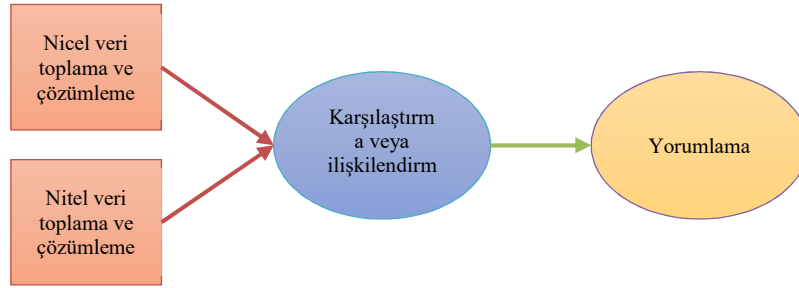
Bu araştırmanın problem cümlesini "Bilim merkezine yapılan bir gezi sonrasında ilkokul öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algıları nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu problem cümlesinden yola çıkılarak şu alt problemler belirlenmiştir:

- 1) Bilim merkezine yapılan bir gezi sonrasında ilkokul öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algıları cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
- 2) Bilim merkezine yapılan bir gezi sonrasında ilkokul öğrencilerinin mühendis ve bilim insanı olma istekleri genel olarak ne düzeydedir?
- 3) Öğrencilerin fen dersine yönelik tutumları genel olarak ne düzeydedir?
- 4) Öğrencilerin mühendisliğe yönelik tutumları genel olarak ne düzeydedir?
- 5) Öğrenciler yıl içerisinde fen dersini ne düzeyde öğrendiği düşünülmektedir?
- 6) Öğrencilerinin mühendis ve bilim insanı olma istekleri ile ilgili düşünceleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma karma araştırma yöntemi desenlerinden yakınsayan paralel desenine göre tasarlanmıştır. Bu araştırma deseninde araştırmacı nitel ve nicel aşamaları araştırma sürecinde eşit öncelik vererek eş zamanlı olarak uygular ve çözümleme sırasında bu aşamaları birbirinden ayrı tutarak genel yorumlama aşamasında sonuçları birleştirir (Creswell & Plano Clark, 2015).

Şekil 1: Yakınsayan paralel karma deseni aşamalarının şematize edilmiş hali (Creswell & Plano Clark, 2015, s.77)

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında Kocaeli ilinin Gölcük ilçesinde bulunan bir ilkokulda öğrenim görmekte olan 27 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu örnekleme yöntemine göre araştırmacı, yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer ve bu nedenle araştırma sürecinde hız kazanmış olur (Dawson & Trapp, 2001). Ayrıca uygun örnekleme yöntemi araştırmacının kolayca erişebileceği bir örneklemden verilerin toplanması şeklinde de ifade edildiği görülmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2016). Bu çalışmada da uygun örnekleme yöntemi ile bilim merkezine gezi sürecinde ulaşım ve izin açısından sorun yaşamayacak öğrenciler seçilmiştir. Çalışma grubunun cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma grubunun cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	14	51.9
Kız	13	48.1
Toplam	27	100.0

Tablo 1 incelendiğinde 27 kişilik çalışma grubunun %51.9’unu erkek öğrencilerin, %48.1’ini ise kız öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki bireylerin cinsiyete göre dağılımı yakın olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Lyons, Fralick ve Kearn (2009) tarafından 32 madde şeklinde geliştirilen, Ergün ve Balçın (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan 5’li likert tipinde olan “Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Türkçe’ye uyarlanan ölçeğin tüm maddelerine ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.83’tür. Bu çalışmada ise öğrencilerin yanıtlarına ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.89 olarak hesaplanmıştır. Geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış olan ölçek iki faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci faktörü olan ‘bilim insanına yönelik algı’ 11 maddeden, ikinci faktörü ‘mühendisliğe yönelik algı’ 11 maddeden oluşmaktadır. Toplam 22 maddeden oluşan ölçekte ek olarak seçenekli beş soru ve bu beş soru içerisinde yapılan seçime bağlı olarak cevabın nedenini sorgulayan iki aşamalı iki soru yer almaktadır. Ölçek ve içerisinde seçenekli soruların yer aldığı form EK.1’de verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Okul dışı öğrenme ortamında gerçekleştirilen uygulamalara bağlı olarak 4. sınıf öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algılarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma kapsamında Kocaeli Bilim Merkezi ziyaret edilmiştir. Araştırma kapsamında çalışmanın yürütüleceği en uygun okul dışı öğrenme ortamı araştırmacıların yaptığı ön ziyaret ve literatür taraması sonucunda belirlenmiştir. Bu doğrultuda okul dışı öğrenme ortamlarından biri olan Kocaeli Bilim Merkezi, bünyesinde Müslüman bilim insanları ve bu âlimlerin icatlarının yer aldığı Bilimin Sultanları Sergisini ve Işık, Ses ve Çevre konuları dâhilinde birçok düzeneği bulundurulması ve uygulamanın yürütüldüğü okula yakın olması sebeplerine bağlı olarak seçilmiştir. Yürütülen uygulama öncesinde öğrencilerde merak uyandırmak ve motivasyonu sağlamak için kullanılacak gözlem formu araştırmacılar tarafından hazırlanmış bunun yanında çalışmada kullanılacak veri toplama aracı belirlenmiştir. Yapılan hazırlıkların ardından ilçe milli eğitim müdürlüğünden, okul idaresi ve velilerden alınan izinler doğrultusunda 27 kişilik öğrenci grubu 03.03.2018 tarihinde Kocaeli Bilim Merkezine götürülmüştür. Araştırmacılar tarafından “Küçük Bilim İnsanı Gözlemleri” başlıklı gözlem formu öğrencilere dağıtılmış ve bilim merkezi ziyareti boyunca doldurmaları istenmiştir. Öğrencilerin rehber ve öğretmen denetiminde bilim merkezini gezmeleri ve gözlem yapmaları amaçlanmıştır. Kocaeli Bilim Merkezi ziyareti sonrasında öğrencilere Ergün ve Balçın (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algı Ölçeği” uygulanmıştır.

Veri Analizi

Ölçek maddelerine ilişkin veri analizi.

Ölçek maddelerine ilişkin verilerin değerlendirilmesinde SPSS 18.0 paket programından yararlanılmıştır. Ölçekte yer alan 22 maddenin tamamı olumlu madde olduğundan puanlanırken “kesinlikle katılıyorum” (5) puan, “katılıyorum” (4) puan, “kararsızım” (3) puan, “katılmıyorum” (2) puan, “kesinlikle katılmıyorum” (1) puan şeklinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda ölçekten alınabilecek en yüksek puan 110, en düşük puan ise 22 olarak belirlenmiştir.

Öncelikle ölçekten elde edilen puanların normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliği, çarpıklık katsayısı, aritmetik ortalama, ortanca ve mod gibi betimsel istatistikler kullanılarak, grafik ve normallik testleriyle incelenebilir (Büyüköztürk, 2015, s.40). "Grup büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda Shapiro-Wilks, büyük olması durumunda Kolmogorov-Smirnov testi, puanların normalliğine uygunluğunu incelemeye kullanılan iki testtir" (Büyüköztürk, 2015, s.42). Bu çalışmada çalışma grubu 27 kişiden oluştuğundan, grup büyüklüğünün 50'den küçük olması sebebiyle Shapiro-Wilks normallik testi yapılmıştır. Shapiro-Wilks normallik testiyle incelenen, öğrencilerin ölçek toplam puanlarına ilişkin veriler Tablo 2'de ve çarpıklık basıklık katsayısına ilişkin veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin ölçek toplam algı puanlarına ilişkin normallik testi sonuçları

	Shapiro-Wilks		
	İstatistik	Sd	p
Toplam algı puanı	.881	27	.005

Analiz sonucu, istatistiksel (null) hipotez "puanların dağılımı normal dağılımdan anlamlı farklılık göstermez" şeklinde kurulduğu için hesaplanan p-değerinin $\alpha=.05$ 'ten büyük çıkması, bu anlamlılık düzeyinde puanların normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği, uygun olduğu şeklinde yorumlanır (Büyüköztürk, 2015). Tablo 2'ye bakıldığında p değerinin .05'ten küçük çıkması normal dağılımın olmadığını göstermektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin ölçek toplam algı puanlarına ilişkin ortalama, medyan, standart sapma, çarpıklık katsayısı ve basıklık katsayısı sonuçları

	\bar{X}	μ_e	S	Çarpıklık katsayısı	Basıklık katsayısı
Toplam algı puanı	89.25	90.00	13.16	-1.618	5.157

Büyüköztürk (2015)'e göre çarpıklık katsayısı ile basıklık katsayısı değerleri -1,+1 aralığı dışında ise veriler normal dağılım göstermemektedir. Tablo 3'te çarpıklık katsayısı ile basıklık katsayısı değerleri -1,+1 aralığı dışında olduğundan veriler normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Normal dağılım göstermeyen grup içerisinde verilerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testinden yararlanılmıştır.

Seçenekli sorulara ilişkin veri analizi.

Ölçekte yer alan seçenekli beş sorunun analizinde ise betimsel analizden yararlanılmıştır. Öğrencilerin verdiği yanıtların değerlendirilmesinde frekans ve yüzde dağılımlarından yararlanılmıştır.

İki aşamalı sorulara ilişkin veri analizi.

Ölçeğe ek olarak öğrencilere iki tane iki aşamalı çoktan seçmeli ve neden sorgulayan soru yönlendirilmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ise iki aşamalı sorunun çoktan seçmeli kısmı için betimsel analizden; seçilen cevabın nedenini sorgulayan kısmı için ise içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde temel olarak yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öğrencilerin iki aşamalı sorunun ikinci aşamasına verdikleri cevaplardan elde edilen verilerden kodlar ve temalar oluşturulmuş, ayrıca kodlara ilişkin sıklık frekansları, sıklığa bağlı yüzde ve temalara ilişkin yüzdeler belirlenmiştir. Tablolar içerisinde çalışma grubunda yer alan öğrenciler ö1, ö2, ö3,..., ö27 şeklinde simgelenmiştir. Ayrıca her bir tablonun devamında konuyla ilişkili öğrencilerin kendi yazmış oldukları yazılı dokümanlarından yapılan alıntılara yer verilmiştir. Ardından bulgular tanımlanarak yorumlar yapılmıştır.

Veri analizinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla her iki araştırmacı birbirinden bağımsız olarak öğrencilerin iki aşamalı sorularda yer alan neden sorusuna yazdıkları yanıtları okuyarak kodlar oluşturmuştur. Daha sonra kodların tutarlılığın belirlenmesi amacıyla görüş birliği ve görüş ayrılığını kapsayan Miles ve Huberman (1994: 64)'in belirttiği formülle hesaplamalar yapılmıştır. Bu formüle bağlı yapılan hesaplamalar doğrultusunda nitel veriler için yürütülen analizlerin değerlendirme yüzdesi %86 olarak bulunmuştur. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre nitel veri analiz sürecinin güvenilir olması, iki araştırmacı arasındaki değerlendirme yüzdesinin en az %70 düzeyinde olması ile sağlanmaktadır. bu çalışma kapsamında yapılan hesaplamalara bağlı olarak çalışmanın nitel veri analiz sürecinin güvenilir olduğu belirtilebilir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bilim merkezine yapılan gezi sonrasında ilkökul öğrencilerinin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algılarının cinsiyete göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla algı ölçeğinden alınan toplam puanlar cinsiyete göre Mann-Whitney U testi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Öğrencilerin mühendislere ve bilim insanlarına yönelik algılarının cinsiyetlerine göre Mann Whitney U testi sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	S		S	U	p
			O	T			
Mühendisler e yönelik algı	Erkek	4	1	18.25	255.50	31.50	.004
	Kız	3	1	9.42	122.50	0	

Bilim insanlarına yönelik algı	Erkek	Kız	Toplam	Oran (%)	Oran (%)	Oran (%)	Oran (%)	Oran (%)	Oran (%)
Bilim insanlarına yönelik algı	Erkek	4	1	17.14	240.00	0	47.00	*	.032
	Kız	3	1	10.62	138.00				
Toplam	Erkek	4	1	17.93	251.00	0	36.00	*	.008
	Kız	3	1	9.77	127.00				

*p<.05 anlamlılık değeri

Tablo 4'teki bulgular incelendiğinde bilim merkezine yapılan gezi sonrasında ilkököl öğrencilerinin mühendislere yönelik algılarının (U=31.500, p<.05) ve bilim insanlarına yönelik algılarının (U=47.000, p<.05) cinsiyete göre erkek öğrencilerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (U=31.500, p<.05). Erkek öğrencilerin mühendislere yönelik algıları (SO=18.25) kız öğrencilerin mühendislere yönelik toplam algılarına (SO=9.42) göre daha olumludur. Benzer şekilde erkek öğrencilerin bilim insanlarına yönelik algılarının (SO=17.14) kız öğrencilerin algılarına (SO=10.62) göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bilim merkezine yapılan bir gezi sonrasında ilkököl öğrencilerinin mühendis ve bilim insanı olma isteklerinin genel olarak ne düzeyde olduğunu tespit etmek amacıyla frekans ve yüzdeden yararlanılmıştır ve elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Öğrencilerin mühendis ve bilim insanı olma istekleri

	Mühendis olma isteği					Bilim insanı olma isteği				
	Erkek		Kız		Toplam (%)	Erkek		Kız		Toplam (%)
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Evet	7	50.0	7	53.85	51.9	9	64.29	8	61.54	63.0
Hayır	7	50.0	6	46.15	48.1	5	35.71	5	38.46	37.0
Toplam	14	100.0	13	100.0	100.0	14	100.0	13	100.0	100.0

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin %51.9'u (f=14) mühendis olmak istediğini belirtmiştir. Cinsiyet bazında incelediğinde kız öğrencilerin %53.85'i (f=7), erkek öğrencilerin ise %50.0'si (f=7) mühendis olmak istediğini belirtmiştir. Tablo 5'e göre öğrencilerin %63.0'ü (f=17) bilim insanı olmak istediğini belirtmiştir. Cinsiyet bazında incelediğinde kız öğrencilerin %61.54'ü (f=8), erkek öğrencilerin ise %64.29'u (f=9) bilim insanı olmak istediğini belirtmiştir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğrencilerin fen dersine yönelik tutumları genel olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek için dört seçeneğe feneye yönelik tutum sorusu sorulmuştur. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde şeklinde Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Öğrencilerin fene yönelik tutumları

Seçenek	N	%
Feni severim	17	63.0
Fenden hoşlanırım	9	33.3
Fenle hiçbir şekilde ilgilenmem	-	-
Fenden nefret ederim	-	-
Toplam	26	96.3

Tablo 6 incelendiğinde 27 öğrenciden 26 öğrencinin bu soruyu cevapladığı, 1 öğrencinin ise soruyu yanıtlamadığı belirlenmiştir. Yanıt veren öğrencilerin %63.0'ü (f=17) feni sevdiğini, %33.3'ünün (f=9) fenden hoşlandığını belirtirken 'Fenle hiçbir şekilde ilgilenmem' ve 'Fenden nefret ederim' seçeneklerini işaretleyen öğrencinin olmadığı belirlenmiştir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğrencilerin mühendisliğe yönelik tutumları genel olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek için dört seçeneğe mühendisliğe yönelik tutum sorusu sorulmuştur. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde şeklinde Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğrencilerin mühendisliğe yönelik tutumları

Seçenek	N	%
Mühendisliği severim	13	48.1
Mühendislikten hoşlanırım	8	29.6
Mühendislikle hiçbir şekilde ilgilenmem	6	22.2
Mühendislikten nefret ederim	-	-
Toplam	27	100.0

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin %48.1'i (f=13) mühendisliği sevdiğini, %29.6'sı (f=8) mühendislikten hoşlandığını ve %22.2'si (f=6) mühendislikle hiçbir şekilde ilgilenmediğini belirtmiştir. 'Mühendislikten nefret ederim' seçeneğini ise hiçbir öğrencinin işaretlememiştir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğrencilerin yıl içerisinde fen dersini ne düzeyde öğrendiklerine ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla üç seçenekli soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde şeklinde Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Öğrencilerin yıl içerisinde fen dersini ne düzeyde öğrendiklerine ilişkin düşünceleri

Seçenek	n	%
Bu yıl fenden çok şey öğrendim	25	92.6
Bu yıl fen dersinde çok az şey öğrendim	-	-
Bu yıl fen dersinden hiçbir şey öğrenmedim	1	3.7
	26	96.3

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin %92.6’sı (f=25) yıl içerisinde fenden çok şey öğrendiğini belirtirken %3.7’si (f=1) bu yıl fen dersinde hiçbir şey öğrenmediğini belirtmiştir. ‘Bu yıl fen dersinde çok az şey öğrendim’ seçeneğini işaretleyen öğrenci olmazken bir öğrencinin ise bu soruya yanıt vermediği belirlenmiştir.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğrencilerinin mühendis ve bilim insanı olma istekleri ile ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla iki aşamalı soru sorulmuştur. Öğrencilere öncelikle ‘İleride mühendis olmak ister misin? Neden?’ sorusu yönlendirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğrencilerin mühendis olma istekleri ile ilgili düşünceleri

İleride mühendis olmak ister misin? Evet	Öğrencinin kodu	Sıklık frekans (f)	Yüzde (%)
Yaratıcı olma	Ö6, Ö23	2	13.33
Yeni ürünler ortaya koyma-tasarlama	Ö9, Ö12, Ö14, Ö21	4	26.67
Yeni bilgiler öğrenme	Ö9	1	6.66
Komut verme	Ö14	1	6.66
Çizim yapmaları	Ö15	1	6.66
Mesleğe yönelik sevgi	Ö27	1	6.66
Mesleğe ilişkin merak	Ö22	1	6.66
İnsanlara hizmet verme	Ö20	1	6.66
Mühendisliğin matematik ile ilişkili olması	Ö19	1	6.66
Matematiği sevme	Ö19	1	6.66
Güzel bir meslek olması	Ö19	1	6.66
Toplam	14*	15**	100.0

* Soruyu cevaplayan öğrenci sayısıdır. Ö24, Ö25, Ö26 kodlu öğrenciler iki aşamalı bu sorunun nedenine ilişkin açıklama yapmamıştır.

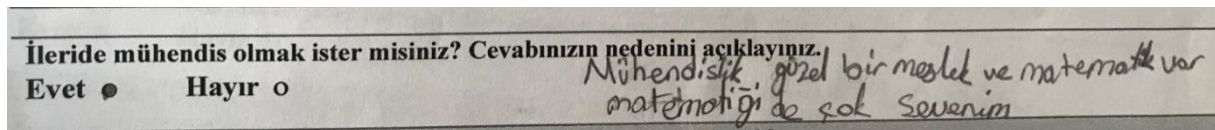
**Öğrencilerin cevaplarının sıklık frekansının toplamıdır.

Hayır	Öğrencinin kodu	Sıklık frekans (f)	Yüzde (%)
Farklı bir mesleğe yönelim	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö16, Ö18	9	60.00
Tıp alanıyla ilgili olma	Ö7	1	6.66
Yorucu ve zor bir iş olma	Ö8, Ö11, Ö13	3	20.00
İlgi alanı olmama	Ö13, Ö17	2	13.33
Toplam	13*	15**	100.0

*Soruyu cevaplayan öğrenci sayısıdır.

**Öğrencilerin cevaplarının sıklık frekansının toplamıdır.

Tablo 9 incelendiğinde öğrenciler %26.67 (f=4) sıklıkla ‘yeni ürünler ortaya koyma-tasarlama’ ve %13.33 (f=2) sıklıkla ‘yaratıcı olma’ gibi nedenlerle ileride mühendis olmak istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ileride mühendis olmak isteme nedenlerinden ‘matematiği sevme’ ve ‘güzel bir meslek olması’ gibi kodlara ilişkin Ö19 kodlu öğrencinin görüşü aşağıda sunulmuştur.

Tablo 9 incelendiğinde öğrenciler %60.00 (f=9) sıklıkla ‘farklı bir mesleğe yönelim’, %20.00 (f=3) sıklıkla ‘yorucu ve zor bir iş olma’ ve %13.33 (f=2) sıklıkla ‘ilgi alanı olmama’ gibi nedenlerle ileride mühendis olmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin ileride mühendis olmak istememe nedenlerinden 'yorucu bir iş olma' koduna ilişkin Ö8 kodlu öğrencinin görüşü aşağıda sunulmuştur.

İleride mühendis olmak ister misiniz? Cevabınızın nedenini açıklayınız.
Evet Hayır Mühendislerin işleri yorucu.

Öğrencilere son olarak 'İleride bilim insanı olmak ister misiniz? Neden?' sorusu yönlendirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Öğrencilerin bilim insanı olma istekleri ile ilgili düşünceleri

İleride bilim insanı olmak ister misiniz? Evet	Öğrencinin kodu	Sıklık frekansı (f)	Yüzde (%)
Düşündüren bir meslek	Ö1	1	5.00
Bilim insanının yaptıklarını merak etme	Ö8	1	5.00
Deneyler yapma	Ö9, Ö27	2	10.00
Yeni şeyler üretme/keşfetme	Ö2, Ö4, Ö9, Ö12, Ö14, Ö15, Ö27	7	35.00
Birçok şey öğrenme isteği	Ö11	1	5.00
Büyük insan olmak isteme	Ö2	1	5.00
Ülkeye katkı sağlama	Ö2, Ö23	2	10.00
İnsanlara yardımcı olma	Ö15	1	5.00
Bilim merakı	Ö13	1	5.00
Bilim ve fene olan sevgi	Ö6, Ö22	2	10.00
Bilim insanı olarak anılma isteği	Ö20	1	5.00
Toplam	15*	20**	100.0

*Soruyu cevaplayan öğrenci sayısıdır. Ö25, Ö26 kodlu öğrenciler iki aşamalı bu sorunun nedenine ilişkin açıklama yapmamıştır.

**Öğrencilerin cevaplarının sıklık frekansının toplamıdır.

Hayır	Sıklık frekansı (f)	Sıklık frekansı (f)	Yüzde (%)
Farklı bir mesleğe yönelim	Ö3, Ö5, Ö7, Ö10, Ö16, Ö17, Ö18, Ö21	8	80.00
Mesleğin zor olması	Ö19	1	10.00
Tıp alanına ilgi	Ö7	1	10.00
Toplam	9*	10**	100.0

*Soruyu cevaplayan öğrenci sayısıdır. Ö24 kodlu öğrenciler iki aşamalı bu sorunun nedenine ilişkin açıklama yapmamıştır

**Öğrencilerin cevaplarının sıklık frekansının toplamıdır.

Tablo 10 incelendiğinde öğrenciler %35.00 (f=8) sıklıkla 'yeni şeyler üretme/keşfetme', %10.00 (f=1) sıklıkla 'ülkeye katkı sağlamak', %10.00 (f=1) sıklıkla 'deneyler yapma' ve %10.00 (f=1) sıklıkla 'bilim ve fene olan sevgi' gibi nedenlerle ileride bilim insanı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ileride bilim insanı olmak isteme nedenlerinden 'yeni şeyler üretme/keşfetme', 'büyük insan olmak isteme', 'ülkeye katkı sağlama' kodlarına ilişkin Ö2 kodlu öğrencinin görüşü aşağıda sunulmuştur.

İleride bilim insanı olmak ister misiniz? Cevabınızın nedenini açıklayınız.
Evet Hayır Çünkü Ben Türkiye Cumhuriyeti için icatlar yapmak ve büyük insanlarda eşit olmak istenir.

Tablo 10 incelendiğinde öğrenciler %80.00 sıklıkla 'farklı bir mesleğe yönelim' gibi nedenlerle ileride bilim insanı olmak istemediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ileride bilim insanı olmak istememe nedenlerinden 'farklı bir mesleğe yönelim' ve 'tıp alanına ilgi' kodlarına ilişkin Ö7 kodlu öğrencinin görüşü aşağıda sunulmuştur.

İleride bilim insanı olmak ister misiniz? Cevabınızın nedenini açıklayınız.
Evet Hayır Ben ileride doktor olmak istiyorum. Çünkü tıp alanıyla ilgilenmekten çok hoşlanırım.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapılan bu araştırmanın sonucunda, bilim merkezine gezi yapan öğrencilerin mühendislere yönelik algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin mühendislere yönelik algılarının kız öğrencilerin mühendislere yönelik algılarına göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Balçın ve Ergün (2017) tarafından ortaokul öğrencilerinin katılımıyla yapılan araştırmanın sonuçları ele alındığında mühendislik algısının cinsiyete göre değişmediği

tespit edilmiştir. Bu bağlamda bilim merkezlerinin öğrencilerin mühendisliğe yönelik olumlu algı oluşturmada etkili olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilere mühendis olma istekleri sorulduğunda %51.9'u mühendis olmak istediğini belirtmiştir. Oysaki literatür incelendiğinde; Balçın ve Ergün (2017) 700 ortaokul öğrencisinin katılımıyla yaptıkları araştırmada öğrencilerin sadece %38.4'ünün mühendis olmak istediğini belirlemiştir. Dolayısıyla bilim merkezinde yürütülen gezinin öğrencilerin mühendis mesleğini seçme algıları üzerinde olumlu bir etki yarattığı ifade edilebilir. Öğrencilerin mühendis olma istekleri cinsiyet bazında incelendiğinde ise; kız öğrencilerin mühendis olma istekleri erkek öğrencilerin mühendis olma isteklerine göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Oysaki literatürde öğrencilerin mühendisliğe yönelik tutum, beceri ve algılarının cinsiyete göre incelendiği araştırmalarda, mühendislik mesleğine ilgi, istek, tutum ve tanımlama konusunda erkekler lehine sonuçlar elde edilmiştir (Nosek, Banaji & Greenwald, 2002; Hyde, 2005; Chachra, Kilgore, Loshbaugh, McCain & Chen, 2008; Mahoney, 2009; Balçın ve Ergün, 2017). Öğrencilerin mühendis algılarının belirlendiği çalışmalarda öğrencilerin genel olarak mühendisliği erkek mesleği olarak düşündükleri görülmektedir (Fralick, Kearn, Thompson & Lyons, 2009; Koyunlu Ünlü ve Dökme, 2017; Çetin ve Asiltürk, 2017; Ergün ve Balçın, 2018a; Ergün & Balçın, 2018b). Walker (2001) erkek egemen toplumlarda mühendislik erkek mesleği olarak düşünüldüğünden araştırma sonuçlarında mühendislik mesleğine ilgi ve tutumun erkekler lehine çıktığını belirtmektedir. Yapılan bu araştırma sonucunda ise kız öğrencilerin gelecekte kariyer olarak mühendisliği seçmek isteme düşüncesinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, bilim merkezlerinin, öğrencilerin 'mühendis erkek olur' şeklindeki basmakalıp düşüncelerini değiştirdiğini göstermektedir. Kim, Park ve Kim (2012) çalışmasında erkek öğrencilerin mühendis kavramını; tasarlayan, icat eden, yaratan ve üreten olarak tanımladıkları sonucuna ulaşmıştır. Literatürde bu çalışma kapsamında öğrencilerin neredeyse yarısı mühendislerin yaratıcı olması ve yeni ürünler ortaya koymasından kaynaklı olarak mühendis olmak istediklerini ifade etmiştir. Bu sonuca bağlı olarak; öğrencilerin insanların gereksinimlerini karşılayarak ülkesine ve insanlığa katkı sağlama, yenilikçi ve üretici olma fikri taşıdıkları söylenebilir. Öğrencilerin bu şekilde düşünmelerinin nedeni bilim merkezi gezisi sırasında bilimin sultanları sergisinde yer alan önemli Müslüman bilim insanlarının insanlık için tasarladığı icatları görmesi, çalışma prensipleri ve amacını yaparak yaşayarak tecrübe etmeleri ile açıklanabilir. Okul dışı öğrenme ortamları, öğrenmeyi destekleme ve tecrübe edinme noktasında önemli bir araçtır (Balkan Kıyıcı ve Yavuz Topaloğlu, 2016). Mühendis olmak istemeyen öğrenciler ise; bu kararlarının nedenini farklı bir meslek seçmek isteme ve mühendisliğin yorucu ve zor bir iş olması ile açıklamıştır.

Öğrencilere mühendisliğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla sorulan seçenekli soru ile öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının (%48.1) mühendisliği sevdiği, %29.6'sının ise mühendislikten hoşlandığı sonucuna varılmıştır. Genel olarak bakıldığında mühendisliğe karşı olumlu bir tutum olduğu görülmektedir. Balçın ve Ergün (2017) tarafından ortaokul öğrencilerinin katılımıyla yapılan araştırmada mühendisliğe karşı tutum incelendiğinde öğrencilerin %39.9'u mühendisliği sevdiğini, %25.8'inin mühendislikten hoşlandığını belirtmiştir. Bu sonuç, yapılan bu araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Okul dışı öğrenme ortamları, hayatın içinde ve gerçek nesnelere var olan zengin öğrenme ortamları sunarak öğrencilerin olgu, olay ve objelerle etkileşim içinde olmasını, bilgilerini uygulayabilme ve günlük yaşama aktarabilme fırsatı bulmalarını; merak, ilgi, tutum ve motivasyon gibi duygularını canlı tutulmasını sağlamaktadır (Meredith ve diğ., 1997; Ramey Gassert, 1997). Bu bağlamda bilim merkezlerinin öğrencilerin mühendisliğe yönelik olumlu tutum geliştirmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Yapılan bu araştırmada bilim merkezine yapılan gezi sonrasında 4. sınıf öğrencilerinin bilim insanlarına yönelik algılarının cinsiyete göre araştırılmış ve anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kemaneci (2012) tarafından yapılan araştırmada da üstün yetenekli ortaokul öğrencilerinin bilim insanı hakkındaki düşüncelerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu araştırmada erkek öğrencilerin bilim insanlarına yönelik algılarının kız öğrencilerin bilim insanlarına yönelik algılarına göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan farklı olarak Balçın ve Ergün (2018) tarafından 5. ve 6. sınıf öğrencileri ile yapılan araştırmada kız öğrencilerin bilim insanına yönelik algı düzeyinin, erkek öğrencilerin algı düzeyine göre daha yüksek olduğu; fakat istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Güler ve Akman (2006) yaptıkları araştırma sonrasında formal eğitimin her kademesinde bulunan öğrencilere bilim ve bilim insanı ile ilgili gerçekçi bir imaj kazandırmak için farklı ortamlarda, çeşitli programlar oluşturulmasını önermişlerdir. Kibar Kavak (2008) tarafından ise bilim insanlarının sadece laboratuvar ortamında değil farklı ortamlarda da çalışma yapabildiklerini, bilimsel çalışmanın bir ekip çalışması olduğunu öğrencilere kavratmak amacı ile sınıf dışı etkinliklerin, gezi, gözlem, inceleme ve araştırmaların yapılabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında bilim merkezinin öğrencilerin bilim insanı algısı üzerinde etkisi olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada bilim merkezini ziyaret eden öğrencilere bilim insanı olma istekleri sorulduğunda öğrencilerin %63.0'u bilim insanı olmak istediğini belirtmiştir. Dolayısıyla bilim merkezinde yürütülen gezinin öğrencilerin bilim insanı olma algıları üzerinde olumlu bir etki yarattığı ifade edilebilir. Başka bir araştırma sonucunda ise öğrencilerin %70.10'u ilerde bilim insanı olmak istediği sonucuna ulaşılmıştır (Nuhoğlu ve Afacan, 2011). Bu araştırmada cinsiyet bağlamında incelendiğinde ise erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek frekansta bilim insanı olmak istediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalarda öğrencilerin çoğunluğunun bilim insanını erkek olarak belirttiği tespit edilmiştir (Flick, 1990; Barman, 1997; Burton & Huber, 1995; Fung, 2002; Kaya, Doğan & Öcal, 2008; Losh, Wilke & Pop, 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Yontar Toğrol, 2000; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Narayan, Park, Peker & Suh, 2013;). Bu durumun nedeni; öğrencilerin genelde bildikleri ve bilim merkezinde gördükleri bilim insanlarının erkek olmasıyla ilişkili olabilir. Balçın ve Ergün (2018) yaptıkları araştırmada öğrencilerin %49.10'unun bilim insanı olmak istediği, cinsiyet bağlamında incelendiğinde ise yapılan bu araştırma sonucundan farklı olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla oranla bilim insanı olmak istediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bu araştırmada elde edilen diğer bir sonuç olarak bilim insanı olmak isteyen öğrenciler yeni şeyler üretme/keşfetme, ülkeye katkı sağlama, deneyler yapma ve bilim ve fene olan sevgi gibi nedenlerle ilerde bilim insanı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuca paralel olacak şekilde; Balkı, Çoban ve Aktaş (2003), çalışmalarında

öğrencilerin çoğunluğunun bilim insanı olarak “keşif, icat ve buluş yapardım” şeklinde açıklamalarda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bilim insanı olmak istemeyen öğrencilerin çoğunluğu ise; bu kararlarının nedenini farklı bir meslek seçmek isteme olarak açıklamıştır. Genel olarak incelediğinde ise okul dışı öğrenme ortamlarından bilim merkezlerinin öğrencilerin bilim insanı algılarında olumlu etkiler yarattığı ve onları fene, bilime, deneylere yönlendirdiği düşünülmektedir.

Öğrencilere yönlendirilen seçenekli soru sonucunda, soruyu yanıtlayan öğrencilerin yarısından fazlasının (%63.0) feni sevdiğini, bir kısmının ise fenden hoşlandığı (%33.3) sonucuna ulaşılırken, fen ile ilgili olumsuz düşünceye sahip öğrencilerin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bir öğrenci bu yıl fen dersinde hiçbir şey öğrenmediğini belirtirken, öğrencilerin büyük bir kısmının (%92.6) yıl içerisinde fenden çok şey öğrendiği sonucuna varılmıştır. Balçın ve Ergün (2017) tarafından yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin birçoğunun (%85.7) bu yıl fen dersinde çok şey öğrendiğini belirtilmiştir. Bilim merkezine yapılan gezi sonrası bu oranın fazla olması, bilim merkezinin öğrencilerin olumlu fen tutumlarında etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Okul dışı öğrenme ortamları ile değiştirilen, geliştirilen ve zenginleştirilen öğrenme ortamları öğrencinin fene, bilime ve öğrenmeye karşı olan bakış açısı, tutum ve ilgisinin farklılaşmasını sağlamaktadır (Dori & Tal, 2000; Jarvis & Pell, 2002; Ash, 2003; Falk & Adelman, 2003; Tenenbaum, Rappolt Schlichtmann & Zanger, 2004; Rickinson, Dillon, Tearney, Morris, Choi, Saunders, Benefield, 2004; Braund & Reiss, 2006; Pedretti, 2006; Lakin, 2006; Bozdoğan ve Yalçın, 2006; Wulf ve diğ., 2009). Sonuç olarak, bilim merkezi gezisine katılan öğrencilerin mühendis, mühendislik ve bilim insanı algılarının genel anlamda olumlu yönde olduğu, literatürde yapılan çalışma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında bilim merkezi gezisinin öğrencilerin algıları üzerinde olumlu bir etki yarattığı ifade edilebilir.

Öneriler

Okul dışı öğrenme ortamlarından bilim merkezlerinin öğrencilerin mühendislik ve bilim insanı algılarında etkili olduğu düşünülmektedir. Bilim merkezlerinde karma yöntem araştırmaları ile farklı sınıf düzeylerinde deneysel çalışmaların yapılabileceği önerilmektedir. Ayrıca araştırma daha geniş bir örneklem grubu ile farklı yöntem ve desenlerin kullanımıyla tekrarlanabilir.

Öğrencilerde mühendisliğe, mühendislere ve bilim insanlarına yönelik daha olumlu algılar oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir. Öğrencilerin kariyer seçimlerinde mühendis ve bilim insanı olma isteklerindeki farkın en aza indirilmesine yönelik çalışmaların yapılması ve bu süreçte farklı okul dışı öğrenme ortamlarından da yararlanılması önerilmektedir. Buna ek olarak mühendislik ve bilim insanı kariyerlerine ilişkin ifadelerin genel olarak yer aldığı fen bilimleri ders kitaplarında mühendisliğe ve bilim insanlarına çok daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öğrencilerde daha olumlu algı yaratılabilir. Ayrıca mühendisliğin ve bilim insanlarının sadece fen alanında çalışmalar yapmadığı algısını öğrencilerde oluşturmak amacıyla farklı ders kitaplarında da yer verilmesi gerekmektedir.

Öğrencilerin kariyer seçimine ilişkin düşünceleri yaşantıları boyunca değişebileceğinden, gelecekte mühendis ve bilim insanı olma istekleri ile ilgili olarak uzun süreli boylamsal araştırmalar yapılabilir.

Öğrencilerde mühendislere ve bilim insanlarına yönelik olumlu algı ve tutum, bu kariyerlere yönelik ilgi oluşturmak amacı ile çeşitli kurum ve kuruluşlara, çalışma alanlarına geziler düzenlenerek öğrenciler mühendisler ve bilim insanları ile karşı karşıya getirilebilir. Ayrıca bu alanlarda bilim şenlikleri gerçekleştirilebilir ve bu süreçte öğrencilerin aktif olmaları sağlanabilir. Öğrenciler erken yaşlarda STEM disiplinlerinin önemi hakkında bilgilendirilebilir ve ileriki kariyer seçimlerinde STEM disiplinlerine yönelik ilgisi olanlara mesleki rehberlik yapılabilir.

Kaynakça

- Altıntaş, F. ve Hakverdi Can, M. (2014, Eylül). *Toprak Bilincinin Gelişmesinde İnfomal Eğitim Ortamının Etkisi*. Sözel bildiri, XI. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Adana.
- Anderson, D., & Piscitelli, B. (2002). Parental recollections of childhood museum visits. *Museum National*, 10(4), 26–27.
- Ash, D. (2003). Dialogic Inquiry in life science conversations of family groups in a museum. *Journal of Research in Science Teaching*, 40(2), 138-162. doi: 10.1002/tea.10069
- Bakioğlu, B. ve Karamustafaoğlu, O. (2014). Okul dışı ortamlarda fen eğitimi: diyaliz merkezine teknik bir gezi. *Turkish Journal of Teacher Education*, 3(2), 15-26.
- Balçın, M. D. ve Ergün, A. (2017, Nisan). *Ortaokul Öğrencilerinin Mühendislik Algılarının Belirlenmesi*. Sözel bildiri, I. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu (USEAS2017), Antalya.
- Balçın, M. D., & Ergün, A. (2018). Secondary school students' perceptions and attitudes about scientists. *European Journal of Education Studies*, 4(4), 66-93. doi: 10.5281/zenodo.1206989
- Balkan Kıyıcı, F., & Yavuz Topaloğlu, M. (2016). A scale development study for the teachers on out of school learning environments. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences (MOJES)*, 4(4), 1-13.
- Balkı, N., Çoban, A. K. ve Aktaş, M. (2003). İlköğretim öğrencilerinin bilim ve bilim insanına yönelik düşünceleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 11-17.
- Barman, C. (1997). Students' views of scientist and science: results from a national study. *Science and Children*, 35, 18-23.
- Benton, G. M. (2013). The role of intrinsic motivation in a science field trip. *Journal of Interpretation Research*, 18(1), 71-82.
- Boisvert, D. L., & Slez, B. J. (1994). The relationship between visitors' characteristics and learning associated behaviors in science museum discovery space. *Science Education*, 78(2), 137-148.
- Bozdoğan, A. E. (2008). Planning and evaluation of field trips to informal learning environments: case of the 'energy park'. *Journal of Theory and Practice in Education*. 4 (2), 282-290.

- Bozdoğan, A. E. ve Yalçın, N. (2006). Bilim merkezlerinin ilköğretim öğrencilerinin fene karşı ilgi düzeylerinin değişmesine ve akademik başarılarına etkisi: enerji parkı. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(2), 95-114.
- Braund, M., & Reiss, M. (2006). Towards a more authentic science curriculum: the contribution of out-of-school learning. *International Journal of Science Education*, 28(12), 1373-1388. doi:10.1080/09500690500498419
- Brophy, S., Klein, S., Portsmore, M., & Rogers, C. (2008). Advancing engineering education in P-12 classrooms. *Journal of Engineering Education*, 97(3), 369 - 386.
- Burton, G. M., Huber, R. A. (1995). What do children think scientist look like?. *School Science and Mathematics*, 95(7), 371-376.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (21. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri (20. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carrier, S. J. (2009). The effects of outdoor science lessons with elementary school students on preservice teachers' self-efficacy. *Journal Of Elementary Science Education*, 21(2), 35-48.
- Chachra, D., Kilgore, D., Loshbaugh, H., McCain, J., & Chen, H. (2008, June). *Being And Becoming: Gender And Identity Formation Of Engineering Students. Research Brief*. Proceedings of the ASEE Annual Conference, Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED540686.pdf> on 25 July 2018.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi (2. Baskı)*. Yüksel Dede ve Selçuk Beşir Demir (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çetin, B. Y. ve Asiltürk, E. (2017). Ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinin mühendislik imajları. *The Journal of New Trends in Educational Sciences*, 1(1), 55-66.
- Dawson, B., & Trapp, R. G. (2001). *Probability & related topics for making inferences about data. Basic&Clinical Biostatistics (3rd Edition)*. Lange medical Books/McGraw-Hill Medical Publishing Division, 69-72.
- Dori, Y. J., & Tal, R. T. (2000). Formal and informal collaborative projects: Engaging in industry with environmental awareness. *Science Education*, 84(1), 95-113. doi: 10.1002/(SICI)1098-237X(200001)
- Ergün, A., & Balçın, M. D. (2017). Turkish adaptation of questionnaire on attitudes towards engineers and scientists. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(1), 103-113. doi: 10.26822/iejee.2017131891
- Ergün, A. ve Balçın, M. D. (2018a, Mart). *Ortaokul Öğrencilerinin Mühendis Algılarının Çizimler Aracılığıyla Belirlenmesi*. Sözel bildiri, Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi, Afyon.
- Ergün, A., & Balçın, M. D. (2018b). Perceptions and attitudes of secondary school students towards engineers and engineering. *Journal of Education and Practice*, 9(10), 90-106.
- Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: formal, non-formal, and informal education. *Journal of Science Education and Technology*, 16(2), 171-190.
- Falk, J. H., & Adelman, L. M. (2003). Investigating the impact of prior knowledge and interest on aquarium visitor learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 40(2), 163-176. doi: 10.1002/tea.10070
- Falk, J., & Dierking, L. (1997). School field trips: assessing their long-term impact. *Curator*, 40(3), 211-218.
- Flick, L. (1990). Scientist in residence program improving children's image of science and scientists. *School Science And Mathematics*. 90(3), 204-214.
- Fralick, B., Kearn, J., Thompson, S., & Lyons, J. (2009). How middle schoolers draw engineers and scientists. *Journal of Science Education and Technology*, 18(1), 60-73. doi: 10.1007/s10956-008-9133-3
- Fung, Y. Y. H. (2002). A comparative study of primary and secondary school students' images of scientists. *Research in Science and Technological Education*, 20, 199-213.
- Guisasola, J., Morentin, M. & Zuza, K. (2005). School visits to science museums and learning sciences: a complex relationship. *Physics Education*, 40(6), 544-549.
- Güler, T. ve Akman, B. (2006). 6 yaş çocuklarının bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 55-66.
- Holmes, J. A. (2011). Informal learning: student achievement and motivation in science through museum-based learning. *Learning Environments Research*, 14(3), 263-277.
- Howe, R. W., & Disinger, J. F. (1988). *Teaching Environmental Education Using Out-Of-School Settings And Mass Media*. <https://www.ericdigests.org/pre-9215/mass.htm> adresinden alınmıştır.
- Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American psychologist*, 60(6), 581-592.
- Jarvis, T., & Pell, A. (2002). The effect of the challenger experience on elementary children's attitudes to science. *Journal of Research in Science Teaching*, 39, 979-1000.
- Jarvis, T., & Pell, A. (2005). Factors influencing elementary school children's attitudes toward science before, during and after a visit to the UK national space center. *Journal of Research in Science Teaching*, 42(1), 53-83. doi: 10.1002/tea.20045
- Kaya, O. N., Doğan, A., & Öcal, E. (2008). Turkish elementary school students' images of scientists. *Eurasian Journal of Educational Research*, 32, 83-100.
- Kemaneci, G. (2012). *Üstün Yetenekli Öğrencilerin Bilim İnsanı Hakkındaki İmajlarının Araştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kennedy, T., & Odell, M. (2014). Engaging students in STEM education. *Science Education International*, 25(3), 246-258.
- Kıbar Kavak, G. (2008). Öğrencilerin Bilime Ve Bilim İnsanına Yönelik Tutumlarını Ve İmajlarını Etkileyen Faktörler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kim, H. Y., Park, S. K., & Kim, Y. M. (2012). A comparative study of middle school students images and perceptions of scientist, technician and engineer. *Journal of the Korean Association for Science Education*, 32(1), 64-81.
- Koosimile, A. (2004). Out-of-school experiences in science classes: problems, issues and challenges in Botswana. Research Report. *International Journal of Science Education*, 26(4), 483-496.
- Korkmaz, H. ve Kavak, G. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilime ve bilim insanına yönelik imajları. *İlköğretim Online*, 9(3), 1055-1079.
- Koyunlu Ünlü, Z. ve Dökme, İ. (2017). Özel yetenekli öğrencilerin fetemm'in mühendisliği hakkındaki imajları. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 196-204.
- Lakin, L. (2006). Science beyond the classroom. *Journal of Biological Education*, 40(2), 88-90. doi: 10.1080/00219266.2006.9656021
- Losh, S. C., Wilke, R., & Pop, M. (2008). Some methodological issues with "draw a scientist test" among young children. *International Journal of Science Education*, 30, 773-792.
- Lyons, J., Fralick, B., & Kearns, J. (2009). *A Survey of Middle Schoolers' Perceptions towards Engineers and Scientists*. Annual Conference of the American Society for Engineering Education, Honolulu, HI.
- Mahoney, M. P. (2009). Student attitude toward STEM: Development of an instrument for high school STEM-based programs (Unpublished doctoral dissertation), The Ohio State University.
- Meredith, J. E., Fortner, R. W., & Mullins, G. W. (1997). Model of affective learning for non-formal science education facilities. *Journal of Research in Science Teaching*, 38(8), 805-818. doi: 10.1002/(SICI)10982736(199710)34:8<805::AID-TEA4>3.0.CO;2-Z
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage Publication.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf> adresinden alınmıştır.
- Narayan, R., Park, S., Peker, D., & Suh, J. (2013). Students' images of scientists and doing Science: An international comparison study. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 9(2), 115-129.
- National Research Council [NRC]. (2009). *Learning science in informal environments: People, places, and pursuits*. Washington, DC: National Academies Press.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., Greenwald, A. G. (2002). Math= male, me= female, therefore math≠ me. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 44.
- Nuhoğlu, H. ve Afacan, Ö. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 279-298.
- Okur Berberoğlu, E., & Uygun, S. (2013). Sınıf dışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişiminin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 32-42.
- Pedretti, E. (1997). Septic tank crisis: a case study of science, technology and society education in an elementary school. *International Journal of Science Education*, 19(10), 1211-1230. doi :10.1080/0950069970191007
- Pedretti, E. (2006). Editorial: informal science education: critical conversations and new directions. *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*, 6(1), 1-9. doi: 10.1080/14926150609556683
- Ramey Gassert, L. (1997). Learning science beyond the classroom. *The Elementary School Journal*, 97(4), 433-450.
- Rickinson, M., Dillon, J., Tearney, K., Morris, M., Choi, M. Y., Saunders, D., Benefield, P. (2004). *A review of research on outdoor learning*. Shrewsbury, UK: National Foundation for Educational Research and King's College London.
- Salmi, H. S. (1993). *Science centre education: Motivation and learning in informal education*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Helsinki University Department of Teacher Education, Helsinki, Finland.
- Stoelmayer, S., & Gilbert, J. (2003). *Informal Chemical Education*. In *International Handbook of Science Education*. Part One. Netherlands: By Kluwer Academic Publishers.
- Tatar, N. ve Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896.
- Tenenbaum, H. R., G. Rappolt-Schlichtmann, & V. V. Zanger. (2004). Children's learning about water in a museum and in the classroom. *Early Childhood Research Quarterly*, 19(1), 40-58.
- Türkmen, H. (2010). İnfomal (sınıf dışı) fen bilgisi eğitimine tarihsel bakış ve eğitimimize entegrasyonu. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39), 46-59.
- Türkmen, H. (2015). İlkokul öğretmenlerin sınıf dışı ortamlardaki fen öğretimine bakış açıları. *Journal Of European Education*, 5(2), 47-55.
- Walker, M. (2001.) Engineering identities. *British Journal of Sociology of Education*, 22, 75-89. doi: 10.1080/01425690020030792
- Wellington, J. (1990). Formal and informal learning in science: the role of the interactive science centers. *Physics Education*, 25, 247-252.
- Wulf, R., Mayhew, L. M., & Finkelstein, N. D. (2009). *Impact of Informal Science Education on Children's Attitudes About Science*. AIP Conference Proceedings. 1179(1), 93-96.

Yavuz, M. ve Balkan Kıyıcı, F. (2012, Haziran). *İnformel Öğrenme Ortamlarının İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı Kaygı Düzeylerinin Değişmesine ve Akademik Başarılarına Etkisi: Hayvanat Bahçesi Örneği*. Sözel bildiri, X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde.

Yavuz Topaloğlu, M. (2016). Sosyobilimsel konulara dayalı okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin kavramsal anlamalarına ve karar verme becerilerine etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Yavuz Topaloğlu, M. ve Balkan Kıyıcı, F. (2017). Hidroelektrik santral gezisinin ortaokul öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisi. *Mersin Üniversitesi (MEÜ) Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1151-1172.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9.baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yontar Toğrol, A. (2000). Öğrencilerin bilim insanı ile ilgili imgeleri. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), 49–57.

Summary

Problem Statement: *Out-of-school learning is considered as an important complementary of the educational process implemented in schools. This can be ascribed to the significantly higher amount of out-of-school time spent by students. Accordingly, the social environments in which individuals spend their time are regarded as out-of-school environments to the extent that these environments are utilized in a planned manner in accordance with the school. Out-of-school environments provide students with several opportunities that can't be offered in school environments, thus improving the perceptions, motivation and interest of students towards science and learning. In brief, life experiences gained by students at school and out-of-school environments are highly effective on their academic success and their future positions in the society as individuals.*

In the current age of information and technology, countries' requirements for well-educated engineers and scientists hold growing importance due to their production-oriented policies. In this context, these two professions can be regarded among the fields that are likely to give shape to a country's future and improve its economy and life standards. In consideration of countries' modernization and leadership efforts, determination of children's perceptions towards these two professions holds even greater importance, since the future of the country depends on today's children, hence the saying "as the tree is bent, so is the tree inclined".

Purpose of the Study: *On the basis of the mentioned rationale, the present research aims to determine the perceptions of primary school children towards engineering and science after a visit organized at Kocaeli Science Center which can be regarded as an out-of-school learning environment.*

Method(s): *Convergent parallel design was used in the research. The study group consists of 27 fourth grade students receiving education in a primary school located in Gölcük district of Kocaeli Province as of 2017-2018 academic year. The "Questionnaire on Attitude towards Engineers and Scientists" in likert-5 form adapted into Turkish by Ergün and Balçın (2017) was used as the data collection tool. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale for all items is 0.83, whereas Cronbach's Alpha reliability coefficient for this research was calculated as 0.83. The scale consists of two factors, namely "students' perception of scientists" and "students' perception of engineering". The overall scale consists of 22 items in total, and five additional multi-choice questions are also included. The scale was applied on students following the visit organized at Kocaeli Science Center. SPSS 18.0 software package was used for data evaluation. Mann-Whitney U test, among non-parametric tests, was used in the analysis of students' responses to the questionnaire.*

Findings and Discussions: *The obtained data show that, there is a statistically significant difference between student perceptions of scientists and engineers, and their genders. Male students were found to have more favorable perception towards both scientists and engineering as compared to female students. Descriptive and content analyses were used in the analysis of 5 multi-choice questions which were included in the data collection tool.*

48.1% of the students stated that they loved engineering and 29.6% stated that they liked engineering, whereas 51.9% stated that they wanted to be an engineer. In a gender based evaluation, 50.0% of the male students and 53.85% of the female students stated that they wanted to be an engineer. In the case of science, 63.0% and 33.3% of the students stated that they loved and liked engineering, respectively. 92.6% of the students stated that they have learned a lot from science courses in the current academic year. When the students were asked of their intention as to whether they wanted to be a scientist, 63.0% gave a positive response. In a gender based evaluation, 64.29% of the male students and 61.54% of the female students stated that they wanted to be a scientist.

Conclusions and Recommendations: *Consequently, male students were found to have a higher perception towards engineering and scientists as compared to female students. Science centers, as out-of-school learning environments, are considered to be effective on the engineering and scientist perceptions of students. In addition to this research, implementation of mixed method researches and experimental works in different out-of-school environments is also recommended. On the basis of the finding that female students have lower perception of engineering and science as compared to male students, further research on establishing a higher perception of science and engineering among female students is recommended.*

EK- 1: Mühendislere ve Bilim İnsanlarına Yönelik Algı Ölçeği

Ad-Soyad		Değerli öğrenciler, Bu çalışma sizlerin mühendislik algılarını belirlemek için yapılmaktadır. Aşağıda verilen ifadelere göre vereceğiniz cevapların karşılığı 1’den 5’e kadar derecelendirilmiş olup, 1 derecesi “Kesinlikle katılmıyorum”, 5 derecesi ise “Kesinlikle katılıyorum” anlamına gelmektedir. Sonraki tabloda sizin için uygun olanları işaretledikten sonra ardından gelen bölümde ise verilen soruyu cevaplayınız. Vereceğiniz samimi cevaplar, araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini olumlu yönde etkileyeceğinden son derece önemlidir.
Sınıf		
Cinsiyet	☐ Erkek ☐ Kız	

İfadeler		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Emin değilim	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1	Mühendisler birçok farklı iş yaparlar.	①	②	③	④	⑤
2	Mühendisler yaratıcı insanlardır.	①	②	③	④	⑤
3	Mühendisler çok para kazanırlar.	①	②	③	④	⑤
4	Mühendisler insanların hayatlarını kolaylaştırırlar.	①	②	③	④	⑤
5	Mühendislerin iyi sorun çözücü olmaları gerekir.	①	②	③	④	⑤
6	Mühendisler bir sorunu çözmenin daima en iyi yolunu kabul ederler.	①	②	③	④	⑤
7	Mühendisler düşüncelerini anlatmak için farklı birçok yol kullanırlar.	①	②	③	④	⑤
8	Mühendislerin matematikte iyi olmaları gerekir.	①	②	③	④	⑤
9	Mühendisler işlerinin çoğunu beyinlerini kullanarak yaparlar.	①	②	③	④	⑤
10	Mühendisler yeni bilgiler keşfederler.	①	②	③	④	⑤
11	Mühendisler yeni şeyler tasarlarlar.	①	②	③	④	⑤
12	Bilim insanları farklı birçok iş yaparlar.	①	②	③	④	⑤
13	Bilim insanları yaratıcı insanlardır.	①	②	③	④	⑤
14	Bilim insanları çok para kazanırlar.	①	②	③	④	⑤
15	Bilim insanları insanların hayatlarını kolaylaştırırlar.	①	②	③	④	⑤
16	Bilim insanlarının iyi sorun çözücü olmaları gerekir.	①	②	③	④	⑤
17	Bilim insanları bir sorunu çözmenin daima en iyi yolunu kabul ederler.	①	②	③	④	⑤
18	Bilim insanları düşüncelerini anlatmak için farklı birçok yol kullanırlar.	①	②	③	④	⑤
19	Bilim insanlarının matematikte iyi olmaları gerekir.	①	②	③	④	⑤
20	Bilim insanları işlerinin çoğunu beyinlerini kullanarak yaparlar.	①	②	③	④	⑤
21	Bilim insanları yeni bilgiler keşfederler.	①	②	③	④	⑤
22	Bilim insanları yeni şeyler tasarlarlar.	①	②	③	④	⑤

Sizin için en uygun ifadeyi belirtiniz.	☐	Mühendisliği severim.
	☐	Mühendislikten hoşlanırım.
	☐	Mühendislikle hiçbir şekilde ilgilenmiyorum.
	☐	Mühendislikten nefret ederim.
Sizin için en uygun ifadeyi belirtiniz.	☐	Feni severim.
	☐	Fenden hoşlanırım.
	☐	Fenle hiçbir şekilde ilgilenmiyorum.
	☐	Fenden nefret ederim.
Sizin için en uygun ifadeyi belirtiniz.	☐	Bu yıl fen dersinde çok şey öğrendim.
	☐	Bu yıl fen dersinde çok az şey öğrendim.
	☐	Bu yıl fen dersinde hiçbir şey öğrenmedim.

İleride mühendis olmak ister misiniz? Cevabınızın nedenini açıklayınız.

Evet Hayır

İleride bilim insanı olmak ister misiniz? Cevabınızın nedenini açıklayınız.

Evet Hayır

Annelerin Farklı Kültürde Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma: Amsterdam Örneği

A Qualitative Study on Mothers' Views on Child Rearing in Different Cultures: The Case of Amsterdam

Raziye YÜKSEL¹

Haktan DEMİRCİOĞLU²

Geliş Tarihi: 29.11.2018 / Düzenleme Tarihi: 21.01.2019 / Kabul Tarihi: 18.03.2019

Özet

Her toplumun kültüre özgü değerleri vardır. Kültüre özgü bu değerler, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarını belirleyebilir. Toplumcu değerleri içinde barındıran bir toplumdaki bireyci değerleri ön planda tutan bir topluluğa göç eden, ebeveynlerin çocuk yetiştirirken kendi kültürel kimliklerini sürdürüp sürdürmedikleri, çocukları ile iletişim kurarken hangi kültürel kodları ne gibi sebeplerden dolayı benimsedikleri kültürel bağlamda derinlemesine incelenmesi gerektiği düşünülen bir konudur. Hollanda'da yaşayan Türk kökenli annelerin farklı kültürde çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın çalışma grubunu en az 10 senedir Amsterdam'da yaşayan 14 Türk kökenli anne oluşturmuştur. Nitel araştırma yöntemi ile tasarlanan bu çalışmada anne görüşlerinin incelenmesi amacıyla "disiplin yöntemleri", "kontrol" ve "Hollanda kültürüne özgü etkiler" temaları üzerinden annelerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Hollanda'da yaşayan Türk kökenli annelerin çocuk yetiştirirken farklı görüşleri benimsediği, çocuk yetiştirme konusunda bireysel amaç ve özerkliğe önem veren bir toplum içinde annelerin geleneksel toplulukçu değerlerini göz ardı etmediği ancak din, dil, eğitim ve kültürel farklılıklardan dolayı birtakım zorluklarla karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir. İlgili bulgular literatür çerçevesinde tartışılmış olup annelere, araştırmacılara öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk yetiştirme, Anne-çocuk etkileşimi, Disiplin Yöntemleri, Kontrol, Kültüre Özgü Etki.

Abstract

Each society has its own culture-specific values. These culture-specific values can determine the attitudes and behaviors of parents towards child rearing. It requires an in-depth examination within the cultural context to understand whether parents maintain their cultural identities while raising and rearing their children and, for what reasons and which cultural codes they adopt when communicating with their children. The study population consists of mothers of Turkish origin living in Amsterdam, the capital of the Netherlands for at least 10 years and 14 mothers determined by the snowball method are included in the study. In this study, which was designed by qualitative research method, in-depth interviews were conducted with mothers in order to examine mother's views, based on the themes "disciplinary methods", "controlling", and "effects specific to Dutch culture". In conclusion, it is concluded that the mothers in the study population adopt different behavior styles while raising children in another culture. In a society that attaches importance to individual values and autonomy in raising children, mothers do not disregard traditional collectivist values, but sometimes face some difficulties. Related findings were discussed in the light of literature and depending on these findings, some recommendations is proposed for mothers and researchers.

Keywords: Child rearing, Mother-child interaction, Discipline Methods, Control, Culture Specific Effect.

1. Giriş

Her kültürün, kendine özgü çocuk yetiştirme tutumları vardır. Çocuk yetiştirme tutumları; toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği gibi, o toplumdaki aileler arasında da farklılıklar gösterebilir. (Kulaksızoğlu, 2017: 117). Baumrind'in (1967, 1971) otoriter, demokratik ve izin verici olarak belirlediği üç temel davranış stili ebeveynlik uygulamalarındaki bireysel farklılıkların açıklanmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, alan yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde anne baba tutumlarının farklı şekillerde ele alınmış olduğu görülmektedir. Baumrind'in yaklaşımını esas alarak araştırmalar yapan araştırmacılar ebeveyn stillerini talepkarlık ve duyarlılık unsurları üzerinden yetkin, yetkeci, izin verici ve ihmalkâr-rededen şeklinde ele almıştır (Maccoby ve Martin, 1983; Steinberg, Mounts, Lamborn ve Dornbusch, 1992; Darling ve Steinberg, 1993). Özgüven (2010) ana baba tutumlarını baskıcı ve otoriter, demokratik, koruyucu, ilgisiz, aşırı hoşgörülülük-gevşek, dengesiz-kararsız, çocuğu reddetme ve anne babanın çocuk ayırma tutumu şeklinde sınıflandırmıştır.

Otoriter tutum; ebeveyn kontrolünün yüksek, ebeveyn sıcaklığının, ilgisinin düşük olduğu çocuk yetiştirme stildir

¹ raziye.yuksel@hacettepe.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-9620-9081

² Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü. hdemircioglu@hacettepe.edu.tr.
ORCID ID: 0000-0002-5092-1698

(Baumrind, 1971; 1989). Kısıtlayıcı, cezalandırıcı ve çocuğun bireyselliğine olanak vermeyerek kural koyma alışkanlığı olan otoriter ebeveynler, çocuklarından kendi kural ve prensiplerine göre hareket etmesini beklerler ve çocuklarına sorgulama, tartışma, kendi kararlarını verme fırsatı tanımazlar (Yavuzer ve Demir, 2016: 69). Aile içinde genellikle ceza ön planda tutulmaktadır. Ceza yöntemleri aileden aileye değişse de amaç aynıdır. Cezanın amacı, çocuğun evdeki ve çevredeki kurallara uymasını sağlamaktır. Ceza dayak, suçlama, aşağılama, ayıplama veya korkutma olarak kendini gösterebilir. Çocuk, her attığı adımda yanlış yapma korkusu yaşayabilir (Yörükoğlu, 2012:199).

Aşırı koruyucu tutum; ebeveynin çocuğu aşırı koruduğu, çocuğa gereğinden fazla kontrol ve özen gösterdiği çocuk yetiştirme stildir (Yavuzer, 2017:138). Aile içinde bu tutumu sergileyen anne, baba, büyük anne, büyük baba gibi çocuğun yakın çevresinde bulunan yetişkinler çocuğun yapması gereken birçok şeyi, çocuk üzülmesin, yorulmasın, zorlanmasın düşüncesi ile kendileri yaparlar (Tuzcuoğlu, 2004:39). Aşırı koruyucu tutumda yetişen bir çocuk günlük yaşamda bağımsız olarak karar vermekte güçlük yaşayabilir (Eldeleklioğlu,1996).

Tavizkar tutum; aile içi ilişkilerde ilgi ve şefkatin yüksek, kontrolün düşük olduğu çocuk yetiştirme stildir. Bu tutuma sahip ebeveynler, çocuğun isteklerini, dürtülerini ve hareketlerini kabul eder, olumlu bir tavır sergiler (Baumrind, 1966). Tavizkar tutum sergileyen ebeveynler çocuklarının isteklerini kayıtsız şartsız kabul eder. (Yavuzer, 2016:29). Aşırı hoşgörü ve düşkünlük çocuğu bencil yapar. Bu tutum karşısında çocuk daima diğerlerinin dikkatini çekmek ve kendisine hizmet edilmesini ister. Böyle çocuklar ev içinde ve dışında çok zayıf bir sosyal uyum gösterirler (Aktaş, 2011).

İhmalkâr tutum; aile içi ilişkilerde sıcaklığın ve kontrolün düşük olduğu çocuk yetiştirme stildir. Bu tutuma sahip anne babalar, çocuğuyla etkileşimindeki çaba ve süreyi mümkün olduğunca az seviyede tutmaya çalışırlar. Bu tutumla yetişen çocuk, dürtülerini kontrol etmekte güçlük çekebilir ve düşük akademik başarıya sahip olabilir (Afat, 2013:159).

Demokratik tutum; kabul, ilgi, sevginin, kontrol ve denetimle dengede olduğu çocuk yetiştirme stildir. Bu tutumu uygulayan ebeveynler, çocuklarının mevcut niteliklerini desteklerken aynı zamanda beklenti standartlarını oluşturabilir (Baumrind, 1968). Çocukları ile iletişim kurmada başarılı olan bu ailelerde, sevgi gösterme sınırları nettir ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanır (Yapıcı, 2010). Çocuk en az anne babalar kadar ailenin değerli bir üyesidir ve çocuğun ilgisi ve yetenekleri göz önünde tutulur (Kaya, 1997). Baumrind (1991), demokratik ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların, izin veren veya otoriter olan ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklara göre toplumda daha iyi performans gösterme eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Darling ve Steinberg (1993), ebeveyn davranışını, çocuğun belirli bir durumda göstermiş olduğu davranışa karşı ebeveynin vermiş olduğu tepki olarak, ebeveynlik stillerini, ebeveynin çocuk yetiştirme sürecinde gösterdiği tutum ve davranışlarının bir örüntüsü olarak tanımlamış; ebeveynlik stillerinin kültürel farklılıklara duyarlı olduğunu belirtmiştir. Ebeveynin çocuk yetiştirme stili kültürel bağlamda ele alındığında, bireyci kültürlerde çocuk yetiştirirken, bağımsız olma, benliğini ortaya koyma, kendini bulma ve kendini gerçekleştirme gibi özelliklere vurgu yapıldığı, toplulukçu kültürlerde ise topluma, gruba ve aileye uyum sağlayıcı değerlere ve bağlılığa vurgu yapıldığı belirtilmektedir. (Triandis,1989) Bu bağlamda toplulukçu değerleri içinde barındıran bir toplumdaki, bireyci değerleri esas alan bir topluma göç eden ebeveynler hem kültürel kimliğini muhafaza etmeye çalışır hem de çocuklarına kendi kültürlerinden oldukça farklı bir kültür içinde ebeveynlik yapmak durumunda kalır. Bu durum göç eden ebeveynler üzerinde büyük bir baskı yaratır (Inmann ve arkadaşları, 2007).

Bu kapsamda söz konusu çalışma Türk kökenli annelerin Hollanda kültüründe çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerini incelemeyi hedeflemiştir. Çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hollanda'da yaşayan Türk kökenli annelerin çocuklarına uyguladığı disiplin yöntemlerine yönelik görüşleri nelerdir?
2. Hollanda'da yaşayan Türk kökenli annelerin çocuklarının davranışlarını kontrol etmeye yönelik görüşleri nelerdir?
3. Türk kökenli annelerin Hollanda kültüründe çocuk yetiştirmeye yönelik görüşleri nelerdir?

2. Yöntem

Türk kökenli annelerin Hollanda kültüründe çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden etnografik araştırma modeli göz önüne alınarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Etnografi, bir insan grubunu ya da bir grubun kültürünü anlama ve betimleme için gösterilen bilimsel çabaların bütünüdür (Kartarı, 2017).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Hollanda'nın başkenti olan Amsterdam'da en az 10 yıldır yaşayan Türk kökenli anneler oluşturmuştur ve kartopu yöntemi ile belirlenen 14 anne çalışmaya dahil edilmiştir. Kartopu veya zincir örnekleme tekniği, evreni oluşturan birimlere erişmenin zor olduğu veya evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu teknik, zengin veri elde edilebilecek kişi ve kritik durumlara odaklanmakta ve evrene, bu kişi ve kritik durumları takip ederek ulaşmaktadır (Patton, 2005; Creswell, 2013'den aktaran Baltacı, 2018).

Bu kapsamda çalışma grubunun oluşturulması aşamasında ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Rotterdam Başkonsolosluğu ile görüşülmüştür. Görüşme sonucunda, Konsolosluğun yönlendirmesi ile Türk kökenli vatandaşlara erişilebilecek dernek ve diğer kuruluşlar ile iletişime geçilerek araştırmaya gönüllü katılacak annelere ulaşılmıştır. Tablo 1. 'de annelerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Çalışma Durumu	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı	Hollanda'da Yaşama Süresi
A.1.	41	Çalışıyor	29	2	40
A.2.	40	Çalışıyor	22	1	21
A.3.	47	Çalışmıyor	27	3	28
A.4.	49	Çalışmıyor	30	3	29
A.5.	47	Çalışmıyor	27	2	27
A.6.	45	Çalışmıyor	23	3	42
A.7.	39	Çalışmıyor	22	4	12
A.8.	46	Çalışmıyor	25	3	25
A.9.	41	Çalışmıyor	21	6	21
A.10.	29	Çalışmıyor	10	3	29
A.11.	45	Çalışıyor	27	4	27
A.12.	40	Çalışmıyor	19	3	19
A.13.	33	Çalışıyor	18	3	18
A.14.	41	Çalışıyor	22	4	34

Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalamasının 41.6 olduğu, annelerin %29'unun çalıştığı, %71'inin herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir. Annelerin toplam evlilik sürelerinin 10 ile 30 yıl arasında olup çocuk sayısının 1 ile 6 arasında değiştiği; annelerin Hollanda'da yaşama sürelerinin en az 12 en fazla 40 yıl olduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş demografik bilgi formu ve 'disiplin yöntemleri', 'kontrol etme', 'kültüre özgü etkiler' temalarını içeren on dört açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, Rohner tarafından geliştirilen Varan (2003) tarafından geçerlik güvenilirlik çalışması yapılan Ebeveyn Kabul Red Ölçeği sıcaklık, kontrol ve saldırganlık alt boyutlarındaki maddelerden yola çıkarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olup sorulara ilişkin uzman görüşü alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Bireysel görüşmelerin öncesinde çalışmanın amacı ile ilgili bilgiler katılımcılar ile paylaşılmış, katılımcılardan araştırmaya gönüllü katıldıklarına dair onay ve ses kaydı için izin alınmıştır. Ses kaydına izin vermeyen katılımcılar ile yapılan görüşmelerde cevaplar not edilmiştir. Her bir görüşme yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Ardından içerik analizine geçilmiştir. Analiz sürecinde görüşüne başvuru alan annelere birer kod numarası verilerek (A1., A2.) ses kayıtları ve yazılı formlar deşifre edilip çözümlenmiş, çözümlenmeler sonrası annelerin ifadelerinin benzerliğine göre kategoriler oluşturulmuştur. Görüşme tekniği ile elde edilen veriler sayısallaştırılarak frekans tabloları üretilmiştir.

3. Bulgular

Bu çalışmada bulgular "disiplin yöntemleri", "kontrol etme" ve "kültüre özgü etkiler" olmak üzere üç farklı boyutta ele alınmıştır.

3.1. Türk Kökenli Annelerin Çocuklarına Uyguladığı Disiplin Yöntemlerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Annelere "Çocuğunuza bir konuda sinirlendiniz ne yaparsınız?" sorusu sorulduğunda, annelerin verdiği yanıtlar doğrultusunda 11 farklı davranış biçimi belirlenmiştir. Bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Annelerin Sinirlendiğinde Çocuklarına Gösterdiği Tepkiler

Kategori	Katılımcı	Frekans(f)
Ses tonunu yükseltme	A7,A8,A9,A10,A11,A12	6
Zaman tanıma	A1,A4,A6,A10,A13	5
Konuşarak iletişim kurma	A1,A2,A4,A8,A14	5
Ortamdan uzaklaşma veya uzaklaştırma	A2,A10,A12	3
Öfke ile tepki gösterme	A7,A9	2
Açıklama yapma	A4,A6	2
Başka bir ortamda konuşma	A14	1
Annenin içinde bulunduğu psikolojik durum	A12	1
Cezaya başvurma	A1	1
İletişim kurmayı kesme	A3	1
Ben dili ile konuşma	A6	1

Tablo 2 incelendiğinde annelerin sinirlendiklerinde ses tonlarını yükseltmeyi (f6), çocuklarına zaman tanımayı (f5), çocukları ile konuşarak iletişimi kurmayı (f5) ve ortamdan uzaklaşmayı veya uzaklaştırmayı (f3) sıklıkla tercih ettikleri görülmektedir. Bu bulgu üzerinden, annelerin sinirlendiklerinde, zaman zaman güç odaklı duygusal şiddete, zaman zaman erteleyerek fırsat vermeye zaman zamansa sözel bağ kurmaya başvurdukları söylenebilir. Annelerin kendi ifadelerinden

birkaçı aşağıdaki gibidir;

“Zamanını beklerim. Benim oğlan 12 yaşına girdi, bu sorduğunuz yeni oldu. Gerçekten zamanını bekledim. Çünkü babasıyla birkaç yere gitti. Bana kalsa sabredemiyordum bunu kesinlikle söylemem lazım ona diye, bir şekilde cezayı vermem gerektiğini düşünüyordum. Ama zamanı değildi, işte akşam geç geldi babasıyla ardından yattı filan konuşmadım. Bir gün sonrası akşamına kaldı sonra konuştum, hallettim, özürümü de aldım. Ama cezasını da verdim(A1).”

“Topluluk önünde söyleyemiyorum yalnızken söylemek daha doğru bence çünkü yalnızken onun bir eksikliğini söylediğimde kendini iyi hissetmeyeceğini düşünürüm. Yalnız kaldığımız bir anda o gün yaptığın hareket hoşuma gitmedi diyerek açıklarım. Konuşurum(A4).”

“Ona sadece kendi ben dilimle neden sinirlendiğimi anlatırım. Ona sadece sorumluluk hissini verdirmeye çalışırım. Sinirlendiğim konuda sadece benim kendi sebebimi açıklarım, kendinin de ona göre yorum yapmasını isterim (A6).”

“Sinirlenirsem ister istemez insanın sesi yükselebiliyor bunu ne kadar önlemek istesen de insani bir şey sesim yükselebiliyor. Biraz odana git diye uyarıyorum yani biraz odanda kal düşün diye onu diyelim ki 10- 15 dakika odasında bırakıyorum sonra da onunla konuşmaya gidiyorum(A10).”

Annelere “Çocuğunuz bir ortamda istemediğiniz bir davranışı birkaç defa sergiledi ne yaparsınız?” sorusu sorulduğunda, annelerin verdiği yanıtlar doğrultusunda 10 farklı davranış biçimi belirlenmiştir. Bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Annelerin Bir Ortamda İstenmeyen Davranış Sergileyen Çocuğuna Gösterdiği Tepkiler

Kategori	Katılımcı	Frekans
Durumu açıklama	A1,A4,A7, A9, A13, A14	6
Uyarıda bulunma-ikaz etme	A1,A7,A10,A13,A14	6
Jest-mimik kullanma	A2,A3, A6,A10,	4
Cezaya Başvurma	A5,A13	2
Yaşa uygun açıklama yapma	A6	1
Temkinli olma	A8	1
Çocuğu ortamdan uzaklaştırma	A11	1
Ses tonuyla belli etme	A12	1
Göz yumma	A12	1
Uygun ortam yaratma	A6	1

Tablo 3’e bakıldığında annelerin bir ortamda istenmeyen davranış sergileyen çocuğuna durumu açıklamaya çalışmayı (f7), uyarıda bulunmayı-ikaz etmeyi (f6), jest-mimik kullanmayı (f4) daha sık tercih ettikleri görülmektedir. Bu bulgu üzerinden, annelerin bir ortamda istenmeyen davranış karşısında genel olarak mevcut ortama göre sözel ve sözel olmayan iletişim yöntemlerine başvurdukları söylenebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir;

“Genelde kaş göz işareti yapardım o zamanlar. Genelde de anlardı zaten, çok zor bir çocuk değildi. O yüzden anları yapmamaya çalışırdım(A2).”

“Topluluk önünde söyleyemiyorum yalnızken söylemek daha doğru bence çünkü yalnızken onun bir eksikliğini söylediğimde kendini iyi hissetmeyeceğini düşünürüm. Yalnız kaldığımız bir anda o gün yaptığın hareket hoşuma gitmedi diyerek açıklarım. Konuşurum(A4).”

“Konuşurum. Konuşurum yine de devam ediyorsa maalesef ceza sistemi. O anda konuşmam ama sonra eve geldiğimizde ben seni uyardım ama sen hala yapıyorsun, sen şunu çok seviyorsun o yüzden bu sevdiğin şeye ara verelim. Sokağa mı çıkmayı seviyor, sokağa çıkma önce sen kendine gel, yapma dedim ben sana sen yine yapıyorsun derim(A13).”

Annelere bir disiplin aracı olarak daha önce hiç ödül kullanıp kullanmadıkları, kullandıysa nasıl kullandıkları sorusu sorulduğunda, tüm annelerin farklı ödül yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Annelerin Ödül Kullanımına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Akademik başarı ölçütlü ödüller	A2,A6,A10,A12	4
Sözel pekiştirici	A4,A5,A9,A10	4
Yaşına uygun ödül seçimi	A5,A6,A14	3
Performansa dayalı ödüller	A8,A13	2
Dini başarıyı ölçüt alan ödüller	A7,A11	2
Sembolik pekiştirici sunma (Token Yöntemi)	A14	1
İsteddiği bir nesneyi ödül olarak sunma	A2,A12	2
Gereksinimi olan nesneyi ödül olarak sunma	A1	1
Cinsiyete uygun ödül	A3	1
Sorumluluğu yerine getirmeye dayalı ödüller	A6	1
Yanıt hayır ise		
-	-	-

Tablo 4 incelendiğinde ödül yöntemine başvuran annelerin akademik başarı ölçütlü ödüller vermeyi (f5) ve sözel pekiştireç kullanmayı (f4) sıklıkla tercih ettikleri görülmektedir. Bu bulgu üzerinden, annelerin çocuk yetiştirme sürecinde özellikle olumlu davranışları pekiştirmek amacıyla sıklıkla ödül vermeyi tercih ettiği söylenebilir. Annelerin ifadelerinin birkaçı aşağıdaki gibidir;

“Ben çok az kullanıyorum ödülü istediği bir şeyi yapmak gibi, ne bileyim. Yani bunu yaparsan şu olur. Ne bileyim şu an telefon istiyor mesela, son model yeni çıkmış. Çok zor bir sınavı var şu an Ekonomi sınavı eğer alırsa tekrara gitmeyecek, ben de bu yüzden bir kere de almasını istiyorum onu alırsa diğerlerini zaten yapabiliyor bende o dersi başarıyla geçersen telefonu izinden önce alabilirsin dedim (A2).”

“Evet etkili bir yöntem çok abartılı kullanmıyoruz ödül olarak bir şey almıyoruz bunun yerine bir şeyi başardığında sözlü olarak takdir ediyoruz(A4).”

“Küçük kızımda kullandım. Camiye gidiyordu. Bende eğer sen geçersen sana güzel bir hediye var dedim. Daha çabuk daha istekli öğrendi(A7).”

“Evet onu sık sık yaparız özellikle de küçükken. Kızlar büyük olduğu için onlarda tabii çok daha farklı ödüller de oluyor. Ortanca kızım mesela çok çok ders yaptığı zaman gezme ödülü alabiliyor ama oğlum yani en küçük çocuğum çok küçükken hiç yaramaz bir çocuk değildi ama kıpır kıpırdı sofradan sürekli kalkıyordu iki yaşında falan bu sırada sticker (etiket) veriyordum. 30 gün boyunca yemeğini bitirip sonra kalkarsa, yemekten önce kalkmazsa bir sticker kazanıyordu, ardından bu stickerler belirli bir sayıya ulaştığında oyuncakçuya gidilip bir hediye alınırdı. Yine yatağa tek başına gitme, dişlerini kendisi fırçalama gibi becerilerinde de motivasyon amaçlı kullanıyordum (A8).”

Annelere bir disiplin aracı olarak daha önce hiç ceza yöntemini kullanıp kullanmadıkları, kullandıysa eğer nasıl kullandıkları sorusu sorulduğunda, %86 oranında annelerin farklı yollarla ceza yöntemini kullandığı belirlenmiştir. Bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Annelerin Ceza Kullanımına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Ara verme	A1,A2,A3,A4,A6,A7, A8,A9,A10,A12	10
I. Tip Ceza	A1	1
II. Tip Ceza	A1,A2,A6,A9,A11,A12,A13,A14	8
Yaşa uygun ceza	A9,A10	2
Yanıt hayır ise		
-	-	-

Tabloya 5'e göre ceza yöntemine başvuran annelerin ara vermeyi (f10) ve II. Tip Cezayı (f8) daha çok kullandıkları görülmektedir. Anneler çocuğun istediği bir uyarandan mahrum bırakıldığı II. Tip Cezayı, ortama itici bir uyarının dahil edildiği I. Tip Cezadan daha fazla tercih etmektedirler. Bu bulgu üzerinden, annelerin çocuk yetiştirme sürecinde fiziksel ve duygusal açıdan örselleyici olabilecek birinci tip ceza yerine, ikinci tip cezayı kullanmayı daha çok tercih ettikleri söylenebilir. Annelerin ifadelerinin birkaçı aşağıdaki gibidir;

“Merdivende oturtturuyorduk biz mesela, ben bunu hata yaptım 100 defa yazdırırdım. Mesela oğluma yeni telefon aldık, çünkü 12 yaşına girdiği için ortaokula gidecek, yanında telefon olsun diye telefon aldık ama oğlum telefonu yanlış kullanmaya başladı, telefonu elinden aldım(A1).”

“Küçükken beş dakika oturacaksın veya Playstation bir hafta oynamayacaksın gibisinden cezalar verdiğimi biliyorum. Çok sinirlendiysem veya okuldan bir şikâyet geldiyse(A2).”

“Nadiren kullanıyorum çok çok nadir. Küçükken oğlumda kullanırdım. Mesela onun cezası o çok sosyal bir çocuktur, paylaşmayı çok sevdiği için onun cezası yaşına göre birazda kendi eğitimi olduğu için mesela üç yaşındaysa üç dakika merdivende yalnız oturmalısın, bizimle oturamazsın şeklindeydi. Onun sevdiği şeyden feragat etmesi şeklinde (A6).”

“Çıldırtaacak duruma geldiğinde odasına gönderip 10-15 dakika orada durur sonra o arada ben de kendime gelmiş olurum gidip onunla konuşurum. Sekiz yaşındaki kızım ile dört yaşındaki oğluma daha yeni başladık iki yaşındaki kızıma hiçbir şekilde ceza vermiyorum(A10).”

“Cezayı kullanıyorum ama sık değil. Dediğim gibi sevdiği şeyler üzerinden, sokakta oynamak ya da ne bileyim telefon, tablet ile oynamak veya bunların oynama süresini azaltmak ya da tamamen alıyorum o dakika için bu şekilde (A13).”

3.2. Türk Kökenli Annelerin Çocuklarının Davranışlarını Kontrol Etme Yöntemlerine Yönelik Görüşleri

Annelerin “Ebeveyn çocuğunu kontrol etmeli midir? Neden?” sorusuna verdiği yanıtlar incelendiğinde, çalışmaya katılan tüm anneler (f14) ebeveynin çocuğunu kontrol etmesi gerektiğini belirtmiş olup 11 farklı kontrol etme nedeni tespit edilmiştir. Bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Çocuklarını Kontrol Etmeye Yönelik Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Yaş faktörü	A3,A11,A13	3
Bilgi sahibi olma ihtiyacı	A4,A14	2
Sosyal çevreye duyulan güvensizlik	A12	1
Sosyal medya ve internetin riskleri	A1	1
Hollanda Devleti'nin sunduğu özgürlük	A5	1
Ebeveynin varlığının farkında olması gerekliliği	A2	1
Okul yaşamına olumlu etki	A11	1
Ebeveynin sorumluluğu	A10	1
Sınır koymanın gelişim açısından önemi	A6	1
Hatalardan koruma düşüncesi	A13	1
Çocuğun edindiği arkadaş çevresinin riskleri	A9	1
Kültürel ve dini farklılıklar	A5	1
Yanıt hayır ise	-	-

Tablo 6 incelendiğinde, annelerin çocuklarını kontrol etme gerekçelerini daha çok yaş faktörüne (f2) ve ebeveynlerin bilgi sahibi olma ihtiyacına (f2) bağlı olarak açıkladıkları görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda, genel olarak ebeveyn kontrolünün çocuk yetiştirme sürecinde anneler tarafından oldukça önemsenen bir durum olduğu ancak ebeveynin kontrol edici davranışlarının yaş faktörüne ve çevresel koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebildiği ifade edilebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Evet etmeli. Ben yerine göre kontrol ederim. 25 yaşındaki oğlumu kontrol etmek ayıp. Mesela tüm çocuklarımı 12 yaşına kadar okula kendim getirdim götürdüm. Bu anlamda yaş benim için önemli bir kıstas(A3).”

“Evet etmeli... Çünkü çocuğunun gün içinde neler yaptığını bilmeli(A4).”

“Yani gittiği yerlerden, arkadaşlarından bilgi sahibi olmak çok çok güzel bir şey. Biz yurt dışındayız hani, Türkler olarak daha çok dikkat etmeliyiz. Çünkü burada çok çeşitli toplumlar yaşıyor çok gidilecek yerler var. Çok rahatlık var yani Hollanda devlet olarak burada çoğu şeyleri serbest bakıyor. Yani bizim kültürümüz farklı dinimiz farklı çocukları kontrol etmek benim için önemli. Onların gittiği yerleri, yapacakları işleri, yediklerini bile. Alışveriş yaparken bile dikkat edeceğimiz çok şey var burada. Türkiye'deki gibi şunu bunu alayım diye gibi değil hep arkasını okumak zorundayız(A5).”

“Evet etmelidir. Çünkü nitekim çocuk da o süreçten evreden geçmelidir. Sınırlar koymalısın sınırsız çocuk aslında mutsuz çocuktur (A6).”

“Aslında etmelidir. Büyüyünce belki kendilerini daha güzel ifade edip koruyabiliriz ama küçükken bazı şeylerden ortamlardan, okulda kontrol ettiğin zaman daha iyi olur diye düşünüyorum(A13).”

“Kesinlikle. Bu çağımızda özellikle. Çocuğuna güvensen bile hani ortam, medya üzerinden olsun, internet üzerinden olsun, dışarda görüp veya görmediğimiz, farkında olup olmadığımız birçok tehlike var. Bence kontrol şart(A12).”

“Evet. Yani ne ile uğraştığını ne yaptığını bilmesi için kontrol etmelidir (A14).”

Ebeveyn kontrolünün nasıl olması gerektiği konusunda anne görüşleri incelendiğinde anneler tarafından kullanılan 10 farklı kontrol etme davranış biçimi belirlenmiştir. Bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Kontrolün Nasıl Olması Gerektiğine İlişkin Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Konuşma, iletişim kurma	A1,A2,A8,A11,A12	5
Kişisel eşyaları, araçları inceleme (telefon, defter vb)	A8,A12,A13,A14	4
Uyarma, ikaz etme	A5,A13	2
Yaşa bağlı kontrol	A3,A6	2
Gözetleme	A7	1
İnternet geçmişini inceleme	A13	1
Önceden haber verme	A4	1
Fark ettirmeden, uzaktan	A10	1
Çocuğun dine dayalı otokontrol geliştirmesini sağlama	A9	1
Sorular yoluyla çocuğun seviyesine inilerek bilgi alma	A11	1

Tablo 7'e bakıldığında kontrolün nasıl olması gerektiğine yönelik annelerin konuşmayı, iletişim kurmayı (f5), kişisel eşya ve araçları incelemeyi (f3), uyarmayı, ikaz etmeyi (f2) ve yaşa bağlı kontrolü (f2) daha fazla ön planda tuttıkları görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda, bazı annelerin çocuklarıyla doğrudan iletişim kurarak kontrol etmeye çalıştığı bazı annelerin ise dolaylı yollarla kontrol etme davranışları sergilediği ifade edilebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

"Çok sıkmadan bunaltmadan kontrol etmelidir. Boş bırakmamalıdır. Herhalde sürekli olarak telefonunu ele alarak nereye yazdın kime yazdın gibisinden değil konuşarak olmalıdır(A2)."

"Çocuklara da bunu vermek, bunları anlatmak önemli. Burada yetiştikleri için her şeyi alıp yiyemezler, yani işte şunu şunu yemelisiniz diyorum. O kadar çok söyleniyorum ki bazen hani artık onlar da anlıyorlar(A5)."

"Bu kontrol, okulda ne yaptın derslerin bugün nasıl benim son zamanlarda yaptığım gibi, ablaları böyle kontrol ettiği için böyle kontrol edilmesini isterim. Sorularla, oynadığı oyunlarla benim oğlum şimdi Playstation oynuyor, dünya ile oynuyor nasıl oynuyorsun ne şekilde oynuyorsun gibi sorular soruyorum. Sonuçta karşındakinin kim olduğunu bilmiyorsunuz(A11)."

"Hani ona belli ederek değil de biraz daha çaktırmadan, kontrol şart. Mesela büyük kızımın odasını toplarken genelde bakarım kitaplarının arasına, masasına. Oğlumun telefonuna bakarım bazen, şifresini çözebilirim. Kimlerle konuşmuş ne konuşmuş. Ve her zaman gittikleri yeri bilmek isterim. Kiminle gidiyor, ne kadar kalacak onları da bilmek isterim(A12)."

Annelerin "Çocuğunuz dışarı çıktığında ona zaman sınırlaması koyar mısınız? Neden?" sorusuna verdiği yanıtlar doğrultusunda, farklı sebeplerden dolayı annelerin zaman sınırlaması koyduğu veya koymadığı belirlenmiştir. Zaman sınırlaması koyan annelerin cinsiyet faktörüne dikkat edip etmediği incelendiğinde, 11 anne zaman sınırlaması koyarken cinsiyet faktörünün önemli olmadığını, iki anne ise zaman sınırlaması koyarken cinsiyet faktörünün kendileri için belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Çocuğa Zaman Sınırlaması Koymaya Yönelik Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Ev içi kurallar	A1, A2, A5	3
İç güdüye bağlı tepki	A11, A14	2
Fizyolojik ihtiyaçlar	A2	1
Batıl inanç, dini gerekçeler	A8	1
Ev yaşantısında düzeni sağlama	A12	1
Yaş faktörü	A10	1
Yanıt hayır ise		
Özgüven gelişimi	A9	1
Güvene dayalı ilişki	A4	1

Tablo 8 incelendiğinde çocuklara zaman sınırlaması konmasının gerekliliğine inanan annelerin içgüdüye bağlı tepkiyi (f2) ve ev içi kuralları (f3) daha fazla dile getirdiği; bu gerekliliğe inanmayan annelerin ise özgüven gelişimini (f1) ve güvene dayalı ilişkiyi (f1) önemsedikleri görülmektedir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

"Tabi... Cinsiyet benim için fark etmez, bunu benim ailem de yapmazdı, benim üç erkek kardeşim vardı ben şu saatte evdeysem onlarda hepsi o saatte evde olmalıydı. Dışarıya kimse çıkamazdı yani. Bende de kesinlikle öyle bir şey fark etmez ama bir sınır koyulması lazım, kesinlikle yani çünkü ailenin saatleri vardır, her evin kuralı vardır, o kurala çocuk uymak zorundadır, bu kuralları da ona anlatmak lazımdır(A1)."

"Evet kural koyarım ya yemek saati var derim ya uyku saati var derim ya da yarın okul var derim. O yüzden bu kadar geç saate kalma derim. Bu yüzden bir zamanı var evet(A2)."

"Üç çocuğum da genelde, küçük kızlarım okuldan çıktıktan sonra büyük kızım da işten çıktıktan sonra evde olurlar. Zaman sınırlaması koymuyorum. Küçük kızlarım 20.00-20.30 gibi evde olurlar genelde. Büyük kızım zaten çalışıyor çalışmadığı günlerde eğer arkadaşlarıyla vakit geçirecekse 23.00-23.30 gibi evde olur. Zaten bu dediğim durum da arada bir oluyor. Erkek olsaydı da benzer olurdu herhalde hadi o kızdaki bir saat daha geç gelsin(A4)."

"Mutlaka hava kararmadan önce eve gelmeli. Benim annem 'şeytanlar gece dolaşır akşam oldu mu hava kararmadan evde olacaksın' derdi. İki cinsiyet için de geçerli. Peygamber Efendimiz dememiş ki sadece kız çocuğu erken gelsin. Erkek de erken gelecek(A8)."

"Genelde çocuklarıma çok sınırlama koymam. Gündüzleri tek başına dışarı çıkabilir. O özgürlüğü de vermek gerekiyor. O zaman özgüveni de gelişmez. Nasıl anlatayım. Kendine güveni olmayınca çocuklar; atılgan, başarılı olmuyorlar(A9)."

"Koyuyorum. Benim için iki cinsiyette aynı. Kızıma da aynı hani 12'ye geleceksin dediysem 12'de gelir sınırlama budur benim görüşüm. 12'ye kadar sana müsaade ediyoruz. Telefonla ararım geliyor musunuz diye. Anne geliyoruz der hep iletişim halindeyiz. Neden zaman sınırlaması koyuyorum? Oda içgüdüsel bir şey. Şeyden değil güvensizlikten değil asla ama asla değil. Bak 100.000 erkeğin içine de göndersem zerre kadar hiçbir şey aklıma gelmez. 12'de de dışarı çıkar ama sınırlamayı da koyarım. Bazen git de derim. Yani sınırlamayı koyuyorum ama çok da şey değil(A11)."

Annelere, "Çocuğunuz akşam geç geleceğini söyledi ne yaparsınız?" sorusuna, cevap verirken çocuklarının cinsiyet faktörünü göz önünde bulundurması gerektiği belirtilmiş olup 10 anne cinsiyetten bağımsız olarak soruyu değerlendirirken dört anne cinsiyet faktörünün önemli olduğunu belirtmiştir. Bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Çocuğun Akşam Eve Geliş Saatine Yönelik Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Koşullara bağlı tepki	A1,A2,A4,A8,A10	5
Zaman sınırlaması koyma	A6,A7	2
Açıklamaya bağlı izin verici tutum	A9,A12	2
Koşulsuz kabul	A14	1
Güvene dayalı ilişki	A13	1
Yaş faktörüne bağlı olarak izin verici tutum	A11	1
Zaman koşuluna bağlı tepki	A5	1
Sorular sorarak bilgi alma	A3	1

Tablo 9'a göre annelerin çocuklarının ev geç geleceğini söylediğinde koşullara bağlı tepkiyi (f5) zaman sınırlaması koymayı (f2) ve açıklamaya bağlı izin verici tutumu (f2) daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte cinsiyet faktörüne bağlı olarak davranış ve tutumunun değişebileceğini belirten annelerin (f4) görüşleri incelendiğinde koşullara bağlı tepki (f1), güvene dayalı ilişki (f1), yaş faktörüne bağlı olarak izin verici tutum (f1), zaman koşuluna bağlı olarak tepki (f1) gibi durumların ön planda olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda, annelerin genel olarak eve geliş saati konusunda esnek tutumlar sergileyebildikleri, sıklıkla böyle bir durumla karşılaştıkları zaman çocukları ile sözel yollarla iletişim kurmayı tercih ettikleri ifade edilebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Cinsiyet benim için fark etmez. Benim çocuklarım biraz daha küçükler hani bir yere kendi başlarına gidip gelmiyorlar ama benimkiler açısından düşünürsem zaten ben hemen kendim bırakayım derim. Mesela bu sabah oğlum dedi ki anne okulda iftar yapacağız dedi ama biliyorsun çok geç oluyor dedi bende katılabilir miyim diye sordu ben de katılabilirsin annem dedim ben getiririm götürürüm seni ne olacak dedim. Ama büyüyünce bilmiyorum nasıl tepki verebilirim (A1).”

“Yani yemeğe beklemeyin dedi işi uzamış olabilir toplantısı çıkmış olabilir bu durumda beklemeyiz. Büyük kızım bankada çalışıyor bazen toplantıları olabiliyor bu sebepten dolayı geç kalabiliyor (A4).”

“Gece yarılarını aşmadığı sürece zaten sıkıntı yok kızım için belki 12-11'den önce evde olması gerekir. Ama genelde bizim aile kültürümüzde oğlum da kızım da gece birlere ikilere kadar kalmazlar. Endişelerimi bildiği için yapmıyorlar(A5).”

“Gittiği yer düzgün bir yere geç geleceğine kızmam. Ama düzgün bir yerde değilse zaten göndermem onları. Onlarda zaten geç gelmemeye özen gösterir. İki cinsiyette fark etmez(A8).” “Sebebini sorarım. Sebebini açıklarsa sorun olmaz. Cinsiyetler benim için önemsiz(A9).”

“Şimdi benim kızım daha sekiz yaşında olduğu için eve geç geleceğim diyemiyor lüksü yok. Sorarım ileride böyle bir şey olsa ne yapacaksın içini dışını öğrenmek isterim tabii ki. E tabii ki erkek için de geçerli sonuçta ondan da sorumluyuz(A10).”

“Kaçta geleceğini söyledi? Yani yine da saat vermesini isterim. Sebebini bilmek isterim. Nereye gideceğini, ortamı, hangi ortamda olacağını sorarım yani. Hemen karşı çıkmak yerine, kabul edebileceğim bir ortam ise izin verebilirim. Cinsiyet fark etmez(A12).”

“Böyle bir durumda tepki göstermem. Haber vermeden geç geldiği zaman benim için sıkıntı vardır. Haber vermeden yaparsa konuşurum kızarım bir daha ki sefer olmamasını söylerim, genelde de dinliyorlar zaten(A14).”

Annelerin “Çocuğunuzun arkadaşlarını tanır mısınız, değilse tanışmak ister misiniz? Neden?” sorusuna verdiği yanıtlar incelendiğinde, annelerin (f15) çocuklarının arkadaşlarını genel olarak tanıdığını ve tanımadığı arkadaşlarını ise tanımak istediğini ifade etmiştir. Bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Annelerin Çocuklarının Arkadaşlarını Tanımaya İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Arkadaşların birbirinden etkilenmesi	A1,A5,A6,A9,A10,A13	6
Çocukların tanıştırma isteği	A8	1
Arkadaş ilişkilerinin önemi	A4, A5	2
Kültüre özgü ortak payda arayışı	A6	1
Etnik gruplardan olumsuz etkilenme kaygısı	A2	1
Sosyal çevrenin önemi	A13	1
Yaşa bağlı olarak arkadaş ilişkilerinin önem kazanması durumu	A5	1
Arkadaşlık ilişkilerinin önemli olması durumu	A4	1
Çocukların evde buluşmak istemeleri	A1	1
Bilgi sahibi olmak isteme	A14	1
Başka ülkede yaşama durumu	A11	1
Kendi ebeveynini model alma durumu	A11	1
Arkadaşının ailesine ve arkadaşına güven duyma isteği	A7	1
Yanıt hayır ise	-	-

Tablo 10'a bakıldığında, anneler çocuklarının arkadaşlarını tanıma gerekliliklerini daha çok arkadaşların birbirinden etkilenmesi (f6) ve arkadaşlık ilişkilerinin önemi (f2) ile açıklamışlardır. Bu bulgu doğrultusunda annelerin, akranların birbirinden etkilenme durumunu dikkate aldıkları ve farklı etnik grup arkadaşlık ilişkilerine karşı daha temkinli bir yaklaşım sergileme eğiliminde oldukları ifade edilebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

"Tanışmak isterim ama şu an daki arkadaşlarını tanımıyorum. O kendi anlattığı için biliyorum az çok. İki tane, onlarda şey değil. Kötü çocuklar gibi görünmedi anlattıklarına bakarak, biri Pakistanlı herhalde, diğeri de şey Nijeryalı sanırım. Onlar genelde uslu oluyorlar. Hele Pakistanlılar çok usular, zekiler o yüzden ben pek bir şey yapmıyorum. Rahatsız olmuyorum. Genelde ben Faslılardan rahatsız oluyorum. Onlarla pek takılmasını istemiyorum. Genelde daha şımarık oluyorlar, 14 yaşında criminal (suça bulaşıyorlar) oluyorlar. Çok gördüm, hatta polislerden kurs aldık orada da gördüm suça daha yatkın oluyorlar o yüzden çok şey yapmıyorum (A2)."

"Çocuğumun arkadaşlarını tanımam özellikle küçük olduğunda tanımam zorundayım. Bunu şu yüzden istiyorum karşımdaki kızım şu an ergen ona arkadaş yasaklayamam, onun için arkadaş arkadaşlar sadece ben tanırsam o arkadaşının da neye meyilli olduğunu bilirim dolayısıyla çocuklar ortak noktada birleşecekler. Benim çocuğumun arkadaşının da aynı dine, dile, ırka mensup olması gerekmiyor ama payda ortak olursa örneğin onun da ebeveyn düşüncesi benzer olursa zorlanma olmayacaktır. Bir kütüphaneye gittiğinde mesela üslubunuza dikkat edin, oturmanıza kalkmanıza dikkat edin derim bunu yalnız kendi kızıma değil kızımın arkadaşlarına da söylerim hoparlörü açtığında sesli olarak hiç çekinmeden söylerim. Belki bir Hollandalı olsa ona da söyleyebilirdim ama yapı farklı(A6)."

"Hangi birini tanıyacağım ki ama genellikle tanımaya çalışıyorum. İşte hepsini tanıyamıyorsun ama geliyorlar. Tanıştırmak istediklerinden. Ben de biliyorum kimlerle geziyorlar kimle konuşuyorlar (A8)."

"Kızımın daha çok iletişimde olduğum için arkadaşlarını tanıyorum. Hani derler ya arkadaşını tanırsam seni de tanırım. Öyle bir laf vardı. Kızımın arkadaşlarını daha çok birebir tanıyorum. Oğlumun arkadaşlarından biraz daha uzağım. Küçükleri biliyorum ama büyük oğlum çalışıyor. Ben onun arkadaşlarını hiç görmüyorum bilmiyorum. İsimlerini söyler, şöyle şöyle yapıyoruz der ama birebir görmüşlüğüm yok (A9)."

"Tanırım. Evet isterim tanışmak isterim, evet. Mevlana'nın bir sözü var ya söyle arkadaşını sana kim olduğunu söyleyeyim diye arkadaşlar çok önemlidir benim için de öyle. O yüzden ben arkadaşını tanımam isterim, ailesini tanımam isterim (A10)."

"Evet tabi tanırım. Hepsininkini tanırım. Hepsi bizim evden geçmiştir. Yoksa oynatmam, görüştürmem. Çünkü çevre çok önemli, belki ben çocuğumu dört dörtlük yetiştiriyorum ama arkadaşları etkileyecek. Hoşuma gitmeyene direk oynama da diyemiyorum. Mesafe koy diyorum ama oğlumla ilgili bir sıkıntımız var, bir arkadaşının yalancılık huyu var, onu sevmediğim için, onunla görüşmesini istemiyorum. Oğlumun da biraz zoruna gidiyor. Ama biraz sert olmalıyım. Eşim de diyor çok baskı uyguluyorsun ama yine de dinlemesi lazım, görüşmemesi lazım. Ama kızım da bunu yaşamadım. Görüşme dediğimde tamam anne derdi(A13)."

3.3. Türk Kökenli Annelerin Hollanda Kültüründe Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Görüşleri

Annelere "Hollanda'da yaşamanız çocuğunuzla kurduğunuz ilişkiyi nasıl etkiledi?" sorusu sorulduğunda, Hollanda'da yaşıyor olmanın çocuğu ile kurduğu ilişkiyi olumlu yönde etkilediğini düşünen annelerin (f8), olumsuz yönde etkilediğini düşünen annelerin (f4), kararsız tutum sergileyen annelerin (f3) olduğu görülmüştür. Bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Hollanda Kültürünün Anne Çocuk İlişisini Nasıl Etkilediğine İlişkin Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt olumlu ise		
Sosyal yaşantıda özgürlük	A1,A4,A9	3
Hollanda kültüründe yetişen bir anne olmanın getirdiği kolaylık	A6,A14	2
İnanç özgürlüğü	A1	1
Çocuk yetiştirme konusunda alınan kursların ebeveynin bilgi düzeyini artırması	A6	1
Esneklik	A11	1
Çocuk yetiştirmede özgürlüğü esas alma	A9	1
Farklı inanç ve düşüncelere saygı gösterme	A12	1
Yabancı kültürlerin farkında olma	A12	1
Sosyal aktivitelerin çeşitliliği ve ebeveyn katılımı	A13	1
Yanıt olumsuz ise		
Sosyal destek ihtiyacı	A2,A11	2
Ülkenin resmi dilini bilmeme	A2	1
Hollanda'ya uyum sağlamada güçlük	A2	1
Endişe, kaygı	A2	1
Cezanın istenilen şekilde uygulanamaması	A8	1
Eğitim yaşantısında çocuğun bireyselliğinin sürekli olarak vurgulanıyor olması	A8	1
Farklı kültürlerden edinilen arkadaşlık ilişkilerinin yarattığı kültür çatışması	A13	1
Kararsız ise		
Ebeveynliğin bağlama göre değişmezliği düşüncesi	A3,A10	2
Aşırı bağlanma	A7	1

Tablo 11'e göre Hollanda kültüründe yaşamanın anne çocuk ilişkisini olumlu yönde etkilediğini düşünen annelerin sosyal yaşantıda özgürlüğe (f3) ve Hollanda kültüründe yetişen bir anne olmanın getirdiği kolaylığa (f2) daha çok değindiği; olumsuz yönde etkilediğini düşünen annelerin sosyal destek ihtiyacına (f2) daha fazla vurgu yaptığı; kararsız tutum sergileyen annelerinse, ebeveynliğin bağlama göre değişmezliği düşüncesine (f2) daha çok atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda Hollanda'da yaşamanın çocuğu ile kurduğu ilişkiyi olumlu yönde etkilediğini belirten annelerin Hollanda kültürüne uyum sağlayabildiği, olumsuz yönde etkilediğini belirten annelerin ise bu kültüre uyum sağlamakta güçlük çektiği belirtilebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

"Bence olumlu. Çünkü ben şimdi bilmiyorum ama Türkiye'de mesela küçük bir yerde yaşıyorduk biz, aile ve çevre odaklı davranabilirdim biraz daha burada yetiştirmek daha cazip geliyor bu yüzden bana, karışım veya laf söz söyleyen kimse yok(A4)."

"Olumlu benim için. Ben kendim de burada büyüdüğüm için. Onları anlayabiliyorum onların geçtiği süreçten ben de geçtim, bu yüzden empati yapabiliyorum. Kolay oluyor. Dolayısıyla benim için burada çocuk büyütmenin çok fazla pozitif yönü var. Bir şeyleri böyle daha dar görüşlü bir anne olmadığımı düşünüyorum, bu konu da bana katkı sağladığına inanıyorum. Bir de bu çocuk yetiştirme konusunda kendim altı ay kurs aldım ve sonra Türk annelerine bu kursları verdim bunların bana katkısı olduğunu düşünüyorum(A6)."

"Bence olumsuz. Çünkü burada yalnızım. Hollanda kendimi yalnız hissettirdi, biraz da paranoyaklaştırdı beni. Kendi geldiğim yer Giresun'un küçük bir ilçesiydi. Çok serbest rahat büyüdüm. Gezerdim istediğim yerleri. Buraya gelince dört duvar arasında hissettim kendimi bir de üzerine hastalık eklenince paranoyaklaştım. Oğlum dışarı çıksa başına bir şey gelecekmiş gibi hissettim sürekli öğütler, onu yapma, şunu yap, onunla konuşma bununla konuş gibisinden paranoyaklaştırdı burası beni(A2)."

"Yani kötü bir hareketlerinde Türkiye'de olsa güzel temiz sopayı çekersin. Burada olmuyor ama. Giderim polise diyorlar. Ama aklıma geliyordu bir izine gitsem şunları ve güzel dövsem diye. Bura olumsuz. Çünkü burada çocukları daha okulda aşıyorlar 18'ine girince annen baban sana karışamaz diye. Çocuğa bir ağız tadıyla bir bağırıyorum komşular bile şikâyet ediyor(A8)."

"Olumsuz yönü çocuk iki kültür arasında yetişiyor. Arkadaş çevresi Hollandalı. Mesela ben oğluma mesela bir şekeri yeme içinde katkı var dediğimde ama niye David yiyor diyor. Orada çatıştığımız konular oluyor. Ya da ne bileyim, daha geçenlerde oldu da aklıma geliyor. Kültür açısından çatıştığımız oluyor, çünkü oğlum daha küçük farkında değil. O yönden sevmedim burayı(A14)."

"Aslında olumlu veya olumsuz çocuğumla olan ilişkimizin ben etkilendiğini zannetmiyorum. Zannetmiyorum çünkü evin içinde bir ilişki koyuyorsun etrafı veya dışarının, kapı dışarısı, evin dışındaki olanla insanların hiçbir şekilde etkisi yok(A10)."

Annelere "Türkiye'de yaşasaydınız çocuğunuzla kurduğunuz ilişki nasıl olurdu?" sorusu sorulduğunda, annelerin 15 farklı ilişki durumu tanımladığı tespit edilmiştir. Bulgular Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Türkiye'de Yaşama Durumunun Anne Çocuk İlişkisini Nasıl Etkileyebileceğine İlişkin Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Otoriter tutum sergileme olasılığı	A4,A6,A11	3
Sosyal destek imkanı	A2,A8	2
Sosyal çevredeki insanların söylediği sözlerin önem kazanması durumu	A11	1
Ebeveynlik ilişkisinin bağlama göre değişmeyeceği düşüncesi	A3,A10	2
Fırsat tanıyıcı ebeveyn olma	A2	1
Bakım rolünü daha fazla üstlenebilme	A1	1
Esnek olma	A1	1
Tek bir kültür çatısı altında yaşamanın getirmiş olduğu kolaylık	A14	1
Tek ebeveyne yüklenen sorumluluğun artması	A7	1
Yaşanılan şehrin gelişmişlik düzeyine bağlı değişimler	A9	1
Anne babanın içinde yetiştiği kültüre özgü özelliklere bağlı değişimler	A5	1
Aynı kültür çatısı altında buluşan akranların birbirine model olacağı görüşü	A13	1
Ebeveyn beklentilerinin kültürel ortama paralel olması durumu	A13	1
Çocuğu bir birey olarak görmeme	A6	1
Gelişim dönemlerine dikkat etmeme	A6	1

Tablo 12'ye bakıldığında yaşamlarına Türkiye'de devam etselerdi bu durumun çocuklarıyla ilişkisini nasıl etkileyeceğine yönelik annelerin otoriter tutum sergileme olasılığına (f3), sosyal destek imkanına (f2) ve ebeveynlik ilişkisinin bağlama göre değişmeyeceği düşüncesine (f2) daha fazla atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda sosyal destek imkanına vurgu yapan annelerin sevgi, güven, bir gruba ait olma gibi temel gereksinimlerini yeterince karşılayamadığı, bu durumun da anne çocuk ilişkisini doğrudan veya dolaylı yollarla etkilediği söylenebilir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Biraz daha çok kuralcı, kuralcı demeyeyim de bir şeyi sürekli olarak yapma etme olarak görüyorum ama içi hiçbir zaman açıklanmıyor mesela ben çocuğuma küçükken onun seviyesine inerim onunla konuşurum, bunu ellersen canın yanar elin acır gibisinden. Türkiye’de ise hayır öyle yapma ile kalıyor bazı şeyler. Bir de şeye inanıyorum, çocukları bir birey olarak kabul etmek çocuk iki yaşta evet ama sen onu bir birey olarak gibi sen bir insansın sen Ayşe ‘sin sen Fatma’sın gibi görebilmek bir birey olduğunun farkında olduğunda daha güzel ilişkiler oluyor ama Türkiye de bu yok, o çocukluk yapma de geç olayı çok fazla var bu beni çok üzüyor. Galiba Türkiye de yaşasam ben de öyle olurum herhalde (A6).”

“Daha iyi olurdu. Bence çünkü kız kardeşimi görüyorum oğlu 14 yaşında İstanbul’da sabah saat altıda kalkıp bir saat yolculuk yapıp başka bir okula gidiyor. Ben şurada beş dakikalık bir yolu kendim arabayla götürüyordum yani. O otobüsler tramvaylar bir saatlik yolculuk yapıyor. Daha özgür olurdu, kendi ayaklarının üzerinde durdu ve de tabiki onlar birbiriyle iç içe, görüşmeleri var tanıdıkları var. Ben burada yalnızım. Yani mesela o çocuk okuldan çıktıktan sonra ya teyzesi alırdı ya halası alırdı ya babası alırdı ya birisi alırdı. Biz de öyle şey yok mesela samimiyet yok, komşu samimiyeti yok, güvenebileceğin bir insan yok ondan yalnız hissediyorsun. Burada çocuk yetiştirmek çok zor(A2).”

“Bence aynı olurdu. Dedim ya çocuğum aynı ben aynıyım değişen hiçbir şey yok, bizim için. Yine benzer şekillerde davranırdım. Aklım fikrim değişmiyor sonuçta(A3).”

Annelere “Hollanda’da ebeveyn olmak ile Türkiye’de ebeveyn olmak arasında sizce bir farklılık var mıdır? Neden? ’sorusu sorulduğunda farklılık olduğunu düşünen annelerin (f12) verdiği yanıtlar incelendiğinde 13 farklı durum olduğu tespit edilmiştir. Bulgular Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13: Türkiye’de ve Hollanda’da Anne Baba Olmak Kavramı Farklılıklarına İlişkin Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Yanıt evet ise		
Endişe düzeyi	A2,A5,A10	3
Ebeveynlerin eğitime bakış açısı	A4,A6,A14	3
Dini öğretmek için harcanan çaba	A6,A10	2
İki dil faktörü	A8, A6	2
Çocuklara verilen ilgi, değer	A1,A14	2
Çocuk yetiştirme yükünün çoğunlukla anne üzerinde olması	A6	1
Sosyal ve ekonomik haklar	A5	1
Sosyal aktivitelere katılım	A6	1
İstenilenlere kolay erişim	A7	1
İnanç farklılıklarından kaynaklı zorluklar	A9	1
Hollanda devletinin kontrolü	A12	1
Koruyucu ana babalık	A13	1
Sade yaşam stili	A14	1
Yanıt hayır ise		
İnsanların bağlamdan etkilenmeyeceği düşüncesi	A3, A11	2

Tablo 13 incelendiğinde, Türkiye’de ve Hollanda’da ebeveyn olmanın farklı olduğunu düşünen annelerin bu durumu endişe düzeyine (f3), ebeveynlerin eğitime bakış açısına (f3), dini ve kültürü öğretmek için harcanan çabaya (f2), iki dil faktörüne (f2) ve çocuğa verilen değere(f2) atıfta bulunarak açıkladığı görülmektedir. Farklılığın olmadığını düşünen annelerin verdiği yanıtlar incelendiğinde ise annelerin, insanların bağlamdan etkilenmeyeceği düşüncesini (f2) ifade ettiği görülmektedir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Dediğim gibi burada anneler hep paranoyak. Gerçekten hep başına bir şey gelecek korkusu, hep uyuşturucuya alışacak korkusu. Türkiye’deki en fazla sigaraya alışacak diye korkar. Burada esrara alışacak korkusu çok fazla var. O kadar serbest ki her yerde bulabiliyorsun, hatta evinde yetiştirebiliyorsun. O yüzden de daha çok dine yöneliyorlar. Küçük yaşta camilere gönderiyorlar, bari buraya gitsin de yapmanın ne kadar günah olduğunu bilsinler. Öyle başa çıkmaya çalışıyorlar çoğu. Ama benim oğlum gitmedi(A2).”

“Bence böyle bir farklılık var. En basitinden Türkiye’de sınavlar, okullar daha zor. Eğitim sisteminde Türkiye’de yaşayan bir anne baba çocuğum iyi yerlere gelebilecek mi endişesini çok daha fazla yaşayabilir. Burada biz çocuğumuz onu kazanamazsa bunu kazanabilir diye düşünüyoruz. Eğitimleri konusunda daha az endişeleniyoruz(A4).”

“Evet var. Türkiye’deki aileler çocuklarının çok fazla okumasını istiyorlar bu güzel, buradaki anneler maalesef bu konuda biraz daha gevşek davranıyor, toplum olarak. Çok fazla eğitime değer verilmiyor. Türkiye’deki genç nesil belki biraz farklıdır ama biz burada çocukların arkasında koşturmaktayız, mesela çocukları okula götüreceksin burada anne götürür ama Türkiye’de bu böyle değildir çocuklar ya okul servisiyle gider ya da baba götürebilir anne daha nadir götürüyordur gibime geliyor tam bilmiyorum. Burada hep anneler götürür. Çocuk spora gitmelidir burada mümkünse bir veya iki. Mesela benim oğlum hem yüzme hem de futbola gidiyor. Anne götürür anne getirir. Evde ödevler yapılacaktır anne ilgilenir. Hafta sonu camiye gidecektir dini eğitim alacaktır anne muhataptır. Bunun yanı sıra dini dersler okutulup öğretilecektir, ezber yapılacaktır yine anne muhataptır. Gezmeler, tozmalar vb hep anne. Burada babalar hep devre dışı. Türkiye’de böyle olduğunu çok düşünüyorum. Bu söylediklerimi yapmazsan çocuğun arkada kalıyor, zaten Hollanda Kültüründe çocuğun en az bir iki tane spora gitmelidir yapmazsan senin çocuğun zaten sıra dışı normal dışı oluyor. Hafta sonu zaten dini dersi ile iki kültür arasında bocalıyor okulda bir başka kültür evde bir başka kültür, din kültürü, aile kültürü. Bunları çocuklarıma vermek zorundayım sadece dil değil, dini unsurları da vermek zorundayım çünkü Müslüman. Türk kültürünü de vermek zorundayım çünkü Türk. Ama bunun yanı sıra Hollanda’da yaşama faktörü geliyor. Dört yaşına geliyor birdenbire sınava

giriyorlar ama daha Hollandaca gelişmemiş. Ama her kültürü vermezsen ergen olduğunda hiçbir şey almamış veya yarım yarım aldığı zaman bu iç benliğini. Ben Türküm Müslümanım ama Hollanda'da yaşayan bir bireyim dolayısıyla Hollandaca bilmeliyim, Hollanda kültürünü tanımalıyım, uymalıyım gibi hisler tam bağdaşmıyor, arada karma bireyler karma bir insan çıkıyor. Bu bence önemli bir konu çocukların dinlerini, dillerini olduğu halleri silmeden oyunlarla öğretmeyi amaçlamak gerekiyor. Bunları yaparken de bu kültürden bağımsız hareket edemem, dolayısıyla ben onu yüzmeye spora götürmek zorundayım. Bu da annelere ayrıca bir yük getiriyor. Hollanda'da kültüründe babalar da eşit şekilde görev paylaşımı yapıyorlar. Bir gün anne getiriyorsa bir gün baba götürür okula, spora vs. Bu biraz bizim Türk kültürünün etkisi, erkekler çok fazla çocuk yetiştirmede etkin olamıyor. Mesela benim eşim yetişemiyor saat üçte çocuğunu okuldan alamıyor. İşten geldikten sonra ilgileniyor ama günün koşuşturmacasına dahil olamıyor. O yüzden anneler çok yıpranıyor (A6).”

“Sanmam yani bence farklılık yoktur. Bence fark yok. İnsan her yerde aynıdır. Yani insanın içi de bir dışı da bir olduktan sonra fark olmaması gerekir (A3).”

Annelere “Hollanda kültüründe çocuk yetiştiriyor olmanın sizce avantaj ve dezavantajları nelerdir?” sorusu doğrultusunda annelerin 10 farklı avantaj durumu, 13 farklı dezavantaj durumu tanımladığı tespit edilmiştir. Bulgular Tablo 14 'te sunulmuştur.

Tablo 14: Hollanda'da Yaşama Durumunun Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Anne Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Avantajlar		
Dil öğrenme, konuşma	A4,A10	2
Kültürler arası sentez	A1	1
Bilinçli ebeveynlik	A2	1
Çocuğu bir birey olarak görme		1
Fiziksel bakım sürecinde kuralların ön planda olması	A13	1
Araştırmacı çocuklar yetiştirme	A6	1
Genel kültür düzeyi yüksek birey olabilme	A6	1
Türk kültürüne bağlı ve İslam dinini öğretme ve milli değerleri yaşatma düşüncesi ile çocuğa yaklaşım	A10	1
Erişilebilir eğitim	A11	1
Sosyal imkanların çeşitliliği ve yeterliliği	A12	1
Dezavantajlar		
Hollanda'da yaşayan insanlara entegre olmakta güçlük	A10,A11,A12	3
Sosyal yaşamda çocukların sahip olduğu özgürlük durumu	A9,A13	3
İslamofobi	A12	1
Büyük suçların cezalarının küçük olması	A9	1
Türkçe'nin bozulması	A10	1
Eğitim programının Türkiye kadar yoğun olmaması	A6	1
Romantik ilişkilerin yaşanma stili	A11	1
Sosyal çevreye duyulan güvensizlik	A2	1
Korumacı ebeveyn yaklaşımı	A2	1
Sosyal destek eksikliği	A2,A9	2
Babanın rolü	A2	1
Dil bilmeme	A5	1
Kültürel farklılıkları anlatmada güçlük	A7	1

Tablo 14'e göre Hollanda'da yaşamayı avantaj olarak gören annelerin dil öğrenmeye/konuşmaya (f2) daha çok vurguda bulunduğu, dezavantaj olarak gören annelerin ise Hollanda yaşamına entegre olma güçlüğüne (f2) ve sosyal yaşamda çocukların sahip olduğu özgürlüklere (f2) daha fazla değindiği görülmektedir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Hollandalı çocuk yetiştirmenin avantajı şöyle ikinci dili oluyor, ikinci dili ana dili gibi biliyor. Bir zaman sonra İngilizceyi de yani ana dili gibi bilmeleri çok güzel bir şey. Dezavantajı Türkçe biraz zayıf kalıyor. Hani biz fark etmiyoruz çocuklar olarak ama Türkiye'dekiler fark ediyor. Bizim konuşma şeklimizi veya kullandığımız kelimelerden aksanımızı fark ediyoruz bizimki de bozuk benim çocuklarımı ki de bozuk daha da bozuk olacak bu çok büyük bir dezavantaj yani dilimizi de yavaş yavaş kaybettiğimiz açısından endişelerim var. Kültür anlamında biz burada dinimize Türklüğümüzle çok sımsıkı tutunuyoruz onu kaybetmemek adına tutunuyoruz bunu Türkiye'de ben göremiyorum. Türkiye'de daha da böyle Batılaşmaya, batıya özeni var. Biz burada tam tersi batıyı iterek aslımıza sadık kalmaya çalışıyoruz. Türk kültürünü İslam kültürünü yaşamaya, yaşatmaya çalışıyoruz. Bu bir avantaj olarak görüyorum çünkü Türkiye'dekiler bizim kadar bütün değil. Biz daha milliyetçiyiz daha dindarız. Hollandalılar seni kabul ediyor ama yok sen Türklüğümle gurur duyuyorum dersen hiçbir zaman onlardan olamıyorsun ve hiçbir zaman seni kabullenmiyorlar. Aslında bu durum çocuk yetiştirmeme yansıyor biz çok milliyetçi bir aileyiz çocuklarımızı da o şekilde yetiştiriyoruz hem Türklüğüyle gurur duysun hem diniyle gurur duysun her şeyiyle aslında biz hem kendimiz gurur duyuyoruz hem de çocuklarımıza bunu aşıyoruz(A10).”

“Birincisi hani Hollanda'da doğdu büyüyorlar çocuklarım ama kendilerini hep Türk gibi hissediyorlar. Biz diye konuşuyorlar onlar diye konuşuyorlar. Ben bunu bazen aslında söylüyorum, kızıyorum onlara. Siz de burada doğdunuz burada

büyüyorsunuz aslında Hollandalı sayılırsınız diyorum. Türk'sünüz de Hollandalısınız da. Kimliğinizde her ikisi de var. Ama daha çok onlar kendilerini Türk olarak hissediyorlar. Biz ve onlar diye bakıyorlar genelde olaya. Belki ileride onun şeyini hissedecekler hala, biz hani yabancıyız. Çalışma ortamında olsun okul ortamında olsun biz ve onlar düşüncesi var olduğu sürece kendilerini iyi hissetmeyebilirler ileride. Son yıllarda artan ırkçılık, İslamofobi olsun çocuklarımızın ileride iş hayatında problem yaşayabileceği, iş bulmakta zorlanacakları veya git gide Türklükten kopup bu kültürün içinde asimile olmaları kaygıları arada bir aklıma geliyor. Avantajları da çocuğuna istediğin imkanları sunabiliyorsun. O avantajı olabilir sadece(A12)."

Annelere "Bugüne kadar edindiğiniz deneyimler üzerinden çocuğunuzu Türkiye'de mi yoksa Hollanda'da mı büyütmek isterdiniz? Neden?" sorusuna annelerin verdiği yanıtlar incelendiğinde Hollanda'da büyütmek isteyen(f4), Türkiye'de büyütmek isteyen(f6) ve her iki ülkede de büyütmek isteyen(f3) annelerin olduğu belirlenmiştir. Seçim yapmakta güçlük çeken ve bu kararsız tutum sergileyen annelerin bu soruya farklı açılardan baktığı, her iki ülkeyi karşılaştırırken birden fazla durum ve koşulu göz önüne aldığı gözlenmiştir. Bulgular Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15: Annelerin Çocuğunu Büyütmek İstedikleri Ülke Tercihlerine İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcı	Frekans
Hollanda'da büyütmek isteyen		
Dini ve ahlaki değerleri daha iyi aktarabilme, öğretme düşüncesi	A4,A5	2
Eğitim sistemi	A5	1
Sosyal olanakların çeşitliliği	A3	1
Özgür ortam	A5	1
Çocukların Hollanda'da yaşamak istemeleri	A7	1
Koşulların genel anlamda daha iyi olması	A3	1
Türkiye'de büyütmek isteyen		
Din, inanç ve kültür faktörü	A9,A10,A13,A14	4
Türkiye'ye duyulan özlem, sevgi	A9,A11	2
Hollanda okullarında Türk çocuklarına yapılan muamele	A2	1
Hollanda okullarında eğitim anlamında aileyi yanlış yönlendirme	A2	1
Özgür ortam	A2	1
Hollanda okul seçiminde inanç faktörünün ön planda olması	A10	1
Hollanda'da eş cinselliğin normalleştirilmesi	A10	1
Türkiye'ye faydalı olmayı isteme	A11	1
Kararsız		
Hollanda: Sosyal yaşantıdaki zorlukların farkında olma becerisi	A1	1
Türkiye: Dini ve kültürel açıdan rahat bir yaşam imkanı		
Hollanda: Çocuğa verilen değer	A6	1
Hollanda: Bireysellik duygusu		
Türkiye: Hollanda'da yaşayan Türklere yönelik hissedilen eşitsizlik		
Türkiye: Hollandalıların Türklere bakış açısı		
Türkiye: Çocukların özgüven gelişimini destekleme		
Hollanda: Sosyal olanakların çeşitliliği	A12	1
Hollanda: Ortam Güvenliği		
Türkiye: Duygusal Gereksinimler		

Tablo 15 incelendiğinde çocuğunu Hollanda'da büyütmek isteyen annelerin dini ve ahlaki değerleri daha iyi aktarabilme, öğretme düşüncesini (f2) daha çok ifade ettiği, Türkiye'de büyütmek isteyen annelerinse din, inanç ve kültür faktörünü (f4) ve Türkiye'ye duyulan özlemi, sevgiyi (f2) daha çok dile getirdiği görülmektedir. Annelerin kendi ifadelerinden birkaçı şunlardır:

"Türkiye kendi memleketimiz sonuçta ama burada büyütmek isterdim aslında. Burada çocuklarımıza yeterli dini ve ahlaki bilgiyi verdiğimizizi düşünüyorum, bir de deneyimlerime göre burada büyüyen yetişen çocuklar bence daha saygılı oluyor (A4)."

"Kesinlikle Türkiye'de. Şimdi ben ilkokul öğretmeniyim. Ben daha okurken sınıf arkadaşlarımdan duyuyordum. Hollanda kültürünü bu ateizmin başlangıcını ilkokuldan vermek istiyorlar çocuklara aşılacak istiyorlar. Hollanda'da mesela eşcinsellik serbest normal bir şey. Buradaki çiftleri öpüşerek görebiliyoruz, bunu arkadaşlarımdan duyuyordum veya kendim görüyordum. Büyüdükleri yaşta tepki göstermesinler normal bulsunlar diye daha dört yaşında alıştırmaya başlayacağını biliyorum. Hani iki anne olabilir iki baba olabilir bu çok normal bir durum diye anlatıldığını sıradanlaştırdığını biliyorum. En büyük korkularımdan biri de bu. Bu da Hollanda kültürünün bir parçası. Onun için Türkiye'de olsaydım, doğsaydı, büyüseydi eve içim daha rahat olurdu ve gönülme göre bir okul seçebilirdim. Burada İslam Okullarının seviyesi daha düşük olmasına rağmen ben çocuğumun seviyesine değil çocuğumun ahlaki seviyesi bozulmasın diye tercih ettim (A10)."

"Çok karışık isterdim herhalde. Ben Türkiye'de yetişen çocukların çok daha özgüvenli olduğuna inanıyorum. Bu özgüven konusunda çocuklarımız burada ister istemez ikinci sınıf gibi görülebiliyor, bu sözle ifade edilmese de hissettiriliyor. Bu benim seneler sonra kendi hissettiğim tecrübe, kendimin hissi, bu his bana durduk yere gelmez. Hollanda'da büyüme veya çocuk büyütmek bilinçaltında bir eşitsizlik meydana getiriyor. İster istemez eşit davranılmadığını görüyorsunuz şunu da"

demek istemiyorum herkes böyledir gibisinden ama çok fazla ön yargıları var. Mesela biz buraya taşındığımız zaman ben örtülü olduğum için benim için direk bu hiç Hollandaca bilmez diye düşünmüşler, çok fazla ön yargılıydı. Şu an bu yargı devam ediyor. Özgüven olarak çocuklarımı Türkiye’de yetiştirmek isterdim görüyorum ki Türkiye’de yetişen çocukların özgüvenleri daha yüksek, öyle hissediyorum. Ancak Hollanda’da da çocuğun bir birey olarak görülmesi durumunu seviyorum. Bu yüzden tam karar veremiyorum (A6).”

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türk kökenli annelerin Hollanda kültüründe çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, annelerin görüşleri “disiplin yöntemleri”, “kontrol” ve “kültüre özgü etkiler” temaları üzerinden ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Çalışmada disiplin yöntemleri teması altında, annelerin çocuklarına uyguladığı disiplin yöntemlerine yönelik görüşleri değerlendirilmiş olup annelerin çocukları ile kurduğu ilişkide çocuklarını disipline etmek için ödül ve cezaya başvurduğu tespit edilmiştir. Annelerin ödülü sıklıkla akademik, dini ve performans dayalı başarı ölçütü olarak kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin, ödül olarak sözel pekiştirme kullanma, çocuğun gereksinimi olan nesneyi ödül olarak sunma, token yöntemi gibi farklı ödül yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Tahiroğlu ve arkadaşlarının (2009) yaptıkları bir çalışmada çocuk yetiştirmede anne ve babaların en sık kullanılan ödülleri “istediği bir şeyi alma” ve “sevip okşama, beğenisini belirtme” olarak belirlenmiştir. Bazı disiplin yöntemlerinin çocuğun ya da ebeveynin cinsiyetinden güçlü şekilde etkilendiği ortaya konmuştur. “Para ile ödüllendirmek” babalar tarafından, “sevip okşamak” ise anneler tarafından daha sık kullanılan ödüller olarak belirlenmiştir. “Sevip okşama, beğenisini belirtme” ödül yöntemi bulgusu bu çalışmada belirlenen “sözel pekiştirme kullanma” yöntemi bulgusunu desteklemektedir. Araştırmada yalnızca annelerle görüşme yapılmış olmasından dolayı babaların kullandığı ödül ceza yöntemleri hakkında bilgi sahibi olunmaması bu araştırmanın sınırlıklarındandır. Annelerin ceza olarak I. ve II. tip ceza, time out/ara verme ve yaşa uygun ceza verme gibi farklı ceza yöntemlerini benimsedikleri tespit edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM, 2013) tarafından yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarına göre annelerin çocuklarına verdiği cezalar “azarlamak”, “TV izlemesine izin vermemek”, “oyun oynamasına izin vermemek”, “vurmak” şeklindedir. Bu araştırma bulguları, çalışmada, annelerin çocuklara yönelik verdikleri cezalar arasında ‘II. tip ceza’ yöntemini benimseme açısından desteklemekte olup, ‘ceza amacı ile vurma’ yöntemini benimseme açısından desteklememektedir. Bu tespit, Türk Aile Yapısı Araştırmalarını desteklememesinin temelinde araştırmaların yapıldığı zaman dilimi faktörü ön plana çıkmaktadır. Türk Aile Yapısı araştırmaları verileri 2011 yılına dayanmakta olup 2006 yılında %27’lik ‘ceza amacı ile vurma’ davranışı oranının 2011 yılında %16’ya düştüğü belirtilmektedir. Söz konusu çalışmanın 2017 yılında gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, güncel bir Türkiye Aile Araştırması çalışmasında %16’lık oranın daha fazla düşmüş olabileceği yorumu yapılabilir. Bir diğer sebebin, her iki çalışmada da mevcut çalışma grubunu Türk vatandaşların oluşturmasına rağmen, çalışmaya katılan bireylerin farklı ülkelerde yaşıyor olması ve annelerin çocuklarını disipline etmede kullandıkları yöntemleri belirlemede kültüre özgü değerlerden de etkileniyor olabileceği söylenebilir. Bir diğer etmenin Avrupa ülkelerinin çocuk koruma sistemlerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Örneğin, saha çalışanları, herhangi bir sebepten ötürü aile tarafından çocuğa şiddet uygulandığı kanaatindeyse, çocukların anne-babaya geri verilmemesine, hatta velayet hakkının anne babadan alınarak gençlik dairesine verilmesine karar verebilmektedir, Türkiye Büyük Millet Meclisi raporuna göre çeşitli nedenlerden dolayı göçmen Türk aileler bu duruma maruz kalmıştır. (TBMM raporu, 2013). Adalet sistemi içerisinde ebeveynin kullandığı ceza yöntemlerinin devlet tarafından değerlendirilmesi durumunun ailenin vurma/fiziksel şiddete başvurmamasına neden olabileceği düşünülebilir. Tablo 11’deki A8’in ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tasarlanan bu çalışmadan elde edilen tek bir anne görüşü ve bu bağlamda daha önce yapılmış çalışmanın bulunmaması bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu açıdan ele alındığında, ebeveynlerin çocuğa yönelik ceza uygularken içinde yaşadığı toplumun adalet politikalarını ne derecede dikkate aldığı konusunda niceliksel araştırmaların yapılmasının bilime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada kontrol teması altında çocuklarını kontrol edip etmeme, akran ilişkileri, istenmeyen durumu zorla yaptırma, zaman sınırlaması koyup koymama gibi konularda annelerin görüşleri değerlendirilmiş olup annelerin çocuklarının davranışlarını kontrol etmek için farklı yöntemlere başvurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı annelerin çocuklarının davranışlarını kontrol ederken, sözel olarak iletişim kurduğu, bazı annelerin ise gözetleme, kişisel eşyaları inceleme gibi yöntemlere başvurduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda ebeveyn tutumlarına göre kontrolün düzeyinin ve şeklinin değişebileceği düşünülmektedir. Görüşmelerde genel olarak annelerin cinsiyet ayırt etmediği, kız ve erkek çocuklarına benzer şekilde davrandığı görülmektedir. Demiriz ve Öğretir’in (2007) çocukların cinsiyetlerine göre anne tutumlarını incelediği araştırmasında çocukların cinsiyetine göre anne tutumları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmada annelerin çocuklarının arkadaşları ile tanıştığı ve tanışmak istediği belirlenmiştir. Ayrıca annelerin çocuklarının arkadaş seçimlerinde kültürel ve etnik değerlere dikkat ettiği, çocuklarının Türk ve İslam kültürüne yakın kültüre sahip arkadaşlık ilişkilerini daha ılımlı karşıladığı tespit edilmiştir. Özellikle annelerin Türk ve İslam kültürüne yakın arkadaşlık ilişkilerini daha ılımlı karşılamasının altında yatan etmenin, çocukların kendi kültürüne yakın olmayan etnik grupla kurduğu ilişkinin aile içinde çatışma yaratacağı endişesinden kaynaklandığı bazı anneler tarafından ifade edilmiştir. Ancak literatürde göç eden ailelerin ve çocuklarının baskın arkadaş seçimine ve bu seçimlerin nedenlerine ilişkin literatürde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu konu ile ilgili kültürler arası niceliksel araştırmaların yapılmasının bilime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çocuklarının istemediği bir şeyi yaptırırken zorladığını düşünen annelerin bazılarının ısrarcı olma, katı otoriter tutum sergileme gibi geleneksel yöntemlere başvurduğu bazı annelerin ise farklı ikna yöntemleri ve stratejiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Çocuklarının istemediği bir şeyi yaptırmaya zorlamadığını düşünen annelerin ise genel olarak açıklama yapma,

model olma, seçimi çocuğa bırakma, çocuğun durumu içselleştirmesini sağlama gibi yöntemlere başvurduğu belirlenmiştir. Gordon'a göre (2017) ebeveynler güç ve otoritelerini kullanarak çocuğu bir şey yapmaya zorladıklarında çocuğun öz denetim ve kendi başına sorumluluk alabilme becerisini öğrenme fırsatını elinden almaktadır. Çocuğuna istemediği bir şeyi zorla yaptıran annelerin baskıcı ve otoriter ebeveyn tutum ve davranışlarını sergileme eğiliminde olduğu düşünülebilir. Gordon (1996) ve Çağdaş ve Seçer (2006), demokratik tutumu benimseyen ebeveynlerin, çocuklarının istekleri ile kendi istekleri çatıştığı zaman, kendi çözüm önerilerini çocuğa zorlama ve baskı ile kabul ettirmek yerine; çözüm önerilerinin çocukla birlikte üretildiği önerilerin birinin birlikte seçildiği ve nasıl uygulanacağına birlikte karar verildiği, güç kullanma ve zorlamanın olmadığı sorun çözme yöntemini kullandıklarını belirtmiştir.(Gordon 1996a, Gordon 1996b; Çağdaş ve Seçer, 2006 'den aktaran Tatlı, Selimoğlu ve Bademci, 2012).tanımlama doğrultusunda, araştırmamanın çalışma grubunu oluşturan çocuklarının istemediği bir şeyi yaptırmaya zorlamadığını düşünen annelerin, çocuk yetiştirmede demokratik tutumu sergileme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Kültüre özgü etkiler teması altında Hollanda kültüründe çocuk yetiştirmenin anne çocuk ilişkisi üzerindeki etkilerine, Hollanda kültüründe ebeveyn olmanın avantaj ve dezavantajlarına, annelerin çocuklarını Türkiye de yetiştirmeyi isteyip istememesine yönelik anne görüşleri incelenmiş olup Hollanda'da yaşıyor olma durumunun annelerin çocukları ile kurduğu ilişkiyi; esnek olma, çocuk yetiştirmede ve sosyal yaşantıda özgürlüğü esas alma, sosyal aktivitelere katılım, farklı inanç ve düşüncelere saygı gösterme, anne eğitimleri gibi nedenlerden dolayı olumlu yönde etkilediği; sosyal destek ihtiyacı duyma, ülkenin resmi dilini bilmeme, Hollanda'ya uyum sağlamada yaşanan güçlük, bireysel değerlerin sürekli olarak vurgulanıyor olması, arkadaş ilişkilerinde yaşanan kültür çatışması gibi nedenlerden dolayı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Durgel ve Yağmurlu (2014)'ya göre Türk anneler daha itaat odaklı çocuk yetiştirirken, Batılı annelerin özerkliği destekleyen bir ebeveynlik örüntüsü ortaya koymaktadır. Göç ettikleri ev sahibi kültürün değerlerine uyum sağlama eğilimi gösteren Türk göçmen annelerin çocuk yetiştirme bilişleri Batı toplumlarında önemsenen özerklik hedeflerine doğru bir değişim göstermektedir. Durgel ve Yağmurlu (2014) 'nun görüşleri yapılan çalışmayı destekler niteliktedir. Hollanda kültüründe yaşıyor olmanın çocuğu ile kurduğu ilişkiyi olumlu yönde etkilediğini düşünen annelerin ev sahibi kültürün değerlerine uyum sağlamakta güçlük çekmediği, olumsuz yönde etkilediğini düşünen annelerin ev sahibi kültürün değerlerine uyum sağlamakta güçlük çektiği söylenebilir.

Annelerden Türkiye'de yaşama durumunu değerlendirmeleri istendiğinde, annelerin genel olarak kendilerini sosyal açıdan ve kültürel açıdan daha avantajlı hissedeceği, bazı annelerin çocuklarına daha fırsat tanıyıcı olabileceği bazı annelerin ise daha otoriter tutum sergileyeceği belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda bazı annelerin sosyal olanakların çeşitliliği, özgür bir ortamın olması, eğitim sisteminde sunulan imkanlar, dini ve ahlaki değerleri daha iyi aktarıp öğretebilme gibi düşüncelerden dolayı çocuklarını Hollanda'da büyütmek istediği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı annelerin ise Hollanda okullarında Türk çocuklarına yapılan muamele, Türkiye'ye faydalı olmayı isteme, Türkiye'ye duyulan özlem, sevgi, din, inanç ve kültür gibi faktörlerden dolayı çocuklarını Türkiye'de büyütmek istediği sonucuna ulaşılmıştır. Kütük (2016) 'ün yılında yaptığı Hollanda'da yaşayan Türklerin geri dönüş konusundaki niyetlerini incelediği nicel araştırmasının bulgularında, Hollanda ile bağları zayıf, Türkiye ile bağları güçlü olanlarda ve önyargı yaşayanlarda geri dönme niyetinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları yapılan çalışmayı belirli noktalarda destekler niteliktedir. Hollanda'da yaşayıp, Türkiye'ye dönme niyeti olan annelerin özellikle sosyal destek noktasında kendisini yalnız hissettiği yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulardandır. Annelerin bu destek ihtiyacını Türkiye'deki akrabalık ilişkileri ile karşılayabileceklerini düşündükleri söylenebilir. Ayrıca din, inanç ve kültür gibi faktörlerin de Türkiye'ye dönme niyetini etkilediği belirtilebilir. Çalışma bulguları incelendiğinde çocuğa verilen değer, endişe düzeyi, eğitime verilen önem, düşünce sistemi, iki dil faktörü, dini ve inanç sitemini öğretmek için harcanan çaba gibi çocuk boyutlu nedenlerden dolayı Hollanda ve Türkiye'de anne baba olmak arasında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Annelerle yapılan görüşmeler sonucunda farklı kültürleri öğrenme, kültürler arası sentez yapma, ikinci bir dil öğrenimi, çocuğu bir birey olarak görme, genel kültür düzeyi yüksek ve araştırmacı çocukların yetişmesini sağlama, eğitimin erişilebilir olması, sosyal imkanların çeşitliliği, Türk kültürüne bağlı ve İslam dinini öğretme ve milli değerleri yaşatma düşüncesi ile çocuğa yaklaşma durumlarının Hollanda kültüründe çocuk yetiştiriyor olmanın avantajları olduğu belirlenmiştir. Annelerle yapılan görüşmeler sonucunda sosyal çevreye duyulan güvensizlik ile çocuğa aşırı koruyucu yaklaşma, sosyal destek eksikliği, dil bilmeme, kültürel farklılıkları anlatmada yaşanan güçlük, Türkçe'nin bozulması, Hollandalılara entegre olmada güçlük, İslamofobi, romantik ilişkilerin yaşanma stili, eğitim programlarının Türkiye'deki kadar yoğun olmaması durumu, sosyal yaşantıdaki özgürlük gibi durumların Hollanda kültüründe çocuk yetiştiriyor olmanın dezavantajları olarak belirlenmiştir. Hagendoorn ve Pepels (2003)'in sosyal mesafe ve etnik hiyerarşi konusunda yaptığı çalışmasında Hollandalıların etnik gruplar arasında bir ayrım gözettilerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum annelerin görüşlerini destekler niteliktedir. Ayrıca kültürel farklılıklar, islam ve entegrasyon konusundaki tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde Hollandalılara göre Müslüman gruplar ile Hollanda toplumu arasındaki kültürel mesafenin büyük olduğu, bu sebeple entegrasyonun tam olarak başarılamayacağı ve Müslümanların toplumsal bir sorun olarak devam edeceği fikri ağır basmaktadır (Canatan, 2008). Bu görüş doğrultusunda Hollanda kültürüne entegre olmasını zorlaştıran etmenlerin sadece Türklere kaynaklanmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak çalışma grubundaki annelerin başka bir kültürde çocuk yetiştirirken farklı davranış stillerini benimsediği, çocuk yetiştirme konusunda bireysel amaç ve özerkliğe önem veren bir toplum içinde annelerin geleneksel toplulukçu değerlerini göz ardı etmediği ancak zaman zaman bazı zorluklarla karşılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Mikro düzeyde, Hollanda'da yaşayan Türk Annelerin anne babalık örüntülerini içeren çeşitli konularda yapılan seminerlere, konferanslara, panellere katılmaları, ilgili yayınları takip etmeleri önerilebilir. Makro düzeyde Hollanda'da yaşayan göçmen annelerin, Hollanda kültürüne entegrasyon sürecini kolaylaştırmak için devlet düzeyinde yeni önleyici müdahale programları oluşturulabilir ve var olan müdahale programları, göçmen ailelerin gereksinimleri doğrultusunda yeniden revize edilebilir. Araştırmacılara, bu gereksinimlerin belirlenmesi için göçmen ailelerin (anne, baba, çocuk) gereksinimleri konusunda niceliksel araştırmalar yapmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Afat, N. (2013). Çocuklarda Üstün Zekanın Yordayıcı Olarak Ebeveyn Tutumları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 155.
- Aktaş, S. (2011). 9. Sınıfta Anne Baba Tutumları ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(1), 231-274.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4(1, Pt 2), 1-103.
- Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. In W. Damon (Ed.), *The Jossey-Bass social and behavioral science series. Child development today and tomorrow* (pp. 349-378). San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.
- Canatan, K. (2008). Hollanda toplumunda yabancı karşıtı tutumların analizi. *Electronic Turkish Studies*, 3(7), 221-240
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Demiriz, S. ve Öğretir, A. D. (2007). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 105-122.
- Durgel, E. ve Yağmurlu, B. (2014). Türk göçmen ailelerde sosyalleştirme hedefleri ve ana babalık: Okul öncesi döneme detaylı bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 3-15.
- Eldeleklioğlu, J. (1996). *Karar Stratejileri ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gordon, T. (2017). *Etkili Anne-Baba Eğitimi* (13. Baskı). İstanbul: Maviyağaç Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hagendoorn, L. ve Pepels, J. (2017). Why the Dutch maintain more social distance from some ethnic minorities than others: A model explaining the ethnic hierarchy. In *Integrating immigrants in the Netherlands: Cultural versus socio-economic integration* (pp. 57-78). Routledge.
- Inman, A. G., Howard, E. E., Beaumont, R. L., ve Walker, J. A. (2007). Cultural transmission: Influence of contextual factors in asian indian immigrant parents' experiences. *Journal of Counseling Psychology*, 54(1), 93.
- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: etnografik yöntemle düşünsel bir yaklaşım. *Moment Dergi*, 4(1), 207-220.
- Kaya, A. (2010). *İlköğretim Öğrencilerinin Anne Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Kişilik Özelliklerine Göre Değişkenliğinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kulaksızoğlu, A. (2017). *Ergenlik Psikolojisi* (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kütük, B. Ş. (2016). Hollanda'da Yaşayan Türklerin Geri Dönüş Konusundaki Niyetleri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33(1), 113-124.
- Maccoby, E. E., ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In: P. H. Mussen (Series Ed.), *Handbook of child psychology. Socialization, personality, and social development* (4th ed., Vol. 4, pp. 1-101). New York, NY: Wiley.
- Özgülven, E., İ. (2010). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., ve Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child development*, 63(5), 1266-1281.
- Tahiroğlu Y. A. T., Bahalı, K. T., Avcı, A. T., Seydaoğlu, G. T., ve Uzel, M. T. , (2009). Ailedeki disiplin yöntemleri, demografik özellikler ve çocuklardaki davranış sorunları arasındaki ilişki. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(2), 67-82.
- TBMM (2013). *Almanya, Hollanda ve Belçika Gençlik Dairelerinin Türkiye Kökenli Çocuklara Yönelik Uygulamalarına İlişkin İnceleme Raporu*. TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/cocuklara_yonelik_uygulamalara_iliskin_komisyon_raporu.pdf adresinden alındı. (13.11.2018)
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespit Öneriler*. Ankara
- Tatlı, S. Selimoğlu, H. ve Bademci, D. (2012). Çocukları Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Annelerin Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2), 101-114.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506-520. doi:10.1037/0033-295X.96.3.506
- Varan, A. (2003). EKAR kuramı değerlendirme araçlarının Türkiye güvenilirlik ve geçerlik çalışması. Yayınlanmamış çalışma, Ege Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir.
- Tuzcuoğlu, N. (2004). *Bir Aile Olmak, Anne Baba Olmanın Altın Kuralları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Yapıcı, Ş. (2010). Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi. *Turkish Studies*, 5(4), 1544-1570.
- Yavuzer, H. ve Demir, İ. (2016). *Yeni Kuşak Anne-Babalar ve Çocukları* (1. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2016). *Ana- Baba ve Çocuk* (26. Basım) İstanbul: Remzi Kitapevi
- Yavuzer, H. (2017). *Çocuk Psikolojisi* (41. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi
- Yörükoğlu, A. (2012). *Çocuk Ruh Sağlığı* (32. Basım). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Summary

Each society has its own culture-specific values. These culture-specific values can determine the attitudes and behaviors of parents towards child rearing. The family structure is thought to have undergone a number of changes when migrating to a country that prioritizes individualist values from a society that cares collectivist values. It requires an in-depth examination within the cultural context to understand whether parents maintain their cultural identities while raising and rearing their children and, for what reasons and which cultural codes they adopt when communicating with their children. In this context, this study examines the views of Turkish mothers on raising children in Dutch culture. The study sought answers to the following questions:

- 1. What are the opinions of the mothers of Turkish origin living in the Netherlands on the discipline methods they apply to their children?*
- 2. What are the opinions of the mothers of Turkish origin living in the Netherlands to control the behavior of their children?*
- 3. What are the opinions of the mothers of Turkish origin on child rearing in Dutch culture?*

This study has been carried out by using face-to-face interview technique considering ethnographic research model which is one of the qualitative research methods. The study population consisted of mothers of Turkish origin living in Amsterdam for at least 10 years and 14 mothers determined by the snowball method were included in the study. The demographic information form developed by the researchers and the semi-structured interview form consisting of fourteen open-ended questions were used in the study. The interview form included the themes of "discipline methods", "controlling", and "culture-specific effects". Each interview was conducted face to face. Frequency tables were generated by digitizing the data obtained by the interview technique. The findings obtained from the study were discussed in three different dimensions: disciplinary methods, controlling and culture-specific effects.

As a result of the evaluation of the opinions of mothers of Turkish origin on their methods of discipline applied to their children, it is found that mothers use reward and punishment method to discipline their children in their relationship with them. It is concluded that mothers typically use the reward system as a measure of academic, religious and performance-based success. It is found that mothers use different reward methods such as using verbal reinforcer, presenting an object that child needs, and token method. On the other hand, it is determined that mothers adopt different methods of punishment such as Type I / II punishment, time out, and age-appropriate punishment.

When the opinions of mothers of Turkish origin were evaluated in terms of controlling the behavior of their children, it was determined that mothers use different methods to control their children's behavior. Some mothers communicate with their children verbally for controlling their behavior, while others use methods such as surveillance, and examination of personal belongings. Some of the mothers, who think that they have forced their children to do something that they do not want, use traditional methods such as persistence, and rigid authoritarian attitude. Some mothers have developed different persuasion methods and strategies. Mothers, who think that they do not force their children to do something they do not want, generally refer to the following methods: making explanations, setting an example, leaving the choice to the child and making the child internalize the situation. In addition, it was determined that mothers pay attention to cultural and ethnic values in their children's choice of friends, and that they have a more moderate approach to their children's friendship with the culture closer to Turkish and Islamic culture.

Considering the opinions of mothers of Turkish origin in rearing children in the Dutch culture, it is determined that living in the Netherlands positively influences the relationship between mothers and their children for the following reasons: flexibility, freedom in social life and child-rearing, participating in social activities, respect for different beliefs and thoughts, and mother education. On the other hand, this relationship is adversely affected by the following reasons: need for social support, not knowing the official language of the country, the difficulty in adapting to the Netherlands, the continuous emphasis of individual values, and the clash of cultures in friendships. According to the interviews, it was concluded that some mothers wanted to raise their children in the Netherlands because of the diversity of social facilities, the existence of a free environment, the opportunities offered in the education system, and the possibility to better teach their religious and moral values. Some mothers would like their children to grow in Turkey due to factors such as ill-treatment of Turkish children at the schools in the Netherlands, wish to be useful for Turkey, longing and love for Turkey, religion, belief, and culture. As a result of the interviews with mothers, it has been determined that the following points stand out as the advantages of raising children in Dutch culture: learning different cultures, gaining the ability to perform intercultural synthesis, learning a second language, seeing a child as an individual, raising inquisitive and intellectual children, being accessible to education, diversity of social opportunities, the idea of teaching Islam and Turkish culture, and keeping the national values alive. As a result of interviews with mothers, it was determined that the following situations were seen as disadvantages of raising children in Dutch culture: over-protective approach to the child due to feeling of insecurity to the social environment, lack of social support, not knowing the language, difficulty in explaining cultural differences, deterioration in Turkish speaking, difficulty in integrating into Dutch society, Islamophobia, style romantic relationships, less intensive training programs than in Turkey, and freedom in social life.

In conclusion, it is concluded that the mothers in the study population adopt different behavior styles while raising children in another culture. In a society that attaches importance to individual values and autonomy in raising children, mothers do not disregard traditional collectivist values, but sometimes face some difficulties.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Erken Bizans Dönemi Levha Örnekleri¹

Early Byzantine Carved Slabs from Olympos Episcopal Church and Baptistery

Sinan SERTEL²

Geliş Tarihi: 08.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 02.03.2019 / Kabul Tarihi: 02.03.2019

Özet

Olympos Antik Kenti, bugün Teke yarımadasında bulunan Likya Bölgesi'nin güneybatısında, Antalya ilinin Kumluca ilçesinde bulunmaktadır. Konumuz olan levhaların tespit edildiği kilise ve vaftizhane ise kentin kuzeyinde yer alan dini ve idari işlevlerin bir arada yürütüldüğü Piskoposluk Sarayı'nın merkezinde bulunmaktadır. Kiliselerde genellikle ambon, templon, solea, altar ve nef ayrımlarında kullanılan levhalar, Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde farklı dönemlerde yapılmış kazı çalışmalarında tespit edilmiştir. Yapılarda tespit edilen levhaların büyük bölümü, Likya Bölgesi örnekleriyle uyumlu olarak kireç taşı malzemeden üretilmiştir. Bazı örneklerde ise ithal mermer malzemenin de kullanıldığı görülmüştür. Buluntu yerleri dolayısıyla genellikle nef ayrımlarında kullanıldığı anlaşılan levhalarda, bitkisel ve geometrik motiflerin yoğun olarak bir arada kullanıldığı görülmekle birlikte figürlü, yazıtlı ve sembolik motiflerin işlendiği örnekler de bulunmaktadır. Bezeme teknikleri ele alındığında ise Likya Bölgesi örnekleriyle benzer olarak kazıma, kabartma ve geniş oyma gibi tekniklerin kullanıldığı görülmüştür. Yerel kireç taşı malzemeden oluşturulmuş örneklerde tespit ettiğimiz ilgi çekici bir diğer özellik ise bezemeli ya da bezemesiz yüzeylerinde bulunan kılavuz çizgileridir. Kılavuz çizgileri, taş ustasının levhada kullanacağı motifleri düzgün ve simetrik bir şekilde yerleştirmesine yardımcı olur. Bu yönüyle levhaların yapım sürecine ve tasarımına dair oldukça ilgi çekici bilgiler sağlamaktadır. Sonuç olarak bu makalede Olympos örneğindeki levhalar, Likya Bölgesi örnekleriyle birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Likya, Olympos, Bizans, Mimari Plastik, Levha

Abstract

The Olympos ancient city is located in the Kumluca district of Antalya, southwest of the Lycian region which is located on the Teke peninsula. The church and baptistry, where the slabs are the subject of our study, are located in the center of the Episcopal Palace, where religious and administrative functions in the north of the city are carried out. Slabs which are used in churches for ambon, templon, solea, altar, and nave separation, were found in the different excavations periods in the Episcopal Church and Baptistery of Olympos. Most of the plates in the buildings were produced from limestone material which are similar to the examples in the Lycian Region. However, in some of the slabs, marble materials were also used. It is seen that the slabs, which are mostly used in nave separations due to the finds, are processed with herbal, geometric, figured, inscribed and symbolic motifs. When the ornament methods on the slabs are taken into consideration, it was seen that techniques such as incised, relief, and large carving were used in the same way as in the Lycian Region. Another interesting feature that we found in the samples made up of local limestone material is the guiding lines on their decorated or undecorated surfaces. These guide lines helps stone mason to place the motifs on the slab in a smooth and symmetrical way. In this respect, it provides very interesting information about the construction process and design of the slabs. Consequently, the slabs in this article were considered and evaluated together with the examples of the Lycian region.

Keywords: Lycia, Olympos, Byzantine, Architectural Sculpture, Slab

Giriş

Likya Bölgesi liman kentlerinden biri olan Olympos, güneyindeki Sepet Dağı ve kuzeyindeki Omurga Dağı'nın oluşturduğu derin bir vadi içerisinde yer alır. Şehrin ana karakterini oluşturan ve ortasından geçen Olympos Çayı, kenti kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırır. Olympos'un kentsel düzeyde ilk kuruluşuna dair herhangi bir veri olmamakla birlikte, varlığına ilişkin ilk yazılı kaynaklar Hellenistik Dönem'e tarihlenen Likya birlik sikkeleriyle sağlanmaktadır (Olçay Uçkan ve Öztaşkın, 2016: 276). Benzer şekilde kentin güneyinde yer alan poligonal örgülü sur duvarları da kentin Hellenistik Dönem'deki varlığını gösteren diğer bir önemli veridir.

Likya Birliği içinde oy kullanma hakkına sahip 23 kentten biri olan Olympos, Ksanthos, Patara, Pinara, Myra ve Tlos ile birlikte ise üç oy kullanma hakkına sahip önemli kentlerden biridir (Strabon, 2000: 143). Yaklaşık olarak M.Ö. 100 ve 77

¹ Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı'nda 22.06.2017 tarihinde, Dr. Öğr. Üyesi Gökçen K. Öztaşkın danışmanlığında tamamlanan "Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Litrjik Taş Eserleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma ayrıca Pamukkale Üniversitesi BAP Komisyonu tarafından kabul edilen 2015 SOBE-00003 no.lu proje kapsamında ve Koç Üniversitesi Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından "Yüksek Lisans Araştırması Destekleme Bursu" kapsamında maddi olarak desteklenmiştir.

² Ankara Üniversitesi, Ph. D., Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara. E posta: sinansrtl@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-8944-5134

yılları arasında ise kentin bu önemini kaybettiği ve Likya Birliği'nde yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Antalya'nın batısından Gelidonya Körfezi'ne kadar olan bölgede korsanlık faaliyeti gösteren ve Olympos'ta da varlığı bilinen Zeniketes'le ilişkilidir (Uğurlu, 2007: 85).

Kentin Likya Birliği'nde tekrardan yer alması ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne rastlar. Kuzey kentte bulunan, M.S. 2. yy. sonu ile M.S. 3. yy. başlarına tarihlenen Marcus Aurelius'un mezarındaki yazıtta, Aurelius'un Likya Birliği'nde Lykiarkhes (başkanlık) görevinde bulunduğu bilgisi, kentin bu dönemde tekrardan Likya Birliği'nde önemli bir konuma ulaştığını göstermektedir (Öztaşkın ve Sertel, 2017: 357). Özellikle M.S. 1. ve 3. yüzyıllar arasındaki yapılar dikkate alındığında, kentin bu dönemde yoğun bir imar faaliyeti geçirdiği ve Roma Dönemi kent dokusunun olduğu anlaşılmaktadır (Olcaç Uçkan vd. 2017: 11).

Yapılan arkeolojik çalışmalarda M.S. 5. yüzyıl'a kadar kentte Hıristiyanlığa dair herhangi bir veri elde edilememektedir. Ancak tarihi kaynaklarda M.S. 3. yüzyılın sonu ile 4. yüzyılın başlarında yaşamış olan Methodios adındaki azizin Olympos'un ve Likya Bölgesi'nin ilk piskoposu olarak geçmesi, kentte bu dönemde Hıristiyan cemaatin varlığını göstermektedir (Olcaç Uçkan ve Kayapınar, 2015: 536-537). Piskoposluk listelerinin yer aldığı Notitiae Episcopatum'larda Myra'ya bağlı bir piskoposluk olarak geçen kent, Hierocles'in Synecdemus'unda ise gene Likya içinde bulunmaktadır (Hellenkemper ve Hild, 2004: 758).

Genel kent yapılanması dikkate alındığında M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Roma Dönemi planlamasına sadık kalınarak kentin yeniden imar faaliyeti geçirdiği görülmektedir. Özellikle kentin kuzey yakasındaki Piskoposluk Sarayı'nda (Episkopeion) imar faaliyetlerinin yoğunluğunu gösteren inşa evreleri (Öztaşkın, 2013: 262-263, Plan 5) ve kentte yer alan 8 adet kilise bu faaliyetlerin yoğunluğu göstermektedir. Benzer şekilde cam, seramik ve sikkeler gibi buluntularla da kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde sonra meydana gelen depremler, veba salgını ve Arap akınlarıyla birlikte arkeolojik veriler değerlendirildiğinde, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen istisnai birkaç sikkeler dışında, 7. yüzyıldan sonra kentte bütünsel anlamda bir yaşamın sürdüğüne dair herhangi bir veri ile henüz karşılaşmamaktadır (Olcaç Uçkan ve Öztaşkın, 2016: 287).

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi, kentin kuzey yakasında yer alan, dini ve idari yönetimin gerçekleştirildiği Piskoposluk Sarayı'nın merkezinde yer alır (Çiz.1). 128x62 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı yüksek duvarlarla çevrelenen kompleks, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Yapının doğu bölümünde piskopos konutu, batı bölümünde ise triklinium, peristyl ve görevliler tarafından kullanıldığı düşünülen odalar yer alır. Kompleks içindeki en büyük boyutlu yapı olan kilise, üç nefli, kısaltılmış haç transept planlıdır (Öztaşkın, 2013: 204). Güneyinde, rölik şapeli ve ek mekânı, kuzeyinde üç nefli, bazilikal planlı vaftizhane, kuzeydoğusunda ise vaftizhaneye ait ek mekânlar bulunmaktadır. Atriumu bulunmayan kilisenin batısında yer alan dikdörtgen planlı nartheksin güneyindeki kapı açıklığı ile giriş sağlanır. Nartheksin doğu duvarında nef eksenlerinde bulunan kapılarla naosa, kuzeyinde bulunan açıklıkla ise vaftizhane vestibulumuna geçilir. Kilisenin apsis dâhil toplam uzunluğu doğu-batı yönünde 33.50 m. iken, transept ölçüleri kuzey-güney yönünde 22.60 m., doğu batı yönünde ise 10.90 m. ölçülerindedir. Bemada, apsis genişliğinde tutulan ters П formunda tempon düzenlemesi bulunur. Kilisenin doğu duvarında bulunan birer kapıyla neflerden köşe odalarına geçiş bulunur. Sütun ve levhalar yardımıyla düzenlenen kilisenin nef ayrımları, kuzey nefin transept kadar olan bölümünde hem geçişi hem de görüşü engelleyecek şekilde yüksek tip olarak, transept kolunda ise daha alçak olarak düzenlenmiştir (Öztaşkın ve Sertel, 2017: 359).

Levhalar

Özellikle kiliselerde farklı yerlerde ve amaçlar doğrultusunda oluşturulan levhalar, kullanım yerleri dolayısıyla İngilizcede "church furnishings" olarak geçen ambon, tempon, solea, kathedra ve altar gibi kilise kuruluşlarından oluşan düzenlemelerde yoğun olarak kullanılmıştır. Bunların dışında ise nef ayırımı, vaftiz havuzu, galeri, kathedra, pencere lentosu altlarında ve lahit yapımında da kullanıldığı bilinmektedir. Oldukça geniş bir kullanım alanına sahip levhaların işlevlerinin belirlenmesinde, buluntu yerlerinin net bir şekilde bilinmesi önemlidir. Bugüne kadar yapılan kazılarda özellikle yüksek kabartmalı örneklerin kamu binalarında, sivil yapılarda veya saraylarda kullanıldıklarıyla ilişkili herhangi bir arkeolojik verinin bulunmaması, çoğu örneğin genel olarak dini yapılarda kullanıldığını düşündürmektedir (Sheppard, 1969: 65; Fıratlı, 1990: 242).

Paye veya sütunların arasına yerleştirilerek sabitlenen levhalar, liturjik işlevli olarak kullanılsın ya da kullanılsın, iç mekân ayırımının gerektiği durumlarda yararlanılmıştır. Sütunlar arasında kullanıldıkları düzenlemelerde, sütun kaidelerinin plinthosuna düşey olarak açılan bir oluk vasıtasıyla ya da levhaların sütun kaidelerinin profillerine göre kesilip düzenlemesiyle kullanılır (Peschlow, 2006: 54, Fig. 1). Diğer bir uygulamada ise sütunların gövdelerine kurşunla kenetlenerek tutturulan levhalar, bazı durumlarda ise sütun gövdelerine veya stylobatlara açılan oluklar vasıtasıyla da yerleştirilirler (Westphalen, 2000: 279, Fig. 5a). Levhalar, tek parça olarak kenar kısımları trapez kesitli düzenlendikleri gibi, bazen de sağlam bir şekilde yerleştirilmesi amacıyla üstünde ya da altında "levha üstü" ve "levha kaidesi" olarak tanımlanan, trapez kesitli parçalar da kullanılmıştır (Alpaslan, 1998: 235; Orlandos, 1952: 518, Res. 480). Ayrıca son dönemdeki kazılarda ortaya çıkarılan ve özellikle yüksek nef ayırımı düzenlemelerinde gördüğümüz, sütun kaidelerinin arasına örülen duvarın üstüne yerleştirilen levhayı desteklemek amacıyla "levha yanı" olarak tanımlanan trapez kesitli öğelerle birlikte düzenlenerek, levhaların alt kısımlarının kesilmesine gerek kalmadan kullanıldığı da görülmüştür (Sertel, 2017: 141-146, Şek. 51, Çiz. 54-58, 101).

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde tespit edilen levhaların çoğunluğu Likya Bölgesi'yle uyumlu olarak kireç taşı malzemeden oluşmaktadır. Buna rağmen bazı örneklerde mermer malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Üzerlerinde yer alan motiflerde ise bitkisel ve geometrik ağırlıklı olmakla birlikte figürlü ve sembolik motiflerin de kabartma, kazıma tekniklerinde uygulandığı görülmektedir.

Kilise ve vaftizhanede yapılan çalışmalarda tespit edilen mermer levha parçalarının (Kat. No. 1; Res. 1; Çiz. 2), benzer malzeme-teknik ve kalınlıklarından dolayı aynı levhaya ait olduğu düşünülmektedir. Gri ve yer yer mavi damarlı, iri kristalli süt beyaz rengi nedeniyle büyük olasılıkla templon düzenlemesi için Prokonnesos'tan ithal olarak getirildiği düşünülmektedir.³ Ön ve arka yüzü bezemeli olan levha, yapılan restitüsyon çalışmasından anlaşıldığı üzere, en dışta farklı genişlik ve yüksekliklerdeki toplam üç adet bezemesiz bordür ile çevrelenmektedir (Çiz. 2). Merkezinde ise, kolları uçlarda genişleyen, daire içinde iki Latin haçı bulunmaktadır. Daire hariç aynı düzenleme, levhanın arka bölümünde de mevcuttur. Erken Bizans Dönemi'nde yoğun olarak kullanılan bu kompozisyon farklı bölge ve coğrafyalarda da karşımıza çıkmaktadır. Benzer kompozisyon örnekleri Likya'da Limyra Piskoposluk Kilisesi'nde (Peschlow, 1984: s. 419, Abb. 8), Gemiler Adası'nda (Asano, 2010a: 39, Fig. 33, Pl. 57-3), Patara Kent Bazilikası'nda⁴ görülür. Likya Bölgesi dışında ise Efes'te (Deichmann, 1974: 559-560, Taf. 174a-c), Aizanoi'de (Niewöhner, 2007: 249-250, No. 292-293, Abb. 98-99), Bursa'da (Ötügen, 1996: 89, 90, 105, Taf. 11.3-4-5), Kocaeli Müzesi'nde (Hakan, 2009: 76, Kat. No. 56), Aya İrini'de (Tezcan, 1989: 150, Res. 175), İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde (Fıratlı, 1990: 154-155, Pl.94, no. 306d, 307 c), İstanbul Ayasofya'da (Guidobaldi, 2004: 100-106, 114, 118, 122-124, 142-144, 148-198, FN.03-FN.06, FN.10, FN.12, FS.01, FS.02, FS.11, FS.12, FO.01-FO.26), Tekirdağ Müzesi bahçesinde (Çavdar, 2014: 89-90, Kat. No. D-1-D-2), Yunanistan Delphi'de (Joseph, 1899: 246, Fig. 16), Yunanistan Paros'ta (Mitsani, 2006: s. 85, Res. 20), Philippi Piskoposluk Kilisesi'nde (Metzger, 1994: 238, Xb.1, Pl. LXXVIII, X.b.1) ve Mısır Ostracina Kilisesi'nde (Habas: 2009: 102, Fig. 5) görülür. Kompozisyon ve benzer örnekler değerlendirildiğinde levha 5.-6. yüzyıla tarihlenir.

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde tespit edilen levhalarda, çelenkli veya çelenksiz daire içine alınmış haç kompozisyonu sıklıkla kullanılmıştır (Res. 2, 3, 5, 6, 7, 13, 15, 16; Çiz. 3, 4, 6, 7, 8, 14, 16, 17). Çelenksiz daire içine alınan levhalarda haç, genel olarak iç içe geçmiş daire içinde kullanılmıştır (Res. 3, 5, 13). Çelenk içindeki haç kompozisyonlarında ise çelenk, defne yapraklarının aksine genel olarak başak motifinden oluşturulmuştur (Res. 6, 7, 16). Daire içine alınmış bazı örneklerde ise (Res. No. 6, 7, 13, 16) haç kolları arasında çiçek motifleri görülmektedir. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde yoğun olmak üzere birçok farklı dönemde kullanılan daire ya da çelenk içindeki haç motifleri, Yahudi inancındaki levhalarda sıklıkla kullanılan çelenk içindeki menorah motifleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Foerster, 1986: 1811, Fig. 9-11).

Levhalarda görülen çelenk içinde haç kompozisyonunun benzer örnekleri, Limyra Piskoposluk Kilisesi'nde (Peschlow, 1984: 419, Abb. 6, 9), Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde (Tiryaki, 2012: Fig. 5-6, 15-16), Alahan'da (Bakker, 1985: 94, Fig. 39), Antalya Neapolis Bazilikası'nda (Kızılkayak, 2003: 29, Kat. No. 18, Foto. No. 55), İznik Arkeoloji Müzesi'nde (Barsanti, 2004a: 283, Res. 60) ve İsrail Hippos Susita Kuzey Kilisesi'nde (Mlynarczyk ve Burdajewicz, 2005: 45-46, Fig. 6) görülür. Bazı örneklerdeki haç kolları arasındaki çiçek kompozisyonları ise Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde (Tiryaki, 2012: 514, Fig. 15-16), Ölüdeniz Sun City Bazilikası'nda (Malkoç ve Tsuji, 2005: 22, Fig. 13) ve Yunanistan Delphi'de (Joseph, 1899: 246, Fig. 16) ve İstanbul Kalenderhane kazılarında tespit edilen levhalarda (Peschlow, 2007: Pl. 11, No. 104-106; Pl. 12, No. 122) bulunur. Benzer örneklerden de anlaşıldığı üzere, kompozisyonların Akdeniz çanağında oldukça popüler olduğu söylenebilir. 5.-6. yüzyıla tarihlenen çoğu örnekle beraber Olympos'ta yer alan örnekleri, kompozisyon, üslup ve mimari bütünlük açısından değerlendirildiğinde 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir.

Vaftizhane güney nefinde tespit edilen ve motif, kalınlık gibi özelliklerden dolayı beraber kullanıldıkları anlaşılan iki mermer levhanın ön yüzünün merkezinde iç içe geçmiş eşkenar dörtgenlerin ortasında yer alan daire içinde haç kompozisyonu bulunur (Res. 4-5; Çiz. 5-6). Kenar bordürleri kıvrık dal arasındaki yapraktan oluşan levhanın, eşkenar dörtgenlerin köşe bölümlerini dolduracak şekilde iç içe geçmiş üçgenler bulunur. Yapılan restitüsyon çalışmasından anlaşıldığı üzere Res. 17'de yer alan levhanın da benzer bir kompozisyonda olduğu anlaşılmıştır. Eşkenar dörtgen kompozisyonlarının kullanıldığı levhalar başkent etkilidir ve 5.-6. yüzyıllarda başkentte kullanılan templon levhalarında karşımıza çıkmaktadır (Alpaslan, 1996: 349). Merkezinde haç olan ya da olmayan eşkenar dörtgen kompozisyonlarının bulunduğu levhalar Myra Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Alpaslan, 1996: 102-103, Kat. No. 33-34, Çiz. 9-10), Antalya Neapolis Bazilikası'nda (Kızılkayak, 2003: 29, Kat. No. 17, Foto. 54), Antalya Khoma'daki kilisede (Arıkan, 2001: 36, Fig. 18), Bursa'da (Ötügen, 1996: 89, Taf. 14 (1-4), 15 (2-3)), İznik Arkeoloji Müzesi'nde (Barsanti, 2004a: 281, Res. 52-53), İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (Fıratlı, 1990: 158, Pl.96, no. 313a), Ayasofya'da (Barsanti, 2004b: 332, 336, 340, 342, 348, 350, 368, 372, 386, 392, 404; GN.06, GN.08, GN.10, GN.11, GN.14, GN.15, GS.02, GS.04, GS.11, GS.14, GS.20), Yunanistan'da Amphipolis E Bazilikası'nda (Taddei, 2008: 302, Fig. 23), Kos Adası A Bazilikası'nda (Baldini vd., 2012: 266, fig. 16), Katapoliani Paros'ta (Mitsani, 2006: 80, Res. 5-6; s. 85, Res. 19) ve Arnautluk Elbasan'da (Hobdari, 2015: 327-334, Tab.IV-3) görülür. Geniş yayılım gösteren kompozisyon Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde oldukça yaygın kullanılmıştır. Benzer örnekler, üslup ve bezeme tekniği ile birlikte değerlendirildiğinde levhalar 5. yüzyılın sonu, 6. yüzyılın başına tarihlendirilebilir.

Levhalarda gördüğümüz bir diğer kompozisyon, ortasında ince ve derin bir yiv bulunan kesişen daireler arasındaki malta haçtır. Olympos Piskoposluk Kilisesi örneğinde gördüğümüz kompozisyonu (Res. 15; Çiz. 16), Olympos'ta yer alan Nekropol Kilisesi'ndeki iki farklı levhada (Demirel Gökalp ve Yıldırım, 2010: 376, Res. 18) ve Piskoposluk Sarayı içerisinde yer alan peristylli yapıdaki bir delikli levhada (Öztaşkın, 2013: 165, Şek.132-G) da görebilmekteyiz. Kompozisyonun diğer örnekleri Likya Bölgesi'nde Andriake A Kilisesi'nde (Feld , 1975: 402, Taf. 131d) , İstlada'da (Marksteiner ve Niewöhner, 2004: 48-49, Abb. 23-24), Keşlik Dağı Kilisesi'nde (Doğan, 2005a: 79, Res. 6), Patara Kent Bazilikası'nda (Demirton, 2018:

³ Prokonnesos mermeri iri kristalli, süt beyaz renkte olup, yatay düzlemde bulunan gri ve mavimsi renkli damarlarla yer yer süt beyaz rengi bozulmaktadır. Ocaklara deniz ulaşımının kolay olması, ürünlerde kara ulaşımının getirdiği yüksek maliyeti azaltmıştır. Bu yönüyle dönemin diğer bir önemli ocağı olan Dokimeion mermeri kadar yüksek fiyatlı olmamıştır. Ayrıca blok şeklindeki mermer ihracının yanı sıra yarı ya da tam işlenmiş ürünlerinde ihracatı yapılmıştır, Albustanlıoğlu, 2006: 268, 271.

⁴ Patara Kent Bazilikası'nda bulunan örneğin de templon düzenlemesinde kullanıldığı düşünülmektedir. Levhada yapılan restitüsyon sonucunda levhanın merkezinde yer alan daire içinde Latin haçı düzenlemesinin ölçüleri Olympos örneğiyle neredeyse aynıdır. Bu yönüyle mermerden üretilen bu levhaların ithal olarak benzer yerlerde üretilip gönderildikleri düşünülebilir. Örnek için bkz. Demirton, 2018: 82, Res. 2, Çiz. 71.

Res 65), Likya dışında Bodrum Müzesi'nde (Özcan, 2010: 337-354. Res. 6b), Yunanistan Dion'da (Orlandos, 1952: 521, Fig. 475-3) ve Fransa Garonne'de (Lapart, 1989: 225, Fig. 1, 3) bulunur. Merkezinde haç olmayan kesişen dairelerin oluşturduğu ana kompozisyonlar ise Gemiler Ada'da (Asano, 2010b: 83, Fig. 95-3, PL. 10-3), Andriake B Kilisesi'nde (Tekinalp, 2000: Lev. 178) ve Hırvatistan Klapavica'da da (Metzger, 1994: 250, Pl. LXXXVIII, X.c.4; s. 252, Pl. LXXXVIII, X.c.11) görülmektedir. Farklı kompozisyonlar ile uygulanan benzer örneklerden de anlaşıldığı üzere kesişen dairelerin oluşturduğu kompozisyonun Akdeniz çanağında özellikle de Likya Bölgesi'nde oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Benzer örneklerin çoğu araştırmacılar tarafından 5.-6. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Bu yönüyle mimari verilerle de uyuşan bu tarihlendirme Olympos örneğindeki diğer levhalarla birlikte değerlendirildiğinde 5. yy. sonu, 6. yy. başına tarihlenir.

Malta haçı örneğinde olduğu gibi levhalarda gördüğümüz bir diğer haç türü ise Latin ve Rho haçlarıdır. Birçok farklı kültürde M.Ö. 4000'den itibaren kullanılan ve İsa'nın çarmıha gerilmesiyle birlikte Hıristiyanlık inancında dini bir sembol haline gelen haç, M.S. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte kullanımı tüm alanlara yayılmıştır (Albayrak, 2004: 105-129). İsa'nın adının Yunanca yazılışındaki ilk iki harfinin kısaltması⁵ olarak kullanılan Rho haçı, 4. ve 5. yüzyıllarda I. Konstantinus tarafından zafer ve imparatorluk sembolü olarak kullanılmıştır. 4. yüzyıldan itibaren Chi (X) ve Rho (P) harflerinin birleşiminden oluşan disk kullanımı yaygınken, 6. yüzyıldan itibaren Rho (P) harfinin üst dönüşünün atılmasıyla sekiz köşeli ışınal bir haç olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Milburn, 1988: 5-6; Spitzing, 1989: 196-197). Vaftizhane ve kilisede bulunan levhalarda (Res. 3, 5, 14; Çiz. 4, 6, 15) daire içinde haç kompozisyonuna uygun olarak Rho haçları tespit edilmiştir. Benzer kompozisyonlar Likya Bölgesi'nde Olympos Mozaikli Yapı'da (Olçay Uçkan vd. 2011:Res.6), Karabel'de (Harrison, 1963: 134, Fig 13), Batı Asarcık'ta (İşler, 2009: 195, Kat. No. 112), Gemiler Adası'nda (Asano, 2010a: 33, PL.31/3), Patara Kent Bazilikası'nda (Demirton, 2018: Res. 55), Limyra'da (Pülz ve Ruggendorfer, 2004: 70, 73, Abb. 18, 23), Likya dışında ise Amorium'da (Lightfoot vd. 2005: 238, Fig. 8), Konya İkonion'da (Temple, 2013: 193, 213, Kat. No. 213, 328, Res. 280, 419), Uşak Selçukler'de (Gür, 2006: 141, D175), Stobi ve Apollonia'da (Sodini, 1977: Fig. 46, 62), Yunanistan Delphi'de (Joseph, 1899: -240, 244, Fig. 10 (a, c, s)-11, 13), Suriye'de bulunan Khirbit Hasan Kilisesi, Arshin Kilisesi'nde ve Kalb Lauzeh Kilisesi'nde (Butler, 1929: 232, Res. 245) görülür. Verilen örneklerin hepsi Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlenir.

Levhalarda, özellikle de merkezlerinde yer alan ana kompozisyonları çevreleyen dış bordür kısmında yoğun olarak gördüğümüz bir başka kompozisyon ise kıvrık dal arasında yaprak ve çeşitlemeleridir⁶ (Res. 4, 5, 17; Çiz. 5, 6, 18). Olympos'ta yer alan Mozaikli Yapı (Öztaşkın ve Öztaşkın, 2012: Res. 7), Nekropol Kilisesi (Demirel Gökalp ve Yıldırım, 2010: 377), ve Piskoposluk Sarayı'nda bulunan peristylli yapıda da (Evcim ve Uzun, 2017: Kat. No. 20, 22, 24) gördüğümüz motif Likya Bölgesi'nde de oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Benzer örnekler Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ndeki levhalarda (Tiryaki, 2012: Fig. 5-6, 9-10, 13-14), Patara Kent Bazilikası'nda (Demirton, 2018: Res. 25, 26, 29, 55), Aperlae'da dekorasyon parçası olarak önerilen bir eserde (Foss, 1994: Fig. 29), Alakilise'deki bir lentoda (Harrison, 1972: Fig. 10, 12), Gemiler Adası'nda altar platformu olarak kullanılan bir levhada (Asano, 2010a: 33, PL.31/3), Çamarkası'nda bir kemer parçasında (Doğan, 2006: 211, Res. 2), Andriake B Kilisesi'ndeki levhalarda (Tekinalp, 2000: 106, 111, Lev. 122-124), Andriake C Kilisesi'ndeki templon payesinde (Öztürk vd., 2015: Res. 10.) Karabel Asarcık'ta bulunan çeşitli taş eserlerde (İşler, 2009: 135, Kat. No. 15; s. 142, Kat. No. 23; s. 153; Kat. No. 40; s. 168, Kat. No. 65; s. 169, Kat. No. 67; s. 194, Kat. No. 110.), Limyra'da (Pülz ve Ruggendorfer, 2004: 70, 72, Abb. 18, 22, 23) ve Alanya Müzesi'ndeki bir payede (Doğan, 2005b: 73-74, Res. 7) rastlanır. Örneklerin çoğu araştırmacılar tarafından 5.-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir.

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde tespit edilen diğer bir motif değişik yaprak sayıları ile yuvarlak ve sivri olarak karşımıza çıkan çiçek motifidir (Res. 6, 7, 8, 16; Çiz. 7, 8, 9, 17). Yuvarlak yapraklı çiçeklerde, yaprak sayısı dört ve dokuz arasında değişmektedir. Çiçekler birbirlerinden bağımsız olarak oluşturulduğu gibi Res. 16'da olduğu gibi farklı yaprak sayısındaki iç içe geçmiş şekilde de düzenlenmiştir. Benzer örnekler Likya'da yuvarlak yapraklı çiçek olarak Limyra'da (Pülz ve Ruggendorfer, 2004: 70, Abb. 2), Patara Kent Bazilikası'nda (Demirton, 2018: Res. 25), Batı Asarcık'ta (Grossmann, ve Severin, 2003: Taf.17 b), Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde (Tiryaki, 2015: 381, 382, Fig. 6, 7, 10), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Alpaslan, 1996: 121, Kat.No. 54, Res. 54), Alacahisar'da (Grossmann ve Severin, 2003: 109-110, Taf. 32 a, c, d), sivri yapraklı olarak ise Arykanda'da (Tekinalp, 2006: Res. 10), Ölüdeniz'de (Malkoç ve Tsuji, 2005: 22, Fig. 13) ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Alpaslan, 1996: 102, Kat.No. 33, Çiz. 9, Res. 27) rastlanır. Verilen örneklerin hepsi 5.-6. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Benzer örnekler, üslup ve bezeme teknikleri açısından değerlendirildiğinde levhalar 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir.

Vaftizhanede tespit ettiğimiz iki levhada (Res. 4, 5; Çiz. 5-6) bezeme ögesi olarak karşımıza çıkan nar, Akdeniz ülkelerinde yetişen ve yayılan ve birçok farklı kültürde karşımıza çıkan bir motiftir. Bolluk, bereket, zenginlik, sağlık gibi sembolik anlamlar barındıran motif aynı zamanda bir ölüm sembolü olarak da mezar yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde inananların bir bütün olarak kilisede toplanmasını da sembolize etmekteydi (Spitzing, 1989: 142). Nar motifinin görüldüğü benzer örnekler, Olympos Piskoposluk Sarayı'ndaki peristylli yapıda (Evcim ve Uzun, 2017: Kat. No. 20), Side Arkeoloji Müzesi'nde levha ve templon payesinde (Yıldırım, 2013: Kat. No. AA21b, Res. 155a; Kat. No: KL7, Res. 206; Kat. No: KL8, Res. 207), Antakya'da bir lentoda (Boyd, 1989: 1831, Fig. 9) ve Uşak Selçukler'deki bir payede (Gür, 2006: 138, Kat. No. D168) görülür. Side'deki levha örneği ve Antakya'da yer alan lento 5.-6. yüzyıl arasına tarihlenirken, Side'deki diğer levha ve templon payesi ise 10.-11. yüzyıl arasına tarihlenir. Kilise ve vaftizhanede tespit ettiğimiz örnekler ise Olympos Piskoposluk Sarayı'ndaki peristylli yapıdaki örneklerle uyumlu olarak 5. yüzyılın sonu, 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir.

⁵ İsa'nın Yunanca ismi "ΧΡΙΣΤΟΣ" kelimesinin ilk iki harfi olan Chi (X) ve Rho (P) harflerinin birleşimi.

⁶ Akantus ve sarmaşık yaprağı gibi.

Başak, levhalarda görülen bir diğer motiftir (Res. 6, 7, 16; Çiz. 7, 8, 17). Olympos örneklerinde genellikle merkezinde haç bulunan dairelerin içinde ya da levhaların dış bordüründe kullanılmıştır. Hıristiyan sanatında üzüm gibi başak da ökaristi ayinini temsilen kullanılan motiflerden biridir (Ferguson, 1973: 31). Başkentte erken dönemden itibaren görülen motif; İtalya, Yunanistan ve Adalar'da 6. yüzyıldan itibaren, 7.-8. yüzyıl süresince birçok farklı eserde görülür (Doğan, 2003: 189). Likya Bölgesi'nde ise Olympos Mozaikli Yapı'da (Öztaşkın ve Öztaşkın, 2012: Res. 7a), Asarcık'ta bir konsol ve kiborium kemerlerinde (İşler, 2009: 154-157, Kat. No. 41,43-45), Andriake B Kilisesi'nde levhada (Tekinalp, 2000: 107, 111, Kat. No. 56, 64, Lev. 120, 124), Alakilise'de levhada (Harrison, 1963: 148, Pl. XXXVII-c), Limyra'da levhada (Pülz ve Ruggendorfer, 2004: 71,73, 75, Abb. 21, 23, 25), Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde levhada (Akyürek ve Tiryaki, 2010: 391, Res. 4, 5, 6), Xanthos Akropol Kilisesi'nde levhada (Canbilen vd. 1996: 227, Fig. 42), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Ötüken, 2001: Res.4) ve Aperlae Aşağı Kilise'de (Alpaslan, 2003: Fig. 1) karşılaşılr. İstanbul'da ise Kalenderhane kazılarında tespit edilen levhalarda (Peschlow, 2007: Pl. 11, No. 104-106; Pl. 12, No. 122) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki bir templon payesinde (Fıratlı, 1990: 147, Res. 293c) görülmektedir. Kilise ve vaftizhane örneğinde gördüğümüz motifler, benzer örnekler ve üslup açısından değerlendirildiğinde 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir.

Özellikle iç içe geçmiş dairelerin içinde bulunan bir diğer düzenleme ise daire içinde inci ve ince murçla düzenlenmiş ara profillerdir (Res. 14). Kesişen daireler içinde çiçek ya da haç düzenlemeleriyle gördüğümüz bu kompozisyonda farklı bir düzenleme olarak, iç içe geçmiş dairelerin ortasında inci yer alır. Dairelerin geniş ve derin tutulmuş ara profilleri ise dairenin merkezinden ya da merkezine hareketle ince murç darbeleriyle traşlanıp bırakılmıştır. Oldukça ilginç olan bu düzenlemenin benzer örnekleri henüz Likya ya da diğer bölgelerde görülmemiştir. Ancak inci motifinin yer aldığı ve genellikle orta dönem özelliği sergileyen düğümlü karelerde, örgü (geçme) ya da elmas kesim tekniğinin kullanıldığı iç içe geçmiş daire içinde haç motiflerinde inci motifini görmek mümkündür (Alpaslan, 2001: Fig. 20; Alpaslan, 2003: Fig. 4).

Levhalarda tespit ettiğimiz diğer bir grup, mermer malzemenin kullanıldığı figürlü levhalardır (Res. 8, 9, 11). Kabartma ve kazıma gibi tekniklerle oluşturulan levhalarda azize, aslan, dağ keçisi ve tavus kuşu gibi figürler bulunmaktadır. Azize figürünün yer aldığı levhada (Res. 11) yüz ve elbise detaylarının bir kısmı görülmektedir. Baş, boyun ve gövde kısımlarında görünen kıyafet detayları ve yüzü, kazıma ve alçak kabartma olarak işlenmiştir. Figürlerin kim olduğuna dair bir yazıt bulunmadığından ya da tanımlayacak düzeyde detay bulunmadığından yorum yapmak zor olsa da, bir azizeye ya da Meryem'e ait bir duvar ikonası olduğu söylenebilir.⁷ Mermer malzemenin benzer örnekler kentin kuzeyinde yer alan III nolu kilisenin bemasında 2017 sezonunda yürütülen kazı çalışmalarında da tespit edilmiştir. Alçak kabartma tekniğinde sakallı olarak işlenen üç adet portreden birinin başının yanında yer alan "ΠΑΥ – ΛΟ" şeklindeki yazıtın figürün Aziz Pavlos'a ait olduğu anlaşılmıştır (Olçay Uçkan ve Öztaşkın, 2018: 89). 2018 kazı sezonunda da aynı yapıda yürütülen kazı çalışmalarında da benzer şekilde portre şeklinde mermerden duvar ikonaları tespit edilmiştir.⁸ Benzer örnekler İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (Fıratlı, 1990: 79, Pl.47, no.132), Aziz Polyuktos Kilisesi'nde (Harrison, 1989: 109, Fig. 135-142), Sultanahmet Eski Cezaevi kazılarında tespit edilen ufak kakma parçalarında (Denker, 2010: 26) ve Konya Koyunoğlu Müzesi'nde bulunur (Kunduracı ve Miroglu, 2011: 166, Fig. 11-12). Konya örneği hariç diğer örnekler Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne aittir. Üslup, mimari özellikler ve benzer örnekler değerlendirildiğinde Olympos örneğindeki azize ya da Meryem tasviri 5.-6. yüzyıla tarihlenmektedir.

Res. 8'de yer alan örnekte olduğu gibi hayvan figürlü kompozisyonlar Bizans sanatında her dönemde kullanılan bir tema olarak yalnızca başkentte değil, birçok bölgede karşımıza çıkmaktadır (Alpaslan, 2001: 193). Erken dönemde kullanılan figürlü levhalarda, su kuşları, ördek, tavus kuşu, kartal, harpi, geyik, tavşan, tilki, boğa, leopar, aslan, balık, yunus gibi figürler yoğun olarak kullanılmıştır (Sheppard, 1969: 65). Orta dönemdeki figürlü levhalarda ise geometrik geçmeli şeritlerle birlikte hayvan figürleri kullanılmıştır (Fıratlı, 1990: 243). Figürler genel olarak aslan-geyik, aslan-keçi ya da aslan-boğa mücadelesi şeklinde karşımıza çıktığı gibi, bağımsız figürler olarak da levhalarda yer alırlar. İyi çoban İsa kompozisyonuna uygun olarak İsa ile birlikte tasvir edilen koyun figürleri de yoğun olarak kullanılmışlardır (Kazhdan 1991: 1887-1888). Sıklıkla kullanılan diğer bir kompozisyon ise kantharostan su içen tavus kuşlarıdır. Vaftiz havuzu içinde ve vaftizhane vestibulumunda tespit edilen üç kırık parçadan oluşan hayvan figürlü levha (Çiz. 9) aslan ve dağ keçisi mücadelesini betimler. 24.9 x 23.8 cm. ölçülerindeki levhanın ön yüzü bezemeli arka yüzü bezemesizdir. Dışta, ortasında derin bir yivlin ayırdığı iki bezemesiz bordür ile çevrelenmiştir. Merkezde ağız açık olarak betimlenmiş dağ keçisinin sırtında aslanın bir ayağı ve ısırık pozisyonundaki kafası yer almaktadır. Dağ keçisinin yanında, dört yuvarlak yapraklı çiçek motifi görülmektedir. Aynı motifin, aslan başının sağında da bulunduğu, var olan tek yapığında anlaşılmaktadır.

Aslan genel anlamda güç ve cesareti sembolize eder. Hıristiyanlık inancında hem İsa'yı diriltten tanrıyı hem de İsa'yı sembolize eder. Aynı zamanda dört İncil yazarından biri olan Markus'un da kanatlı şekilde tasvirlerinde yer alır (Spitzing, 1989: 223-224). Keçi ise Hıristiyanlık inancında, yargı gününden sonra ebedi azaba gidecek olan günahkâr ve lanetlileri temsil eder. İncil'de yargı gününe atıfla İsa'nın bir çoban gibi koyunları yani iyilik yapan kutsanmış kişileri sağına ayırarak cennete; keçileri yani kötülük yaparak lanetlenen kişileri ise soluna ayırarak cehenneme yolladığı anlatılır (Matta 25: 31-46). Olympos örneğinde gördüğümüz aslan-keçi mücadelesi sahnesinin benzer örnekleri İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki farklı eserlerde (Fıratlı, 1990: 89, 163, Pl. 53-No. 166, Pl. 98-No. 322), Laodikeia Kilisesi'nde sadece keçi tasviri olarak (Şimşek, 2007: 151, Res. 55), Amorium örneğinde sadece keçi tasviri olarak (Iverson, 2010: 316, Abb. 7), Atina Bizans Müzesi'nde (Grabar, 1963: 73, Pl. XXIII-1,2) ve Antalya Arkeoloji Müzesi'nde görülür (Alpaslan, 2001: 188, 194, Fig. 3, 12). Örneklerden Laodikeia, Amorium ve Atina Bizans Müzesi'nde bulunan eserler erken, diğerleri ise orta döneme

⁷ Olympos'ta yapılan çalışmalarda bir azizeye ait olabilecek tek tasvir güney kentte yer alan Liman Bazilikası'nın kuzeyinde bulunan trikonkhos plânlı yapıda tespit edilmiştir. Yapının güney niş yarım kubbesinde yer alan duvar resminde, ellerinde yanan mum tutan yan yana iki kadın figürü bulunur. Başlarında hanelerle tasvir edilen figürlerden solda yer alanın baş kısmının hizasında bulunan yazıtın bu figürün Azize Agata'ya ya da Azize Agape'ye ait olabileceği düşünülmüştür. Ancak son dönemde yapılan araştırmalarda kadın figürünün Azize Agape'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Olympos'ta yer alan duvar resimleri için bakınız; Çorağan, 2018: 148, Res. 1-2.

⁸ Yapıda tespit edilen buluntular aynı zamanda Olympos kazı ekibi üyesi de olan Ordu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Evcim tarafından yayına hazırlanmaktadır.

tarihlenir. Olympos'ta tespit ettiğimiz levha ise, antik dönem üslubunun 6. yüzyılda yoğun olarak görüldüğü etkiyi yansıtmaktadır. Bu yönüyle bağlı bulunduğu mimariyle de uyumlu olarak 5.-6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kilisede tespit ettiğimiz diğer bir hayvan figürü tavus kuşudur. Res. 9'da yer alan iki parçadan biri trikonkhos plânlı yapıda diğeri ise kilisede tespit edilmiştir. Kalınlık ve bezeme tekniği dolayısıyla aynı parçaya ait olduğu düşünülen Res. 10 da kilisede bulunmuştur. Ön yüzleri bezemeli arka yüzleri bezemesiz olan parçalarda kazıma yöntemi ile tavus kuşu tasvir edilmiştir. Res. 9'da tavus kuşunun baş, gövde ve ayak bölümlerinin bir kısmı gözükürken, Res.10'daki parçada tavus kuşunun kuyruk bölümü bulunur.

Sonsuz ve ebedi hayatın sembolü olan tavus kuşunun, "ölünün ruhunu" ve "sonsuz yaşamın kuşu" gibi temsili anlamları vardır. Kuyruğunda yer alan gözler ise tanrının her şeye hâkim olan varlığını sembolize eder. Aynı zamanda resim sanatında tüyleri gökyüzünü, kuyruğundaki desenler ise yıldızları temsil eder (Spitzing, 1989: 271-272). Bir başka görüş olarak ise tavus kuşunun yılda bir kez tüylerini döküp yeniden çıkarması, dirilişi simgeler (Tyrwhitt, 1880: 1585). Erken dönemde Hıristiyanlığın yasak olmasına paralel olarak sadece katakomplarda ve mezar yapılarında ölümsüzlük ve mezardaki cennet imgeleri olarak kullanılırken, Hıristiyanlığın kabulü ile birlikte ise dinin cennetteki zaferi anlamını da yansıtmıştır (Carr, 1991: 1611-1612). Etnin geç çürümesiyle ölümsüzlüğü, güzelliğiyle ise zenginliği ve soyluluğu simgeleyen tavus kuşu mezar yapılarında sıklıkla kullanılmıştır (Parman, 1993: 391). Tavus kuşunun bulunduğu benzer örnekler Alakilise'deki bir levhada (Harrison, 1963: 148, Plate XXXVII-c), Antalya Arkeoloji Müzesi'nde (Alpaslan, 2001: 194, Fig. 11), Afyon Müzesi'nde, Gaita'da, Konya Müzesi'nde, Serres'de (Dennert, 1995: Taf. 51-2, 52-1, 53-2) ve Kütahya Müzesi'nde bulunur (Niewöhner, 2006: 448, 450, Abb. 36, 38). Erken ve orta döneme tarihlenen örnekler genel olarak kabartma tekniğinde yapılmıştır. Olympos örneğinde gördüğümüz tavus kuşu tasviri ise kazıma yöntemi ile yapılmıştır. Mimari bütünlük, benzer örnekler ve üslup göz önüne alındığında levha, diğer parçalarda önerdiğimiz 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başı olan tarihlendirme önerisine uymaktadır.

Yerel kireç taşı malzemeden oluşturulmuş levhalarda tespit ettiğimiz dikkat çekici bir diğer özellik ise bezemeli ya da bezemesiz yüzeylerinde bulunan kılavuz çizgileridir (Res. 2, 3, 6, 13, 14, 15, 18). Levhaların dış bordürlerinde ya da merkezlerinde yer alan motiflerde ve genellikle haç kollarının eksen çizimlerinde kullanıldığı anlaşılan kılavuz çizgileri, taş ustasının levhada kullanacağı motifleri simetrik bir şekilde yerleştirmesine yardımcı olur. Örneğin Res. 3, 6, 14 ve 18'de gördüğümüz örneklerde, haç kollarının genişlikleri ve eksenleri için üzerine kılavuz çizgiler kazındığı görünür. Haçların merkezlerinde ise muhtemelen hem haçı çevreleyen daire ya da çelenk için hem de haç kollarının uzunlukları için pergel deliği ve çizgilerinin izleri görülür. Res. 3'de haçın tam merkezinden çıktığı anlaşılan ve alt koluna doğru devam eden kılavuz çizgisi, haçı daire şeklinde çevreleyen sarmaşık yapraklarının arasından geçerek, iç içe geçmiş dairelerin üstünde devam etmektedir. Kılavuz çizgileri benzer şekilde levhaların dış ya da iç bordür genişliklerinin ya da yüksekliklerinin belirlenmesinde de kullanılmıştır. Res.18'deki levhanın kenar bölümüne ait olan parçada bordürlerden sonra da devam eden kılavuz çizgilerinin izlerini görmek mümkündür. Kılavuz çizgilerini gözlemediğimiz bir diğer örnek ise Res. 15'te yer alan levha parçalarıdır. Kesişen dairelerin merkezinde yer alan malta haçından oluşan levhanın dış bordüründe bulunan kılavuz çizgileri oldukça ilgi çekicidir. Kompozisyon, levhanın merkezinde kabartma şeklinde işlenmişken, dış bordürde ise aynı kompozisyonun kılavuz çizimlerini çizgisel olarak görmek mümkündür.

Üzerlerinde bulunan kılavuz çizgileri dolayısıyla levhalar akla, varlığını yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz ve M.S. 6. yüzyılda Likya Bölgesi'nde gezici olarak çalıştıkları anlaşılan taş ustalarını getirmektedir. 6. yüzyılda Likya'da yaşamış olan Sionlu Aziz Nikolaos'un Vitası'nda aktarıldığı üzere zaman zaman gezici atölyelerin bölgede hizmet verdikleri ve bugün Antalya'nın Elmalı ilçesi sınırlarında bulunan Arneai kentinde bir taş ocağı ve atölye kurdukları belirtilir (Şevçenko ve Şevçenko, 1984: 69). Bölgede inceleme yapan birçok araştırmacı da gezici atölyelerin varlığıyla ilgili görüşlerini sunmuşlardır. Peschlow Limyra'daki taş eserlerin Pamfilya ile olan üslup ilişkisine dikkat çekerek, bölgede bir gezici atölye olabileceğine ve bu atölyenin tüm Likya kıyılarında faal olabileceğini söyler (Peschlow, 1984: 421). Harrison, Likya'da farklı kentlerde gördüğü taş eserlere atıfta bulunarak, 6. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Alakilise ve Muskar'da bir atölye olabileceğini ve bu atölyelerin başkent üslubunu da yansıttığından bahseder (Harrison, 1972: 188, 197). Alpaslan ise Likya'da tespit edilen bazı motiflerin -daire içinde dört yapraklı çiçek gibi- malzeme nedeniyle yerelliğini ve ajur tekniğindeki bazı başlıkların ise başkent etkisini oldukça yansıttığını belirterek, başkentten gelme ihtimali olan bir gezici atölyenin varlığını vurgular (Alpaslan, 2003: 256).

Olympos örneğinde birçok levhada karşılaştığımız kılavuz çizgileri, levhaların tasarımında önemli bir yere sahiptir. Bu düzenlemeler levhaların yapım sürecine ve tasarımına dair oldukça ilgi çekici bilgiler sağlamaktadır. Taş ustasına işlenmemiş şekilde geldiği anlaşılan levhaların kılavuz çizgileri yapı yakınlarında kurulan bir atölyede ya da ait olduğu yapılarda tasarlanıp farklı tekniklerde bezenmeye gene yapıda ya da hemen yakınlarında kurulan atölyede başlanıyordu. Kırılgan ve kolay işlenebilir yapısı gereği yerel kireç taşı malzemenin bu özelliği de bahsettiğimiz durumu daha anlaşılır hale getirmektedir. Levhalarda yoğun olarak karşılaştığımız kılavuz çizgilerini Olympos'ta yer alan diğer yapılarda da görmek mümkündür. Episkopeion içerisinde bulunan peristylde, Nekropol Kilisesi'nde ve 3 Nolu Kilise'de kullanılan levhalarda da benzer kılavuz çizgileri mevcuttur. Kent dışında ise benzer örnekler Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ndeki farklı levhalarda (Tiryaki, 2015: Fig. 2b-c, 10) ve Laodikeia Doğu Bizans Kapısı'nda tespit edilen bir levhada (Şimşek, 2007: Res. 133c) görülür. Likya Bölgesi'nde varlığını bildiğimiz ve birçok araştırmacının da değindiği gibi bölgedeki gezici atölyelerin varlığı, Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde tespit edilen levhalarda gördüğümüz kılavuz çizgileri ve benzer motif unsurlarıyla da desteklenir niteliktedir.

Kilise ve vaftizhanede tespit edilen bir diğer grup ise yazıtlı levhalardır. Mermer malzemeden üretilen ve birleştirilebilen toplam 12 parçadan oluşan Res. 12'deki levha kilisenin farklı bölümlerinde parçalar halinde tespit edilmiştir. Ön yüzünde yazıt yer alan levhanın arka yüzü bezemesizdir. Birleştirilebilen parçalardan okunduğu üzere;

“Ο Θ(εδ)ς ό πάντων άνθρώ[πων(?)
π[ις]τής(?) CΩC[τόν]ν δοϋλ[ό]ν [
έ]πίσκοπον
]Θεοφιλή-
τον
ωνεμ”

şeklinde altı satırlık Yunanca yazıt bulunmaktadır. Yazıtta “*Tanrı. Bütün insanların arasındaki O... ?... kölen... episkopos... Theophiletos'u...*” şeklinde ifade yer almaktadır. İfadeden de anlaşıldığı üzere levhada, Olympos ve Likya Bölgesi için yeni bir piskopos olan Theophiletos ismi yer almaktadır.

Olympos'ta ve Likya'da bilinen ilk piskopos M.S. 3. yüzyılda yaşamış olan Methodios'tur (Olçay Uçkan ve Kayapınar, 2015: 536-537). Methodios'tan sonra ise 431 yılında Efes Konsili'ne Olympos'u temsilen Aristokritos adlı piskoposun katıldığı bilinmektedir. Daha sonra ise sırasıyla, 458 yılındaki Konstantinopolis Konsili'ne Anatolius, 518 ve 520 Konstantinopolis Synodu'nda ise Ioannes adlı piskoposun adı geçmektedir. Son olarak, Kıbrıs'ta bulunan ve 6. yy. sonu 7. yy. başına tarihlenen kurşun mühürde tam olarak adı okunamayan⁹ Olympos'lu bir piskoposun adı geçmektedir (Hellenkemper ve Hild, 2004: 758). Böylelikle yukarıda adı geçen piskoposlarla birlikte Olympos'ta varlığını bildiğimiz piskopos sayısı 6'ya çıkmıştır. Taş eserlerin büyük bölümünde önerdiğimiz 5. yüzyılın sonu, 6. yüzyılın başı tarih önerisine uygun olarak, yeni tespit edilen piskoposun 458-518 yılları arasında görev yaptığı düşünülebilir.

Kilise ve vaftizhanede tespit edilen levhalarda görülen motif, kompozisyon, bezeme teknikleri ve malzeme kullanımı benzer örneklerle karşılaştırıldığında Likya Bölgesi ile uyumluluk gösterir. Karşılaştırma yapılan örneklerin büyük bölümü 5-6. yüzyıla tarihlenmektedir.

Malzeme, Bezeme Teknikleri ve Üslup

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi levhalarında gördüğümüz kireç taşı ve mermer kullanımı oranları Likya Bölgesi'ndeki diğer örneklerle benzerlik göstermektedir¹⁰. Katalog halinde yayınlanmış örnekler az olsa da Likya Bölgesi'nde bulunan diğer kentler ziyaret edildiğinde kireç taşı malzemenin kullanımı dikkat çekmektedir. Kireç taşı malzemenin yoğun kullanımı, bölgede bir mermer ocağının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Malzemenin yumuşak dokusu ve işlenirken çatlamayan yapısı da bu yoğunluğu arttırmış, başkentten gelen gezici atölyelerin bu malzemeyi işlemesi de Likya Bölgesi'nde yerel bir üslubun oluşmasına neden olmuştur (Doğan, 2006: 210). Az sayıda kullanımını gördüğümüz mermer eserler ise Likya Bölgesi genelinde deniz ulaşımının daha yoğun olarak kullanılması ve dağlık kesimlerin tehlikesi gibi nedenlerden dolayı büyük olasılıkla Prokonnesos'tan ithal edilmiş olmalıdır. Özellikle Likya Bölgesi'ndeki farklı kentlerde görülen mermer malzemeden üretilmiş levha, levha üstü, levha altı ve sütun başlığı gibi farklı tipteki mimari plastik örneklerin form, motif ve üslup özelliklerindeki benzerliği, bu üretimlerin büyük ihtimalle Prokonnesos'tan geldiğini göstermektedir.¹¹

Kilise ve vaftizhanede tespit edilen eserlerde kabartma, kazıma ve geniş oyma gibi bezeme teknikleri kullanılmıştır. Bezeme teknikleri eserlerde tek başına görülebildiği gibi beraber kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Tekniklerin eserlerde görülme oranları karşılaştırıldığında ise en yüksek kullanım oranının kabartma tekniği olduğu görülmektedir. Kilise ve vaftizhanedeki örnekler, bölge ve kentte görülen örneklerle karşılaştırıldığında üslup açısından bir bütünlük sergiler. Levhalardaki üslup ve benzer motif ya da kompozisyon örnekleri, gezici atölyelerin etkisiyle de, tek bir atölyeden çıkma etkisi yaratır. Örneğin haç kolları arasında işlenen çiçek motifleri benzer örnekler dikkate alındığında Likya ve Akdeniz çanağı özelliğini yansıtır. Benzer şekilde, kesişen daireler içinde çiçek ya da haç motifi de, Likya ve Akdeniz coğrafyasında yer alan birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz'de var olan yoğun deniz ticareti dikkate alınırsa motif, bezeme tekniği ve üslup açısından görülen benzerlik oldukça doğaldır. Eserlerde görülen başak, iç içe daire ve meşe yaprağı gibi motifler, erken dönemin bölgesel, Yakındoğu ve Akdeniz etkisini yansıtır. Daha öncede vurguladığımız gezici atölyelerin ve yerel kireç taşı malzemenin aracılığıyla oluşan yerel üslup özellikleri, daha çok başkent ve Akdeniz etkisini yansıtır

Likya, Akdeniz ve İstanbul etkileşimi eserlerde oldukça yoğun olarak görülmekle birlikte, Olympos örneğinde gördüğümüz bazı örneklerde, özellikle motiflerde farklı düzenlemeler de mevcuttur. Örneğin iç içe geçmiş dairelerin içinde bulunan inci ve ince murç darbeleriyle düzenlenmiş ara profiller oldukça ilgi çekicidir (Res.14). Kesişen daireler içinde çiçek ya da haç düzenlemeleriyle gördüğümüz bu kompozisyonda farklı bir düzenleme olarak iç içe geçmiş dairelerin ortasında inci yer alır. Dairelerin geniş ve derin tutulmuş ara profilleri ise dairenin merkezinden ya da merkezine hareketle ince murç darbeleriyle tıraşlanıp bırakılmıştır. Benzer şekilde Res. 2 ve 3'de yer alan levhalarda da iç içe geçmiş daireleri ayıran geniş ve derin profillerde ince murç darbeleriyle yapılmış bezeme tekniği bulunmaktadır. Oldukça ilginç olan bu düzenlemenin benzer örnekleri henüz Likya ya da diğer bölgelerde görülmemiştir. Bu yönüyle kilise ve vaftizhane örneğinde gördüğümüz Likya Bölgesi ve başkent etkileşiminin yanı sıra kente özgü bazı motif ve bezeme tekniği varlığından da söz edilebilir.

⁹ Anania/Anianos ya da Ioannes.

¹⁰ Katalog halinde yayınlanmış örnekler az olsa da Likya Bölgesi'nde bulunan diğer kentler ziyaret edildiğinde kireç taşı malzemenin kullanımı dikkat çekmektedir. Likya Bölgesi'ni de içine alan bir çalışmada değerlendirilen eserlerden 96'sında kireç taşı kullanılırken, 9 eserde ise mermer malzeme kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Serdar, 2010: 160.

¹¹ Örneğin çoğunlukla templon düzenlemelerinde kullanılan mermer levha, levha üstü ve kaidelerinin profil, kesit ve ölçüleri çoğu kentte benzerlik göstermektedir. Çizim 1'de restitüsyonu önerilen levhanın benzer örnekleri çoğu bölgede bulunmakla birlikte ölçüleri alınabilen Patara örneğindeki levha ile neredeyse aynı ölçülere sahiptir. Bu yönüyle bu tarz üretimlerin tek bir bölgeden işlenip geldiği düşünülebilir.

Sonuç olarak Olympos örneğinde gördüğümüz levhalar, yerel kireç taşı malzemenin yarattığı Likya Bölgesi'ne has üslup özelliğini yansıttığı gibi, gezici atölyelerin etkisiyle başkent sanatının da üslup, motif, kompozisyon ve bezeme tekniği özelliklerini sergilemektedir. Aynı zamanda Akdeniz, Ege deniz ticareti ve dolayısıyla oluşan etkileşim düşünüldüğünde Yakınoğu, Yunanistan ve Balkanlar Yarımadası'nda tespit edilen taş eserlerde motif ve kompozisyon benzerlikleri görülebilmektedir. Ancak yukarıda değindiğimiz örneklerde görüldüğü gibi kent bazında da yerel bir üslubun olduğu da açıktır. Likya Bölgesi'nde gözlemlediğimiz çoğu eserde, yerel kireç taşı malzemenin yapısı gereği mümkün kıldığı hareketli motif düzenlemelerini, Olympos'taki eserlerin bir bölümünde görmek mümkün değildir. Kilise ve vaftizhanede yer alan taş eserlerin bir kısmında kompozisyonlar daha yüzeysel olarak işlenmiştir. Hatta bazı eserlerde bu yüzeysellik o kadar belirgindir ki eserin tamamlanmamış olduğunu hissettirir. Bazı örneklerde gördüğümüz ve üzeri zımparalanmadan bırakılmış kılavuz çizgileri de bu algıyı daha da yoğun hissettirir. Bu yönüyle bazı eserlerin tamamlanmamış olduğu düşünülebilir. Ancak levhaların bir bölümünün nef ayrımlarında tespit edilmiş olması, kullanıldıklarını göstermektedir. Bahsettiğimiz kılavuz çizgileri, bir diğer ihtimal olarak kilisenin ilk yapım aşamasında ya da nef ayrımında daha sonraki bir dönemde yapılan onarım sırasında, iç dekorasyonunun bütünüyle tamamlanamadığını düşündürür. Likya Bölgesi'nde 6. yüzyılda depremlerin yoğunlaştığı göz önüne alınırsa ve benzer örneklerde görülen özelliklerin de 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başına işaret ettiği düşünülürse, bahsettiğimiz ihtimal kuvvetlenmektedir. Ayrıca Olympos'ta, 7. yüzyıldan sonra kentsel düzeyde bir yerleşimin görülmemesi de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Tüm veriler ışığında kilise ve vaftizhanede tespit edilen levhaları, yapının mimari özellikleri ve tespit edilen diğer mimari plastiklerle birlikte değerlendirildiğinde 5.-6. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

KATALOG¹²

Kat. No: 1

Kazı Env. No: Oly.07.142, Oly.09.157, Oly.09.158, Oly.09.159, Oly.09.161, Oly.09.162, Oly.09.163, Oly.09.165, Oly.09.168, Oly.09.171, Oly.09.185, Oly.09.190, Oly.09.191, Oly.09.201, Oly.09.202, Oly.09.447, Oly.09.448, Oly.09.450

Res. No: 1 **Çiz. No:** 2

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi

Malzeme: Mermer

Bezeme Tekniği: Kabartma

Ölçüler: Oly.07.142: E (k): 10.1, Y (k): 9, K: 4.8; Oly.09.157, Oly.09.163, Oly.09.190, Oly.09.447, Oly.09.450: E (k): 48, Y (k): 51.2, K: 4.8; Oly.09.158: E (k): 15.1, Y (k): 16, K: 4.8; Oly.09.159, Oly.09.162: E (k): 23.1, Y (k): 18.1, K: 4.8; Oly.09.161: E (k): 13.4, Y (k): 4.8, K: 4.8; Oly.09.165: E (k): 17.1, Y (k): 18.1, K: 4.8; Oly.09.168, Oly.09.448: E (k): 23.1, Y (k): 25.3, K: 4.8; Oly.09.171: E (k): 9.6, Y (k): 10, K: 4.8; Oly.09.185, Oly.09.202: E (k): 15.1, Y (k): 14.4, K: 4.8; Oly.09.191: E (k): 21.4, Y (k): 20.8, K: 4.8; Oly.09.201: E (k): 21.4, Y (k): 20.8, K: 4.8;

Tanım: Kilise ve vaftizhanede yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Ayrı ayrı birleşen ve birleşmeyen toplam on sekiz kırık parçadan oluşur. Levhanın, orta ve kenar bölümlerine ait olan parçaların, ön ve arka yüzleri bezemelidir. Kenar bölümleri hariç, tüm yüzleri zımparalıdır. Oly.09.168, Oly.09.448 ve Oly.09.201 envanter no.lu parçalardan anlaşıldığı üzere, levha en dıştan farklı genişlik ve yüksekliklerdeki toplam üç adet bezemesiz bordür ile çevrelenmektedir. Oly.09.157, Oly.09.163, Oly.09.447 ve Oly.09.450 envanter no.lu parçalardan anlaşıldığı üzere ise levhanın orta bölümünde, kolları uçlarda genişleyen, daire içinde Latin haçı bulunmaktadır. Daire hariç aynı düzenleme, levhanın arka bölümünde de mevcuttur.

Tarih önerisi: 5. - 6. yy.

Kat. No: 2

Kazı Env. No: Oly.15.908, Oly.15.909, Oly.15.910 a-b ve Oly.15.911 a-b-c-d-e-f-g-h-i-j

Res. No: 2 **Çiz. No:** 3

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, kazıma, geniş oyma

Ölçüler: Oly.15.908: E (k): 12, Y (k): 9.5, K: 6.5; Oly.15.909: E (k): 22.8, Y (k): 12.3, K: 6.5; Oly.15.910 a-b: E (k): 39.3, Y (k): 23.2, K: 6.5; Oly.15.911 a-b-c-d-e-f-g-h-i-j: E (k): 68.5, Y (k): 32.4, K: 6.5

Tanım: Kuzey nefin batısında, ayrı ayrı birleşen Oly.15.910 a-b ve Oly.15.911 a-b-c-d-e-f-g-h-i-j envanter no.lu parçalardan ve birleşmeyen, fakat kalınlık ve motif benzerliği açısından aynı levha ait olduğunu anladığımız Oly.15.908 ve Oly.15.909 envanter no.lu parçalardan oluşmaktadır. Parçalar, kırık durumda ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Levhanın orta bölümüne ait olan birleşen on parçadan anlaşıldığı üzere, iç içe geçmiş dairelerin merkezinde Latin haçı bulunmaktadır. En dışta, kırık durumda, bezemesiz, düz bordür bulunmaktadır. Bordürden sonra dıştan içeriye sırasıyla, iç içe geçmiş üç daire, ince murçla şeritler halinde bezenmiş geniş daire, iç içe geçmiş üç daire, ince murçla şeritler halinde bezenmiş geniş daire, daire içinde birbirine geçmiş sarmaşık yaprakları ve ortada iki kırık kolu görülen daire içinde Latin haçı bulunmaktadır. Motifler kazıma, kabartma ve geniş oyma tekniğiyle oluşturulmuştur. İç içe geçmiş daire motifleri, birbirinden ince yivlerle ve daha geniş tutulmuş dairelerle ayrılmaktadır. Haç motifini çevreleyen daire bordüründeki sarmaşık yaprakları, haçın alt kol ekseninde, sap bölümleri birbirine bakacak şekilde başlayıp, yaprak uçları sap bölümüne geçmiş şekilde, sağda ve solda devam etmektedir. Daire ve haç motifleri üzerinde, taş ustasının kazıma olarak işlediği, kılavuz çizgileri görülmektedir. Parçalarda, motif yüzeyleri ince zımparalı, geri kalan bölümler daha kaba olarak bırakılmıştır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 3

Kazı Env. No: Oly.15.821 ve Oly.15.822 a-b

Res. No: 3 **Çiz. No:** 4

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, kazıma, geniş oyma

Ölçüler: Oly.15.821: E (k): 15.7, Y (k): 32.3, K: 6; Oly.15.822 a-b: E (k): 34.5, Y (k): 39.3, K: 6

Tanım: Kilisenin kuzeyindeki T kesitli payenin doğusunda, birleşen iki parça olmak üzere toplam üç parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesiz olan parçalar, levhanın orta bölümüne aittir. En dışta, 0.6 cm. genişliğindeki ince yivlerin böldüğü, her biri 1.4 cm. genişliğinde olan ikili bezemesiz bordürler yer almaktadır. Bu bordürler, 3 cm. genişliğindeki, geniş oyma bir başka bezemesiz bordürle ayrılmaktadır. Yanda, kırık durumda olan palmet motifinin damarları, ince bir yivle ayrılmış ve iç içe geçmiş dairelerden çıkmaktadır. Yaprakları kalın damarlı, etli ve sivri olarak düzenlenmiştir. İç içe dairelerin ortasında, ince murçla şeritler halinde bezenmiş, diğerlerinden daha geniş tutulmuş ve kalınlığı daha ince olan derin bir profil yer almaktadır. Merkezde, ince bir yivle ayrılan iç içe geçmiş iki daire içinde, rho haçı bulunmaktadır. Haç kolları, ucunda genişlemektedir. Üzerinde, taş ustasının kılavuz çizgileri ve haçın merkezinde pergel deliği bulunmaktadır. Parçadaki motifler kabartma ve kazıma yöntemiyle işlenmiştir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

¹² Katalogta kullanılan kısaltmalar: E: En, K: Kalınlık, (k): Kırık, Y: Yükseklik

Kat. No: 4**Kazı Env. No:** Oly.09.175, Oly.09.176, Oly.09.180, Oly.09.181, Oly.09.182, Oly.09.183 ve Oly.09.184**Res. No:** 4 **Çiz. No:** 5**Buluntu Yeri:** Episkopeion, vaftizhane,**Malzeme:** Mermer**Bezeme Tekniği:** Kabartma, kazıma, geniş oyma**Ölçüler:** Oly.09.175, Oly.09.184: E (k): 15.3, Y (k): 25.1, K: 2.6; Oly.09.176, Oly.09.181, Oly.09.182, Oly.09.183: E (k): 41, Y (k): 43.2, K: 2.6; Oly.09.180: E (k): 9, Y (k): 15.3, K: 2.6

Tanım: Vaftizhane güney nefinde, toplam yedi parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Oly.09.176, Oly.09.181, Oly.09.182, Oly.09.183 envanter no.lu parçaların dördü, Oly.09.175 ve Oly.09.184 envanter no.lu parçalarında ikisi kendi arasında birleşmektedir. Oly.09.180 envanter no.lu parçanın ise kalınlık ve motif benzerliğinden dolayı aynı levhaya ait olduğu anlaşılmıştır. Parçalar levhanın kenar ve orta bölümüne aittir. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Sağ kenarda, 7 cm. genişliğinde, bezemeli dış bordür yer almaktadır. Bordürde, kıvrık dallardan çıkan, sarmaşık yaprağı, nar, akantus ve spiral gibi geometrik ve bitkisel motifler yer almaktadır. Orta bölümde, iç içe geçmiş eşkenar dörtgenler bulunmaktadır. İkili şeritler halinde düzenlenen eşkenar dörtgenler, birbirlerinden ince yivlerle ve kaba bırakılmış, daha geniş bezemesiz bordürler ile ayrılmıştır. Levhanın sağ ve sol üst köşelerinde, uzun kenarları eşkenar dörtgenlere bakan, iç içe geçmiş üçgen motifleri bulunmaktadır. Üçgen motifleri birbirlerinden, üzerinde murç izleri görülebilen, kaba bırakılmış bordürler ile ayrılmaktadır. Birleştirilebilen dört parçadan anlaşıldığı üzere, eşkenar dörtgenin ortasında, daireden çıkan palmetler bulunmaktadır. Üç yapraklı olarak düzenlenmiş palmetlerin orta yaprağı, eşkenar dörtgenlerin iç köşelerine oturacak şekilde düzenlenmiştir. Birleşen diğer iki parçadan anlaşıldığı üzere ise levhanın sol kenarında, 8 cm. genişliğinde, bezemesiz dış bordür yer almaktadır. Bordür üzerinde harç izleri görülmektedir. Levhanın motif yüzeyleri ve arka yüzü ince zımparalıdır. Motiflerin ara bölümleri kaba bırakılmış, geniş oyma olarak işlenmiştir. Kenar bordürdeki bezemelerde ise ince kazıma tekniği kullanılmıştır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.**Kat. No:** 5**Kazı Env. No:** Oly.09.303 ve Oly.09.323,**Res. No:** 5 **Çiz. No:** 6**Buluntu Yeri:** Episkopeion, vaftizhane**Malzeme:** Kireç Taşı**Bezeme Tekniği:** Kabartma, geniş oyma**Ölçüler:** E (k): 49.6, Y (k): 37.8, K: 2.6

Tanım: Birleşen iki parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesiz olan parçalar, levhanın kenar ve orta bölümüne aittir. En dışta 5.6 cm. yüksekliğinde, üzerinde geometrik ve bitkisel motifler bulunduğu dış bordür yer almaktadır. Bordür, içte ve dışta ince birer şerit ile çevrelenmektedir. Ortasında, kıvrık dallar ile çevrelenmiş, aşağıya bakan bir nar motifi ve iki yanında stilize edilmiş bitkiler yer almaktadır. Nar motifinin iki yanından çıkan kıvrık dallarda, stilize edilmiş üç yapraklı palmetler görülmektedir. Köşedeki kıvrık dal motifinde ise basitçe işlenmiş spiral motifi görülmektedir. Var olan parçadan anlaşıldığı üzere, levhanın ortasında, iç içe geçmiş eşkenar dörtgen ve daire içinde kolları eşkenar olarak düzenlenmiş rho haçı bulunmaktadır. İkili şeritler halinde düzenlenen eşkenar dörtgenler, birbirlerinden ince yivlerle ve kaba bırakılmış daha geniş oyma bordürler ile ayrılmıştır. Levhanın köşelerinde, uzun kenarı eşkenar dörtgenlere bakan, iç içe geçmiş üçgen motifleri bulunmaktadır. Motifler birbirlerinden, üzerinde murç izleri görülebilen kaba bırakılmış geniş oyma bordürler ile ayrılmaktadır. Eşkenar dörtgenlerin iç köşelerinde, daireden çıkan üç yapraklı palmetler bulunmaktadır. En üstte, nar motifinin ekseninde kurşun deliği bulunmaktadır. Levhanın motif yüzeyleri ve arka yüzü ince zımparalıdır. Motiflerin ara bölümleri ise kaba bırakılmış, geniş oyma olarak işlenmiştir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.**Kat. No:** 6**Kazı Env. No:** Oly.07.96, Oly.09.429, Oly.09.430**Res. No:** 6 **Çiz. No:** 7**Buluntu Yeri:** Piskoposluk Kilisesi**Malzeme:** Kireç Taşı**Bezeme Tekniği:** Kabartma, geniş oyma**Ölçüler:** E (k): 31.2, Y (k): 42.5, K: 6.5

Tanım: Naosta, birleşen üç parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Parçalar, levhanın ortasına aittir. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü ise bezemesizdir. En dışta, 5.3 cm. genişliğinde, başak motiflerinden oluşturulmuş, çelenkli, dairesel bordür yer almaktadır. İçte, kalınlığı daha ince olan derin bir dairesel profil yer almaktadır. Merkezde, iç içe geçmiş dairelerin içinde, bir kolu görülen haç motifi yer almaktadır. Ucunda genişleyen haç motifinin yanında, iki adet yaprağı görülen ve yaprakları içbükey olarak oyulmuş çiçek motifi bulunmaktadır. Haç kolunun üzerinde, taş ustasının kazıma olarak işlediği kılavuz çizgileri yer almaktadır. Parçadaki motifler kabartma tekniğinde yapılmıştır. Motiflerin üzerinde ve kenarlarında murç izleri görülmektedir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 7

Kazı Env. No: Oly.09.345

Res. No: 7 Çiz. No: 8

Buluntu Yeri: Episkopeion, vaftizhane, vestibulum

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, geniş oyma

Ölçüler: E (k): 20.4, Y (k): 28.2, K: 6

Tanım: Vestibulumda yapılan çalışmalarda, birleşen üç parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzleri bezemeli, arka yüzleri bezemesizdir. Parçalar levhanın orta bölümüne aittir. En sağda, kırık, bezemesiz bir profil bulunmaktadır. Solunda, 6 cm. genişliğinde, başak motiflerinden oluşturulmuş, çelenkli, dairesel bir bordür bulunmaktadır. Bu bordürün solunda, 1.7 cm. genişliğinde, derin bir yiv ve iç içe geçmiş üç adet daire motifi görülmektedir. Ortadaki, diğerlerinden daha geniş tutulan iç içe daire motifleri, birbirlerinden ince yivlerle ayrılmıştır. Merkezde, iç içe geçmiş dairelerin ortasında olduğu anlaşılan ve bir kolunun kenarı görülen haç motifi yer almaktadır. Ucunda genişleyen haçın altında, iki adet, içbükey ve yuvarlak yaprağı görülen çiçek motifi bulunmaktadır. Parçadaki motifler kabartma tekniğinde yapılmıştır. Ön ve arka yüz zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 8

Kazı Env. No: Oly.09.333, Oly.09.334 ve Oly.09.339

Res. No: 8 Çiz. No: 9

Buluntu Yeri: Episkopeion, vaftizhane

Malzeme: Mermer

Bezeme Tekniği: Kabartma

Ölçüler: E (k): 24.9, Y (k): 23.8, K: 3.5

Tanım: Birleşen üç parçadan oluşmaktadır. Oly.09.333 ve Oly.09.334 envanter no.lu parçalar vaftiz havuzu içinde, Oly.09.339 envanter no.lu parça ise vaftizhane vestibulumunda kırık olarak ele geçmiştir. Parçaların, ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. En dışta, biri 3 cm. diğeri ise 1,5 cm. olan ve derin bir yivle ayrılan bezemesiz bordürler bulunmaktadır. Kare formulu levhanın ortasında, aslan ve dağ keçisinin bulunduğu mücadele sahnesi yer almaktadır. Figürler profilden işlenmiştir. Ağız açık olarak betimlenmiş dağ keçisinin sırtında aslanın bir ayağı ve ısırır pozisyondaki kafası yer almaktadır. Dağ keçisinin yanında, dört yuvarlak yapraklı çiçek motifi görülmektedir. Aynı motifin, aslan başının sağında da bulunduğu, var olan tek yaprağından anlaşılmaktadır. Parçaların ön ve arka yüzü ince zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5.-6. yy.

Kat. No: 9

Kazı Env. No: Oly.07.143 ve Oly. 09.445

Res. No: 9 Çiz. No: 10

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi ve trikonkhos plânlı yapı

Malzeme: Mermer

Bezeme Tekniği: Kazıma

Ölçüler: E (k): 14.3, Y (k): 18.1, K: 2

Tanım: Levha, birleşen iki parçadan oluşmaktadır. Oly.07.143 envanter no.lu parça, kilisenin güneyindeki trikonkhos plânlı yapıda yapılan sondaj çalışmalarında, Oly.09.445 envanter no.lu parça ise, kilisenin templon stylobatının batısında ele geçmiştir. Kırık durumda ele geçen parçaların tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzleri bezemeli, arka yüzleri bezemesizdir. Birleştirilebilen iki parçadan anlaşıldığı üzere, levhada, kazıma yöntemiyle işlenmiş tavus kuşu motifi bulunmaktadır. Figürün, başı, ayağı ve gövdesinin bir bölümü gözükmektedir. Gövdesinde bulunan tüyleri, kısa, yarım daire murç darbeleriyle oluşturulmuştur. Başında yer alan tüyler ise basitçe işlenmiştir. Parçaların ön ve arka yüzleri zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5- 6. yy.

Kat. No: 10

Kazı Env. No: Oly.15.843

Res. No: 10 Çiz. No: 11

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Mermer

Bezeme Tekniği: Kazıma

Ölçüler: E (k): 16.2, Y (k): 15.9, K: 2

Tanım: Kilisenin kuzeyindeki, T kesitli payenin doğusunda yapılan çalışmalarda ele geçmiştir. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Oly.07.143 ve Oly. 09.445 envanter no.lu parçalar ile motif ve kalınlık benzerliği açısından aynı levhaya ait olduğu düşünülmektedir. Levhada, tavus kuşunun kuyruk bölümünde ait olan tüy betimlemeleri görülmektedir. İnce ve uzun ana çizgilerden çıkan kısa tüyler ve göz görünümündeki desenler, ince kazıma yöntemiyle basitçe işlenmiştir. Ön ve arka yüzü zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5-6. yy.

Kat. No: 11**Kazı Env. No:** Oly.07.14 ve Oly. 09.446**Res. No:** 11 **Çiz. No:** 12**Buluntu Yeri:** Piskoposluk Kilisesi**Malzeme:** Mermer**Bezeme Tekniği:** Kabartma, kazıma**Ölçüler:** E (k): 23, Y (k): 22.3, K: 3.2

Tanım: Kilisenin naosunda ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir Birleşen iki parçadan oluşan levhada, azize figürü yer almaktadır. Burnu ve ağız ile birlikte baş kısmının yarısı görünmektedir. Başından sarkan maphorionu, boynunda görünen kıyafet detayları ve yüzü, kazıma olarak işlenmiştir. Yanda, 2.5 cm. genişliğinde bezemesiz, düz bir bordür bulunmaktadır. Ön ve arka yüzü ince zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5.-6. yy.**Kat. No:** 12**Kazı Env. No:** Oly.07.114, Oly.07.120, Oly.09.437, Oly.09.438, Oly.09.439, Oly.09.440, Oly.09.441, Oly.09.442, Oly.09.443, Oly.10.462, Oly.15.807, Oly.15.808**Res. No:** 12 **Çiz. No:** 13**Buluntu Yeri:** Piskoposluk Kilisesi**Malzeme:** Mermer**Bezeme Tekniği:** Kazıma**Ölçüler:** E (k): 38.7, Y (k): 20, K: 2.1

Tanım: Naos ve bemanın farklı bölümlerinde, birleşen 12 parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Kırık yüzleri hariç tüm yüzeyleri ince zımparalı olan levhanın ön yüzü yazıtlı, arka yüzü ise bezemesizdir. Birleştirilebilen parçalardan okunduğu üzere,

“Ο Θ(ε)δς ὁ πάντων ἀνθρώ[πων(?)

π[ις]τῆς(?) CΩC[τὸ]ν δοῦλ[ό]ν [

ἐ]πίσκοπον

]Θεοφίλη-

τον

.ωνεμ” olarak altı satırlık Yunanca yazıt bulunmaktadır.

Yazıtta, “*Tanrı. Bütün insanların arasındaki O ... XXX ... kölen ... episkopos ... Theophiletos'u ...*” şeklinde ifade yer almaktadır. Harflerin yükseklikleri ortalama 2.5 cm.dir. Yazıtın üstünde ve iki yanında, muhtemelen metal bir süslemenin kakıldığı, kalın taraklı dairesel alanlar mevcuttur.

Tarih önerisi: 5.-6. yy.**Kat. No:** 13**Kazı Env. No:** Oly.09.172, Oly.09.173 ve Oly.09.178**Res. No:** 13 **Çiz. No:** 14**Buluntu Yeri:** Episkopeion, vaftizhane**Malzeme:** Kireç Taşı**Bezeme Tekniği:** Kabartma**Ölçüler:** E (k): 13.8, Y (k): 12.1, K: 6

Tanım: Vaftizhane güney nefte yapılan çalışmalarda, birleşen üç parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü, bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Levhanın orta bölümüne ait olan parçalarda, iç içe geçmiş daire ve ortasında yer alan haç motifi bulunmaktadır. En dışta, ince yivlerle birbirinden ayrılmış iç içe geçmiş daire motifi bulunmaktadır. Dairelerden ortada yer alanı diğerlerine göre daha geniş tutulmuştur. Merkezde tek kolu görülen haç motifi yer almaktadır. Haç kolu, ucunda genişleyip daireye dokunmaktadır. İki yanında ise daire motifleri yer almaktadır. Haç ve daire motiflerinin üzerinde, taş ustasının kazıma olarak işlediği kılavuz çizgileri bulunmaktadır. Levhanın motif yüzeyleri ince zımparalı, diğer yüzeyler ise daha kaba olarak işlenmiştir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.**Kat. No:** 14**Kazı Env. No:** Oly.09.315 ve Oly.09.318**Res. No:** 14 **Çiz. No:** 15**Buluntu Yeri:** Episkopeion, vaftizhane, vestibulum**Malzeme:** Kireç Taşı**Bezeme Tekniği:** Kabartma, geniş oyma**Ölçüler:** Oly.09.315: E (k): 15.3, Y (k): 10.7, K: 6, Oly.09.318: E (k): 17, Y (k): 25, K: 6

Tanım: Vestibulumda, yapılan çalışmalarda, birleşmeyen iki parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Kalınlık ve motif benzerliğinden dolayı aynı levhaya ait olduğu düşünülmektedir. Levhanın orta bölümüne ait olan parçaların ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Parçalarda, köşesi bulunan haç motifinin, üç kolu görülmektedir. Haç kolları arasında iç içe geçmiş daire motifleri bulunmaktadır. Daireler, ince yivlerle ve ortada daha geniş tutulmuş derin oyma başka bir profille ayrılmaktadır. Geniş tutulmuş profil, kalın taraklı murçla şeritler halinde bezenmiştir. Ortada ise inci motifi bulunmaktadır. Üstte bulunan iç içe geçmiş dairenin sol üstünde, muhtemelen haçın üst kolunun sağından çıkan kıvrık dal

motifi bulunmaktadır. Bu yönüyle levhada yer alan haçın Rho Haçı olduğu söylenebilir. Haç ve üstte yer alan iç içe geçmiş daire motifinin üzerinde, merkezde pergel deliği, haç kolu üzerinde ise, taş ustasının kazıma olarak işlediği kılavuz çizgisi bulunmaktadır. Motifler kabartma ve geniş oyma olarak işlenmiştir. Parçanın ön ve arka yüzü zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 15

Kazı Env. No: Oly.07.04, Oly.07.53, Oly.15.819, Oly.15.848, Oly.15.853 ve Oly.15.906

Res. No: 15 **Çiz. No:** 16

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma

Ölçüler: Oly.07.04: E (k): 52.1, Y (k): 24.4, K: 6.3; Oly.07.53: E (k): 3.6, Y (k): 5.2, K: 6.3; Oly.15.819: E (k): 52.1, Y (k): 24.4, K: 6.3; Oly.15.848, Oly.15.853: E (k): 52.1, Y (k): 24.4, K: 6.3; Oly.15.906: E (k): 21, Y (k): 10.4, K: 6.3;

Tanım: Naosta yapılan çalışmalarda, ikisi birleşen olmak üzere, toplam altı kırık parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Parçalar, levhanın kenar ve orta bölümüne aittir. Ön yüzleri bezemeli, arka yüzleri bezemesizdir. Altta, 12.5 cm. yüksekliğinde, bezemesiz dış bordür bulunmaktadır. Bordürde, ince kazıma olarak işlenmiş, çapı 15 cm. olan kesişen kılavuz daire çizimleri vardır. Üstte, kesişen daireler içinde, malta haçı bulunmaktadır. Kabartma olarak işlenmiş daireler, ortalama 1.5 cm. kalınlığında düzenlenmiş olup, ortalarından ince bir yiv ile ayrılmaktadır. Dairelerin merkezinde bulunan malta haçı, 5.5 cm. genişliğinde ve yüksekliğindedir. Levhanın ön ve arka yüzü ince zımparalı, alt, yan ve üst yüzleri ise kalın taraklı olarak bırakılmıştır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 16

Kazı Env. No: Oly.15.823 a-b-c

Res. No: 16 **Çiz. No:** 17

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, kazıma.

Ölçüler: E (k): 29, Y (k): 28.2, K: 4

Tanım: Kilisenin, kuzeyindeki T kesitli payenin doğusunda üç parça halinde ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Levhanın orta bölümüne ait olan parçaların ön yüzü, bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Birleşen üç parçadan anlaşıldığı üzere levhada, daire içinde haç motifi bulunmaktadır. En dışta bezemesiz levha yüzeyi ve 6.5 cm genişliğinde olan dairesel bordür bulunur, Bordür, başak motifleriyle bezenmiştir. Daire içinde, kolunun bir kenarı gözüken haç ve solunda, iç içe geçmiş yuvarlak yapraklı çiçek motifleri yer alır. Dışta yer alanının, dokuz yuvarlak yaprağı gözükmetedir. Çapı en dışta 20 cm.dir. İçte yer alan çiçeğin ise toplamda yedi yaprağı olduğu anlaşılmaktadır. Yapraklar birbirlerinden ince birer yivle ayrılmaktadır. Motifler, alçak kabartma ve kazıma olarak işlenmiştir. Parçaların ön ve arka yüzü zımparalıdır.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 17

Kazı Env. No: Oly.15.840 ve Oly.15.851

Res. No: 17 **Çiz. No:** 18

Buluntu Yeri: Piskoposluk Kilisesi

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, kazıma, geniş oyma

Ölçüler: E (k): 34.2, Y (k): 28.3, K: 6.8

Tanım: Kilisenin, kuzeyinde bulunan T kesitli payenin doğusunda, birleşen iki parça olarak ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü, bezemeli, arka yüzü bezemesizdir. Parçalar levhanın, kenar ve köşe bölümüne aittir. Altta, 8.5 cm. yüksekliğinde bezemesiz dış bordür yer alır. Üstte, 7.5 cm. yüksekliğinde, kıvrık dallar arasında yaprak bezemeli bordür, üstünde, köşe yaptıkları anlaşılan kabartma ve kazıma olarak işlenmiş 5 adet daha bezemesiz bordür bulunmaktadır. Bordürler birbirlerinden, ince yivler ve kaba bırakılmış daha geniş oyma bordürlerle ayrılmaktadır. Parçanın en üstünde, iç içe geçmiş üç adet üçgen motifi görülmektedir. Üçgenler birbirinden ince yivlerle ayrılmıştır. Ön ve arka yüzü zımparalı olan levhada ince murç izleri görülmektedir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kat. No: 18

Kazı Env. No: Oly.09.275 ve Oly.09.289

Res. No: 18 **Çiz. No:** 19

Buluntu Yeri: Vaftizhane, vestibulum

Malzeme: Kireç Taşı

Bezeme Tekniği: Kabartma, kazıma,

Ölçüler: E (k): 20.8, Y (k): 25.5, K: 5.5

Tanım: Birleşen iki parça halinde ele geçmiş ve tüm ölçüleri alınamamıştır. Ön yüzü bezemeli, arka yüzü bezemesiz olan parçalar, levhanın kenar ve orta bölümüne aittir. Altta yüksekliği ölçülemeyen, bezemesiz, dış bordür mevcuttur. Üstte, bir kenarı gözüken daire ve onun içinde yer alan haçın bir kolu görülmektedir. Haç kolu uçta genişlemektedir. 6.7 cm. yüksekliğinde olan daire bordürü, stilize edilmiş çelenk motifinden oluşmaktadır. Haç ve daire motiflerinin üzerinde, taş ustasının kazıma olarak çizdiği, kılavuz çizgileri görülmektedir. Parçanın kırık yüzleri hariç tüm yüzleri ince zımparalıdır. Motifler kabartma ve kazıma olarak işlenmiştir.

Tarih önerisi: 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Kaynakça

- Akyürek, E., Tiryaki, A., (2010). Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarında Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler, *Adalya*, XIII, 389-404.
- Albayrak, K. (2004). Dinsel Bir Sembol Olarak Haç'ın Tarihi, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 105-129.
- Albustanlıoğlu, T. (2006). *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Kullanımı; İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Alpaslan, S. (1996). *Antalya'nın Demre (Kale) ilçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde dini ayinle ilgili plastik eserler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Alpaslan, S. (1998). Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri, *Adalya*, II, 235-247.
- Alpaslan, S. (2001). Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia. Necipoğlu, N. (Ed.). *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* içinde (ss.187-201). Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Alpaslan, S. (2003). The Evaluation of the Motifs and Styles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia. *Adalya*, VI, 251-264.
- Arıkan, S.Ç. (2001). *The Church at Choma (Hacımusalar Elmalı- Antalya) and Its Materials*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi/ Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Asano, K. (2010a). Architecture of Church III. Asano, K. (Ed.). *The Islands of St. Nicholas, Excavation and survey of Gemiler Island Area Lycia, Turkey* içinde (ss. 27-49). Osaka: Osaka University Press.
- Asano, K. (2010b). Archaeological Remains. Asano, K. (Ed.). *The Islands of St. Nicholas, Excavation and survey of Gemiler Island Area Lycia, Turkey* içinde (ss. 83-89).). Osaka: Osaka University Press.
- Bakker, G. (1985). The buildings at Alahan. Gough M. (Ed.). *Alahan: an early christian monastery in southern Turkey* içinde (ss. 75-121). Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Baldini, I., Giletti, F., Livadiotti, M., Marsili, M., Mazzilli G., Pellacchia, D.,(2012). Il quartiere episcopale nelle Terme Occidentali di Kos: relazione preliminare. Ocnus: Quaderni della Scuola di Specializzazione in Beni Archeologici, 20, 253-270.
- Barsanti, C. (2004a). İznik/Nikaia arkeoloji müzesi katalogunun peşinde, *Tarih Boyunca İznik*, 267-299.
- Barsanti, C. (2004b). "Pletei degli intercolumni delle gallerie", G. A. ve Barsanti C. (Ed.). *Santa Sofia di Costantinopoli. L'arredo marmoreo della grande chiesa giustiniana* içinde (ss. 315-474). Vatikan: Pontificio Istituto Di Archeologia Cristiana.
- Boyd S. (1989). The decorative program of the champlévé revetment from the episcopal basilica at Kourion in Cyprus. Duval, N., Baritel, F., Pergola, P. (Ed.). *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986* içinde (ss.1821-1840). Roma: Ecole française de Rome.
- Butler, H.C. (1929). *Early churches in Syria: Fourth to seventh centuries*, Leiden: Princeton University Press.
- Canbilin, H., Lebouteiller, P., Sodini, J.P., (1996). La Basilique de L'acropole haute de Xanthos, *Anatolia Antiqua*, IV, 201-229,
- Carr, A.W. (1991). "Peacocks", Kazdhan A.P. (Ed.) *Oxford Dictionary of Byzantium*, III, New York: Oxford University Press, 1611-1612.
- Çavdar, M. (2014). *Kırklareli Vize'den Geç Antik-Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çorağan, N. (2017). Olympos'taki Bizans Dönemi'ne Ait Duvar Resimleri. Olcay Uçkan, B.Y. (Ed.). *Olympos I, 2000-2014 Araştırma Sonuçları* içinde (ss. 145-166). İstanbul: Koç University Suna & İnan Kiraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi.
- Deichmann, F. W. (1974). Zur spatantiken bauplastik von Ephesos. A.M. Mansel (Ed.). *Mansel'e Armağan, Melanges Mansel I* içinde (ss.549-570). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demirton, C. (2018). *Patara Kent Bazilikası Liturjik Taş Eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Demirel Gökalp Z., Yıldırım, Ş. (2010). Lykia Olympos'unda Bir Restitüsyon Denemesi", *Adalya*. XIII, 367-387.
- Denker, A. (2010). "Büyük Saray", Baran Çelik G. (Ed.) *İstanbul'daki Bizans Sarayları* içinde (ss. 11-71). İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayını.
- Dennert, M. (1995). Mittelbyzantinische Ambone in Kleinasien. *Istanbuler Mitteilungen*, 45, 137-148.
- Doğan, S. (2003). Likya'da Alacahisar Kilisesi'nin Kiborium Kemerleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 186-198.
- Doğan, S. (2005a). Likya'da Bizans Dönemi Araştırmaları 2003. Olşen, K., Bayram, F. Ve Özme A. (Ed.). *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22 (2), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı. 77-86.
- Doğan, S. (2005b). "Alanya Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri. Olşen, K., Bayram, F. Ve Özme A. (Ed.) *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22 (2), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı. 71-76.
- Doğan, S. (2006). Likya'da Bizans Taş Yapıtları, Dörtlük, K., Varkıvanç, B., Kahya, T., Courtils J., Alpaslan M.D., ve Boyraz R. (Ed.). *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri 1* içinde, (ss.209-224). Antalya: Suna-İnan Kiraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Evcim, S. ve Uzun, M.C. (2017). Olympos Bizans Dönemi Delikli Levhaları. Olcay Uçkan, B.Y. (Ed.). *Olympos I, 2000-2014 Araştırma Sonuçları* içinde (ss.117-144). İstanbul: Koç University Suna & İnan Kiraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi.

- Feld, O. (1975). The kirchen von Myra und umgebund. Borchhardt J. (Ed.) *Myra, Eine lykische Metropole in antiker und byzantinische Zeit* içinde (ss.398-424). Berlin: Gebr. Mann.
- Ferguson, G.W. (1973). *Signs and Symbols in Christian Art*, New York: Oxford University Press.
- Fıratlı, N. (1990). *La Sculpture Byzantine Figurée au Musée Archéologique d'Istanbul*, Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve.
- Foss, C. (1994). The Lycian Coast in the Byzantine Age. *Dumbarton Oaks Papers*, 48, 1-52.
- Foerster, G. (1986). Decorated marble chancel screens in sixth century synagogues in Palestine and their relation to Christian art and architecture. Duval, N., Baritel, F. ve Pergola, P. (Ed.). *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne, Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 Septembre* içinde (ss. 1809-1820). Rome: École Française de Rome.
- Grabar, A. (1963). *Sculptures Byzantines de Constantinople (IVe- Xe siècle)*. Paris: Librairie Adrien Maisonneuve.
- Grossmann, P. ve Severin, H. G. (2003). *Frühchristliche und Byzantinische bauten im südöstlichen Lykien. Istanbuler Forschungen*, 46, Tübingen: Ernst Wasmuth,
- Guidobaldi, G. A. (2004). I Plutei Delle Finestre. Guidobaldi, G. A. ve Barsanti C. (Ed.). *Santa Sofia di Costantinopoli. L'arredo marmoreo della grande chiesa giustiniana* içinde (ss. 89-228). Vatikan: Pontificio Istituto Di Archeologia Cristiana.
- Gür, A.F. (2006). *Uşak yakınındaki Frigya Sebastesi (Selçukler)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Habas, L. (2009). The Art of Imported Marble Chancel Screens and its Influence on Local Production in the Churches of the Provinces of Palaestina and Arabia: A Case Study. (Öniz H. (Ed.). *SOMA 2008: Proceedings of the XI I Symposium on Mediterranean Archaeology, Famagusta, North Cyprus, 5-8 March 2008* içinde (ss. 100-108). Oxford: BAR International Series 1909.
- Hakan, G. (2009). *Kocaeli Müzesi'ndeki Bizans Devri Mimari Plastikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Harrison, R. M. (1963). Churches and Chapels of Central Lycia, *Anatolian Studies*, 13, 117-151.
- Harrison, R. M. (1972). A Note on Architectural Sculpture in Central Lycia, *Anatolian Studies*, 22, 187-198.
- Harrison, M. (1989). *A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace-Church in Istanbul*, London: Harvey Miller Publishers.
- Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). *Lykien und Pamphylien, Tabula Imperii Byzantini*. Band 8 (1), Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hobdari, E. (2015). Bazilika paleokristiane jashtë mureve të Scampis (Elbasan) 2014. *ILIRIA*, XXXVIII, 327-334.
- Iverson, E. A. (2010). Kirche und religiöses Leben im Byzantinischen Amorium. Daim, F., Drauschke, J., (Ed.). *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter* içinde (ss.309-343). Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- İşler, B. (2009). Likya Bölgesi Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Yerleşimi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Joseph, L. (1899). Delphes chrétien. *Bulletin de correspondance hellénique*. 23, 206-279.
- Kazhdan, A. (1991). "Sheep", Kazhdan A.P. (Ed.) *Oxford Dictionary of Byzantium*, III, New York: Oxford University Press, 1887-1888.
- Kızılkayak, G. (2003). *Antalya Neapolis Bazilikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kunduracı, O., Mimioglu, İ. M., (2011). Byzantine Stone Artefacts in the Private Koyunoglu City Museum of the Konya Metropolitan Municipality. Oniz H., Aslan, E. (Ed.). *SOMA 2009, Proceedings of the XIII Symposium on Mediterranean Archaeology, Selçuk University of Konya, Turkey, 23-24 April 2009* içinde (ss.165-170). Oxford: BAR International Series 2200.
- Lapart, J. (1989). Deux sculptures du Haut Moyen Age dans la vallée de la Garonne. *Archéologie du Midi médiéval*. 7, 225-229.
- Lightfoot, C. S., Arbel, Y., Iverson, E. A., Roberts, J. A., Ioannidou, E. (2005). The Amorium Project: Excavation and Research in 2002. *Dumbarton Oaks Paper*, 59, 231-265.
- Malkoç, İ., Tsuji, S., (2005) "Preliminary Report on the Excavations in Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, the Ministry of Culture, Turkey, During 1999-2004. *Al-Rafidan*. XXVI, 1-24.
- Marksteiner, T., Niewöhner, P. (2004). Die kirche von Istlada in Lykien. *Mitteilungen zur Christlichen Archäologie*, 10, 21-51.
- Metzger, C. (1994). Plaques de chancel. Duval, N., Marin, E. ve Metzger, C. (Ed.). *Salona I, Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone* içinde (ss.235-278). Rome: École française de Rome ; Split : Musée archéologique de Split.
- Milburn, R. (1988). *Early Christian art and architecture*, Berkeley-Los Angeles-California: University of California Press,
- Mitsani, A. (2006). The early christian templon-screen in the Katapoliani, Paros. *Deltion of the Christian Archaeological Society*, AA, 75-90.
- Mlynarczyk, J., Burdajewicz, M. (2005). North-west Church in Hippos (Susita), Israel: Five Years of Archaeological Research (2000-2004). *Eastern Christian Art*. 2, 39-58.
- Niewöhner, P. (2006). Frühbyzantinische Steinmetzarbeiten in Kütahya Zu Topographie, Steinmetzwesen und Siedlungsgeschichte einer zentralanatolischen Region. *Istanbul Mitteilungen*. 56, 407-473.
- Niewöhner, P. (2007). *Aizanoi, Dokimion und Anatolien stadt und land siedlungs und steinmetzwesen vom spateren 4. bis 6. jahrhundert n. Chr.* Wiesbaden: Reichert Verlag.

- Olçay Uçkan, B. Y., Evcim, S., Mergen, M. E., Öncü, E. Ö., Öztaşkın, M., Öztaşkın, G. (2011). Olympos 2009. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32 (3), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 80-97.
- Olçay Uçkan, B. Y., Kayapınar, L., (2015). Olympos Piskoposu Methodius ve Olympos Kenti. İşkan, H. ve Işık, F. (Ed.). *Patara VII.1. Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25.Yılı, Uluslararası Sempozyum Bildirileri 11-13 Kasım 2013* içinde (ss. 534-544). İstanbul: Ege Yayınları.
- Olçay Uçkan, B. Y., Öztaşkın G. K., (2016). *Ateş ve Suyla Kutsanan Kent. İşkan H. ve Dünder E. (Ed.) Olympos. Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* içinde (ss. 274-287). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Olçay Uçkan, B.Y., Öncü, Ö.E. ve Evcim, S. (2017). Olympos'un Roma ve Bizans Dönemi Kent Dokusu. Olçay Uçkan, B.Y. (Ed.). *Olympos I, 2000-2014 Araştırma Sonuçları* içinde (ss. 9-30). İstanbul: Koç University Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi.
- Olçay Uçkan, B. Y., Öztaşkın G. K., (2018). Olympos Kazısı 2017. Kahya T. (Ed.). *ANMED: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni*, 16, 82-89.
- Orlandos, A. K. (1952). *Hē xylostegos palaiochristianike Basilike tes mesogeiakas Iekanes*, II, Athens: Hē en Athēnais Archaologikē Hetaireia.
- Ötügen, S. Y. (1996). *Forchungen im nordwestlichen kleinasien antike und Byzantinische denkmaler in der provinz Bursa. İstanbuler Mitteilungen Beiheft 41*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.
- Ötügen, S. Y. (2001). 1999 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 22 (2), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı. 481-503.
- Özcan, H. Ö. (2010). Muğla İli ve İlçelerindeki Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Taş Eserler. Dönmez H. ve Keskin C. (Ed.). *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27 (2), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı. 337-354.
- Öztaşkın, G. K., Öztaşkın, M. (2012). Antalya Olympos Mozaikli Yapı. Dörtlük, K., Kahya, T., Boyraz Seyhan R. ve Ertekin, T. (Ed.). *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* içinde, (ss.329-346). Antalya: Suna –İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Öztaşkın, G.K. (2013). *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Öztaşkın, G.K., Sertel, S., (2017). Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması. *Adalya*, 20, 357-376.
- Öztürk, N., Çekilmez, M., Kavaz, B., Güloğlu, G., Durukan, A., Murat, M.K., Takunyacıoğlu, B., İsmail, Ö., Osman, A., Marangoz, Ö., Özdemir, E. (2015). 2014 Yılı Myra-Andriake Antik Kenti Kazı Çalışmaları, Özme, A. (Ed.). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37 (1), 277-290.
- Parman, E. (1993). Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan* içinde (ss. 387-412). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Peschlow, U. (1984). Die bischofskirche in Limyra (Lykien). *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne 2* içinde (ss. 409-435). Vatikan Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana.
- Peschlow, U. (2006). Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches: The Barriers Between The Nave and Aisles. Gerstel S.E.J. (Ed.). *Thresholds of the Sacred. Architectural, Art Historical, Liturgical and Theological Perspectives on Religious Screen, East and West* içinde (ss. 53-72). Washington, D.C: Harvard University Press.
- Peschlow, U. (2007). Byzantine Architectural Sculpture, Cecil L., Striker, Y., Doğan Kuban (Ed.). *Kalenderhane in Istanbul. The Excavations* içinde (ss. 295-336). Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Pülz, A., Ruggendorfer, P. (2004). Kaiserzeitliche und Frühbyzantinische Denkmäler in Limyra: Ergebnisse der Forschungen in der Oststadt und am Ptolemaion (1997-2001). *Mitteilungen zur Christlichen Archäologie*, 10, 52-79.
- Sheppard, C. D. (1969). Byzantine Carved Marble Slabs, *The Art Bulletin*, 1/51, 65-71.
- Ševčenko, I. ve Ševčenko, N.P. (1984). *The Life of St. Nicholas of Sion*, Brookline, Massachusetts: Hellenic College Press.
- Serdar, P. (2010). *Likya ve Pamfilya Bölgeleri'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği Ve Malzeme Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sertel, S. (2017). Olympos piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Liturjik Taş Eserleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Denizli
- Sodini, J. P. (1977). Remarques sur la sculpture architecturale d'Attique, de Béotie et du Péloponnèse à l'époque paléochrétienne. *Bulletin de correspondance hellénique*. 101 (1), 423-450.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon Byzantinisch-Christlicher Symbole: Der Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*, Diederichs, München: Diederichs.
- Strabon (2000). *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*. Adnan Pekman (Çev.), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Taddei, A. (2008). I monumenti protobizantini dell'acropoli di Amphipolis. *Annuario della Scuola Archeologica Italiana di Atene*, 8 (3)/LXXXVI, 253-310.
- Tekinalp, V. M. (2000). *Geç Antik dönem sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. y.y.) Andriake Kenti*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tekinalp, V.M. (2006). Arykanda Kenti Bizans Dönemi Mimari Plastik ve Litürjik Taş Eserleri, Dörtlük, K., Varkıvaç, B., Kahya, T., Courtis J., Alpaslan M.D., ve Boyraz R. (Ed.). *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri 1* içinde, (ss. 789-799). Antalya: Suna-Inan Kıraç Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü.

Temple, Ç. (2013). *Konya/Ikonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Tiryaki, A. (2012). Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ne ait bir grup korkuluk levhası. *OLBA*. XX, 493-514.

Tiryaki, A. (2015). Architectural decoration of the Episcopal Church of Rhodiapolis in Lycia. Pensabene, P., Gasparini, E. (Ed.). *ASMOSIA X. Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity, Roma, 21-26 Maggio 2012 içinde* (ss. 377-384). Rome: L'erma Di Bretschneider.

Tyrwhitt, R.S.J. (1880). "Peacock", (Smith W., Cheetham, S. (Ed.). *A Dictionary of Christian Antiquities*, II, Hartford: The J.B. Burr Publishing Co. 1585.

Uğurlu, E. (2007). Olympos ve Zeniketes'in kalesinin lokalizasyonu, *Adalya*, X, 81-103.

Westphalen, S. (2000). The Byzantine Basilica at Priene. *Dumbarton Oaks Papers*. 54, 275-280.

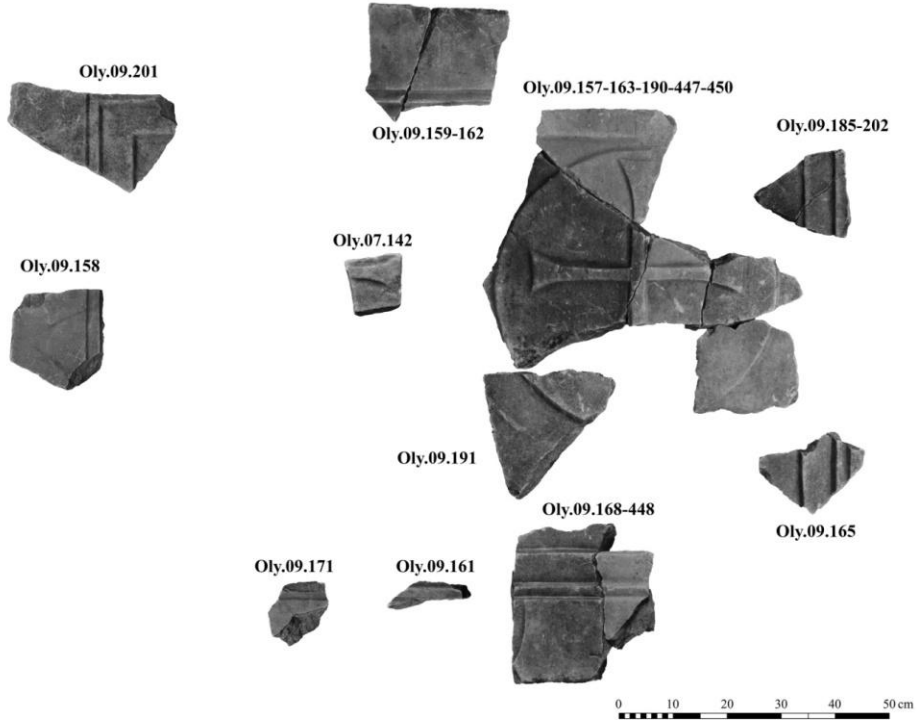
Yıldırım, Ş. (2013). *Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Summary

Olympos, one of the port cities of the Lycian Region, is located in a deep valley formed by Sepet Mountain in the south and Omurga Mount in the north. The Olympos River, which forms the main character of the city and passes in the middle, divides the city into two as north and south. Although there is no data on the first establishment of Olympos at the urban level, the first written sources for its existence are provided by the coins of the Lycian Union dated to the Hellenistic Period. Similarly, polygonal fortification walls located in the south of the city are another important data showing the existence of the city in the Hellenistic Period. Olympos, which is one of the 23 cities that have the right to vote in the Lycian Union, is one of the important cities with three voting rights, along with Xanthos, Patara, Pinara, Myra and Tlos. It is understood that between 100 and 77 BC, the city lost this importance and it was not in the Lycian Union. This situation is related to Zeniketes who is known to be a piracy company in the region from the west of Antalya to the Gulf of Gelidonya. The city was reintroduced to the Lycian Union during the Roman Imperial Period.

In the archaeological studies, it was understood that no data on Christianity could be obtained in the city until the fifth century. However, the fact that the name of the saint named Methodios, who lived in the end of the 3rd century and the beginning of the 4th century, is the first bishop of the Lycian region, shows the presence of the Christian community in this period. Taking into account the general urban planning, it is understood that the city underwent reconstruction activities in the 5th and 6th centuries after the Roman period. The church and baptistery, where the slabs are the subject of our study, are located in the center of the Episcopal Palace, where religious and administrative functions in the north of the city we carried out. The bishop's house is located in the east of the Episcopal Palace. The bishop house is located in the east of the Episcopal Palace, and in the west there are triclinium, peristyl and different sized rooms which are thought to belong to the officials. The church, which is the largest building in the palace, has three naves and a transept plan. In the south of the church there is a relief chapel and an additional space, while the north has a three-nave basilican baptistery. There is a rectangular narthex in the west of the church without atrium. The doors on the east wall of the narthex provide access to the dining room and the doors on the north wall provide access to the baptistery. In the bema of the church, there is templon arrangement in the form of an inverted Π in the apse width. The doors on the eastern wall of the church allow access to the corner rooms from the naves. The nave separations of the church formed by columns and slabs are designed as high type for prevent both passage and sight in the section of the northern aisle up to the transept.

Slabs which are used in churches for ambo, templon, solea, altar, and nave separation, were found in the different excavations periods in the Episcopal Church and Baptistery of Olympos. Most of the slabs in the buildings were produced from limestone material which are similar to the examples in the Lycian Region. However, in some of the slabs, marble materials were also used. It is seen that the slabs, which are mostly used in nave separations due to the finds, are processed with herbal, geometric, figured, inscribed and symbolic motifs. The leaf among scrolling branch is often used in vegetal motifs. In addition, ivy, flowers with round and pointed leaves, pomegranate and spike motifs are also seen. In the slabs seen geometric motifs such as interwoven circles, intersecting circles, rhombuses and triangles. As symbolic motif, the cross that we see in Latin, Maltese and Rho types has often been used. In the figurative depictions we see on the plates made of marble, a portrait of a saint or a Virgin Mary, a lion-goat struggle and a peacock can be seen. . When the ornament methods on the slabs are taken into consideration, it was seen that techniques such as incised, relief, and large carving were used in the same way as in the Lycian Region. Another interesting feature that we found in the samples made up of local limestone material is the guiding lines on their decorated or undecorated surfaces. These guide lines helps stone mason to place the motifs on the slab in a smooth and symmetrical way. In this respect, it provides very interesting information about the construction process and design of the slabs. As a result, all the slabs examined are dated to the 5th 6th century when evaluated with motifs, stylistic features and similar examples.

Resim 1: Templon Levhası (Kat. No. 1)

Resim 2: Kat. No. 2

Resim 3: Kat. No. 3

Resim 4: Kat. No. 4

Resim 5: Kat. No. 5

Resim 6: Kat. No. 6

Resim 7: Kat. No. 7

Resim 8: Kat. No. 8

Resim 9: Kat. No. 9

Resim 10: Kat. No. 10

Resim 11: Kat. No. 11

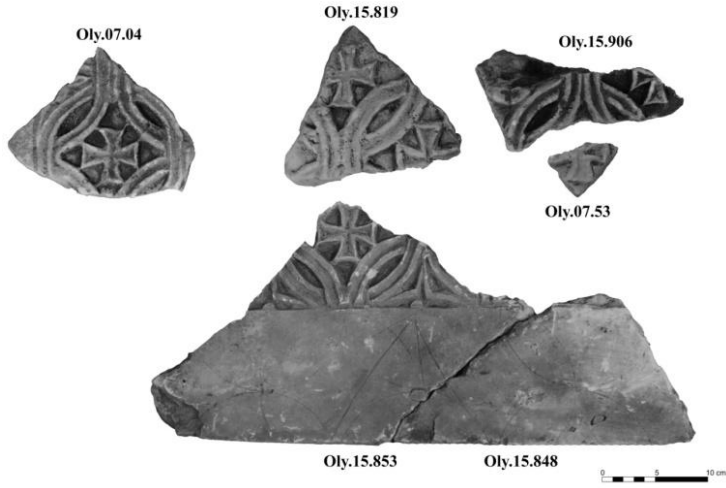
Resim 12: Kat. No. 12

Resim 13: Kat. No. 13

Resim 14: Kat. No. 14

Resim 15: Kat. No. 15

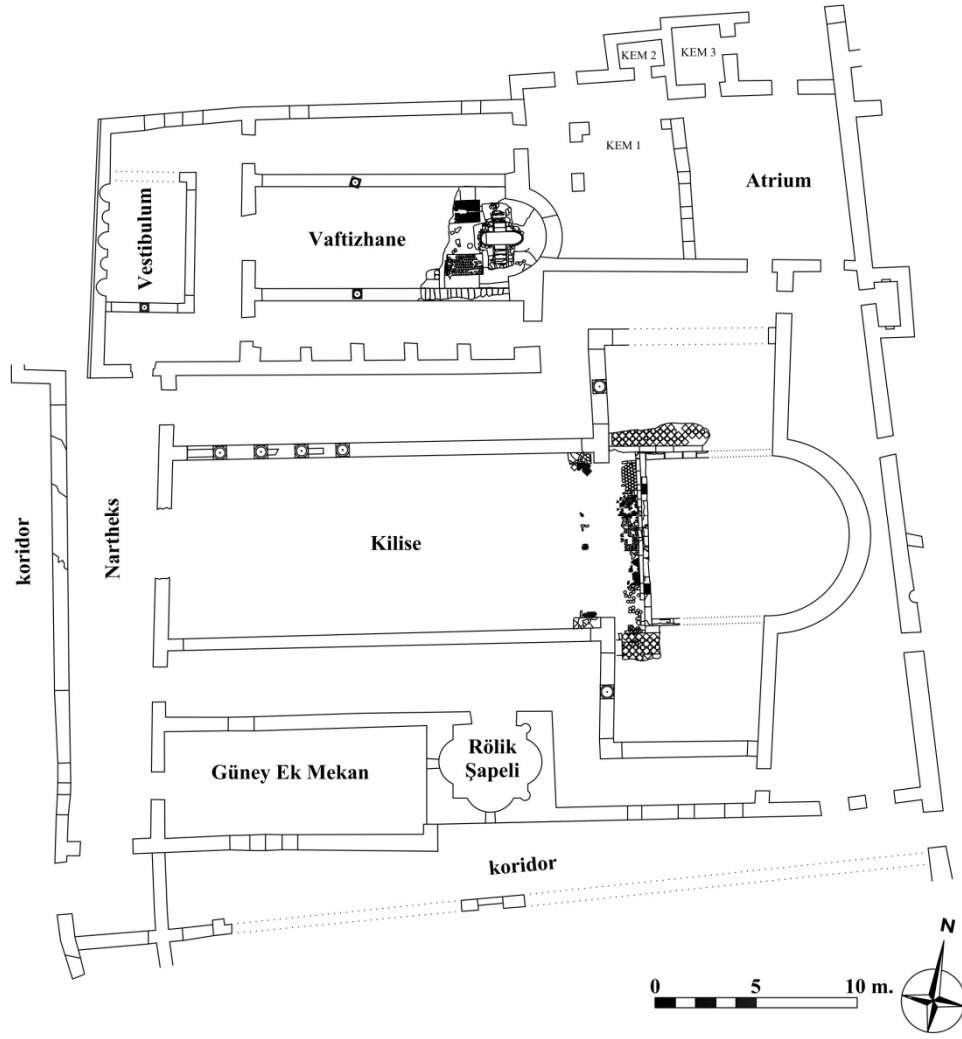
Resim 16: Kat. No. 16

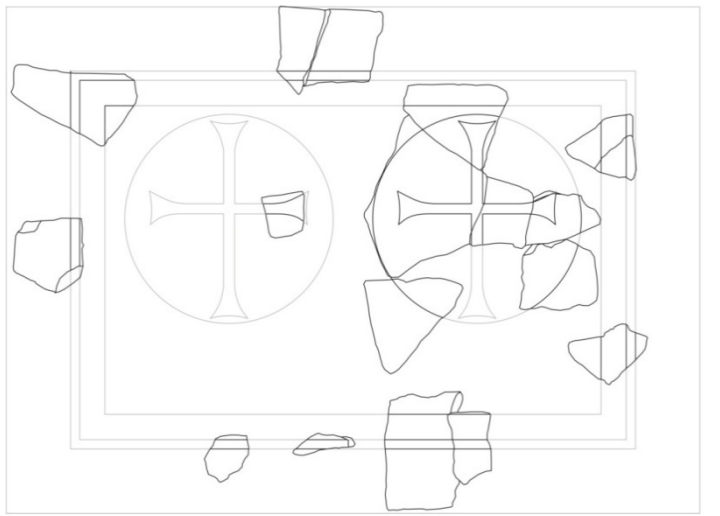
Resim 17: Kat. No. 17

Resim 18: Kat. No. 18

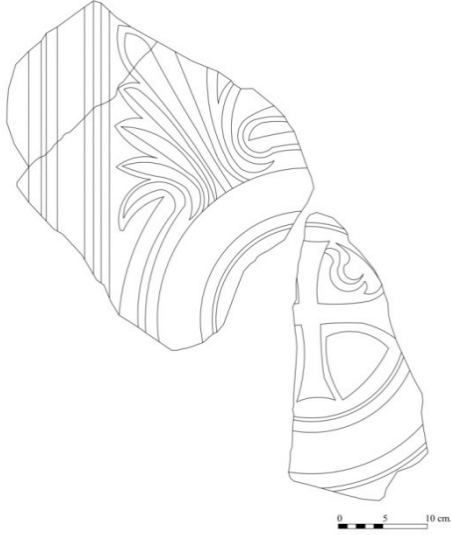
Çizim 1: Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi plan

Çizim 2: Kat. No. 1

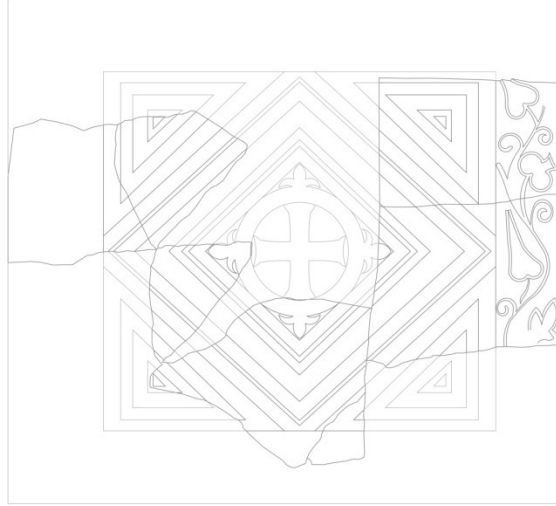

Çizim 3: Kat. No. 2

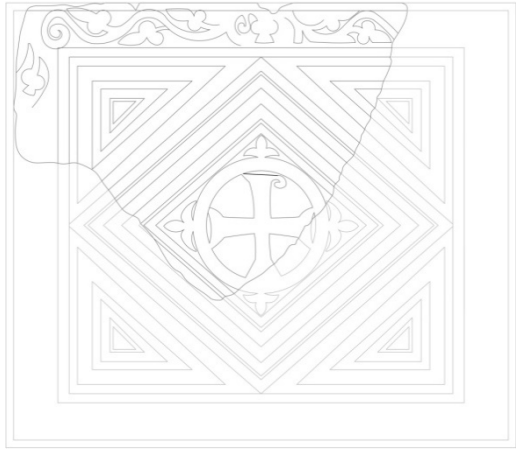
0 5 10 cm.

Çizim 4: Kat. No. 3

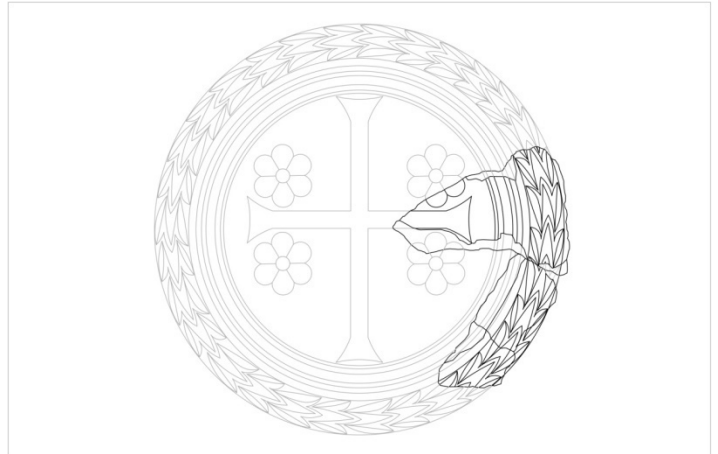
0 5 10 cm.

Çizim 5: Kat. No. 4

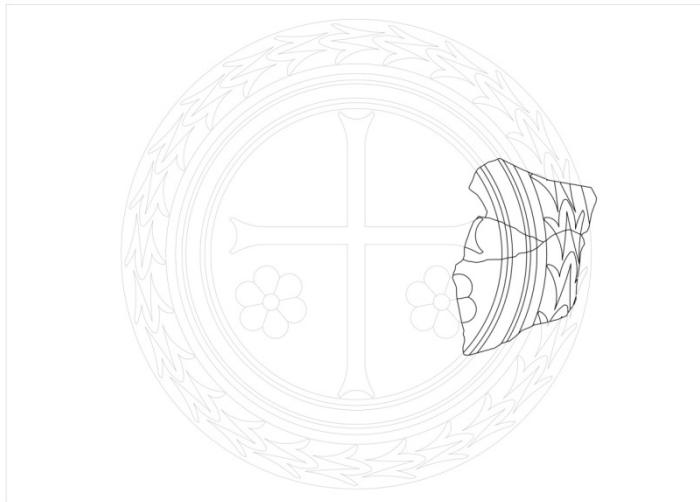
0 5 10 cm.

Çizim 6: Kat. No. 5

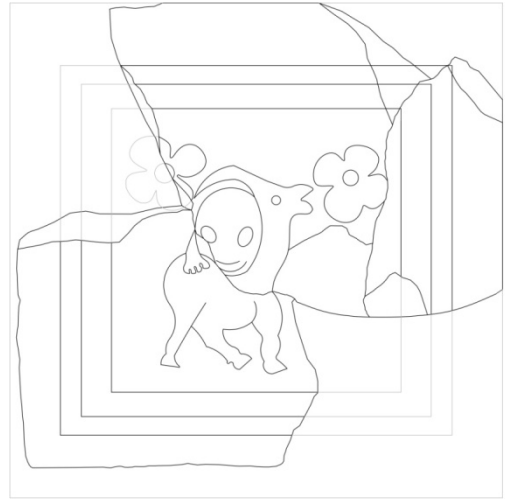
0 5 10 cm.

Çizim 7: Kat. No. 6

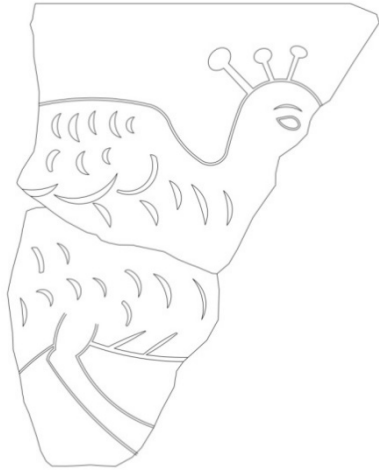
0 5 10 cm.

Çizim 8: Kat. No. 7

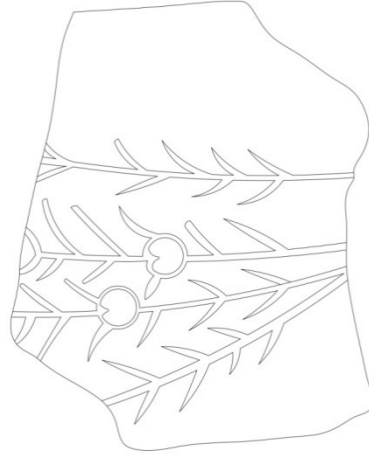

0 5 10 cm.

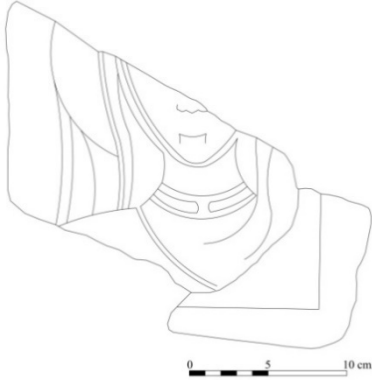
Çizim 9: Kat. No. 8

Çizim 10: Kat. No. 9

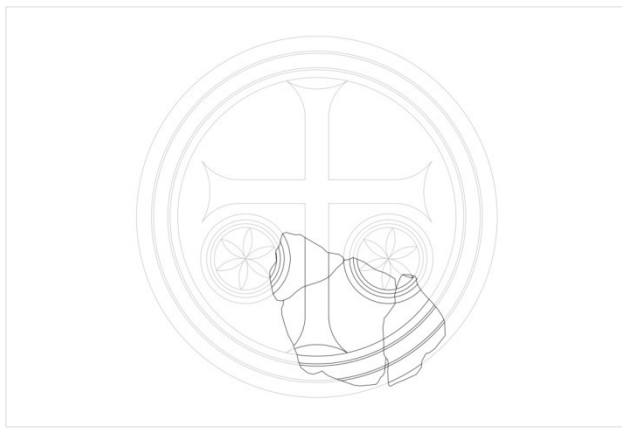
Çizim 11: Kat. No. 10

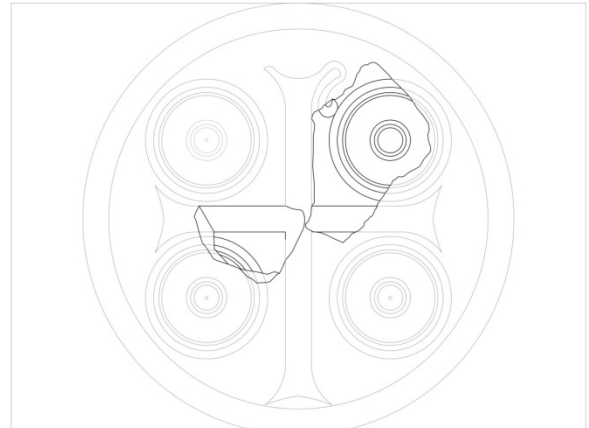
Çizim 12: Kat. No. 11

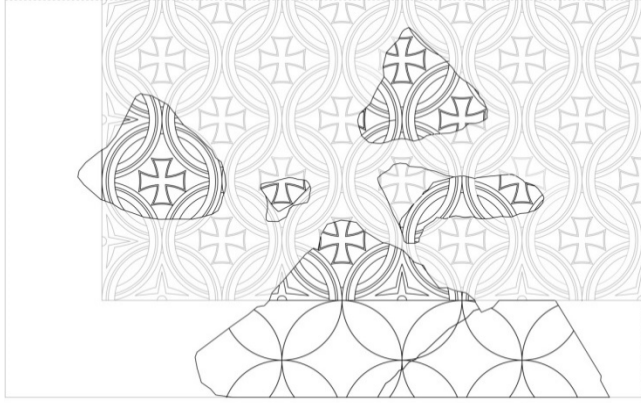
Çizim 13: Kat. No. 12

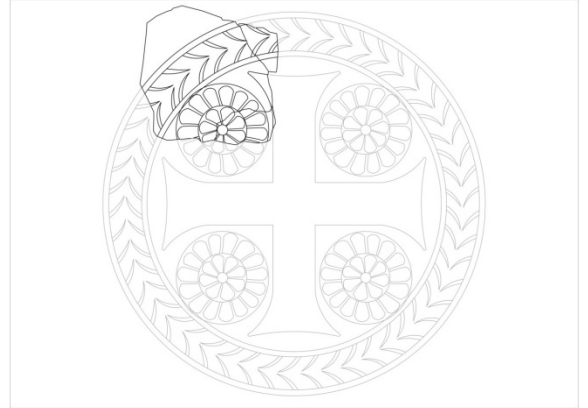
Çizim 14: Kat. No. 13

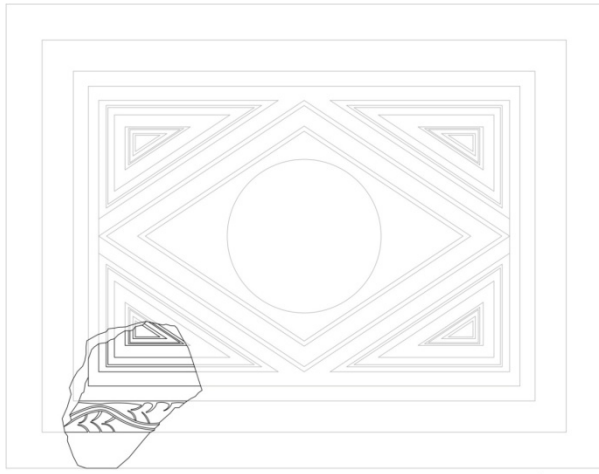
Çizim 15: Kat. No. 14

Çizim 16: Kat. No. 15

Çizim 17: Kat. No. 16

Çizim 18: Kat. No. 17

Çizim 19: Kat. No. 18

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

II. Abdülhamid Eseri: “Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi”

An Abdülhamid II's Building: “Ertugrul Tekke Mosque-Dervish Lodge”

Şenay ÖZGÜR YILDIZ¹

Halil İbrahim ERYILMAZ²

Geliş Tarihi: 16.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 16.02.2019 / Kabul Tarihi: 14.03.2019

Özet

Lale Devri ile başlayan Batılılaşma hareketleri Sultan II. Abdülhamid döneminde de kesintiye uğramadan devam etmiş, Avrupa tarzı yenileşme girişimleri gerçek anlamda ürünlerini onun döneminde vermiştir. Bu etkileşim geleneksel mimarinin yapısal özelliklerini değiştirmekten ziyade dekorasyon ve süsleme gibi unsurlarda kendini göstermektedir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı mimarisinde seçmeci (karma, eklektik) bir üslup anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Neo-Barok, Neo-Klasik üsluplarla birlikte Neo-Grek, Neo-Gotik ve Neo-Rönesans gibi Batılı sanat etkileri Osmanlı-Türk etkileri ile kaynaşarak tek bir bina üzerinde bir arada serbestçe kullanılmıştır.

Batı üslubunun mimari süsleme biçimleri böyle bir dinî yapıda, dünyevî yapılardaki kadar zengin bir Resimde uygulanmıştır. İstanbul Ertuğrul Tekke Camii'nin özellikle hünkâr kasrına dâhil olan mekânları kalem işi süsleme programı açısından oldukça zengin olup dönemin eklektik zevkini ve modasını yansıtır. Bu süslemeler Ertuğrul Tekkesi'ne adeta saray havası vermektedir.

19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nin son dönemine ait olan bu yapı, dönemin sosyo- kültürel yapısı ile mimari özelliklerini belgeleyen bir kültür mirasıdır. Ertuğrul Tekke Camii, II. Abdülhamid'in Panislamist siyasetine uygun olarak, başkentte inşa edilmiş bir yapıdır.

Anahtar kelimeler: II. Abdülhamid, Ertuğrul, Cami, Ertuğrul Tekke Camii, Tarikat Yapıları

Abstract

Westernization activities started with The Tulip Period continued during the period of Sultan II. Abdülhamid without interruption, European-style renovation activities gave its products in its real sense during his period. This interaction manifests itself in elements such as decoration and ornamentation which are far from changing the structural characteristics of traditional architecture.

Towards the end of the nineteenth century, it appears that an eclectic (mixed, eclectic) conception of style emerged in Ottoman architecture. Western artistic influences such as Neo-Grek, Neo-Gothic and Neo-Renaissance together with Neo-Baroque, Neo-Classical styles were freely used together on a single building by integrating Ottoman-Turkish influences.

The architectural ornamental forms of Western style have been applied in such a religious structure as richly as in earthly structures. The places especially included in the Sultan's mahfil of Istanbul Ertuğrul Tekke Mosque are rich in terms of hand-carved decorating programs which reflect the eclectic taste and fashion of the period. These decorations make Ertugrul Tekke like a palace.

This building which belonged to the late period of the 19th century Ottoman architecture is a cultural heritage documenting the socio-cultural and architectural characteristics of this period. Ertuğrul Tekke Mosque in accordance with Abdulhamid's Pan-Islamist policy is a structure incenral of the capital.

Keywords: Abdulhamid II, Ertugrul, Mosque, Ertugrul Tekke Mosque, Religious Order Structures

Giriş

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın başlarından itibaren Batılılaşmaya yönelik bilinçli girişimler görülmeye başlanmıştır (Lewis, 2017:64). İmar faaliyetleri de Batılılaşma siyasetine ayak uydurmuş, özellikle Lale Devri'nden itibaren Batı üslubunda mimari eserler yapılagelmiştir (Batur, 1985: 1038-1039). Sultan II. Abdülhamid döneminde de Batı tarzı imar faaliyetleri hız kesmeden devam etmiş, Batılılaşmanın etkisiyle cami (Eryılmaz, 2018a:54-238), türbe (Yıldırım, 1989: 225-260), banka, postane, iş hanı, pasaj, otel, kışla ve okul türlerinde birçok önemli bina inşa edilmiştir (Dönmez, 2006: 233-296).

¹ Doç.Dr., D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. senay.ozgur@deu.edu.tr 05058018411
ORCID ID: 0000-0001-9550-9982.

² Dr., Manisa-Demirci Anadolu Lisesi. hllbrhmrylmz@windowslive.com 05055730095 ORCID ID: 0000-0002-5973-9972.

Çalışmamızın konusu olan Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi özellikle zengin kalem işi süsleme programıyla dönemin dikkat çekici yapılarındandır. Bu makalede II. Abdülhamid döneminde inşa edilen bu eser kapsamlı bir Resimde incelenip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi, Beşiktaş'ta Yıldız Mahallesi'nde, Yıldız Caddesi ile Barbaros Bulvarı arasında yer alan Mehmet Ali Bey Sokağı üzerinde bulunmaktadır. Cami-Tevhithane, güney ve doğu giriş kapılarının üst kısımlarına yerleştirilmiş, nesih hatlı üçer satırlık iki mermer kitabesine göre H.1305 (1887-88) yılında II. Abdülhamid tarafından (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y. PRK. MM. 1/48, İzgöer ve Tuğ, 2017: 30, Çelik, 2018: 50, 107) Şazeli-Medeni tarikatının ileri gelen şeyhlerinden olan Şeyh Hamza Zafir Efendi (1829-1903) (Buzpınar, 2010: 78-79) adına inşa ettirilmiştir. Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi ismini, Osmanlı hanedanının atası Ertuğrul Gazi'nin aziz hatirasını yaşatma isteğinin (Tanman, 1994b: 196) yanısıra, II. Abdülhamid tarafından Domaniç yöresi Türkmenlerinden oluşturulan Ertuğrul Alayı'nın ibadetine tahsis edilmesinden almaktadır (Kuban, 2007: 616). Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanunun yürürlüğe girmesinden sonra kapatılan yapı önce İstanbul Belediyesi'ne, daha sonra da Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi 1957 yılına kadar Şair Nedim İlkokulu olarak kullanıldıktan sonra 1960 yılında cami olarak yeniden ibadete açılmıştır. İlk olarak 1969-1973 yılları arasında Vakıflar İdaresi'nce onarılan cami, en son 2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Yücel ve Koçak, 2010: 85-105), (Resim:1, 2, 3).

Ahmed Muhtar Efendi'nin (Ö. 1910) talik hatla yazmış olduğu kitabelerin metni aşağıdaki gibidir:

خداوندجهان عبدالحميد خان خداسايه
بودرگاه حقيقت اکتناهي ايلدى انشا
محقق روح پاک شادلى قرب الهيده
اولور اول شاه چونتو فيفاه نصرت مولا
کهر تاريخنى نظم ايلدى کمتر قولى مختار
بودرکهدرتجليکاه فيض عالم اعلا
۱۳۰۵

"Hudāvend-i cihān 'Abdülhamīd Hān-ı Hūdā-sāye,
Bu dergāh-ı haḳīḳat-iktināhi eyledi inṣā
Muḥaḳḳaḳ rūh-ı pāk-i Ṣāzeli kurb-i ilāhīde,
Olur ol ṣāh çün tevfiḳāh-ı nuṣret-i Mevlā
Güher-i tāriḥini naẓm eyledi kemter ḳulu muhtār,
Bu dergāhdır tecelligāh-ı feyz-ı 'ālem-i a'lā".
1305 (Yücel ve Koçak, 2010: 86)

"Dünya hükümdarı Ulu Abdülhamid Han sayesinde
Bu hakikat dergâhını inşa etti.
Muhakkak Allah dostu temiz ruhlu Şazeli
O Şah için Allah'ın yardımı uygun olur.
Hakir kul muhtar cevherin tarihini yazdı
Bu dergâh yüce âlemin irfanının görünme yeridir."
(1887-88), (Devellioğlu, 2013: 235-1385), (Resim:9).

اميرالمومنين عبدالحميدخان خداکاه
طريق حقرسان شازلي پايدى بودرگاه
محقق روح پاک شازلى قرب الهيده
بقا جوئى کمال شوکت واجلا ليدر هرگاه
کهر تاريخنى نظم ايلدى صادق قولى مختار
بودرکهدرتجليکاه فيض سراآالله

Emīru'l-mū'minīn 'Abdülhamīd Hān-ı Hūdā-agāh,
Ḥarīḳ-i Ḥaḳ-ressān-ı Ṣāzeliyye yapıdı bu dergāh
Muḥaḳḳaḳ rūh-ı pāk-i Ṣāzeli kurb-ı ilāhīde,
Bekā cū-yı kemāl-i ṣevket u iclā ider her-gāh
Güher-i tāriḥini naẓm eyledi ṣādık ḳulu muhtār,
"Bu dergāhdır tecelligāh-ı feyz-i sırr-ı illallāh" (Tanman, 1990:701)

Müminlerin halifesi Ulu Abdülhamid Han
Bu dergâhı Hakka ulaşma yolu Şazeli'ye yaptı.
Muhakkak Allah dostu temiz ruhlu Şazeli
Bakilik ırmağının heybetini eksiksiz parlatır her zaman
Sadık kul muhtar cevherin tarihini yazdı
Bu dergâh Allah'ın sırrı irfanının görünme yeridir."
(1887-88), (Devellioğlu, 2013: 235-1385), (Resim:12).

II. Abdülhamid Müslümanların halifesi sıfatıyla dünya Müslümanları gözünde görülebilir olmak ve Pan-İslam'ı gerçekleştirmek için bir takım dinî faaliyetlerde bulunmuştur. O, bu amaçla Harem-i Şerif'in tadilat ve onarımlarını yaptırmış, hacılar için kitap, broşür ve özel olarak basılmış Kur'an-ı Kerim dağıttırıştır (Karpas, 2017: 368-371). Sultan Abdülhamid padişahlığı süresince küçük köylere varıncaya kadar ülkenin dört bir yanına kendi kesesinden camiler yaptırmış, birçok caminin inşa, tamir ve onarımına da katkıda bulunmuştur (Eryılmaz, 2018b:1-48; Özbek, 2013: 158- 162)³. Camilerle

³ Geniş bilgi için bkz: Aydın Vilayetine Mahsus Salnâme, Hicri 1314, 487-494, Bağdat Vilayeti-i Celilesine Mahsus Salnâme, Hicri 1318, 94-204; 159 160).

birlikte çok sayıda okul da açarak okullardaki müfredatlara din dersleri koydurmuştur (Uçar, 2012: 111-120). Ayrıca Hindistan, Sumatra, Cava, Afrika, Japonya, Çin Müslümanları ile irtibata geçilerek ulemadan dört kişiyi İslam'ı öğretmesi için Çin'e göndermiş, Pekin'de Darü'l-Ulum-i Hamidiye (Hamidiye Üniversitesi) açılmasını sağlamıştır (Sırma, 2014: 69-85, Kılınc, 2011: 265-278, Özcan, 2011: 283-294).

Abdülhamid'in, Panislamizm siyasetini uygulayabilmek için tarikat şeyhlerinden ve toplumda nüfuz sahibi olan kimi kişilerden de etkili bir Resimde faydalandığı görülmektedir (Sırma, 1998: 11). Bu amaçla Sultan, politikası gereği geniş bir halk desteğine sahip Rifaiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye, Şazeliiyye ve Medeniyye gibi tarikatlarla iyi ilişkiler kurmuştur (Koloğlu, 2010: 87). Ayrıca tarikat şeyhlerinden olan Suriye'de nüfuzlu Rifai tarikatının başı Şeyh Ebu'l-huda es-Sayyadı (ö. 1909), Cezayir, Tunus ve Fas'ta faaliyet gösteren Şâzeli tarikatının küçük medeniye koluna bağlı Şeyh Muhammed Zafir el-Madeni, Hadramutlu Şeyh Fadl es-Seyyid ve Şeyh Ahmed Esad'ı kendisine danışman olarak seçmiştir. Bunlardan özellikle Şâzeli Tarikatı Abdülhamid'in saltanatı döneminde oldukça popüler hale gelmiştir. Sultan Abdülhamid, Şeyh Zafir ve Şamlı Şeyh Mahmut Ebu Şemmat'ın teklifi ve ısrarı üzerine bu tarikata katılarak tarikatın sadık bir üyesi de olmuştur (Karpas, 2017: 303-313).

Ertuğrul Cami-Tevhithanesi Osmanlı başkentine gelen tarikat şeyhleri ile ulemayı ağırlaması yanında, II. Abdülhamid'in Panislamizm politikasına uygun olarak, kendisinin de müntesibi olduğu Şeyh Zafir Efendi'nin Kuzey Afrika'daki büyük nüfuzundan faydalanarak hilafet kurumunun saygınlığını arttırmak amacıyla inşa edilmiştir. Sultan Abdülhamid'in kendi kesesinden Şâzeli Tarikatı lideri Şeyh Hamza Zafir Efendi için böyle bir yapıyı inşa ettirmesi Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinde gözlemlenen devlet-tarikat dayanışmasının, Abdülhamid'in Panislamizm politikası çerçevesinde 19. yüzyılın siyaset ortamında tekrar canlandırılması açısından da oldukça dikkat çekicidir.

Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi

Ertuğrul Cami-Tevhithanesi; başlangıçta esas yapı olan cami-tevhithane selamlık ile bunun kuzeyinde yer alan haremlik ve misafirhaneden meydana gelmekteydi. 1896 yılında II. Abdülhamid tarafından Osmanlı Devleti'nin baş mimarı olarak tayin edilen İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından 1905-1906 yılında binanın batı tarafına türbe, kitaplık ve çeşme ilave edilerek yapı bir külliyyeye dönüştürülmüştür (Aslanapa, 1986: 458). Günümüzde bu eserler hâlâ sağlam durumdadır ve ana bina cami olarak kullanılmaktadır. Cami-tevhithanenin doğusunda ayrıca konik bir çatı ile örtülmüş, altıgen gövdeli küçük bir şadırvan bulunmaktadır (Çizim:1, Resim:5, 7).

Cami-Tevhithane, kaba yönü taştan örülüş bahçe duvarlarıyla kuşatılmış geniş bir avlu içerisinde yer almaktadır. Avluya doğu, batı ve güney tarafta bulunan üç adet kapı ile girilmektedir. Bu kapılardan en gösterişli olanı cuma selamlıklarında ve diğer ziyaretlerde padişah ile erkânının kullandığı, hünkâr dairesi ve mahfiline geçit veren girişin karşısındaki güney kapısıdır. Doğru ve güney taraftaki çevre duvarları eklektik üslupta süslemeleri olan dökümden imal edilmiş parmaklıklarla çevrilmiştir (Resim:7, 10, 11).

Doğu batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde üç bölümlü olarak inşa edilen yapı kuzey-güney doğrultusunda 37.06 x 18.03 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır, bugün cami olarak kullanılan orta alan ise 12.37 x 12.37 m. ölçülerinde kare planlı bir mekândır. Yapının güney tarafında "T" planlı bir hünkâr dairesi, kuzeyde ise hünkâr dairesinin simetriği olan selamlık ve kadınlar mahfili yer almaktadır. Her bölüm, birbirinden bağımsız inşa edilmiş ve söz konusu bölümler zemin katta ara geçiş holleri ile birbirine bağlanmıştır. Caminin minaresi ise kuzey cephede yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiştir (Çizim:2).

Örtü sistemi kalkan duvarlarla gizlenen kırma çatıyla kapatılmış kubbe ve düz tavanla sağlanmış olan bina, kuzeyde kısmi bir kâgir bodrum olmak üzere fevkani ve ahşap bir yapıdır. Minaresinde ise taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

Yapıya ait bütün cepheler dışarıdan ahşap ile kaplanmış olup kaplamaların üzeri, yatay ve dikey akslarda ahşap profiller, sathi sağır kemerli panolar, pervazlar ve furuşlarla hareketlendirilerek yapıya plastik bir görünüm kazandırılmıştır (Yücel ve Koçak, 2010: 87). Bütün cepheler iki farklı düzlemdeki yüzeyden oluşturularak alt ve üst sırada ikişer adet pencere açıklığı ile teşkilatlandırılmıştır. Kuzey cephede alt ve üst sırada altı adet pencere açıklığı ile bir adet giriş açıklığı; batı cephede alt ve üst sırada yedişer adet pencere açıklığı; güney cephede alt sırada beş, üst sırada yedi adet pencere açıklığı ile iki adet giriş açıklığı yer almaktadır. Doğru cephede ise, üst sırada yedi adet pencere açıklığı ile alt sırada altı adet pencere açıklığı ile üç adet giriş açıklığı bulunmaktadır. Alt sıradaki pencere açıklıkları düşey dikdörtgen biçimli, üst sıradakiler pencereler ise yuvarlak kemerli ve panjurlu bir düzenlemeye sahiptir (Resim:4-11).

Yapının kuzeybatı köşesindeki girintiye 1905 yılından önce inşa edilmiş olan kâgir minare ile yapının ahşap kitlesi arasında herhangi bir organik bağ bulunmamaktadır. Minare pabuç kısmı olmaksızın doğrudan kare planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin doğu tarafında basık kemerli dikdörtgen bir açıklık olup buradan minareye giriş sağlanmaktadır. Sekizgen prizma biçimli minare gövdesi, silmelerle hareketlendirilmiştir. Alt tarafı konsol dizisi ile dolgulanmış olan şerefe ajur tekniğinde yapılan taş şebekelerle sınırlandırılmıştır. Üst taraftan plaster dizileriyle hareketlendirilen petek de taş malzemedir yapılmış bir külâhla taçlandırılmıştır. Tüm bu özellikleriyle minare XIX. yüzyılda Batı etkisinde yapılan minarelerinin genel özelliklerini taşımaktadır (Kuban, 2007: 505-647), (Resim:13-14).

Cami-Tevhithanenin doğu tarafındaki avluya açılan ahşap bir kapı vasıtasıyla önce küçük bir hazırlık mekânına oradan da son cemaat yerine benzer, dikdörtgen hacimli bir ara mekâna geçilmektedir. Bu mekânın kuzeybatı köşesinde üst kattaki kadınlar mahfiline ulaşım sağlayan ahşap bir merdiven yer almaktadır. Bu bölüm iki adet pencere ve mihrap aksında bulunan harim giriş kapısıyla ana ibadet mekânına bağlanmaktadır (Resim:15).

Asıl ibadet mekânına giriş, mihrap duvarıyla mihrap aksındaki kuzey duvarında bulunan ikişer kanatlı ahşap iki kapı ile sağlanmaktadır. Yapının çekirdeğini oluşturan kare planlı harim (cami-tevhithane) merkezde sekizgen planlı bir düzenlemeye sahiptir. Kare ile bu sekizgenin arasında kalan alanın üst bölümü mahfil olarak kullanılmaktadır. Ancak mahfiller mihrap ile minber sebebiyle kible yönünde yer alan kenarda kesintiye uğratılmıştır. Sekizgenin köşelerinde yükselen kare kesitli ahşap ayaklar üst kat mahfillerini taşımaktadır. Üst katta da aynı noktada devam eden korint başlıklı

aşşap ayaklar tavanı da takviye etmektedir. İki kat boyunca yükselen sekizgen planlı hacmin üstü aşşap iskeletli, bağdadi sıvalı, çatı altında gizlenen bir kubbe ile örtülmüştür. Söz konusu kubbe sekiz dilimli olarak tasarlanmış, böylece alt yapı ve taşıyıcı sistem ile üst yapı arasındaki uyum vurgulanmıştır. Üst kat ayakları arasında kalan boşluklar, korkuluk duvarından kubbe eteğine kadar yükselen ince işçilikli aşşap kafeslerle kapatılmıştır. Bu kafeslerin marangozlukla da ilgilenen II. Abdülhamid tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir (Tanman, 1994b: 197). Harim doğu, batı ve kuzey cephelerde bulunan dikdörtgen açıklıklı sekiz adet pencere ile oldukça aydınlık bir görünüm arz etmektedir (Resim:16-19, 34).

Harimin kuzey tarafı ile selamlık arasında fevkani kadınlar mahfili yer almaktadır. Son cemaat yerinin üzerine denk gelen mahfil, harimin bir bölümünü de içine alacak Resimde üst katta güneye doğru genişletilmiştir ve doğu ve batı cephede bulunan dört adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Resim:19-20).

Kible duvarının ortasına konumlandırılmış olan ince işçilikli yarım elips şeklindeki aşşap mihrap nişi yanlardan birer yivli plastrla sınırlandırılmıştır. Duvar kalınlığını aşmayacak Resimde düzenlenen niş içeriye doğru girinti yapmaktadır. Mihrap nişinin içi, kordonlarla iki tarafta toplanmış püsküllü perde motifi ve bu motiften aşağıya doğru zincirlerle sarkan kandil motifi ile süslenmiştir. Bu bezemelerin ışık-gölge oyunları ile oldukça gerçekçi biçimde işlendiği görülmektedir⁴. Kavsarada ise, "S", "C" kıvrımları ve bitkisel motiflerle bezeli bir kartuş, bunun üzerinde ay-yıldız grubu ve yıldızdan çıkan altın yaldızlı ışınlarla bezeli bir kompozisyon yer almaktadır. Mihrap nişinin üzerine H. 1305 tarihli mihrap ayeti panosu yerleştirilmiştir. Bu panoda Âli İmrân Suresi'nin 37. ayetinin, "كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ" "...kulle mâ de hâle aleyhâ zekeriyyal mihrâbe..", "...Zekeriya, onun bulunduğu yere, mabeddeki odaya her girdiğinde ..." (Kur'an Yolu Meali, 2015: 3/37) bölümü yazılıdır. Bunun üstünde de mihrap ile minberi birbirine bağlayan, yatay olarak uzanan konsollu bir silme bulunmaktadır (Resim:21-22).

Mihrap ile yan yana bulunan aşşap minber de oldukça başarılı bir işçiliğe sahiptir. Minber ve mihrap, malzeme, tasarım ve süsleme bakımından tam bir bütünlük içindedir. Yan aynalığı kabartma rozetlerle süslenen minberin giriş kemeri üzerinde yeşil zemin üzerine yaldızla yazılmış Kelime-i Tevhit hattı yer almaktadır. Dört ayak üzerinde yükselen kare planlı köşk de kilit taşı belirtilmiş yuvarlak kemerlidir. Mihrap ile minberin üzerinde aynı özelliklere sahip iki adet cami maketi bulunmaktadır (Resim:21-23).

Harimin güneydoğu köşesinde eklektik üslupta askı çelenk, kenger yaprakları, baklava dilimleri ve bitkisel motiflerle bezeli aşşap vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Abdülhamid'in el ürünü olan aşşap vaaz kürsüsü saray mobilyalarını anımsatmaktadır. Kürsü ihtiyaca göre kendi etrafında dönebilecek Resimde imal edilmiştir (Resim:25-26).

Yapının kuzeyinde selamlık olarak nitelendirilen iki katlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde tekke ile misafir şeyhlerin, âlimlerin görüşmeleri; dervişlerin sohbet etmeleri ve dinlenmeleri için oluşturulan mekânları bulunmaktadır. Doğu cephedeki harim giriş kapısının sağ tarafındaki açıklıktan etrafındaki odalara bağlantısı bulunan bir sofaya geçilir. Buradaki merdiven vasıtasıyla üst kata ulaşım sağlanmaktadır. Üst katta dikdörtgen planlı odalar ile bir helâ/abdestlik mevcuttur. Harimin güneyinde ise hünkâr kasrı olarak adlandırılan, selamlık bölümü ile simetrik bir düzenlemeye sahip iki katlı bir yapı yer almaktadır. Hünkâr kapısından bir sofaya geçilmektedir. Sofanın batı tarafında hünkârın maiyeti tarafından kullanıldığı anlaşılan dikdörtgen planlı bir oda; doğu tarafında ise cemaat ile dervişlerin dışarıdan cami-tevhithaneye girmelerini sağlayan bir koridor, koridorla bağlantılı bir helâ/abdestlik mekânı ile bunun yanında küçük bir oda bulunmaktadır. Döner aşşap bir merdiven ile mahfilin üst katına çıkılmaktadır. Üst kat; bir sofa, sofayla bağlantılı odalar ve helâ/abdestlikten oluşmaktadır. Hükümdarın dinlenmesine veya görüşmelerine ayrılmış olan batı taraftaki odadan hünkâr mahfiline geçilir. Üst katın güneybatı köşesindeki hünkâr mahfili iç içe iki bölümden oluşmaktadır. Kadınlar mahfilinden bir duvarla ayrılmış olan bu bölümlerden önce yamuk planlı ve nispeten geniş olana, buradan da küçük ebatlı ve dikdörtgen planlı bölüme geçiş sağlanmaktadır. Batı cephesinde bulunan iki adet pencere vasıtasıyla aydınlanan alan ve her iki bölümün cami-tevhithaneye bakan kenarları ince işçilikli aşşap kafeslerle kapatılmıştır. Hünkâr mahfilindeki yamuk planlı bölümün simetriği olan diğer bir mahfil birimi ise kadınlar mahfili ile bağlantılıdır ve hanedana ya da saraya mensup kadınlar için düzenlenmiştir (Tanman, 1990: 701-702), (Resim:19, 27-33).

Cami-tevhithanenin duvarlarında yer alan göbekler boş bırakılarak sadece kıvrık dallarla meydana getirilen köşebentlerle yetinilmiştir. Tavanlarda, aşşap kaplama üzerine gerilen bezlerin yüzeyine, duvardakilerle uyum gösteren nakışlar yapılmıştır. Cami-tevhithanedeki tavan süslemeleri nispeten sade tutulmuştur. Sekiz dilime ayrılmış kubbe yüzeyi pastel renkli, Rokoko üsluplu "S", "C" kıvrımlarının oluşturduğu kartuşlar, deniz kabuğu motifleri, bitkisel motifler, kıvrık dal kompozisyonları ve altın varaklı stüko rölyeflerle bezenmiştir (Kuban, 1954: 11; Tanman, 1994b: 197). Ayrıca selamlık bölümündeki bazı panolarda ay-yıldız motifinin kullanıldığı görülmektedir⁵ (Resim:35).

Yapının selamlık bölümünün zemin katı dışında kalan tüm mekânlarında, bağdadi sıvalı duvarlar ve tavanlar üzerinde kalem işi tekniği ile meydana getirilmiş Eklektik üslupta süslemeler görülmektedir. Mekânların köşeleri ile kapı ve pencere açıklıkları arasında kalan duvar yüzeyleri dikdörtgen panolara bölünmüş, bunların ortalarına, klasik Osmanlı

⁴ Selçuklulardan itibaren seccade halılarında kullanılan kandil motifi daha çok İslami bir karakter taşır. Kaynaklara göre, kandil ilahi ışığı sembolize eder. Kandil ve avizenin her ikisi de aydınlığın, ferahlığın sembolü olarak kabul edilir. Bilhassa, namazlık olarak kullanılan seccadelerde görülen kandil motifi "ahiret ışığı"ni sembolize eder. Kandil, Kur'an'da "Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam bir inciye andıran bir yıldızdır ..." şeklinde anlatılır. Bkz, (Deniz, 2000: 198, Nur Suresi 35. Ayet).

⁵ Sultan II. Mahmut dönemiyle birlikte ithal edilen ampir mimaride evrenselleşen, zafer ve güç sembollerinin yerini, II. Abdülhamit devrinde yalnızca Osmanlı için anlam ifade eden arma, ayyıldız, tuğra, kitabe ve levhalardan oluşan, özgün, yerel semboller devralmıştır. II. Abdülhamid camilerinde oldukça sık rastlanan hilal motifi, güç, kuvvet, egemenlik ile karanlıklardan çıkış sembolü olarak kullanılmıştır. Bkz, (Çaycı, 2017: 239-242, Eyce, 1991: 498).

süslemesindeki Rumi motiflerle Barok-Rokoko üslubundan alınma kıvrık dallarla ve natüralist üsluplu çiçeklerin karışımından oluşan şemseler kondurulmuş, köşelere de kıvrık dallarla köşebentler nakşedilmiştir. Selamlık bölümünün üst katına ulaşım sağlayan merdivenin yanında bulunan mihrabiye nişinin içerisinde uygulanan vazodan çıkan çiçek motifleri ve bitkisel motifler oldukça başarılıdır (Resim:28).

Ertuğrul Tekke Camii'nin özellikle hünkâr dairesindeki mekânlarda duvar ve tavan tezyinatının, Yıldız Sarayı'ndaki birtakım bölümlerde bulunan tezyinatın yoğunluğuna ulaştığı görülmektedir (Tekinalp, 1999: 67-109, Korkmaz, 2003: 25-115). Tavan göbeklerinde ve eteklerinde altın varaklı kartonpiyer öğelerinin kullanıldığı fark edilmektedir. Hünkâr dairesinin tavanları geometrik bölmeler veya madalyonlar içerisinde yer alan Barok süsleme öğeleriyle birlikte, Rumi motifleri, kıvrık dallar ve natüralist üsluplu çiçek buketleri ile bezenmiştir. Bu süslemelerin arasına yerleştirilmiş figürsüz manzara resimleri de dikkat çekmektedir (Resim:32).

Külliyeye yapılarından biri olan, kare planlı, bir tür soğanvari kubbesi olan Şeyh Zafir Türbesi ana binanın kuzeybatısında konumlandırılmıştır. Cami ve mahfillerle birlikte türbe de Art Nouveau tarzındaki süslemeleriyle dönemin saray merkezli mimari zevkini yansıtmaktadır. Külliye'nin bir diğer birimi olan kare planlı kitaplıkta bu türbenin güneyinde yer almaktadır. Dışarıya cumba gibi taşan pencereleriyle bu yapı oldukça farklı bir düzenlemeye sahiptir. Külliye'yi tamamlayan başka bir unsur da bir bölümü yol yapımı çalışmaları sebebiyle bugün yol seviyesinin altında kalan çeşmedir. Türbenin kuzeybatısında bulunan ikiyüzlü çeşmenin sivri kemerli aynası, tepesinde de iki adet soğan kubbecikli babalar bulunmaktadır. Sergilediği ilginç plastik ve özgün atmosferle bu yapılar grubu, hiç kuşkusuz II. Abdülhamid döneminin eklektik anlayışını yansıtan en dikkat çekici örneklerdendir (Yıldırım, 1989: 250). Tasarımları, malzemeleri ve konumlarıyla camiden tamamen bağımsız bir Resimde üslup birliği oluşturulan, mimariden çok anıt-heykel görünümü bu üç yapı İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanmıştır. D'Aronco, bu yapılarda Art Nouveau üslubuna has tasarım ve süsleme unsurlarıyla; sivri kemer, mukarnas, eli böğründe gibi geleneksel yapı unsurlarını bir arada kullanarak adeta Klasik Osmanlı mimari üslubu ile Art Nouveau üslubunu sentezlemiştir (Tanman, 1990: 705-707, Batur, 2010: 79-80, Akpolat, 2002: 581-582), (Resim: 5-7, 36-38).

Ana yapının kuzeyinde yer alan harem ve misafirhane Şeyh Zafir Efendi ve aile fertlerinin kalması için inşa edilmiştir. Vaktiyle iki katlı ve ahşap malzeme ile inşa edilmiş olan bu yapılar ana binadan belirli bir uzaklıkta bağımsız olarak tasarlanmıştır, bugün harap bir hâldedir. Her iki yapı da diğer yapılardan farklı olarak geleneksel İstanbul sivil mimarisini yaşatan örneklerdendir. Bu yapıların cephe düzeninde de yine Eklektik üslubun izleri görülmektedir.

Sonuç

Ertuğrul Tekke Camii cami-tevhithane niteliğinde bir yapıdır. Cami-tevhithane hem ibadet hem de ayinlerin icra edilmesine olanak verecek Resimde tasarlanmıştır. "Cami-tekke" olarak da nitelendirilebilen bu kuruluşların İstanbul'daki ilk örneği Şeyh Vefa Tekkesi'dir (15. yy.), (Tanman, 2002: 238). Aynı tasarım Konya Piri Mehmed Paşa Zaviyesi (1523/24) (Tanrıkorur, 2000: 128), Eskişehir Mevlevihanesi (1524/25) (Tanrıkorur, 2000: 128-139), Ankara Mevlevihane'si (1565/66), (Tanrıkorur, 2000: 128-139), Bursa Zağferanlık Tekkesi (17. yy.), (Taşkın, 2017: 135), İstanbul Çorlulu Ali Paşa Tekkesi (1707-1709), (Tanman, 1994a: 527-529), İstanbul Mustafa Paşa Tekkesi (1753), (Tanman, 2002: 238) ve İstanbul Özbekler Tekkesi'nde (1900), (Tanman, 2007: 121) de söz konusudur.

Ertuğrul Tekke Camii-Tevhithanesi'nde olduğu gibi ahşap cami-tevhithanelere Üsküdar Selimiye Tekkesi (19. yy.), (Demirel İşli, 1998: 114), İstanbul Kadiriye Tekkesi (1894/95), (Tanman, 1990: 449-451) ve İstanbul Özbekler Tekkesi (1900), (Tanman, 2007: 121) gibi eserler örnek verilebilir.

Osmanlı Devri mimarisinde 15. Yüzyıldan itibaren cami-tevhithane ile birlikte türbe, kitaplık, çeşme, şadırvan ve dergâh evi gibi yapıların inşa edildiği görülmektedir (Tanman, 1996b:448, Tanman, 1990: 141-250, Demirel İşli, 1998:176-196). Bu yapılarda, merkezinde caminin bulunduğu külliye'leri anımsatan birimler topluluğu söz konusudur. Buradaki birimlerin merkezinde bizim incelemiş olduğumuz Ertuğrul Tekke Camii-Tevhithanesi'nde de olduğu gibi cami-tevhithane yer almaktadır. Kastamonu Şaban-ı Veli Tekkesi (16. yy.), (Eyüpgiller, 2010: 210-211), Takkeci Tekkesi (16, 19. yy.), (Tanman, 1990: 141-152) Merkez Efendi Tekkesi (15, 19. yy.), (Tanman, 1990: 194-209) ve İstanbul Silivrikapı Balâ Tekkesi (1862/63), (Tanman, 1991: 554-556) Ertuğrul Tekke Camii gibi külliye tarzında inşa edilmiştir.

İstanbul Ertuğrul Tekke Cami-Tevhithanesi Bursa Cizyedarzâde Tekkesi (18. yy.), (Taşkın, 2017: 137), İstanbul, Gümüşhânevi Tekkesi (1875), (Tanman, 1996a: 277-278), İstanbul, Hasırcızâde Tekkesi (1887), (Tanman, 1997: 16, 384-387), Bursa Şabani Tekke (19. yy.), (Taşkın, 2017: 154-158) İstanbul Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâki ve Cemâlizâde Tekkesi (1905), (Çetin, 2017: 243, Tanman, 1993: 318-319) ve bir başka II. Abdülhamid yapısı olan İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Dergâhı (19. yy.), (Haksever, 2009: 51)⁶ ile mukayese edildiğinde süsleme programı açısından bu yapılarından oldukça zengindir, dönemin eklektik zevkini ve modasını yansıtmaya bakımından 19. yüzyıl Osmanlı Mimarisi içinde özel bir yere sahiptir (Tanman, 1994b: 197), (Resim:27-33).

Batılılaşmanın etkisiyle 18. yy.dan (Lale Devri) itibaren Batının Barok ve Rokoko bezemeleri öncelikle Osmanlı saray çevresinde olmak üzere dış mimariden çok iç mimariyi etkilemiştir. Geleneksel kalem işlerinin sevilen motifleri arasında olan vazo içinde çiçekler, meyve kâseleri bu dönemde daha hacimli olmuştur. 18. yy.'ın ortalarından itibaren de Barok süslemelerin arasına duvar resimleri yerleştirilmiştir (Arık, 1976: 25-163; Kuyulu, 1988: 67-78; Kuyulu, 1998: 59-78; Kuyulu ve Çelik, 2014: 1651-1665). Bu resimler süslü kartuş, kıvrımlı palmeter, akant yaprakları arasına konulduğu gibi sade dikdörtgen çerçevelerin veya nişlerin içlerine de konulmuştur (Renda, 1977: 77-78). Dolmabahçe, Beylerbeyi, Gökusu, Çırağan ve Yıldız gibi yoğun bezemeli saraylar boyalı nakışları veya duvar resimleri açısından büyük önem taşır (Renda, 1995: 1530-1534; Arık, 1976: 145). 19. yy.'ın ikinci yarısında ahşap tavan veya duvarların kaplama tahtaları üzerine deri

⁶ Geniş bilgi için bkz. <https://www.google.com.tr/search?q=Koca+Mustafa+Paşa+sümbül+efendi+camii>.

veya keten bezi gerilerek yağlıboya bezemeler yapılmıştır. Artık yalnızca duvarlara değil, tavanlara da geometrik bölmeler veya madalyonlar içerisine çeşitli manzara kompozisyonları veya natümortlar yerleştirilmiştir (Renda, 1995: 1532).

Ertuğrul Tekke Camii'nin bazı mekânlarındaki bağdadi sıvalı duvarlar ve tavanlar üzerinde kalem işi tekniği ile meydana getirilmiş dönemin eklektik zevkini ve modasını yansıtan zengin süslemeler görülmektedir. Özellikle hünkâr kasrına dâhil olan mekânlarda, tarikat yapılarının genel özelliği olan sadelik, yerini geç dönem saraylarının gösteriş merakına bırakmıştır. Mekânların duvar yüzeyleri çoğunlukla seçmeci yaklaşımla Barok, Rokoko, Ampir ve Neo-Gotik karışımı motiflerle süslenmiştir. Rumiler, stilize bitkisel motifler, baklava dilimleri, yıldızlı geometrik motifler gibi Klasik Osmanlı süslemesindeki geleneksel geometrik ve bitkisel motifler görülmekle birlikte bu motiflerin yerine mimari bezemede daha çok Barok-Rokoko üslubunun motifleri kullanılmıştır. Barok kartuşlar, Barok-Rokoko üslubundan alınma kıvrık dallarla natüralist üsluplu çiçeklerin karışımından oluşan şemseler, köşebentler, "C" ve "S" kıvrımlarından oluşan motifler, akant yaprağı, deniz kabuğu, kıvrık dal kompozisyonları ve altın varaklı stüko rölyeflerle, kenger yaprakları, vazodan çıkan çiçekler, çiçek buketleri, püsküllü perde motifleri ile zincirlerle aşağı sarkan kandil motifleri yapıda dikkat çeken bezemelerdir.

İtalyan, Levanten ya da diğer gayrimüslim saray nakkaşlarının elinden çıkmış olan bu zengin süslemeler Ertuğrul Tekke-Camii'ne oldukça sivil bir hava vermektedir (Tanman, 1994b: 197). (Resim:27-33). Bu kompozisyonların yanı sıra camiin hünkâr mahfili tavanında geometrik bölmeler içerisinde iki adet figürsüz manzara kompozisyonu da dikkat çekmektedir. Anadolu'da birçok camide duvarlara manzara resimleri uygulanmış olduğu halde İstanbul camilerinde istisnai birkaç örnek dışında figürsüz dahi olsa manzara resimlerine neredeyse hiç yer verilmemesi ilginçtir. Bu istisnai uygulamalar Nusretiye Camii şadırvanı ile Üsküdar Atik Valide Camii hünkâr mahfilinde karışımıza çıkmaktadır. 19. yy.'ın ikinci yarısında bir tür duvar resmine dönüşen kalem işi nakışlar sadece birer mimari bezeme olarak değerlendirilmemelidir. Türk Resim Sanatı Tarihi içinde önemli bir yeri olan bu resimler Batılı anlamda resim sanatına geçiş dönemine ait örneklerdir (Renda, 1995: 1530-1534), (Resim:32). Ertuğrul Tekke Camii bazı mekânlarındaki bağdadi sıvalı duvarları ve tavanları üzerinde yer alan zengin kalem işi bezemeleri, hünkâr mahfili tavanındaki geometrik bölmeler içerisine resmedilmiş figürsüz manzara kompozisyonları ile dönemin eklektik zevkini ve modasını yansıtan 19. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin güzide bir eseridir.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Belgeleri:

Aydın Vilayetine Mahsus Salnâme, (Hicri 1314).

Bağdat Vilayet-i Celilesine Mahsus Salnâme, def'a 16, Hicri 1318.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y. PRK. MM. 1/48.

Araştırma Eser ve Makaleler:

Akpolat, M. S. (2002). Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 15, 581-582) Ankara.

Anık, R. (1976). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara.

Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt:4, 1038-1039) İstanbul.

Batur, A. (2010). Şeyh Zafir Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 3, 79-80) İstanbul.

Buzpınar, Ş. T. (2010). Şeyh Zafir. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 39, 78-79) İstanbul.

Çaycı, A. (2017). *İslâm Mimarisinde Anlam ve Sembol*. Konya: Palet Yayınları.

Çelik, R. (2018). *Sultan II. Abdülhamid Ve İmparatorluğun İhyası (1876-1900) "Tebrîknâme-i Millî"*. İstanbul.

Çetin, N. (2017). Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî ve Cemâlzâde Tekkesi, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (9), 243.

Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*. Ankara.

Demirel İşli, E. (1998). *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Deringil, S. (2007). *Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul.

Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara.

Eryılmaz, H. İ. (2018a), *II. Abdülhamid Dönemi Camileri*, (Cilt. 1), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eryılmaz, H. İ. (2018b), *II. Abdülhamid Dönemi Camileri*, (Cilt. 2), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eyice, S. (1991). Ayyıldız. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 4), İstanbul.

Eyüpgiller, K. K. (2010). Şaban-ı Veli Külliyesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 38, 210-211) İstanbul.

<https://www.google.com.tr/search?q=Koca+Mustafa+Paşa+sümbül+efendi+camii>

Haksever, A. C. (2009). Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat Ve Tarikatlar: Bektaşilik Ve Nakşibendilik Örneği, *Ekev Akademi Dergisi*, (38), 51.

- İzğöer, A. Z. ve Tuğ R. (2017). *Tebriknâme-i Millî Sultan II. Abdülhamid'in İlk Yirmi Beş Yılı (1876-1900)*. İstanbul: Seçil Ofset.
- Karpat, K. H. (2017). *İslam'ın Siyasallaşması*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılınç, A. (2011). II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Cilt. 1, Kayseri, 265-278.
- Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Korkmaz, B. (2003), *Yıldız Sarayı Şale Köşkü Tavan ve Duvar Bezemelerinde Manzara Resimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kur'an Yolu Meali*, (2015). haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez ve Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuyulu, İ. (1988). Geç Dönem Anadolu Tasvir Sanatından Yeni Bir Örnek: Soma Damgacı Camii, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, (4), 67-78.
- Kuyulu Ersoy, İ. (1998) İzmir ve Çevresindeki Bir Grup Duvar Resminin Düşündürdükleri, *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu* [Bildiri], İzmir.
- Kuyulu Ersoy, İ. , ÇELİK, E. (Mayıs 2014). Kocaeli Yapılarında Bulunan Resimli Bezemelerden Örnekler, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu* [Bildiri], Kocaeli.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Özbek, N. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876- 1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, A. (2011). II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (Cilt. 1, 283-294) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara.
- Renda, G. (1985). 19. Yüzyılda Kalem İşi, Nakış ve Duvar Resmi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt. 6, 1530-1534) İstanbul.
- Sırma, İ. S. (1998). *Belgelerle II. Abdülhamid Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sırma, İ. S. (2014). *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sönmez, Z. (2006). *Türk-İtalyan Siyaset Ve Sanat İlişkileri*. İstanbul.
- Tanrıkorur, Ş. B. (1990), *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimari Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tanman, M. B. (1990), *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (Cilt. 2), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanman, M. B. (1991). Bala Külliyesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 4, 554-556) İstanbul.
- Tanman, M. B. (1993). Cemâlizâde Tekkesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 7, 318-319) İstanbul.
- Tanman, M. B. (1994a). Çorlulu Ali Paşa Külliyesi. *D.B.İ.A.* (Cilt. 2, 527-529) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Tanman, M. B. (1994b). Ertuğrul Tekkesi. *D.B.İ.A.* (Cilt. 3, 196) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Tanman, M. B. (1996a). Gümüşhânevî Tekkesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 14, 277-278) İstanbul.
- Tanman, M. B. (1996b). Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 14, 448) İstanbul.
- Tanman, M. B. (2002). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 12, 149-161) Ankara.
- Tanman, M. B. (2007). Özbekler Tekkesi. *T.D.V.İ.A.* (Cilt. 34, 121) İstanbul.
- Taşkın, C. (2017). 15. Ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekân Ve Cephe Kurgusu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Tekinalp, P. Ş. (1999). *Yıldız Sarayı Kompleksi Duvar Resimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uçar, A. (2012). *Sultan, Güç ve Hassasiyet*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yıldırım, N. (1989). *İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, U. ve Koçak S. (2010). 1887 Yılından Günümüze Bir Ahşap Harikası; Ertuğrul Tekke Camii ve 2008-2010 Restorasyon Çalışmaları, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, (1), 85-105.

Summary

Ertugrul Tekke Mosque-Dervish Lodge was built in Yıldız neighborhood of Beşiktaş in H.1305 (1887-88). It was built by Abdülhamid in the name of Sheikh Hamza Zafir Master (1829-1903), one of the leading sheikhs of the Shazeli order. Ertugrul Tekke mosque is named after the wish to sustain sacred memory of Ertugrul Gazi, the ancestor of the Ottoman

dynasty, as well as the allocation to the worship of Ertugrul regiment which was formed with the Domanic region Turkmen by Abdulhamid II.

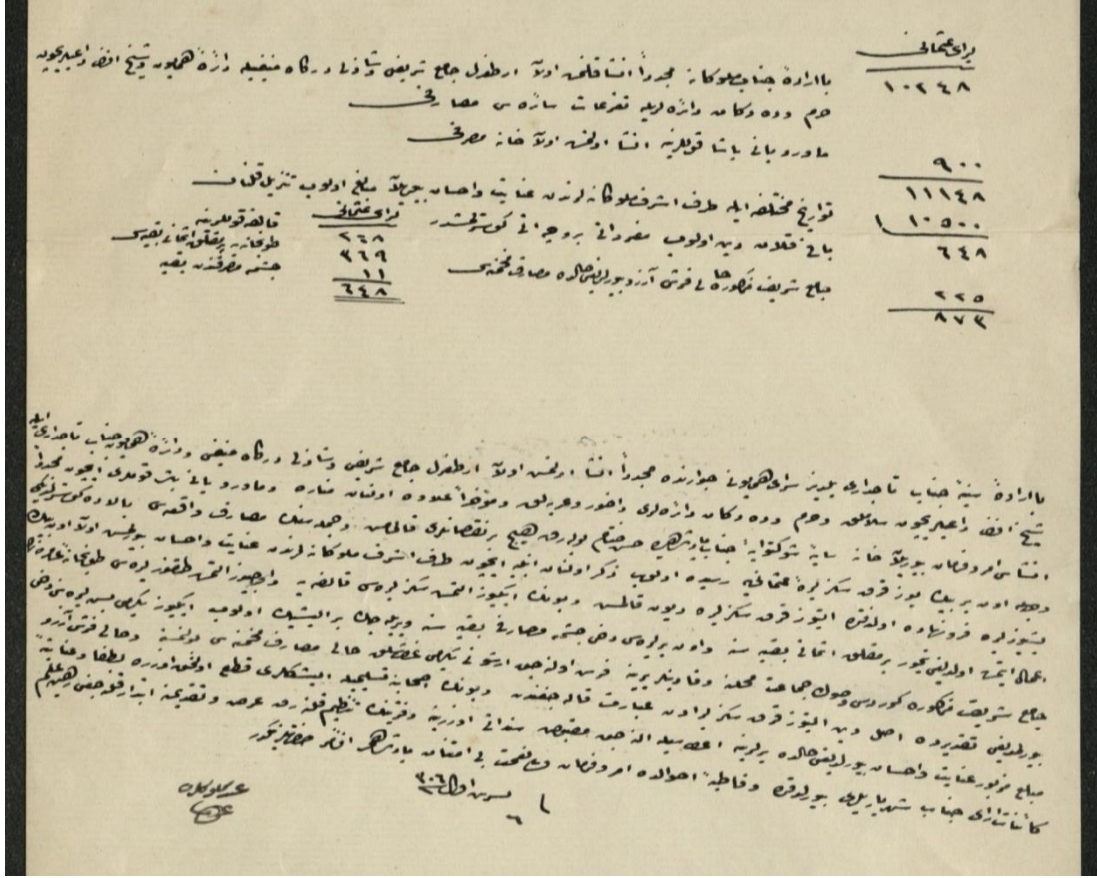
Ertugrul Tekke Mosque-Dervish Lodge hosted sect sheikhs coming to the capital of Ottoman and ulama. It was built in order to increase the prestige of the Caliphate by taking advantage of the great influence of Sheikh Zafir Master in North Africa, in accordance with Abdulhamid's Pan-Islamist policy.

Ertugrul Tekke Mosque is a mosque-dervish lodge. The mosque-dervish lodge was designed to allow both worship and rituals to be performed. This structure which can be described as "the mosque- dervish lodge" consisted of the mosque dervish lodge, selamlık and haremlık located north of selamlık and guesthouse. In 1896, in 1905-1906 by the Italian architect Raimondo D'Aronco, who was appointed as the chief architect of the Ottoman Empire by Abdulhamid, a tomb, library and a fountain were added to the west side of the building and the building was converted into a complex. Today these works are still intact and the main building is used as a mosque.

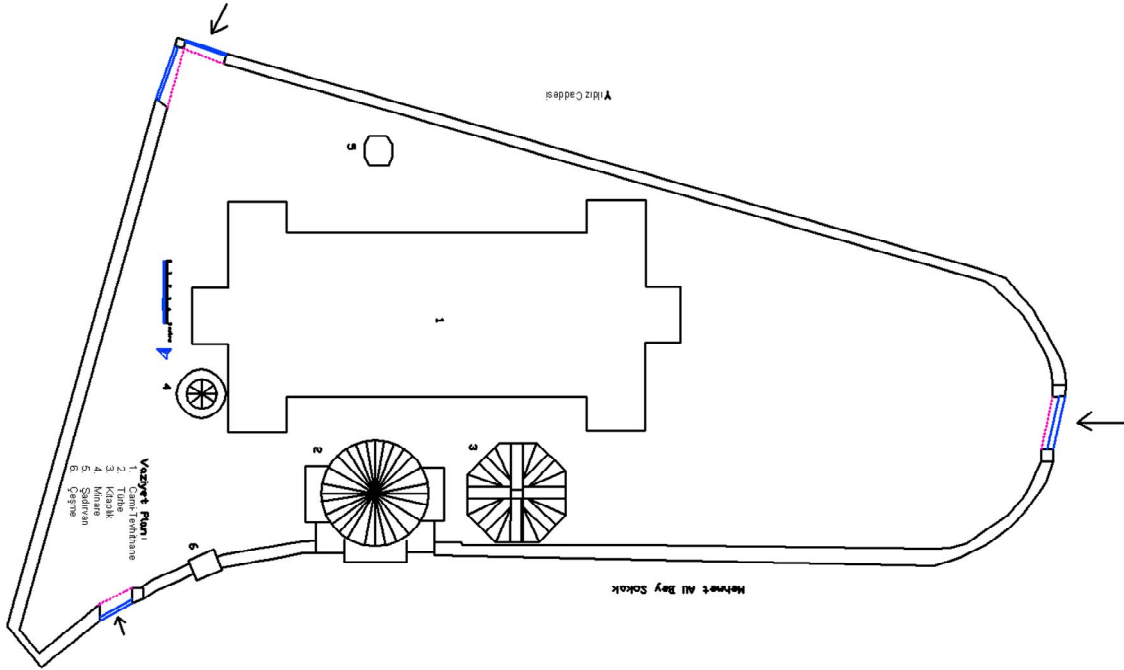
From the 18th century onwards (The Tulip Period) due to the Westernization, the Baroque and Rococo decorations of the West influenced the interior architecture rather than the external architecture, primarily around the Ottoman palace. Among the popular motifs of traditional pencil works, flowers and fruit bowls in the vase were more voluminous during this period. From the mid-18th century onwards, wall paintings were placed between the Baroque ornaments. These paintings are also placed inside simple rectangular frames or niches as they are placed between the decorated cartridge, curved palmettes, acanthus leaves.

In Ertugrul Tekke Mosque, rich decorations reflecting the eclectic taste and fashion of the period which were created by pencil work technique on the plastered walls and ceilings in some places of the mosque. Particularly in the places included in hunkâr loge the simplicity, which is the general feature of the sects has been replaced by the flatulency of the late palaces. Wall surfaces of the rooms are mostly decorated with Baroque, Rococo, Ampir and Neo-Gothic motifs. Traditional geometric and floral motifs in the classical Ottoman ornament, such as the Greeks, stylized floral motifs, baklava slices and starry geometric motifs as well as the motifs of the Baroque-Rococo style instead of these motifs have been used. Baroque cartridges, rosettes consisting of a mixture of naturalist styled flowers with Baroque-Rococo style of curvy branches, angle bar," C "and "S" folds of motifs, acanthus leaf, sea shell, curved branch compositions and gold-leaf stucco reliefs, kenger leaves, flowers getting out of the vase, flower bouquets, tassels curtain motif and candlestick motifs hanging down with chains are outstanding decorations.

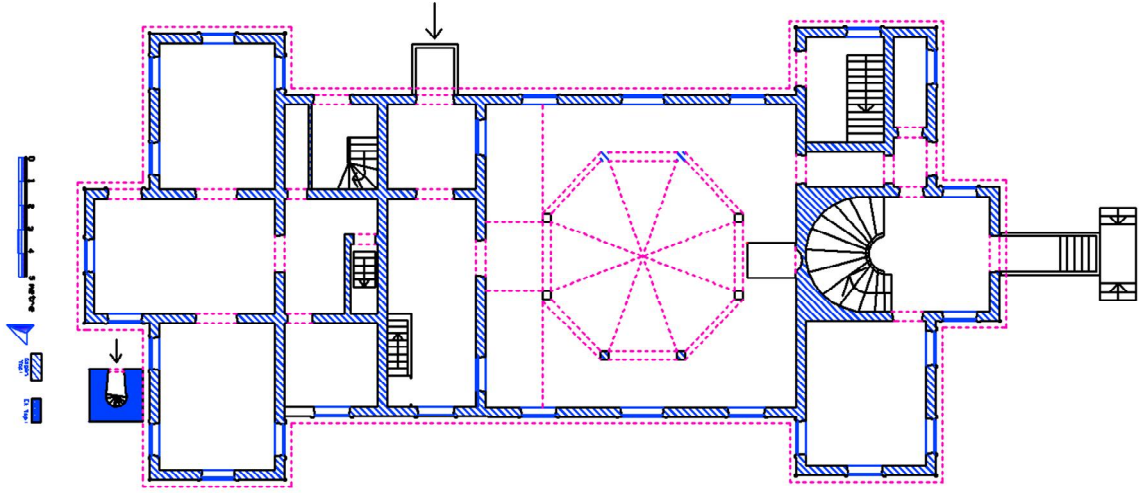
The nonfigurative landscape paintings placed between these decorations are another remarkable element. These rich decorations, which have been handled by Italian, Levantine or other non-Muslim palace's miniaturists, provide a very civilian atmosphere to the Ertugrul Tekke Mosque. In addition to these compositions, two non-figurative landscapes in the geometric chambers of the mosque's dormitory ceiling stand out. Although many landscapes pictures have been applied to the walls of a lot of mosques it is interesting to note that except for a few exceptional examples in Istanbul mosques even non figurative landscapes are almost non existent. These exceptional examples are in Nusretiye Mosque fountain and in Uskudar Atik Valide Mosque hunkar loge. In the second half of the 19th century, pencil work that turned into a kind of mural painting should not only be considered as architectural decoration. These paintings, which have an important place in the History of Turkish Painting, are examples of the transition period in the Western sense to the art of painting. Ertugrul Tekke Mosque is a famous work of 19th century Ottoman architecture which reflects the eclectic taste and fashion of the period with the non figurative landscape compositions depicted in the geometric chambers in the hunkar's loge's ceiling and the rich pencil works on the ceilings of the Ertugrul Tekke Mosque.

Resim 1: Yıldız civarında yeniden inşa olunan Ertuğrul Camii ile Şâzeli Dergâhı ve Şeyh Efendi için inşa edilen binalara padişah tarafından sarf olunan meblağ (10.500 Osmanlı lirası), Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Müşiriyeti (Y. PRK. MM. 1/48).

Çizim 1: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Vaziyet Planı. (Gür Yapı'dan işlenerek.)

Çizim 2: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke (Cami-Tevhithane) Planı. (Gür Yapı'dan işlenerek.)

Resim 2: Ertuğrul Tekke Camii Genel Görünümü. (İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 3: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Bugünkü Genel Görünümü.

Resim 4: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kuzey Cephesi.

Resim 5: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Batı Cephesi.

Resim 6: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kuzeybatı Cephesi.

Resim 7: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Güneybatı Cephesi.

Resim 8: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Güney Cephesi.

Resim 9: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Hünkâr Kapısının Girişinin Üzerinde Bulunan İnşa Kitabesi.

Resim 10: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Güneydoğu Cephesi.

Resim 11: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Doğu Cephesi.

Resim 12: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Harim Girişi Üzerindeki İnşa Kitabesi.

Resim 13: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Minaresi.

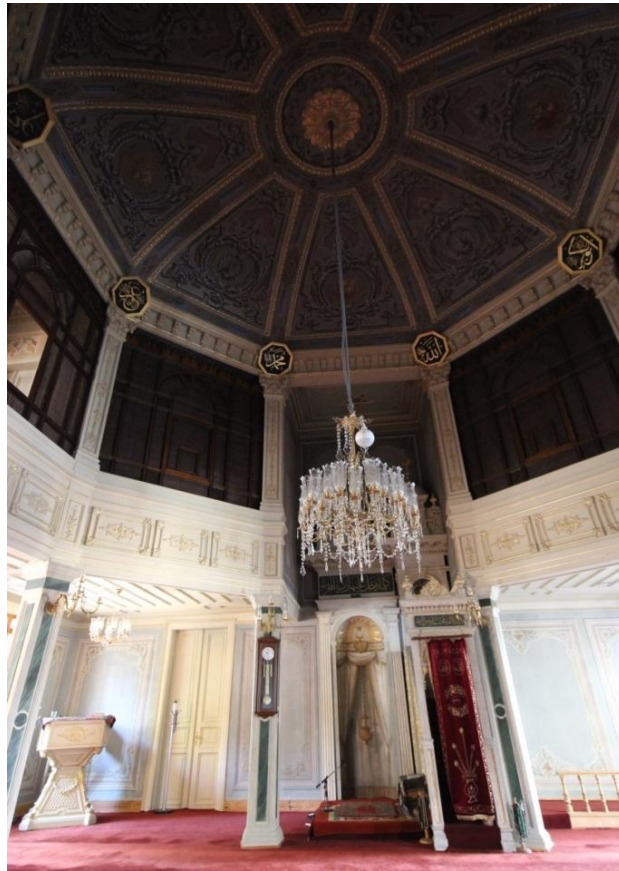
Resim 14: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Minaresinden Bir Detay.

Resim 15: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Son Cemaat Mahalli.

Resim 16: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Harimi.

Resim 17: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kible Duvarı Ve Kubbesi.

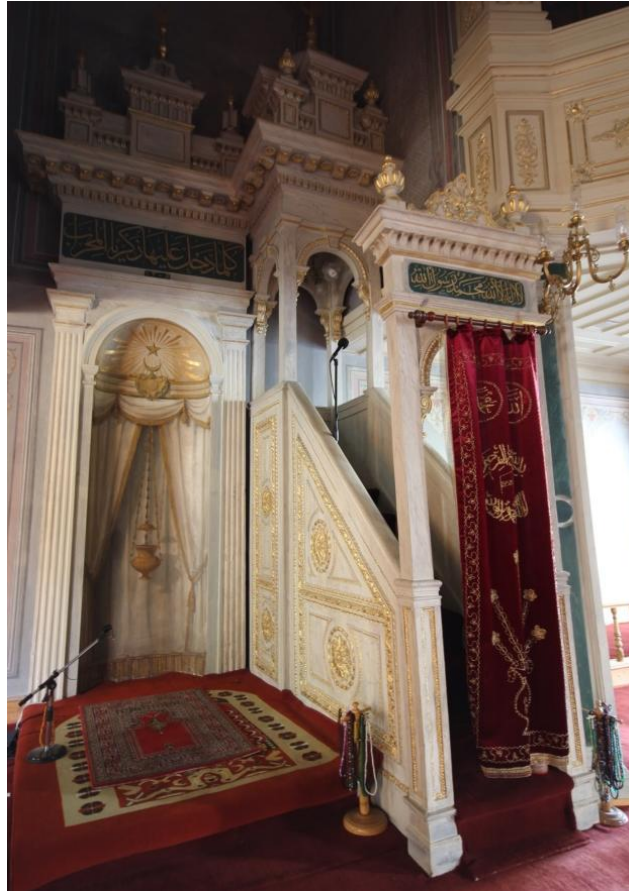
Resim 18: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kubbesi.

Resim 19: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 20: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kadınlar Mahfil Tavanı.

Resim 21: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Mihrap Ve Minberi.

Resim 22: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Mihrap Detayı.

Resim 23: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Mihrap-Minber Üst Düzenlemesi.

Resim 24: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Minber Yan Aynalığı.

Resim 25: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Vaaz Kürsüsü.

Resim 26: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Vaaz Kürsüsü Parçaları.

Resim 27: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kuzey Bölüm Selamlık Hol Tavanı.

Resim 28: İstanbul, Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kuzey Bölüm Selamlık Holü.

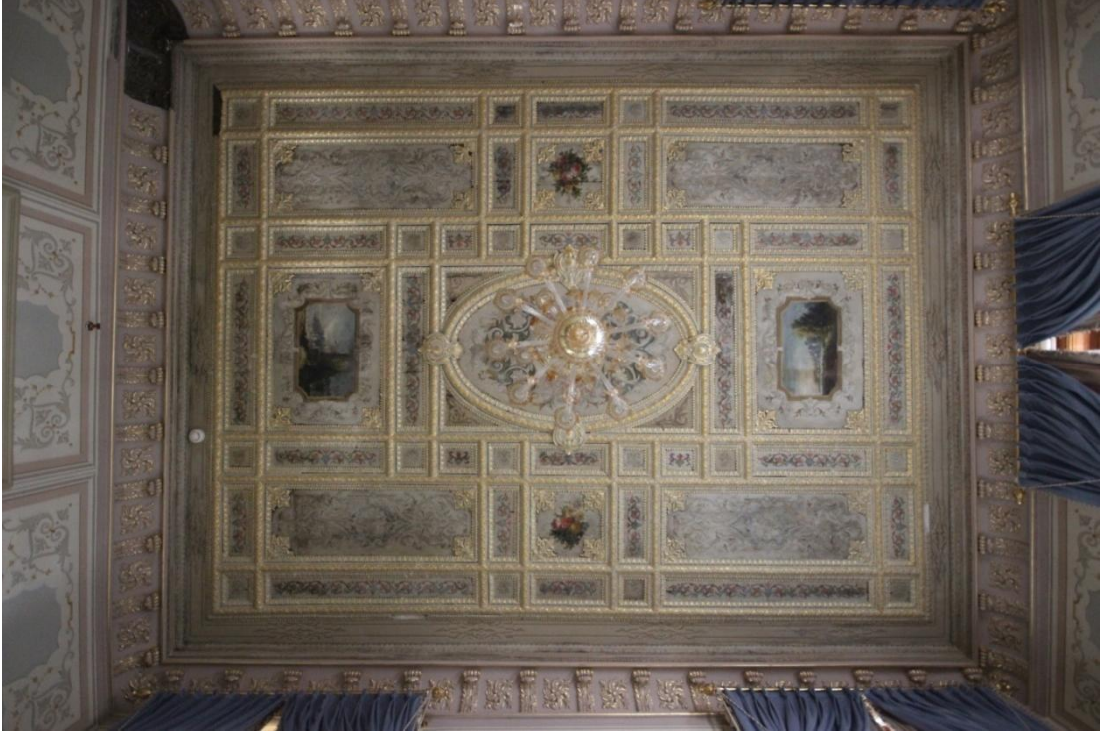
Resim 29: Ertuğrul Tekke Camii Hünkâr Mahfili Padişah Namaz Kılma Yeri.

Resim 30: Ertuğrul Tekke Camii Hünkâr Mahfilii Birinci Kat Güneybatı Köşe Odası.

Resim 31: Ertuğrul Tekke Camii Üst Kat Hünkâr Mahfilii Birinci Kat Güneybatı Odası.

Resim 32: Ertuğrul Tekke Üst Kat Hünkâr Mahfili Birinci Kat Güneydoğu Odası Tavan İşlemeleri.

Resim 33: Ertuğrul Tekke Camii Hünkâr Mahfili Birinci Kat Güney Hol Tavan İşlemeleri.

Resim 34: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kubbe Detayı.

Resim 35: Ertuğrul Tekke Camii Selamlık Bölümündeki Ay-Yıldız Motifi.

Resim 36: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Çeşmesi.

Resim 37: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Kitaplığı.

Resim 38: Beşiktaş, Ertuğrul Tekke Camii Şeyh Zafir Türbesi.

Use of Social Media as a Tool for Political Communication in the Field of Politics

Siyasal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Siyaset Alanında Kullanımı

Yılmaz DAŞLI¹

Geliş Tarihi: 07.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 19.02.2019 / Kabul Tarihi: 12.03.2019

Abstract

The gradual development of technology at first introduced us to the internet and then social media networks. Social networks have shown that while they were used for socializing and entertainment purposes, as they first appeared, it can be used in different subjects, especially in politics anymore. When compared to traditional mass media, it is obvious that social media has positive and negative aspects. The most positive aspect that can be said here is that it can gather large masses in a short time. Benefitting from the advantages of the Internet, social media provides people with unlimited freedom. Of course, such a limitless freedom can sometimes be limited by censorship. As individuals have various applications in social media networks, their self-confidence starts to rise to a high level. Because this area provides an environment to prove themselves.

The use of social media by many people including politicians can no longer lead to the elimination of traditional media. Politicians demanding to reach young audiences and ensure their confidence makes both sides to become closer to using social media. The use of internet and social media in every branch of politics is attractive in terms of the opportunities it offers and increases its attractiveness day by day. It can be said that to reach hundreds or even thousands of people by means of a single message to make propaganda, for politicians it is a unique place where time and space is not limited. The same condition is true for the other group, which itself has the right to speak on social networks, to make comments, and to get ideas about the politicians as voters who will vote for them, increases the use of social media.

Keywords: Social media, Politics, Political participation, Politicians, Election campaigns

Özet

Teknolojinin günden güne gelişmesi bizi önce internetle tanıştırmış daha sonra da sosyal medya ağlarını karşımıza çıkartmıştır. Sosyal ağlar, ilk çıktıkları zaman çoğu kez sosyalleşmek ve eğlence amaçlı kullanılırken artık siyaset başta olmak üzere daha farklı konularda kullanılabileceğini göstermiştir. Geleneksel kitle iletişim araçlarıyla kıyaslandığında sosyal medyanın olumlu ve olumsuz yönleri olduğu kesindir. Burada söylenebilecek en olumlu yönü ise kısa süre içinde geniş kitleleri etrafına toplayabilmesidir. Sosyal medya internetin faydalarından yararlanarak, insanlara sınırsız bir özgürlük alanı sağlamaktadır. Tabi ki bu sınırsız özgürlük denilen olgu bazı zamanlarda sansürlerle sınırlandırılmaktadır. Sosyal medya ağlarında bireylerin vakit geçireceği çeşitli uygulamalar olduğu için bireylerin özgüvenleri de yüksek bir seviyeye çıkmaya başlamaktadır. Çünkü bu alan onlara kendilerini ispatlayacak bir ortam sunmaktadır.

Siyasetçiler de dahil sosyal medyanın birçok kişi tarafından kullanılması artık geleneksel medya anlayışından uzaklaşılmasına neden olabilmektedir. Siyasetçilerin genç kitlelere ulaşmak ve onların güvenini sağlamak istemesi her iki tarafı da sosyal medya kullanmaya daha çok yaklaştırmaktadır. Siyasetin her dalında internet ve sosyal medyanın kullanılması sunduğu imkanlar açısından cazibeli gelmekte ve her geçen gün cazibesini artırmaktadır. Zaman ve mekânın sınırlı olmadığı tek bir mesajla yüzlerce hatta binlerce kişiye ulaşılması siyasetçilerin propaganda yapmak için uğradığı eşsiz bir mekân olduğu söylenebilir. Aynı durum karşıdaki kitle içinde geçerlidir, kendisinin de sosyal ağlarda konuşma hakkı bulması, yorum yapması seçmenin oy vereceği siyasetçi hakkında fikirler edinmesi sosyal medya kullanımını artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Siyaset, Siyasi katılım, Siyasiler, Seçim çalışmaları

Conceptual Framework

Today, internet and social media are widely used in all areas. Social media, which is the focus of attention of young people, has started to attract every age group as it has expanded its fields. In addition to the socialization of people; it contains many personal and social needs such as entertainment, information and communication. Its being easily accessible and appealing to a wide audience makes social media attractive in the political sphere.

Providing political participations and carrying out political campaigns are not only applicable for the public, statesmen can also easily carry out their works through social media. The election activities of the parties, election campaigns,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sivas, Türkiye. ydasli@cumhuriyet.edu.tr.
ORCID ID: 0000-0001-6569-1103

announcements and all kinds of actions for the public are presented from social media accounts. Censorship efforts, such as the blocking of Internet access by governments, may be inconclusive due to the rapid dissemination of information by social networks on some political issues.

It is not possible to think of politics and daily events independently. The fact that people choose the political party that is close to their own ideology and reach this ideology to the large communities through social networks leads to mention the large masses of people instead of individuals anymore. Especially politicians who want to influence the young can increase their votes by making their own propaganda with a good tactic. However, the lack of this seems to be an indicator of the unconscious use of social media.

Social media can be defined as a network where users share their own generated content. Social media, which is actively used by many people and institutions, draws attention with its easy accessibility and free atmosphere. Social media whose main function is to inform addressing to many people at the same time can also be used for various purposes. In addition, social media, which is a new concept, has brought along many controversies as well as its advantages.

The concept of social media developed within the context of new generation web technologies brings together individuals from different places in a virtual atmosphere. This revolution, which started with internet technology, is now competing with traditional media. Internet began to enter our lives in the 1960s. Although its trial years coincided with the 1960s, the internet began to be used in the military field in the 1970s and 1980s. ARPANET is the military network of the US Department of Defense for military purposes. In the 90s, the internet became a network that was then used in commercial area worldwide (Kırık, 2014: 274). In Turkey, the internet was initially used to transfer information. In 1995, there were structural transformations in our country as well as in the whole world. With the increasing demand, internet, web pages, e-mail and other services started to be used for all kinds of promotion and marketing purposes in line with the requests and needs of the users (cited by Gülnar and Balcı, 2011: 67).

By the 2000s, the internet has reached a status that is cheap and accessible to everyone and this rapid change makes using social networks possible as well. Social networks in which everyone speaks the same language bring together different individuals (in terms of thought, opinion, education, language, race, gender etc.) from all sides, thus eliminating differences, stereotypes are created. Social media is more than getting information; it has many functions such as entertainment, education, travelling, discussion, sharing personal experiences, opinions and suggestions, etc.. While there are different opinions and thoughts about the definition of social media, it is impossible to make a clear definition of social media. The most common reason for this is the continuous expansion of social media coverage and the improvement of its qualifications (Kırık, 2014: 275).

Social media with its technologically dominant structure is the whole of internet technology and digital systems. Navigating social media has become a habit and need, and the social networks which have attracted great attention especially by young and children continue to attract every age group. In addition, mobile communication technologies play a major role in the development and diffusion of social media (Kırık, 2014: 276).

Social media is user-based: In some social networks, the users create their own content entirely, and they can express their unique comments by controlling the shared content. In other words, social media is both a receiver and a transmitter. An important point is that social networks have become an alternative to media.

Social media is community oriented: Social networks can create online communities by bringing together people who think differently. The community pages that people open over any subject and area enable individuals to get information through social networks.

Social media allows the establishment of social relations: Social media platforms bring together people from different languages, religions and ethnicities, allowing social relationships to change.

Social media has an emotional aspect: When individuals are happy, sad, distressed and so on, they often engage in social networks by utilizing a variety of services and applications.

There have been serious expansions and developments in social media types since the first day it appeared. A wide variety of social media platforms gradually show itself in every field. Divided into specific types, social networks also vary according to their use. One of the reasons for the widespread use of the Internet has started with the emergence of social networks. Sites such as Wikipedia, Myspace, Facebook, Friendster, Flickr, Twitter, Friendfeed and YouTube have come to the fore as places show what users do and what they think when they use them at the time, and instantly show where they are when they take photos and videos they share (Büyükşener, 2009: 21). In addition, social networks include social networking sites such as Facebook, photo sharing sites, video sharing sites, sites designed for the business sector, blogs, wikis and so on (Cited by Karakoç and Gülsünler, 2012: 46-47).

The emergence of new media in the direction of technological developments has led to new usage areas. For example, new media such as social networking or music files on the Internet lead to significant changes in people's use of social media (Cited by Gülnar and Balcı, 2011: 82). With these developments, social media causes great changes not only in people's traditional media habits but also in their lives. Büyükşener (2009: 20) classifies social networks according to their category and objectives.

Category	Friendship and Environment Acquisition	Social Business Networks	Matchmaking Networks	Graduation Networks	Brand Social Networks
Objective	Focusing on Social Environment	Career and Business Improvement	Soulmate, Marriage	Graduates and Schoolmates	Brand Enthusiasts, Brand Ambassadors

On the other hand, Kılıç (2015: 50-54) classifies types of social media as Blogs (Weblogs), Wikis, Podcasts, Forums, Video Sharing Sites, Photo Sharing Sites, Social Bookmarking Sites and Micro-blogs. According to Dawley, the general content of social networks are Social sites: MySpace, Facebook, Twitter; Photo Sharing Sites: Flickr; PhotoBucket; Video Sharing: YouTube; Professional Networking Sites: LinkedIn, Ning; Blogs: Blogger.com, Wordpress; Wikis: Wetpaint, PBWiki. Content tagging: MERLOT, SLoog; Virtual Word: SL, Active Worlds, There, Whyville, Club Penguin and HiPiHi (Cited by Vural and Bat, 2010: 3356).

As can be seen, social media networks are gaining diversity every day. However, social networks vary according to the areas used and age criteria. There are many reasons for using social media such as having fun, learning, socializing and getting news. Young masses mostly use it for entertainment purposes, but the middle-aged ones use it for reaching news. Social media networks, which are also used in the political field, have started to attract every fraction.

Social Media and Its Relationship with Politics

Internet technology began to be used for political campaigns in the mid-1990s. In general, as in every technology, internet technology was also limited in political campaigns. The inadequacy of technological infrastructure and the low number of subscribers were the most important reasons for the limited use. However, there are no such limitations and problems nowadays. The Internet has taken its place among the important communication tools in terms of political campaign activities (Devran, 2004: 29).

Since the 90s when the Internet began to be popular, the relationship between Internet and politics has always been a sub-title in the analysis conducted. Lutz and others (2014) who studies the relationship between internet and democracy in a systematic way generally speak of the existence of three approaches: optimists, pessimist and realist. The writers in the optimistic category suggest that the Internet encourages political participation of much of population and strengthens democracy, and this approach is nourished by the studies of Rheingold (1994) and Turkle (1997). Some of the pessimistic thinkers, who have criticized the Internet in many ways, believe that the Internet has replaced the time devoted to political participation (Putnam, 2000) and some, on the other hand, argue that the internet participation cannot be equal because of the digital gap (Norris, 2001) and it even deepens all kinds of inequalities. According to realistic researchers like Bimber (2001), the Internet is shaped by users and the one who is not a participant outside will be not online, either. Since the 2000s, with the spread of social media, debates on the Internet-democracy relationship are mainly addressed in the context of social networks-political participation (Lutz and others, 2014; Doğu and others, 2014).

In his book *Networks of Outrage and Hope*, in which his recent work takes place, Castells notes that social movements usually begin with social networks established on the Internet, and a new space arising from the hybridization of cyberspace and urban space implies the birth of 'the space of autonomy'. Castells (2013: 192) argues that the organizing activities in cyberspace are performed as a transformative power by being integrated into the struggle in the urban space and it is possible with autonomy through free communication networks. Castells (2013: 199) by means of the concept of autonomy, argues that "the Internet provides a platform for organizational communication by transforming the culture of freedom into the practice of autonomy." It is important to remember that individuals should be aware of these platforms and many other sociological factors come into play behind their ability to use in their struggling practices.

Social media is used extensively in politics as well as in every field. The websites opened on behalf of parties are the areas where politicians offer their propaganda within the framework of limited freedoms. The websites opened on behalf of parties sometimes carry out their activities in the aim of a support by determining their target audience. Nowadays, individuals are actively using social platforms such as Facebook and Twitter as tools of new communication technologies as well as traditional media. Social media is an important communication tool between the electorate and the politician supported by the electorate (Altunbaş, 2014: 55).

Devran, who emphasizes the positive aspects of the development of the Internet and the opportunities it offers in terms of politics, states that the political parties are trying to strengthen their communication with the electorate by opening pages for themselves and the various opportunities of the internet in political campaigns. As can be seen, the phenomenon, which gained momentum with the spread of internet, changed the form of election campaigns considerably. Social media was actively used in politics for the first time by Barack Obama, who in 2008 was a candidate for presidency in the US presidential elections. In addition to receiving 52% of public support, Obama also achieved the success that no Democratic Party presidential candidate has achieved in the last 30 years. The role of social media behind this success is quite high. Obama acted in a very conscious manner that young people use social media more than they use traditional media. Obama, whose victory was called "a new media victory" more than his own victory, used social media rather than traditional media (Altunbaş, 2014: 56). It is clear that the politicians who know how to use their social networks consciously and effectively is successful. However, it must not be disregarded that the politicians who failed do not know how to use social media effectively.

As a result of the developments in new communication technologies, the newly emerged social network either to increase the capacity to produce information or to store and transmit it reveals new styles not only in economy and politics but also in culture. In this context, not only technology but technology-based information itself changes (Dündar, 2013: 224). In this

context, the change in information has naturally spread to the field of politics. It is clear that there are some differences between politics made in traditional media and politics made in social media.

New communication technologies, which benefit from the experience and traditional habits of both politics and the media, have a structure that requires new approaches. One of these approaches is that the power of control in the media has evolved from small and organized one to the power of people (Kurtbaşı, 2017: 311). While changing political participation provides an environment where people can present their ideas more, it is a matter of discussion whether everyone has the right to convey their ideas equally. It will only be useful to use social networks in other words new media effectively and consciously.

Social Media and Politics in the Context of Spiral of Silence Theory

The Spiral of Silence theory is a not a phenomenon that excludes not only a group of people who know each other but also it is one that threatens to exclude individuals who are out of the common decision of society. Individuals are mostly unconscious and have a fear of exclusion by birth. In fear of this exclusion, individuals constantly observe people and events around them. Because they have to learn which ideas and behaviours are approved and condemned. When they feel confident that their ideas are the same as the majority of society, they reveal their thoughts with badges, car stickers, clothing, and other symbols that can be seen by all. They prefer to be silent when they think they are minority, and thus they create an impression of weakness in society (Neumann, 1998: 234).

According to the theory, the media issues reflect the dominant idea in society. In order to oppose the dominant vision and to say their own ideas, the individuals as minority are not able to find enough power and opportunity in themselves. Many individuals who do not participate in the views presented in the media are thus forced to refrain from expressing their views and submit to everything presented by the media. Since those who have the courage to declare their ideas are excluded by the society, the other silent party will remain silent for fear of being excluded and will not disrupt their confidence (Yaylagül, 2014: 81-82). Its application and experimenting is a little bit complicated because it relies on the four main assumptions and a fifth assumption that results from them. These assumptions are:

- Society threatens to exclude individuals who are outside the basic and general view.
- Individuals find themselves in constant fear of exclusion.
- Individuals continuously observe and evaluate dominant communities due to fear of exclusion.
- The impressions from these observations affect the behaviour of the individual in society, especially his expressing or hiding opinions (saying ideas or staying in silence). The fifth assumption combines these four assumptions, and makes inferences about the formation, conservation and change of the public (Neumann, 1998: 234).

There are political reasons behind many of the social movements in society. The opinions and ideas of people living in society are different from each other. For this reason, disagreements can be seen and groupings may occur. That the anti-government group or individuals' being organized by means of social media and become a great community raises the question whether social media end the spiral of silence anymore.

In social media platforms where there is an out-of-control or an incomplete control, individuals can share all ideas and thoughts without being impeded by censorship and can reach people without time and space limitations. In this case, social networks are not only places where ideas are spread but also places where social events begin to be organized (Karakoç and Taydaş, 2015: 120). The case of Gezi Park and the Arab Spring can now be seen as examples of this kind of organization. The first starting point of the events in Gezi Park is not a political objective but an act of environmentalists. However, this event, which affects society like many events, have a political basis although it seems not so.

Mass media and social networks have a great impact on individuals. The tools that people benefit from take control of people because of the effect they brought. Gramsci's the concept of "hegemony" explains it. This concept can be expressed as the one who have the dominant opinion make the opposite opinion applied without using any force and pressure. This concept which is closely related to spiral of silence, and individuals are condemned to silence even if they unintentionally contradict their own idea with the imposition of the dominant ideas. Social media will ensure that only individuals are grouped in such a situation, and it does not seem possible to break the spiral of silence. In 1957, Tunisian President Bourguiba sought to establish an authoritarian regime for the victory. He did not want to live with religion but regarded religion as an unrest phenomenon. Bourguiba, who started working in the 60s, closed Zituna, a well-known theology university, and expelled the teachers to an offensive environment. In addition, in front of the television cameras in the month of Ramadan drank to the health of the people (Bostancı, 2011). The dominant opinion that oppressed the innocent people against the Islamic religion crushed its own ideas and the people. This event, which humiliated the people, caused people to become silent. Bostancı (2011) evaluated whether the spiral of silence was broken in the event known as the Arab Spring which occurred in Egypt, the Middle East country. According to Bostancı, the event started by the people and then grew rapidly through social networks and so a single person soon became a crowded community. That administration banned the Internet and that it tried to control social media not only did not work but also took attention to the event. However, this uprising, which started as a popular civil movement, does not have a political sphere beyond orientation, leadership and opposition. Besides that, Bostancı (2011) said that social media is limited in certain subjects and cannot have a political language. It is a fact that silence of spiral has broken down. It is known that during the events occurred in Gezi Park in Turkey, similar things were experienced. Attempts to control social media or access barriers for the internet will remain vain for these issues.

Social Networks and Political Communication

Today political parties and politicians have to produce political symbols, ethical values, norms, ideological arguments, proposals for solutions to social problems, political goals and policies, and they have to transform them into a message and convey them to the community. Political communication is the way to perform this. The political communication through tools and activities that political parties organized and carried out such as media messages, lobbying, conferences, congresses, seminars, symposiums, meetings, rally, exhibition, concert, opening, commemoration, celebration, visits, wedding, engagement, anniversary, trip, e-mail, telephone, fax, report, brochures, banners, boards, banners, flags, pennants, badges or promotional items, books, magazines, corporate newspapers, brochures, photographs, CDs or videos is mostly reduced to election periods, but they really cover every moment (Erdoğan, 1997: 190).

Fundamentally, political communication which can be defined as the inclusion of political elements into the communication process and the implementation of all communication techniques, methods and tools around political elements, is one of the umbrellas under the communication field. While Steven Chaffee makes a similar definition as “the role of communication in the political process” (Cited by Tokgöz, 2008: 109), Perloff defines it as “the process of negotiation on messages relating to the conduct of public policy and the process of the change of the leader, the press and the citizen of any country” (1998: 8). According to another definition, on the other hand, political communication is “the public discourse is about the ways and practising methods of sharing public recourses, the public authorities in the legislative, executive and judicial systems” (Oktay, 2002:22).

The political communication process is parallel to the communication process in terms of its general elements. Just as all elements (transmitter, receiver, channel, message, feedback) needs to work strongly in order to mention an effective communication in the communication phenomenon and process, it is necessary to use these features effectively for political communication which is an interdisciplinary type of communication umbrella (Dalkıran, 1995:42). Particularly in developed countries, the political communication, which has become an indispensable tool of political life, influencing the perception of electorates in the first stage, assist them to form a view on issues such as how they can participate in the governance process, to choose the right one, works on increasing good relations between the elected and the electorate.

In the present sense, political communication activities developed during the Presidential elections in the United States in the 1950s. The most important point in this development is undoubtedly the mass media. However, according to Oktay ((2002:25), “another element that has a share in the development of political communication as well as the development of mass media is the opposition action groups. These elements defined as non-governmental organizations or pressure groups form the strong pillars with the economic and political support they give to the political party or candidate.” However, there is still a need for the media in order to show and explain the support of such groups to politicians. In the US presidential election, in which political communication techniques professionally used for the first time in this field, a different strategy was implemented in almost every campaign period. The first television advertising in the competition of Eisenhower-Stevenson, the first live broadcast discussion program in the Kennedy-Nixon competition, the first negative political advertising in the competition of Carter-Reagen, the first big budget advertising campaign in the Bush-Dukakis competition, the first Internet use in the Clinton-Dole competition, the first social media application in the Barack Obama-John McCain competition were used within the political communication campaign (Doğan, 2002: 16).

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the new regime, on his own tried to perform the first political communication works in Turkey, right after the foundation of the Republic. Instead of working on a party, candidate or election, the center of the political communication activities of the period was formed by educating the people by making propaganda of the ideology of revolution. However, due to both the low literacy rate and the limited use of radio, the political communication strategy was more directly based on 'direct expression' (Çakan, 2004:302).

During one-party rule in Turkey in 1927, 1931, 1935, 1939, even though parliamentary elections were held, as the results of these elections were definite before the election it will not be possible to say anything important in the name of political communication activities between parties or candidates. The use of political communication studies in the competition between parties or candidates took place in the 1950 general elections, 27 years after the establishment of the new regime, and the Republican People's Party, the founder of the regime and the Democratic Party, which was founded by the members of the Republican People's Party joined the elections. The two parties' demanding to lead the administration also brought the obligation to explain their public promises, and in this sense, political communication was used for the first time in a political competition between parties. With the introduction of radio, newspaper, posters, television and internet into the political communication process, a serious competition between the parties experienced in this arena in Turkey and political parties made serious investments in this area. However, from the 2010s onwards, the social media phenomenon, which has ravaged the whole world, left all the communication tools to date behind and made political parties need to focus their attention on this area. Because every voter can communicate with the whole world through an application that they will download to their mobile phones without the need of any previous mass media (Çambay, 2015). It was nonsense for political parties to avoid or ignore this development, so this happened. Political parties kept up with the communication technologies albeit slowly and started to need expert teams in this field. At present, almost every political party has a social media department, and even if that is not possible, at least a social media expert has been employed under the department of publicity or public relations or propaganda.

In democratic administrations, the people must choose the legislations and principles of management and the rulers who will govern the state with those legislations and principles. Political parties must also be in constant political interaction with the public. This is a compulsory action to maintain their sovereignty and to be able to achieve their goals. It is necessary for achieving unity in society in the process of communication and for the battle between the parties to keep up with power struggles. Election is an inevitable element of democracy (Karaçor, 2009: 123-124). Informing the public to make elections

and contacting with the people construct the basis of political communication. In the form of communication in which social networks are widely used today politicians must use a nice language.

Elections have a very important meaning in democratic societies. Political participation is essential for regular and steady elections. In order to increase political participation, political communication studies should be followed with utmost care. The most common media in political communication is mass media. Political communication environments which were previously dominated by traditional media today has largely left its place to the new media, namely social media networks (Karaçor, 2009: 124). Although the traditional media and the new media have almost the same function, there are also some differences. In the new media, electors can express their feelings and thoughts and make their decisions in a free environment. Conventional media puts electors in a passive position. Because of the commercial nature of the media, especially television channels to reach more audiences, to achieve more ratings and advertising revenue have entered a competitive competition.

Because of this fact, simple texts which reach out to the masses and attract attention and which they consume easily are highly preferred. Most of these texts are magazine content, intensely visual, entertainment purposeful and popular texts. Changes in the general structure in the years after 2000 forced the politician to appear in the media. serving a political party that holds power and administration There are media outlets that serve a political party that holds power and administration and emit its views. By broadcasting in accordance with the ideology of that party and the views and opinions on which the political group they support are based, they graft to the public that they should think as the political group thinks (Yağmur, 2015: 26). A system which tells people what to think and that robots them is installed. In that sense, social networks emerge as places where an individual has the right to say his own opinion a little more. In the Early 21st century, computer, internet and wireless digital communication, as well as increasing social participation which attempts to take them under control, emerge as a major problem. On the other hand, very high costs are required in order to effort to control new communication technologies. Examples of conflicts that use new technologies as weapons for social mind and social space and called as a new generation war are quite numerous. For example, in the bomb attack in Madrid in March 2004, terrorists used a cell phone in order to activate the bomb, but above all cell phones, the internet and digital technologies have the ability to serve more democratic purposes. Following this attack, new technology once used for sending support messages and e-mails to all socialists in Spain or to the public party in the current administration (Cited by Karaçor, 2009: 128).

Internet as the main means of communication of the globalization process has an impact on the interaction of social movements and the mobilization of social opposition at the local, national and even global level. Thanks to the Internet, a sense of unity develops among its users. It is carried out that its users have a certain common consciousness about a certain political consciousness and the goals to be reached and that they demonstrate a direct opposition power against the dominant order (Cited by Karaçor, 2009: 128).

Social Media Networks and Social Network Usage of Politicians

Today, the society driven by social media can be ahead of the political institution. Mass media such as social media platforms provide information to individuals, reach them in a short time and spread the available information. Thus individuals who can quickly access the information they need, who have become conscious, have started to search and question more and they are in a continuous development (Yağmur, 2015: 22). The researcher will question the accuracy or inaccuracy of the information he/she receives and will try to use the social media consciously.

There are more than 30 million active Facebook accounts in our country. People spend an average of 2 hours and 50 minutes per day on social media accounts. Though the most widely used social media network in Turkey is Facebook, it is respectively followed by Twitter, Instagram, Google+, and LinkedIn. In the study of Tayfun Canlı, a digital media expert, the number of followers of some politicians in our country seems to be: Recep Tayyip Erdogan 12 million 982 thousand, Kemal Kilicdaroglu 6 million 240 thousand, State Garden 4 million 780 thousand, Muharrem Ince 3 million 920 thousand, Meral Akşener 2 million 560 thousand, Selahattin Demirtas 1 million 620 thousand, Basic Karamollaoğlu 208 thousand, Eastern Perinçek 201 thousand. It is a fact that social media made the greatest impact on the June 24, 2018 presidential elections. Social media offering a unique opportunity to reach young people in particular has been used actively in Turkish politics. Considering the decrease in television watching ratio we can clearly say that the power of social media has increased (Bayer, 2018).

After the voting age has been reduced to 18, young people's interest in politics becomes higher. Besides that, the impact of social media tools on elections has also begun to increase. 96% of young internet users aged 15-29 also use social media. The fact that 1 million 650 thousand 171 people, who were the voters would vote for the first time in that election, further increases the importance of the issue. When the number of individuals using internet and social media worldwide examined, it is seen that 2.5 billion people use the Internet. 1.8 billion of those users have also accounts on social media networks. While 60% of the population in Turkey that makes about 48 million people connect to the Internet, the number of active social media users reaches up to 48 million. 95% of electronic device users in Turkey is the owner of mobile phone and 75% use smart phones. Laptop and PC users also reach up to 51%. 86% of young people are connected to social media at least once a day and 72% every day. Moreover, 89% follow the shares of people and institutions on their social media list. 88% making comments on the shares of their friends actively use social media networks (Bayer: 2018). When the researches are examined, the idea emerges that the technology age has taken over individuals. While there is no harm in people's using social media, it is more important to use social media consciously and usefully. Social networks used in politics and young population's being more intertwined with technology and social media accelerate the participation of young people in politics and their ideas will also be considered.

Recep Tayyip Erdoğan emphasizes that social media should be used effectively instead of old style political propaganda activities in the local elections to be held on March 31, 2019. He thinks that old methods cause image and noise pollution in cities and that politics should take their share in the digitalizing world (Yeni Şafak, 2018). Erdoğan states that old propaganda methods were a show of power in the periods when mass communication facilities were not developed and that they now find it primitive in the age of technology. In addition, Erdoğan expresses that the number of followers in his Twitter account has reached 13.5 million and he says that they are at the top of the world, and he adds that people should benefit from social media (www.haberler.com).

Social networks as a means of communication, which has the task of managing and directing the political sphere has now been transformed into a tool of orientation in political processes. The biggest reason for this is to prevent the use of social media only by an elite stratum using political propaganda and to show that any individual using any social media tool can act as political actor (Yağmur, 2015: 23).

The changes that are taking place today with the development of the Internet are also seen in the political field, especially in the economic sphere. While the number of websites with political content are growing steadily and regularly, it is not possible to predict the effects of internet on political systems in advance. It is a really controversial issue needs to be discussed whether the internet community, defined as a network worldwide, will truly lead to a more liberal environment on the road to a participatory democracy or as in Orwell's novel *1984*, will turn into an audit society led by a computer that sees and hears everything called 'Big Brother' (Ersöz, 2005: 122). Social media is a phenomenon that has emerged with the development of the internet. These networks that support political participation gradually offer a little more innovations and facilities to people.

Political participation can be defined as the decision-making process for individuals' own interests by directing the requests, demands, reactions and actions of them to the nearest political force and the election of political leaders locally and nationally. While they consider political participation as influencing political decisions by society, besides that, in terms of political forces and bureaucracy, they consider it as a decisive will for the solution of national problems in a consensus. In addition, by establishing its objective unity of ideologies and ideas, different political participation also has another meaning for declaring its authority (Cited by, Yağmur, 2015: 25).

Political participation consists of voting for political institutions in connection with them, donating to a political group or campaign, working for a political group or campaign, attending to political meetings, giving signature, participating in demonstrations, making political statements and etc. It is also that individuals enabled with technology, resources, organizations and skills design and manage their own social systems and that communities produce ideas together and continue to work for a better future. Online political participation includes online activities to influence government action with participation in public affairs (Cited by Şener, Emre ve Akyıldız, 2015: 76-77). It is clear from the standpoint of politics that organizational studies are more successful than individual studies. Political work requires unity and solidarity and besides that a good political work reinforces political participation.

Conclusion

Political transactions as technology gradually develops finds itself in new quests. As the development of the television increases the interest in television, as time progresses, Internet and self-developed environments on the internet are becoming political squares. It is a fact that the changing and developing mass media has brought some problems as it facilitates our lives. It is noteworthy that the use of social networks are used in so called as social movements or social actions that may be accepted as a revolt in the struggles of people mostly with power. Social media, which has an organizing aspect, can also bring together many people from the same idea. These platforms, which are based on instant messages, are now used in politics in a clear and active way.

We have mentioned that rapid dissemination of shared content on social media networks without time and space limitations and the instantaneous response of social media has increased the use of social media. Therefore, it would be appropriate to say that the traditional media is the masses of the elderly and those who use the social media are the young masses. Reducing the age of being elected in order to ensure the early participation of young people in politics will lead the young population to conduct research on politics. In this case, it is inevitable that politicians affect young people through social media. However, the main problem here is to use social media well in order to conduct a successful propaganda process.

Intense use of social media by politicians also stimulated competition among parties and ultimately, they entered the race for a better service. Social media has been the main station of politicians in order to influence the voters' ideas, change their attitudes, and make the voter dependent on a decision. Social media is of great importance especially for young people to talk about politics through social media and to feel more free in this environment.

References

- Altunbaş, F. (2014). Sosyal medyaya genel bir bakış, Editör: Müge Demir, *Yeni Medya Üzerine Vol. 2 Yeni İletişim Teknolojileri* (45-62), İstanbul: Literatürk Akademia.
- Bayer, Y. (2018). Sosyal medyanın siyasete etkisi, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/yalcin-bayer/sosyal-medyanin-siyasete-etkisi-40839178> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Bimber, B. (2001). Information and political engagement in america: thesearch for effects of information technology at the individual level, *Political Research Quarterly*, 54(1), 53-67.
- Bostancı, N. (2011) *Susunluk sarmalı kırıldı mı?*, <http://www.haksozhaber.net/susunluk-sarmali-kirildi-mi-19773yy.htm> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

- Büyüksener, E. (2009). Türkiye' de sosyal ağların yeri ve sosyal medyaya bakış, inet-tr' 09, XIV. Türkiye' de İnternet Konferansı Bildirileri ,12-13 Aralık Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Castells, M. (2013). *İsyen ve Umut Ağları. İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (Çeviren: E. Kılıç), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çakan, İ. (2004). *Konuşunuz Konuşturunuz, Tek Parti Döneminde Politikanın Etkin Silahı: Söz*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Çambay, S. O. (2015). Bir toplumsallaşma aracı olarak yeni medya: *Kuramsal Bir Değerlendirme*, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 237-247.
- Dalkıran, N. (1995). *Siyasal Reklamcılık ve Basının Rolü*, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Devran, Y. (2004). *Siyasal Kampanya Yönetimi*, İstanbul: Odak İletişim.
- Devran, Y. ve Seçkin, G. (2011). Kamusal insan, medya ve siyaset, Editör: Yusuf Devran, *Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı* (15-44), İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Doğu, B. (2014). *Siyasetin Yeni Hali: Vaka-i Sosyal Medya*, İstanbul: Kalkedon.
- Dündar, P. (2013). Yeni iletişim teknolojileri toplum açısından bir fırsat mı? yoksa tehdit mi?, Editör: Meltem Bostancı, *Uluslararası İletişimin Ekonomi-Politik İletişim Politikalarında Küreselleşme* (223-242), İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Ersöz, S. (2005). İnternet ve demokrasinin geleceği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 3 (4), 122-129.
- Gülner, B. ve Balcı, Ş. (2011) *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum*, Konya: Literatürk.
- Haberler.Com. (2018). *Erdoğan: yerel seçim kampanyasında görüntü ve gürültü kirliliği üretmeyen kampanya yürüteceğiz*, <https://www.haberler.com/son-dakika-erdogan-yerel-secim-kampanyasinda-11510009-haber/> (Erişim Tarihi: 01.01.2019).
- Karaçor, S. (2009). Yeni iletişim teknolojileri, siyasal katılım, demokrasi, *Yönetim ve Ekonomi*, (16), 121-131.
- Karakoç, E. ve Gülsünler, M. E. (2012). "Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Facebook: Konya Üzerine Bir Araştırma" *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 42-57.
- Karakoç, E. ve Taydaş, O. (2015). Suskunluk sarmalı kuramı bağlamında toplumsal hareketler ve sosyal medya, Editör: Ali Büyüksan ve Ali Murat Kırık, *Sosyal Medya Araştırmaları 2 Sosyalleşen Olgular* (117-130). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kılıç, Ç. (2015). *Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırık, A.M. (2014). Sosyal medya-tv etkileşimi bağlamında twitter bazlı reyting ölçümü, Editör: Müge Demir, *Yeni Medya Üzerine Vol. 2 Yeni İletişim Teknolojileri* (271-310), İstanbul: Literatürk Akademia.
- Kurtbaş, İ. (2017) *Toplumsal Hareketler Siyaseti*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lutz, C., Hoffmann C. P. ve Meckel, M. (2014). Beyond just politics: a systematic literature review on online participation, *First Monday*, Vol. 19, No. 7, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2017. <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/5260/4094#p4>,
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the İnternet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oktay, M. (2002). *Politikada Halkla İlişkiler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Perloff, R.M. (1998). *Political Communication: Politics, Press, and Public in America*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.
- Rheingold, H. (1994). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, Harper Collins.
- Şener, G., Emre, P. ve Akyıldız, F. (2015). Türkiye' de sosyal medyanın siyasi katılıma etkileri, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 21 (83), 75-98.
- Tokgöz, O. (2008). *Siyasal İletişimi Anlamak*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Turkle, S. (1997). *Life on the Screen: Identity in the Age of the İnternet*, New York: Touchstone.
- Vural, Z. B. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma, *Journal Of Yaşar University*, 20 (5), 3348-3382.
- Yağmur, H. (2015) *Sosyal Medyanın Siyaset ve Kamuoyunu Yönlendirmedeki Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yeni Şafak. (2018). *AK Parti'nin seçim kampanyası sosyal medyaya taşınacak*, <https://www.yenisafak.com/teknoloji/ak-partinin-secim-kampanyasi-sosyal-medyaya-tasinacak-3413417> (Erişim Tarihi: 01.01.2019).

Genişletilmiş Özet

Günümüzde internet ve sosyal medya her alanda yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle gençlerin ilgi odağı olan sosyal medya, hâkim olduğu alanları genişlettikçe her yaş grubunu kendine çekmeye başlamıştır. İnsanların sosyalleşmelerinin yanında; eğlence, bilgilenme, haberleşme vb. gibi birçok kişisel ve toplumsal ihtiyacı da içinde barındırmaktadır. Sosyal medyanın kolay ulaşılabilir ve geniş kitlelere seslenebilir oluşu onu siyasi alanda da kullanımını cazibeli kılmaktadır. Siyasal katılımın ve de siyasal kampanyaların sosyal medya üzerinden yürütülmesi elbette sadece halk için geçerli olamamakla birlikte, devlet adamları da sosyal medya üzerinden işlerini kolaylıkla yürütebilmektedir. Partilerin seçim çalışmaları, seçim kampanyaları, duyurular ve halk için yapılan her türlü ircaat sosyal medya hesaplarından sunulmaktadır. İktidarların internet erişimi vb. gibi engelleme girişimleri gibi sansür çalışmaları, bazı siyasi konularda sosyal ağların bilgiyi hızlı yayması nedeniyle sonuçsuz kalabilmektedir. Siyasetle gündelik olayların birbirinden bağımsız düşünülmesi pek mümkün olmamaktadır. Kişilerin kendi fikir ve düşüncelerine yakın olan siyasi partiyi seçmesi bunu sosyal ağlar üzerinden topluluklar kurup geniş kitlelere ulaştırılması artık tek bir birey yerine büyük bir kitleden söz edilmesine yol açmaktadır. Özellikle genç kitleyi etkilemek isteyen siyasiler iyi bir taktikle kendi propagandasını yaparak oylarını artırabilmektedir. İnternet teknolojisi siyasal kampanya çalışmalarına özellikle 1990'lı yılların ortalarında girmiştir. Genel olarak her teknolojiye olduğu gibi internet teknolojisi de siyasal kampanyalar da sınırlı olarak işlev görmüştür. Teknolojik alt yapının yetersizliği ve abone sayısının azlığı sınırlı kullanımın en önemli nedenlerindedir. Ancak günümüzde böyle bir sınırlılık ve sorunların olması söz konusu değildir. İnternet siyasal kampanya çalışmaları açısından önemli iletişim araçları arasında yerini almıştır. Sosyal medya her alanda etkinliğini sürdürdüğü gibi siyaset alanında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Partiler adına açılan sayfalar, siyasetçilerin propagandalarını sınırlı özgürlükler çerçevesinde sunduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zamanda partiler adına açılan sayfalar normal bir kullanıcı tarafından kendine hedef kitle belirleyip destek amaçlı faaliyetlerini yürütmektedir. Günümüzde bireyler, geleneksel medyanın yanı sıra Facebook, Twitter gibi yeni iletişim teknolojilerinin araçları olan sosyal platformları da aktif olarak kullanmaktadırlar. Seçmen ve bu seçmenin desteklediği siyasetçi arasında, aracısız iletişim imkânı sunan sosyal medya önemli bir iletişim aracı konumuna gelmektedir. İnternetin ve sunduğu olanakların gelişmesinin siyaset açısından olumlu yönlerini vurgulanmaktadır. Siyasal partilerin; kendilerine sayfalar açarak seçmenlerle iletişimlerini kuvvetlendirmeye çalıştıklarını ayrıca siyasal kampanyalarda internetin çeşitli olanaklarından aktif olarak yararlandıkları bilinmektedir. Görüldüğü gibi internetin yaygınlaşmasıyla hız kazanan olgu seçim kampanyalarının da biçimini de oldukça değiştirmiştir. Sosyal medya siyasette etkin olarak ilk defa 2008 yılı ABD Başkanlık seçimlerinde başkan adayı olarak kendini gösteren Barack Obama tarafından kullanılmıştır. Obama, halkın % 52'sinin desteğini almakla beraber ayrıca son 30 yıl içinde hiçbir Demokrat Partili başkan adayının elde edemediği başarıyı da yakalamıştır. Bu başarının ardında sosyal medyanın rolü oldukça fazladır. Obama; gençlerin geleneksel kitle iletişim araçları yerine sosyal medyayı kullandıklarının fazlasıyla bilincinde olarak hareket etmiştir. Geleneksel medyadan ziyade sosyal medyayı kullanarak Obama'nın zaferi, "yeni medya zaferi" olarak adlandırılmıştır. Sosyal ağların bilinçli ve etkili kullanmayı bilen politikacıların başarı elde ettiği açıktır. Ancak başarısız olan siyasetçilerin sosyal medyayı etkili kullanmayı bilmediği ise göz ardı edilmemesi gereken noktadır. Sosyal ağlar, siyasilerin gücü elinde tutabilmesi ve kalıcı bir iktidara sahip olabilmelerine zemin oluşturan bir yapıya sahiptir. İktidarı ve yönetimi elinde tutan bir siyasi partiye hizmet eden, onun görüşlerini yayan medya organları bulunmaktadır. Destekledikleri siyasi grubun temel aldıkları görüş ve düşüncelere, o partinin ideolojisine uygun yönde yayınlar yaparak, kamuoyuna öyle düşünmesi gerektiği fikrini aşılarlar. Böylece insanlara neyin nasıl düşünülmesi gerektiğini söyleyen ve onları robotlaştıran bir sistem kurulmaktadır. Sosyal ağlar, bu durum da biraz daha bireyinde kendi fikrini söyleme hakkına sahip olduğu mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, sosyal medyanın yönlendirdiği toplum, siyaset kurumunun önüne geçebilmektedir. Sosyal medya platformları gibi kitle iletişim araçları bireylere bilgi sağlama, kısa sürede ulaşma ve ulaşılan bilgiyi yayma imkânı sunmaktadır. Bu sayede, kendisinin ihtiyaç duyduğu bilgiye hızla ulaşabilen, bilinçlenen bireyler, daha fazla araştırmaya, sorgulamaya başlamış, sürekli bir gelişim içine girmiş bulunmaktadır. Araştıran birey aldığı bilgilerin doğruluğunu ya da yanlışlığını kendinde sorgulayacak ve sosyal medyayı bilinçli olarak doğru bir şekilde kullanmaya çalışacaktır. Ülkemizde 30 milyonun üzerinde aktif olarak kullanılan Facebook hesabı bulunmaktadır. İnsanlar zamanlarının günde ortalama olarak 2 saat 50 dakikasını sosyal medya hesaplarında geçirmektedir. Türkiye'de en çok kullanılan sosyal medya ağı Facebook olmakla birlikte onu sırasıyla Twitter, Instagram, Google+ ve LinkedIn mecrası takip etmektedir. Ülkemizdeki bazı siyasetçilerin takipçi sayıları şöyle görünmektedir: Recep Tayyip Erdoğan 12 milyon 982 bin, Kemal Kılıçdaroğlu 6 milyon 240 bin, Devlet Bahçeli 4 milyon 780 bin, Muharrem İnce 3 milyon 920 bin, Meral Akşener 2 milyon 560 bin, Selahattin Demirtaş 1 milyon 620 bin, Temel Karamollaoğlu 208 bin, Doğu Perinçek 201 bin. 24 Haziran'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine en büyük etkiyi sosyal medyanın yaptığı bir gerçektir. Özellikle genç kitleye ulaşmada eşsiz bir imkân sunan sosyal medya Türk siyasetinde de aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Televizyonun izlenme oranlarında ki düşüşü göz önüne alırsak sosyal medyanın gücünün arttığını net bir şekilde söyleyebiliriz. Recep Tayyip Erdoğan, 31 Mart 2019 tarihinde yapılacak olan yerel seçimlerde eski tarz siyasi propaganda faaliyetleri yerine sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Eski yöntemlerin, şehirlerde görüntü ve gürültü kirliliğine neden olduğunu, dijitalleşen dünyada siyasetinde bundan payını alması gerektiği düşünülmektedir. Erdoğan, kitle iletişim imkânlarının gelişmediği dönemlerde eski propaganda yöntemlerini siyasette bir güç gösterisi olduğunu, teknoloji çağında bunu artık ilkel bulduklarını belirtmektedir. Ayrıca Erdoğan, kendisine ait olan Twitter hesabında takipçi sayısının 13,5 milyona ulaştığını ve dünya da ilk sıralarda yer aldıklarını söyleyerek sosyal medyanın faydalarından yararlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Siyasal alanı yönetmek ve yönlendirmek görevini üstlenmiş bir iletişim aracı olan sosyal ağlar, siyasal süreçlerde artık, bir yönlendirme aracına dönüştürülmüştür. Bunun en büyük nedeni; sosyal medyanın siyasal propaganda amacıyla kullanılarak siyasetin sadece elit bir tabaka tarafından yapılmasını engellemek ve herhangi bir sosyal medya aracını kullanan her bireyin siyasal aktör olarak görev yapabileceğini göstermek içindir.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

KİTABİYAT

MART 2019

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Gökdağ, Bilgehan Atsız (2018). *Türklerin Dünyası (Dil, Kimlik, Siyaset)*. Ankara: Akçağ Yayınları. ISBN: 978-605-342-401-7

Filiz KAYNAK¹

Geliş Tarihi: 28.12.2018 / Düzenleme Tarihi: 15.02.2019 / Kabul Tarihi: 18.03.2019

Tarih boyunca atlı bozkır kültürüyle geniş coğrafyalara yayılan Türkler, çeşitli milletlerle din, dil ve kültür etkileşiminde bulunmuşlardır. Farklı kültürlerle temas halinde olmaları Türklerin dünya mirasına büyük katkılar yapmasını sağlamış, çeşitli milletlerle kurdukları kültürel alışveriş dünya tarihinde çok boyutlu etkiler bırakmıştır.

Türklerin farklı milletlerle ilişki içerisinde olmaları onların aynı zamanda farklı alfabeler de kullanmalarına neden olmuştur. Tarih boyunca Köktürk, Uygur, Mani, Soğud, Brahmi, Ermeni, Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullanan Türkler, en eski yazılı belgelerini 14. yüzyıla kadar tek bir yazı dili etrafında oluşturmuşlardır. 14. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar Doğu'da Çağatay Türkçesi Batı'da ise Eski Oğuz ve onun devamı olan Osmanlı Türkçesi Türk dünyasında birleştirici olmuştur. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Sovyetlerin Türk dünyası üzerinde ayrıştırıcı politikaları çok sayıda yazı dilinin ortaya çıkmasını ve bunun neticesi olarak da Türk dünyasının yavaş yavaş bölünüp birbiri ile anlaşamayan Türk gruplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde Türk dünyasında Kiril, Latin ve Arap alfabelerinin kullanıldığını görülmektedir. Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan olmak üzere 7 bağımsız Türk Cumhuriyeti ile temsil edilen Türkler, aynı zamanda Avrupa, Balkanlar, Rusya, İran, Irak, Suriye, Çin vd. gibi dünyanın birçok yerinde de yaşamaktadır.

Bilgehan Atsız Gökdağ'ın *Türklerin Dünyası* adlı kitabı *Dil, Kimlik, Siyaset* bağlamında okuyucuya Türk tarihî ve coğrafi kültürünün kimlik kodunu sunmaktadır. Çeşitli dergilerde yayımlanmış 21 makalenin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu kitapta Türklerin dili, kültürü, tarihi, coğrafyası geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Kitapta bir araya getirilen makalelerin başlıkları sayfa numaraları ile şu şekildedir: 2023'e Doğru Türkiye-Türk Dünyası Bütünleşmesi (11-49), Dil Planlaması Bağlamında Türk Yazı Dillerinin Görünümü (51-89), Avrasyacılık Düşüncesinde Diller ve Dilbilim (91-115), Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi (115-123), Sovyetler Birliği'nde Millî Diller ve Edebiyatlar Meselesi (125-134), Türklerde Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler (135-145), Alfabe ve Siyaset (147-165), 1926 Bakü Türkoloji Kongresi ve Fuad Köprülü (167-185), Kafkasya Türklük ve Türkiye (187-202), Kazakistan'da Dil Uygulamaları (203-230), Orta Doğu'nun Bölünmüşlüğünde Şii-Alevî Türk Dünyası (231-243), İran Türkleri (245-262), Afganistan'da Türklük ve Hazaralar (263-284), Balkanlarda Türkçenin Genel Görünümü (286-306), Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler (307-350), Kosova'da Dil Planlaması ve Türkçenin Görünümü (351-369), Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler (371-381), Romanya'nın Dil Politikası ve Türk Varlığı (383-405), Slovenya (407-443), Turan Kurultayları ve Macaristan Seçimleri ve son olarak da Türk Devletleri ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV) (443-463).

Makaleler milli bir kimliğin peşinde muhtelif coğrafyalardaki Türk varlığının, dil ve alfabe tartışmalarından başlayarak tarih ve coğrafya merkezli değişimleri gözardı edilmeden sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, sosyo-politik gelişmelerin temelinde dil kodlarının çok yönlü incelenmesini vurgulamaktadır.

Dilin kültürleri birleştirici rolünü kitabın dördüncü makalesi olan "*Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi*" nde Bilgehan Atsız Gökdağ şu şekilde dile getirmektedir:

"Bugün Türk dünyasının önünde çözülmesi gereken birçok problem durmaktadır. Bilim, kültür, sanat, ekonomi, teknoloji vs: alanlarda kurulacak işbirliği için temel şartlar gerekmede olup, bunların başında da ortak dil gelmektedir. Ortak dil; birlik ve bütünlüğün temel unsuru olup, Türk dünyası ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki kültür köprüsünü kuracak, bu köprünün üzerinden diğer alanlarda da (iktisadî, ticarî, askerî, siyasî) bütüleşmeler oluşacaktır." Bilgehan Atsız Gökdağ burada dikkatlerimizi Türk dilinin birleştirici ve bütünleştirici yönünün geçmiş ile gelecek arasındaki köprünün güçlendirilmesine çekmiştir. Kitapta, bu sorunun altı çizilerek Türk dünyasının sosyal, siyasî, ekonomi gibi bütün alanlarına yönelik bütüncül bir kimlik kodu oluşturulmasından yana tavır koyulmuştur.

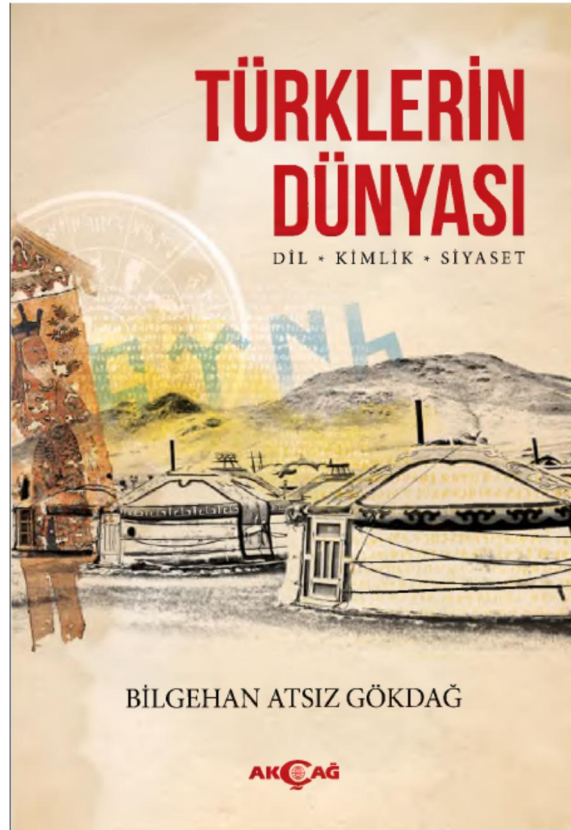
Söz konusu makalenin en dikkat çekici noktası iletişim dilinin ortak olması hususudur. Bugün dünya üzerinde yaşayan Türk nüfusuna bakıldığında kitabın adının "*Türklerin Dünyası*" olması eserin ismiyle müttemma olduğunu da gösterir. Dünya üzerinde yaklaşık 300 milyon Türk olması bunun da %70-75'inin Türkiye Türkçesini kolayca anlayabileceği belirtilmektedir. Türk dünyasında insanların en fazla ortak anlaşılabilirlik yüzdesinin Türkiye Türkçesine ait olduğu haklı olarak dile getirilmektedir. Tartışma konusu olan "ortak dil", yerine "iletişim dili" ifadesinin kullanılması gerekliliği, Türk dünyasının belli başlı problemleri, Türk dünyasında dil politikaları ve Sovyetlerin Türk dili üzerindeki ayrıştırıcı etkileri,

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi. Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı. ORCID ID: 0000-0003-2900-6943

Türklerde alfabe kullanımı ve Sovyetlerin Türk yazı dilleri için oluşturdukları alfabeler, Bakü Türkoloji Kongresinin Türk dünyasında yarattığı etkiler “2023’e Doğru Türkiye-Türk Dünyası Bütünleşmesi”, “Dil Planlaması Bağlamında Türk Yazı Dillerinin Görünümü”, “Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi”, “Sovyetler Birliği’nde Millî Diller ve Edebiyatlar Meselesi”, “Türklerde Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler”, “Alfabe ve Siyaset”, “1926 Bakü Türkoloji Kongresi ve Fuad Köprülü”, “Kafkasya Türklük ve Türkiye” “Kazakistan’da Dil Uygulamaları” başlıklı makalelerin ana konusunu oluşturmaktadır. “Orta Doğu’nun Bölünmüşlüğünde Şii-Alevi Türk Dünyası”, “İran Türkleri”, “Afganistan’da Türklük ve Hazaralar” başlıklı makalelerde ise Orta Doğu ve Afganistan coğrafyasında Türkler konusu din, dil ve kültür temelleriyle ele alınmaktadır. “İran Türkleri” adlı makale, Güney Azerbaycan’da yaşayan Türk unsurları ve İran hükümetinin Türkler üzerindeki dil politikalarını detaylı olarak incelemektedir. “Afganistan’da Türklük ve Hazaralar” adlı makalede ise yüzyıllar boyunca Türklerin kontrolü altında bulunan Afganistan coğrafyasında günümüzde yaşayan Türkler ve Cengiz Han’ın bakıyeleri durumunda olan ve tarih boyunca Türkler ve Türkçe ile sıkı ilişkiler içinde bulunan Hazaralar anlatılmaktadır. Makalede, etnik kökenleri hakkında çeşitli görüşler öne sürülen Hazaraların dilinde bulunan onlarca Türkçe unsur Gökdağ tarafından ilgililerin gözleri önüne serilmektedir. “Balkanlarda Türkçenin Genel Görünümü”, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, “Kosova’da Dil Planlaması ve Türkçenin Görünümü”, “Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler”, “Romanya’nın Dil Politikası ve Türk Varlığı”, “Slovenya” başlıklı makalelerde ise Balkanlar ve Türkler; Balkanlarda Türkçe, Balkan ülkelerinde dil politikaları vb. konular çerçevesinde ele alınmaktadır.

Kitabın arkasından aldığımız: “Tarihi derinliğe ve coğrafi genişliğe sahip dünyanın sayılı milletlerinden biri olan Türklerin dillerinin izlerine M.Ö. 3500’lerde Sümerce tabletlerde rastlanmaktadır. Günümüzde batıda Adriyatik Denizi’nden doğuda Mançurya’ya, kuzeyde Kuzey Buz Denizi’nden güneyde Habeşistan’a kadar uzanan 11 milyon km²’lik çok geniş bir alanda 200 milyonun üzerinde bir nüfusa sahip olan Türkler, kendilerine ait bağımsız yedi ülkeyle birlikte, Rusya, Çin, İran, Irak, Suriye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Kosova, Makedonya, Moldova, Gürcistan, Tacikistan gibi ülkelerde yaşamaktadır.” bu bölüm Türk coğrafyasının sınırlarını çizerken, kitapta yer alan 21 makale Türklerin dünyasını çeşitli açılardan ele almaktadır. Bütün bu makalelere genel olarak bakıldığında Bilgehan Atsız Gökdağ, Türk dünyasının bölünmezliğini ve ilerleyişini “birlik hedefine” dayandırmaktadır. Bu nihai hedef tıpkı İsmail Gaspralı’nın “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” sözünü hatırlatmaktadır. Bu açıdan Bilgehan Atsız Gökdağ’ın kitabı Türk milletinin dilinin ve kimliğinin yanında birçok özelliklerini bir araya toplaması açısından önemlidir. “Türklerin Dünyası” adlı kitapta Türklerin dil, kimlik, siyaset alanlarındaki pek çok meseleye ışık tutulmuş olup, gelecekte de Türklerin kültür temelli bir birlik kurması fikrinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Titizlikle hazırlanan bu çalışmadan dolayı Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ’a sonsuz teşekkürlerimizi sunarak, kitabın bütün Türk Dünyası’na hayırlı olmasını dileriz.

Resim 1: Esere ait kapak resmi

Doğan, Güner (2017). Venediklü ile Dahi Sulh Oluna” 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Reyhan YİRŞEN¹

Geliş Tarihi: 04.01.2019 / **Düzenleme Tarihi:** 20.02.2019 / **Kabul Tarihi:** 13.03.2019

Genelde Osmanlı Devleti'nin başta Venedik olmak üzere bazı İtalyan kent devletleriyle olan siyasi ilişkileri üzerine çalışmaları olan Güner Doğan, doktora derecesini Hacettepe Üniversitesi'nde 2016 yılında 'Osmanlı-Venedik Egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diplomasi ve Sınır (1691 – 1721)' başlıklı teziyle almıştır. Diplomasi tarihi yazarın bir diğer akademik ilgi alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, Università di Bologna ile gerçekleştirdiği proje kapsamında yayımlanmış 'Boundary Letters Ottoman Officials to Luigi Ferdinando Marsili (1699-1701)' başlıklı bir çalışmanın da editörlüğünü üstlenmiştir. Akademik yaşamı boyunca çeşitli İtalyan üniversitelerinden almış olduğu burslarla edindiği İtalyanca bilgisi, yazara İtalyan arşivlerinde araştırma yapma imkânı sağlamıştır. Özünü yazarın doktora tezinin oluşturduğu bu kitap, kullandığı Osmanlı arşiv belgelerinin yanı sıra Venedik arşiv kaynaklarıyla iki tarafın resmi siyasetlerinin gelişmelere hangi açıdan yaklaşıklarını ortaya koymasının bakımından önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

Güner Doğan'ın bu kitabı giriş ve sonuç bölümleri dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Yazar giriş bölümünde Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin tarihsel bir arka planını ortaya koyduktan sonra araştırma metodu ve kullanılan temel kaynaklara ilişkin bilgi vermektedir. Bu bağlamda, başlangıcı 14.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen bu ilişkilerin temel çıkış noktası olarak ticaret gösterilmektedir. Akdeniz havzasında Genova ile ciddi bir ticari rekabet yaşayan Venediklilerin Edirne'nin fethinden sonra iki elçi gönderip I.Murad'ı tebrik etmeleri, bu dönemde zayıflayan Bizans İmparatorluğu'nun boşalttığı alanı Osmanlı Beyliği/Devleti ile ikame etme arayışı olarak değerlendirilmektedir. Yazar, ticari ilişkileri düzenleyen ahidnamelerle başlayan ikili ilişkilerin ilerleyen süreçte siyasi ve kültürel boyut kazandığını belirtmektedir. Bu çerçevede, II. Mehmed döneminden itibaren İstanbul'da *balyos* unvanı taşıyan Venedik elçilerinin bulundurulmasına izin verildiğini hatırlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bulunan Venedik vatandaşlarının her türlü sorununu gidermekle sorumlu olan *balyos*ların en önemli yardımcıları *dragoman*lardır. Erken dönemlerde dışarıdan temin edilen dragomanların takip eden süreçte genelde Adriyatik ve Akdeniz'de Venedik kolonilerindeki önde gelen ailelerin çocuklarından veya Pera'daki Latin cemaatinden seçildiği; sonra da bu *dragoman*lara Pera'da *balyos* ailesinin içinden oluşturulacak bir okulda veya kursta – muhtemelen Türk kültürüne ilişkin bir içerik eşliğinde – Türk dilini öğrenmeleri için beş yıllık bir eğitim verildiği vurgulanmaktadır. 15.yy'ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda genişlemesiyle birlikte ikili ilişkilerin farklı bir boyut kazandığı, özellikle Dalmaçya kıyılarında iki devletin aynı sınır hattını paylaştıkları belirtilmektedir. Giriş bölümünün sonunda çalışmanın hangi bilimsel metot çerçevesinde yapıldığı ve ne tür temel kaynaklara dayandığı konusunda bilgi verilmektedir.

Söz konusu kitabın 'Savaş ve Barış, Kutsal Birlik ve Osmanlı' başlığını taşıyan birinci bölümü 10 alt başlıkta detaylandırılmıştır. Bu bölümde temel olarak Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında 14. yüzyılda başlayan olumlu ilişkilerin 17. yüzyılda gerilemesine sebep olan dönemin siyasi koşulları değerlendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatmasıyla başlayan Balkanlar ve Dalmaçya kıyılarındaki toprak kayıpları, buna bağlı olarak Papalık'ın inisiyatifiyle Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan ve Venedik Cumhuriyeti'nin de yer aldığı Kutsal İttifak'ın genel siyaseti anlatılmaktadır. Kuşatma sonrası bölgedeki siyasi varlığı küçülen Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile barışın lehine olacağını düşündüğü 1691 yılında İngiltere ve Hollanda'nın da girişimiyle bu bölgesel krize son verecek adımlar atıldığından; bu çerçevede İngiltere elçisi Sir William Hussey'in Viyana Sarayı'ndan Luigi Ferdinando Marsigli'yi yanına alarak görüşmelere başladığından bahsedilmektedir.

Yazar, aslen İtalyan olan Luigi Ferdinando Marsigli'nin daha önce, 1679 yılında İstanbul'a balyos olarak atanan Pietro Civran'la birlikte bu kentte gittiği, 11 ay boyunca burada kalarak Osmanlı sosyal yaşamını gözlemlediği, dönüş yolunda kara yolunu tercih ederek geçtiği yerlerin haritalarını çizdiğini belirtmektedir. 1680 yılında Avusturya ordusunda görev yapan Marsigli'nin Viyana kuşatması sırasında Osmanlılara esir düştüğü, bu süreçte de Osmanlı ordu teşkilatı, mühimmat envanteri ve kuşatma taktiği konusunda bilgi topladığından bahsetmektedir. Benzer biçimde, Osmanlı Devleti'nin Belgrad'ı ele geçirmesinden sonra 1691 yılında yapılacak olan barış görüşmelerinde görevlendirilen Marsigli'nin yolculuğu esnasında çevredeki askeri tesislere, gemilere ve tersanelere ilişkin gözlemlerini kaleme aldığı da ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Mora üzerine sefer hazırlıkları yaptığı 1693 yılında Venedik Cumhuriyeti'nin stratejik önemi yüksek Sakız adasını işgal etmesiyle barış görüşmelerini kesintiye uğratmıştır. Venedik Cumhuriyeti karşısında sürekli gerileyen Osmanlı Devleti'nin, II. Mustafa'nın cülusuyla Sakız Adası'nın geri aldığı belirtilerek bunun da ordunun

¹ Arş.Gör., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygurlikları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları ABD, Antalya, reyhanhaysen@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0702-4497.

moral motivasyonunu arttırmakla birlikte padişaha olan güvenin bir miktar iyileşmesini sağladığı vurgulanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'ndan sonra bu başarısızlığı telafi etmeye dönük birçok girişimiyle tanımlanan sürecin Osmanlı-Viyana arasında 20 maddelik Karlofça Antlaşması'yla sonuçlandığı ifade edilmektedir. Osmanlı-Venedik arasında yapılan görüşmelerin de Mora'nın Venedik Cumhuriyeti'ne bırakılması, İnebahtı Kalesi'nin de yıkılarak Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmesi koşulları altında sonuçlandığı hatırlatılmaktadır.

'Sınırdaki Barış' başlığını taşıyan ikinci bölüm yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde temel olarak Karlofça Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'da Osmanlı, Venedik ve Avusturya tarafları arasındaki coğrafi sınırların belirlenmesi sürecini ele almaktadır. *Hudûd-ı selâse* olarak adlandırılan Osmanlı-Venedik-Avusturya üçlü sınır çizimleri 1699 yılında başlamış ve 1701 yılına kadar sürmüştür. Bu bağlamda antlaşmada yer alan maddelere göre sınır çizimleri sürecini koordine etmek üzere devletler bazı diplomatlarını görevlendirmiştir. Buna göre, Avusturya deneyimli diplomat Luigi Ferdinando Marsigli'yi görevlendirirken ona karşılık Osmanlı Devleti de Kapıcıbaşı İbrahim Efendi'yi görevlendirmiştir. Venediklilerin görevlendirdiği Giovanni Grimani'nin karşısında ise Osmanlı Devleti'ni temsilen Osman Ağa bulunmaktadır.

Karlofça Antlaşması'yla yeni bir boyut kazanan Osmanlı gerileyişinin devleti iç muhasebe yapmaya yönelttiği vurgulandıktan sonra taraflar arasındaki sınır tespit çalışmalarına ilişkin sürecin ayrıntıları Venedik Devlet Arşivi (Archivio di Stato di Venezia) ve Osmanlı Devlet Arşivi belgeleri eşliğinde anlatılmaktadır. Adım ve saat hesabına göre yapılan bu tespit sürecinin temel zorluklarının Osmanlı Devlet Arşivi belgelerine yansıdığı belirtilerek bu bağlamda Dalmaçya bölgesinde Sing Kalesi civarındaki sınır belirleme çalışmalarında muhaddidlerce sınırın tam ortasından geçirildiği hanelerin sahiplerinin durumdan rahatsızlıklarını idareye ilettikleri belgelerle ortaya konulmaktadır. Ticari faaliyetlerle ilgili olarak taraflar arasındaki sınırların geçişkenliğinden bahseden yazar, kimi istisnai durumlarda ise sınır hatlarına riayetin beklediğini yine arşiv belgeleri ışığında anlatmaktadır.

'Sükûnet Dönemi' başlıklı üçüncü bölüm üç alt başlıktan kurulmuştur. Yazar Karlofça Antlaşması'ndan ve sınır belirleme sürecinden sonra kısa süreli bir barış dönemi yaşandığını belirterek bunun yansıması olarak da Venedik'in Osmanlı başkentine elçi göndermeyi sürdürmesini ve iki taraf arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerdeki canlılığı öne çıkarmaktadır. Balkanlar'da sağlandığı görünen barış ortamının Osmanlı Devleti'ni Rusya ve İran gibi diğer güçlere yönelttiği vurgulanmaktadır. Devletin gücünü onarmak ve tehditleri önlemek amacıyla yönelik olarak sınırlarda görevlendirilen etkin paşaların Osmanlı devlet mekanizmasında önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede, Bosna eyaletine atanan Halil Paşa'nın sınır çizimlerinde önemli rol oynamasının yanı sıra bölgenin kalkınması, yeni toprakların ele geçirilmesi ve tahrip çalışmaları yapılması gibi başka başarılı girişimlerde de bulunduğu hatırlatılmaktadır.

'Pasarofça Antlaşmasına Giden Yol' başlığını taşıyan dördüncü bölüm sekiz alt başlıkla detaylandırılmıştır. Yazar, bu bölümde genel olarak yukarıda bahsedilen barış ortamının gerilemesine neden olan faktörleri ve bunun sonunda imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın koşulları anlatmaktadır. Osmanlı Devleti'ni tehdit olarak gören Papalık 1715 yılında deneyimli diplomat Luigi Ferdinando Marsigli ile görüşmelere başlamıştır. Marsigli, yaptığı görüşme sonrası kaleme aldığı mektubunda Osmanlı-Venedik savaşını "Venedik Cumhuriyeti'nin son savaşı" olarak nitelemekte ve bu savaşın tüm Hristiyan dünyasının savaşı olduğunu vurgulamaktadır. Savaşın başlamasındaki temel neden ise Dalmaçya kıyılarında faaliyet gösteren Karadağlı eşkiyalara Venediklilerin verdiği silah, cephane ve para desteği olmuştur. Yazar, Osmanlı Devleti'nin Viyana Sarayı'na bu savaşın sadece Venedik'e yönelik bir harekât olduğunu bildirme ihtiyacını hissetmesini Osmanlı Devleti'nin gerileyen siyasi gücüne ve bundan dolayı düşman sayısını asgari seviyede tutma hedefine bağlamaktadır. Bu niyet beyanına karşın Avusturya'nın savaşa müdahale etmesinden bahsedilerek tarafların savaş hazırlıkları ve devamında savaş esnasında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir.

Dalmaçya sınırlarındaki Venedik *proveditores*i Angelo Emo savaş hazırlıklarının haberini alır almaz bir takım faaliyetlere girişmiş, sınır kalelerini kuvvetlendirmiştir. Osmanlı Devleti de Bosna Paşası Numan'dan hem Mora hem de Dalmaçya sınırında Osmanlı kalelerinde hazırlıklara girişmesini bildirmiştir. Buna müteakip Osmanlı'nın Sign kalesi kuşatması başarısız olmuş, ve Mora'nın Osmanlılar tarafından işgal edilmesini bahane eden Avusturya savaşa böylece girmiştir. 1717 yılında ise Belgrad Viyana ordusuna ele geçirilmiş, İmoçka da Venedik tarafından alınmıştır. Osmanlı'nın tüm dikkatini Viyana üzerine çevirmesinden faydalanan Venedik açıklıktan yararlanarak Bosna'nın tamamını ele geçirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Bosna'nın tehlike altında olduğunu gören Osmanlı dikkatini buraya çevirerek Bosna'yı savunmak, İmoçka'yı da tekrar ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır.

Özellikle Avusturya'nın Mora'nın işgalini gerekçe gösterip savaşa girmesi Osmanlı Devleti'nin Dalmaçya'daki varlığına ciddi düzeyde bir darbe vurmuştur. Belgrad ve İmoçka'yı kaybeden ve savaş ortamından kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğuyla barış masasına sadece Viyana ile oturmak istemiş de yoğun çabalar sonucunda Venedik'le de barış görüşmelerine ikna olmuştur. Yazarın Avusturya'dan çok Venedik'in büyük bir stratejik başarısı olarak gördüğü barış görüşmelerine tarafların gönderdikleri diplomatlar tanıtılarak müzakere sürecinin detayları arşiv belgeleri eşliğinde ortaya konulmaktadır.

'Osmanlı-Venedik Sınırı (1718-1721)' başlıklı beşinci ve son bölüm ise beş alt başlık barındırmaktadır. Yazar, bu bölümde tıpkı Karlofça Antlaşması sonrasında olduğu gibi Pasarofça sonrasında da sınırların belirlenmesi sürecinde yaşanan gelişmeleri arşiv belgeleri çerçevesinde ele almaktadır. Savaşa taraf olan her devletin sınır tespitinde görev yapacak temsilciler atadığından bahsederek müzakere sürecini ortaya koymuştur. Sınır müzakerelerinin özellikle Osmanlı ve Venedik arasında oldukça problemli geçtiği ve bir yıl gibi bir süreyi aldığına dikkat çekilmiştir. Hacı Mehmed Efendi'nin görüş almak için sürekli Bosna Paşası Osman'a danışması bu süreci uzatan en önemli etken olarak değerlendirilmektedir. Özellikle çok sayıda Venedik Devlet Arşivi belgesiyle zengin bir içerikle sunulan sınır müzakerelerinin ardından üçlü sınırın 8 Haziran 1721 tarihinde kesin karar altına alındığı hatırlatılmaktadır.

Sonuç bölümünde Osmanlı Devleti ve Venedik arasındaki ilişkilerin gerilemeye başladığı 17.yy'ın son çeyreğinden başlayarak Pasarofça Antlaşması'nın imzalandığı 1718 yılına kadar iki taraf arasında yaşanan siyasi ve diplomatik

gelişmeler özetlenmiştir. Yazar, metnin ele aldığı II. Viyana Kuşatması (1683) ile Pasarofça Antlaşması (1718) arasındaki yaklaşık 35 yıllık bir süreçte Venedik'in bağımsız bir politika izlemekten uzak bir pozisyonda olduğuna dikkat çekerek ulaştığı başarıda da Avusturya'nın yadsınamaz bir payı olduğunu vurgulamaktadır.

Kitap konuyla ilgili görselleri içeren Ekler, Kaynakça ve Dizinle sonlanmaktadır.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

D Ü Z E L T M E / C O R R E C T I O N N O T I C E

Dergimizin 8. Cilt 3. Sayısında yayınlanan Gül Denктаş Şakar'ın yazarı olduğu “**Investigation of Website Communication Quality: A Study on Turkish Container Ports**” adlı makalenin *keywords-anahtar kelimeler* kısımlarında dizgi sırasında iki hata yapılmıştır:

- 1- **Abstract** kısmının altında Türkçe **Anahtar Kelimeler**'e yer verilmiştir.
- 2- **Özet** kısmının altında **Anahtar Kelimeler** yerine İngilizce **Keywords** başlığına yer verilmiş olup, buradaki kelimeler makale ile ilgisizdir.

Doğrusu şu şekilde olacaktır:

- 1- **Abstract** kısmının altında:

Keywords: Website Communication Quality, Shipping, Container Ports, Content Analysis, Marketing Communication.

- 2- **Özet** kısmının altında:

Anahtar Kelimeler: *Websitesi İletişim Kalitesi, Denizcilik, Konteyner Limanları, İçerik Analizi, Pazarlama İletişimi.*

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(1), Mart 2019
Ordu University Journal of Social Science Research, 9(1), March 2019

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200
Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Binası 3. Kat
Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez/ORDU/TÜRKİYE

Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31 sbe@odu.edu.tr

www.odu.edu.tr

sbe.odu.edu.tr